

ס פ ר

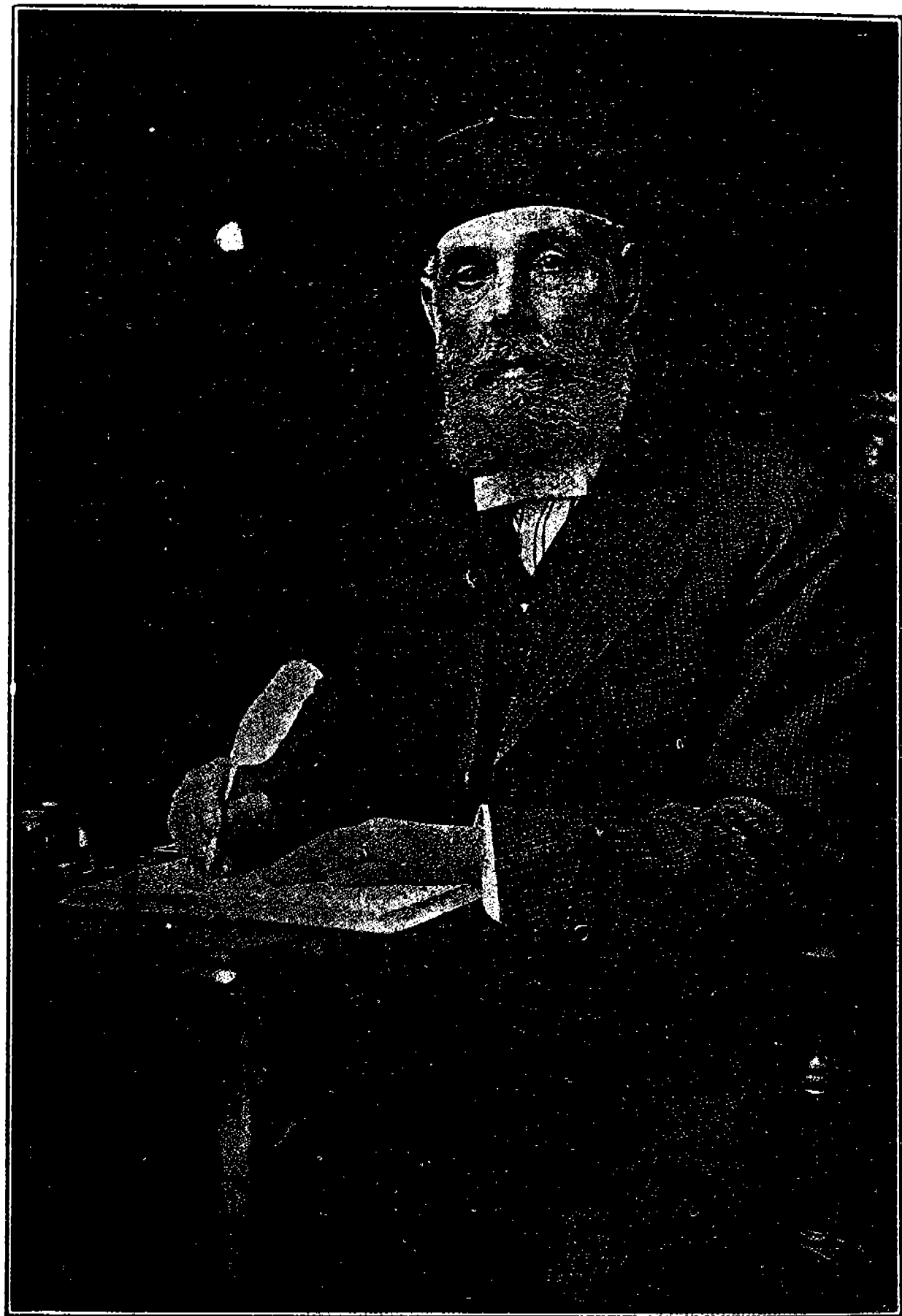
אוצר כל מנהגי ישראל

יכיל כל מנהגי ישראל, מקור מחצבתם
וטעמיהם מספרי ראשונים ואחרונים
קבצם בעמיר גודנה ה"ה הרב
הה"ג החכם השלם המפורסם
מו"ה אברהם אליעזר הירשאוויץ ז"ל.
מנוחתו כבוד בעיר פיטסבורג (אמריקה)

הוצאה רביעית עם הוספות רבות.

כלי כסף וזהב אך העין מרהיבים.
וספרים מועילים גם לב ונפש מטיבים.

מו"ה אברהם אליעזר הירשאוויץ ז"ל

לזכרון נשמות הורי היקרים

הרבני התורני מו"ה יצחק אייזיק ז"ל ב"ר
ישראל ז"ל הירשאוויץ שהלך לעולמו ועש"ק פ'
ויצא ט' ימים לחדש כסליו שנת תרס"ח.

והישרה ונדיבת הלב

מרת בתיה דאברא נ"ע בת ר' יצחק
מילרער ז"ל שהלכה לעולמה יום שבת קדש
פ' שופטים ד' ימים לחדש אלול שנת תרס"ז.

תנצב"ה.

בנם המתאבל עליהם ומחונן עפרם

המחבר

הסכמות ומכתבי תהלה

ממהדורא תנינא

מאת גדולי זמננו, תהלות הספר יספרו, וחין ערכו
יאמרו.

מאת מרן אדמו"ר הריב הגאון הנדול, רבן של ישראל, פאר
הדור, מעוז ומשגב לעמו מו"ה יצחק אלחנן זצוק"ל אב"ד דק"ק
קאוונא.

ב"ה יום א' י"ב אלול תרנ"ב קאוונא

כבוד הריב המופלג המשכיל וכו' מו"ה אברהם אליעזר נ"י
הנני להודיע כי ספר מנהגי ישרון הגיעני לנכון ואין לי פנאי לראות
הרכה רק מעט באיזה מקומות והנה הוא ספר נכבד ומאד נעלה וראוי
להתקבל בכבוד וד' יהיה בעזרו וכן אנכי קבלתי בכבוד גדול,
ולמען כבוד התורה באתי עה"ח מוקירו ומברכו.

יצחק אלחנן חופ"ק קאוונא

הסכמת הרד"ג ר' מאיר נח לעווין מוילנא

ראיתי ושמתי עיני בספר מנהגי ישרון או דרך אמונים להרב המופלג
התורני הטשכיל מוה"ר אברהם אליעזר הירשאוויץ וראיתי בו דברים מוזכים
ונכחים וגם הוא נחוש מאד לפי העת הזאת, ע"כ הסבמתי אשר ידעים
מהדורא ב' בתוספות על מהדורא הא', והשתדל למצא המקורים בבלי או
ירושלמי או בדרשנים, וראוי הספר לבוא בדפוס כאתר מחבורים הנחוצים
בעת הזאת, והנני מברכו כי ישגא פעלו.

כנפש החיב מאיר נח לעווין מ"מ דמתא וט"ץ דוילנא.

עש"ק ויקהל תרנ"ז ווילנא יצ"ו

הסכמת הרד"ג ר' שלמה הכהן מוילנא

הן הובא לפני איזה עלים נדפסים לדוגמא מהחבור שמדפיס כעת
כבוד הרב המופלג המשכיל וכו' מוה"ר אברהם אליעזר נ"י ב"ר אייזיק
הירשאוויץ איש קאוונא וקראו בשם מנהגי ישרון ומדי עינתי ראיתי בו שהוא
חבור נכון ונעלה ויסודו להראות מקורים ומעמים למנהגי ישראל שהובאו
בראשונים ובמש"ע ואחרונים מהש"ס בבלי וירושלמי ומד"שי חו"ל ורגם
שרובא דרובא כבר הובאו המקורים בספרי הראשונים והאחרונים בעצמן

הסכמות

שהביאו המנהגים וכתבו מקורם בצדם מ"מ אפריקן נמטייה לכבוד הרב המחבר הנ"ל שקבצן הכל בחבור אחד ובפרט כי בהרבה מקומות מאד הוסיף גם מדיליה מקור לאיזה מנהגים מהש"ס ומדרשי חז"ל אשר לא נמצאו בספרי המנהגים בעצמם ולכן מי שרוצה לידע מעם למנהג ומקורו יוכל לעיין בספר הנכבד הזה וימצא מבוקשו ויען שאיזה רבנים מגדולי דורנו נתנו תעודתם עליו והסכימו שראוי להדפיסו לכן גם אנכי באתי לאצטרופי בהדייתו וכאשר יצא החבור מבית הדפוס ברשיון רצענזור גם אנכי אקבל ספר אחד במתיר אשר יושית עליו אי"ה כה דברי הבעה"ח בזה

יום ג' י"ג אייר שנת תרנ"ב פה ווילנא

נאום שלמה בל"א מו"ה ישראל משה הכהן ולה"ה מ"ץ דפ"ק הנ"ל

הסכמת הר"ר אלכסנדר משה לפידות מראסיין

חנה"ק נשר שה בלב האומה ע"י אותות ומופתים תכופים ואח"ז נקבעה ע"י קבלת אבות אפי' במה שאין מעמם מורגש כי הדת הוא אלוהית למעלה מהשכל כמוש"כ תורה צוה לנו – או – מורשה קבלת יעקב – אח"ז ונמסרה בירושלם בע"פ בערות נאמנה הל"מ בקבלה איש מפי איש עד היום, וגדולי הדור מהם עשו סייגים שדסכימו על ידיהם משמים וע"ז נאמר אל חמוש תורת אמת שהיא תורת האומה ומנהגיה ומי שמוזלזל במנהגיהם מרפה חזק אמונתו בדרכי אבותיו, וע"ז נאמר כבר את אביך ואת אמת, כי מי שאבותיו חביבים עליו מחבב כל דרכי אבותיו ככל פרט, שכ"ז הוא מכלל כיבוד לאחר מותו והוא שלא להתחכם על אבותיו לנשות מדרכו להוראז שכלל, וע"כ שפרה עלי עמל המחבר הרב התורני, בכל דרכיו ב"שכיל ביראת ר' מוהר"ר אברהם אליעזר בן הרבני השלם מו"ה אייזיק הירשאוויץ מקאוונא שקבץ בחוברת יחד מנהגי ישרון ולהודות מעמם ומקורם בקודש יראו נבונים ויסלסלו בה וימצאו כל יקר, חכם יוסף לקח, וכבר הסכימו על חבורו גדולי ישראל, ועתה רצון הרב המחבר להדפיסו שנית בהוספות נכונות מהדורא תנינא אמינא לפעלא שבא יישר יהי ר' אלקיו עמו ויעל ויתבררין חבוריו בעלמא, אדמה כי כל הקוראים ימצאו חפץ בו ויתברך מפיהם וזכרו יהי' לנצח, כ"ד דו"ש רבנן ותלמידיהן ולכל מאן דעסקין באורייתא.

יום ג' כ' בסיו תרנ"ה.

נאום אלכסנדר משה בל"א מו"ה הרב מ' צבי וצל"ה אבן לפידות

מכונה לפידותואן תפ"ק ראסיין יצ"ו.

הסכמות

הסכמת ר' ליבעלע חסיד מקעלעם

בעז"ה יום א' י"ב מרחשון תרנ"ד פ"ק קעלעם

כבוד י"ע וי"ג ה"ה הרה"ר וכו' בקש"ת מוהר"ר אברהם אליעזר
הירשאוויץ המחבר ספר מנהגי ישרון שליט"א אחרש"ת באה"ר כו' הנה
הספר הנ"ל בצירוף מכ"ק כו' כבר הגיעני לשמחת לבבי כו' יען כי הספר
הנ"ל הוא ישר מאד וטוב לעיין בו עצהו"ט כו' ואבקש מכתר"ה הסליחה
נא ע"ד שנתאחר ב"כ מכתבי להשיב לכתריה כו' יען מחמת שאני אינני
בגריאות ל"ע, ע"כ הוכרחתי להתאחר ב"כ כו' ורב תודות וברכות וחיו"ש
וכט"ם ע"ד גודל נדיבת לבו הטוב של רומעכתר"ה כו' כנפשו המו' ונפש
רוש"ת באה"ר כו'.

יהודה ליב ב"א מור"ם זל"ה פ"ק הנ"ל.

הסכמות הגאון ר' חיים ראצקער מיאנאווא

אח"י יקירי, לקבל את הספר, מנהגי ישרון" או, דרך אמונים" מהרב
המחבר היקר והנכבד ש"ב הרה"ש ומשכיל ירא"ב כו' כמו"ה אברהם
אליעזר הירשאוויץ, איש קאוונא, כי הוא נצר ממשפחה רמה בישראל
משפחת המ"ו ז"ל והספר בעצמו הוא יקר באיכותו ורבות עמל הרב
המחבר לקבץ כל הדרוש לבאר מנהגי ישראל בטוב טעם ודעת, ונכון
לכל איש ישראל לרעת מקור מנהגיו ועלילותיו כי ממקור קרוש יהלכו,
ושוה לכל נפש להשתעשע בו, ומה גם בעת הזאת נחוץ הוא מאד מאד,
תקיתי ובטהגני חוקה כי ישימו מקום לדברי אלה, אקצר ואומר שלום
וברכה בברכת החיים.

חיים בלא"א המנוח אברהם מנ"ל זל"ה"ק תופ"ק יאנאווא

הסמוכה לעיר קאוונא

הסכמת הרה"ג ר' הלל דוד דכהן מריוויש

מווילקין.

הדור אתם ראו לכו חזו מפעלות נבר עושה טוב לעמו ה"ה הרב
התורני המשכיל הנכבד ביראת ד' מהו' אברהם אליעזר הירשאוויץ נ"י
בן הרבני השלם מהור"ר אייזיק הירשאוויץ מקאוונא, אשר קיבץ תברך
נחמד כדרא דכולה ביה, אספת מנהגי ישראל פוק חזי מאי עמא דבר
מראשית השנה עד אחרית השנה, את הכל עשה יפה בעמו דבר בעתו
שרח ואתא ואתא מכל ספרי המנהגים בסדר נכון והרבה מנהגים מהודשים
ג"כ אשר לא הובאו בספרי המנהגים השכיל מדעתו והוסיף בקובץ וזה

הסכמות

לכל ירח משים מנהג נדח, והביא כל דבר ודבר בשרשו ונימוקו מעמו ויסודו, למען ידע עם קדוש כל מנהג בשרשו ומעמו אשר ממקום קדוש יהלך וראשו מגיע השמים, למען יתחקה על לב לשמור את דרך עץ החיים, כל אלה אסף וקיבץ כעמיר גורנה למחברת אחת אשר תהי' ביד כל איש שומר אמונים, ומנהגי ישראל וחותם תבנית היהדות יהיה מצוי וגלוי לכל כשלחן ערוך בלתי מורח וחיפוש בספרים עת נדרש למעשה, למען דעת את המעשה אשר יעשה ישראל עפ"י מסורת אבות מדור דור, ברוך האיש לד' ופעלו ירצה, כי רב טוב עשה בזה לעמו ויהודוהו אחיו, וגם אנחנו אי"ה כאשר יצא החיבור הזה לאור מביהד"פ הנני בכל לב לקבלו באהבה מאת הרב החבר במחיר אשר יושת עליו הכ"ד נפש נענה מצפה ישועת ישראל עת ישובו בנים לגבולם.

הכו"ת יום ד' סיון תרנ"א לפ"ק פה"ק ווילקי
הלל דוד הכהן מריוויש החופ"ק הנ"ל
בעהמ"ח שו"ת „ונגש הכהן“ „ועבודת הכהן“ וס' „עדן גנים“.

הסכמת הגאון ר' שמואל זנוויל מווארשא

בעוה"ת יום ה' ה' תמוז תרנ"ה לפ"ק ווארשא
כבוד הרב התורני המשכיל הנכבד ביראת ד' מו"ה אברהם אליעזר הירשאוויץ נ"י אחדש"ט, כן בא אלי ספרו מנהגי ישרון, לתת הסכמתי עליו הלא אף למותר הוא אחרי שכבר קבלו ממנו ספרו מהוצאה ראשונה הן זה עדות נאמנה כי ספרו נתקבל לרצון, אף בדרך כלל הוא ענין נכון ונשא כי על ידי זה יתחזקו מנהגי בני ישראל בטוב טעם ודעת ויתן ד' להצלחת תפצו בידו והנני ידידו דו"ש באהבה הבאעה"ח
שמואל זנוויל קלעפפיש מו"צ דפה ק"ק ווארשא

הסכמת הרב מוהר"ר צדוק הכהן מפאריז.

להרב המחבר המשכיל סופר מהיר מוהר"ר א"ל הירשאוויץ איש קאוונא שלום!
ספרו הנכבד מנהגי ישרון קבלתי, והנה בקצרה וברה הנני אומר כי הוא דבר בעתו מה טוב, גם חין ערכו בסדרו ומשמרו ושפתו הצחה והזבה מצא חן בעיני מאד וכלו אוצר כבוד יוני נועם ד' עליך.
שלום וברכה, כברכת דו"ש צדוק הכהן
י"ט שבט, תרנ"ה פאריז

הסכמות

הסכמת ר' קלמן שולמאן מוילנא.

בשם ד' ! לכבוד הרב החכם השלם כו' בש"ת

מוהר"ר אברהם אליעזר הירשאוויץ הי"ו

יקבל נא מעכ"ת את תודתי ואת ברכתי על אשר כבדני בספרו הנכבד מנהגי ישרון וצר לי מאד כי מקצר ראות עיני וחסר אוני לא יכלתי לקרוא את רברי הספר מהחל עד כלה, אך גם מהדברים המעטים אשר קראתי בו הראיתי לדעת כי ברכה בו לשלומי אמוני ישראל ואני תפלה כי יכתבהו ויחתמהו אלקים בספר החיים ויוכחו לראות בנחמת ציון וירושלים במהרה בימינו אמן ואמן.

זאת הכרכה יברך את מעכ"ת מכבדו מוקיר ורחים ודחיל רבנן וכל סאן דעסקין באורייתא.

יום ב' בין כסה לעשור תרנ"ב, ווילנא. קלמן שולמאן.

הסכמת ר' מרדכי ווייסמאן חיות.

בע"ה וויען תשרי תרנ"ה, ואברכך ואגדלה שמך" לפ"ק,

שלום וכ"ט לידידי הרב השלם איש חמודות וכו' מהור"ר א"א הירשאוויץ נ"י. ששתי על ספרך היקר מנהגי ישרון ושלמחתי בפעלך, כי ראיתי דבריך טובים ונכחים, ובכן הנני מברכך בשנה טובה ומתוקה ושפע רב, וכל מעשה ידך ד' יצליח" לפ"ק

ידידך החפץ ביקרך, מרדכי ווייסמאן חיות (מו"ת)

הנה יש לי רב עוד הסכמות ומכתבי תהלה מגאוני מפורסמי זמננו וכמשכילי פארי דורנו אך מפני הוצאת הדפוס כי רב לא נדפסו עד עת ועדן - !

הסכמות ומכתבי תהלה

ממהדורא תליתאי

מאת גדולי זמננו, תהלות הספר יספרו, וחין ערכו יאמרו.

הסכמות הרב הגאון המפורסם מו"ה אברהם יצחק הכהן קוק נ"י האב"ד דעיה"ק ירושלם תובב"א והרב הראשי לארץ ישראל.

ב"ה, יום י"ב לחדש תשרי תרפ"ב.

לכבוד הרב החכם הנעלה בתו"י מוהרא"ל הירשאוויץ נ"י מחבר ס' „אוצר מנהגי ישרון" שו"ר.

נתכבדתי בספרו החשוב „אוצר כל מנהגי ישרון" ואפריון אטפי למר על תשורתו היקרה, אמנם מפני הטרדה לא יכולתי כעת לעבור על כל הספר, אבל ממה שראיתי הבחנתי את מלאכתו הגדולה, ואת רגשי הקודש את רוחו הטהור לחבב את מנהגי אבותינו הקדושים על בני הדור הצעיר בייחוד, ואקוה בעז"י שפעולתו תהיה רצויה וקולעת אל מטרותו הרוממה.

ומרוב חבתי לכת"ר לא אמנע להעירו כשיוכחו השי"ת להו"ל מהדורה חדשה מספרו היקר לרשום את השנים עפ"י מנייניו מבריאת העולם או מחורבן הבית שיבנה בב"א וביראי גם זה הוא בכלל מנהג חביב של אבותינו ויותר משאר מנהג פרטי.

והנני בזה חותם בברכה יפוצו מעינותיו חוצה כנפיה"י ונפש ידיו מכבדו ומקירו חותם בברכה מקודש.

הק' אברהם יצחק הי"ק.

הסכמת הרב"ג ר' הלל הכהן נ"י המכונה דר' קליין, רב דקהל עדת אוהב צדק בעיר ואם בישראל ניריזרק המעטירה.

ב"ה ר"ח שבט תר"ף לפ"ק.

לכבוד הרב הותיק, מלא עתיק וכו' כש"ת מו"ה אברהם אליעזר הירשאוויץ נ"י.

זה היום בא לידי ספרו „אוצר כל מנהגי ישרון" ומאוד שמהתי

הסכמות

לראות כי ספרו כליל בהדרו ואף כי כבר נמצא באמתות ספרי ספרו
הוצאה ראשונה או שניה במח הוצאה זו תעלה על הראשונות ולכן קבלתי
אותו בשמחה וכשאפנה אשים עיני על ספרו ובהרבה מקומות במח יהיה
לי לעינים.

והנני אוהבו מכברו כערכו

ה"ל הבהן המכונה דר' קליין

הסכמת הרה"ג מו"ה דוב המכונה דר' רעוועל נ"י ראש
ישיבת עץ חיים (נוסדה שנת תרמ"ו) וישיבת רבנו יצחק
אלחנן ז"ל (נוסדה שנת תרנ"ו) בעיר ניו-יורק יע"א.

ב"ה. נויארק כ"ה אדר שני תרע"מ.

לכבוד הרב המופלג משכיל על דבר אמת יקר רוח מוה"ר אברהם
הירשאוויץ, ישא ברכה מאת ה'.
אחדשה"מ, קבלתי את ספרו היקר, אוצר מנהגי ישרון אשר שלח לי
מעלתו ואם כי לא היה לי פנאי לעיין רק בקצת מקומות שמצאו חן
בעיני מאד — דן אני מהם על כל ספרו כי ברכה בו, בהראותיו כי מנהג
ישראל תורה, ושמח אני כי נתקבל ספרו זה השווה לכל נפש ברצון. וכבר
זכה למהדורא תליתאי, ואמנא לפעלא שבא יישר.

והנני מחבבו ודורש שלומו מצפה לישועת ה'.

דוב בלאאמו"ר הנאון נש"ר ז"ע המכונה דר' רעוועל.

מפתחות

אות א'

סימן

מעם שאומרים בתפלת י"ח אלקי אברהם

וכן ביעחק וכן ביעקב ולא כלל

ביחד

א

מצות ארבעה מינים שבלולב

ה

אל"ף זעירא דויקרא

יג

מצות ארבע כוסות

כב

מצות אותו ואת בנו לא תשחטו

לט

ביום אחד

מב

שירת אז ישיר בכל יום

מד

אוי למי שבניו נקבות

מה

אל יבזבו יותר מחומש

אצל בריאת האדם לא נאמר כי

מז

מזב

ארבעים יבנו ואין לזקין רק ל"ט

ג

מלקות

נג

משנכנס אב ממעטין בשמחה

נה

שאין מברכין על האתרוג

שואמרים אתה אחד במנחה של

נמ

שבת

אות ב'

א

מעם איסור בשר בחלב

בכורים נכתב בתורה אצל בשר

ד

בחלב

ט

אסור לאכול עד שיתן לבהמתו

יב

ב"ש היו יוכלין כ"י לכבוד שבת

סימן

מעם ברכת פרי האדמה ולא תקטו בורא

טו

פרי הארץ

יח

מצות הבאת בכורים

כא

ברכת כהנים נאמר בלי יחיד

כב

ברכת כהנים למה דוקא ברגל

כג

ברכת כהנים לכהנים דוקא

כד

שהכהנים הולכין יחפים לדוכן

כה

בבהמ"ז לא נמצא אות ה'

כז

שם בין המצרים

לא

בנים יורשין ולא בנות

בברכה צריך לאחוז הדבר שמברכין

לב

עליו בידו

אות ג'

מעם איסור גיד הנשה

א

גדולה עבירה לשמה

ז

גלות מצרים

ח

גוי ששבת חייב מיתה

יג

אות ד'

מעם דגים שלא נזכרו במעודת אאעה"ש

א

למלאכים

ב

שלא לאכול דם

אות ה'

מעם דתנא הן ופעמים לא תנא הן

א

ברכת המוציא לחם ולא תקטו לומר

מפתחות

סימן	המוציא תבואה	סימן
יח טעם חנוכה ופורים לא יבטלו לעולם	טעם הרהורים מותרים שיסר בזמירות	ו
כא גם חנוכה בשמן זית	ש"ש	י
אות ט'	הבדלה על יין וקידוש בפת	יא
א טעם טוב שברופאים לגיהנם	הידור מצוה עד שליש	יב
אות י'	המן שעשה עץ מהמשים אמה	יג
א טעם המצוה שלא לשתות יין נסך	המן נתן לאחשורוש עשרת אלפים	יד
ד ישראל ערבים זה לזה	כבר כסף	טז
ו לעולם ימכור וכו' ויקח מנעלים	לומר בכל יום היום יום וכו'	יז
ח שני יו"ט של גלויות	שאין מברכין על אמירת הגדה	יח
אות כ'	בפסח	יט
א טעם איסור כלאים	קריאת יום הושענא רבה	כב
ו כיסוי דם	אות ו'	
יח כלה שענינה יפות וכו'	טעם ואני תפילתי שאומרים בשבת במנחה	א
יט שיעור אכילה בכזית	ויהי נועם שא"א במוש"ק בשבוע	ב
כב שכפה על ישראל ההר כניגית	שחל בה יו"ט	ג
אות ל'	ובא לציון שאין אומרים בשחרית	ה
א טעם ל"ט מלאכות שאסורים בשבת	שבת ויו"ט	ו
ה שלא נכתב השם הוי"ה בפ' מקץ ויגש	ויכולו השמים לומר בעמידה	ז
ו שלא נזכר משה בפ' ואתה תצוה	ויכולו השמים שאומרים ג"פ בשבת	י
ח לא נזכר יוסף בדגלים	מצות ואהבת לרעך כמוך	יא
בדברות ראשונות נכתב לא תחמוד	אות ז'	
יא ובשניות כתיב לא תתאוה	טעם בזמירות נאמר הבן עם בת	א
יב שלא להשחית פאת הזקן	זכירות שאומרים בכ"י	ב
אות מ'	זיווג בשבת	ג
א טעם מאה ברכות בכל יום	זאפרין	ד
ח מחצית השקל	זחע והלחיים והקיבה לכהן	ה
כג מצות מילה	אות ח'	
לה מצות מלח בקרבנות ולהשלחן	טעם חבטת ערבה בהור	א
שהיה אאע"ה משתוקק למערת	איסור אכילת חלב	ד
המכפלה	חנוכה ח' ימים	ה
מד שמקוה מטהר כל טומאה	גר חנוכה אסור להשתמש לאורו	יב
	קביעת חנוכה בפ' מקץ	טז

מפתחות

סימן	מה	מ"מ	מ"מ	מ"מ	מ"מ
נא	מה	מ"מ	מ"מ	מ"מ	מ"מ
נב	מ"מ	מ"מ	מ"מ	מ"מ	מ"מ
נג	מ"מ	מ"מ	מ"מ	מ"מ	מ"מ
נז	מ"מ	מ"מ	מ"מ	מ"מ	מ"מ

מנהגים עפ"י סדר אל"ף בית.

סימן	אות א'	סימן	אות ג'	סימן	אות ב'
ד	מנהג שהאב ומלמד מברך הבנים	א	מנהג ביצים בצלים לאכול בשבת	א	מנהג לאכול דגים בשבת
ה	אילנות להעמיד בביה"ב בשבועת ד	ב	שבשבת קודם בהמ"ז אומרים שיר	ב	מנהג שאומרים בל"א אניטען פסח
ו	אסרו חג	ג	המעלות ובחול על נהרות	ג	ובתורה נקרא חג המצות כתבתי
ז	אדון עולם לומר בסוף כל תפלה	ד	להסיר הסכין מעל השלחן	ד	לקמן באות ה'
ח	שאין אוכלין אנונים מן קודם ר"ה	ה	ועוד מ"א	ה	אות ד'
ט	עד הו"ר	ו	להניח לחם על השלחן בבהמ"ז	ו	מנהג לאכול דגים בשבת
י	שמזכירין אליהו במוצ"ש	ז	להכין על שבת בשר יין ודגים	ז	אות ה'
יא	שלשה אגודות בלולב	ח	לומר ברכי נפשי בחורף	ח	מנהג לאכול דגים בשבת
יב	שמסירין האגודות מן הלולב	ט	לעשות י"ב חלונות בבית הכנסת	ט	אות ו'
יג	בהו"ר	י	שלא לדבר בבית הכסא	י	מנהג לאכול דגים בשבת
יד	שאכל יאכל עדשים או שאר דבר	יא		יא	אות ז'
יז	עגיל	יב		יב	מנהג לאכול דגים בשבת
יח	שלא ליקח מבית האכל כל משך	יג		יג	אות ח'
יט	האבילות	יד		יד	מנהג לאכול דגים בשבת
כ	חתן כשקוראין אותו לספר משליכין	יז		יז	אות ט'
כא	עליו אנונים	יח		יח	מנהג לאכול דגים בשבת
כב		יט		יט	אות י'
		כ		כ	מנהג לאכול דגים בשבת
		כא		כא	אות יא'
		כב		כב	מנהג לאכול דגים בשבת

מפתחות

סימן	אות י'	סימן	
	מנהג שקורין יום שקודם ימי הקבלה	ז	מנהג כשאדם הולך מביתו לא יחזור
א	יחוס מאן		כשאומרים המן מכין בכלי או
ב	שמזמרין בברית מילה יום ליבשה	ח	ברגלים
ג	ליתן עשבים בעי"כ על הארץ		כשמחזירין הס'ת להיכל בחול
ד	לבקש מחילה קודם יו"כ	י	אומרים לדוד וכו' ובשבת מזמור
ה	שאומרים כששותין יין לחיים	יא	הבו וכו'
ו	שעושין עיגול סביב הבית לילולדת		הקפות בהו"ר
ז	שיתום יאמר קדיש אחר אב ואם		
ח	הגוי שראה היין שלא ישתו אותו		
יא			
	אות כ'		אות ו'
	מנהג בהגדה כשמגיע לזהיא שעמדה	א	מנהג והוא רחום שא"א בשבת
א	יאחו הכוס בידו	ב	בוודיו שמכין על הלב
ב	לכסות הפת בשבת קודם קידוש		
ה	כפרות בערב יו"כ		
ו	לומר נגד הקב"ה כביכול		
	אות ל'		אות ז'
	מנהג לעשות חלות ארוכות בשבועות	א	מנהג לשים זאפירן בעוגות בשבועות
א	לעשות ע"ש הגדול חלות ולחלקם	ב	זוגות שלא לאכול
ב	לעניים		
ג	שהתנוקות מורים בחץ על קשת		
ה	בליג בעומר		
	לקיץ איזה דבר כשחותכין		
ו	הצפרנים		
ז	שלא לאכול לב מן בהמה ועוף		
ח	כששותין יין אומרים לחיים זה לזה		
ה	כתבתי באות י' סימן		
ס	שלא תרחץ אשה נדה בימי ליבון		
	כשעוטש אומר לישועתך וחברו		
י	אומר לו אסותא		
	להניח להם על השלחן בשעת		
י	בהמ"ז כתבתי באות ב' סימן		
	להסיר האנדוות מלולב בהושענא		
יז	רבה כתבתי באות א' סימן		
			אות ח'
		א	מנהג לאכול מאכלי חלב בחנוכה
		ב	מאכלי חלב בשבועות
			אחר פסח שבת ראשון עושין
		ו	חלות עם מפתחות
			שאומרים אנוטען פסח והתורה
		ז	קראה אותו חג המצות
		ח	לעשות בכל שבת חלות ארוכים
			שחתן קודם החתונה משליכין אותו
		ב	עם אגוזים באות מ'
			שאם שכח איזה דבר לא יחזור
		ז	לביתו לעיל אות ה'
		יא	הקמנים לשחוק בדרעדל
		יב	לומר חזק חזק וכו' בסיום הספר
		יד	לומר בחוה"פ 'בשבת שה"ש
		טו	חתן דומה למלך
			אות ט'
		א	מנהג למכול בע"ש שני פעמים
		ב	לשאוף ע"י שפופרת המאבאק

לוח המפתחות

למצוא כל מנהג ממנהגי ישרון ודרכי הישראלי בלי טורח חפוש
כל נושא וענין מסודרים עפ"י א"ב

אות א.

אמרי אינשי

צד	סעיף	סימן	
1	ב	א	אמרי אינשי על כל מנין ומספר ריכטיג 13
			אמרי אינשי על כל דבר שלא לשכוח לעשות קשר
2	ד	א	(אקניפעל)
			איכא דאמרי מנין ההיתר לחכמי התלמוד לעשות ערמה
			ותחבולה וגד מצות ד' כמו שתקן הלל פרוזבול
86	ב	לה	או מכירת חמץ והיתר עיסקא וכדומה
			איכא דאמרי כי בימות המציה ילכו עכו"ם על גשר
1	ג	א	ויפלו שם
2	ו	א	איכא דאמרי שאסור להראות באצבע כלפי שמים
2	ה	א	אחרים נהגו לרמות בני אדם ביום ראשון לחדש אפריל
2	ז	א	אחרים מטפחים לחברו לסימן להשתיקו
			אחרים אומרים שאין לבר דעת לאכול בשר והם פלגה
85	א	לה	אחת פרטית
			אמרי אינשי שאסור לישן על כרים וכסתות של נוצות
2	ה	א	תרנגולים
			אחרים קובעים נעל הסוס (פאדקעווע) על מפתו בית
15	ב	ה	מסחרם לסימן ברכה והצלחה, לפרנסה ולכלכלה
			יש מושכים חוט ברזל בבית שיש קורות חזקות להשלים
15	ג	ה	קורה א'
			אחרים גונזים מתחת יסוד כל בית בנוי לתלפיות
14	א	ה	מטבעות אחדות
1	א	א	מפני מה קוראים לאיש לוי בשם סג"ל
			אסרו חג.
3	א	א	מקור המנהג אסרו חג
			אות ב.
			ברכת המזון.
			למה פורשין מפה על השלחן בעת הסעודה ולא יאכל
3	א	ב	על השלחן עצמו
4	ב	ב	מדוע מכסים הסכין עת ברכת המזון אחר אכילה

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
			אומרים „ברוכים היושבים“ בלשון רבים אף להיחיד שאוכל
4	ג	ב	משאירים כזית לחם על השלחן לברכת המזון
4	ד	ב	שנים שאכלו בשר ואחד אכל חלב או להיפוך אם מותר לצרפן לזימון
4	ד	ב	אומרים בחול על נהרות בבל קודם ברכת המזון ובשבת אנמרים שיר המעלות
5	ו	ב	אומרים בברכת המזון בזמון „רבתי מיר וועלען בענטשען“ בלשון זשארגאן ולא בלשון הקדש הב לן ונברך
4	ה	ב	כשאומרים יצלה ויבא בברכת המזון אין מסיימין מלך חנון ורחום רק כי אל חנון ורחום וגו' ואין אומר בחוה"מ הרחמן הוא ינחילנו ליום שכלו טוב
5	ו	ב	אומרים אמן אחר בונה ירושלים על ברכת עצמו
6	ט	ב	מדוע חסר יוד בהמלה ירושלים וכתוב ירושלם
6	ט	ב	בחול אומרים בברכת המזון מגדיל ובשבת מגדול
6	י	ב	אומרים הפסוקים „יראו את ד'“ כפירים וגו' אחר ברכת המזון
7	יא	ב	מדוע בברכת המזון בר"ח או בחוה"מ אם שכח יצלה ויבא אין מחזירים אותו ובתפלה מחזירין אותו
5	ח	ב	בברכת המזון וביקום פורקן וביחדשהו אומרים „וגאמר אמן“ ובקדיש אומרים ואמרו אמן
8	יב	ב	מדוע בברכת המזון בר"ח או בחוה"מ שם שכח יצלה ויבא אין מחזירין אותו ובתפלה מחזירין אותו
5	ח	ב	
			ברכות.
10	א	ג	אין מברכין שהחיינו על ירק חדש
			מפני מה כל הברכות מברכים בורא ובברכת שהכל מברכים נהיה
11	ב	ג	מדוע על הלחם מברכים „המוציא“ ולא בורא פרי אדמה
11	ג	ג	אין עונים ברוך הוא וברוך שמו בברכה שחברו מוציא אותו
11	ד	ג	יש מצות שמברכים עליהם בעל כמו: ביעור חמץ, על אכילת מצה, ויש שמברכים עליהם בלמד כמו: להתעטף בציצית, להגיה תפילין לשמוע קול שופר
11	ה	ג	

לוח המפתחות

בית הכנסת

צד	סעיף	סימן	
			בבנין בית הכנסת נותנים לאדם גדול להניח אבן ראשונה ובאמריקה מוכרים הכבוד עושים יציע לעזרת נשים מלמעלה בבית הכנסת יש קופה לצדקה נדוץ אין מברכים ברכה על הצדקה כמו על שאר המצות (הערה) הגבאים הולכים עם הקופה בביהכנ"ס ביום שני וחמשי וביום התענית צמוד של ביהכנ"ס מדוץ הוא בצד דרומי של ההיכל מימין ולהרב נותנים מקום מצד שמאל של ההיכל גונזים ספרים בלים וקרצים ושמות "הקב"ה בבית הכנסת ויקברו אותם בבית הקברות כמו מת מצוה הנוף בית הכנסת מדליקין נר תמיד בבית הכנסת
			בר מצוה
			נער בן י"ג שנה מתחיל להניח תפילין שלשים יום קודם שיגיע לבן שלש עשרה ויום אחד נער שנעשה בר מצוה כשעולה לתורה יברך אביו ברוך שפטרני מענשו שלזה
			בר מצוה ביוראפ דורש דרשה ובאמריקה נואם נואם (שפיטס) מה שמברך ברוך שפטרני בשעת קריאת התורה דוקא השמטות
			ביצה
			למה קורין למסכתא ביצה ביעה מדוץ גקרא סדר מוצד בלשון יחיד וכל הסדרים נקראו בלשון רבים זרעים, נשים, נויקין, קדשים, סגרות בהערה
			בגד
			כש'ובש אדם בגד חדש אומרים לו, תגלה ותחדש' אבל על מנעלים אין אומרים מדוץ כל ברכות השחר, נאמרים בלשון הוה וברכת שעשה לי כל צרכי בלשון עבר מברכין וקע האץ על המים בלשון הוה בהערה נזכרם שלא לתפור על בגד שהוא לבוש בו
12	ד	ד	
13	ד	ד	
13	ה	ד	
14	ה	ד	
14	ה	ד	
13	ב	ד	
398	ו	צו	
12	א	ד	
230	ה	ע	
16	א	ו	
17	ב	ו	
17	ג	ו	
351			
17	א	ז	
17	א	ז	
17	א	ח	
18	א	ח	
18	א	ח	
18	ב	ח	

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
18	א	ח	אם קנה בגד מצורות תישים וכדומה מברך שהחיינו בת קול
75	יג	לא	מפני מה קורין בת קול ולא בן קול בהערה בית־הרחצה
18	א	ט	נוהגין ליוצא מבית חרצה לאמר: ,צו רפואה' אות ג' גלוח
18	א	י	הגוזז שער הראש יחבשם בטמון ולא ישליכם
19	ב	י	אין גוזזין השערות מתינוק עד שמתחיל לדבר
19	ג	ו	אין לגדל שער הראש יותר מדאי גט
19	א	יא	מדוע נקרא ספר כריתות בשם גט מדוע לא תוכל האשה ג"כ לגרש את בעלה?
19	ט	יא	בהערה כותבים בגט שלש לשונות, ספר תירוכין, אגרת שבוקין, וגט פטורין
20	ב	יא	כותבים י"ב שורות בגט
21	ג	יא	למה כותבים בגט ירח ולא חדש כמו בכתובה
21	ד	יא	מפני מה כותבים בגט בכתב אשורית וגם העדים חותמין בכתב אשורית
21	ד	יא	מדוע אחר מסירת הגט ליד האשה מקבלין מידה בחזרה וקורעים אותו
21	ה	יא	אות ד' דיינים
			דיינים עת שנותנים בדין היכן הדין נוטה מצוים לבעלי דינים והעדים שיפנו משם וילכו חוצה או לחדר אחר ובדיני העמים הוא להיפוך כי השופטים בעצמם פונים משם לחדר אחר ושם נושאים ונותנים היכן הדין נוטה
22	א	יב	מדוע אין מברכים על עשיית משפט?
22	א	יב	בהערה דירה
			כשנכנסין לדור בבית מכניסים לתוכו קודם שנכנס לחם ומלח
22	א	יב	

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
22	א	יג	הקונה בית לדור בו מפרך שהחיינו (הערה) דגים
166	א	נז	המנהג לאכול בשבת דגים
13	ה	ד	בהערה דרך כשיוצא אדם מביתו לשום לדרך פעמיו אם שכח דבר מה לא יחזור רק יצמוד לפני הבית לבקש הדבר ששכח
23	א	יד	אותה הפטרה ומפטיר מדוע המפטיר אינו מתחיל הברכות עד שיגלוף הספר תורה
24	ב	טו	מדוע קורא המפטיר בתורה ממה שקראו כבר
27	ו	טו	אחר קריאת התורה מפטירין בנביא ולמה הנגון של המפטיר אינו דומה לנגון של הקריאה
23	ז	טז	המפטיר אחר קריאת ההפטרה מפסיק באמצע ברכות צור כל העולמים כשאומר שכל דבריו אמת וצדק, והוא באמצע ברכה ואין עונים אמן אחריו ולמה עושה סיום לברכה זו והלא היא ברכה אחת עם ברכה שאחריה נאמן אתה וכו'
35	ז	טז	אומרים צור כל עולמים אחר ההפטרה, ומדוע ב"ח שחל להיות בשבת אין מסיימים בברכות הפטרה מקדש השבת וישראל וראשי חודשים
25	ד	טז	מדוע אין קורין לקטן למפטיר בארבע פרשיות ובמרכבה ביום א' דשבועות ולא בשביעי של פסח ובשבת שובה
25	ה	טז	כשחל ראש חדש בשבת מדוע אין קורין המפטיר משבת זו רק קורין משבת ר"ח, השמים כסא"
26	ו	טז	מדוע מפטירין במנחה בתענית ולא בשחרית
26	ז	טז	אין מפטירין במנחה בשבת
26	ח	טז	מדוע צולה למפטיר הרב דמתא בשבת חזון
26	ח	טז	מדוע מכל הנביאים יש הפטרה ומנחום צפניה חגי אין הפטרה
27	יא	טז	הבדלה נשים אינן טועמות מין ההבדלה ומדוע עושים

צד	סעיף	סימן	
299	ג	עא	הכוס כ"כ מלא עד ששופכין היין על הארץ
359			השמטות
298	גב	עו	מפני מה מברכים על הבשמים במוצאי שבת קדש
298	נא	עא	מדוע תקנו חז"ל לברך בורא מאורי האש בלשון רבים
155	ד	נד	מסתכלים בצפרנים לאור נר הברלה
			היכי תמצא
			אם שכח אדם לומר יעלה ויבא בערבית ר"ח אינו
			צריך לחזור ולהתפלל ואם לא שכח ואומר יעלה
175	א	נט	ויבא בערבית ר"ח צריך לחזור ולהתפלל ערבית
בהערה			אות ז
			זמן
			אומרים בסוכות זמן שמחתנו ובהג פסח ובשבועות אין
109	ב	מח	אומרים זמן שמחתנו
			אות ח
			חתן וכלה
27	א	טז	כלה שולחת טלית להחתן קודם החופה
			מקפידים שהחתן והכלה עת יצאו מביתם ללכת אל
			החופה יציגו קודם רגלם הימנית וכן מכריז
27	ב	טז	השמש "מיטין רעכטין פוס"
29	ז	טז	מכסין הכלה על ראשה ועל פניה קודם החופה
			נהגו שסותרו שערות ראש הכלה וקלעו אותה מחדש
28	ה	טז	קודם החופה וצחה בזמנינו לא בן עושין
28	ג	טז	חתן וכלה מתענים ביום חופתם
			מוליכים את החתן בשבת שקודם החתונה וכן בשבת
			שאחר החתונה בבית הכנסת וקוראים אותו
28	ד	טז	לתורה
			מתירין מן החתן ומן הכלה כל הקשרים שבבגדיהם
			קודם החופה ולובשים קיטל להחתן ובשנה
			הראשונה אחד החתונה אינו לובש קיטל ברי"ה
29	ז	טז	וי"כ
30	ח	טז	נותנים מתנות לחתן וכלה ביום חתונתם
352		השמטות	למה נקט בת פלונית לפלוני ולא פלונית לפלוני
			חופה וחתונה
31	א	טז	בשבוע שבו החתונה קורין שבוע זהב

מפתחות

סימן

מנהג כשאומרים שאשה מעוברת אם
תעבור על צפרניים תפיל הולד יב
שמדליקין נרות למילה כתבתי
אות מ"ס סימן
להדליק נרות לתפלה
שמדליקין נרות ביו"כ
לעשות נרות של יו"כ משעיה
להיות נעורים בליל א' שבועות יז

אות ס'

מנהג להשחין סכין על שבת
שסדק נותן מתנה לילה הנימול
כתבתי באות מ' סימן
לעשות סעודת ר"ה
נשים שלא לעשות מלאכה בספירה
כתבתי באות נ' סימן
להסיר הסכין מעל השלחן בבהמ"ז
כתבתי באות ב' סימן

אות ע'

מנהג להניח ערלה באפר
להניח עשרה פתיתים חמין בבדיקת
חמין כתבתי לעיל באות ב' סימן
ליתן עשבים עיו"כ על הארץ
כתבתי באות יו"ד סימן
לעמוד בתפלת ר"ה ויו"כ
האכל לאכול דבר עגול כתבתי
באות אלף סימן
כשעומש אומרים לישועתך וכו'
יחבירו אומר לו אמותא כתבתי
ל' סימן
שעושין עיגול סביב הבית ליולדת
כתבתי באות יו"ד סימן
לומר בשנת העיבור במוסף ולכפרת
פשע

סימן

מנהג בידוי שמכין על הלב כתבתי
באות ו' סימן
כשמקדשין הלבנה בטוח הוא
שלא ימות באותו חודש
אות מ'

מנהג לאכול מצה בשבועות
שעושין אחר פסח בשבת הראשון
חלות עם מפתחות כתבתי באות
ה' סימן
שאומרים יום ליבשה בברית מילה
כתבתי באות י'
שמדליקין נרות במילה
לומר קודם מנהג של שבת הידו
לה' כי טוב כתבתי באות ה'
בשבת בבהמ"ז אומרים מגדול
ובחול מגדיל
למזוג היין לקידוש
לבקש מחילה מחבירו קודם יו"כ
כתבתי באות יו"ד סימן
לשפוך המים בשכינת המת
שמלבוש העליון הוא חשוב
שמכין בכלי או ברגליו כשאומרים
המן כתבתי באות ה' סימן
שסדק נותן מתנה להילד הנימול
שלא ללבוש שני מלבושים ביחד יז
שאין מעמידים מצבה עד אחר
י"ב חדשים
שמוכריין נשמות ביו"ט

אות נ'

מנהג נשים שלא לעשות מלאכה ברה"ח
נשים שלא לעשות מלאכה בעת
הספירה
נשנים אין שותין יין הבדלה
כתבתי באות ה' סימן

מפתחות

סימן	כתבתי אות ג' סימן	מנהג	שלא לישן בר"ה ביום א'	לאכול תפוח כליל א' דר"ה	לומר בשנת העיבור במוסף ולכפרת	פסע כתבתי באות ע' סימן	לעמוד בכל התפלות בר"ה ויו"כ	כתבתי באות ע' סימן	ז
א	לעופות	מנהג	לומר שיר השירים בשבת	לישן יותר בשבת מימי החול	לומר שיר השירים בחו"ה פסח	בשבת	שלא ללבוש שני מלבושים ביחד	כתבתי באות מ' סימן	ז
ב	להמיל שום בבית הקברות בט"ב	ח	לשפוך הידים בבוקר שלש פעמים	שקוראין שבת הגדול	לישן קודם על צד שמאל ואח"כ	על ימין	שמשרין כלים בעת השמחה	להניח מכל מאכל שיריים	ז
ג	להיות נעורים בשבועות כתבתי	יח	באות ג' סימן	לאכול מאכלי חלב בשבועות	לעיל באות ח' סימן	להתענות שובבים ת"ת	יח		
א	תשליך לנהר בר"ה	מנהג	לאכול תפוח בר"ה כתבתי באות ר'	להתענות שובבים ת"ת כתבתי	באות ש'	כשמחזירין הס"ת להיכל בשבת	יח		
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג
א	למנהג	מנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג	למנהג

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
31	א	טז	אין נושאים נשים בין פסח לעצרת (בהערה)
31	ב	טז	דוקחין פרוכת לחופה
32	ה	טז	מולכים אל החופה את החתן קודם הכלה
32	ד	טז	מולכים את החתן והכלה אל החופה בנרות ובאבוקות
32	ו	טז	עושים החופה תחת אויר השמים דוקא
35	ז	טז	אששבינין מסבבים את הכלה סביב החתן ג' פעמים תחת החופה
31	א	טז	מפני מה עושים יתום או יתומה הזכרת נשמות תחת החופה (הערה)
32	ג	טז	הזמר "מי אדיר" שמזמר החתן תחת החופה
35	ב	טז	החתן אומר כדת משה וישראל כשמקדש את הכלה משימים טבעת הקידושין דוקא על אצבע הימנית הסמוכה לאגודל, ואין מקדשין בטבעת שיש לה אבן
36	ט	טז	למה בכתובה כותבין חדש ולא ירח כמו בגט
21	ד	יא	מפני מה אומרים בברכת ארוסין מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקידושין חופה קודם קידושין מה שאינו כן
39	יב	טז	כי הקידושין קודם קוראים הבתובה קודם ברכת הנשואין, ומתי התחילו לכתוב הכתובה
37	י	טז	למה תקנו דבר מועט בכתובה והם אמרו שלא תהא קלה בצינו להוציאה
32			למה בברכה הראשונה חותם הברכה משמח חתן והכלה ובברכה האחרונה חותם משמח חתן עם הכלה
38	י	טז	מטעמים את החתן והכלה מכוס של ברכות ארוסין
38	יא	טז	תחת החופה שוברים כלי זכוכית ובעת התנאים שוברים כלי חרס
39	יג	טז	מפני מה שוברים כוס של ברכת אירוסין ולא כוס של נשואין
39	יג	טז	לנגן בכלי זמר בעת הנישואין
32	ג	טז	חתן אסור לצאת יחידי בשוק (הערה)
41	יה	טז	יוצאים כנגד החתן והכלה בעת שהולכים מן החופה לביתם בלחם ומלח וחטים
353			קודם החופה והקידושין נותן אבי החתן המגדנות והיי"ש, והסעודה שאחר החופה שייך לאבי הכלה
40	יד	טז	סעודת נשואין מדוע עושים בלילה ולא ביום
40	טז	טז	בסעודת נשואין אומרים דוי הסר וכו'
40	טז	טז	

לוח המפניות

צד	סעיף	סימן	
41	יז	טז	מדוע קוראים בעת הריקוד בשמחת החתונה שבת שבת
42	כ	טז	נוהגים שלא להשיא בתם לאיש ששמו כשם אבי הבת או בנם לאשה
42	כא	טז	נוהגים לאחר כ"ה שנים מיום שנתקשרו זה לזה בנשואין יחד לחוג ולעשות יום שמחה ומשתה וקוראים את היום: "דיא זילבערנע דאכצייט" ואם זוכים הווג להיות עוד כ"ה שנה ביחד המה עושים אנאלדענע חתונה
41	יט	טז	נותנים רח"ש (רב, חזן, שמש) מחתונה לשלשה א"ה
			חזן
44	א	יח	מדוע ולמה נקרא שיץ בשם חזן הכונה בתלמוד "שמש"
45	א	יח	מקור החזנות
46			החזנים נוהגים להשביע למלאך פלוני ולמלאך פלוני להיות בעזרתך להתפלל בקול רם נעים וחזק
			חנוכה
47	א	יט	למה נקרא חנוכה ומדוע קבעו ח' ימים הלא היה בפך שמן כדי להדליק לילה אחד נמצא שלא נעשה הנס אלא בשבעה הלילות ועוד הלא יש לתמוה על כהן גדול שהצניע הפך אמאי לאהצניע כלי יותר גדול
49	ב	יט	מפני מה מדליקין נרות חנוכה בבית הכנסת גם בבקר עת תפלת שחרית
49	א	יט	אחר ברכת הדלקת נרות חנוכה אומרים: הנרות הללו קדש הם
48	א	יט	מדוע לא נזכר גם חנוכה כלל במשנה
49	א	יט	הערה
50	ד	יט	מדוע קירין בחנוכה בפרשת נשיאים
			הילדים משחקים בחנוכה במשחק גלגלן (דריידל)
49	ג	יט	מדוע נעשה כהיתר לרוב בני אדם לשחוק בקלפים (קארטען) בחנוכה
353		השמטות	טעם שבשבת ראשון דחנוכה מפטירין בזכריה ובשני בשלמה
			חכמים
51	א	כ	מפני מה נקראים חכמים תלמידי חכמים

מפתחות

סימן

יח רק שנים אנכי ולא יהיה
טעם שאמרו רז' לעין יפה אחד מארבעים יט
כ עירוב תבשילון

אות פ'

א טעם מצות פסח מצה מרור
שאינו אנו מברכין שעשה נסים על

ח אמירת הגדה

ט שאין מברכין על די כוסות

י שאין גמירין כל ההלל בכל ימי

יב פסח

יג שאומרים בפסח בהגדה מתחילה

יד עובדי ע"ז היה וכו'

טו שקוראים פורים ע"ש הפור לרעה

טז שאין אומרים הלל בפורים

יז למה בפורים קבעו ימי משתה ולא

יח בהנחה

יט משלוח מנות ומתנות בפורים

כ לאביונים

כא למה כל המועדים יהיו במלים חוץ

כב מהנחה ופורים

כג טעם אחר מזה כתבתי בטעמים

כד באות ח"ת סימן י"ח גם סימן

כה למה לא יסד בעל הפיוט פייט

כו בפורים בש"ע בצמח דוד

כז שחייב אדם לבסומא בפורים עד

כח וכו'

כט המצוה לפדות הבכורים

למה קורין פירקי אבות בשם אבות מב

אות צ'

א טעם צדקתך שאומרים בשבת

ו מצות ציצית

יא י"אין מברכין על צדקה

סימן

אומרים הבו ובחול לדוד מזמור

י כתבתי באות ה'

י להדליק נרות לתפלה כתבתי

ד באות נ'

לומר בסיום התורה חזק חזק

יב ונתחזק כתבתי באות ה'

סליק המנהגים, ונחזור להטעמים.

אות נ'

א טעם שלא מצינו דנישים מקדשין לבנה

ג ברכת הנשים שעשני כרצוני

ד נפילת אפים בכל יום

ז דאין נופלין ג"א רק במקום ס"ת

ח דאין נשים מברכין על ספירתן

אות ס'

א טעם מצות לספור ספירות העומר

ב דכתיב בתורה חמישים יום ולא

יב סופרין רק מ"ט יום

טו מצות סוכה

כב דסוכות נקרא בלשון רבים

כד דצנתה התורה לשמור מכל דבר

כז סכנה

כח מצות שיכתוב כל אחד ס"ת

אות ע'

א טעם מצות ערלה שלא יאכל

ב שאמרו רז"ל ע"ה אסור לאכול

ז בשר

ח המצוה ועצם לא תשברו בו

י דעשרת הדברות יש בהם ת' אותיות

יג דעשרת הדברות נאמרו בלשון

טו יחיד

שלא אמר הקב"ה בעשרת הדברות

מפתחות

סימן	טעם של המהדרין להדליק בשמן זית בשבת	סימן	טעם שאומרים קטורת בכל יום
א	שקוראין הקידוש של שבת בשחרית	א	שקוראין הקידוש של שבת בשחרית
ב	קידושא רבד	ב	קידושא רבד
ג	קידוש שבת בלילה וביום	ג	קידוש שבת בלילה וביום
ה	שנכון לטעמים בתענית קודם קידוש לבנה	ה	שנכון לטעמים בתענית קודם קידוש לבנה
ו	שממתינון עד מוצאי ט"ב בקידוש לבנה	ו	שממתינון עד מוצאי ט"ב בקידוש לבנה
ז	שלום עליכם שאומרים בקידוש לבנה זה לזה	ז	שלום עליכם שאומרים בקידוש לבנה זה לזה
ח		ח	
סימן	טעם מצות שופר בר"ה	סימן	טעם מצות שלא ליקח רבית
א	מצות שופר בר"ה	א	מצות שלא ליקח רבית
ב	מצות שלא ללבוש שעמנו	ב	מצות שלא ליקח רבית
כ	מצות שחיטה	כ	מצות שלא ליקח רבית
כג	שאסור לשחוט עד שמונה ימים	כג	שאסור לשחוט עד שמונה ימים
לג	שהשלחן דומה למזבח	לג	שהשלחן דומה למזבח
לד	שאין מברכין שהחיינו על ספירת העומר	לד	שאין מברכין שהחיינו על ספירת העומר
לו	שאין מברכין שהחיינו על ריח טוב לח	לו	שאין מברכין שהחיינו על ריח טוב לח
לט	שלש מצות הידועים לאשה	לט	שלש מצות הידועים לאשה
סימן	טעם מצות תשובה בתורה	סימן	טעם מצות תשובה בתורה
א	מצות תשובה בתורה	א	מצות תשובה בתורה
מ	שאין מניחין תפילין בשבת	מ	שאין מניחין תפילין בשבת
ג	דנשים פטורין מללמוד תורה	ג	דנשים פטורין מללמוד תורה
ד	למה נתנה התורה בר"ח סיון	ד	למה נתנה התורה בר"ח סיון
ז	שהתורה נתנה בהר סיני דוקא	ז	שהתורה נתנה בהר סיני דוקא
ט	שהתורה נתנה דוקא למי יום	ט	שהתורה נתנה דוקא למי יום
סימן	טעם שקולה שבת בכל התורה	סימן	טעם שקולה שבת בכל התורה
א	שקולה שבת בכל התורה	א	שקולה שבת בכל התורה
ב	שלש תפלות משונות בשבת	ב	שלש תפלות משונות בשבת
ה	שאומרים במנחת אתה אחד	ה	שאומרים במנחת אתה אחד
ו	שלש סעודות בשבת	ו	שלש סעודות בשבת
ט	שנקרא סעודה שלישית בשם ש"ס	ט	שנקרא סעודה שלישית בשם ש"ס

ס ל י ק

שמות הכפרים אשר הובא דבריהם פנימה עפ"י סדר אלפ"א בית"א המה מצוינים.

מגילת סתרים	ישמח משה ז"ל	באר הגולה	אליהו רבה הגדול
מאור ושמש	ילקוט דוד	באר היטב	אוצר בינה
מדרש תנחומא	יפ"ת	גמרא	אמרת הצרופה
מגלה עמוקות	ישועת יעקב	דרך אמונה	אורה לחיים
מטה משה	יד אפרים	דודאים בשדה	אור הגנוז
מקראי קודש	כד הקמה	דברי אמת	אור החיים
מעבר יבוק	כסא דוד	דרך פקודין	אוהב ישראל
מאמר השכל	כסא רחמים	ספר החיים	אגרא דפירקא
מדבר קדמות	כלבו	הבהיר	אלשיך
מקובלים	כלי יקר	זרע קודש	אגרא דכלה
נחל קדומים	לקט יוסף	זהר הקדוש	אבי זקוני ז"ל
נובלת חכמה	לב דוד	זהר חדש	אור חדש הקטן
נוהג כצאן יוסף	לקוטי שושנים	זכור לאברהם	אור חדש הגדול
נגיד ומצוה	לבוש	חינוך	אור זרוע
נועם מגדים	לשון חכמים	חרדים	אבודרהם
נועם אלימלך	מהר"ם שיף	ספר חסידים	אהבת שלום
נעצר חסד	מפורשים	חות יאיר	בני יששכר
סידור ר' יעקב	מהר"שא	חסד לאברהם	ברכי יוסף
מעמדין	מדרש תלפיות	חומת אריאל	בית אהרן
סידור משל"ה	מדרש רבה	סור וב"י	בחיי
סידור האר"י ז"ל	מאה שערים	ט"ז	ברית זולוי
סידור ר' יעקב	מעשה חזקה	טעמי מצות לה"ר	בנין אריאל
קאפל	מדרש אליהו	מנחם הבבלי	בית יהודא
סידורי של שבת	מורה נבוכים	טעמי מצות להר	בעל המורים
סם חיים	מג"א	רדב"ן	בינה לעתים

שמות הספרים

שולחן ארבע	דוקח	פירוש אולאי על	סור מרע ועשה
שושנים לדוד	היקאנט	ס' הסידים	מוב
שו"ת שבית יעקב	רשב"א	פירקי ר' אליעזר	עטרת זקנים
שו"ת מהר"ם מינץ	רביד הזהב	פרי מגדים	עשרה מאמרות
תוספות שבת	רמב"ן על התורה	צמח דוד	עיר מקלט
תומר דבורה	רמבם	צחור המיד	ספר הערוך
תולעת יעקב	של"ה	ציוני	עין יעקב
תורת חיים	שו"רי ברכה	צדה לדרך	עוללות אפרים
תוס'	שלשלת הקבלה	קול רמ"ז על	עניני שבת
תקונים	שרביט הזהב	המשניות	עמק ברכה
תורת השאת	שער המלך	קדושת לוי	פנים מאירות
תוס' יו"ט	שבילי אמונה	קרבן העני	פענה רוא

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
51	ב	כ	מדוע נקרא משה רבינו השם קודם התאר והתנאים התאר קודם השם החכמים בעיניהם קוראים לארץ ישראל בשם "פאלעס- טינא"
51	ד	כ	היש מצוה בעלית ארץ אבותינו
52	ה	כ	מדוע לא נזכר משה בפי' ואתה תצוה ?
51	ג	כ	
חוליה			
53	ב	כא	אומרים למנצח מזמור לרוד יענף די' וגו' לאשה החוליה בקישוי לידה ולכל חולי הגוף משנים שם חחוליה ומברכים אותו ומי שברך שעושין מזכירים אותו על שם אמו
53	ג	כא	נוהגים למכור ילד מסוכן ב' ד כסף מה לאיש אחר
54	ד	כא	מדוע כשאחד מבני צמנו אינו בשלומות הבריאה ח"ו ואחד מספר המאורע הוא מספר בלשון המורגל כגון בלשון אשכנז: פלוני איז קראנק חלילה, משא"כ כשמספרים על אינו בן ברית אומרים : פלוני איז חולה
52	א	כא	במי שברך לחולה אומרים רפואת הנפש רפואת הגוף
54	ג	כא	מאי שיף זה לזה לגבי חולי
חברה קדישא			
55	א	כב	מודע בחרה החברה קדישא לקבוע התענית דוקא בחדש כסלו, ולמה הם מתענים ואומרים סליחות/ ובערב עושים סעודה
חדש			
55	א	כג	מדוע מעברין דוקא חדש אדר ולא שדר החדשים
חליצה			
43	א	יז	מדוע תקנו לחלוץ ולא לייבם אצ"ג דהלכה חליצה במקום יבום לאו מצוה
אות ט			
טבילה			
56	יג	כד	טעם טהרת הטבילה
טלית			
מדוע על טלית גדול מברך להתעטף ועל טלית קטן			

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
56		הערה	על מצות
57	א	כה	מדוע מתכסין בטלית רק אחר החתונה מפני מה מברכים על טלית קודם התפילין מרוע הטליתם נצבעין משני צדדים לארץ הטלית - הדומה למראה תכלת, ולמה אין עושים כלו לבן הלא המצוה של תכלת, היא רק בציצית אומרים לאמר: מי שרוצה שאשתו תאריך ימים יכפול הטלית במוצ"ש
			טבעת
57	א	כו	אין נושאים טבעת על אצבע אמה אות י יולדת
57	א	כז	תולין פתקאות (שיר המעלות) בבית היולדת לשמירה עושים סעודה בליל שבת שאחר לידת זכר ובשבת שחרית הולכים לבקר את התינוק, ונוהגים לאכול שם קטניות בליל זכר בשהיולדת תבא לבית הכנסת אחרי לידתה או בעליה מחויב לעלות לתורה ולעשות מי שברך ליולדת ולנדר צדקה נהגו לחוג את יום הלידה (געבורסטאג)
59	ב	כז	יין
60	ג	כז	כששותים יין או יי"ש אחד אומר לחברו לחיים בשתיית יין אומרים סברי ולא ברשות
60	ד	כז	יום
			מדוע בישראל היום הולך אחר הלילה ובא"י הוא להיפך
61	א	כח	יום טוב
61	ב	כח	יום טוב שחל בשבת אין אומרים לכו נרננה ולכה דודי ולמה כופלים בואי כלה בואי כלה ומדוע הש"ץ אומר לכו נרננה ומקבל שבת על הבימה אין אומרים מערבית בליל יום טוב שחל להיות בשבת כשחל יום ראשון של יו"ט בשבת נדחה מערבית
62	א	כט	
			יום טוב
62	ג	ל	יום טוב שחל בשבת אין אומרים לכו נרננה ולכה דודי ולמה כופלים בואי כלה בואי כלה ומדוע הש"ץ אומר לכו נרננה ומקבל שבת על הבימה אין אומרים מערבית בליל יום טוב שחל להיות בשבת כשחל יום ראשון של יו"ט בשבת נדחה מערבית
62	ב	ל	

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
			של ליל ראשון ליל שני שבליל שני אומרים
			מצרבית של יום ראשון, ובליל שני אומרים
			של ליל שני אבל בפסח נוהגים כשחל יום
			ראשון בשבת נדחה מצרבית של ליל ראשון
65	ד	ל	לגמרי ובליל שני אומרים של ליל שני
			נוהגים ביו"ט לחפש בס"ת זמן מה קודם הקריאה
65	ה	ל	להעמיד הס"ת על מקום שקורין
197	ד	סא	אומרים שלש עשרה מדות ביו"ט בהוצאת הסמך תורה
			למה אומרים בתפלת שמנה עשרה של ביו"ט ד'
			לשונות, מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון,
			מקרא קדש וכן בתודיענו אומרים ג' לשונות,
			זמני ששון, ומועדי קדש, וחגי נדבה: ובקידוש
			אומרים ה' לשונות מועדים וחגים וזמנים, יום
			טוב, מקרא קדש
65	ז	ל	מדוע נקראו המועדות ימים טובים
62	א	ל	יום טוב שחל בשבת אין אומרים בנשיאת כפים רבש"ע
66	ח	ל	מפני מה אין קורין ביום טוב שני "וביום השני" אף
			קורין פסוקי קרבן מוסף ובחמשה וגו'
65	ו	ל	אסרו חז"ל לבשל ביו"ט לצורך שבת אלא אם כן הניח
67	ט	ל	מצרב יו"ט צירובי תבשילין
			יום כיפור
			למה לא תקנו לברך ברכה על אכילת ערב יום כפור
			דהיא מצוה מן התורה דועניתם, וכן על אכילת
			שבת ויו"ט שאכילתם ג"כ מצוה מן התורה ומדוע
69	ז	לא	אין מברכין על מצות כבוד אב ואם
			משליכים ערב יו"כ הבני מצים של הכפרות על הגנות
67	ד	לא	שיאכלו העורבים
			מפני מה לוקין ל"ט מלקות ב' חלקים מאחוריו וחלק
68	ב	לא	אי מלפניו תקנו חז"ל להתוודות עיו"כ במנחה
			עיו"כ עושים אנשים סגולות שלא ירגישו הצום
69	ג	לא	מדליקין נרות בליל יו"כ בבתי כנסיות ובבתי מדרשות
69	ב	לא	מכסים השלחן במפה ליום הכפורים, בהערה
			מדוע מעמידים שני אנשים אצל החזן כשאומר כל
			נדרי ואומרים על דעת המקום ועל דעת הקהל
			אנו מתירין להתפלל עם העבריינים
71	ו	לא	משטחים גז חציר (היא) בבית הכנסת על יו"כ
70	ה	לא	אומרים כל נדרי בניגון של בכי, ולמה אומרים אותו

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	ש"ש פעמים, ובכל פעם מגביהים את הקול יותר
71	ו	לא	מכים על הלב באגרוף בעת אמירת הוידוי ואומרים חטאנו בלשון רבים ולא חטאתי בלשון יחיד אם חל יום כפור בשבת אין אומרים בשמונה עשרה אליקנו ואליקי אבותינו רצה במנוחתינו
73	ז	לא	מפני מה אמר הכהן גדול בעבודה ביו"כ בפעם הראשונה
73	ט	לא	"אנא השם" ובפעם השניה אמר "אנא בשם"
74	י	לא	במנחה יום כפור קורין בפרשת עריות דאחרי מות מפני מה אין אומרים במנחה ביום כפור אשרי ובא לציון
74	יא	לא	קורין במנחה יום כיפור בניגון של כל השנה ולא בניגון הקריאה של יוה"כ
74	יא	לא	קורין במנחה יו"כ מפטיר יונה בהערה
75	יב	לא	אומרים שבע פעמים "ה' האלהים" ביוה"כ בנעילה
75	יג	לא	תוקעין תקיעה אחר סיום קדיש של נעילה
299	נד	עא	מוצאי יום כפור מברכין על הבשמים בהבדלה
			אות כ'
			כפרות
76	א	לב	מנהג כפרות בערב יום הכפורים שמסבבים את הראש עם עופות זכר לזכר ונקבה לנקבה ואומרים זה כפרתי
79	ב	לב	למה אומרים בשעת סביבת הכפרות פסוקי יושבי חשך
			כהנים
80	א	לג	נוהגים שהכהנים עולים לדוכן ברגלים ואם כהן אחד עולה לדוכן אין הש"ץ קורא כהנים, ומה טעם שכהנים מזמרים ומנגנים בדוכן
82	ב	לג	הכהנים חולצין מנעליהם כשעולים לדוכן
82	ג	לג	רחיצתי ידי הכהנים לנשיאת כפים נכון רק על ידי לוי
66	ה	ל	נוסח התפלה רבש"ע אני שלך וחלומתי שלך בנש"כ אין מסתכלין על הכהנים בשעת הדוכן ואם יש חיוב על הישראלים להתברך מפי כהנים
83	ה	לג	מדוע עושים הכהנים חמשה איריים באצבעותיהם בדוכן
84	ו	לג	מדוע מסיימים הכהנים בברכתם, באהבה
83	ז	לג	מדוע אומרים לכהנים אחר הדוכן, "ישר כוחך" הלא

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
84	ז	לג	הם מוכרחים לברך את ישראל דכתיב כה תברכו כלים
			מדוע מברכים על טבילת כלים ולא מברכים על הגעלתם
85	ד	לד	עושים חריץ על כלי חלב דוקא
84	א	לד	אין מגעילים כלי של חלב לבשל בו בשר וכן להיפוך ואין מגעילים רק כלי של איסור לעשותו להיתר שוטפים הכלי במים קרים אחר דגעלה מיד
85	א	לד	אות ל'
85	ג	לד	ל"ג בעומר
			שמחת ל"ג בעומר מה זו עושה?
87	א	לו	ביום ל"ג בעומר מרבים בשמחה על קיר הצדיק רשבי כיום מועד
87	ב	לו	אות מ'
			מוזוה
88	א	לו	קובעים המזוזה באלכסון מצד ימין בביאה
88	ב	לו	למה קובעים את המזוזה בזכוכית או כורכים בגיר
88	ג	לו	כותבים שם "שדי" על המזוזה מבחוץ
88	ג	לו	נותנים היד על המזוזה בכניסת וביציאת הבית
90	ד	לו	כותבים על המזוזה מצד חוץ "כוזו במוכסו כוזו"
			מגן דוד
90	א	לח	ציור מגן דוד על הפרוכת
			מנחה
			מדוע ולמה בתפלת מנחה יושב הש"ץ באמירת אשרי ואינו מתחיל לומר אשרי בעמידה
295	מד	צ	כותעטש
			כשאדם מתעטש אומרים לו "אסותא" ר"ל רפואה וכשאדם מתעטש בזכירת המתים אומרים לו משוך אונק (ציה זיך פאר דעם אויער)
91	א	לט	כשאדם מתעטש בשעה שמספרים איזה דבר אומרים זה אמת והראיה שמתעטש על זה
92	ב	לט	

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	מגילה
			מפני מה אין מברכין לשמוע מגילה כמו לשמוע קול שופר
93	א	מ	מדוע תקנו בנוסח של הברכה שאחר קריאת המגילה חמש לשונות, הרב את ריבנו, והדן, והנוקם, והנפרע, והמשלם
93	ב	מ	מדוע ולמה כל המגילות נכתבין על קלף לקרות בצבור משא"כ באיכה שקורין מתוך החומש ולא נכתבה בכל המגילות
			מילה
			מניחים סכין של מוהל מראשותיה של יולדת ביום שקודם המילה
93	א	מא	בליל שלפני המילה מתאספים קרובים ללמוד תורה בבית היולדת הלילה ההוא נקרא וואכנאכט
93	ב	מא	מדוע סכין של מוהל בשני פיות
94	ב	מא	במצות מילה מברכים ב' ברכות על המילה ולהכניסו ולא מצינו כיוצא בזה שתקנו שזי ברכת על מצוה אחת
94	ג	מא	מזמנים כסא לכבוד אליהו הנביא בברית מילה, ולמה
95	ד	מא	אומרים ברוך הבא ומדליקין נרות
94	ה	מא	מ"ז אין מברכין שהחיינו על המילה? בהערה הסנדק תופס תינוק הנימול על ירכו, ומדוע מוסרים את התינוק קודם המילה ליד כל אחד מהעומדים שם ומדוע המכובדים למצות מילה נוהגים להתעטף בטלית עת המילה
96	ה	מא	אחר המילה נותנים יין בפי התינוק כשמגיע לפסוק "בדמיך חיי" ואומרים שתי פעמים בדמיך חיי, ולמה אומרים עלינו לשבח אחר שמלין התינוק
99	ו	מא	מפני מה אין מחזירים לינק כשהתינוק פורש משדי אמו ג' ימים מעת לעת מתוך בוריו
94	ה	מא	טעם לפסוקים שאומרים בשעת המילה בהערה
100	ו	מא	מניחים הערלה תוך כלי עם עפר
			נוהגים המוהלים שאחר שנותנים האבק על המילה מניחים האיזמל על מקום המכה לרפואה
98	ו	מא	היכי תמצא שהעובר על כל התורה חוץ ממצוה אחת ומלין את בנו בשבת ואדם עמקיים כל התורה כולה חוץ מעבירה אחת ואין מלין בנו בשבת
98	ה	מא	

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	מנפה
			כשמגפה בעיר עושים חופה עם עני יתום ויתומה עניה על חצר-מות משום סגולה או גונזין ספרים בלים ושמות הקב"ה והולכין בהמון חוגג אל בית הקברות וגונזין שם בקרקע
101	א	מב	מוצאי שבת
			אומרים תהלים במוצאי שבת קודם תפלת ערבית של חול
294	מה	עא	אומרים בצאת השבת קודם תפלת מעריב הקפיטל לדוד ברוך ה' צורי וגוי והמזמור אלהים יחננו ויברכנו וגוי
294	מו	עא	מדוע ולמה כתוב במקום אחד לדוד מזמור ובמקום אחד מזמור לדוד
294	מו	עא	אומרים במוצאי שבת בתפלת מעריב אחר שמו"ע ויהי נועם ואתה קדוש
295	מז	עא	אומרים ויתן לך במוצ"ש ואחר ויתן לך אומרים שיר המעלות אשרי ירא וגוי
295	מז	עא	מפני מה מברכים על הבשמים במוצאי שבת, ומדוע אין מברכים על הבשמים כשהל יו"ט במוצאי שבת
298	נב	עא	מה ראו חז"ל לקבוע ברכה על האש במוצאי שבת משאר דברים הנבראים בששת ימי בראשית
298	נא	עא	הנשים נוהגות שלא לטעום מיין של הבדלה ולמה נותנים הכוס כ"כ מלא עד ששופכין היין על הארץ
299	נג	עא	נוהגים להסתכל בצפרנים לאור נר הבדלה
299	נג	עא	מזכירים אליהו ז"ל במוצאי שבת ולמה נקרא שמו של אליהו גם תשבי
296	מח	עא	במוצ"ש אומרים אליהו הנביא יבא עם משיח בן דוד הלא אליהו הנביא יבא קודם שיבא משיח
298	נ	עא	לבשר לנו בשורת ביאת המשיח
			כשמזכירים אליהו הנביא במוצ"ש אומרים אותו בשלשה תוארים הנביא, התשבי, הגלעדי
297	מט	עא	שואפים עשן-טבאק במוצ"ש קודם הבדלה שעפ"י דין נראה שאסור
301	נה	עא	מדוע ולמה סעודת מלוה מלכה במוצ"ש קוראים: דא היא סעודתא דדוד מלכא
300	נר	עא	

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	אות נ
			נטילת ידים
101	א	מג	מדוע צריכים נטילת ידים לפת
			נתל
102	א	מד	נמנעים מללמוד בליל שחל תקופות טיבית שנקרא ניטל
102	א	מד	לשלוח דורונות לכמרים ולשלטונים אם מותר בראש השנה שלהם
			אות ס
			ספירת העומר
103	א	מה	למה צותה התורה לספור הימים מפסח עד עצרת, ומדוע אומרים יהי רצון אחר הספירה ומפני מה אין מברכין שהחינו על הספירה
104	ב	מה	מכבדים לספור ספירה לבן תורה ואדם חשוב
104	ב	מה	מדוע צריך החזן לספור ספירה קודם הקהל
104	ג	מה	נשים אינן עושות מלאכה קודם ספירת העומר
			ספר תורה
105	א	מו	התנהגות מזמן הוצאת ספר תורה עד אחר הכנסתה מדוע ביום שיש בו ג' ספרי תורות מוציאים אותם מארון הקדש לקריאה בבת אחת
106	ב	מו	מדוע צריך הסופר לסיים לעיני כל ישראל באמצע השיטה
107	ה	מו	מפני מה הספר אינו מנוקד
107	ד	מו	עושים פרסום גדול בנרות ובכלי זמר ובסעודה בעת סיום כתיבת ספר תורה כמו בעת החתונה
108	ז	מו	אין מניחים ספר פתוח
107	ה	מו	
			סיום
121	ב	מט	עושים סעודה לסיום מסכתא או סדר משנה
121	ב	מט	מדוע נקרא כל חלק מהתלמוד בשם מסכתא
			למה כתבו בסיום מסכתא פעם נשלמה מסכתא פלונית, ופעם כתבו סליק מסכתא פלונית, למשל בסיום ברכות וכן בתרומות חתמו סליק ובשבועות חתמו נשלמה וכן הלאה
120	א	מט	סעודת מצוה כשעושים עושה הש"ץ מי שברך לכל

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
			זכופלים שתי פעמים מבשר מבשר ובתחלה
			אומרים פעם אחת קול מבשר ובסוף אומרים
116	יג	מז	שלוש פעמים קול מבשר
113	ט	מז	נשים הרות נושבות בשיניהן פטומי האתרוגים בה"ר
			מדוע בשמיני עצרת אומרים שמיני עצרת החג הזה
			ואין אומרים חג שמיני עצרת הזה כמו שאומרים
118	יד	מז	חג הסוכות הזה
			מדוע מתחילים גשם בזפלת מוסף של שמיני עצרת
118	טז	מז	ולא כטל שמתחילים ביום א' של פסח
			למה קורין קהלת בשבת חוה"מ סוכות ומפני מה
			עושים סוכות דוקא בחדש תשרי הלא אנו
			עושים סוכות לזכר ככתוב (אמור כ"ג) "למען
			ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני
119	טז	מז	ישראל", ולמה דוקא בחדש תשרי
			מדוע בשמחת תורה מביאים את כל הנערים והטף
120	יז	מז	בבית הכנסת
120	יח	מז	מדוע מתחילין התורה בשמחת תורה ולא בר"ה
			אות ע'
			ערבית של חול
			בערבית הש"ץ אינו חוזר ומתפלל שמונה עשרה כמו
			בשחרית ובמנחה ואומרים חצי קדיש קודם
			שמו"ע ולמה אין אומרים הפסוק "כי שם ה'
			אקרא" בתפלת ערבית קודם שמו"ע הלא
123	א	מט	ערבית רשות היא
			בתפלת ערבית של חול מתחילים והוא רחום ובליל
123	ב	מט	שבת ברכו
			מדוע מתחילין והוא רחום קודם ברכות ק"ש בערבית
124		שם	של חול
			הערה
			ערב שבת
257	א	עא	נוהגים שהשמש קורא לבית הכנסת ערב שבת למנחה
258	ב	עא	אומרים שיר השירים בערב שבת
			מניחים החלות ערב שבת על השלחן קודם עמדת
			הנרות וקוראים הלחמים שאופים לכבוד שבת
258	ג	עא	בשם חלה
259	ה	עא	מרבית לדלוק נרות של שבת
			מדוע מכסים הנשים בידיהן את ציניהן בהדלקת

לוח המפתחות

סעיף	סימן	המסובין וגורדין נדרים ונדבות לת"ת ולשמש ולחון
123	ד	מז
107	ג	מז
122	ג	מט
		בכל סיום ספר אחד מספר תורה אומרים חזק ונתחזק מדוע קורין לאדם חשוב בסיום ספר תורה
		סוכות
		כשנכנסין בסוכה אומרים בכל פעם בפתח הסוכה הפיוט אושפיוזין ומדוע אין אומרים גם בחג המצות מה נשתנה חג הסוכות מחג המצות
108	א	מז
110	ה	מז
		נעורים בליל הושענא רבה מפני מה אומרים בסוכות "זמן שמחתנו" ואין אומרים בחג שבועות זמן שמחתנו
109	ב	מז
		למה מברכים זמן על הלולב רק פעם אחת וביו"ט של סוכות וכן בשופר שתי פעמים בהערה
111	ו	מז
110	ו	מז
		מדוע צריך לטיול הלולב לברך בימין והאתרוג בשמאל מפני מה מנענעים בלולב באנא ה' הושיעה נא ולא באנא ה' הצליחה נא
112	ה	מז
		מפני מה מניחים את האתרוג בנעורת של פשתן ולא בבגד או בדבר אחר
111	ז	מז
		מדוע משימים גר דולק בארון הקדש כשמוציאים את ספרי התורה להקפות
113	ט	מז
		למה אין מוציאין בכל יום בחוה"מ סוכות שני ספרים לקריאה כמו בחוה"מ פסח
110	ג	מז
		בתפלת טל וגשם אומרים לברכה ולא לקללה לחיים ולא למות וגוי' הלא אם לברכה ממילא טובין שלא לקללה
110	ד	מז
		בתפלת גשם: "בצדקו חון חשרת מים" בהרזים הללו נמצא פעם אחת בצדקו ופ"א בעבורו
118	טו	מז
		בהערה
		למה נקרא הושענא רבה ומדוע הוא יום הדין ומפני מה אין אומרים נשמת הלא יו"ט הוא?
112	ט	מז
113	י	מז
113	י	מז
		ההקפות מתי תהיה קודם ההלל או אחר ההלל מקיפים את הבימה שבע פעמים בהושענא רבה מחליפים את ההושענות ואין אומרים על הסדר כמו שנדפס בסדורים
114	יא	מז
		אחר שגומרים ההושענות מכריז הש"ץ למען דעת כל עמי הארץ וגוי' וכל העם עונים אחריו בקול חובטים את הערבה חמש פעמים ודוקא על הקרקע
115	יב	מז

לוח המפתחות

דף	סעיף	סימן	
			הנרות קודם שמברכים על הנרות ומברכין אחר הדלקה
258	ד	עא	יש נוהגים שאין נותנים מלח בליל שבת על השלחן
261	י	עא	אית פ.
			פורים
			מדוע מקדימים בהצנית אסתר אם חל פורים ביום א' ולא מקדימים בתשעה באב
216	ד	סו	מדוע אין מתענין תענית אסתר שלשה ימים כמו שהיא התענה
124	א	ב	למה לא יסדו בקרובץ לפורים פייט בברכת את צמח דוד
129	ד	ג	קודם קריאת המגילה נותנים מחצית השקל
125	ב	ג	מדוע ולמה אין נותנים מחצית השקל בר"ח אדר או אח"כ רק קודם קריאת המגילה
126	ב	ג	נוהגים להקיש כשווכרים שם המן בקריאת המגילה
127	ג	ג	מה טעם לשלוח מנות איש לרעהו
127	ג	ג	נוהגים להתחפש ולתת מסוה על הפנים
127	ג	ג	אומרים ד' פסוקים בקול רם בקריאת המגילה איש יהודי, ומרדכי, ליהודים, כי מרדכי
130	ז	ג	מדוע מגביה הקורא את המגילה את קולו כשמגיע לפסוק "בלילה ההוא נדדה שנת המלך"
130	ט	ג	מדוע במגילה "ותכתוב אסתר המלכה" אות התיו מן ותכתוב גדולה
130	ח	ג	מדוע אין אומרים אשר הניא ביום אחר קריאת המגילה
130	ז	ג	מפני מה אומרים ואתה קדוש אחר קריאת המגילה בפורים ואחר מגילת איכה בתשעה באב
129	ה	ג	מפני מה חייבו חכמים (מגילה ז') להשתכר בפורים והלא בכמה מקומות בתורה מזכיר שהוא מכשול גדול השכרות כמו נח ולוט
129	ו	ג	מדוע אין מברכין על משלוח מנות
130	ט	ג	מרבין בצדקה בפורים יותר משאר הימים שבשנה ולמה מקבלים נדרים ונדבות מנכרים וצדקה אין מקבלים
131	י	ג	מדוע אוכלים סעודת פורים בלילה לא כמו כל סעודת מצוה
132	יג	ג	אוכלים האמאנטאש בפורים
131	יא	ג	

לוח המפתחות

סעיף	סימן	צד
יב	נ	131
		אוכלים בפורים וצ"כ זרעונים (פולים, קטניות)
		פסח
ב	נא	132
		קונים חטים לחלקם לעניים לצורך פסח ובזמנינו נותנים מצות ולמה דוקא לפסח ולא לסוכות מרגלא בפומן דנשים שהיורה שבשל בה מעד צריך הכשר הגעלה, איה איפה לקחו טעותן באמירתן אור לארבעה עשר מניחים עשרה פתיתין של חמץ קודם הבדיקה לבדיקה
א	נא	132
ג	נא	133
ב	מח	121
		הבכורים מתענין בערב פסח אמאי נקטו בש"ס בלשון בל יראה ובל ימצא ולא אמרו כלשון התורה לא יראה ולא ימצא מדוע אסור לאכול מצה ערב פסח כל היום הספרדים אומרים הלל תיכף אחר תפלת ערבית בליל פסח
ח	עג	316
ד	נא	136
		נהגו לעשות המצות עגולות מניחים שלש מצות על השלחן בליל פסח מפני מה אין מברכים זמן על אכילת מצה לובשים בגד מתים (קיטיל) בלילי פסח לאמירת הגדה למה תקנו לומר הגדה אך בלילה ולא ביום ומדוע אין מברכין על אמירת ההגדה והלא מצות עשה היא ?
ח	נא	138
ה	נא	136
ו	נא	136
ו	נא	137
ז	נא	137
		למה נקרא אמירת ההגדה בשם סדר אומרים בהא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעה דמצרים הלא ויאפו את הבצק אחרי יציאת מצרים
ז	נא	137
ט	נא	138
		אומרים בליל פסח לשנה הבאה בני חורין בלשון הקדש מדוע עשו סימנים לסדר של פסח, קדש, ורחץ, כרפס וגוי ולמה שינו הלשון שבתחלה כתבו ורחץ ואח"כ כתבו רחצה
ט	נא	138
יא	נא	140
		מטבילים ירק בחומץ או במי מלח בלילי פסח ולמה אוכלים ביצים קודם האכילה מטמינים את האפיקומן תחת הכר, ומדוע שוברים דוקא מצה אמצעית לאפיקומן
י	נא	140
		נהגו ללמד את הילדים שיגבּו האפיקומן ולהבטיחם איזהו מתנה בפדיונו
יב	נא	141
		מדוע אנו עושים בפועל כהלל ואוכלים מצה ומרור ביחד
יג	נא	141
יד	נא	142
יז	נא	143

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
142	טו	נא	שופכים מעט מן הכוס בעשר מכות אוחזים הכוס ביד כשמגיע ללפיקך וכן בברוך אתה וגוי אשר גאלנו וכן כשאומרים והיא שעמדה בעשר מכות נתן ר' יהודה סימנים הלא כל אדם יכול עשות כמוהו סימנים ומה זה חידש באמרו: דציף עד"ש באח"ב
143	טז	נא	מדוע ולמה כשחל פסח במוצאי שבת אומרים בהגדה להיפוך טן הפסחים ומן הזבחים לא מן הזבחים ומן הפסחים
147	כד	נא	בליל פסח מוזגין כוס חמשי וקורין אותו כוס של אליהו הנביא
144	יח	נא	פותחים הדלת בלילי פסחים כשאומרים שפוך חמתך למה אומרים ב' פעמים בשנה "לשנה הבאה בירושלים"
144	יט	נא	מדוע אומרים בהגדה באדיר במלוכה שבע פעמים "לך" בכל הרוז
146	כ	נא	למה אומרים אחר הגדה פיוט של אחד מי יודע למה אומרים הפיוט חד גדיא אחר ההגדה
146	כב	נא	מדוע אין אומרים מגן אבות בליל פסח שחל בשבת מדוע לא תקנו לומר על הניסים גם בפסח דהא המן נתלה בפסח וא"כ היה לנו לומר על הניסים גם בחג הפסח
151	לב	נא	איזה מקור יש מה שדוקא בפסח מברכין הטל הש"ץ לובש בגד מתים בתפלות טל ביום א' פסח ובתפלת גשם בשמיני עצרת ובראש השנה והושענא רבה
149	כו	נא	מדוע אין אומרים בתפלת מוסף ביום שני של פסח ובשבועות "מוספי" הלא היו מקריבין קרבן נוסף עם עומר התנופה יתר על מוסף היום כבש לעולה וכן נמי ביום שבועות שמקריבין יותר על מוסף היום ז' כבשים ופר בן בקר וגוי
149	כח	נא	קורין בצבור שיר השירים בשבת חוה"מ פסח בשבת חוה"מ של פסח מסיים הנפטר בברכותיו: מקדש השבת ואינו מזכיר משל יו"ט, ובשבת חוה"מ של סוכות מסיים מקדש השבת וישראל והזמנים
150	כט	נא	מדוע כשקורין בפי בשלח בשביעי של פסח קורין בניגון אחר ולא באותו הניגון של הקריאה בשביעי של פסח אין אומרים והחיות ישוררו
150	לא	נא	
150	לא	נא	

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
151	לד	נא	נצרים וילדים משחקים בחג פסח עם אגוזים
151	לב	נא	מדוע קורין את יום טוב המכונה בתורה בשם חג המצות בשם פסח
			פיוט
152	א	נב	למה נקרא הפיוטים שאומרים בשלש רגלים ובר"ה ויו"כ בשם מחזור
152	ב	נב	מדוע הפיוטים שאומרים אינם בלשון הקדש צחה וקלה ובנויים על מדרשים ואגדות
152	ג	נב	מתי נתיסדו הניגונים של הפיוטים והתפללות מימים נוראים ונגונים מאמירת שיר היחוד ותהלים בבתי כנסיות
152	ג	נב	פיוט "מדת הרחמים עלינו התגלגלי" ביאורו הנכונה
			אות צ
			צפרנים
153	א	נד	נוהגים לקצץ הצפרנים בכל ערב שבת
154	ב	נד	מקצצים הצפרנים לסירוגין ואין נוטלים צפרני ידים ורגלים ביום אחד
154	ג	נד	חותכים בסכין התיכות עץ אחר נטילת צפרנים
			ציצית
156	ג	נה	עושים הכריכות מהציצית חוליה ראשונה ז' כריכות ושניה ח' כריכות, ושלישית י"א, ורביעית י"ג כריכות
155	א	נה	מתעטפים בציצית תחלה קודם הנחת תפילין
157	ד	נה	אוחזים שתי ציצית עת אמירת ברוך שאמר נוהגים לנשק הציצית בכל פעם שמגיעים לתיבות ציצית
155	ב	נה	מדוע ולמה בציצית דוקא שמונה חוטין מפני מה לא קבלו הנשים מצות ציצית כמו שקבלו לולב ושופר
156	ב	נה	פוסלין הציצית מטלית של מתים
157	ה	נה	אות ק
			קריאת התורה
157	א	ט	מדוע בשבת אומרים ויעזור ויגן וישיע וגו' ובחול אומרים ותגלה ותראה וגו'

לוח המפתחות

סדר	סעיף	סימן	קורין לכל אחד לתורה בשמו יצמוד פלוני בן פלוני ולא קורין יצמוד כהן או לוי מדוע פונה הבעל קורא אמן בקול רם קודם שמתחיל לקרות
157	ב	נו	נהגו שהעולה לתורה עולה מצד זה ויורד מצד אחר הכולה לתורה אינו יורד עד שבא אחר תחתיו אל הס"ת
158	ד	נו	כשהשי"ץ מביא הס"ת על הבימה לקריאה למה נוטף השמש מיד השי"ץ ומניח אותו על השלחן
158	ה	נו	איתוים בשני עמודי התורה בשעת ברכה מפני מה קורין בתורה יששכר בשין אחד ולא בשני שינין כדרכיב
159	ח	נו	רבים יראים ויפחדו פחד לעלות לתורה בפי התוכחה אין קורין לעלות לתורה בן אחר אב או שני אהים זה אחר זה
159	ט	נו	בשני וחמישי ושני ובשבת במנחה קורין ג', ברי"ח ובחיה"מ ד', ביו"ט ה', וביו"כ ו', ובשבת ז' למה אין קורין בתורה בשבת פרשת מוסף של שבת כמו ברי"ח שקורין בתורה ובראשי חדשים
160	יב	נו	בצבור קורין בטעם העליון עשרת הדברות מדוע מחלקין נצבים וילך שהם סדרות קטנות ולא חלקו מטות ומסעי שהן גדולות
161	טז	נו	מדוע מתרגם התרגום בספר בראשית על עברי עבראה ובספר שמות מתרגם על עברה יהודי
162	יז	נו	מדוע ולמה נתחלקה הסדרה וזאת הברכה לשבעה קרואים והלא מעולם אין קורין שבעה קרואים בשמחת תורה בשבת כי אין חל רק בימי חול ומרבים בו הקרואים
162	טז	נו	למה בשתי הסדרות מקץ ויגש גם בפי ויחי עד הפסוק לישועתך קויתי ד' לא נזכר שם הויה בתורה רק שם אלקים
160	יג	נו	נוהגים לברך מי שברך בין גברא לגברא ולפסוק צדקה כשעולים לתורה
164	יח	נו	בקריאת התורה בחג המצות ובסוכות מדוע מתחילים לקרות בבית הכנסת שור או כשב או עז כי יולד אשר אינו שי"ץ למועדים כלל
164	כ	נו	בהערה
159	י	נו	מדוע אין אומרים קדיש אחר קריאת התורה במנחה
164	כא	נו	
163	יז	נו	

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
165	כה	נו	בשבת וכן במנחה בתענית צבור
164	יט	נו	למה קורין פי האזינו על פי סימן הזי"ו ל"ך
165	כג	נו	מגביהים את הספר תורה אחר הקריאה להראותה ל"ס מדוע אומרים בעת הגבהת ספר התורה וזאת התורה אשר שם משה וגו' הלא שני פסוקים הם בתורה
165	כד	נה	אומרים לאמר: אם קורין בתורה שלשה ימים רצופים יבא גשם
164	כב	נו	אומרים להעולה לתורה יישר כוחך בהערה
158	ה	נו	מדוע בחומשים בסוף כל סדרה כתוב ג"פ פפפ או ססס
158	ז	נו	קידוש
166	א	נז	מכסים הפת שעל השלחן בשבת ?
168	ה	נז	מדוע כשהחזן מקדש בביהכ"ס אינו מתחיל יום הששי ויכולו
268	טו	צא	כשהש"ץ מקדש בביהכ"ס נותנים לילדים קטנים לטעום מן הכוס
166	ב	נז	מעכירים הסכין על החלה בברכת המוציא בקידוש ליל שבת
167	ג	נז	טעם שברכת הקידוש פותחת בברוך אעפ"י שסמוכה להברתה
167	ד	נז	אומרים בקידוש של שבת אשר קדשנו ובקידוש של יו"ט אשר בחר בנו ואין מזכירים מקדש השבת וישראל כמו ביו"ט
167	ג	נז	ד' פעמים בשנה אין מקדשין על הכוס עד שיהיה ודאי לילה
357			אין אומרים שהחיינו בקידוש של שבת השמטות
166	א	נז	אין מברכים על כוס פגום אעפ"י שנשאר בו יותר משיצור רביעית
166	א	נז	אין עושים קידוש על י"ש בהערה
142	טז	נא	מדוע בפוסקים מזכירים תמיד לשון כוס ולא לשון גביע
			קידוש לבנה
168	א	נח	למה אנו מונים עפ"י הירח ולא עפ"י השמש
168	א	נח	למה קוראים ברכת הלבנה בחידושה בשם קידוש לבנה

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
168	א	נח	בקידוש החדש אנו אומרים וללבנה אמר ולא לירח אמר
170	ב	נז	איזה שייכות יש לקידוש לבנה מה שאומרים דוד מלך ישראל חי וקים
170	ב	נז	למה אומרים כשם שאני רוקד וגוי ובעת אמירתו רוקדין כנגד הלבנה
172	ג	נז	אומרים שלום עליכם שלש פעמים בקידוש לבנה
172	ג	נז	מדוע אומרים עלינו לשבח אחר קידוש לבנה
172	ג	נז	מנערים שולי בגדים אחר ברכת הלבנה
172	ד	נז	נשים נוהגות להתרחק מקידוש לבנה
170	א	נז	ברכת הלבנה אם אפשר לברך בשבת ויום טוב
אות ר			
רעמים וברקים			
173	א	נח	מניחים חומש פתוח עת שרעמים וברקים גדולים ועצומים מאד
ראש חדש			
175	א	נט	אומרים הלל בר"ח ומדלגין לא לנו ואהבתי וגוי ומה טעם שאכל אין אומר הלל
175	א	נט	למה יש במזמור הללויה עבדי ה' חמשה יודין יתירים, המגביהי, המשפילי, מקימי, להושיבי, מושיבי,
177	א	נט	ומדוע אומרים הלל מצומד
177	א	נט	מדוע בלילי פסחים אומרים הלל בישיבה
177	ב	נט	כופלין הפסוקים בהלל מן אודך כי עניתני עד הודו לך כי טוב
178	ג	נט	מדוע חולצין התפילין בר"ח קודם תפלת מסוף ובחור"מ חולצין קודם הלל
173	ו	נט	מפני מה נוטל החזן את הספר תורה בזרועו כשמברך החדש
173	ו	נט	אומרים מי שעשה גסים וגוי כשמברכים את החדש גם אומרים חברים כל ישראל
173	ז	נט	מדוע אין מברכים חדש תשי"ז
173	ה	נט	בברכת החדש בסיום תפלת יהי רצון יש בקצת סדורים בזכות תפלת רבים ויש נוסחא בזכות תפלת רב איזה נוסח לנו לומר
173	ז	נט	למה מכריזים למתי יהיה המולד כשמברכים החדש

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
			מדוע בברכת החדש בויחדשהו ובמוסף של ר"ח אומרים לששון ולשמחה ובשמ"ע של יו"ט הנוסח לשמחה ולששון
180	ט	נט	
180	ח	נט	מדוע כשמברכים חדש חשון אומרים מרחשון
285	לד	עא	מדוע מניחים מוסף שבת בר"ח ואומרים אתה יצרת מדוע מעברים דוקא חדש אדר ולא שאר החדשים אין אומרים אל ארץ אפים ולמנצח בר"ח. וחגוכה ופורים. ערב פסח. ערב יום כפור. תשעה באב נוהגים לומר ברכי נפשי בר"ח אחר שיר של יום בתפלת השחר
178	ד	נט	למה אין נופלין תחנון ערב ר"ח לתפלת מנחה. ולפני חגוכה ובפורים. ובערב שבת. וערב וי"ט
181	יא	נט	נהגו שהילדים הביאו ר"ח למלמדים עודף על שכר למוד ויכנוהו ר"ח געלד
207	ב	סד	מה טעם שאין מברכין לאחר הלמוד
181	יא	נט	נשים אינן עושות מלאכה בר"ח ומדוע אינן עושות מלאכה במוצאי שבת
181	יא	נט	
181	י	נט	
			ראש השנה
183	ג	ס	אומרים בכל חדש אלול הקאפיטיל לדוד ה' אורי וישעי נוהגים לקום בבקר לומר סליחות בשבוע שקודם ראש השנה
184	ה	ס	למה הש"ץ מתעטף בציצית כשמשימים לסליחות אעפ"י שאין זמן ציצית
184	ה	ס	מפני מה מתחיל החזן אשרי קודם שאומרים סליחות מדוע מתחילים לומר סליחות ביום א' שבשבוע שקודם ראש השנה דהיה די אם מתחילים די ימים קודם ראש השנה
184	ה	ס	
184	ה	ס	בסליחות אומרים ג' פעמים אשמנו בגדנו וגו'
183	ג	ס	שולחים כרטיסים (שנה טובה'ס) לשנה החדשה מדוע בליל א' דר"ה אחר תפלת ערבית אומר כל אחד לחברו לשנה טובה תכתב ובשחרית אין אומרים זה
186	ז	ס	מדוע בוכה הש"ץ בימים נוראים כשאומר "המלך"
193	כא	ס	נוהגים לנגן בתפלה כל ימים נוראים בניגון שוה בכל המדינות
186	ח	ס	בימי ר"ה ועשי"ת ויוה"כ עונים הקהל בחזרת הש"ץ התפלה וכתוב לחיים וגו' ובספר חיים וגו' בקול רם

לוח המפתחות

סעיף	סימן	
187	י	ס אבל זכרנו, ומי כמוך אין עונים
187	יא	ס מדוע אומרים וקפוטל למנצח שבע פעמים קודם תקיעת שופר
189	יב	ס למה הקדימו תקיעות מיושב לתקיעות כעומד שהן עיקר מכסים השופר בשעת ברכה לתקיעות
189	יג	ס מדוע גזרו ז"ל בשופר ולולב שמא יעבירו ארבע אמות ברשות הרבים יותר ממילה שהרי מילה דוחה שבת ולא חששו להעביר ארבע אמות
190	יד	ס למה מאריכין בתקיעה אחרונה ונקראת תקיעה גדולה
186	כ	ס משני גיגון הקריאה בר"ה ויו"כ מכפי הניגון שקורין בכל השנה שבת ויו"ט
190	יד	ס אין אומרים מסוד חכמים ונבונים ביום בי' דר"ה במוסף
190	טז	ס מפני מה אומרים ביום א' דר"ה לאל עורף דין בשחרית ויום ב' דר"ה אומרים אותו במוסף
191	יח	ס למה מוסיפים בר"ה בעשרה פסוקים של מלכות פסוק וידעת היום והשבת אל לבבך וגו', ומדוע בתפלת ר"ה אין מזכירים ר"ח
190	יז	ס מדוע פותחים הארון הקדש בתפלת עלינו במוסף לר"ה ויו"כ ואין פותחים בכל השנה
193	כב	ס מדוע כל התפלות מן ר"ה ויו"כ אינן אומרים הקהל אותו החרוז שאמר החזן כמו שנדפס במחזור כמו: "אתה הוא ה' אלוהנו בשמים ובארץ גבור ונערץ, החזן אומר, והקהל עונים גבור ונערץ, דגול מרבבה הוא שח ויהי, גם בפיוט "אדירי איומה יאדירו בקול, אומרים הקהל ה' מלך בוראי ברק יברכו בקול, והחזן שונה בוראי ברק וגו' והקהל אומר ה' מלך גבורי גובה יגבירו בקול וכן בשאר תפלות
191	יט	ס דולכים בר"ה אל נהר שיש בו דגים לומר תשליך למה עושים שני ימים ר"ה בכל מקום אף בארץ ישראל ואפילו בזמן שבית המקדש היה קיים היו עושים שני ימים
192	כ	ס יש שעושים לר"ה חלות כמו צפרים
183	א	ס נוהגים לחלק בין ר"ה ליום כפור דבשן (לעקאך) חנם
183	ב	ס אין כסף
		ס מדוע בר"ה ויוהכ"פ מברך הש"ץ על נטילת ידים

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	ואשר יצר ברגים
186	ו	ז	אות ש
			שבועות
			היום שאחר ר"ח סיון בין ג' ימי הגבלה נקרא יום מיוחס
195	א	סא	למה נקרא חג שבועות בשם עצרת השמטות
357			נוהגים שכחג שבועות מעמידים אילנות ותוחבים עשבים בבית תחת הקורה
196	ב	סא	נוהגים להיות נעורים כל הלילה בליל שבועות
196	ג	סז	מדוע אומרים בשלש רגלים שלש עשרה מדות בשעת הוצאת ספר תורה
197	ד	סא	ביום א דשבועות קודם שמברך הכהן אומר החזן
197	ה	סז	אקדמות מלין מפני מה אין אומרים בשבועות יום מתן תורתנו כמו ברי"ה ויו"כ יום סליחתנו שהם יום אחר ומתן תורתנו ג"כ יום אחר
198	ו	סא	מדוע עושים שני ימים שבועות אשר לא היה נופל שום ספק בעולם
198	ז	סא	מפני מה נהגו בעצרת לקרוא מגילת רות
198	ח	סא	למה אומרים מקדש ישראל והזמנים ולא המועדים
199	ט	סא	אוכלים מאכלי חלב בשבועות ובעתים ידועות
201			למה בחג שבועות ופורים וערב יום כפור והו"ר אוכלים לביבות בעלי ג' צלעות הנקרא "קרעפליך"
202	י	סא	שחיטה
			טעמא מאי לדעת הספרדים א"א תחנון כל ז' אחר שבועות ולדעת האשכנזים אומרים תחנון
196	ג	סא	נותנים לשוחט מן הנשחט בחדש טבת ושבת יען דסכנה לשוחט שישחוט או (יו"ד סי' י"א עפ"י צוואת ר' יהודה חסיד)
202	א	סב	מדוע מכסים דם חיה וצוף ולא דם בהמה
204	ב	סב	שני וחמשי ושני
			מדוע אין מתחילין בב"ד
230	מא	ע	שמחת תורה
			בשמחת תורה הולכים נערים קטנים בלילה וביום עם

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
222	א	סט	דגלים (פאָהנעס) ובהם נרות דולקים נוהגים להקיף את הבימה שבע פעמים בשמחת תורה
222	ב	סט	מדוע כשמחת תורה אין מספר לעולים לתורה
223	ג	סט	למה מביאים את כל הנצרים והטף ביום שמחת תורה בכית הכנסת
223	ג	סט	בקריאת חתן בראשית אומרים הקהל ויהי ערב ויהי בקר וגוי בקול רם ובשיר תהללה שקוראים לחתן תורה אומרים שלש פעמים עמוד עמוד עמוד וכן קוראים את שמו לתורה ג' פעמים
223	ד	סט	שלום נותנים שלום לאורח ואומרים "שלום עליכם" והעונה אומר להיפוך "עליכם שלום" ולא כלשון הנותן ומדוע נותנים יד בעת אמירת שלום עליכם הנותן שלום לחברו אומ' כלשון רבים "שלום עליכם" ולא כלשון יחיד שלום עליך וגם העונה אומר כלשון רבים "עליכם שלום"
204	א	סג	מדוע כשאדם אומר לחברו "צפרא טבא" אומר העונה שנה טובה
205	ב	סג	נוהגים לומר "דאנק" לאיש בער טובתו שעשה מנהג שאלת שלום חברו בשם ה'
204	א	סג	כותבים אחר שם אדם נכבד ענין איזה ברכה כמו
204	א	סג	שיחי' נז"י הי"ו וכדומה
206	ג	סג	אות ה
206	ג	סג	תחנון
206	א	סד	נוהגים להסתיר המנים כשאומרים תחנון
208	ב	סד	מדוע אין נופלין (לומר תחנון) בין יו"כ לחג סוכות אין נופלין על פניהם בתחנון ערב ר"ח במנחה, ולפני חנוכה ולא בפורים, וערב שבת, וערב יו"ט
207	ב	סד	תפילין
208	א	סה	עושין שין של תפילין שבראש בשני שינין אחד בשלשה ראשים ואחד בארבעה ראשים מדוע התפילה שבראש מפורדות לארבה בתים והתפילה

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
209	כ	סה	של יר מחוברת יחד
209	ב	סה	מפני מה כורכין כל פרשה ופרשה בתפילין בשער של
209	ג	סה	עגל ושער זה יראה דוקא חוץ לבתים
209	ג	סה	מדוע הרצועות מן התפלה של ראש אינן שוות בארכן
209	ג	סה	מדוע מכסים עת התפלה דוקא התפלה של יד ולא
209	ג	סה	על ראש
212	ד	סה	מחלוקת רש"י ורבינו תם ע"ד הנחת פרשיות
210	ד	סה	שבתפילין בהערה
			נוהגים לכרוך הרצועה על היו שבע כריכות
			תענית ותשעה באב
			אין פורשין פרוכת של שבת שחל בו תשעה באב
			ונדחה, ובתשעה באב בחול מסירין הפרוכת
218	ז	סו	לגמרי
219	ז	סו	למה אין אומרים ויהי גועס בשחל תשעה באב במוצאי
200	ו	סו	שבת
214	א	סו	אין מדליקין נרות בתשעה באב רק נר אחד לומר
216	ד	סו	לאורו איכה וקניות
215	א	סו	בתענית צבור קורין ויחל בערב ובבקר ואין מפטירין
216	ג	סו	אלא במנחה ובתשעה באב מפטירין בבקר
217	ה	סו	מדוע מקדימין התענית בתענית אסתר אם חל פורים
216	ב	סו	ביום א' ולא מקדימין בסי' באב
217	ו	סו	מפני מה לא קבעו להתענות בשבעה עשר בתמוז לילה
219	ט	סו	ויום כמו בסי'ב בהערה
			מתענים בה"ב אחר הפסח וכן אחר הסוכות
			הש"ץ אומר עננו בין גואל לרופא והיחיד אינו אומר
			בין גואל לרופא רק לפני כי אתה שומע
			פסקורין ויחל בתענית כופלין הפסוקים ה' ה' אל רחים
			וחנון וגו' וסלחת לעווננו וגו' כשקורא לכהן
			ול ישראל אבל ללוי און כופלין
			אין אומרים "נחם" בערבית ושחרית בתשעה באב
			רק במנחה
			מדוע יוצאים בבית הקברות בתשעה באב
			למה עושים לבנים קטנים קשת מעץ בכל ערב
			תשעה באב והולכים אחר הקינות לחצר מות עם
			הקשתות
			תקופה
			מגעים לשתות מים שהיה בשעת התקופה בתלדש

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
			זולת המבושלין וחמלוחים והכבושים או שנתן עליהם ברזל (יו"ד סי' קמ"ז)
221	א	סח	השמטות
358			תקיעת כף ושבועה
220	א	סז	מדוע תקיעת כף היא כשבועה
			מי המציא לחשוב חשבונות דרך האצבעות?
220	א	סז	בהערה
			נהגו בוצרים בעם לישבע כמו שהקבי"ה אמת כן הדבר אמת
220	ב	סז	
			תפלת חול
			נוהגים להדליק נרות בבית הכנסת או בבית המדרש לצת התפלה
230	ד	ע	מדוע נקרא התפלות שמתפללים בשם „דאבנון“
225	א	ע	מפני מה נקרא תפלה בצבור
225	ב	ע	מתפללים בלשון הקדש דוקא
226	ג	ע	המנהג להתפלל בניגון יפה וערב
230	ה	ע	מנענעים הגוף בשעת התפלה
231	ו	ע	מפני מה מברכין בבקר כל הברכות זה אחר זה בבית אחת ולא לפי הדין היה לנו לומר כל ברכה וברכה בשעתה
232	ח	ע	מפני מה מברכים שלא עשני גוי ואינו מברך שעשני יהודי
232	ט	ע	מפני מה מברכים רוקע הארץ על המים בלשון הוה בהערה
18	א	ח	מדוע מברכים שעשה לי כל צרכי בלשון עבר ולא העושה לי כל צרכי בלשון הוה בהערה
18	א	ח	אומרים בכל יום קודם פסוקי דומרה פרשת צו משנת איזהו מקומן וברייתא דר' ישמעאל
233	יא	ע	מדוע אומרים מזמור שיר חנוכת קודם ביוף שאמר בסדר תפלתנו אנו נוהגים עמידה ישיבה ונסילת אפים למה אומרים ב' פסוקים קודם תפלה לדוד ובסוף מוסיפין לומר ואנחנו נברך יי
236	יג	ע	בזוהי נועם כופלים הפסוק ארץ ימים וגו'
236	יד	ע	מדוע כשאומרים פותח את ידיך נותנים היד על התפילין
236	יג	ע	כופלים כל הנשמה תהלל יה
237	טו	ע	מתחילין מן וכרות עמו הברית אעפ"י שהוא באמצע

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
238	טז	א	הפסוק שהוא פסוק אחד עם ומצאת את לבבו וגו' (נחמיה ט')
238	יז	ב	נוהגים שהש"ך והקהל אומרים פסוק אחד פסוק בניגון פסוקים של זכרות עמו הברית עד סוף השירה בבית הכנסת כשיש ברית מילה
238	יח	ב	אומרים קדיש אחר ישתבח ואחר התפלה ואחר קריאת התורה ואחר ובא לציון
240	יט	ב	מדוע אומרים קדושה ביוצר אור בתפלת שחרית מדוע בקדושה של יוצר בברכות ק"ש אומרים קדושה של קדוש שלש פעמים וברוך כבוד ה' ממקומו ואין אומרים ימלוך וגו' ובקדושה של תפלת שמונה עשרה וכן בקדושה דסדרא של ובא לציון אומרים קדוש וברוך וימלוך
240	כ	ב	מפני מה אומרים בבקר רק ברכה אחת אחר ק"ש ובערב אומרים ב' ברכות לפני ק"ש ושתיים לאחריה
254	מג	ב	מפני מה אומרים בק"ש הפסוק ברוך שם כבוד מלכותו
240	כב	ב	למה נותנים היד על הצינים בקריאת פסוק ראשון של קריאת שמע
240	כב	ב	הרב אומר בק"ש למען ירבו וגו' בקול רם כשמתפלל בבית הכנסת
241	כב	ב	מדוע צריך לחבר בק"ש את המלה "אמת" מפרק אמת ויציב למלות ה' אלהיכם שבסוף פרשת ציצית
242	כג	ב	קודם תפלת שמונה עשרה פוסעין שלש פסיקות לאחריו ולפניו
247	ד	ב	מדוע אומרים בתפלת שמו"צ אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב לכל אחד ואחד שם אלהי, ועוד למה אומרים גבי יעקב ואלהי בואו
242	כד	ב	מפני מה אין מזכירין בברכות אבות מלכות וכן בשאר ברכות של י"ח אין בהם מלכות
243	כה	ב	נוהגים להגביה את גופם בשעה שאומרים קדושה מדוע על בקשת טל ומטר אומרים לשון שאלה ולא כן על בקשת משיב הרוח
243	כו	ב	בשעה שהש"ך אומר מודים וכורע אז כל העם שוחין ואומרים הודאה קטנה שקורין מודים דרבנן בתפלת י"ח בולירושלים צריך אומרים וכסא דוד
244	כז	ב	

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
			(עבדך המלה "עבדך" מוסגר, ויש סדורים שלא נמצא כלל המלה עבדך, ועוד הלא התפללנו ואמרנו "וכסא דוד מהרה לתוכה תכין" מאי שוב, את צמח דוד עבדך וגו')
244	כז	ע	אומרים בשחרית בתפלת שמו"ע בבקר שים שלום וגו' ובמנחה ובמעריב שלום רב
245	כט	ע	מדוע חותמים בשמו"ע עושה השלום בעשרת ימי תשובה
246	כט	ע	בהערה
			מדוע בשמו"ע בלחש אומרים עושה שלום במרומיו וגו' ואמרו אמן למי יצוה לומר אמן הלא הוא מתפלל בשתיקה
249	לד	ע	כשמסיימים תפלה י"ח פוסעים שלש פסיעות לאחוריו וצומדים מצט וחוזר אותן ג' פסיעות לפניו
247	לב	ע	למקום שעמד תחלה
			אומרים אחר תפלת י"ח קודם "יהיו לרצון" פסוק אחד מכתבי הקדש המתחיל באות משמו ומסיים באות משמו
247	לא	ע	אומרים אחר תפלת שמו"ע יהי רצון וגו' שיבנה בית המקדש ב"ב
248	לג	ע	אומרים אבינו מלכנו האהרני בחשא
249	לה	ע	בסליחות של בה"ב מחליפים הפזמונים שביום השני הראשון אומרים ישראל נושע וביום ה'
250	לו	ע	אומרים מלאכי רחמים דלא כנדפס בסדורים
251	לו	ע	בשני וחמשי אומרים והוא רחום אחר תפלת שמו"ע
			אומרים בבי' והי' ה' אלהי ישראל שוב מח ון אפך וגו'
252	לח	ע	בתחנונים שמדברים בשני וחמשי נמצא תחנה קצרה אל ארץ אפים, שני נוסחאות מנהג פוילין ומנהג אשכנז, בנוסח אשכנז בתיב אל באפך תוכיחנו, ובנוסח פוילין והצילנו
252	לט	ע	מכל רע
			אין אומרים בחול אחר הוצאת ספר תורה על הכל וגו'
254	מא	ע	יהי רצון שאומרים בשני וחמשי אחר קריאת התורה
253	לט	ע	מי יסדו ותקנו? בהערה
			בחול אומרים מזמור לד' הארץ כשמכניסים ספר תורה להיכל ובשבת הבו לה' בני אלים
253	מ	ע	טעם לקדושת ובא לציון וגו' ותרגומה
254	מב	ע	

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
238	יח	ע	קדיש תתקבל אומרים קדם אבוהון די בשמיא בלבד ובקדיש דרבנו אומרים אבוהון די בשמיא וארעא בהערה
355	מה	ע	גוהגים לרוק בתפלת עלינו לעגת כשמגיעים לפסוק ואנחנו כורעים
256	מו	ע	למה אומרים אדון עולם אחר הקדיש יתום שהוא אחר התפלה ואחר קריאת שמע קודם השניה
257	מו	ע	יהגין שאין מתחילין בשני גבריצי (בב"ד)
תפלת ערבית של שבת			
258	ג	עא	מניחין החלות ערב שבת על השלחן קודם העמדת הנרות
259	ה	עא	מרבים להדליק נרות של שבת
258	ד	עא	למה מכסין הנשים את עיניהן בידיהן בהדלקת הנר קודם שמברכין על הנרות ומברכין אחר הדלקה
262	ז	עא	בכמה מקומות המנהג שהחזנים מגנים בליל שבת חזון לכה דודי בניגון של אלי ציון
258	ד	עא	אומרים שיר השירים בערב שבת
262	ח	עא	אומרים במה מדליקין בערבית של שבת ואין אמ"ם אותו ביום שחל להיות בשבת
263	ט	עא	מדוע אומרים אמר ר' אלעזר אחר במה מדליקין אין אומרים ברוך אתה שומר עמו ישראל בשבת
263	י	עא	ערבית
261	יא	עא	אין אומרים בליל שבת ברוך ה' לעולם אמן
265	יב	עא	תקנו לומר בליל שבת ויכולו אחר שמו"ע
266	יג	עא	אומרים ברכה מעין שבע שהוא בא"י וגוי מן אבות בליל שבת
266	יג	עא	מדוע אין אומרים מן אבות ביום טוב
267	יד	עא	בערבית של שבת אומרים וינחו בה ביום השבת וינחו בו ובמנחה אומרים בם
268	טז	עא	בליל שבת ובבקר וכן ביום טוב אחר עלינו אומר השי"ן בקול רם אדון עולם אשר מלך וגוי מה שאינו אומר כן בכל ימות השנה
269	יז	עא	מדוע אין אומרים בליל שבת ערב טוב (גוס אבענד) כמו בחול
269	יח	עא	גוהגים לומר שלום עליכם בליל שבת כשבאים מבית הכנסת ומדוע אין אומרים אותו ביום גוהגים להעמיד לחם שנאספה שבת כנגד דנר

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
270	יט	עא	שמתחיל לטפסף בליל שבת היכי תמצא שלשה דברים מותרים בשבת ואסורים בי"ט, ב' מלאכה דאורייתא שמותרת לכתחלה בשבת וביו"ט אסור לעשותה
270	כ	עא	תפלת שבת נוהגים שבשבת מאחרים ללכת לבית הכנסת מימות החול
270	כ	עא	בשבת מתחיל הש"ץ מן שוכן עד וביו"ט מן האל בתצומות וביו"ט מן המלך
271	כא	עא	בשבת תקנו די עניני תפלה אתה קדשת, ישמח משה, תכנת שבת ואתה אחד
283	לד	עא	מפני מה אומרים בשבת שחרית הקדושה נקדש ובמוסף נעריצף וביו"ט רק קדושה אחת והיא נעריצף
272	כב	עא	מהוצ אין אומרים כבודו מלא עולם במוסף ר"ח
272	כב	עא	בשבת חתמים בתפלה מקדש השבת ואין אומרים מקדש ישראל והשבת וביו"ט אומרים מקדש ישראל והזמנים
273	כג	עא	אומרים אחר קדושה לדור ודור נגיד גדלך
272	כב	עא	בהערה
274	כד	עא	אומרים בריך שמיא וקדיש בלשון ארמי
275	כה	עא	אומרים שמע ישראל בהוצאת ספר תורה בשבת ויו"ט כשהחן אומר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אומרים הקהל אחד הוא אלהינו והחן אחריהם ובקדושה של מוסף אומר החן ג"כ שמע ישראל וגוי ואומרים הוא אלהינו ואין אומרים אחד הוא אלהינו חוץ מר"ה ויו"ט
275	כו	עא	בשבת אומרים יעזור ויגן ויושיע וגוי ובחול אומרים ותגלה ותראה וגוי
157	א	נו	נוהגים שמוכרים בבית הכנסת המצות בשבת ויו"ט ומכריוז בבי כ"ס עניני הקהלה והחברה וענינים שבין אדם לחברו
275	כז	עא	מוסיפים בהפטרה של ע"ב תשובה שמסיים ופושעים יכשלו במ פסוקי יואל תקצו בחדש שופר וגם פסוקי מיכה
289	מ	עא	מפני מה הלשון יקום פורקן בלשון ארמי, ולמה אין אומרים אותו גם ביו"ט
278	כו	עא	

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
278	כו	עא	מזכירים נשמות המתים בשבת ויו"ט ויוה"כ
280	כו	עא	קריאת השם אחרי הקרובים רמתים בהערה
279	כו	עא	נוהגים כשמוזכרים נשמות הבנים אשר להם אבות הולכים חוצה
			בכל השנה אין אומרים אב הרחמים וכן אין מזכירים נשמות בשבת שמברכים החדש או שיש ברית מילה ובימי הספירה אף שאין מזכירים הנשמות בשבת שמברכים החדש או שיש ברית מילה, מכל מקום אב הרחמים אומרים גם בשבת שמברכים ויש בו ברית מילה והוי תרתי לטיבותא
281	כה	עא	מפני מה אין אומרים ובא לציון בשבת שחרית
284	לא	עא	אם מותר ללמוד או לשנות בין תפלת שחרית לתפלת מוסף
284	לא	עא	כשבת אין אומרים למנצח מזמור לדוד יצנח"ה ביום צרה וגוי
284	לב	עא	למד אומרים בשבת ויו"ט אשרי על הבימה קודם חזרת הסי"ת לארון הקדש
285	לג	עא	מפני מה אומרים שמע ישראל וגוי ואני ה' אלהיכם בקדושת מוספים
283	ל	עא	אומרים אחר תפלת מסוף של שבת ויו"ט אין כאלהינו
286	לה	עא	למה מניחים מוסף של שבת בראש חדש ואומרים אתה יצרת
285	לד	עא	מדוע צריך אדם לקרות בשבת ענים מקרא ואחד תרגום
256	יב	עא	נוהגים לומר פרקי אבות בקיץ וברכי נפשי בחורף בשבת
290	מא	עא	נוהגים שהרב דורש בשבת תשובה ובשבת הגדול
288	לט	עא	למה נקרא שבת תשובה ולא שבת שובה כלשון הנביא "שובה ישראל" שקורין בשבת תשובה
288	לח	עא	מדוע כל המסכתות מתחילין מדף ב' ולא מדף א'
288	לח	עא	אוכלים בשבת אכילה שנתנו אותה בתנור ערב שבת שקוראים (טשאלאנט)
287	לו	עא	צחוק האי סקאקי (שאח) אם מותר בשבת
287	לו	עא	בשבת שירה מפורים ריפות (קאשע) לפני העופות
288	לו	עא	למה אומרים ההגדה בשבת הגדול רק עד לכפר על כל צונותינו ולמה נקרא שבת הגדול
293	מד	עא	עד אכילת שלש סעודות אמאי אין מברכין?
293	מד	עא	

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
26	ט	טו	מדוע אין מפטירין בשבת למנחה
291	מב	עא	אומרים ואני תפילתי בשבת למנחה
292	מג	עא	אומרים צדקתך צדק במנחה בשבת
292	מג	עא	היכי משכחות טי שבתות באחר אומרים צדקתך צדק ובשני אין אומרים
אות א			
אבל			
301	א	עב	חובה להברות את האבל
302	ב	עב	נוהגים להתפלל בבית האבל
175	א	נט	אבל אין לומר הלל בראש חדש
303	ג	עב	המנהג לכסות המראות (שפיגלען) בשבעה ימי אבלות
303	ד	עא	נוהגים שלא לקח מביית האבל מאומה כל ימי זי האבלות
302	ב	עב	אם מותר לישב שבעה בבית המדרש או בבית הכנסת בהערה
304	ה	עב	בעת כלות שבעה ימי אבלות הולכים בתחלה לבית נכרי
305	ו	עב	נהגו להעמיד צלוחית או קערה מלאה מים ונר דלוק
306	ו	עב	אצלה כל זי ימי אבלות
306	ז	עב	אבל משנה מקומו בבית הכנסת
308	ח	עב	אבל אסור בניהוץ ותספורת כל שלשים
			אבילי דור חדש נהגו שלובשים שחורים תוך י"ב חדש
אות ב			
בר מינן			
332	ב	ער	כהן דופא אם מותר ליכנס בבית גוסס לעשות לו רפואה
309	א	עג	מצמינן עיניו של מת אחר יציאת הנשמה
309	א	עג	אין עושים קשר בחוטינ שתופרים בהם התכריכין מפני מה אומרים למת קודם שנותנים עפר על קברו מיר זאגין אייך אב פין אללע חברהס
310	א	עג	שופכים המים השאובים שבשכונת המת
311	ב	עג	אסור שריפת המתים
312	ג	עג	מדוע משימים המת על הקרקע
312	ד	עג	טעם שהספדן אינו לובש טלית בעת שמספיד
312	ה	עג	מבקשים מחילה מן המת

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
315	ז	עג	מדליקים נרות הרבה סביב לבר מינן כשהוא שוכב על הארץ
315	י	עג	משימים הידים על ארון המת או על הקבר לבקש רחמים על המת
317	ט	עג	מדוע לא ילכו בני המת אחר מטת אביהם ללותו ככל האנשים המלויים
320	טו	עג	למה מקיפים עם המת בעת הלוייה בדרך ארוכה מונעים נשים לצאת לבית הקברות אחר המטה
312	ה	עג	מדוע נותנים עפר ארץ ישראל על המת
312	ה	עג	משימים את גוף דמת בארון
317	י	עג	לוקחים ביצה לטהר בו את ראש המת
315	ח	עג	מקברים המת ביום שמת בו
309	א	עג	אומרים למת קודם נתינת עפר על קברו "מיר זאגען אייך אָב פון אללע חברה'ס" בהערה כשיוצאים מבית הקברות תולשים עינים עם עפרם ואח"כ רוחצים הידים
318	יא	עג	אומרים ויהי נועם כשבאים מבים הקברות (רמ"א יו"ד שצ"ו)
318	יא	עג	כשחוזרין ממלילות את המת הולכים בדרך אחר המים שרוחצים הידים בעת חזרת הלוייה אין מושיטים אחד לחברו רק יעמוד את הכלי על הארץ בלי מים (אלוהו רבה או"ח רכ"ד והובא בחדושי רעק"א ביו"ד שצ"ו)
320	יב	עג	אין מנגבין את הידים אחר הנטילה שנוטלין בעת חזרת הלוייה
320	יד	עג	רחיצת הידים אחר הלוייה המת
281	יא	עג	מתאבלים על המת שבעת ימים
321	טז	עג	כשיש אבל בליל שבת עומד האבל קודם לכו נרננה לפני פתח בית הכנסת חוצה והמתפללים בבית הכנסת כשמגיעים למזמור שיר ליום השבת קורא השמש בקול "לכו לקראת האבל" והעם הופכים את פניהם לצד הפתח והאבל בוא יבוא פנימה
322	יז	עג	אומרים קדיש י"א חדשים אחר המת
323	יח	עג	מתו תקנו הקדיש ואיפה מקורו בהערה
323	יח	עג	אומרים קדיש שנה בשנה ביום מיתת אב או אם כל ימי חייו הבן, ולמה מדליקין נר יאהרציט
327	יט	עג	בני המת וקורבני הולכים על קברו לבקר ולהתפלל שם
329	כג	עג	

לוח המפתחות

צד	סעיף	סימן	
329	כא	עג	נוהגים להעמיד מצבה לראש הקבר אצל המת ואין מעמידים מצבה עד אחר שנים עשר חדש כותבים על המצבות "תנצב"ה שהוא לשון המקרא (שמואל א') והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ד', ולמה אין כותבין גם את סופי התיבות "את ד'" הלא אין שום איסור לכתוב שם הקדש על המצבה כמבואר בח"ס הלך ו'.
328	כ	עג	נוהגים למודד הבית חיים סביביו בפתילים ואח"כ עשים בהם גרות ונותנים אותם לבית הכנסת גוגזים ספרים בלים וקרוצים ושמות הקב"ה בביהכ"נ וקוברים אותם בביה"ק
329	כב	עג	חנוך בית הקברות כשלוקחים שדה לביה"ק או שמוסיפים על הישן או כשבונים לו גדר חדש אמ מותר לעשות שני שצרים בחצר מות
338	ו	עו	
338	ז	עו	
319	יב	עג	
אות ג			
מן המיתה עד אחר שבעה			
332	יב	עד	מקור הדינים מן המיתה עד אחר שבעה כסדרם דיני שלשים
334	יב	עה	דיני הקדיש בקצרה וברה
336	יב	עו	נהגו החסידים ובזמנינו גם האשכנזים שבעל היאהרר צייט נותן יי"ש לכל המתפללים עמו בביהמ"ד
330	כד	עג	אחר תפלת שחרית
331	כה	עג	המנהג לקדם בלחם ומלח למלך ושר נכבד
מועדי קדש			
339	כה	עו	סמני המועדים
339	כה	עו	סימנים לכל מועדי השנה
339	כה	עח	רבים וכן שלמים נתקשו בביאור הסימנים אשר בכל סדר וסדר בחמשה חומשי התורה ונפוט במאמר וסדרינו שנרשם אחר כל ספר וספר

הוספות

צד	סימן	
		מדוע בישראל כשאיש הולך עם אשתו כשרוצים ליכנס לבית הולך האיש קודם ואחריו האשה, אבל אצל העמים הוא בהיפך, האשה הולכת לפניו והוא אחריה
341	א	
341	ב	מדוע הימים שבין י"ז בתמוז לתשעה באב נקראו בין המצרים
341	ג	אומרים על כל דבר שרוצים לעשות אם ירצה השם
341	ד	בעמברכין חדש אב אומרים מנחם אב
		מדיע עושים זכר סוכות לענני הכבוד ואין עושים זכר למן ובאר
341	ה	האשכנזים מנענעים הלולב מזרח דרום מעריב צפון מעלה מטה והספרדים מנענעים דרום צפון מזרח מעלה מטה
341	ו	מצרב
		החזן אינו מנענע רק במסוק הודו להי כי טוב וגוי ובפסוק
342	ז	יאמר נא
		מדוע קוראים הדי' מינים של תורה בשם אתרוג לולב הדס וערבה בלשון חכמים ולא בלשון תורה פרי עץ
343	ח	היר וגוי
		הרבה שמות האנשים אנו מכנים אותם ואין אנו קוראים אותם כמו שנתנו, דהיינו לאלחנן חנה לאליהו אליעז, לאליעזר
343	ט	לייזור, לגדליהו גדליעז, ליהודה יודיל וכדומה
		המחבר של התיקון שבועות שינה בסדר המסכתות מכפי שהוא מסודר במשניות, דהיינו במשניות מסודרים ומסכתות מפסחים וגלף שקלים יומא סוכה ביצה ר"ה תענית מגילה מו"ק חגיגה, זבתיקון שבועות מפסחים ואילך חגיגה ביצה מו"ק ר"ה יומא סוכה תענית שקלים מגילה וכן נמי בסדר נשים ובסדר טהרות משונה הסדר לא כמו במשניות
343	י	
344	יא	למה קוראין לבית הפנסת שוהל
		מדוע לוקחים חרוסת לסדר פסח מאיש אחר שעושה אותה ואינם עושין חרוסת כל אחד לצדו
345	יב	סותבין בראש האגרת יום השבוע ויום החדש
345	יג	מביאים ילדים קטנים לבית הכנסת
346	יד	בגדי שבת ויום טוב משנים מבגדי חול
346	טו	לומדים בעת טהרת המת או אומרים תהלים בחדר מיוחד לא
347	טז	בחדר שהמת שם
		מדוע נקרא מקום אסיפת התלמידים ללמוד אצל מורה בשם ישיבה
348	יז	

לוח המפתחות

צד	סימן	
		חכם שהוא דורש או כותב בספר אינו אומר „כאשר אמרתי“ או כאשר כתבתי רק „כאשר אמרנו“ או „כאשר כתבנו“ בלשון רבים
348	יח	מדוע לא נמצא בברכת המזון אות „ץ“
348	יט	מדוע אומרים על חכמי ישראל האחרונים „ז“ל“ ועל חכמי התלמוד אין אומרים „ז“ל“ למשל: אביי ז“ל, רבא ז“ל
349	כ	אומרים על משה רבינו עליו השלום מדוע אין אומרים זכרונו לברכה כמו על שאר צדיקים
349	כא	הרבנים והחזנים מקבלים שכר הקצוב להם ומדוע זה הם מקבלים גם מתנות לפרקים
350	כב	

מאמר תוקף המנהגים

כבוד ש"ב הרב היקר המופלג בתורה ומושלם
במדות סיפר וחכם כו' מוהר"ר אברהם אליעזר
הירשאוויץ הי"ו!

מדי קראתי את ספרך „מנהגי ישרון” רבות שבעה לה נפשי עונג
לקראו, כי בעמל וחפז מחופש אספת מנהגי ישראל המבוארים בספרי
ראשונים ואחרונים, וביגיעה רבה כנסת אותם עדי בנית את ספרך היקר,
האמת אנכי לך כי רב התועלת הוא אף להיודעים מקום המנהג בשו"ע,
ובפרט שהרבה הרבה מאד חדשת בו מדעתך ושכללך חדושים ומעשים נכוחים
וערבים אשר לא נמצאו ברו"א ובספרי המנהגים וסדר נכון „מנהגי ישרון”
ומאד נעלה הוא בימינו אלה אשר אהב"י נפוצים המה כה וכה ואיזה מהם
לא ידעו ולא יעלו על לב מנהגי בית ישראל כי נשכחו מאתם דבקות
ישרון בדת אלקינו כאשר קבל מהוריו וממוריו והתהלכו בדרך התורה
והמצוה הכתובים והמסורים ורוח ד' היא האמונה הטהורה אשר תניחנו בכל
מצעדיו (קריה נאמנה צד 20). מה נפלה ספר כזה אם וכרון המנהג המפורש
בראשונים ואחרונים ו"ל יעלה ברעיוני מדי קראו בספר ערוך ומתוקן
לזה ואז אולי בעיני יראה „מאי עמא דבר” ולבבו יבין ואחר יעורר את
את חבירו לאחוז במנהגי ישרון לדעת ולהתענג מהתהלכות עמו ודתו ופעל
טבא פעלת, וד' הטוב יתן כי ספרך ימצא חן בעיני הקוראים ויעשה לך
שם והיה ברוך מד' המבורך, והנני לרשום בזה „תוקף המנהג” מש"ס בבלי
וירושלמי תוספתא ומדרשים עפי אשר רשום בזכרוננו בע"ה.

א) מצינו שאמרו כל הלכה שהיא רופפת בבית דין ואין אתה יודע מה
מיכה צא וראה מה הצבור נוהג ונהוג (ירושלמי פאה פ"ז ה"ה)

וב"ה מע"ש (פ"ה ה"ב) יבמות (פ"ז ה"ג) ובבלי ברכות (מ"ה) הלכתא מאי
א"ל פוק חזי מאי עמא דבר (ועיין במסרת הש"ס שם) כלשם שקונסין להלכה
אם עבר בדבר שהוא מן הדין, כך קונסין אם עבר על מנהג המקום
(ירושלמי פסחים פ"ד ה"ג) המנהג טבטל את ההלכה (ירושלמי בי"מ פ"ז ה"א)

ובבלי יבמות ק"ב אם יבא אליהו ויאמר כו' אין חולצין בסנדל אין
שומעין לו, שכבר נהגו העם בסנדל, שאין הלכה נקבעת עד שיקבע
מנהג כס' סופרים (פ"ד) ובבלי ברכות כ"ב נהוג עלמא כהני תלת סבי
בר"א בראשית הגז, בר"י בכלאים, בריב"ב בד"ת, ושם (נ"א) ועוד הא
נהוג עלמא כרבי ישמעאל, ושם (נ"ב) נהגו העם כב"ה אליבא דרבי יהודה.

מאמר תוקף המנהגים

(ב) וזה שאמרו מנהג מבטל הלכה, מנהג ותיקין, אבל מנהג שאין לו ראיה מן התורה אינו אלא כטועה בשקול הדעת (מסכת סופרים פ"ד) ובבבלי (ר"ה ס"ו) במקום איסורא, כי נהגו שבקנין להו' ? וכל דבר שנהג בו איסור מחמת טעות שאינו יודע שהוא מותר, והוא טועה וסובר שהוא אסור מן הדין, נשאל לחכמים והן מתירין לו, דמנהג בטעות לאו שמיא מנהג, וכל דבר שהוא בעצמו יודע שהוא מותר, אלא שנהג בו איסור טחמת גדר או סיג אם בא לישאל עליו אין מתירין לו (ירושלמי פסחים פ"ד ה"א) ועיין ב"ד סי' רי"ד סעיף א', ובביאור הגר"א ז"ל שם.

(ג) כ"ה נעשה להם לבבליים כו' אלא שתוקעין וחוזרין ותוקעין ומריעין ושופתין מתוך מריעין מנהג אבותיהן בידיהן (שבת ל"ה) וה"ל"ן "מנהג אבותיהן בידיהן" מצינו עוד בעירובין (ק"ד) ותענית כ"ח, ועיין פסחים ג' בני בישן נהג דלא הו' אולין מוצר לצידון במעלי שבתא כו' אמר להו' כבר קבלו אבותיכם עליהם שנאמר שמע בני מוסר אביך ואל תמוש תורת אמה, וביצה ד' משום דשלחו מתם הזהירו במנהג אבותיכם בידיכם, ובירושל' פסחים פ"ד ה"א וב"ר פצ"ר מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור, אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש, ובמדרש משלי כ"ב אל תסיג גבור עולם אשר עשו אבותיך אם ראית מנהג שעשו אבות אל תשנה אותו כו', וז"ל הרמ"א בא"ח (סי' תר"צ סעיף י"ז) ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו כי לא לחנם הוקבעו ועי"ש במג"א.

(ד) מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין, או ממקום שאין עושין למקום שעושין, נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ואל ישנה אדם מפני המחלוקת (פסחים ג') מקום שנהגו לכפור (את ה"ל) יכפור כו' הכל במנהג המדינה (סוכה ל"ח). ונימא מדאיכבר צדיקי מנהגא בעלמא, מדקבריה הקב"ה למשה דלא לישתני ממנהגא (סנהדרין מ"ו) ועיין ברמ"א א"ח סי' תרי"ט סעיף א' שכתב וז"ל: ואל ישנה אדם ממנהג העיר אפילו מניגונים או בפיומים שאומרים שם, והמג"א סי' ס"ח כתב וז"ל: אמנם המנהגים שנהגו בשרשי התפלה אין לשנות ממנהג מקומו כו', וז"ל הגמרא ירושלמי אעפ"י שילחנו לבסוף מדר התפלות אל תשנו ממנהג אבותיכם עכ"ל, וז"ל הש"ך ב"ד (סי' ש"ג סעיף א') ומעצבין על מי שבא לשנות המנהג (שנוהגין עם המתים).

(ה) דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם (פסחים ג'). ואלא רב מ"ט למייה לההוא גברא דברים המותרין ואחרים נהגו בהן איסור הנה כו' (מגילה ה').

מאמר תוקף המנהגים

ז) אמר אביו האידנא נהוג עלמא למיקרי כי תוליד בנים כו' (מגילה ל"א), אמר רב פפא והאידנא נהוג עלמא אפילו בצרדא בר זווא (מועד קטן כ"ז).

ז) מנהג כראב"י נהגו העם כראב"י (עירובין ס"ב) מנהג כר"מ כו' נהגו נהגו העם כר"מ (שם דע"ב) מאן דאמר מנהג מידרש לא דרשינן אורוי מורינן, ומ"ד נהגו אורוי לא מורינן ואי עביר עביר ולא מהדרינן ליה (תענית כ"ו).

ח) השוכר את הפועלים כו' הכל כמנהג המדינה (ב"מ פ"ג) וליחוי היכי נהגי (שם) שיירא שהיתה מהלכת במדבר כו' ולא ישנה ממנהג החמרין (ב"ק קט"ז) ולא ישנו ממנהג הספנים (שם) ועיין בח"מ סי' עד"ב סעיף ט"ו בסמ"ע ואם יש מנהג קבוע בין החבורות ילכו אחריו. ט) ובאתרא דנהגי למקני ממש קנו (ב"מ צ"ד) ועיין בח"מ סי' רט"ו סעיף ח' וזה עיקר גדול בכל דברי משא ומתן הולכים אחר לשון בני אדם באותו מקום ואחר המנהג.

י) מנהג גדול היה בירושלים כו' (ב"ב צ"ג) עוד מנהג גדול היה בירושלים כו' (שם) כך היה מנהגן של אנשי ירושלים (סוכה מ"א) וכך היו נוהגין בגולה (ר"ה י"ט) וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו לא היו נוהגין כן אלא בשערי מזרח ובהר הבית בלבד (שם כ"ז ותענית ט"ו ט"ז והמציינים לא ציינו). לא היו נוהגין כן ביבנה (שם ל"ב) כך היה מנהגן של בית ר"ג כו' (ביצה י"ד) תודום איש רומי הנהיג את בני רומי כו' (פסחים נ"ג) ובני גולה נהגו בהן איסור (ע"ז ל').

יא) ערבה מנהג נביאים (הנהיגו את העם) (סוכה מ"ד) אמינא דף איסורא ואת אמרת מנהגא (פסחים נ"ה) יבמות י"ג. נדה ס"ו). דאיסורא ליכא מנהגא הוא דאיכא היכא דנהוג איסור נהוג, היכא דנהוג היתר נהוג (ע"ז י"ד) שאין עושין (מצמד ומושב) אלא במקום שנהגו והתם לא נהוג (ב"ב ד"ק).

יב) אמר ר"י נוהגין היינו שהיינו ישינים תחת המטה בפני הזקנים ולא אמרו לנו דבר (סוכה כ"י) אבא שאול אומר נוהגין היינו שיונקים מבהמה שהורה ביו"ט (יבמות ק"יד) ומסכנה ואילף נהגו העם לכנוס בשלישי ולא מיחו בידם חכמים (כתובות ג'). אבל יושב הוא על גבי קופה מראה קמניות ואף על גבי עגור הבלה מפני שנהגו בו כן (מס' ס"ת פ"ג) שמנו מותר וישראל קדושים (העושין סיג לתורה) נהגו בו איסור (חולין צ"א).

יג) אין לוקחין מן הסורק מוכין מפני שאינן שלו, ובמקום שנהגו להיות שלו לוקחין (ב"ק קי"ט) הברדין (העושין בבד) המדליקין מכר לבד

מאמר תוקף המנהגים

(להאיר) אין חוששין משום גזירה של בעל הבית שכך נהגו (תוספתא מעשרות פ"א).

(יד) מקום שנהגו לחזיר קדושין טחזירין כו' (ב"ב קמ"ד) ועד כמה אמר אביו נהגו בני גנא עד וזא כו' (שם קמ"ה).

(טו) אין לבטל שום מנהג ואפילו מנהג מקום אחד כו', ואפילו אם ידוע שהמנהג שבמקום אחר משובח ממנו כדאיתא בירושלמי פסחים (פ"ד ה"ד) גבי מקום שנהגו שלא להדליק אין מדליקין, מקום שנהגו להדליק משובח ממקום שנהגו שלא להדליק (תשובת יהודא יצלה חאז"ח סי' ל"ח ותו"י הלכות מגילה).

(טז) כך מנהגה של אומה זו כו' (ב"ב קס"ד), לעולם אל ישנה אדם מן המנהג שהרי משה עלה למרום כו' (ב"מ פ"ו).

אלה הציונים השמורים בזכרוננו רשמתו לך בזה למען הראות עד כמה גדול תוקף המנהג בעיני חז"ל אשר המה לנו לעינים, וידעת היום כי דבר גדול ונכבד עשית לבני עמנו בהביאך את ספרך כלול מכל "מנהגי ישרון" להם למנה, ה' המזב יגמור בעדך ופעלך ירצה כאות נפשך וכנפש מוקירך כערכך הרב, דו"ש ש"ב.

משה שמעון הכהן אנטאקאלסקי, ווילנא.

פתח דבר למהדורה תליתאה

אין לך עם ולאום בתבל שלא יקר בעיני חין ערך המנהגים המרדיוניות והמסורת שנאצרו ובאו לתוך אוצר האמונה והמושגים שלך, ואין לך אומה שלא תשתדל בכל מה דאפשר לאכוף ולכנוס את השרידים להערכין העתיקים שלה לתוך גנוי אוצרה לזכרון דור דורים, יותר מאבני חפץ ומרגליות שומרים העמים משמרת מסח על הערכין העתיקים הללו הגנויים בתוך הביבולותיקאות ובתי ספרי הזכרונות (ארכיון) שלהם שעליהם אמנם טבוע חותם רוחו המיוחד של עם ועם, בהם מתגלה ונכר אפיה וטיבה של אותה האומה, אפני חייה בשנות קדם. שיחה והגיגה, גילה ושוונה עניה ומרודה ומהלך התפתחותה בדרך ההתקדמות שלה, הקבלות והמסורות הן במובן ידוע בבחינת אמהות שהולידו והצמיחו את קורות ההיסטוריה של אותה אומה ושהיו לה בכל העתים והתקופות לגלגל מניע למלא תפקיד ידוע במהלך ההסתוריה של עמי התבל כלה, בין במושגי האמונה והדת, בין בחקי הצדק והמוסר, ובין באפני האמצעים במלחמת הקיום, ובמדה שחביב לו לאדם זכרון אמו הרחמניה שמתה עליו אשר קדוש יאמר לכל מה מזכרה שיש בכחו להעלות על לבו, כמו ארשת שפתיה בדברי חן מוסרה, אגרותיה היפות המלאות קסם, הלצותיה ובדיחותיה, ואפילו רננות בישנה אותו מתוך שירי ערש עורנו תינוק בעריסתו, ואצל בהותר לו מורשה לבנה אחריה איוה דבר ממשי אשר ביד יקח כמו טבעת יקרה שהיתה שומה לפניו על אצבעה, אין כל ספק כי לו גם לחנו לנפשו יחסר, כל עמל תבואנו וחמדה גנוה זו מורשת אמו אפילו ברחם חמודות לשבור רעבוננו לא יחליפנה ולא ימיר אותה, או יתר על כן בהודתן לו לאדם למצוא כ"י נושן שהוא מכיר בו כי ירי אביו או אמו כתבו אם בעל נפש הוא הלא רבוא רבותים דינרי זהב לא יקח תמורתו, מפני שכך הוא המדה לחבב ולקדש זכרון הורים אפילו אחרי מותם, ולא פחות ממדה זו מרגיש כל אחד אשר שאר רוח לו חבה יתרה לזכרונות קדומים של עמו שעברו עליו תקופות רבות כהיום הנצח, אשר כל שארית כל שריר עתיק מגולה נחמדה בעיניו ואוצר כל כלי חמדה; אעפ"כ לא הרי המסורות של יתר העמים העתיקים כהרי המסורות של עמנו עם ישראל, הראשונים הללו אין להם להתיחס בכבוד הראוי אלא כל אחד אל ערך התרבות וההתקדמות של אומתו משעה שהחלה להתפתח ולטעם בהדרגה לאיטית על סולם הציוויליזצא, משא"כ אותן המסורות של אבותיהם הקדמונים בהיותם עוד במצב פרא כפריצי חיות, בשבתם עוד בין עבי סבכי יערים גדודי גדודי שודדים ויפלטו חכמים ידיהם, על אותן המסורות המלאות רק גול שר ורצח פוסחים וכדלנים בניהם אחריהם, משמיטים אותן מתוך ספר ההיסטוריה שלהם ולא יעלו

פחח דבר למהדורא תליתאה

אותו על לב אלא שבהיות להם סוף סוף נטיה כל שהוא למסורות, וטשום חפצם האדיר להתנאות ולהטיפות ולהציג לראוה לעין כל כי יש ויש גם להם מסורות נאות ויפות, באו ונטפלו כלם אל מסורות עם ישראל אשר מאז היותנו לגוי שומר אמונים ושומר מוסר ע"י אברהם אבינו שגלה לנו אמונת אל יחיד ומסתתר ושלש על כל, באו ונספחו אלינו גם גויי הנוצרים והמחמדנים וכל אחד נטל והקציע לו מדור בתוך ההיסתוריה שלו פרק שלם של מסורות אבותינו הקדושים ווך לקחם ואלה הגוים שלא השכילו לעשות כמוהם, כמו אסור, בבל פלשתים, סזו תמו אמנם מן העולם ואבר זכרם מני ארץ. מובן מאלינו כי חשוכות ומעולות הן מסורות העברים ביפין ותכנן המוסרי רב יתר מאלה של שאר העמים, מימות אברהם אבי אומתנו עברה והתבנסה בקרב האומה מסורה למסורה עד בא משה משה מחוקקנו ואספה לאספה על פי הגבורה ונמסרו על ידו לדור דור ודורשיו עד דור אנשי כנסת הגדולה אשר לאורם נסע נלך ומפיהם אנו חיים כהיום הזה, ואפילו משעה שהגלינו מארצנו מלמלנו מלמלה ונהי גולים מגוי אל גוי לא אבדנו אלא רק הצד החמרי שבנו ולא את המסורה הקדושה שלנו אשר ככל משמר נצרנו אותה אחרי שהתורה והקבלה הן הן רוח אפינו, נשמת חיינו, סם של תחיה הן בגופנו לעמוד ולהתקים והנה מפאת ארך הגלות החשוכה במשך אלפים שנות נדודים, שוד ורצח מיד עריצי גוים שלא פסקו מעולם להצר לנו ולחלק לנו חבלים ויסורין קשים כגידין, נוספו ונשתרבבו לנו נוספות רבות של מנהגים ומסורות באופנים שונים, מהם מנהגי אבלי, צומות ותעניות שנקבעו לזכור אנחותינו החכופות, מהם מנהגים של שמחת, אחרי בוא לנו יש ופדות מידי צר ואויב, ואשר לפיפך נקבעו לנו בסדור תפלותינו הרבה קינים וסליחות מעוררי תאניה, גם שירי הלל והודיה לטמו יתעלה, וככה נצבר לנו לאט לאט צבור שלם של המון מנהגים ומסורות בחיינו הדתיים, מנהגים של תענית וסגופים, מנהגים של חגים, בין שהם גופי הורה בין שנתקנו לאחר זמן לזכר איזה מאורע, מנהגים בחיי יום יום, סיגים במהרת המשפחה שעלינו להזהר בשמירתה, מנהגים בהגונת החונה, ברית מילה ועוד כאלה שכל המנהגים הללו כתמם יחד הם כהרים בפני הדתבוללות שלא תגיע עדינו, עאלו היינו מונחים אותם חלילה או מזוללים בשמירתם כראוי כי עתה לא עצרנו כח לעמוד בפני הים הגדול המכה גלים סביבותנו וסחף נסחפנו עם העמים האבירים ומבענו בתהום רבה של ההתבוללות ותמנו לגוע, והנה הוקא בימינו אלה נמצאו כאלה לדיאבוננו בקרב עמנו שרתחילו מזוללים בשמירת המנהגים, ושרוח כתעה עברה עליהם לעקור ולשרש המנהגים המקובלים משנות דור ולהכניס זמרות זר בכרמנו מנהגי העמים

פחת דבר למהדורא תליתאה

שאנו חיים בקרבם, וזרין לבם ושיאם למצוא טעם לפגם במנהגינו אנו באמתלא בפיהם שעתיקי ימים הם, פג טעמם וריחם נמר, ולהשתדל למצוא באותה טעם לשבת, כביכול, במנהגי העמים שהם מחקים ומעקמים כקוף קרוב לודאי שסבת החזיון היא בעקב העדר הידיעה לאותו ההמון הגם אויל מתחכם ומתפלסף, כי יש אמנם לכל מנהג מקובל שרש ויסוד בקורות חיי האומה, שנארגו ונקלעו כלם בפתיל של מאורעות ומקרים שונים בשנות נדודינו ושיש בהם בטוי של הד קול אנהותינו, נאקותינו מכאובינו ודמעותינו, קוי אור שגבר ורחו ושעתידים לזרות, ואל לנו לקצץ בנטיעות, נטעי נעמנים אלו שאלה וצמחו בכרם חמר של עמנו, אל לנו לבזל ליקחת אם שהנחילו לנו כנסת ישראל אמנו למורשה, אל לנו להמיר רצי זהב מופז בשכר חרם של הגוים המהבילים, עם לא בינות הוא העושה אלה, בוגדים בוערים, בנים כחשים המה כזם במ משחתם במ.

והנה כדי להוכיח ולהורות לישרים ומבקשי דעת מקור כל מנהגי ישראל ומוצאיהם קמתי וחברתי בשנת „המר"ת" את ספרי „מנהגי ישראל" אשר נאוני גדולי ישראל רצו את פעלי ראיהו ויאשרוהו ויתנו עלי את הסכמותיהם *) כמו הרב הגאון ר' יצחק אלחנן ז"ל מקאוונא, הרב הגאון ר' אלכסנדר משה מראסיין ר' ליבעלע חסיד מקערס, הרה"ג ר' שלמה הכהן מוויילנא, הרב ר' צדוק מפארין, המשכיל ר' קלמן שולמאן ועוד, ועתה נמלכתי לשפר ולשכלל את ספרי ואספתי כל המנהגים עד אחד לא נעדר לתוך ספרי המחודש „אוצר שלם למנהגי ישראל" כבוארים בו כל אחד בטעמו ונמוקי מפרש ושים שכל עפי מקור נאמן ויסודי הדת והדעת **) יצרתיו אף עשיתיו כלל היסטורית ועת וזמן פעולת כל מחבר

הערה : *) לקחת הסכמות על כל ספר התקינו ועד גי (אח"כ ד') הארצות פולין גדול, פולין קטן, רוסיה (גאליציה ופודוליה) עם וואלין, לעתים לארצות השתתפו גם נבחרי מדינות ליטא בישיבות ועד ארבע ארצות בשנת 1594 ונתבטלו בשנת 1764 לספה"נ וכן כתוב בפנקס קראקא : ספרים לא ירפס שום מדפיס בלי רשות הובנים ואלופים כפי תקנות ארצות שנתקנו בשנת רש"ן לפ"ק ועל פיהם יקום דבר, ואם יעבור המדפיס אזי יבטלו הם הרבנים והאלופים את מלאכת הדפוס ויחרימו את המדפיס וכל המתעסקים במלאכה (אוצר הספרות חלק ד')

הערה : **) ואין חוששין שפי הגלות טעמי המנהגים יוכל לבא לתקלה ומכשול כי נראה שגם בטעמי התורה והמצוה אמרו חז"ל בעצמם טעמים, כמו טעם ארבעה מינים שבלולב (סוכה ל"ד) טעם שופר (ר"ה ט"ז), טעם מצות ציצית (מנחות מ"ג), מפני מה אמרה תורה הבא עפר לסוטה (סוטה י"ז), מפני מה אמרה

פתח דבר למהדורא תליתאה

המובא בספרי זה כלם ישרים כלם נכוחים למבין, וספרי הנבחי מוסכם ומיוחק מפ' מומחים כי רב צדק אתו ותמים פעלו אחרי אשר ימים על שנה לקטתי בין העמרים לקושי בתר לקושי מתוך ספרי ישראל חקרת ודרשתי הרבה מלבד מה שהשכלתי לבאר טעמי המנהגים בעצם רוחי בהגיון ישר כפי אשר רוח מבינתי הורני, גם הספרים שנזכרים פה בספרי אשר הביאו כמה מאמרי חז"ל בשם מדרשים או בלשון אמרו חז"ל והעלימו ולא פירשו שם המדרש אי מקום מאמר חז"ל ציינתי ורשמתי אני בפירוש שמם ואיפה הם נמצאים, ומלבד מנהגי הדת הקבועים הבאתי עוד טעמים למנהגים החיצונים להמון הגם והפשוט (אף כי נפשו יודעת מאד כי ישיתו בי על דבר שלא נתתי למנהגים החיצוניים מדור לבד אולם באמת זה לא אכפת לי) בעמל ויגיעה רבה הכינותים, ביום אכלני עבודת החומרי להביא מרחק לנפשות ביתי, ובליילה - עבודת הרוחני לאסוף וללקוט שושנים שושן עדות, מנהגים ממנהגים שונים, ותדר שנתו מעיני, לא נחתי ולא שלותי עד שהביאותיו כליל בהדרו ואת ספרי זה מגיש אני לפניכם היום אחי בני עמי, אספו אותו אל תוך בתיכם קראו בו ושבעתם רצון ממנו כי רב טוב צפון בו אוצר בלום היא וספר חשוב בערכו כמוהו בענין כזה לא היה עד היום, ואני בצדק אוכל להתאמר כי ראשון אני להביא מטמון אשר כזה לתוך גנוי ספרותנו ולא הקדימני איש, ובבן תקותי תאמצני כי כאשר חנני ד', ו"אלה"עור" אותי לראות פרי עמלי חביב ונחמד לכל קוראיו

תורה הביאו עומר בפסח כ"ו (ר"ה ט"ז), מפני מה אמרה תורה הביא שתי הלחם בעצרת וכ" (שם), מפני מה אמרה תורה הבא עגלה ערופה בנחל כ"ו (סוטה מ"ו), מה נשתנה און מכל אברים שבגוף אמר הקב"ה און ששמעה כ"ו (קדושין כ"ב), מה נשתנה מצורע שאמרה תורה בדר יישוב וגוי הוא הבדיל ביו איש לאשת וכ"ו (ערכין ט"ז) מה נשתנה שעיר של ר"ח כ"ו (שבועות ט"ו) מה נשתנה תכלת כ"ו (סוטה י"ז), מה נשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים כ"ו (בכורות ח'), מה נשתנית מנחה שנאמר בה חמשה מיני טיגון הללו (מנחות ק"ד), ובדורות האחרונים נכתבו ספרים רבים על טעמי המצות, הראשון לכלם הוא בעל ס' החנוך הנותן טעם על כל המצוה בדרך השכל, אחריו ר' מנחם ב"ר משה הבבלי תושב חברון בס' טעמי המצות, טעמי המצות לר' אליהו הכהן בעל שבט מוסר, טעמי המצות להרדב"ז ועוד רבים כתבו טעמי המצות בדרך הפשט, גם על שעטנו אמרו חז"ל במדרש תנחומא פ' בראשית ט', גם על כסוי הדם נמצא שם טעם בס' י', גם טעם פרה אדומה דרשו חז"ל במ"ר במדבר י"ט, והא דאמרינן בסנהדרין כ"א מפני מה לא נחגלו טעמי תורה וכ"ו כתב המהרש"א (פסחים ק"ט) ויינו דבר שהתורה גלתה טעמו מביא מכשול אבל דבר שמכוסה טעמו בתורה גם אם חכמים נותנים בו טעם לא יבוא לידי מכשול עכ"ל ועיי' רש"י במס' פסחים ס"ב ועיי' בס' תגמולי הנפש.

באמת כן יחנני ויברכני אלהי „אברהם“ להוציא לאור את יתר ספרי, והם: „מורה הטורים“ וספר „בית אברהם“ אשר אתי בכתובים ואף ורק מפני חסרון כים נעצרים עד כה, והיה שכרי מכל עמלי שעמלתי בימי חלדי; כתבתי מאמרים שונים במ"ע הצפירה, הבקת אור, העמרי, הלאום, הד המורה, פרח לבנון, ועוד ועוד.

המחבר.

דברים אחרים להקורא הנכבד

קורא נכבד: —

אם שכחתי לאמור דבר בשם אומרו או שגיתי דבר מה, אל נא תבוני, מצאת בי עון שא נא חנני, הן בכל אדם תועה הנני, אחיד אני מתורתך תלמדני.

המחבר.

הקדמה קצרה וברה למהדורא רביעאה.

אברך את ד' אשר קימני והגיעני להוציא לאור את ספרי הנכחי מהדורה רביעית שבו לקמתי ואספתי כל מנהגי ישראל עד תמס, דליתי מים מתוקים מבארות עמוקים לכל צמא לדעת טעמי המנהגים ונימוקיהם, ועוד יתרה עשיתי כי הבאתי בו הערות יקרות והגהות מדעיות נחמדות מפני הפעם נכון לבי בטוח כי כל הקוראים בספרי ימצאו עונג לנפשם ואנשי מדע יברכוני ויודוני בעד מפעלי ועמלי ושמי יזכר לטוב.

המחבר.

שמות הספרים

אשר רבריהם כצמא שתיתי. ומים חיים דלה דליתי.
להשק את ספרי זה בנה בניתי. (לבר מש"ס בבלי וירושלמי,
תוספתא, מכלתא, פסיקתא, פדר"א, ומדרשים, ד' שו"ע ופ"ל נושא עליהם).

ברית אברהם	אליהו רבא
גבול בנימין	אור זרוע (אויז)
גאולת ישראל	אברבנאל
גנת ורדים	אדרת אליהו (מהגר"א)
דרכי הוראה (מהרב עליאשבצרג)	אלף למטה
דגול מרבבה	אור הצפון
דרכי המשנה (מהרב זכריה פראנקעל)	ארחות חיים
דברי ימי ישראל (היסטוריה) גראט"ק	אבידרהם
דבר יום ביומו	אמרי ברוך
היכלות	אבן שועב (על התורה)
היכל הקדש	אומץ יוסף
ספר הישר לר"ת על הלכות ותשובות	אוצר הספרות
ספר התרומות	אשל אברהם
המנהיג	ברכת אליהו
הדרת קידוש	בית ועד לחכמים
היסטוריה דובנאוו	בחינת הקבלה מאת יש"ר
וזהר	בחי
זכות אבות	בית יצחק
זכרון בספר	באר שבע
זכרון אפרים	בית עובד
זכור לאברהם	באר חיים
הוש השני	ברוך שאמר
חנוך מצוה	בית אבות
חכמת הנפש	בית חדש
חסד לאברהם	בכור שור
חות יאיר	ברכת משה
ספר חסידים	ס' הברית
חזון למועד	בית אהרן
	באר יצחק
	בעל הטורים

שמות הספרים

מנהגים (מרי אייזיק טייטל)
מלביאל (מקדמון הנזכר בשלוח)
מטה אפרים
מטה משה
שו"ת מהרי"ק
משאת משה
משפט צדק
מעשה רב
מגילת תענית
מעבר יבק
מחזיק ברכה
מעגלי צדק
מעשה תורה (המיוחס לרבי הקדוש)
מנהגי מהרא"ק
מאה שערים
נצח ישראל מהר"ל
נפתלי שבע רצון
נחלת שבעה
נחלת יעקב
נועם מגדים
נשמת חיים (מרב מגשה בן ישראל)
סדור רב עמרם גאון
סדר תפלה להגאון ימב"ק
ספר החיים
ספר הברית
סדר היום
עקרי דינים
עיר מקלט
עבודת ישראל
פרק מילין (שי"ר)
פרק השלחן
עקרים
עתים לבינה

פעמי המנהגים
ישועות יעקב
יד שאול
יד אהרן
ילקוט סופר
יוסף אומק
ס' יש נוחלין
ישמח משה
ילקוט ראובני
ילקוט שמעוני
ילקוט חרש
יסוד האמונה
יערות דבש
כתב והקבלה
בלבו
כתב סופר
כור לזהב
כרם שלמה על ש"ע
כוזרי
כרם חמד
לבוש
לחם רב
לקוטי פרדס
לקוטי יקרים
ליקוטי שושנים
לשון חכמים
לקוטי צבי
לחם הפנים
לקט הקמה
מוסר השכל (מהרב פטינגער)
מנהגי מהרי"ל
שו"ת מהר"ם מינק
מקורי מנהגים
משנה חכמים מהגאון משה האגיו

שמות הספרים

שבות יעקב	ערוך השלם (ד"ר קאהוט)
שלשלת הקבלה	ערוך (מ"ר) משה לאנדוי
שיבולי הלקט	עטרת זקנים
שו"ת תרומת הרשן	פחד יצחק
שלחן הקריאה	פרדס
של"ה הקדוש	פרי עץ הדר
שו"ת הריב"ש	פרח שושן
שפת אמת	פרי חדש
שאלת יעב"ץ	צרור המור
שער אפרים	צדה לדרך
שו"ת חוט השני	קדושת לוי
שירי ברכה להגאון חיד"א	ס' קרנים
שדי חמד	ראשית חכמה
התשבי	ראשון לציון
תשב"ץ	רדב"ז
תולעת יעקב	רמב"ם
תנא דבי אליהו	הרוקח
תולדות יצחק	שושני רקט
תולדות ישראל	שו"ת הרשב"ש
תשובה מאהבה	שלמי גבורים
תפארת ישראל	שערי שמים להגאון יעב"ץ
תורת העולה (רמ"א)	שפתי רננות
ס' תקנות ותפלות	שלומים לריב ציון
תולדות ישראל (היסטוריה יעב"ץ)	שערי החיים בהגר"א
תמים דעים לר"י בר יקר	שושן עדות
ספר התניא	שיחת חולין של תלמידי חכמים
תורה תמימה	שתי ידות
תורת אמת	שמע יעקב
תולדות הפוסקים	שירי ברכה (חיד"א)

אוצר כל מנהגי ישראל

סימן א'

איש

א.

מפני מה קוראים לאיש לוי בשם סג"ל.

הטעם משום שהשם סג"ל הוא ר"ת סגן לכהונה וכן הוא ר"ת סוף גאולה ללוים ומיוסד על הפסוק (ויקרא כ"ה) "ואזרת עולם תהיה ללוים" בספר בית ועד לחכמים (1) מביא משום דאיתא במדבר רבה פ"ד שלש גדולות נתן הקב"ה לישראל בשכר שקבלו התורה סגולה ממלכת כהנים וגוי קדוש, אלו כנגד כהנים, לויים, ישראלים. ובספר נחלת יעקב (2) פ' ויתרו אות " מביא שהוא מלשון סגולה, כי בשקבלו ישראל את התורה כתיב על כל ישראל "יהייתם לי סגולה וגו'" עד שהטאו בעגל, רק שבט לוי לא חטאו המה נשארים עם סגולה.

ב.

אמרי אינשי על כל מספר ומנין ריבטיג 13.

הטעם הוא כמו שמספר יגמדות אמת ונכון כן המספר הנמנה הוא אמת.

ג.

איכא דאמרי כי בימות המשיח ילכו עכו"ם על גשר ויפלו.

משום דאיתא בילקוט (3) ח"ק על הפסוק וקבצתי את כל הגוים (י"א) ד' באותו שעה מביא הקב"ה אלילי העכו"ם ונותן בהם רוח ונשמה ואמר שיעברו על גשר גיהנם ועכו"ם, וכיון שמגיעים שם יהיה לפניהם כחוט ונופלים לגיהנם עכ"ל.

(1) חי ערך תר"ל 1870 בלונדון (אנגליה) (2) בעל נחלת יעקב בנו של משאת בנימין. היה בזמן אחד עם הרב מהר"ם מלובלין.

(3) ילקוט שמעוני (רי שמעון אשכנזי מפאנקפורט) דרעת ראשאפירש (כ"ס המד ח"ו) המחבר ר' שמעון ק"א מת ד' אלפים התק"ל 1170 לספירה, ובעל מאור עינים (4) אמרי בינה ראה הכ"י של הילכות משנת ע' לארץ הששי 1810 למספר הנהוג.

(4) בעל מאור עינים (רי עובדיה מן האדומים) נולד בעיר מנטובה באיטליה שנת רע"ג 1818 מת (בשנת ש"ח) 1578 למספרם, היה חכם גדול בש"ס ובפוסקים הראשונים וכל מדרשי ד"ל היו שנונים על דשניו וגם היה בקי באר בספרי דגוים ואף על פי כן נמצאו רבנים שדברו סרה וכתבו עליו דברי שטנה, גם הבי"ז ז"ל החקו וצוה לרחק את ספרו מאור עינים, והנאון בעל כנה"ג מקדמו ומביאו בספרו כנה"ג כמה פעמים וכן היה עד כמה גאוניס אודות ספירה מ'יניס ומשמאידים.

אוצר כל מנהגי ישרון

ד.

אמרי אינשי על כל דבר שלא לשכוח לעשות השר (אהניפול).
הטעם משום דאיתא בביר פפ"ח: כל היום היה מתנה תנאים (שר המשקים
 שלא לשכח את יוסף להזכירו לפני פרעה) ומלאך בא והופכן
 וקושר קשרים ומלאך בא ומזירן.

ה.

אחרים (*) נהגו לרמות לבני אדם ביום ראשון לחדש אפריל, בחשכה יתהלכו
 העושים כן כי מקורו על ביהוא בא בעקמה וירמה את האם
 ובאותו לילה הרתה ויצא . . . הוזה בחדש דעצמבער ומצוה היא להם לאות
 זכרון ואסור לנו איסור גמור משום כמה טעמים.

ו.

יש שמפחדים להראות באצבעם כרפי שמים.

מקור לשיתתם ויראתם לקוח מעמים אחרים, והוא כמבואר במ"ר שהש"ר
 ודגלו עלי אהבה איר חוניא לשעבר כשהי' אדם מראה איקונין
 (של מלך) באצבעו הי' ניווק ועכשיו אדם מניח ידו על האזכרה ואינו ניווק. יש
 לזהר שאל יטלבו אצבעות שתי ידיים זה בזה כמבואר בזהר פ' ויקרא.

ז.

נוהגים לטפח בסנדל לחבירו לסימן להשתיקו.

לפי דאיתא בגמ' מ"ק כ"ה, ברש"י: טפח ליה אכזה רב חסרא בסנדלא,
 שטפח לו לרב נחמן על סנדלו כאדם שנוגע על רגל חברו בחשאי
 כדי שלא ישמעו העומדים סביב מטתו דרב הונא, ע"כ הכהו בסנדלו.

ח.

נוהגים שלא לישן על כרים וכסתות של נוצות תרנגוליים.

הטעם משום שנוצות של אוז אינן מקבלות לחלוחית, ונוצות של תרנגולים
 ותרנגולות מקבלות לחלוחית וע"כ כאשר ישכב עליהם ויתחמם
 יוציאו ממנו את הליחות וקשה לראש (ראיתי בספר) (*)

(*) הערה: אחר קראו לאלישע בן אבויה ומדוע ולמה נקרא שמו יחזי? הנה נקרא אחר
 ממקור קדוש נובע ברה"י א' קאציטל זו איתא חשים בני אחר
 אשר ידוע כי חשים היה בן דן לכן אחר שמדן יצא הפסל כידוע ושלא להזכיר
 על הקדלה לכן כתבו חשים בני אחר והוא דין להורות על המעשה וכן קראו חז"ל לאלישע
 אחר, טעם אחר, משום שהיה כתוב על דגלו אלישע חבר רומים.

(*) הערה: יזהר שלא יניח בגדין תחת מראשותיו לישן עליהם כמבואר בגמ' חזריות יגולא
 אנשלאות דוקא אלא כל אחר מהבגדים כמבואר במתרי"ל בלקושים, וצ"ע שבש"ק דתמיד
 כתבו מניחים תחת ראשיהם כי ע"ש אחר כתבי הקושי' מגמ' דתמיד העירני רבי כי בתפארת
 ישראל שם פירש תחת ראשיהם ר"ל למטה מכנגד ראשיהם כדי שיהיו מוזמנים לפניו כשיקץ
 ולא תחת ראשיהם מבש.

אוצר כל מנהגי ישרון

אסרו חג

א.

מקור מנהג אסרו חג

בש"ע או"ח תכ"ט איתא ונוהגין להרבות קצת באכילה ושתייה כיום אחר החג והוא אסרו חג. מדוע ולמה לנו עוד להוסיף חג על החג חנם? למה לנו לאבד הון להביל ולריק? הלא בגמ' (שבת ק"א) אמרו; וזריתי פרש על פניכם פרש הניכם. אלו בני אדם שמניחין דברי תורה ועושין כל ימיהם כחגים. אולם באמת אמרו כי המנהג הזה צמח ראשונה בין בני ארץ ישראל כי אחר החג הנו עוד חג לבני חוצה לארץ, כירוע, ולמען לא יבדלו בני ארץ ישראל מעל אחיהם היושבים בחוצה לארץ בכל וכל, ולמען לא יאמרו הגוים; חלק לב בית יעקב ויפרדו איש מעל אחיו. התחכמו בני ארץ ישראל לעשות את היום אשר הוא למו אחר החג. יום חג בדברים אחרים, במשתה ושמחה, ובהעדר נפילת אפים כי בתלמוד בבלי אין זכרון למנהג הזה. ואל תבהל על פך לשאול הלא כתוב בתלמוד בבלי (סוכה מ"ה). כל העושה איסור לחג באכילה ושתייה מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר אסרו חג בעבודתם עד קרנות המזבח עכ"ל כבר פירש"י שם שקורא לחג ענג במאכל ובמשתה והפ"י יום שלאחר החג לא הביא כי אם בשם יש אומרים, ועוד כי גם לפי רש"י יקשה מה ענין איסור לחג אצל קריאה לחג ענג במאכל ומשתה? מה ללשון איסור פה? והפ"י הקרוב אל שכלנו הוא פירוש המהרשי"א (כח"א שם) וז"ל: איסור שלא לאכול מותרות ולעשות גדר באכילת ושתיית יו"ט עכ"ל ולפי' תחבן היטב לשון איסור (החוקר ר"י רייפמאן ומביאו הגאון קובץ ד' במאמר הקי"ת מנהג צד נ"ו) ומדברי מוהר"ל שכתב הטעם שאין אומרים תחנונים בכל חרש ניסן לפי שבייב ימים ראשונים היו ימים טובים להנשיאים שהקריבו קרבן בכל יום ויום י"ג היה אסרו חג מזה יש סתירה לדברי החוקר ר"י רייפמאן שאם כדבריו מה מקום לעשיית אסרו חג כיום שלשה עשר ואין שום שייכות ליום זה לבני חוצה לארץ, ועיי' בס' שו"ת בית אב להג" אב"ד דק"ק קאפוליא כמילואים שכתב שזעם מוהר"ל נכון מאד דכל אסרו חג שהוא יום טוב ואסור להתענות בו הוא משום דשלמים נאכלים לשני ימים ע"כ יום שאחר יו"ט איכא עוד בשר הקרבן וגם הנשיאים הרי הקריבו שלמים.

סימן ב

ברכת המזון

א.

למה פורסים מפה על השלחן בעת הסעודה ולא נאכל עד השלחן עצמו.

הטעם משום דאיתא (ביב"נ"ו): שלחן של תלמיד חכם כיצד שני שלישי גדיל

אוצר כל מנהגי ישרון

ושליש גלוי ופי' מדרשי'א כי כמו שניכר התיח במלבושו כך הוא ניכר במאכלו בנקיות ובהסתפקות דהיינו שאינו עורך כל השלחן רק שני שלישים ממנו וכו' ומסתפק בזה משא"כ בשלחן של עמי הארץ שהקדרות שהן מאוסין רבים מקיפין אותו והם חמים כלי ראשון וכו' ודומה למדורה ע"ל. נראה מזה שלא היה מנהגם שיהי' המפה מונח על השלחן תמיד רק בעת הסעודה וגם זה לא על כל השלחן רק במקצתו.

ב.

מדוע מכסים הסבין עת ברכת המזון אחר אכילה.

המעם לפי שמוכירין ברכת הארץ שהוא ברכת יעקב **מטל השמים** ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש. מכסין הסבין שהוא ברכתו של עשו ועל חרבף תחיה כי לא ינח שבט הרשע על גורל הצדיקים (מ"מ).

ג.

אומרים ברוכים היושבים בלשון רבים אף להיחיד שאוכל.

משום כי נאמר **כי מראינו יצוה לך לשמרך** ע"כ יושב עמו מלאך לכן אומרים לשון רבים (מ"מ) והשיבולי הלקט מביא שהוא מנהג ישן כשהאב הביא בנו למול היו אומרים ברוכים הבאים.

ד.

משאירים כזית לחם על השלחן לבהמין.*

איתא (סנהדרין צ"ב) אמר ר' אלעזר כל שאינו משיר פת על שלחנו אינו רואה סימן ברכה ע"ל והמעם נאמר במג"א או"ח סי' ק"פ משום דהברכה אינה שורה על דבר ריק אלא כשיש שם דבר בענין אלישע ושונמית. ואולי הטעם על כי השחורים והפראים מאמינים כי אסור להם להשאיר כל שריד ופליט מן הסעודה כי פתי הלחם והפרורים הניתרים ימשכו אחריהם את הרוחות ואת המזיקים לעשות עמהם רעה כמו שכתב החוקר פריטש בספרו דף 118 לכן אמרו חז"ל להניח דוקא פת אחר האכילה משום התנודות להראות שאין אנו מאמינים בהבל פיהם. ואנו מניחין כזית שהוא דבר הנראה לכל משום פרסום כג"ל וכשום הכתוב (איז כ') **"כי אין שריד לאכלו ע"כ לא יחיל טובו"**

ה.

אומרים בברכת המזון רבותי מזר ויילען בענשען על לשון ושארנאן ולא בלשון הקודש הב לן ונברך.

רטעם משום שרמזובין שעוסקים באכילתם או בשתייתם יש מהם עמי הארץ ג"כ ואם יאמר **נברך שאכלנו משלך** ולא יזמינם מקודם לא ירע

(*) שנים שאוכלים בשר ואחד אוכל חלב אי בהפך מותר לצרפן לזימון אעפ"י שזה אוכל מה שאסור לחבירו לאוכלו והוא נמרא ערובה (ערכין ד'): הכל מצדדים לזימון צהנים וכו': ברכת המזון צריך לישב בשעה שמברך לפי שברכת המזון דאורייתא החמירו בה להיות יושב ומברך ויש רמז להצריך בבהמ"ז מיושב והוא מדכתיב (דברים ח') ושבעת וברכת דרשינן שב עת וברכת (חוש' ברכות נ"א).

ולא יוכלו לענותו כי אין משיחין בסעודה ע"כ ואמר להם כלשון זארגאן שבולם יבינו וידעו וע"כ אומרים לו יהי שם ד' מבורך כלומר שהם מוכנים לענותו על ברכתו (ה"ל"ז 1) וכן איתא בבאר היטב (2) או"ח קצ"ב בקצרה *)

ו.

אומרים בחול על נהרות בכל קודם ברכת המזון ובשבת
אומרים שיר המעלות.

לפי דאיתא בזוהר פ' תרומה וז"ל : מאן דאתעדן על פתוריה וכו' אית ליה לאדכורי ולדאנה על קידוש דארעא קרישא וכו' (ע"כ בחול אומרים על נהרות בכללנו שיתעצב על חורבן בהמ"ק. אבל בשבת שאסור להתעצב אומר רק בשוב ד' שאין בזה עצבות כ"כ כמו בחול (מג"א סי' א' בשם הש"ה).

ז.

נוהגים שכשאומרים יעלה ויבא בברכהמ"ז אין מסיימים מלך חנון ורחום רק כי אל חנון ורחום אתה.

כי מבואר ברמ"א או"ח סי' קפ"ח בשם אבודרהם והוא מגמ' ברכות מ"ח ובמשיע שם שאין להזכיר בברכה שלישית מלכותא דשמיא שלא להשוותה עם מלכותא דארעא מלכות בית דוד. ומ"מ מבואר שם ברמ"א ומג"א שאין למחות ביד האומרים מלך חנון ורחום יעלה ויבא הוא מלכתא בפ"ע ואין מלכותא דרקי' כמוכה בזה כי למלכות בית דוד ואין כאן משום שינוי כיכ ובראש השנה אמרו לאמר כי אל מלך חנון וגו' ואין אומרים בחוה"מ בבהמ"ז הרחמן היא ינחילנו ליום שבלו טוב (מג"א או"ח ת"צ) והוא לפי שיטת האומרים שבחוה"מ איסור מלאכה היא דרבנן (ע"ן עיון השלח נס"י קפה) ומיהו מגדול אומרים בחוה"מ דלא גרע מר"ח ומה שכתב המג"א סי' תק"ע ס"ק ה' אבל חוה"מ מיקרי יו"ט כתב הפ"מ שם משום דכאן מיירי לענין נדרים וכנדרים הולכין אחרי לשון בני אדם וכלשון בני אדם מיקרי חוה"מ יו"ט עיי"ש.

ח.

מדוע בברכת המזון בריך או בחוה"מ אם שכח יעלה ויבא אין מחזירין אותו ובתפלה מחזירין אותו.

הטעם לפי שתפלה חובה על כל איש ואי אפשר שלא יתפלל אבל ברכת המזון אינה חובה כי אפשר שיאכל פירות או מאכלים אחרים (ברכות מ"ט).

1) נולד בעיר וועטש אונגריא בשנת תקע"ה 1815 ומת בקאלאמעא (1891) בשנת תרנ"א

2) באר היטב על שו"ע היה ד"ן בק"ק פיקטין. ומת בשנת תק"ה 1745 בעיר קאנינסבערג.

*) הערה : ברכת המזון אם הוא מדאורייתא או מדרבנן האריך בזה הרב פתח הדביר בחי' סי' קצ"ב ונראה שהוא מדאורייתא.

**) פ"י זוהר. מי שמתענג עד שפחנו וכו' יש לו לזכור ולדאוג עד קדושת ארץ הקדושה (חורבנה וחורבן ירושלים)

ט.

נוהגים לומר אמן אחר בינה ירושלים על ברכת עצמו.

הטעם שאומרים אמן אחר בינה ירושלים * משום להפסיק בין הברכות שהם מן התורה להברכה שהיא מדרבנן כי ברכת הטוב והמטיב ביבנה תקנוה (ש"ע או"ח ס' קפ"ח). ומבואר שם בהגהת רמ"א לדינא כפי המנהג כשמברך לעצמו יאמר אמן בלחש. מפני השומעים שלא ירגישו דברכת הטוב והמטיב לאו דאורייתא ויולולו בה. אבל בזמנן גם המברך עונה אמן בקול רם אף שהוא על ברכת עצמו דאז אינו ניכר כל כך הואיל ואחרים עונים ג"כ.

בחול אומרים בברכת המזון מגדיל ובשבת אימרים מגדול.

הטעם הובא במג"א ס"י קפ"ט משום דחולם הוי מלך גדול ושבת ג"כ מלך גדול וכן איתא בס' גבול בנימין מהמקובל האלוקיר בנימין הבהן ז"ל (1) חלק ב' דרוש ה' בשם רבינו הקדוש מהרמ"ק (2) ז"ל וז"ל; מתחלת בריאתו של עולם היו ראויים הימים להיות מכ"ח שעות לכל יום ולהיות שהיו ששת ימים שוים ולא היה להם מושל וקצין ע"כ בקשו מהקב"ה שיתן להם מלך גדול על כולם אמר להם רצונכם שאתן לכם יום א' שיה"ל לכם מלך גדול צריך שתגדלוהו משלכם ותתנו לו ד' שעות מכל יום ובוה יהי לו שליטה עליכם ותיינו השבת שנתנו לו ששת ימי המעשה כל אחד ד' שעות הרי כ"ד שעות של יום השבת עכ"ל. ועור באכזררהם איתא משום דמגדיל כתיב בתהלים (י"ח) ועריין לא מלך דודי ומגדול כתיב בנביאים (שמואל ב' ג"ב) וכבר מלך דוד ויש אומרים בשבת מגדול ובחול מגדיל היא עיי טעות הראשי תיבות כי בפנים היה כתיב מגדיל כמו (בתהלים י"ח) וסופר אחר רשם כנליון בש"ב מגדול כמו הקרי בשמואל ב' והמעצק חשב שהרי"ת בש"ב ר"ל בשבת וכתב כי בשבת אומרים מגדול (ראיתי) גם ברי"ח יש לומר מגדול. וס"י חדש ושבת קרא מקרא ר"ל כמו שכתוב בנביאים (עמרת וקנים 3) או"ח קפ"ט). ואומרים בכל מכל כל. באברהם כתיב וד' ברך את אברהם בכל. ביצחק כתיב ואוכל מכל. ביעקב כתיב וכי יש לי כל. כלומר לא

(* הערה: ירושלים למה חסר יוד אחרי ה'מר-כידוע ?

הטעם כתבו התוס' תענית מ"ז ד"ה הר' דירושלים נקרא על שם אברהם שקראוהו הר' ד' יראה (בראשית כ"ב) והעיר היה נקרא כבר שלם כדכתיב (שם י"ד) ומלכי צדק מלך שלם ונקרא ירושלים על שם יראה ועל שם שלם לכך אין אנו נותנים יוד בירושלים בין למד למס על שם שלם ובמדרש רבא בראשית פ' ג' נ' נתבאר יותר ומקובלים כתבו הטעם משום שידוע כי בעת הגלות מרגישין ישראל שהשי"ת עמהם בגלות ומתקיים הפסוק עמו אנכי וגו' ולא מאסתם וגו' כי הן הן גבורותיו. אף בעיניהם אינו נראה ואי אפשר להראות זה לאחרים כי הכל בהסתר פנים ע"כ היוד שהיא אות הראשונה משמו של הקב"ה מרגישין בהכרה אבל אינו נראה בכתב.

(1) נפטר ערך תצ"ב 1782 לספ"ה.

(2) נולד בקנדיאה ונפטר בצפת בשנת ש"ל 1570

(3) בעל עמרת וקנים (ר' מנחם מענדל) אב"ד דק"ק קראטשין תלמיד הב"ח.

חסרו שום טובה הבי איתא במס' ביב סוף פ"ק (*).

יא.

אומרים הפסוקים "ראו את ד' כפירים" וגו' אחר ברכת המזון בלחש.
הטעם משום שאם יש עני במסובין שלא יתבייש כשאומרים כפירים
 (רשו וגו' **)

(*) הערה: הנה באשר נתגבר רוח הכפירה וההפקרות בדור הזה יביעו עתק על התדמוד ואמרו לאמר; אנדותיהם שיחות ריקות, ספריהם כוזבים והברים, מאמריהם אינם נאמנים וכדומה דברים רעים ומרים, אמנם אנשים האלה משתקעים במאכל ובמשחת תמיד וכל עסקיהם הזוללות והסביאה וכל דאגתם ושיחתם אך למען הנוף, אנשים כאלה אם תאר וצורת אדם עליהם הם בהמה נמשל כבהמות נדמו כי חיי אנשים כאלה אינם חיים רק מיתתם, ונפשם בקרבם ימיתו בעודם חיים, כי מצד הנוף האדם נרוע מן הבהמה, כי יצירתו מטפה סרוחה וזרע הבהמה אין בו סרחון כי כבאדם והצמחים המתהווים מנגריו ורע אינם מסריחים, וכן במות האדם צריך לקבר בארץ, לפי שנבלתו כעלה צחנה ובאשה, ואין כן האילן כשייבש ורבעיה כשימות שגונים מעלים כי כן ריח רע, ולכן נבלתם מושל ע"פ האדמה, וכן בתולדה ובנידול האדם פחות יותר מן הבע"ה, כי בעה"ח כשנולדים נגמרה צביונם, ומה שיהיו כבואם בשנים הם מיד נצאתם לאויר העולם והאדם בהכראו הוא כמה נחשב, אין בו גם מנהג אנשי אבל צריך שתנדרלו מיניקתו על חיקה, ושאר מנהגי התינוקות המאוסים, גם צואת האדם יותר נכזה וגמאס, יותר מסרחת ומעלה צחנה הרבה יותר מלכלי בהמה מכל זה מבואר לעינינו כי מצד הנוף לבד אין מותר לאדם מן הבהמה, וכל מעלות האדם מכל הברואים איננה רק מצד נשמתו ההולכת בצדק ובכשרון מעשים דהתהלך לפני ד' בחוקיו ותורתיו ופן יש בכם שרש פרה ראש ולענה, נמצאתי להשיב תשובה קצרה וברה; דע, כי דברי חז"ל יתחלקו לררכים רבים (א) בדרך (היראנליפער) שהיה נהוג אצל חכמי קדם בין אצל חכמי ישראל ובין אצל חכמי האומות ברצות חכם אחד להגיד לחבירו חכם שכמותו דבר סוד אשר צריך להסתירו מן ההמון, הראה לו תמונות מן הדברים הנמצאים ומורה על אותו הענין והברו החכם מבין מדעתו ממראה עיניו אשר יראה מה שרומז לו כמאמרם (ע"ז דף י') א"ל אנחנו נוהגים לרבי בעינא דימלך אסורום בני תחותי וכו' איתא גברא ארכביה אבתפיה דחבריה ויהיב ליה יונה וכו' וכן כל כדומה לזה ובוה נצורים מכל הולך רכיל מנלה סוד ובעת אשר אין ביר החכם אותם הדברים לעשות בשועל כמו רבי ואנחנו נוהגים או מצייר על השלחן או על הקיר ומראה לו לחברו והוא מבין מה אז הנרצה בו, ובעת שאין חברו עמו בעיר או מצייר על הקלף אי נייר ציורי ורושמי הדברים ההם ושולח לו במקום אגרת וזהו (בילדער שריפטען) והיה כל הרואה אותה האגרת אינו יודע מאומה וחבירו המבין יבין והיה עומד הכתב במקום רושם התמונה וככה אם רצו להגיד דבר סתר לדורות עולם או אי אפשר להראות להם תמונות עצמן ולא ציורי ורושמי אותן התמונות, מה עשו כתבו בספר שהיה כך וכך מעשה אשר מעורם לא נעשה כי אין הרכם להקפיד הן במעשה אשר בכתב מן התמונות הן

(**) הערה: עני המבקש מן העשיר חלוק של פשתן או של צמר ללבוש ואין העשיר מוציא ונותן לו או נכרים באים אחיך ומבקשים ממנו בנדים וסחורות היקרים בנד משי וכל מיני כלים קרים (תנא דבי אליהו פרק ט"ו חלק ב').

יב.

מדוע בברכת המזון וביקום פורקן וביחדשהו אומרים „ונאמר
אמן“ ובקדיש אומרים „ואמרו אמן“.

הטעם לפי שהאמן של הקדיש הוא חיוב מדברי חז"ל לפי שהוא אמן
ומאמת שבת של הקב"ה ועושה כזה תיקון גדול. ע"כ אומרים ואמרו אמן
שמוה"רים שיאמרו אמן. אבל בברכת המזון או ביקום פורקן וכהנה שהוא תפלה

בציירם רושמי וציורי התמונות אם ישנם במציאות אם אינם במציאות כלל, וציירו גם שור עם
כנפים גם נשר עם ראשים שונים תינגול עם קרניים ולא רק על הדבר המבוקש בו אשר ירצו
לרמוז בהם, ומה הדרך דוא כל מאמרי רבה בר בר חנה (כבא בתרא ע"ג) המספר מן הבריות
אשר ראה בים וביבשה וכל כדומה לזה באגדותיהם (כ) בדרך מליצה, והוא בכל מקום אשר
תמצא אל תקרא כך, אלא כך רצה בעל המאמר להשמיע בזה דבר טוב ומוסר השכל ללמד לעם
ד', הן שהיה הדבר מקובל בידו הן אשר השכיל מדעתו הנקיה היה המנהג אצל חכמי ישראל
בימי קדם שלא לאמרו כלשון פשוט רק היו מצדדים ומחפשים ויחתרו בראשונה למצוא אם יש
עליו מליצה אחת. מני פסוקי התנ"ך להשמיע אמרים כי נעמו לעצמים נפל להם בנעימים לשון
הכתוב באשר הוא שם בשנים שבפנים ישר ונכון לו שמכוהו עליו כמו שאמרו (כ"ב ע"ה) ע"כ
יאמרו המושלים באו חשבון (במדבר כ"א) המושלים אלו המושלים ב צרם, באו ונחשוב חשבונות של
עולם וכו', ולפעמים מצאו לשון הכתוב בלתי נכון לו עד בא חליפתו בחילוף או בתוספת או
במנעת אות אחת או שתיים או החליפו והסירו או הוסיפו וגרעו בו בשסוק עד אשר יהיה נכון
מליצת הדבר הטוב או המוסר אשר רצו להיות או אמרו אל תקרא כן אלא כן כמו שאמר
(נדה ע"ג) כל השונה הלכות בכל יום וכו' שנאמר הליכות עולם לו (חבקוק ג) אל תקרא הליכות
אלא הלכות וככה היתה פסוקים אשר אמרו לואת יקרא כך וכלל הצי לומר סימן יפה לדבר זה
הוא פסוק פלוני בתנ"ך בשנים אם באמת לא כתוב כן, וזאת לשנים בישראל. דרכי נועם כאשר
עושים היום בכתוב איש לרעהו אגרת בלשון הקדש מצדד ומחתר למצוא לשון מקרא או לשון
גמרא אשר יסבול דברי חפץ ההוא ואם במחתרת מצא לו הלשון בלי תוספת ומנעת או טוב
פשוט ולא מצא מקרא מלא ושלם לאיתו ענין או יגרע או יחליף באותו פסוק או אותיות עד
נכון המליצה להפצו בה, ולא יעלה על דעת קורא האגרת בעת אשר יקרא בתורה אותו הפסוק
שראו לקרות כן בעבור כי כותב האגרת כתב כן, ככה המאמר אל תקרא לא יחשוב שום אדם
שפירוש הכתוב כן הוא וכן צריך להיות אף כל אלה דרך מליצה, וזה מנהג טוב מחז"ל משני
פנים יפותו אחד לתועלת הזכרון שלא ישכת הדבר הטוב מלכות התלמידים כראמר רב חסדא
(עירובין נ"ד) אין התורה ניקנית אלא בסימנים וכו', והשנית כי חברי כזה תורה שבע"פ עם תורה
שבכתב כאשר עשו בנוסי תורה שבע"פ בשם אם ירוע להם אותו הדבר בקבלה ובמסורה מאבית
בכל זאת השתילו בכל עז להוציאו או להסבירו על דברי התורה שבכתב (ג) ויש אמרות
באגדותיהם שנראים כדברי נבואה והמה מתנבאים, אמנם ידעו זה בשלשה דרכים, מהם דרכי
השכל כאמרם (מדרש רבה) על דברת קין עם הכל בהיותם בשרה שהיה הקטמה והמריבה בינם
כי קין אמר להכל פיה באויר והכל אמר לקין חצוין בדרך והוא דבר ה"למר מענינו בשכלך הוף
אחרי שכבר ידעו כי קין היה עובר אימה והכל רועה צאן (כ"א ע"ה ד') התבוננו החכמים
המשכילים מה היה המריבה וחכם ערף מנביא לכונן על האמת וכן כל השמורים ודומה

ותחנה שמתפלל על עצמו או על כלל ישראל ע"כ מבקש מהם שיסכימו עמו ונאמר אמן הלואי שתתקיים הברכה והבקשה הזאת, אך מה שאומרים ואמרו

להם ונקרא (העכשיו וואהרשיינליך) ד' דרכי מסורה והקבלה אשר קבלו איש מפי איש כמו מה שספרו (ברכות נ"ד) בענין המעשה שהיה במעברות נחלי ארנון קבלה היתה בידם מדור דור וככה מה שספרו שם במעשה שהיה באבן שבקש עוג מלך הכשן לזרוק על ישראל נמצא גמירי להו ומסרו מאלוהי ישראל שהיו באותו הדור להם כל המעשה, וכן הדבר דברים ברומה לזה ה' דרכי הדרוש אשר דרשו מעל ספר ד' והוא כי לפעמים יצא להם הדבר בדרך דרוש מלישון הכתוב מאיזה אורח או תיבה הבלתי ראוי לפשוטו של אותו הענין כלל והפסוק בלתי מובן אם דרוש אין לה או התנא או האמורא בכל לב ידרשו עד ימצא כי אותו התיבה או האות נכון מאוד על אותו הדרוש כמו שאמרו (ב"ב י"ז) ויש אבי דוד הוא מאותם שמתו בעטיו של נחש שנאמר אביל בת נחש אחות צרויה אם יואב (שמואל ב' י"ז) וכי בת נחש היא? והלא בת ישי היא אלא בת מי שמת בעטיו של נחש וכן הרבה ברומה לזה, ו' דרך גזומא, כאמרם ז"ל (תמיד פ"ה) תפוח היה באמצע המזבח פעמים היה עליו שלש מאות כור אפר, וזה לשון גזומא כי מקום המערכה אינה יכולה להחזיק שלש מאות כור, וכמו כן תמצא פעמים רבות כמאמר ר' אמי שם, ו' דרך משל (אללעגאריע), והנה זה לא תמינות ולא ציורים אף רק דבוחים אמנם מכסה אותו בספור דבר אחר המורה על סוד דבר הנרצה בו ויגד לו עפי' הדברים האלה וכסחו כס כדי לכסות העלומות לב מן ההמון וזאת החכמה והמשכילים יבינו והשומע והשמיע גם שניהם לא יתנו לב על הלוש והכסות בהיצוניות הדבר והספור ההוא אם אמת הוא אם לא, כאשר זה עתה המנהג אצל כמה בחברי ספרדים הכותבים מעשה שהיה בין שני אנשים אשר יקראו אותם בשמם ובחובים ויבזה דברים או שארות ותשובות שהיה בינם זה שואל זה משיב אשר המהבר בעצמו שם הדברים בפי אנשים אשר לא היו ולא נבראו כספר הכוזרי וכדומה לו, והנה הדרך המשל מתחלק לשלישה פנים, (א) אם כסה דעת מן ההמון והמשכילים יבינו אחר הדברים האלה את הנרצה והמכוון בו, (ב) לפעמים הענין המכוון בו במשל אינו מלוכש ומכוסה בו הרבה ולא ילבש גבר שמלה עליו מכסה עתק והוא ימשך בדבר קל להבין אפילו לדלת עם הארץ אכן פעולתו אמת להכניס בלב השומע הדבר הנרצה בו בהרחבה למען הרחיב את גבולו עד קצהו האחרון, כגון אם ירצה המגיד להגיד לאדם איך פלוני עצב מאד יספר עליו שהוא בוכה אף כי באמת אינו בוכה כי הבכיה וקול בוכים מורה על מצבון בתכלית, ולהפך להגיד לאדם כי פלוני ישמח שמחה גדולה מאד יספר עליו שהוא שוחק כי השחוק וקול משחקים מורה על השמחה בתכלית, כנאמר או ימלא שחוק פיגו (תהלים קכ"ז) והבונה בו או נשמח שמחה גדולה מאד וככה אם יחפץ לספר על אחר אשר עשה לאחד הרבה גדולה מאד יספר עניו כי הלך ונלח את כל שעירו וגם את הזקן כי גדולה כל שעירות האדם מורה על תכלית הבויון, ובזה הדרך אשר חכמים יגידו (סנהדרין צ"ה) שהוא ית גלה בתער השכירה לסנהרב מלך אשור את כל שעירו וזקנו וכדומה לו, (ג) לפעמים אם רוח המושל יעלה על לבו להעמיק סוד המכוון בו יכסה פניו ילבשו כמעיל עד כי אף לא החכמים והמשכילים יבינו במהרה אין מי גלה פני לבושו עד אשר ברוב חכמה ובשכל גדול ויבין תעלומות חכמה המסתתר בתוכו כי קשה הדבר מאד לרבוץ ומה הדרך מה שזכרו (גיטין נ"ז) בענין היתוש דמיטוס כמשקלו ופיו של נחש וצפרנו של ביזל אשר הסתיר בעל המאמר בו דבר סתר עמיק מאד, וכן מאמר ר' לוי (יומא כ"ז) שאמר מפני מה אין קרן של אדם נשמע ביום בדרך שנשמע בלילה מפני גלגל חמה המנסה ברקיע כהדר

בסוף השמיים אחר אלהי נצור ונו' עושה שלום ונו' ואמרו אמן שאז הוא מתפלל בלחש ואין מי שומע לו עיי' על זה בתפלת חול סי' ע' סעיף כ"ח.

סימן ג'

ברכות

א.

אין מברכים שהחיינו על ירך חדש.

הטעם משום דעומד על הקרקע כל ימות השנה ואין ניכר בין חרש הנדל בשנה זו למה שנדל בשנה שעברה ע"כ אין מברכים שהחיינו על שום

שמנסר בארזים והאי חירגא דיומא לא שמייה שאין לו מובן כלל עפ"י פשוטו שאם כוונתו נדלל ממש והוא לדעתו נשמי ומנסר ברקיע הרי הנלגל אינו ברקיע עצמו כדל אכל הוא מתנועע באויר הרקיע ואין לומר שדעתו שמנסר באויר הרקיע הלא מודעת זאת שאין דבר נשמי מנסר כי אם בדבר אחר נשמי לא באויר ואין לומר שכוונתו שכדור החמה מתנדלל על שטח נבנונית הרקיע ככדור המתנדלל על הארץ ונוגע בארץ הלא הרקיע הוא של מים כדברי הירושלמי (ריה י"ב) אם כן היה ראוי להיות האי חירגא דיומא נקודות רחים ועינינו הרואות שהם יבשים וכדומה לזה שאר כאמרים מפני שבאמת חמה מאמרים פליאות חכמה ומעולם לא התכוין בעל המאמר על פשוטו של הדבר אבל יש לכל מאמר צורה נכבדה על דרך חכמה מפוארה ואינו כפשוטו (ח) דרך הפחדה אשר שם פחדו פחד כמו שאמרו (פסחים מ"ט) עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת ובאמת גם בחול אסור וכי ת"ח שהרג איש יהודי עם הארץ אינו חייב מיתה חריפה לך לחשוד לבעל המאמר שכוון דזה כפשוטו אמנם לא כוון בזה רק לספר בגנותו של ע"ה ולהפחיד כל אדם המבטל את התורה ואוהב את הבטלה כאדם שיש לו שני בנים אחד חכם ואחד שאינו יודע בתורה להיותו פורע מוסר ויושב כמל ויאמר האב לזה עם הארץ אני אקרעך כדנ' ודהיותו עם הארץ חושב כי דברי אביו דברים כמשמעם ומדבריו פחד לבו מאד ולשני לא היה פחד כי דהיותו בן חכם שומע ומבין כי אין זה אלא הפחדה להפך את לב אחיו לטוב דו כל הימים (ט) דרך הגדלות למען רבות הדבר הטוב אף כי קטן הוא לגדל ולחזק לכך דבר הישר והטוב בעיני ד' והוא בכל המקום אשר תמצא בדבריהם תיבת יוטר כאמרם ז"ל גדול הנהנה מיניע כפו יותר מירא שמים וכן הרבה כדומה לזה רובם ככלם בדרך הגדלות להגדיל למעלה הדבר ההוא שלא יחשבנו העושה לדבר קטן לא כמשמעו וזה לנו האות גדול העושה צדקה יותר ממשנה רבינו (כ"ב ט') והנה מודעת זאת כי לפנינו לא היה כן ואחריו לא היה מי ידמה לו ומי ישווה לו ומה גם שאין גדול ממנו אפס הגדילו הדבר הטוב הזה בעיני כל בשר וכן עשו לכל מצוה קלה ולכבד מעל טוב (י) דרך דונמא להורות לכך אדם דרכי החיים לבחור דרך הישרה והוא בכל מקום אשר אמרו מאי דכתיב והביאו עליו מעשה אשר קרה באחרית הימים בדורות האחרונים כמו שאמרו (ניטין י"ז) מאי דכתיב ועשקו נכר וביתו ואיש נחלתו (מכא ב') מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת רבו ושוליא דננרי הוה פעם אחת הוצרך רבו ללוות מעות אמר ליה שגר אשתך אצרי כו' וכבר מודעת זאת כי הרבה אנשי רשע היו סמוך לחורבן הבית אשר עשקו נכר וביתו עשק וגזלו גזל ביד רמה ואין מוחה ובכך לאו דוקא על אותו שוליא דננרי התנבא מיכה רק על כל עושה אלה אמנם חז"ל הביאו מעשה אחד

ירק וגם על לחם חדש אין מברכים שהחיינו מטעם שאין ניכר יפה בין חדש לישן (ה"ס בעיר אר"ח בשם מהר"ו ס"י רכ"ה.) *

ב.

מפני מה כל הכרכות מברכים בירא ובכרכת שהכל מברכים נהיה הטעם משום שחקנו ברכת שהכל על דבר שאין גדולו מן הארץ כגון בעלי חיים והוצא מהן ע"ב אין אומרים בורא מפני שעיקר בריאתם לא לכך היתה וראי' לדבר אדם הראשון שלא הותר לו בשר לאכילה (אבודרהם 1).

ג.

מדוע על הלחם מברכים "המציא" ולא "בורא פרי אדמה". הטעם משום דלישנא דקרא נקיט "המציא להם מן הארץ" (תהלים ק"י) ובשאר כרכות נמי לישנא דקרא נקיט "הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה" (י"ב כ"ו). ולפי זה צ"ל נ"מ מה שנאמר נבי לחם "ארץ ונבי אידך "אדמה" משום דלישנא דקרא הכי הוא (ע"י תפא"י ברכות פ"ו משנה א' מה שהביא נמוכ מעם ודעת באריכות)

ד.

אין עונים "ברוך הוא וברוך שמו" בברכה שחברו מוציא אותי. הטעם משום דברוך הוא וברוך שמו לא מוזכר בנמרא והוי הפסק דהא חברו מוציא אותו הוי כמו שהוא בעצמו אומר הברכה ואסור להפסיק באמצע הברכה (דגול מרובה 2) ועיי' שג"ר תשובה ר"ג.

ה.

יש מצות שמברכים עליהם בעל כמו על המילה על ביעור חמץ על אכילת מצה. ויש שמברכים עליהם בלמד כמו : להתעטף בציצית, לשמוע קול שופר, להניח הפדיון.

הטעם כתב ר"ת כי כל מצוה הנעשית מיר מברכין בעל כגון על המילה על ביעור חמץ על אכילת מצה וכדומה, וכל מצוה שיש בה שהות

לדונמא להודיע כי נתקיים הדבר, וככה נאמר מאי דכתיב אשרי אדם מפרד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה (משלי כ"ח) אקמצא ובר קמצא כו' וגודע כי שלמה לא התכוין באכילת פסוק זה למעשה דקמצא ובר קמצא שהיה מאוחר אליו דורות הרבה אבל התכוין לכל אדם אשר מקשה לבו לעמוד ברשעו ולא יחשוץ לעוכנו בשום אופן יפול ברעה ומרה תהיה באחרונה, והם ו"ל לא הביאו זה אלא לדונמא כי כל העושה כן יבוא עריו כמו כן ותהי אחריתו כמוהו; י"ת הדרכים מדרבי התלמוד עוד לא דרכה נפשי כי די להשיב למתרי התלמוד דבי.

(*) שהחיינו מברך סומא על הפירות כיון שישנה בראיה אצל אחרים (שבות יעקב ח"ב תשו' ל"ח)

1) ר"ד דוד אבודרהם הי בעיר אישכילא, הוא כתב ספרו "אבודרהם" בשנת ה' אלפים ק' 1940 ונדפס ראשונה בעיר ליסבונה בשנת ר"ן (1480) למספר הנהגה.

2) בעל דגול מרובה הוא בעל גודע ביהודה. דג"מ יחזקאל לנדא נולד בעיר אשטא בשנת

מברכין בלמרכנון להניח תפילין, כל היום להתעטף בציצית להיות עטוף בו כל היום, לישב בסוכה, לאכול ולטייל בה כל היום, ומה שמברכין להכניסו בבריתו של אברהם אבינו מפני שכרכה זו אינה כשאר ברכות אלא שבת והוראה היא לבורא ומהאי טעמא מברכין ברכה זו אחר המילה, ומה שמברכין בתפילין של יד להניח ועל של ראש על מצות מפני שלא רצו רבותינו לתקן ב' ברכות זו אחר זו על מצות אחת פסיגנון אחר אלא הראשונה מברך להניח שבך דינה והשניה על מצות שהוא גמרא המצוה (1) ומה שאנו מברכין על ההלל לקרוא את ההלל ואנו מברכין על מקרא מגלה מפני שקירין את המגלה בלא הפסק אבל בקריאת הלל מפסיקים והצבור עונים ראשי פרקים, ועוד דאמרינן בפסחים ק"ו שצ"ק קריאת הלל תקנו נביאים הראשונים לקרותו על כל צרה שלא תבא על הצבור לבשיגאלו נומרים את ההלל הלכך שייך בו לקרוא את ההלל שכל מציה שאינה חובה תמיד לא שייך לברך בו על, ורמב"ם כתב טעם אחר.

סימן ד

בית הכנסת *

א.

בבנין בית הכנסת נוהגים שנותנים לאדם גדול להניח אבן ראשונה ובאמריקה מכירים הבור ששייך לאדם חשוב בעד בצע כסף. מקור לזה משמואל א' י"ד "ויבן המלך שאיל מזבח לד' ורדיק הביא המדרש ששאל המלך בעצמו נתן אבן הראשונה ואח"כ בנו הבונים המזבח עד כלותי ובאמריקה אנשי דמים (2) הם גבולים ורמים.

ב.

המנהג לחנך בית הכנסת **

למדנו מחנך המשכן (שמי' כ"ט) ויקריבו הנשיאים את חנוכת המזבח (במדינ' ז') לאחר שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן נשאו לכם להתנדב בקרבנות המזבח לחנכו (רש"י) וחנוכת המזבח שעשה שלמה (מ"א ח') ונוהגים לחנך בית הכנסת חדש בשירות ותשבחות ותפלות והרב דורש פעינא דיומא (ע"ן יעיות רבש דרוש י'), ויש מנהגים שונים בזה כל עיר לפי מנהגו: מותר לחנך בית הכנסת ביום טוב ואין בזה משום אין מערבין שמחה בשמחה ואף כשיש שמחה רבה בחינוכו משום דלא אמרו אין מערבין שמחה בשמחה אלא בשמחה

דע"ת 1713 ונפטר בעיר פראג בשנת תקנ"ג 1793

(1) ע"ן עוד בס' ערוך השלחן או"ח סי' כ"ה אות י"ג טעמים ופי' יפים על שתי ברכות.

(2) תרתי משמע.

(*) הערה: בית הכנסת קדושה אם היא מדאורייתא או אינה אלא אכמכתא בעלמא יש הלוקי דעות.

(**) לנטוע אילנות לפני בית הכנסת אסור (שו"ת מהרש"ם).

שיש בה אכילה ושתיה ראית בה הנאת הגוף ואחר ששבע במשתה משום אחת אינו נהנה מהאחרת אבל שמחה של מצוה שאפשר לשתיהם יחד שאין קצבה לשמחה מותר לערב זו כזו כדי שיתגדל בה השמחה זו בדרך דברים המצורפים (עין שדי חמד מערכת ביהכנים אות מ"ה). לנני בביהכנים בכנור זעונב אסור עייש בחלק ו' ס"ו פיו ואסור אפילו בבית הכנסת של נשים ושיהי' איש נוצרי עומד שם ומנגן גם בעל לב חיים העלה לאסור בין בשבת בין בחול עייש בשדי חמד

ג.

מדוע העמוד בבית הכנסת או בבית המדרש בצד הדרומי של ההיכל מימין ולהרב נותנים מקום לצד שמאל של ההיכל.

הטעם עיר הצחות כי אמרי אינשי כל חזן שוטה ופתי (על כי עמיר בנימין אבסיל) והרוצה להחכים ידרים. אבל הרב שהוא חכם אך מקבל פרס מאנשי עירו ע"כ יצפין ומצפון זהב יאתה (אויב לוי) ויבקש מהקב"ה שלא יצטרך לקבל פרנסתו מהקהל ויש עוד טעמים.

ד.

המנהג שעושים בביהכ"נ יציע לעזרת נשים מלמעלה.

א. תא במב' סוכה דף נ"א ב"ה: מאי תיקון גדול איראלעזר כאותה ששינוי חלקה היתה בראשונה והקיפוח גוזמא והתקינו שיהיו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. ועוד להלן תיר בראשונה היו נשים מכפנים ואנשים מבחוץ והיו באין לידי קלות ראש התקינו שיהיו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מכפנים ועדיין היו באין לידי קלות ראש התקינו שיהיו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה היכי עביר הכי? (שהיטפו ושינו כיום על בנין שלמה) אמר רב קרא אשכחו ודרשו וספדה הארץ משפחות משפחות ונו משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד והלא דברים קיז ומה לעתיד לבא שעוסקים בהם שר ואין יצאיר שולט בהם אמרה תורה אנשים לבד ונשים לבד עכשיו שעוסקים בשמחה ויצאיר שולט בהם עכשיו. מזה נראה מפורש שהמנהג הזה לעשות יציע לעזרת נשים מלמעלה בפנים ביהכ"נ עוד נתפשט בישראל מלפנים.

ה.

נוהגים שיש בביהכ"נ קופה לצדקה.

איתא בספר משפט צדק בשם מעשי ד' ויל: יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני (ישע"י כ"ט) בדבר שאין בו הוצאת ממון דק בפה ללמוד ולהתפלל ולרבי רחק ממני בדבר שצריך להוציא ממון. ממילא מוכח ומה יראתם איתי מצות אנשים מלמדה עיר כתב בשם ד' ואל פיקוויר ויל: הקול קול יעקב (בראשית כ"ו) שלומד ומתפלל אבל הידיים ירי עשה שקופץ ירו מליתן צדקה וזהו מדת עשו עכ"ל. ומשום הכי מקיימן תפלה בצירוף צדקה ולפי המבואר ביו"ד ס"ו רמ"ט שמדרגה המעולה בנתנת צדקה היא שלא ירע הנותן מי המקבל ולא ירע הנותל מי הנותן, לכן יש בכל בית כנסיות קופה למזן בשער דוגמא לישיבת החשאיין שהיתה במקדש.

אוצר כל מנהגי ישראל

שהיו צדיקים נותנים בה והעניים בני טיבים מתפרנסים בה בחשאי וזו היא מצוה לשמה כמאמרם איר אלעזר (כ"ג ט') גרול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו (פי' תוס' יותר משכך חימה ממשה רבינו כתפלת') דאלו במשה רבינו כתיב (דברים ט') כי יגרתני מפני האף והחמה. ואלו בעושה צדקה בתיב (משלי כ"א) מתן בסתר יכפה אף.

ו.

נוהגים שהגבאים הולכים עם הקופה (פושקע) בביהכ"נ ביום שני וחמישי וביום התענית.

המעם משום דאיתא ברכות ו' א' אנרא דתעניתא צדקתא פירוש שצריך ליתן צדקה ביום התענית שלא ירויח מה שזה צריך להוציא לפרנסתו ובספר מלין דרבנן כתב יען ששמואל סובר (תענית י"א) היושב בתענית נקרא חוטא ולכן כשנותן צדקה ביום התענית הרי שבר צדקה בירו וגם שמואל מודה דהמתענה נקרא קדוש עכ"ל. ומה שהולכים ביום שני וחמישי עם הקופה מקור המנהג היא (כ"ג ט') : לעולם לא ימנע אדם עצמו מלחת שלישית השקל לשנה ואם נתן פחות כזה לא קיים מצות הצדקה. וכתב הש"ך כיו"ד רמ"ט וע"כ נהגו שגבאי צדקה הולכין בביהכ"נ לגבות מעות צדקה מכל אחד ואחד ומנהג גבון הוא עכ"ל י'.

סימן ה'

בית

א.

נהגו לגנוז מתחת ימוד כל בית ב"ו לתרפיות משבעות אחדות.
מנהג שמות היא והמנהג היא רק בין העמים לטמון בקרקע היסוד ביסוד הכית משבעות הטכועות לזכרון הבנין ההוא בצירוף מכתבים כתובים על

(* הערה : מסכת מלשון ולנסוף מסכת (ישעיה ל') שהוא לשון עצה כמו שפי' רד"ק ובמהו בלשון ערבי קראו למי הנהגות והדינים נסכי (עיי' בפירוש הרויח על מחזור של פסח). טעם אחר. מסכתא נקרא מפני כי מסכתא נקרא אותה חבל. שהאורג משליף עם החוט (של השתי בתוך הערב) ממורה למערב ואח"כ ממערב למזרח. ובכל פעם ע"י החזרה נארג הבגד יותר כך נקרא כל חלק מן התורה שבע"פ מסכתא להורות שלא יאמר האדם כבר גמרתי הלכה הזאת ואין מן הצורך עוד לחזור עליה רק הפוך בה וחזור עליה ובכל פעם תמצא בה חדש כעין המסכת שבכל פעם שחזרת מארגת יותר (תוס' בפתחה לסדר זרעים) ובעל ראשון לציון פי' מסכת. שמועה' מלשון הסכת ושמע ישראל פי' דברי תורה שבעל פה היו מקובלים משמועה אל שמועה וזה הענין בעירובין נ"ג : דוד גלי מסכתא שאול לא גלי מסכתא פירוש אמר שמועות ומורה הוראות וכעין זה מובא ברש"י שם.

(* הערה : טעם שאין מברכין ברכה על הצדקה כמו שאר המצות משום שצריך לתת בשמחה והמון עם רובא רובא אינם נותנים בשמחה ברצונם הטוב ע"כ אין מברכין על הצדקה.

קלף מסוגרים בארנוות אבן או מתכות ומשוחים בשעווה לשמרם מרקבון עולם כן עשה לעאפאלד נסיך עסמרייך בשנת ת"ל 1670 אחרי גלות היהודים מארצו ובית הכנסת שעמד ליהודים בעיר וויען ערו ערו עד היסוד והרסו כל הבתים סביביו ובנו על אותו מקום בית תפלה להקדוש להם הנסיך לעאפאלה, וטמנו שם בקרקע הבית מטבעות רבות.

ב.

אחרים קובעים נעל הסוס (פאדקאזיע) על מפתח בית מסחרם לסימן ברכה והצלחה.

המנהג שמות והכל הזה לקיח ממקור היונים הראשונים ומהם ירשו את המנהג הזה עמי איטליא במאה החמישית לספירת הנוצרים, כי האמינו כי האלילה מינערווא בראה את הסוס, ע"כ קבעו את פרסת או את נעל הסוס על בתי תפלתם להאלילה מינערווא, שאמרו שנעל הסוס מביא ברכה והצלחה. והמחקים את כל מנהגי נכרים יחקו גם את זה ונשתלשל לדאבון לבנו גם לבני עמנו וילכו אחרי ההבל ויהבלו, ויפה כתב ספר מעשה אלפס (1) כי כתיב שקר הסוס לתשועה וקיו מנעל הסוס, ועל זה דוה לבנו כי ימצאו מכני אשר אין להם מוזה בפתחם, ותמורתה יש להם מנעל הסוס.

ג.

נוהגים למשוך חוט ברזל לבית שיש קורות זונות להשלים קורה א' ומה טעם של זונות ?

ראיתי במקום מגורי בבית איש אחר ירא ד' והנה אצל הקורות משוך חוט ברזל, ושאלתי שאלת תם מה זאת ? וענני כחכם היוודע חוקים ומשפטים אשר צוה ד' אלהינו עפ"י דחול שחוששין לזונות, וכביתו נמצאו ד' קורות לכן עשה החוט ברזל תחת קורה א' ובוזה לא יהא זונות, כן השיב לי האיש הירא ורך הלבב לתומה אמנם טעות גמור ושמות היא מאין כמוה, כי גם חזיל בפסחים דף ק"י אמרו בבוסות דוקא, ובמערכא גם על הכוסות לא קפדי ורב דימא מנהרדעא דקפיד אפילו ארושמא דחביתא כל זה דוקא על החביות של משקה ולא על דבר אחר, וחזיל בעצמט בפירוש אמרו התם: כללא דמילתא מאן דלא קפיד לא קפיד ואפילו בכוסות ומכ"ש בשאר דברים, וכן כתבו תוס' חולין ק"ז ותוס' יומא ע"ז דעכשיו בומננו אין לחוש לזה כלל וכלל ; וטעם הזונות איתא בס' מלביאל הנוכר בשליה הקדוש כדי להרחיק את העם מאמנות שתי רשויות שהאמינו אז כידוע, וכדי לקרבם לאמנות יחיד ומיוחד אסרו הזונות להיות אות וסימן על הענינים השכליים, וכן איתא בשלחן ארבע לרבינו בחיי ועיי' מיימוני הלכות עכו"ם פ"ד, גם בתפארת ישראל (סנהדרין סזנה ז') מביא בזה הלשון :

(מאור ושמש פ' פנחס) והרשב"א ס"י י"ה כתב משום דאין בידו של נותן לקיימה דאם אין העני מסביל הצדקה הרי לאו כלום עביר.

(1) בעל מעשה אלפס הי' שנת תרי"ב 1852 למספרם.

דיפה כתב רבינו הגאון מהר"ש אלגאזי ז"ל וז"ל בקיצור דעתה קרוב לאחריו הימים שיתפשט האור האלהית על כל בשר כו' וכבר נער ד' בששן ונתבטלו כחות הטומאה ואין גם אחר אשר כח בידו לכשף או לנשף והאמונה באלה ובכח הכישוף כעת לא תקנן רק במוחי השומים והתנוקות והעיר עור הגאון הנ"ל כי חפשו אנשי שם בכל קצוות הארץ ולא מצאו כל אנשי חיל אפילו רק שמץ ממשות מרכרים אלה וכל איש נאמן אמר יאמר רק כך שמעתי אבל אין אומר ואין דובר דברים. כך ראיתי! ולכן עבשיו כל הענינים האלו רק דמיונות כוזבות. והכל ורעות רוח ע"כ דברי הגאון הנ"ל שכתב כן לפני ב' מאות שנים.

סימן ז

בר מצוה *

א.

נוהגים שנער בן י"ג שנה מתחיל להניח תפלין שלשים יום קודם שיגיע לבן שלש נשרה שנה ויום אחד.

הטעם לפי שצריכין לחנך אותו וללמד אותו סדר הנחת תפלין וכל הדברים שיהיה בקי בהם וע"כ מתחילין שלשים יום קודם כמו שמתחילין לדרוש בהלכות החג שלשים יום קודם לפי שהלכות רבות הן ומנהגם של הספרדים בירושלים הוא שיתום מתחיל להניח תפלין שנה קודם שנעשה בר מצוה (י"ג שנים ויום אחד) לפי שהוא יתום ואין לו מי שיחנך אותו וצריך לזכות את אביו במצוה שיעשה בנו ע"כ מתחיל קודם. אולם אנו אין נוהגים כן; ומביא בזהר חדש דף כ"ט כו' חובה על החדם לעשות סעודה כבר מצוה כיום שנכנס לחופה וגורל השכר (**).

(* הערה: מי שנולד באדר בשנה פ'עושה ובשנת י"ג שלו נתעברה לו השנה לא נעשה בר מצוה עד אדר שני, ומי שנולד בשנת העבור בחדש אדר ראשון ובשנת י"ג שלו

ג"כ שנת העבור נעשה בר מצוה באדר ראשון שנולד בו שהרי הוא בן י"ג שנים שרימים מיום ליום ומזמן לזמן (לבוש) וכן הלכה וכבר סתרו דברי המג"א או"ח נ"ה לפעמים שני ילדים שנולדו אחד מקודם ואחד אח"כ ובר מצוה נעשה מקודם מי שנולד מאוחר כגון שנער אחד נולד בשנה מעוברת בכ"ט לאדר ראשון והשני נולד בתחלת אדר שני ושנת י"ג אינה מעוברת דאלו היתה מעוברת היה הראשון נעשה בר מצוה בכ"ט לאדר ראשון אבל כשהשנה פשוטה זה שנולד בתחלת אדר שני נעשה בר מצוה בתחלת אדר וזה שנולד בכ"ט לאדר ראשון נעשה בר מצוה בכ"ט בה' ומי שנולד בר"ח נעשה בר מצוה בר"ח ואין חילוק בין שהר"ח היה שנה בהולדתו וכבר מצוה או שלא היה שנה. שאז היה יום אחד ר"ח ועבשיו שני ימים או להפוך וכן הסכימו הגדולים (ערוך ה"סדרה נ"ה).

(** הערה: לדאבון לבנו גם בבני אורתודוקסים יש שהנהיגו כמו הרעפא"מער מנהגים חדשים ולקוחים מאנהגי בתי כנסיות של נוצרים. קבלת עור שמים (קאנפירמאצאן).

לנערים ולנערות בהגיעם לימי בגרות מנהג שאין לו כל שורש ביהדות ועוד ועוד מנהגים שונים מנכרים וזרים אויבנו ולהצני.

נוהגים אם קוראים לתורה נער שנעשה בר מצוה מברך אביו ברוך שפטרני מעונשיו שלזה.

הלשון הוה ממש איתא בכראשי רבה פ' תולדות שיאג' בן, וכן עשה מהרי"ל, והובא ברמ"א או"ח סי' רכ"ה: ולא מקרי בר עונשין עד י"ג שנים ויום אחד, וכתב האשרי בתשובה דהלכה למשה מסיני הוא, ומברך בלא שם ומלכות משום שלא נזכר בשם (א"י רי"ה), וכיום שנעשה בר מצוה מחויב לעלות לתורה (ביום קריאת) והוא קורם לכל החיובים לכד מחתן ביום חתונה.

ג.

נוהגים שהבעל מצוה ביוראפ דורש דרשה ובאמריקה נואם נואם (ספיטש) בביהכ"נ והוא ראשית חכמה גם אחרית.

רמז לזה: עם זו יצאתי ל' תהלתי יספרו (ישעי' ס"ג) זו בני' י"ג בר מצוה (ילקוט סיפר פ' בשלח כ"ג) 2) אילם לדאבון לבנו הכר מצוה גם תהלת ד(אשרי) איננו יודע.

סימן ז

ביצה

א.

למה קוראים למסכת ביצה "ביעה"

הטעם משום ששם ביצה הוא דבר בזיון בין אנשים ולכן כינוהו עיי' במשניות תפא"י מס' ביצה ובמשניות החדשים הגדולים אריכות גדול אודות זה על דברי רש"י *

סימן ח

בגד

א.

נוהגים לומר לאחד כששובש בגד חדש תבלה ותחדש אבל על מנעלים אין אומרים.

הטעם שעל מנעלים אין אומרים תבלה ותחדש משום דאזוו צריכין להמית חי תהלה שמחדש ממנה המנעלים וכתוב ורחמיו על כל מעשיו (תהלים קמ"ה) והמנעלים נעשים מעורות של בהמה וחיה (הרמ"א באו"ח רכ"ג) ושם

* ההנהגה: הטעם שנקרא סדר בגד בלשון יחיד וכל הסדרים נקראו בלשון רבים ורעים נשים, ניקין, קרשים, טהרות, משום שדרשו (שבת ל"א) שהששה סדרים נרמזו בפסוק והיה אמנות עתך הוטן ישועות חכמת ודעת, וכלם נאמרו בפסוק לשון רבים חוץ מעתך (שהוא סדר מועד בלא יור) מורה בלשון יחיד (ראיתי).
2) בע"ל ילקוט סופר והרב יוסף ליבסופר: נולד תרכ"א 1861 למספים.

אוצר כל מנהגי ישרון

מבואר דגם על בגד שנעשה מעור בהמה ואפילו טמאה אפילו הבגד ממין אחר רק שתפור תחתיו מעורות בהמה אין אומרים תכלה ותחדש, ומטעם זה יפה תירץ ידידי היר י"ל קאפלאן קושית המעדני יו"ט (1) על הרא"ש ברכות פרק ה' ה' ה' שהקשה מדוע כל ברכות השחר נאמרים בלשון הוה חוץ מברכת שעשה לי כל צרכי נאמרת בלשון עבר ולא העושה לי כל צרכי בלשון הוה (* והשיב על קושיתו כיון דברכה זו נתקנה על נעילת מ'עלים כדאיתא בגמ' (ביב' ס') ורחמיו על כל מעשיו כתוב לכן מברכים בלשון עבר ולא בלשון הוה, כמו דאמרו חז"ל (כתובות ה') רבים שתו לימא רבים ישחו לא לימא. (**)

ב.

נוהגים שנוהרים שלא לתפור על בגד שהוא לבוש בו.

הטעם מפני שהוא קשה לשכחה ועוד משום סכנה שעפ"י רוב משלימין התפירה בתכריכי המז על המת כשהוא לבוש בו. (ראיתי בספ')

סימן ט

בית הרה"צ

א.

נוהגים ליוצא מבית המרחץ לאמר "צו רפואה"

הטעם מפני ששלש זיעות הן יפות לגוף ואחת מהנה היא מרחץ (אוריג' פמ"א) וכתב המנ"א או"ח סימן ר"ל דעל כל דבר שהם רפואת הגוף יאמר "לרפואה"

סימן י

גלות

א.

נוהגים שהמסתפר שערו יחבשם בטמון ולא ישליכום.

הטעם שכן איתא ברש"י יחזקאל ה' פסוק ג' עיין שם.

(*) מברכין רוקע הארץ על המים בלשון הוה ; הטעם משום כי הטבע יתגור בכל עת יבכל שעה להעלות המים על הארץ והוא ברצונו הטוב רוקע תמיד הארץ על המים. (ראיתי).
(**) הערה : אם קנה בגד מעורות תישים וכיוצא מברך שהחיינו ולא דמי דמיש ביו"ד סי' כ"ח ע"פ השחיטה לא יברך שהחיינו דמזיק לבריה בידים משא"כ באן ולא דמי למיש בס"י רכ"ג בהגדה דאין לומר תכלה ותחדש שיצטרכו להרוג עוד יעו"ש במנ"א משא"כ באן (פרמ"ג או"ח סי' כ"ב).

(1) מעדני יו"ט הוא בעל תוספת יו"ט. הני"ט יו"ט טוב ליצמאן הלוי העלילד נולד בשנת שר"ט (1879) בעיר וואלירשטין ונפטר ביום ו' אלול שנת ת"ד 1884 בעיר קראקא.

ב.

נוהגים שאין מספרין השערות מתינוק עד שמתחיל לדבר ושוקרין השער ונותנין דמיו לצדקה.

הטעם משום דאיתא בגמ' (סוכה ס"ב) תינוק היודע לרבר אביו מלמדו תורה מהו תורה? תורה צוה לנו משה וגו' ועיי' הוא מקדשו לשמים וכתוב (ביום י"ה) ראשיתנו צאנך תהן לי וישראל קרוין צאן ועיי' בשמתחיל לרבר ומכניסו לקרושה נוטל מבניו שערותיו ונותן דמיו לשמים (שמעתי).

ג.

המנהג שלא לגדל שער הראש יותר מדאי.

איתא בזהר פ' בהעלותך דף קנ"א וז"ל כל מאן דאיתו מסטרא דדינא (* בעי דלא יסגי שער דבנין דאסגי דינא בעלמא כו' עכ"ל. ובספר מעצה תורה סי' שכיח איתא שגדל השערות מביא לירי דאגה.

סימן יא

גט

ד.

מדוע קורין ספר כריתות בשם גט. (**)

הטעם איתא בירושלמי שאכן אחת יש בכרכי הים וניטא שמה ומגרשת כל חברותיה מסביכותיה (נאי היג אבן העזר סי' ק"ב) אולם בס' בית ועד לחכמים מביא שלא נמצא בירושלמי בשום מקום. טעם אחר שמעתי בשם הגר"א כי איתיות גט אינן מצומדות יחד זה אחר זה בכל כתבי הקדש.

(*) צריך שלא ירבה בנידול שערות כסני עמרבה ומעורר דינים וז"ל משפט קשה על העולם (** הערה: מתנגדי תורת הפרושים יביעו עתק על התרת קשר האישות ויאמרו לאמר; מדוע לא תוכל האשה גי' לנרש את בעלה? אע"פ כן עפ"י ששם הו"א שיהיו להם שני מיני אישות: האשה שנמסרה לבעלה ע"י אביה הם הנשואין החמורים, והאשה שהיתה לאיש גי' עתה עצמה וברצון שני הנשואין. באופן השני יש ביד האשה לנרש את בעלה והנה הוא גי' לפריעת המיסר של האשוח ברום באופן נראה מאד גי' דעתן קלות והן מחליפות דעותיהן ונשיותיהן בקלות דעתן מבלי שתדענה בעצמן אם נשיותיהן הן נרשי לב מתכונן ומחליט, או רק יצרי לב עובדים ואוספים מינע לרגע וכמו שיספר הסופר ויבטל שהחליפי הנשים את בעליהן המש ויזר פנמים בשנה וכן עשו גם היונים. ומעורב הודע והסדר היחם יהיה הנולד נכרי לכל בני אדם ולא יכירו אביו וגם הוא יאמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא ירע. ובאשר תריתנו הכהונה והמכונה היא ספר חקנים ומשפטים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם והמעשים מרובים את האדם ומרוממים ומעלים אותו למדרגה מוסרית גבוהה. ובחי האנושית ועולם המעשה ראינו שכן הוא, כי הגשים דעתן קלות עיי' גורל דכתיב היא: וכתב (הבעל) לה ספר כריתות וגו' ולא היא; תקנה חקן דבינו

אך הן הנה נפרדות ככל מקום אשה מעל אחותה. לכן נקרא גט לאמר ; שהם גפרדים כמו אותיות גט. (**)

ב.

גוהגים שכותבים בגט ג' לשונות. ספר תירוכין, אגרת שבוקין וגט פטורין.

הטעם משום שלשה דברים. (א) על אישות שבינו לבניה כותבין ספר תירוכין (פֶּאֶרְשִׁיאָנָעֵן). (ב) על חיובה לו מעשה ידיה לבעלה כותבין אגרת שבוקין (אבלאסען). (ג) על חיובו לה לוונה כותבין גט פטורין (ז"י א מאנע). וכל זה מדרשו בתורה: וכתב לה ספר כריתות, דבר הכורת בינו לבניה זה הוא ספר תירוכין ; ושלחה מביתו שהולכת לרשות עצמה ושבוקה היא מבעלה ומעשי ידיה לעצמה ואת היא אגרת שבוקין ; והיתה לאיש אחר ונפטר הוא מחיובו לה הוא גט פטורין (ליקוטי הגר"א) (***)

גרשום (1) שלא יגרש אדם את אשתו בעל כרחו, והיא אחת מהעשרים וחמש תקנות שחקן בשנת ד' אלפי' תש"פ 1020 לכפ"תם, התקנות החשובות הן הנה : (א) שלא ישא אדם אלא אשה אחת. התקנה הזאת לכתחילה היתה רק עד אלף החמישי (1240) אולם קימו וקבלוה היהודים גם אחרי כן. (ב) שלא ישא יבמתו כשמת אביו בלא בן רק יתן חניצה (ג) ש'א יגרש אדם את אשתו בעל כרחו, (ד) שלא יעזוב הבעל את אשתו יותר מ"ח חדשים, (ה) שלא לקנות הפצים מהנכרים שהם משתמשים בהם (ו) להבדיל אבירה בבח"ג ולהחריס על מי שמצא אבירה ואינו חפץ להשיב (ז) שלא לפתח מכתב של איש אחר.

(**) במצרים נשאו בני ישראל בהורות הראשינים נשים רבות ורובן זה עילה מן הפרשיות הראשונות "עברה" א. וברר זה לא מנהג ישראל היה כי ליצחק לא היתה בלתי אסרבה לבריה, גם לאברהם היתה רק שיה לאשה, והוא רק למען הבנות ממנו נתנה לו את הנה, ואת קטורה לא נשא כ"א אחרי כותה, ויעקב גם הוא לא אמר לקחת כי אם את רחל לבה ולבן נתן לו בערמה את לאה ושתי נשי יעקב אלה נתנו בחיקי את בלהה ואת זלפה למען הבנות מהן. אך עקב רבוי הנשים החל בישראל במצרים, ינם בימי השיפטים לא חדל מנהג זה בישראל, כאשר אנחנו רואים ברבוי הבנים של גרעין (שיפטים ח) ושל יאיר (י' י"ד שם) של אבצן (י"ב ט' שם) ובימי חמלכים חוקעיד מנהג זה. ולפי הנראה היה זה כעין סימן גדולה, כאשר הוא עוד היום בארצות הקדם. אך בימי בית "ני ההמעט ובימי בעלי המשנה והתלמוד חדל כמעט כלו, ודינים רבים מעידים כי רבוי הנשים לא לפי רוח עמנו הם, וראיה מנמ' פסחים קי"ג אשר צוה רב לרב אפי' לא תנכוב חרתי ואם נאכת חרי נאיב ותלת, וגם בקהלות הכפרדים שתקנת רבינו גרשון לאור הגולה לא היתה עליהן אין נשיאת י"ח נשים מצוית אלא מעט מועיר ויותר מצוי נשים אין מצוי כל עקר.

(***) הערה: החר מהרבנים לישא אחת כשנשתמית הראשונה או מפני כבה אחיה אינו צריך דוקא ממאה רבנים כי אם לימדים כמ"ש בגו' ב, ובהתנהגות שלשה מדינות הטעם כדי ליגע הבעל שלא יגרש מהרה סני במרחק מקומות (ע"י שדי חמד מערכת אישות סי' ב' אות ו').

(1) נולד לערך שנת חשיך 960 לספירת הוצרים בעיר מעשא, ישיבתו ובית מדרשו היה בעיר מאינץ בארץ אשכנז ונפטר ערך שנת ד' אלפים ת"ת (1040).

ו.

נוהגים שכותבים י"ב שורות בגמ.

הטעם כי ב' פעמים כתוב בפרשה ספר כריתות בלא ואי הרי חסרון ב' ואוין בנימ' י"ב כמספר גט לרמוז על י"ב שימין. (*)

ה.

למה כותבים בגמ ירח ולא חדש כמו בכתובה.

הנה בלבוש לאה"ע קביו נתן טעם בגמ כותבין ירח דאסמיכוהו אקרא דכתיב גרש ירחים. ובכתובה כותבין חדש דכתיב כי יקח איש אשה חדשה. אכן טעם נכון נראה לפי כי מאז היו מקפידין שלא לעשות נשואין רק במילוי הלבנה ולא בסוף החדש כשהירח מכוסה כמו שמפורש יו"ד קע"ט וברמ"א באה"ע ס"ד. אך בוודאי אם יש איזה טעם לעשות הנשואין קודם ג' או אחר ט"ז בחדש עושין ואין להקפיד. ולהורות זה צונו לכתוב בכתובה חדש ולא ירח שלא נטעה לומר שדוקא בעת שהירח נראה מקדשין ולא כשהוא מכוסה בכל החדש: ומה שכותבין הגמ בכתב אשורית (הכתב מרובע) אע"ג דכתיבת מאש"ק כשרה לגיטין עהרי שנינו (גיטין פ"ז) גמ שכתב עברית (כתב לבונאה עברי היא כתב עברית והוא הכתב השמרונית כמ"ש הרמב"ם בפ"י על ידים פ"ד והשמרונים קראו ג"כ כתב ספריהם. כתב עברי והכתב מרובע. כתב עזרא. ואחר שנדחה הכתב העברי הקדום מישראל לכתב אשורי ע"י עזרא לא מצאו די ספוקם בכתב אשורי ועמדו וחדשו להם כתב משיטא בצורות שונות בזמנים ומקומות שונים בכל תפוצות הגולה ונשתנה הכתב לאט לאט עד שבא בשלימות וכוה הכתב אנו כותבים אגרות ומכתבים הנקרא אידעש שרייבען) ועד אחר יונית [כשר הטעם משום שצריך להיות אותו כתב שיכתוב בו עד שידעו לקרותו הקטנים שמכירין אותו כתב שאינם לא נבונים ולא סבלים בקטנים אלא בינונים (רמב"ם בפ"ד מהלכות גיטין) וכן כתב הרא"ש לכן אין כותבין הגמ בכתובת מאש"ק לפי (שהתינוקת) שהילדים אינן יודעין לקרותה עד שיגדלו. והעדים חותמים ג"כ בכתב אשורית כדי שיהא הגמ ועדיו כתיבתן שוות.

ה.

מדוע אחר מסירת הגט ליד האשה מקבלים מידה הגט בחזרה וקורעים אותו.

הטעם משום שלא יוצאו לעז על הגט שנכתב בפסול וקרוב שיבוא לירי לעז על בניה שיהיו לה מאיש אחר שהם ממזרים. ועוד משום שיש לחוש שקרובי האשה שמא ימסרו הדבר לערכאות שלהם וע"כ קורעים תיכף את הגט ואומרים לה ולו שיגרש אותה ג"כ עפי' דינא דמלכותא.

(*) הערה: אשה הסתנישת בע"כ אין עליה לשלם שכר הזיכר דלמכתה נתקן ויכולה לומר לא נחא לי בתקנתא כי"כ הרב פ"ת כ"י ק"כ סק"ג וכיון דעתו לדעת הרמ"ה

אוצר כל מנהגי ישרון

סימן יב

דיינים.

א.

הדיינים נוהגים בעת שנושאים ונותנים בדין ואינם יודעין היכן הדין נוטה מצוים לבעלי דינים והעדים שיפנו משם וילכו לחוץ או לחדר אחר, ובדיני העמים הוא להיפוך כי השופטים בעצמם פונים משם לחדר אחר ושם נושאים ונותנים היכן הדין נוטה. (*)

הטעם משום שכתוב אלהים נצב בעדת אל ובמקום מושב הדיינים היא הש"א את השכינה ואסור לצאת ממקום השכינה כמו שמצינו כשבקש אברהם לצאת מפני השכינה וללכת לחוץ להכניס האורחים בקש מר' אל נא תעבור מעל עבדך (**)

סימן יג

דירה.

א.

מדוע ולמה כשנכנסין לדור בבית מכניסין לתוכו קודם הכניסה לחם ומרח

הטעם שכן מצינו כשרצה הקב"ה להניחם לאדם הראשון בג'ע הכין מקודם בנן עדן כל עץ וגו' וטוב למאכל ומלח בכלל אכילה כי היאכל. תפל בלי מלח וכן נח כשנכנס אל התיבה הכניס תהלה מכל מיני מאכל (***)

בחידושי (שרי חמד מערכת נס ס"י מ"ו אות ה').

(*) אין מביכין על עשיית משפט. הטעם כתב הרשב"א בתשוב' סי' ח"י משום שמא לא יקבלו דבעלי דינים, ובה"ט או"ח סי' דין פ"י הכנה דאף שבית דין יורדין לנכסיו וכופין אותו לקבל הדין אין לברך על דבר שבא בנפיה דהוי קלקול כי לדין כל דברנות דרבנן.

(**) הערה: אכור ליתן שוחר לשופט שאינו בן ברית כשיש לו משפט עם אחר ובאם דאינו נותן השוחר ליד השופט עצמו אלא לעברו שיתן לאדונו או להשתל

בעבורו שרי אם הוא באופן שאין בו חשש גל (פתחי תשובה י"ד קנ"א).

(***) הערה: מי שקנה בית חדש או אפילו בית ישן אם הוא חדש לו יש לו לברך שהחינו

בשעת הקנין אעפ"י שעדיין לא נשתמש בו שאין הברכה אלא ע"י שמחה

הלב שהוא שמח בקנייתו ודוקא כשנמסר כתקנו אבל אם הבית עדיין לא נגמרה לגמרי לא

יברך עד שיגמור כל התקנים (או"ח סי' רכ"ג). יזהר שלא יישן בבית יחיד בלילה (שבת

קנ"א) והעלו רוב הפוסקים שהוא עומד יחיד בלא בתים סביבו זה נקרא בית יחיד אבל

לא בית גדול וזרים שם דיוורין הרבה ויש שם חדר אחר פנוי בכזה מותר שם לישן יחיד

במבואר בעבודת הקדש מאזלאי.

סימן יד

דרך.

א.

מפני מה כאשר אדם הולך מביתו לדרך אם שכח דבר מה לא יחזור דק יעמוד לפני הבית לשאול הדבר ששכח (צואת ר' יהודה חסיד).
 המעם משום דכתיב "כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך"
 וא"כ כאשר ישוב לביתו הרי הוא כאלו ינית את המלאכים ולא ישגיח על המלון אותו ועבד עובדא ולא עבד. מי שאינו מלוה להאורח כלל הרי זה כאלו שופך דמים כמבואר בגמ' סוטה מ"ו ובמניא ס"י ק"י וכן מבואר בשערי תשובה שם. והשיעור לוייה לכה"פ ד' אמות. והמלה אותו צריך לעמוד במקומו עד שיתעלם חברו מעיניו כמבואר בס' חוקוני מי שירצה לילך לדרך או לילך להשררה להשתדל עבור איזה דבר שצריך לו אם יפגע בצאתו מביתו כלי ריקם אזי לא ילך באותו יום לדרך ולא לשררה (וזהר).

סימן טו

הבטרה ומפטיר

א.

אחר קריאת התורה מפטירין בנביא. ומדוע הניגון של המפטיר אינו דומה לניגון של הקריאה בתורה?

מקור התיקון לקריאת מפטיר איתא בתשבי (1) שרשפטר מפני שאנשינום אפיפנס (*) הרשע מלך יון (2) נזר על ישראל שלא יקראו בתורה ברכים ורצה לבטל תקנת עזרא. וחששו פן תשתבח התורה. לקחו ישראל פרשה אחת מן הנביאים שעניינה דומה לפרשת שבת (נרוקא בנביאים ולא בכתובים לפי שלא נמצא שם מענין של תורה) (נאר היטב ופה) וכחול בר"פ כל כתבי מבואר מפני מה אין קורים בהם (בכתובים) מפני ביטול בהמ"ד (ופרשי דמשכי לבא ע"ש) וקראו ע"י קטנים ובוה נפטרו מתקנת עזרא ונס האויבים לא נתנו לב על זה ע"י ש. ובעין זה כתב המ"ז (3) באות רפ"ד ע"י ש. אחרים אומרים כי התחלת קריאת מפטיר היה מיד אחר חתימת ספר הנביאים (ע"ן בלאך שמו"ע צור נעשיכמע דער זאטלונג דער אלמהעברעאישען ליטעראטור צד 57)

(1) בעל התשבי (ר' אליהו ב"ר אשר הלוי אשכנזי) הנקרא בחז"ר נולד בניישינאדט בשנת רכ"ח 1468 ונפטר שנת שי"ט 1549 בעיר ווענע-ינ.

(*) פ"שו. "הפסארי" וכאשר מת ביטורים נוראים ובמחלת השגעון שנו היהודים את שם כנוי "אפיפנס" לאפיפנס (פירוש: המפטר).

[2] 165—168 קודם כפיית הניצרים (נ' אלפיס תקצה—תקצח ליצירה).

(3) מ"ז (ר' דוד בן שמואל הלוי (סג"ל) נולד בעיר לארמיר בסתיו וואהלין ונפטר בלוב (שנת 1667 למספ' הנהוג) ביום כ"ז שבט שנת תכ"ז.

ויש אומרים כי מפטיר הנהיגו מימי ההשמונאים (עיין צינץ 4) לקיות הרשונו ולפי זה לא יאות עברי הכל הצבור קוראים ההפטרה עם המפטיר רק המפטיר צריך שיאמר בקול רם והקהל שומעים כמו בקריאת התורה כיון דנתקן במקומה. וכן כתב המניא סימן הנ"ל. ושם הפטרה רצה לומר פטורים ויוצאין ידי התקנה. ולכוונת התשבי נקראה הפטרה מלשון הפסקה. משום דהיא סוף הקריאה. והנה עכשיו אף דבטלה הנזירה מקיימין המנהג לאות ולזכר לדורות עולמ ולכן גיב הניגון של מפטיר אינו דומה לקריאת התורה וספר חסידים כתב שלא ישנו הניגון של תורה לנביאים וכו'. וכן להיפך אלא כל ניגון כמו שהוא נתקן שהבי הלכה למשה מסיני עב"ל ועיי' בילקוט פ' יתרו. ור"ת כתב הטעם דנקרא מפטיר לפי שאמרינן בגמ' (סוטה ל"א) כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמרו כל העם. ולאחר קריאת התורה הותרו לפתוח ולדבר והוא מלשון יפטירו בשפה ומלשון פטר רחם והטעם שהמפטיר מברך כל הברכות כולן כדי לקיים ברכות ו' נגד ו' שקוראים בתורה משום הכי מברך המפטיר שבע ברכות והיינו שתים בתורה אחת לפנייה ואחת לאחריה ואחת לפני ההפטרה וארבע לאחר ההפטרה (תוס' פסחים קיד ע"ג) ואם המפטיר עולה למנין שבעה עיי' תוס' תענית כ"ט ד"ה בשני כשקורין שתי פרשיות ביחד מפטירין ההפטרה השייכה לאחרונה מלבד באחרי וקרושים מפטירין הלא כבני כושיים שהיא הפטרת אחרי הטעם כתב מ"מ אות תניד וז"ל: לפי שהתשפוט מיירי בתועבת ירושלים והואיל שש באותו שבת שתי הפטרות הגין הוא להניח ממה שיש בה הזכרת תועבת ירושלים ולהפטיר באחרת מדאיתא במגילה כ"ה מעשה באדם אחד שהיה קורא (פ' המצטיר) למעלה מר אליעזר (פ' לפניו) בן אדם הורע את ירושלים תועבותיה (וכן כתוב מפורש בירושלמי שהתחיל להפטיר לפניו כן) אמר לו עד שאתה בודק בתועבות ירושלים צא ובודק בתועבות אמך, ובדקו אחריו ומצאו שהוא ממזר. וא"ת ואיך מפטירים כשרם מחולקים? וי"ל אין הקפדה אלא כשיש אחרת עמה ושתיים לפנינו נניח משל תועבות ירושלים לכבודה ונפטיר באחרת אמנם כשאין אלא היא לבדה דמענין הסדר היא אין הקפדה ונפטיר בה ואין בכך כלום. וכן הוא במדרכי מגילה כ"ט תתליא עיי' במניא או"ח תכ"ח סק"י.

ב.

מדוע המפטיר אינו מתחיל הברכות עד שיגלול הס"ת.

הטעם פירשי ס"טה ל"ט משום שלא יהא הגולל טרוד ולא יוכל לשמוע ההפטרה מפי המפטיר וגם איכא כוין לס"ת שלא נגלל עדיין והן קורין בנביאים.

ג.

נודחים שהמפטיר אחר קריאת ההפטרה מפסיק באמצע ברכת

4 צינץ נולד בעיר דעטשאלר בשנת תקנ"ד 1794 ומת בבערדיץ בשנת תרט"ו 1886 למספר הנהגות.

צור כל העולמים כשאומר שכל דבריו אמת וצדק, והוא באמצע ברכות ואין עונין אמן אחריו. ולמה עושה סיום לברכה זו והלא היא ברכה אחת עם ברכה שאחריה נאמן אתה וגו'.

הטעם כזה כתבו החוס' כפסחים ק"ד, לפי שכך היו נוהגין בישראל לפניו בשהי' מניע המפטיר לכל דבריו אמת וצדק מיד היו הקהל עומדים ואימרים נאמן אתה הוא ד' אלהינו ונאמנים דבריך נאמן חי וקיים שמך וזכרך המיד ימלוך עלינו לעולם ועד, ואח"כ חוזר המפטיר לענינו ואומר נאמן וגו' כמו שמבואר במס' סופרים פ"ג והביאו נ"כ השו"ע (1) והמ"ז רפ"ד סק"א ועיי' ע"ז בהלכות קריאת התורה מה שכתב הגאון יעב"ץ באריכות.

ד.

נוהגים לומר צור כל העולמים אחר ההפטורה, ומדוע בר"ח שחל להיות בשבת אין מסיימין בברכת ההפטרה מקדש השבת וישראל וראשי חרשים.

לפי שענין ההפטרה נתקן עפ"י הגזירה שגזר אנטיוכוס הרשע על ישראל שלא יקראו בתורה ובקישו ומצאו מקומות בנביאים מעין הפרשה של השבוע ולפיכך התקינו ברכה זו להצדיק עליהם דין שמים שכל דרכיו משפט ולהתנחם בתקות הימים העתידים הם ימות המשיח, ואם חל ר"ח להיות בשבת אין מסיימין בברכת הפטרה מקדש השבת וישראל וראשי חרשים הטעם משום שאלמלא שבת אין נביא ברי"ה (ס' התניא).

ה.

מדוע אין קוראין לקטן למפטיר בארבע פרשיות. *

הטעם משום דזה הכלל כל המחויב בדבר מוציא את הרבים ידי חובתן וכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן דהוי דאורייתא (תוס' מגילה י"ג, ומניא או"ח קמ"ו) והקטן אינו מחויב בדבר, וכן מביא רעקא באו"ח פ"ב בשם תשובת פרח שושן שהעלה שאינם עולים בארבע

(1) בעל הטורים נולד באשכנז בערך שנת ה' אלפים 1280 ובא עם אביו הרא"ש לספרד בשנת ה' אלפים ס"ה 1305 ומת בסולידא (ספרד), במצבתו לא נזכר מספר השנה רק יום מיתתו. * הערה: ביוצר לפ' החדש בפיוס המתחיל הוא נקרא ראש וראשון באמרו שם, להנחן דת חדשה צריך למחקה מבלי להזכיר וכן בנוסח אלהיכם לשבת חנוכה הנדפס בסדורים ובמחזורים, כי באלה הדברים אשר בארו הפיוסים תלו עצמן כת שיצ"י משוכר היה לנו בגלות המר הזה יותר מעשרים משיחים סוויפים אשר סבבו לנו צרות רבות ורעות והאחרון הנזכר הכביר להרע לנו מכל אשר לפנינו, לכן עם ד' הזהירו בכל הדברים והספרים והנוסחאות הרומזים עליו וכן תיהרו בכל כת חדשה המתחדשת בתוך בני ישראל המתפרדים בן העם ופגנו לדעות אחרות מהשורה בידנו מקדמונינו מעתיקי הדת, בפי"ט אם ידרפו דרכים המגנדי' לשווע ביד רמה ברכים, הרחק מעליהם דרכיך ולא תקרב אל פתח ביתם, וההוסף

פרשיות המעם ניל משום לא פלוג משתי הפרשיות שהן דאורייתא (** ונוהגים דקטן אינו מפטיר במרכבה ביום א' דשבועות ולא בני של פסח ובשבת שובה (מניא אורח ירמיה).

ו.

כשחל ר"ח בשבת אין קוראין המפטיר בשבת זו רק קורין משבת ר"ח השמים כסאי (ישעי' ס').

המעם כי ר"ח הוא כאורח הבא לא לעתים קרובות ולכן קורין המפטיר משבת ר"ח לעשות היכר שיש אורח הגון ר"ח שמו וכן נמי שבת הנוכה ור"ח.

ז.

מדוע מפטירין במנחה בתענית ולא בשחרית.

המעם משום דכתיב בהפטרה 'שמרו משפט ועשו צדקה' (ישעי' נ"ו) ואגרא דתעניתא צדקתא לעת ערב. משום הכי נכון לאמרו בערב אחר שעשו צדקה (תוס' מגילה כ"א).

ח.

מדוע עולה למפטיר הרב דמתא בשבת חוון.

המעם משום דכתיב בו 'שריך סוררים ואיתא (באז"כ) דמוטב שתתבייש מעצמך ואל תתבייש מאחרים, וכן איתא בגמ' תענית ט"ז בשני לשון.

ט.

נוהגים שאין מפטירין במנחה בשבת כמו בתענית צבור.

המעם פירשי' (1) במגילה כ"א משום שהוא סמוך לערב מפני טורח הצבור וממעם זה אין מפטירין ביום שני וחמישי בחול וכן ר"ח שחרית

פניו מן השלחן ערוך במקצתו. אין לו חלק באדתי יעקב ועדתו (כפר הברית היא דרך אמונה).

(**) הערה : בכל ד' פרשיות אין מזכירין נשמות ואומרים צדקתך צדק (מהרי"ל) (1) רש"י ד' שלמה יצחקי (ביר יצחק) נולד בעיר טרוויש בצרפת בשנת ד' אלפים ח"ת 1040 ומת ביום ה' כ"ט שנת התת"ק 1105. בסדר הדורות מביא בשם שה"ק כי שר אחד בצרפת גבור ואיש מלחמה אכזרי ואיש משחית בא אל רש"י בבית מדרשו וישאלהו אם ילך למלחמה על ירושלים והשיב לו בדברים קצרים ובמלים מעטים את תלכוה אותה תמלוך בה רק ג' ימים וביום ד' יגרשוך הישמעאלים ותברח בחרפה ובעיר הזאת תשוב רק עם ג' סוסים ויבער את השר ובחמתו ענה ואמר : אם אחזור עם ד' סוסים אסיר את ראשך מעליך ובשרך אתן לעוף השמים. ויארע להשר כל אשר התנבא רש"י ובשובו עם ד' סוסים ויכור דברי רש"י והיה בדעתו להפיר את ראשו ולעשות לו כאשר אמר וימר מהשגתו כי בהכנסו בשער העיר נפל אבן ממשקוף השער והמית אחד מחבירי מרכבו על ידו ומוטו ויבהל השר מאד והודה כי כנים דברי היהודי וילך אל רש"י להשתחוות אליו וימצא כי חלק לעולמו ותאבל עליו מאד.

זכן חנוכה ופורים מפני שהוא זמן מלאכה לעם שלא ישביתו אותם מן המלאכה חוץ מתשעה באב שחרית דליכא ביטול מלאכה עד חצות מפטירין ובמנחה ביו"ב מפטירין ביונה דליכא טורח (נועם מגדים).

מדוע קורין למפטיר מה שקראו כבר לאחרון?

הטעם משום שלא יהא כבוד התורה וכבוד הנביא שוה שיברך על הנביא ברכת התורה ומשום הכי מחלקין בקריש ואף ביו"ט שהמפטיר קורא בתורת היום לא רצו חז"ל לחלק בין מפטיר של כל השנה ובין מפטיר דיום טוב (נועם מגדים).

יא.

מדוע מכל הנביאים יש הפטרה ומנחום צפניה חגי אין הפטרה?

הטעם מפני שר"ת של השלשה הנביאים נחום צפניה חגי הוא נצח שהם מורים לעתיד לצורך הגאולה העתידה הנצחית (ראית').

סימן טז

חתן וכלה

א.

המנהג שהכלה שולחת מלית להחתן ביום חתונתו.

הטעם שהמניא סי' ח' כתב דמשמע בקידושין דף כ"ט שבחור שלא נשא אשה לא היה מכסה ראשו במלית אפילו הוא ח"ח וכיון שהיא נורמת לו להזיקו למלית זו הנהיגו שיהיה המלית משלה. והגאון שאילת שלום (מביאו שרי חמד מערכת חתן וכלה) כתב שנתנית מלית להחתן הוא חוב ברור מאבי הכלה להחתן כו' עיין שם. *

ב.

מכפירין שהחתן והכלה עת יצאו מביתם ללכת אל החופה יציגו

קודם רגלם הימנית, וכן מכריזו השמש "מימין רעכטען פוס".

הטעם כי הוא לזכרון שמעכשיו יברור לעצמו דרך הימין ולא דרך השמאל חיו והוא דרך רמו.

(* הערה: אסור לאדם שיעבור בלא אשה ומחלוקת הפוסקים אם איגור זה הוא מדאורייתא או אינו אלא מדרבנן, ולא לישא נשים בחסור הלבנה סמך לזה הביא שרי חמד מפסוק החדש הזה לכם (פ' בא) הלבנה בראשון של ניסן מתחלת להאיר וכל שהיא הולכת מאירה עד מ"ו ימים ומ"ו עד שלשים אור שלה חסר כך ישראל מ"ו דור מן אברהם ועד שלמה כיון שבא שלמה נתמלא דוסקוס (ממשלתה) של לבנה כו' ומשם הולכין פוחתין והולכין כו' (שמיר פ' בא) ה"י שבעת מילוי הלבנה הוא סימן לעליה וחסרונה סימן לירידה ועפ"י זה נתיסר המנהג במקום שנהנו שלא לישא רק עד מ"ו לחדש, ומנהג פולין שאין מקפידים ואין אסור בדבר ומאן דלא קפיד לא קפרי בהר"ה, ובאלמון ובאלמנה אין להקפיד.

ג.

נהגו שהחתן והכלה מתענים ביום חופתם.

דבר זה מבואר בהגהת רמ"א באה"ע סי' ס"א ובאו"ח סי' תקע"ג ומבואר שם הטעם במנ"א טעם אחד מפני שבאותו יום מוחלין להם עונותיהם, טעם שני שמא יהיה שיכור בשעת קידושין כ"כ בתשובת מהר"מ מינץ סי' ק"ט. והובא ג"כ בב"ש (1) שם סק"ז, ומקורו הוא מירושלמי דבכורים ששם כתוב חתן מוחלין לו על כל עונותיו והובא בביאור הנרי"א שם סק"ז, וכתב שם בב"ש דאיכא לטעם מחילת עונות ע"כ צריכין להשלים עד צאת הכוכבים, וכתב בספר חכמת אדם כלל קט"ו (2) דין ב' דאם אחרו החופה אחר צאת הכוכבים אינם צריכין להמתין ויוכלו לאכול מיד בצה"כ, ויש לסמוך בזה על טעם מחילת עונות, דמאחר שהתענית לא נזכר בגמ' י"ל מעיקרא לא קיבלו עליהו להחמיר יותר משאר תעניות שהוא עד צאת הכוכבים אמנם יוהרו שלא ישתו משקה המשכר עד החופה. ובס' כרם שלמה על האה"ע סי' ס"ה כתב שנוהגים שהחתן מתפלל במנחה אחר תפלת שמו"ע כל סדר וידוי דיוה"כ ואף בריח ושאר ימים שאין מתענין יתפלל כן. ואלו ימים שאין החתן מתענה בהם ר"ח. חנוכה ופורים אסרו הג"מ באב, וט"ו בשבט, אבל ברי"ח ניסן וכל חרש ניסן ול"ג בעומר ומרי"ח סיון עד שבעות וימים שבין יום הכפורים לסוכות מתענה (כ"כ המנ"א סי' תקע"ג כק"א).

ד.

נוהגין שמוליכין את החתן בשבת שקודם החתונה ובשבת שאחר החתונה אל ביהכ"ג וקורין אותו לתורה.

הטעם שמוליכין את החתן בשבת קודם החתונה ובשבת שאחר החתונה אל ביהכ"ג וקורין אותו לתורה, משום דאיתא בפרקי דר' אליעזר פרק י"ז ובמס' סופרים פ' י"א וז"ל: ראה שלמה המלך כח של גמ"ח ובנה לישראל שני שערים בבית המקדש אחד לחתנים וכו' והיו ישראל מיושבי ירושלים מתקבצין בשבת ויושבין בין שני השערים הללו וכו' ומי שהיה חתן היו מברכים אותו וכו' משחרב בית המקדש התקינו חכמים שיהיו חתנים הולכים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ואנשי המקום רואים את החתן ומברכין אותו נמצא כל ישראל יוצאים בגמ"ח עכ"ל.

ה.

נהגו שסתרו שערות הכלה וקלעו אותה מחדש קודם החופה ועתה בזמנינו יש מקומות שאין עושין כן.

הטעם דהנה ידוע שבארץ ישראל היה גזירה שכל בת ישראל תבעל

- (1) בית שמואל על שיע' אה"ע להג"מ שמואל ב"ר פייבש. אבריק פיזרדא הדפוסו מחברו בחי' פעמים ראשונה בשנת תמ"ט ושני' מהדורא בתרא בשנת תני"ב.
- (2) בעל חי' אדם וחכמת אדם, דיין בעיר ווילנא, נולד תק"ח 1748 ונפטר ד' תשי"ז תקפ"א 1820 ח"י אדם, חכמת אדם נקרא על שמו שהוא ר"ת אברהם דאנציג מוילנא.

תחלה לטפסר כמן שמסופר (נתיבות ג' ונירושלם) לזאת עשו ב' דברים להנצל מאותה גזרה קשה כשהולכו אותה לבית החתן. א) שיכמו את פניה שלא יראו את פניה שהיא בתולה. ב) לסתור את שערותיה שתהיה מגונה באותו שעה. ואנשי טפסר שיראו אותה יאמרו שהיא סוטה שהובאת בקהל עם לפני הבהן לדון אותה כסוטה כדת ישראל והיה מפורסם שכן דרכם לפרוע את ראש הסוטה ועשו זאת כדי להנצל מן הטפסר וחילול ואף שנתבטל אחיכ בארץ יהודה הגזירה נשאר המנהג לזכר או מפני הפחד, ובבבל לא היתה הגזירה בראיתא (נכתובות י') עיי'ש ואיכ' חזו"ן שכבבל מעולם לא היה מנהג זה לכן אלו שאין סותרין שערות הראש עושין כבני בבל.

גוהגים שמתירין מן החתן ומן הכלה כל הקשרים שבבגדים קודם החופה ולובשין קיטל (כגד מת) * להחתן. בשנה ראשונה אין לובש את הקיטל ברה ויו"ב.

הטעם בזה משום דחיישינן לכשפים שמא נעשה כישוף בהקשר בבדי שלא יוכלו להורונו ולהזקק זה לזה ועיין בספר נשמת חיים (1) (מאמר ג' פי"ח) מה שהביא בשם יונתן ב"ע על הפסוק לא יחבול רחם והכב (ינרים כו) וגוהגים שהחתן לובש קיטל קודם החופה הטעם משום דעפי' הירושלמי יום החופה להם קדוש כיום הכפורים. ובשנה הראשונה אחר החתונה אין לובשין הקיטל ברה ויו"ב הטעם משום כיון שכבר היה עליו באותה שנה לעורר לתשובה אין מן הצורך עוד ללבושו באותה שנה.

גוהגים לכסות הכלה על ראשה ועל פניה קודם החופה.

נותנים ענפי עץ עבות עשויים מעשה עבות עגול סביב (מיסהענקראנץ) לקליל תפארת בראש הכלה הוא מנהג מימי התלמוד. דאיתא גיטין דף ו' רבינא אשכחי למר בר רב אשי דהוה גדיל כלילא לברתי' והתם ג"כ מיירי בכלה בעין עטרות חתנים. דקאי לעיל מיניה שם. ומפרש הגמ' סוטה כ"ט דהיינו של וורד ושל הדם. ומבאים ראש הכלה בהנומא (veil) על ראשה ועל פניה על שם ותקח הצעיף ותחבם. וצריך החתן לאהזו עם הרב בצעיף לכסות ראש הכלה. והצעיף צריך להיות דק שיש בו נקבים שיכולים העדים לראות פני הכלה אף כשהיא מכוסה. ואית דמפרשי דהאי כלילא דבגדיטין לעיל היינו נמי הינומא. והנכון לכסית כמנהגינו בגדולי שש משור (של"ע"ר) ולא כמו

הערה: *) חתן שאחר הכנת צרכי חופה מת אביו דהדין הוא דגוהג' י' ימי המשתה ואח"כ האכילות. אם אירע שבתוך יום המשתה פגע בו הרגל כתב הרב דברי אמת בחשיבה ס" ב' בשם הרב עדות ביעקב דהיגל מבטל ממנו האכלות. והסכימו עמו רבנים רבים.

(1) המחבר ס' נשמת חיים ר' מנשה בן ישראל נולד בעיר לארושיל בשנת שס"ד 1604 ונפטר בעיר מילדבורג בארץ הולאנד בשנת תי"ז 1657 למספרים.

אוצר כל מנהגי ישרון

שעשו מלפנים לכסות בצעיף של משבצות זהב. דוהו שגורו על עטרות כלות במ"ש הב"י באיח סי' תק"ס בשם הרמב"ם ע"ש והר"ף בעין יעקב (1) במס' גיטין דף ז' (ימכ"ן) את הכלה קורם החופה המעט פשוט משום שהרבה אנשים באים על החתונה ויש ביניהם נ"כ אנשים שאינם מהוגנים ושמה יחנו עיניהם בה ויבאו לידי עבירה שהיהור כי מכתמא הכלה מקישעת בתכשיטין נאים וע"כ מכסין פניה במסוה ומכסה פיה עד אחי היחוד מפני עין הרע שכל אחד יתאזה לראותה אם היא יפה ואורחי החתונה זורקים כישות (האשפז) על גבי ראשן ואומרים את ה"י לאלפי רבכה (ולא כמשכילי דור החיש שבן—לילה היו למשכילים שזורקים ניר צבע נוזין שהכישות סימן לזרעם הוא שכמו שגידולן הרבה מאד ובאין עמל וטורח כן זרעם יפה וירבו מאד בלי עצב וצער אולם הניד על מה ירמוז (2) ובעין זה איתא במהרי"ל (2) הלכות נשואין וז"ל: היו מוליכין את החתן לקראת כרה וזורקין כל העם על גבי ראשן חטים ואומרים פרו ורבו ג"ג וכו' ע"ש. ועיין בתוס' ברכות ג' ב"ה ולא כימות הגשמים; ונוהגים להוליך החתן והכלה תחת החופה והמוליכין נקראים שושבינן (חבר ושותף) דאיתא בעירובין י"ח ויבאה אל האדם, שעשה הקביה שושבינות לאדם הראשון, ובווהר פ' בראשית דף מ"ט (ויבאה אל האדם) מהבא אוליפנא דבעאן אבא ואמא דכלה לאעלא ברשותא דחתנו (*) ע"ל. בכרכות ס"א איתא: ויבאה אל האדם, איר ירמיה ב"ר אלעזר מלמד שנעשה הקביה שושבין לאדהיר (פרש"י שושבין משתיל נחופתו וכו'). מכאן למדה תורה דרך ארץ שיחזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו, ובאבות דר"ג פ"ד; פעם אחת נעשה הקביה שושבין לאדם מכאן ואילך אדם קונה שושבין לעצמו וכו' ע"ש.

ה.

נותנים מתנות לחתן וכלה ביום חתונתם.

במתני' (כ"ב דף קמ"ו) איתא האחין שעשו מקצתן שושבינות כו' פרש"ם ששולח האב את אחד מבניו לשמח את החתן ובירו דורונות שכן דרך שושבינות נוטל דורן לשמחת חופת חבירו ואוכל עמו. וזה יחזור לו כמו כן כשישא אשה בדתני לקמן (י"ף קמ"ה) ה' דברים נאמרו בשושבינות, רעה דוד (שמאל ג' ט"ו) מתרגמינן שושביני דדוד ע"ל. וכן כתב תוס' שם בדיה האחין וכו' ומה נשתרבב המנהג אח"כ שהמסובין בסעודת החתן וכלה נותנים מתנות, והחתן היה דורש בדברי תורה ואח"כ נותנים כולם מתנות עבור הדרשה ונקרא דרשה געשאנק. והטעם שהחתן דורש משום דאיתא בגמרא (ע"ה ט"ז) כל הנותן בתו לעם הארץ כאלו כופתה ונותנה לפני ארי וכו' וע"כ דרש החתן והראה לכל שהוא בר אוריין ואינו עם הארץ. ומנהגינו נמצא מפורש בדברי

(1) מחבר עין יעקב נולד בסמורה בספרד בע"ך שנת ר"ב 1460 ומת בשאלטיקי בשנת רע"ו (1516).

(1) מהי"ל הוא מהר"י סג"ל מ"ל (הוא ע"ש עיר מולדתו מולין) כן כתב מ"ר"ם בס' יוחזקין, דפוס אמשטרדם דף קכ"ה ומביאו הרב חדי"א בשם הגדולים נולד בשנת קכ"א 1365 ונפטר כ"א אלול שנת (1427) קפ"ו.
(*) מכאן שצריכים אבי ואם הכלה להביאה ברשות החתן.

הזהר פרשה ויצא דף קמ"ט וז"ל: דכל אינון דאכלו מפתורא דחתן וכלה, בלהו והבין נבוכון ומתנן לון (*) עכ"ל, ועפ"י דברי הזהר נתקיים מנהגינו שנותנים הרורונות בדרך מנחה.

סימן יז

חופה וחתונה

א.

בשבוע שבו ההתונה קורין שבוע הזהב.

הטעם משום דאיתא (יבמות סב) שהשרוי בלא אשה שרוי בלא תורה וכתוב בה "הנחמדים מזהב וגו'" ובשבוע הזה נושא אשה ויוכה לתורה הנחמדה מזהב (רא"ה). בנשיאת אלמנה יש לחוש שלא לישא אותה עכ"פ קודם י"ב חדש למיתת הבעל (ע"י שרי חמד מערכת אישות פ"א א' פ"ד ד' ועיין שו"ת חיים שאל חלק ב' סי' י"ט מש"כ בשם הזהר **)

ב.

לוקחים פרוכת לחופה (***)

איתא בכלבו (1) וז"ל: עושים לה החופה שחופין אותה בשלית או בסודר וזהו נקרא נשואין דהחופה עשאה כאשתו לכל דבר (כדאיתא בקרושין דף ה דהחופה נומרת פרש"י נומרת ליורשה ולהפר נדרה ע"ש, והשימה מקובצת 2) הביא בשם רא"ה ורשב"א שחופה היא מדאורייתא, ולשון החופה היינו ביסוי שהיא נכנסת לרשותו להיותה תחתיו והוא מכסה ומגין עליה בדרכיב "ופרשת כנפך על אמתך (רות ג') פירש"י שהוא לשון נשואין ע"ש, וכן איתא בשלית שער האותיות דף ק"א וז"ל: וצריך לתקן חופה מכלים יקרים לכבוד הכלה וכו' וסוה נתפשט המנהג שלוקחים כלי קדש מביהכ"נ ומכסים בו הכלה, ואין לומר הא"ך מותר להשתמש בכלי קדש כזה? משום דגם זה מצוה גדולה, דהיינו הכנסת כלה שנחשב מדברים שאין להם שיעור, ונהגין להעמיד הכלה לימין החתן מדרכיב (תהלים מ"ה) נצבה שגל לימינך ס"ת למפרע בלה.

(*) כל אלה שאוכלים מסעורת חתן וכלה כולם נותנים מתנות להם.

(**) הערה: אין נושאים נשים בין פסח לעצרת הטעם משום צער שנהרגו הקהלות בגלילות הריגים אשר עיקר ההרגות היו שם בעת ההיא.

(***) הערה: יתום או יתומה עושים אל מלא רחמים תחת החופה, הטעם מפני שיום החופה כיום כפור מזכירין נשמות המתים.

(1) כלבו מחברו לא נדע אל נכון יש מיחסין אותו לרבנו סריק, ויש אומרים שהריב"ש הבינו (שלשלת הקבלה וסדר הרורות) וחיב הי"א כתב שמחברו ר' שמריהו ב"ר שמחה ועזר דעית רבית, ספר כלבו נדפס בראשונה בשנת (1490) ר"נ.

(2) בעל שיטה מקובצת (ר' בצלאל אשכנזי) נולד בירושלים בערך ר"פ 1520 (הכנוי אשכנזי הוא ע"ש ארץ אשכנז שיצא אביו משם) ומת בירושלים בשנת שמע 1589.

ג.

מוזמרים הזמר "מי אדיר" תחת החופה.

הזמר "מי אדיר על הכל, מי ברוך על הכל, מי גדול על הכל, הוא יברך את החתן ואת הכלה" שהחזן מנגן תחת החופה הוא מהמחבר הזמר הנאמר בהגדה של פסח; אדיר הוא ברוך הוא. והזמר מי אדיר היה כל הא"ב וברוב הימים נשכה, ושם המחבר לא נרע (שמעתי). *

ה.

מוליכין את החתן והכלה אל החופה בנרות ובאבוקות.

הטעם לפי שבאיש יש רמ"ה אברים ובאשה רניב אברים כי נוסף אצלה ב' צירים וכ' דלתות (כראיתא נמי בכורות מ"ה) וס"ה המה חמש מאות כמנין נר נר ב' פעמים, לרמוז להם כי עכשיו המה כאחד כדכתיב, "זכר ונקבה בראם וגו' ויקרא את שם אדם (בראשית ה') ומברכין אותם שידורו באהבה ובחבה ואיש ואשה שוכנו שכינה שרויה ביניהם ואם ח"ו לא זכו אש אוכלתן (סוטה י"ז) אז מסתלק השם יה מביניהם ונשאר בהם אש אש ובערה אש המחלוקת ואין מכבה, וע"כ חולכים ג"כ באבוקות כידוע כי המחלוקת דומה לאבוקה.

ה.

נוהגים שהשושבינין מוליכין אל החופה את החתן קודם הכלה.

טעם שמוליכין את החתן קודם אל החופה ואחר כך מוליכין את הכלה שכן השם יתברך בא מקודם אל הר סיני קודם שבאו ישראל שנאמר ד' מסיני בא (וואת הברכה) כחתן היוצא לקראת כלה, ומה שאין לוקחין אשה הרה לשושבינא (המוליכה את הכלה לחופה) אין לזה שום מקור בש"ס ומדרשים או פוסקים רק מנהג נשים הוא כי בזמן התלמוד היו מעמידין שני שושבינין אחד לו ואחד לה (כמובן י"ב) ובתנחומא פנחס איתא משל למלך שנשא אשה והיה לה שושבין כו' מזה נראה שלא היתה נקבה אך ברורות אחרונים כשגברה הפריצות והעזות התקינו שאשה מוליכה את הכלה לחופה ונקבה תסובב נקבה. אבל על אביו או אמו יכול להיות שושבין, להכניס את החתן תחת החופה ויכול ללבוש קצת בגדי שבת ובלבד שיהא לאחר שלשים ועל שאר קרוביו יש להתיר חוד שלשים (עיי' יו"ד סי' שצ"א ובמ"ז סק"ד).

ו.

נוהגים לעשות תחת חופה תחת אויר השמים דוקא.

טעם שעושים תחת חופה תחת אויר השמים משום סימן טוב שיהא זרעם ככוכבי השמים כמו שאמר הקב"ה לאברהם אבינו ע"ה הבט נא

(*) הערה: בדרשות מהרי"ל ז"ל הלכות עירובי חצרות היבא שפעם אחת מתה מושלת המדינה ולכבודה צוה המושל שלא לנגן בכל המדינה אותה השנה בשום בלי שיר ואירע להיות נישואין בשוב אחד תחת ממשלתו חזק אותה השנה ושאלו מהרי"ל אם יעשו הנשואין בלי בלי זמר והורה להם שלא יעשו הנשואין כלל בלי בלי

השמימה וספור את הכוכבים וגו' כה יהיה זרעך בן מבואר ברמ"א אה"ע סי' ס"א ועיין מה שכתבתי אצל מנהג כפרות עיוה"כ ותראה כמה גדול כח פועל הדמיון שעושים דבר לסימן טוב, שיש בכחו להוציא לפעולות המעשה ובכח קמו מתחכמים ותלו עצמם בלשון הרמ"א ביו"ד סי' שצ"א שכתב לענין אבל שיכול להיות בחופה שעושים בביהכ"נ שמכרכין שם ברכת אירוסין ונשואין ואין שם שמחה כלל, וכן כתב שם דמ"מ נראה דאבל יכול לברך ברכת אירוסין ונשואין תחת החופה בביהכ"נ, ובמהרי"ל בחוב שמעמידין החתן והכלה פניהם נגד מזרח שיהיו פניהם נגד ארון הקודש, ובב"ש סי' ל' ס"ק ט' כתב דגיטין וקדושין היו רגילין לעשות בביהכ"נ ע"כ, מכל זה נראה שעושים בביהכ"נ אמנם הכל יפצה פיהם, דאי"כ יסתור ממש הרמ"א עצמו ביו"ד למה שכתב באה"ע, עיר יהיה דבר חמור בזה, שבתשובת מהר"ם מינץ (1) סי' ק"ט כתב ממש כדברי מהרי"ל שמעמידין החתן והכלה פניהם נגד מזרח שיהיו פניהם נגד ארון הקודש, והנה מהר"ם מינץ היה תלמיד מהרי"ל כנורע, ולכן דבריו הם דברי מהרי"ל רבו, ושם באותה תשובה עצמה להלן כתב המהר"ם מינץ וז"ל: וכן אנו עבדייך בשעת נישואין כמה ענינים המורה על הצלחה כגון אכוקות בשעת מאיין המורה לאורה ושמחה וכן תחת השמים והכוכבים כלומר כה יהיה זרעכם בכוכבי השמים וכן החטים שנורקים על ראשם ואומרים פרו ורבו עכ"ל, הרי שהוא עצמו כתב כדברי הרמ"א באה"ע שם שעושים תחת השמים, והנה דבריו אלו ג"כ הם ממהרי"ל עצמו שכן כתב שם וז"ל: בשחרית קורין לביהכ"נ ולמאיין ואו הולך הרב החתן לפניו וכל העם אחריהם לאור אכוקות כו' וכאשר בא עד פתח חצר ביהכ"נ מוליכין החתן לקראת הכלה ובחיגורין יחד וורקין בל העם חטים ואומרים פרו ורבו כו' עכ"ל, והנה שם במהר"ם מינץ כתב שם עוד וז"ל: ואחר המאיין המנהג שמושיבין החתן והכלה תחת הכיפה הנעשית לשם כני"ל וזהו חופה שלנו כי במדינתנו אין לנו חופה בשעת ברכה וכן י"א וזהו חופה עכ"ל, אבל האמת יורה דרכו שאין כאן סתירה בזה והוא כמו שכתב חת"ס (2) אה"ע סי' צ"ח שהיה מנהג אשכנז לעשות פועל דמיון לסימן טוב לברכתם של זרע אברהם כה יהיה זרעכם ושם בתיב ויוצא אותו החוצה במקום בוכבים ומפני זה עושים להם חופת המאיין, והעיר הגאון חת"ס סופר אה"ע סי' צ"ח שם שער עתה מנהג המאיין שכתב מהרי"ל ומהר"ם מינץ כצורתם בהיותם בפפד"מ וכל פרודוהי ועוד ראו רבותינו הקדמונים שראוי לברך ו' ברכות במקום קדוש וקבוע להתפלל, ע"כ תקנו תחלה חופת המאיין לסימן ברכה ומזל תחת כיפת הרקיע והחופה עם הכרכות עשו בביהכ"נ, ומוזה למד זמר שהוא עיקר השמחה של חתן וכלה ואם אי אפשר במקום ילכו למקום שאפשר וכן עשו שהלכו שלש פיסאית ועשו שם הנישואין בבלי זמר.

(1) מהר"ם מינץ נפטר ערך שנת רס"ט 1509 למספ"ס, בין המנורשים ממנצא (מאינץ) בשנת רכ"ב כ"ה השון 29 אקטאבר 1461, היו שני הרבנים התלמודיים קרובים בני אחים מהר"י מינץ, וכן דורו מהר"ם מינץ, הראשון הלך ארצה איטליה והשני נתעכב עוד זמן מה באשכנז ואח"כ נתקפל לרב בפוזנא אשר בפולניה.

(2) ר' משה סופר מח"ס חת"ס סופר נולד בפראנקפורט דמאין ו' תשרי שנת תקכ"ג 1762 ומת בפרעספירג כ"ה תשרי שנת ת"ר 1839 למספר הנה"ג.

אוצר כל מנהגי ישרון

רמ"א במדינות אלו וכל גלילות פולין ורוסיה שלא נהגו מעולם בחופת מא"יין דאיכ ההכרח להעמיד חופת הברכות בחצר ביהכ"נ תחת השמים לסימן גרבה ואין כאן סתירה כלל ע"כ דברי החתנים, והנה מנהג זריקת הזרעים עושים היום במדינתנו כשהכלה אצל הנשים בבית קודם החופה שקורין באדעקנס כשהחתן וחשובי העיר מכסין ראש הכלה כמטפחת ואומרים אחותנו את היי לאלפי רבבה, ובס' כרם שלמה לאה"ע סי' ס"א כתב ד"ל דברי מהרי"ל שכתב נגד ארון הקודש שכונתו בחצר ביהכ"נ שאז הוא נגד ארון הקודש וכן י"ל בכונת הב"ש ורמ"א ביו"ד שם, ויש רצו להביא רא"י ממגילה ה' ברשי' כד"ה ונטיעת כו' שכתב ומונין בית חתנות לבנו כשמשא בנו הראשון ועושה לו חופה בתוכו ע"כ משמע שעושין חופה בבית, וגם זה אינו שלא ראו דברי תוס' בסוכה דף כ"ה ד"ה אין שמחה אלא בחופה, דמקום עיקר ישיבת חתן וכלה כל ז' קרי ליה חופה, וחופה לחור ומקום הקדושין לחור, וכל זה בימים קדמונים, אבל עכשיו נתפשט המנהג שהקדושין והחופה כאחד, וגם לו יהא שהי' חופת הברכות בביהכנים בימי מהרי"ל ומהר"ם מינץ אחרי שכבר היה חופת מא"יין תחת כפת השמים לסימן מול טוב, הלא לעשות פועל דמיון זה תחת כפת השמים כמו גבי אברהם שנאמר ויוצא אותו החוצה לאמר כה יהיה זרעך גם הם היו עושין, אמנם בעיקר הדבר נשתנו העתים מכמו שהי' בימים הקדמונים, ולכן ראו ב"ד שאחריהם לשנות הדבר לעשות חופה חופת מא"יין עם הברכות ביחד תחת השמים, והוא משום גדר וסיג, שבימים קדמונים גם בימי מהרי"ל לא היה חופת הברכות בביהכ"נ בקיבוץ נשים ובתולות הרבה כהמנהג עתה אצל החופה רק במבואר שם כמהרי"ל שהרב היה מכנים את הכלה לכדה לביהכ"נ להיות עם החתן בביהכ"נ ושאר השושבינן אצל הברכות, גם לא היו משיאין אז רק בקטנות או בנערותה אבל לא בבגרותה שהרי אמרו ז"ל (פסחים ק"ג) בתוך בגרה שחרר עכרך ותן לה, גם לא היו משיאין בחופת נדה עד שתטהר, ואחר שראו גדולי הדור שנשתנו הדברים שעושין חופת נדה ומשיאין בוגרות עפ"י רוב, ואצל החופה לשמוע הברכות מתכנסין כל הנשים והבתולות, ולפי המבואר בשו"ע או"ח סי' פ"ה בהגהות רמ"א שכבר נהגו שאין אשה נדה באה לביהכ"נ אפילו בעזרת נשים, וגם בקיבוץ נשים הרבה ובתולות ובחורים יחדיו כנהוג עכשיו יש בזה הרעור וקלות ראש טובא, באופן דחלילה להקל כל כך בקדושת ביהכ"נ לעשותו בבית המשתה, וכבר מבואר בתוס' דקדושין נ"ב ד"ה וכיו"ל : לכן נראה וכי אשה בעזרה להתקדש מנין הרי אין רגילות שתכנס שם כדי להתקדש שהרי ביו"ן הוא כו' ע"כ, ולכן עשו ב"ד שבישראל תקנה משום גדר וסיג שאין עושין רק חופה אחת עם הברכות תחת כיפת הרקיע וכמו"ש הרמ"א בהג"ה אה"ע סי' נ"ה וכבר נהגו כן בדורות האחרונים כל ישראל עפ"י תקנת בית דין משום גדר וסיג, וכבר קי"ל להלכה כמו"ש ברמב"ם ה' ממרים פ"ב הל"ג, שהבר שגעשה מנהג בישראל משום גדר וסיג אפילו בטל הטעם לא בטל המנהג ואפילו בית דין הגדול בחכמה אין יכול לבטלו, ומכ"ש שעדיין לא בטל הטעם, ולכן כל המשנה הוא פורץ גדר ועליו נאמר (ימיה ב') ותבא ויטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה ואינו הפך בברכת אברהם, ולענין

דברי הרמ"א ב"ד סי' שצ"א שכתב בביהבי"ג לא נחית שם להבי' דלא בא לומר רק שבין שאינה בבית החתונה עצמה אין כאן שמחה לאכל, ועיקר רצונו הוא לומר שהיא בחצר ביהבי"ג ועד לזה הוא שבדים שעל המור כתוב להריא החופה שהיא ברחוב העיר יעו"ש, ונודע שכל הגהותיו בשו"ע לקוחים מהרד"ב משה שחיבר קורם ההנהגות, וכ"כ בתפארת ישראל בהקדמתו בשמחות לסדר מועד וז"ל: דמה שכתב רמ"א (שם סי' ג') דבחופה שעושין בבית הכנסת שמברכין שם ברכות אירוסין ונשואין תחת החופה שבבית הכנסת; עכ"ל הרמ"א. הנה מדכפל רמ"א ושילש בלשונו חופה שעושין בבית הכנסת על זה סמכו החדשים אשר עליהם אנו בושים, אשר כל מנמחם לדמות אותנו למי שלא נוכל להדמות, ואמרו דשי"מ דכך יפה לנו לעשות החופה בביהבי"ג, אמנם מלבד שיש איסור בדבר זה מכמה טעמים, שלא נאריך בהן כאן, הנה תלו את עצמן בקורי עכ"ש. דכל מה שנוכר בדברי רמ"א כאן בית הכנסת, במקורו הראשון ליחא, לא בהנהגות מי"י שהביאה רב"ה, דשם נוכר בבית הנשואין וכ"כ בדי"מ בפירוש ברחוב העיר, ונראה שטעות המדפיס הוא דהרי מימינו לא דאינו ולא שמענו נוהגין כן לעשות החופה תוך בית הכנסת, אלא שבשניהן היה כתוב בביה"ד וז"ל בבית הנשואין, או בחצר בית הכנסת שהוא רחוב העיר, וטעה המדפיס (*). שברצותו מרחיב וברצותו מקצר, וכתב בבית הכנסת; ונכרין דברי אמת עכ"ל; נזהרין שלא לעשות ב' חופות משתי אחיות או שני אחים ביום אחד, וי"א בשבוע אחד (מי"ז א"ח תקמ"ז) וראיה מיעקב אבינו דכתיב "מלא שבוע זאת".

ו.

נוהגים שהשושבינין מסבבין את הכלה סביב להחתן ג' פעמים.
הטעם שמסבבין את הכלה ג' פעמים, משום שמיסרין אותה אליו ג' פעמים, כנגד ג' מסירות דכתיב בתורה, כי יקח איש אשה ובא אליה (רבי"ם כ"ג) כי יקח איש אשה ובעלה (רבי"ם כ"ד) וכי יקח איש אשה חדשה (שם) (תשכ"ן). טעם אחר, כנגד ג' פעמים וארשתך בפסוק וארשתך לי לעולם (הושע ב.), לעורר שהבעל מקדש בג' דברים ככסף וכשמר ובביאה והבעל מחויב ג"כ ג' דברים שאר כסות ועונה.

ח.

נוהגים לומר "בדת משה וישראל" כשמקדש את הכלה.
כן מכואר בשו"ז אה"ע סי' כ"ז בהגהת רמ"א בשם כל בו, ומקורו בתוס'

(*) הערה: מלאכת הרפ"ס נמצא ע"י יאהאנעס גוטענבערג בשנת ה' אלפים ר' 1440 לספסר נולד במאינץ ובשנת ר"ל פערך 1470 נמצא לבר דפוס על ספרי קדש באיטליא אשר שם נדפס טעם הראשונה פ"י רש"י על התורה ועד אותו הזמן היו הספרים כתובים ע"י סופרים — במחיר רב: העלים הנעשים לדוגמא הנקראים (קארעקשען) שאלאים "בושים" ושמושים ולא נעשו אלא כוי להניח יש להתיר לשדפס וזה ית"י טוב מלתם לכירך-ספרים להניחם בלוחות הספרים שיכולין לבוא לידי פיון חלילה, וכתבי הקדש ויש

בתובות ג' ד"ה ארעתא ונישין ליג ד"ה כל, והמעם כתב הראב"ן (1) הוכא כס' ברום שלמה (2) לאה"ע סי' כ"ו משום דכל דמקדש ארעתא דרבנן מקדשואם שלא כדעתם אפקעינהו לקדושין ושמא יארע ביניהם דבר מהרבדים שנוצטרך להפקעת קידושין לכן תקנו לומר כדת משה וישראל.

ט.

גוהגים להשיג טבעת הקידושין דוקא על אצבע הימנית הסמוכה לאגודל ואין מקדשין אלא בטבעת שאין לה אבן.

המנהג לקדש בטבעת לא נזכר בתנ"ך או בתלמוד והוא מוזמן הגאונים הראשונים (נמצא ה"ו או ה"ה) וכן כתוב במכ"ע וואנרערער משנת 1858 נומר 78 כי המנהג לקדש בטבעת הוא ישן נושן (היבא במאסף בכורים ת"כ"ה). **במכ"ע** נזנה הירח (לבוב תרל"ב) מצד 34 והלאה מביא טעמים על קידושין בטבעת.

טעם הראשון (כ' הר"י עקב רייפמאן) כי השבעו אדני המנהג הזה על אשר ה' לפנים כאשר חפץ איש להפקיד את רעהו על דבר מה הסיר את טבעתו ונתנה על יד רעהו וכן עשה פרעה ליוסף ואחשוורוש להמן וקרום מאד אשר אז בקחת איש אשה הסיר את טבעתו מעל ידו ונתן אותה על ידה לאות כי פוקד איתה על כל אשר לו. וכי עושה אותה גברת הבית. ובראשונה קידשו בטבעת שיש בה חותם (ויעגלרינג) כטבעת פרעה ואחשוורוש. אך ברוב הימים נשכח טעם המנהג ומקדשים בטבעת שאין עליה חותם ע"כ.

עוד טעם (כ' הר"י אייזק טויבוש) על מה שמקדשין בטבעת עגולה לרמוז שהבעל מקיפה ותחסה תחת כנפיו (ופרשת כנפך עלי אמתך, רות) אשר יגונן ויסובך עלי מכל רע אשר מבית ומחוץ יפגעה — ובעלי התוס' כתבו ב"י וישב כי יהודה קידש את תמר בטבעת. —

עוד טעם (כ' הר"י מתת' שטראשון) שהיא בעבור החביבות של דבר קידושין אצל הזוג ובפרט אצל הכלה המנהג הוא (גם בימינו) אשר אות ברית הקידושין לא יזיו לכה"פ כל ז' ימי המשתה מירי הכלה. ואם הקידושין בדבר אחר כבד מאד לפניה לאחוז תמיד בידו הדבר. לכן נתהוה המנהג לקדש בטבעת אשר חושב באצבעה ולא תמיש מאתה). — ואיתא בס' נחלת שבעה סי' י"ב וז"ל: ומקדשין על אצבע השניה שהוא להראות כל דבר אשר יאמר עליו כי הוא זה. כשמראים אותיות לתינוקות וכן כשהסגן מראה להקורא כל האצבעות מכונסין תוך היר. וזלת זאת האצבע הימנית השניה לאגודל היא מופשטת וארוכה להראות ולכן מקדשין בה כי היא נראה לעין יותר. וגם מה

בהן אוכרות שפלו וראי חובה לגנום ואסור לשורפן, וככתבי הקדש שאין בהן אוכרות תליא בפיוגהא, ומותר לחתוך מגליונותיהם (משאת פנימין ומכאז ה"ב עיקרי הדין באו"ח סי' ח' אות י"ב)

- (1) הרב (רבינו אליעזר ב"ר נתן מצו') היה במחצית השניה מהמאה החשיעית לאלף החמישי ונולד בסוף ימי ר"מ (חי בערך שנת תתן — תקל)
- (2) בעל כרם שלמה (מהר"ש אמריליו) חי ערך שנת (1730) ת"י.

שצריך החתן לקדש בימינו וגם בימין הכלה גיב מזה הטעם, שהיא הירד היותר עסקנית. ועיכאם תשא טבעת קידושין ביד ימין כזה האצבע ידעו כלם שהיא מקודשת ולא יקפצו עליה אינשי לקדשה, כי בימיהם היו מקרשין בשעת השירובין וא"כ לפעמים לא ידעו שהיא מקודשת כסבורים אינשי שהיא פנויה ויקפצו עליה. ולכן היתה נושאת טבעת הקידושין כזה האצבע וביד ימין עכ"ל (1) ובעל חופת חתנים כתב רמז על שנותנים טבעת קידושין על אצבע כי במזמור י"ט, השמים מספרים וגו' דנובר בו, והוא כחתן יוצא מחופתו כשתתחיל למנות התיבות מאנורל באצבעות ירך מפסוק "תורת ד' תמימה" וגו' בכל פעם יבא תיבת שמו ית' על אצבע, ולבסוף "הנחמדים מזהב" תיבה מזהב נופלת על האצבע לרמז דהוי מקודש, דכבר קדשוהו שמים ליתן בו טבעת הקידושין ומה שמקדשין בטבעת בלי אבן דוקא הטעם לרמז על הקשר של קיימא שאין לו ראש תוך וסוף, ואם קידש בטבעת שיש בה אבן יקדש שנית בטבעת שאין בה אבן אבל הכרכות לא יברכו (צוה להם רב ס"י כ) טעם אחר לפי שחיישינן שמא תשים הכלה עיניה באבן ותחשוב שהיא אבן טובה ואם תמצא אחיב שהאבן הזאת היא אבן פשוטה יהי הקידושין כספק (עיין כלבו קמ"ג ולבוש) ואסור לקדש בטבעת שהקוק עליה שם החתן והכלה. (*) ואם אין להחתן טבעת מקדש בכסף ולא בזהב והטעם נ"ל משום שבכסף נמצא יותר ובקל יוכל להשיגו אבל זהב קשה להשיג וטרחת רבה.

נוהגין לקרית הבתובה תחת החופה קודם ברכת הנישואין.

מה שקורין אותה תחת החופה הוא משום שישמע החתן את הקנין שקנה ובא"זה אופן הוא מקבל עליו תנאי הבתובה ומי ומי הם עריו וידע ההתחייבות שיש לה עליו ואם יתרצה בזה — ומה שקורין אותה קודם ברכת הנישואין היינו משום דברכת אירוסין לחוד וברכת נישואין לחוד. דמשום הכי מברכים פעמים בפה"ג ולכן נוהגים להפסיק ביניהם ולקרית הבתובה (**). כן הוא בהגהת א"ז בתוכות דף ק"ג בשם תשובת רש"י, וכ"כ המרדכי בפ"ק דכתובות ע"ש. וכ"כ תוס' פסחים דף ק"ב כד"ה שאין אומרים, והרא"ש שם וגם הרמ"א באה"ע ס"י ס"ב, ומפורש יותר בספר הישר לרית (על הלכות ושוית) ס"י הר"ב וי"ל: עוד

(*) הערה: אם הכלה לובשת בתי ידיים לבנים וקידשה בבתי ידיה יש דעות בזה ובריעבר הקידושין קידושין (עיין שרי חמד מערכת חתן וכלה וחופה ס"י כ"ד).

(**) הערה: מתי התחילו לכתוב הכתיבה לא נודע אל נכון אך אחרי גלות עשרת השבטים כבר נשתרבב המנהג כאשר נראה מהמסופר בס' טוביה (ו' י"ט) ערך שנת ג' אלפים תקס — 200 לפני החורבן, וזה שתקנו דבר מעוט לכתובה והם אמרו שלא תהא קלה בעיניו להוציאה ע"י תשב"ץ חלק א' ס"י ג, ה. ואסור לאדם לשהות עם אשתו אפילו שעה אחת בלא כתובה והטעם הוא מפני שהיא לא תשמע לו מפני שהיא יודעת שהיא קלה בעיניו להוצאה ע"י ב"י ס"י ס"ז, ואם נאכדה הכתיבה צריך ליוהר שיכתוב לה כתובה אחרת

(1) בעל נחלת שבעה (תלמיד המ"ז) הגי' שמואל הלוי אב"ד דק"ק בזמבורג.

אחת מעט היא הרגילו לעשות ברכות אירוסין ונשואין על כוס א' ועל זה יש חימא. שירי ברכת חתנים בבית חתנים וברכת אירוסין בבית אירוסין והואיל ובשני מקומות נהקנו אי אפשר לכוללן על כוס א' ועוד כי ברכת אירוסין היא בסקילה וברכת הנשואין היא בחנק והיא כניסת החופה ובנהג נאה שהנהיג רבנו שלמה בדורו להסתלק ולהתעסק בשום דבר לגשת הפסק בין ברכת אירוסין לנשואין וכו' ולדידן מוגנת כוס ש' ושפיכת כוס ראשון ושתייתו הפסק ע"ש. ובסי' הרכיא כתב עוד: אם אתם רוצים לעמוד במנהג בבי' כיסית תהי' כרצונכם, ודא' אם הייתם נוהגים כרבינו שלמה להפסיק ולהסתלק ולעסיק בענין אחר ולקרות בכתובה אחי' ברכת הנשואין זה הנהיג יפה מכולם, אבל בזה אחר זה לברך לצתית ולברך אין זה נכון כל עקר בו עכ"ל. וברכת נישואין צריך עזרה אנשים משום דכתיב (רות ד') "וקח כועז עזרה אנשים" וכו' אמרו חז"ל (כתובות ז') עקבצן כדי לברך ברכת חתנים, והטעם שאומרים ברכה ראשונה משמח חתן וכלה ובאחרונה משמח חתן עם הכלה. לפי ששמחת ברכה הראשונה לא בשמחת חתונה אנו אומרים שהרי תכלה היא שמתפללים ומברכין שיהי' שמחים בהצלחה כל ימיהם לפיכך אין לחתום בה משמח חתן עם הכלה ומשמע איש באשה אלא ברוך ד' משמח את שניהם לעולם בלי פוק מונית וכל טוב ובאחרונה שבח שמשבח להקב"ה שברא חתונת דיבוק איש באשה ע"י שגחה וחרוה לפיכך יש לחתום משמח חתן גם הכלה שהוא לשון שמחת איש באשה (רש"י*) (כתובות ח' ע"א) ועיין מי"מ מה שכתב ע"ז—הברכות שתחת החופה אומרים מצומד, המעצ כי מהריקיש בבי' ערך לחם 1) כי ס"א דלפי שמברכים את כללות ישראל ישמע בערי יהודה בחוצות ירושלים קול ששון וכו' ולברך את ישראל צוה ד' שיהא בנמירה לפיכך עומדים כלא בשעת הברכות. אבל בסעודה אינם עומדים משום שלא להטריח המסובין, טעם אחר, משום כבוד החתן דיש לו דין מלך עומדים בחופה. ולכן אין קורין החתן בשמו אלא אומרים חתן מפני שחייבים בכבודו ומשום הכי אין עומדים לברכות חתנים שבסעודה דאז גם החתן הוא יושב.

א.

מטעימים את החתן והכלה מכוס של ברכות אירוסין.

הטעם משום שהם עכשיו כתינוק הנימול בלא חזא והוא מקיים מצוה הראשונה שבתורה וכמו שמטעימין לתינוק הנימול שנעשה בו

(*) הערה: ר"שי באיזה מקומות בפירושו על התורה ופירושו על השם כותב על איזה דבר לא ידעתי פירושו או כיוצא ללשון זה ונלאו המפרשים לירר לכונתו מאי בעי בזה שאם לא ידע ישתוק, כתב שדי חמד בכללי הפוסקים סי' ח' אות י"א דו"ל: ולי נראה פשוט שלא כיון לשום כוונה עמוקה כי אם לקיים דברי התנא על מה שלא שמע אומר לא עמעתי וכדו"ע בזה צערו לרבים ושיתנו אחרים לב להבין הדבר כי מרוב ענותנותו וצדקתו אומר בדעתו שאם הוא לא ידע אחרים ידעו ויבינו הדבר על בוריה.

1) בעל ערך לחם (ר' יעקב די קאשמיר) חי במצרים ומת שם בשנת ש"ע 1610.

בעל לחם רב (מהרי"א די בוטין) חי ערך ר"ץ 1580 למצרים.

המצוה הראשונה כן מטעימים להחתן והכלה (ראיתי בספר) וס' יר אהרן (1) כתב כיון שהברכות נאמרות בשבילם הם ראויים למעום יותר באחרים.

יב.

מפני מה אומרים בברכת מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקידושין
חופה קודם קידושין מה שאינו כן כי הקידושין קודמים.

הטעם כי הקידושין הם רכוש מצרים וכוונת הים והלוחות וכפיית ההר היה וחופה. ומשה ששבר את ה וחות בטלו הקידושין (שאם יקבלו הלוחות חלו הקידושין למפיע) אבל החופה כרקאי קאי כיון דאין תנאי בחופה ורק בלוחות שניות נתקדשו מחדש וע"כ נתהוה החופה קודם הקידושין וע"כ חופה קודם קידושין (ראיתי בספר).

יג.

בעת התנאים שוברין כלי חרס* ותחת החופה שוברין כלי
זכוכית.**

משום דכלי חרס שנשבר אין לו תקנה כלי זכוכית שנשבר יש לו תקנה ואיתא ב' שיערי רחמים מהנר"א שטוב יותר לנתק קשר הנשואים על ידי גמ' מלנתק קשר התנאים הטעם עיי"ש. וטעם השבירה בכרי שלא יהא השמחה בשלימות מעת חורבן בית מקדשנו כדכתיב (תהלים קל"ו) אם יא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי (א"ח תק"מ) וכן איתא בברכות ל"א וו"ל: אויל ואייתי כסא דזונתא חזרתא ותבר קמיהו וכתבו תוס' מכאן נהנו לשבור זכוכית בנשואין עכ"ל ועפ"מ אורח הק"ס סק"ד שהביא דבתשובת אכן שוהם ס' נ"א כתב דכוס זכוכית דוקא תחת החופה משא"כ בתנאים שוברין קדירה של חרס כו' ע"ש ואע"ג דק"ל המשבר כלים עובר בכל תשחית עיין רמב"ם פ"ו מהל' מלכים הל' י"אך בכה"ג לא שייך איסור כל תשחית דכיון דעשה משום סיבה כרי שיהיו עצבים ועיין ט"ז יו"ד ק"ו מה ששוברין כוס אחר ברכת אירוסין ולא אחר ברכת נישואין כתב מוה"ר"ם מיניץ בס' ק"ט דהטעם הוא משום

(1) בעל יר אהרן (ה"ד אהרן פיר משה אלפאנרארי) הרביץ תורה בהעיר אימור בסוף מאה החמישית ובראשית המאה הזאת

* הטעם שנוהגים לשבר כלי חרס עפי' דברי רז"ל הובאו פרש"י ס' ויצא ל' כי' בפסוק אסף אלקים הרפת' כל זמן שאין לאשה בן אין לה במה לתלות סרחונה משיש לה בן תולה בו מי שבר כלי זה בנד וכו' ולהורות דאין אשה אלא לבנים (תענית דף ל"א) שוברים כלי חרס דיהיה לה במי לתלות (אנרא דשמעתא).

** בצל"ח פרנות כתב הטעם לשבירת כלי זכוכית (תחת החופה) רמז שאדם דומה בכל דבר לכלי זכוכית שיצירתו מן העפר כמותו וכי נשחברו יש להם תקנה גם האדם כי נשחבר ע"י פשעיו יש לו תקנה בתשובה. — וגם שאין להם מהרה פמקוה כך האדם אם נשחב בעיונותיו ח"ו אין לו שום מהרה רק שבירת רוחו כמ"ש לב' נשבר וגדכה אלהים לא תבוה וע"ש עוד טעמים.

אוצר כל מנהגי ישרון

דבוס של ברכת נישואין אתי לגמר היווג ומברכין לו והתקין לו ממנו בנין עדי עד ולא מסמנא מילתא לשכר כוס של נישואין שמורה חיו לשבירת הבנין.

יד.

קודם החופה והקידושין נותן אבי החתן המגדנות והיי"ש והסעודה שאחר החופה שייד לאבי הכלה.

הטעם שכן מצינו באליעזר עבר אברהם שקודם הקידושין נתן אליעזר המגדנות לאביה ולאחיה וגו' (בראשית כ"ד). ואחר החופה עושה אבי הכלה הסעודה. הטעם משום דאיתא בגמ' (ברכות ו') כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות וע"כ עושה אבי הכלה הסעודה ואינו נקרא עיד סעודת חתן וע"כ לא יהי בני אדם נכשלים באיסור זה (ראית') ומה שהחתן עצמו אינו מברך ברכת חתנים כמו בשאר כל המצות שמברך עליהם דוקא אותו אדם העושה מצוה ולא אחר. הטעם לפי שאינה ברכת המצוה אלא ברכת שבח וקדושתן של ישראל, ולכך אינה מושלת על החתן, ולכן אין מברכין על הקידושין כבשאר מצות לפי שאין אירוסין אלא מכשירי מצות פריה ורביה ואין מברכין על הבשר מצוה (עין היין פ"ק דכתובות). וכבאר שבע (דף פ"ה דבוס פראנקפורט שמביא הטעם מפני הבושה למי שאינו יודע לא סגי.

טז.

מדוע עושים סעודת נישואין בלילה.

הטעם לפי שהסעודה הראשונה של נישואין שהיתה בישראל, בעת נישואי יצחק עם רבקה היתה בלילה, שהרי אליעזר עבר אברהם בא לעת ערב, ועד שעברו כל אלה היה איזה שעות בלילה (ראית').

טז.

אומרים "דוי הסר" בסעודת נישואין. *

הטעם לפי שגזרו שלא לננן בכלי שיר וכל מיני זמר וכלי שיר לשמח בהם ואסור מפני החורבן כדאיתא באו"ח סי' תק"ס, ורק לצורך חתן וכלה שרי' וע"כ אחר שאכלו ושתו ושמחו בכל מיני שמחה מוכירין

(1) ה"ר יששכר בער ב"ר ישראל איילנבורג בעל באר שבע היה ר"מ ואפי' דק' פונא ובשנת 1614 היה עוד בחיים ופרטי חייו לא נודעו.

(*) הערה: דוי הסר תקנו נאוני פתראי כי נאוני קדמא תקנו לברך בברכת המזון באבל ובחתונה על פ' כוסות (ברכות מז' וסופרים פ"ט הי"א וסוף שמחות) משום שאין עושין מצוות הבילות הבילות, ויש אומרים לברך ברכת המזון ושבע ברכות על כוס אחת משום דחדא מילתא היא, 'ען דבהמיו גורם לברכת נישואין (עיי' תוס' פסחים ק"ב פ"ה שאין) לזאת תקנו לומר קודם ברכת המזון הן בפית האבל והן בפית נישואין התבילה דוי הסר על כוס א' וקאי הן על האבלים וכן על צער ביאה והריון.

חורבן ביהמ"ק ואומרים דוי הסר ר"ל אותו דוי שנאמר אצל חורבן ביהמ"ק על זה היה דוה לבנו וכן ולבי דוי (אינה) הסר ממנו וגם אותו חרון שנאמר אצל חורבן ביהמ"ק שפך חרון אפו ויצת אש בציון וגו' (שם) אותו חרון הסר ממנו (ראית*). *

י.

מדוע קוראים בעת הריקוד בשמחת החתונה שבת שבת

הטעם משום דכימים הראשונים אם החופה היה בערב שבת לא היה כועל בעילת מצוה כליל שבת משום דאין קנין קנין בשבת ואסור לעשות חבורה בשבת. וע"כ כדי להזכיר לחתן שלא יבא לבעול בשבת מזכירין אותו ברמז ואומרים שבת שבת ונשתרבב המנהג כן גם עתה שבוועלין בעילת מצוה אפילו בשבת (ראית*).

יח.

החתן אסור לצאת יחיד בשוק (אין העור ס" ס"ד)

והוא בפדריא פ"ו. וכתב הפרישה מזה נשתרבב המנהג שאינו יוצא החתן לבית הכנסת כל שבעת הימים כי אין בנמצא שילוו אותו מבית לביהכ"ס ומבית הכנסת לביתו וכן כתב פחד יצחק אות ח'.

יט.

נותנים רח"ש (רב חזן שמש) מהחתונה לשלשה אלה.

הטעם משום דכתיב איש כמתנת ידו ככרכת ד' אשר נתן לך שופטים ושוטרים וגו' לרמוז שיתנו להשופטים והשוטרים מעות ברגל ובכל עת שמקבל ברכה מאת ד' צריך להנות. ג"כ להרב ולחזן ולשמש (בעה"ט שופטים) ומה שקורין אותו "רח"ש" לפי שתיבה זו כתוב בתהלים מ"ה שמתחיל "רח"ש" ומדבר שם מעניני חתן וכלה (*). נצבה שגל לימנך סופי

(* הערה: "שירוי"ן היא מלשון שקט ומנוחה שהאשה מוצאת בבית בעלה כדכתיב (רות א') אשה בית אישה ומתרנמין "יתשקט הארץ" ושדוכת ארעה; שדכן היינו סרסור של חתן וכלה. וכן מצונו השדכן בתיר סרסור בס' אור זרוע ובמרדכי סוף ב"ק במדינת אוסמריא היה המנהג לשלם שכר השדכן אחר החתונה ובמדינת ריינוס שלמו מיד אחר התנאים (שו"ת מהר"ם מרומנוב' ס' תצ"ח) ויש מקומות שמנהגם לשלם להשדכן חצי השדכנות אחי' התנאים וחציו השנית אחר ההתנהגות שכר השדכן היה מרובה משכר הסרסור במזרח וקנין ששכרו היה מחצי עד אחד למאה ושכר השדכן משנים עד שלשה למאה אם המחזנים נרו במקום הרחוק משני יו"ת מעשר פיסאות (ע"י) תקונים בועד ארבע איצות בס' אנשי שם לבאבער צד 225). בס' כרם שלמה כתב כי תקנות מעהרין ליתן מצד החתן ב' זהובים מכל מאה ומצד הכלה זהב אחד מכל מאה ואם אחד מהצדדים הוא מע"ר אחרת יוסיפו לו חצי זהב ממאה עד שש מאות זהובים ותו לא. בס' לבושי מכלול כתב בשם משפח שלום ס' קס"ה שבמדינתנו נהנו ליתן שכר השדכנות ב' וחצי מכל מאה

אוצר כל מנהגי ישרון

תיבות כלה "ויהא המלך יפיד" זה הוא החתן וגוי. כל כבודה בת מלך פנימה" וגוי עיין אלשיך הקדוש שמפיש כל הקפיטל הזה על שמחת חתן וכלה *

ב.

נוהגים שרא ליתן בתם לאיש ששמו כשם אבי הכלה או בנם לאשה ששמה כשם אם החתן וכן מה שנהגו שלא לדור בבית חדש עד שמושיבין שם תרנגולים. צוואת ר' יהודה חסיד (1)

המסע כי היו אז עם ישראל בדקדוקי עניות ודרו האכות עם הבנים בחדר אחד ובאישון ואפלה כלילה אם שם החמות הוא כשם הכלה אז אם יקרא אבי החתן את אשתו תבוא אליו כלתו וכן להיפוך בקל יבאו לידי מכשול כרת ולהנצל ממכשול אמר ר' יהודה כן. ובבית חדש נמי משום שבית חדש מיד שנגמר האויר אשר בו מעופש ומוזק לבריאת הגוף לזאת יעץ שלא לדור בבית חדש וחמירא סכנתא מאיסורא. לא יכנס אדם לבית חברו פתאום ואפילו טפח על הדלת עד דקראוהו שיבוא או שיפתחו בני בית את דלת ביתם. ואף שאינו נעול ויכול ליכנס להבית בלא שיפתחו ב"ב את פתח ביתם. ועבשיו נכון מאד המנהג העשוי זוג המקשקש בפתח הדלת אשר קודם כניסתו מודיע ופותחים לו את הפתח וב"ש פסחים ק"יב הביא דר' יוחנן כי הוי עייל לביתא מנענע וכו'.

בא.

נוהגים לאחר סוף כ"ה שנים מיום שנתקשרו זה לזה בנשואין יחד לחוג ולעשות יום שמחה ומשתה וקוראים את היום: דיא זילבערנע האכצייט. ואם זוכים הזוג להיות עוד כ"ה שנים ביחד אז שמחים שנית ביתר עז וקוראים היום: "דיא גאלדערנע האכצייט".

המסע דהנה ידוע דאף שהאדם מתחיל להיות בגדר איש מאת שבא לכלל י"ג שנים, בכיו עפ"י הרוב בחות הנפש שבאדם אינם בתכלית השלימות עד שיהיה בן כ"ה שנים, ומכ"ה עד ארבעים הכח של בינה יתירה אשר באדם בא לידי השלמות כמ"ש (פ"ק אבית פ"ה) בן ארבעים לבינה ומי שאינו משלים את כחות הגוף והנפש עד שטגיע לכ"ה שנים אין תקוה שישלים אותם אח"כ. לכן מן כ"ה שנים שיש לאדם אנו מחויבים לצפות אם בא להיות איש עוד כ"ה שנים כדי לראות אם עלה במשך כ"ה שנים לעשות חקו לבני גילו ולעשות חובו המוטל עליו לעשות. וכן איש ואשה שחיו ביחד כ"ה שנים ולא בא נזק והפסד על ידם. והשלימו חוקם כחק וכדת אז ששים

ומרחוקים נותנים כפל ע"י ח"ם ס"ס פ"ו וס"ס קפ"ה רס"ה. וכפתחי תשובה שם והאחרונים תקנו בע"ז שדכנות שהמתחיל והאמצעי והגומר יחלקו בשוה (עשרת צבי על ח"ם ס"י ק"פ) רח"ש ושדכנות יתן צד החתן ב' שלישים וצד הכלה שלישי (כרם שלמה לאה"ע ס"י נ"י) (1) חי באחרית המאה השתים עשרה ומת בראשית המאה השלש עשרה דיא תתקעו 1217 למספר הנהוג נולד בשפירא (אשכנז). ספרו נדפס בראשונה בבולוניה שנת רצה 1538.

ושמחים היום הזה כיום מועד, ויען כי מינים ממינים שונים באים מן הארמה :
 (א) עפר שממנו עושים כלי חרס שהאדם דומה לו כל זמן שאין לו אשה ; ונעשה
 מעפר הארץ כלי זכוכית אשר בקל ישבר ויש לו גם תקנה בן הקשר שעשה
 עם האשה בעת הנשואין ינתק מהרה אם לא מצאה חן בעיניו מנרשה כדת
 זיכול לקחתה שנית כל זמן שלא נשאה לאיש. (ב) אבן. (ג) ברזל ושאר כהכות
 ואבן הוא מכונה ליצר הרע ולמדות רעות כמיש והם רותי את לב האבן
 מבשרכם וגוי (יחזקאל לו) וברזל הוא מכונה למיתה ומפני זה אסר הקב"ה
 שיבא ברזל על המזבח לכן ביום הנשואין שהעתיד מכוסה ולשמחה מה זו
 עושה ? מי יודע אם לא יהיה הקשר זה דומה לאבן אם ילכו בדרך הטוב
 והישר בעיני אלהים ואדם, ואם הכנים הנולדים מהם יהי המשמחים אלהים
 ואנשים ? ומי יודע אם לא יבא ברזל להכרית הקשר חיו ? ולכן אחר שזכה
 האיש עם אשתו להיות כיה שנים העת אשר בו האדם משלים כחות גופו ונפשו
 וראו שהקשר שלהם אינו דומה לאבן כי עשו הטוב והישר ואין להם בנים
 משחיתים אשר עזבו את ד' וגם הברזל לא בא לקרוע את חוט המקשר אותם,
 או ששים ושמחים בברכת הודאה לד' וחוננים היום למפרע, אשר בו נתקשרו
 זה עם זה ואומרים : היום שחנננו את חג המקשר והמקשר איתנו זה היה יום
 של כסף שהוא מין רביעי הבא מן הארמה ועל זה קוראים את היום : דיא
 זילבערנע האכצייט, ויען כי מין החמישי הבא מן הארמה הוא זהב ולכן אם
 זוכים להיות עור כיה שנים אחר זה ביחד, וטוב עין בך אותם בכל, או
 שמחים שנית ביתר שאת למפרע וקוראים היום נשואים שלהם, היינו היום
 שנשאו זה לזה בנשואים דראשונים דחהונה של זהב, דיא גאלדענע דאכצייט.
 אולם העשירים האוכים משמנים ואל עני ינכה רוח לא יביטו וכניהם ישלחו
 כצאן על מה ולמה הם שמחים ??

סימן יז

חליצה

א.

מדוע תקנו לחלוץ ולא לייבם אע"ג דהלכה * חליצה במקום יבום
 לאו מצודה.

הטעם משרבו דמנאפים יש לחוש שמא יש לו לבעל זרע ממקום אחת
 חוץ מאשה זו וההלכה היא אם יש לו זרע ממקום אחר מימ פטורה

(*) הערה : שמש מלת הלכה רגיל מאד בכל ספרי התורה שבעל פה, והוא לקוח מן
 הארמי, הוראתו העצמית הוא משפט מנהג (מוסף הערוך) ולזה כל משפט
 היוצא ממעשה הנעשה בעם נקרא הלכה (אנהדרין פ"ב) והמשפט היוצא ממנהג המדינה
 נקרא : הלכתא מדינה (קירושין ל"ח). הלכה יאמר על דבר מוסכם ומקובל בנגור אל דבר
 שדנים עליו בסברת השכל אבל עור אין עליו השכמה ; כמו אם הלכו נקבל אם לדין
 יש תשובה (יבמות ע"ג כ"ייתות ט"ו) ועל כן הוסב שם הלכה על כל מאמר הנולל הק

אוצר כל מנדגי ישרון

מן היבום (יבמות כ"ה) ונמצא פוגע באשת אחיו שלא במקום מצוה ע"כ עקרו מצות היבום (ר"ף). והיבמה שזורקת המנעל לארץ בכח הטעם עיין בזהר ויקרא דף ק"פ, ומה שהמנהג שאחר חליצה ירצו תיכף למים ואמינו שמי שיקדים למים יצליח. המנהג הזה הוא נגד התלמוד ונגד הפוסקים והוא שטות והבל ואסור לעשות זאת (צדי חמד חלק ב' סי' קכ"ו).

סימן יח

חזן

א.

מדוע ולמה נקרא הש"ץ בשם "חזן" שהוא כנוי בתלמוד "לשמש" כמו דאיתא (שבת ל"ה) חזן הכנסת פירש"י שמש הצבור ושם דף נ"ו איתא כדי להרבות שכר לחזניהן פירש"י שמשים של בית דין, ובב"מ צ"ג : חזני מתא פירש רש"י שומרי העיר בלילה, ועיין ירושלמי סוטה כ"ב וירושלמי ברכות פ"ה כי חזנא אינו ש"ץ, רק בפרקי דר"א הוזכר חזן שליו צבור המתפלל, וכן במדרש שוח"ט י"ט. וידוע כי המדרש שוח"ט ופדר"א נתחברו בזמן הגאונים וכו' הוזכר חזן במובן ש"ץ במס' סופרים פ"א אשר נתחבר ג"כ מזמן הגאונים כמו שהעיד הרא"ש (עיי' ג"פ לצונץ ומביאו ערוך השלם).

הטעם איתא באבודרהם ל"ט לפי שבימים הראשונים עוד לא היה בית

קבוע ומיסכא, ואף על כן היו מצתמשים במלת הלכה להורות על הכרעה כדעה האחת בין שתי דעות מתנגדות ולקבוע החק כצדקה, כמיועשו הלכה קבע כדברי בית שמאי (ירושלמי ברכות פ"א, ה"א), וכל מה שנמצא בתלמוד הלכה כדברי סלתי הוא מזה המין, ובדרך השאלה השתמשו במלת הלכה על חקים הקבועים בענינים אשר אין להם יחוס עם דיני התורה וזהו המין הוא: הלכות דין איין (ברכות כ"ב) הלכות רופאים (ירושלמי יבמות פ"ח הי"ב), הלכות יצירה (סנהדרין ס"ו) הלכות כשפים (שם). תחת זאת הלכה הכניסו ג"כ דברים המפורשים בתורה וכונו אותם גיפי הלכות (ירושלמי שבת פ"ב ה"ו), ויש מן ההלכות אשר היו מתוארות במאמרים קצרים עד שהיו שגורים בפי כל הלומדים ונקראו הלכות גליות (ברכות כ"ב) ודומה לזה היא הלכה הפסוקה (שם ל"א) ונקרא הפסוקה מפני שמתחלת יסודתה היתה מוסכמת ולא ערער עליה אדם מעולם, והנה יוצא לנו מכל זה כי כל מאמר הכולל חק קבוע כדע התורה או מן המקובל אצלם או מה שהוא תולדה מן הפירושים או תולדה מן התורה, או משה שגזר ונתקן לעשות סני לתורה, וכן החלטת החכמים בהכרעים בין דעות קדמוניהם, או כל החלטה בבית דין או בבית המדרש על פי הרוב כשעמדו למנון וגזרו הוין בהחלט; כל מאמר הכולל אחד מכל המושגים האלה נקרא בשם הלכה.

הדפוס והבל נכתב בקסת הסופר ודבר ד' היה יקר בימים ההם כמעט ספר אחד לערה אחת, והעובר לפי התיבה הנכיה קולו להוציא השומעים ואשר אחריו התפללו בלחש והיה ההכרח שיהיה השיץ מבין לשון עברי בכלל ובפרט הנקוד והטעמים הנחים והנעים, המליל והמלרע, ולפניו היה מונח ספר התפלה לראות בפנים מה שאומר, והתרגום כתב על וירא וחזי עבור זה נקרא "חזן" וכן איתא בבא"ט לאויח סיס נ"ג בקצרה ובמכ"ע "היהודי" שנת תרל"ח.

הערה: *) מקור החונות בשיר של הלויס בבית המקדש, אחר התיכון נתפתחה החונות בארצות שונות ונשתנה בכל חליפותיה ונולדו שונים רבים וקבלו שירות מעמים אחרים ובימי הבינים היו ר' אלעזר ב"ר יעקב הקליר בתור חזן בשנת דיא תש"ל 970 לספירת הניצרים בעיר בארי בארץ איטליא; ר' מאיר ב"ר יצחק בתור חזן בשנת דיא תת"ג 1060 לספ"ל בעיר ווארמש ובציר כנצא ועיר ועיר ואחר מותם נתקבלו פושים בין הקהלות ע"י החונות הנזעים שהביאו אותם עמם עם הנזונים השייכים להם בדרך הזה התפיץ הפיוט והתהלה ומת היגש בבית הכנסת מכל מעצור עד אשר עבדה החונות הנבול המציע ומנרעות רבות החלו להתראות בהחונות; גם נצחון הצלב על הצי הירח (תויקא) ורדיפות העברים עורו הרבה להפסיק את רוח היצירה הפזונית והומיה היסודית של היהודים, ואז החלו החונות להשתמש מוסדת הארץ וכיון שהותירה הרצועה לקחי מכל הבא בידם להשביע רעבין בני קהלתם לחדשות, אחרי תקופת מנדלסון משנת תקמ"ט 1749 לספירה ואחרי שקבלו היהודים ברוב ארצות המערב משפח אורה ושיווי זכויות השתללו למציא חן בעיני דגנים שכניהם ע"י התחקות מעשיהם בבית וגם בבית התפלה או הירעועה פתאום החונות המסדית פשטה צורה ולבשה צורה אחרת, וולצער גם ויינמרויב עם לעוואנדאווסקי ובאכמאן ועוד הביאו זמירת זר בכרס ד' והתקופה הזאת לא נחתמה עוד ואחריתה מי ישרונה. במבט הראשון יש לנו להתנאות על החונות החדשה, על סירה צורתה ותבניתה ומבקרי מקדשני יוכלו לאמר בצדק "יוצי לך מזבח! אולם אם גנתה באומל הבקרת את כל רכושו המקדשי והאומות של התקופות הקודמות ונערכו לעיסת התקופה האחרונה, עלינו לבוא לידי טעקא כי ירושת החונות העתיקות עם כל מנרעותיהן עולות רב יותר על עושר החונות החדשה עם כל יפעתה וזוהרה, בהחונות הקודמות נמצא מיה מרובה של לאומות, והוממות יהודית, סגנון מקדשי ומקורי אשר חסרים בהחונות החדשה, אשר בכל יפעתה היא רק הקיט של הומיה האשכנזית אשר השתתפו בה נוצרים רבים, ועם כל הגיוון החיצוני המסורר והמחויב, עם כל הבחל והפרכים האמנותי אשר רכשה למענה החונות החדשה, נחשבה כורה כהיכל ד' כאחת מבנית הארץ הנעני והחתי הקתוליקי והפרוטסטנטי, ומעת שנשתה החונות מעבודת אלקים ותשתעבד את עצמה לאמנות הזמירה וגוירותיה הכלליות נפלה מסודה הקדושה מעד פניה נפלה ולא תוסיף קוסן הבט וראה בספר משפטי ד' מהיב החסיר החכם והמליץ ד' שלמה אלעמי אשר חי בסוף המאה השניה לאלף הששי בשנת קנא 1391 בארץ שפניא ומביאו נ"ב נרעין חלק ו' שכתב לאמר: בעבודת התפלה שוא ותפלה קצת שלוחי הצבור בשלה (הרב) לשונם שלחה בניינים צואים הלבישוה, ובאו בו פריצים ויחללוה, ולראבון לבנו גם בזמנינו החונות החדשים והישינים נוהגים להכפיל אותה תיבות והרזים בכדי לבסס קולם בנעים זמרתם ועושים כן גם בתיבות שבתפלת י"ה ושבקדושה שהיא הפיך בתפלה וע"י התמרמר מאד הנאון מוה"רם שיק (תלמוד חתם סופר) אויה כסי' ל"א ושם כתב

אוצר כל מנהגי ישרון

מביא טעם אחר נכון ומתקבל ואמר לאמר : דלכן בחרו בשם חזן לרמו על הדינים הנוהגים בשיץ עיין שו"ע או"ח נ"ג וס"י תקע"ט וס"י תקפ"א ושם איתא שהשיץ צריך להיות הטוב שבצבור (*) וצריך להיות בו ג' מדות הללו : א) חכם בחכמת התורה ב) זקן לכה"פ בן שלשים ונתמלא זקנו ו) שיהיה נשוי ור"ת של חזן הוא חכם זקן נשוי עכ"ל ; ואם יש אחד זקן ואין לו אשה ואחר נשוי ואינו בן שלשים זה שזקן ואינו נשוי קודם לנשוי יען דלשיטת רוב הפוסקים אין ממנים לשיץ אלא מי שנתמלא זקנו מפני כבוד הצבור ואפילו הצבור אין יכולים למחול עיין ט"ז ומג"א 1) ס"י נ"ג כי באמת הזקן היה חשוב ומכובד גם בעיני העמים הקדמונים בארצות הקדם, כאשר הוא הדבר גם בימינו שם העדר הזקן היה נחשב לפחיתות ומגרעת כהעדר החוטם בעינינו (עיין בספרי או"ח כמו ; העיראט, נחביר, ארביא, החכם מא"ע, דו"ק פ' 247) הנביא יחזקאל ברצותו לתאר איך מאס ד' בישראל וכלה ונחרצה מאתו ליסרם אמר כי ד' צוהו לקחת תער הגלבים ולגלח זקנו לאות כי מאס ד' בישראל והזירו מעל פניו (יחזקאל ה') ואם העבירו תער (*) על הזקן להשחיתו כלו היה זמאות אבל ויגון (עיין שמואל ב' י"ז, עזרא ט', יצ"ע ס"ה ירמיה ס"א) ושרי דוד היו נכלמים לשוב לירושלים אחר אשר גלח חזון מלך בני עמון את חצי זקנם והיו מוכרחים לשבת ביריחו עד אשר צמח זקנם, עיין ויקרא רבה פ"ג על הפסוק תהלים קל"ג על הזקן זקן אהרן ועי"י שבת קנ"ב הדרת פנים זקן **) ובאמעריקה ארץ החופש והדרור יש חונים מגלחי וגו' זקן עד הבשר ואין איש שם על לב, ובתפלת "הנני" (***) קודם מוסף של ר"ה ויו"ב שוא ירברו "זקן ורגיל וזקנו מגורל" אוי לאותה בושח אוי לאותה כל"מה ! החונים ההם הנם גיכמוהלים וכל היום סובכים הולכים

כמה פעמים לאסור דבר זה ומי שבירר למחת מוטל עליו להשתדל לבטל מנהג הרע הזה והאריך בזה עי"ש.

(*) שיץ שהולך בערכאות של גי"ס אין להיות שלית ציבור ב"אש השנה ויוהכ"פ א"ב עשה תשובה (תורת אמת ס"י ק"ז קניה) .

1) מג"א נולד בעיר גומבין בפולין הרוכז בשנת שצ"ז 1637 ומת בעיר קאליש בערך שנת תשי"ג 1683.

(*) הערה: למה נקרא שמו של תער מורה? שאין השער מתירא אלא מן התער (מ"ד פ"ה ה').

(****) הערה: גילוח הזקן דוקא בתער אסור אבל להעביר השער ע"י סם הסכים ה"ז חידא בשיורי ברכה ס"י קפ"א אות ח', והא דירושלמי פ"ק ר"ה הלכה ג' דמגלחין זקנם היינו ע"י סם ומדברי רבינו הרוקח בהלכות תשובה (כ"ה אכתוב עבירות) מתבאר דכל שאינו בתער מותר, ובס' חיים ב"ר ס"י א' כתב דאין לפסול שו"ב מפני שהעביר השער בכס עי"ש.

(**) הערה: החונים נוהגים להשביע למלאך פלוני ולמלאך פלוני להיות בעורחם להתפלל בקול רם נעים וחזק ושלא יחרו גרונם ושלא ילאה רוחם וכחם זכו ראו לנטל מנהגם דמה שי"ך השבעה לתפלה וכי שי"ך להשביע הקביה ישיקבל תפלתו בעי"כ רק יתחנן לפני האל ית"ש בלתי הזכרת שם מלאכים וכו' (לבוש חקפ"ר עי"ש וכתב כן גם בשם ס' העקרים מאמר שני פ"ק כ"ה)

בשוקים וברחובות במקלם ובתרמילם לבקש למו. ברית, יארכו לאשה הרה בכל פנה וסופרים ומזנים עתה עת ללדת ובהודעם כי ילד יולד לה יביעו ידברו עתק איש על רעהו החון וכל אחד ואחד ישתדל בכל האמצעים עד שיצוד את נפש בעל הברית, ויהי דבר ד' להם כמו מסחר עם בלויי סחכות, וכדי בזיון וקצף, (וכן חזיתי בפוטמבורג, פא ויתר הערים אינני יודע עד מה) גם לקחו לפרנסתם לבד חזנותם היות גם למסדרי קדושין אשר רוכס ככלם אינם יודעים פירוש המלות. בורים גמורים, ותמלא הארץ חמס (יית חונים, מנהלים סדרנים: חנופה, מרמז, סלף) ואין מי מוחה בידם, והבט מה שכתב בעל ספר תקנות ומנהגים לאמר: בעיר סעטשין היה דודו הנאון רב והיה בעירו רווק עתיר נכסין ממשפחה נכבדה ולא יכול להנשא לאשה באשר היה ממזר דאורייתא, ויהי לתקופת הימים והרב נסע לישוב סוליש בגליל איגאד לסדר שם גט ובעת סידור הגט בא בין השומעים אחד והכיר אותו הרב שהוא הוא הממזר, ושאל הרב על מעשיו ועל מלאכתו וענו ואמרו שהוא הנבאי בעיר ונשא אשה והוליד בנים ובנות, והמסדר קדושין שלו לא היה רב כי אם איש אחר שלא חשש לאסור גדול כזה.

סימן י"ט

חנוכה

..

למה נקרא חנוכה ומדוע קורין יום אחרון של חנוכה ואת חנוכה, ומפני מה הנשים אינן עושות מראכה בעוד שהגיות דולקות ומדוע קבעו ח' ימים הלא היה בפך שמן כדי להדליק לילה אחת. *

כתב השליה דרוש צאן יוסף, הנה חנוכה: שבו היה חנוכה בית המקדש הוא רומז לחינוך העולם, כי העולם לא נברא אלא בשביל התורה והמצות, והיונים רצו לבטל תורה ומצות בישראל, וכשנברו חשמונאים אז נתנברו התורה והמצות, וממילא נתחזק העולם, וכמו שהעולם נברא בכ"ה באלול כן חנוכה בכ"ה לחדש, וכמו שראשית הקריאה: יהי אור! כן מצות חנוכה בנרות, וכמו שאור הראשון נגנו ואין משתמשין בו, כן הנרות הללו

(* הערה: בפך שמן שנמצא בבית המקדש והיה בו כדי להדליק לילה אחת וכו' הלא יש לתמוה על הכהן הגדול (שהצניע הפך) אמאי לא הצניע כלי יותר גדול? בע"ז קב ונקי כתיבת יד ומביא מין חירא, בקונטרס אחרון שבסחוק ברכה ס"ו תרע"ב אות ב' כתב לאמר: שהיה מנהגם להניח שמן בצלוחיות קטנות בכל צלוחיות שיעור הדלקת לילה אחת וכלם התימות בחותם כהן גדול וצוקחים צלוחית בכל לילה להדלקה וכשנבאו יונים מטאו כלם ונעלים מהם פ"ז זה בהשגחה אלקית, וכן מביא בע' תבנית היכל סי' פ"ג.

אסור להשתמש בהן, ורמזו לרבר יהי אור, יהי עולה כיה וכו' ע"ש. וכן כתב הטור סי' תרי"ע קראוה חנוכה חנו—כה דבכיה בכסלו (1) גברה יד מלכות השמונאי ונצחה. חשמנאי ר"ת חדש. שבת. מילה. גדה. ארוסה. יחוד השם שרצו היונים לכטל וכ"י בשם איח כתב יוחנן היא חשמונאי ושנקרא בן דרך גדולה מלשון יאתיו חשמנים (תהלים ס"ח) לכן אומרים מתתיהו בן יוחנן כהן גדול חשמונאי, וכן חנוכה ר"ת חשמנאים נתנברו והרגו כל האויבים, ונקראו מכבי ר"ת מתתיהו כהן בן יוחנן, או מי כמוך באלים ה'; ומדליקין נרות חנוכה עם נר מיוחד וזולתם הנקרא: "שמש" שמשמש לאחרים ולפי מה שאנו עושין כמהדרין להוסיף בכל לילה נר וכל הימים ביחד הם ליו נרות, יש רמז להדלקת השמש פסוק "ויורח לו השמש" השמש מזריח ליו נרות; וחז"ל שהעמידו את חג החנוכה על הנס של פך השמן ולא על הנס של הנצחון המעם משום שלא לעורר קנאת הגוים עלינו שיאמרו שאנו חוגגים על מפתם, וכן כרי' לתכל את החג בענין קדושה וטהרה. ומה שהנשים נוהגות שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות כדי להכיר שאסור להשתמש לאורה ודוקא נשים החמירו על עצמן יותר מפני שהתשועה באה ע"י מעשה ידי אשה (משה משה סי' תתקצ"ו) ועיין רש"י שבת כ"א; בביהכ"נ מברכין נר חנוכה קודם הבדלה ובבית הבדלה קודם לנר חנוכה המעם מפני שמא ישבח להבדיל בתפלה ועביר איסורא בהדלקה עיין באר היטב תרפ"א, ואע"ג שיכול לומר המבדיל מימ כיון ש"א שלעולם מבדילין תחלה וא"כ בבה"ג יש לעשות כוותיהו אבל בצבור לא יעשה כן דבביהכ"נ אין לשנות שום מנהג ובביתו דעביר כמר עביר ודעביר כמר עביר (* וזה שקבעו שמונה ימים אף דשמן שבפך היה בו כדי להדליק לילה אחת נמצא שלא נעשה הנס אלא בשבעה לילות, המעם משום שחילקו שמן שבפך לשמונה חלקים ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד והיה דולק עד הבקר ונמצא שבכל הלילות נעשה נס (כ"י אורח חיים) (** ואין להדליק נרות חנוכה

(1) 165 שנה קודם ספירת הנוצרים.

(*) הערה: בהדלקת נר חנוכה בערב שבת איך מברכין שהחיינו והזיענו לזמן הזה ועדיין לא הגיע הזמן שהרי מדליק מבעוד יום, ונראה בערב שבת ומדליק קודם משום דאי אפשר בענין אחר והיתה תקנת חכמים כן דבערב שבת ידליק מקורם ושפיר ה"י זמנה ושייך לומר שהחיינו וזו לזמן הזה.

(**) הערה: ע"ד הנס הנעשה בפק של שמן שאיזה מהמחדשים רצו להפיל ספק בעיקר הנס בפק של שמן ע"י בספר "פך השמן" מהרב אייזיק לייב מעיר קוויניץ שיצא לקראת נשק והראה בספרו שאין בדבריהם ממש ורחק כל ראיותיהם ועי' בקובץ הפסטה שיצא לאור ע"י הרב הנאון הלל דוד הכהן אביר דעיר וילקי הסמיכה לקאוינא שכתב דברים נמרצים לאשר ולקיים מה שמקובל בדינו מאבותינו ואבות אבותינו וזה שנס חנוכה לא נזכר כלל במשנה המעם לפי שרבינו הקדוש מסדר המשנה היה מורע דוד המלך ע"ה ונס חנוכה נעשה ע"י בית החשמנאים שלא ה"י מורע דוד וזה הרע לרבינו הקדוש ובכתבו המשנה עפ"י רוחיק נשמש הנס מחיבורו (ראיתי בשם הנאון חת"ס) וז"ל לפי קט שכלי משום דנס חנוכה היה בימן שכל ישראל ישבו על אדמתם ואיצט ויכירו כל ישראל בלי ספק דיני חנוכה בכל פ"טם ומסרו הדינים הללו אבות לבנים לכן לא

בעיגול דהוי כמדרורה אך צריכין להעמידן בשורה אחת ולא בעיגול וכן אין דובקין הנרות סמוכים זו לזו עד שהן מתחממות זו מזו ונופלות ולא קיימו מצות נרות חנוכה וכן בנרות שבת ויו"ט (דרכי משה ת"ע"א) ויברך כל הברכות קודם ההדלקה עובר לעשייתן. *) וקירין יום אחרון של חנוכה "זאת חנוכה" המעם כי "זאת התורה" היא העיקר של חנוכה חכמה השמינית משבע חכמות שיש בעולם חכמת התורה (**).

ב.

מפני מה מדליקין נרות חנוכה בביתנו גם בבקר בעת תפלת שחרית.

המעם משום כדי לצאת ידי דעת הרמב"ם בשלישי מהלכות תמידין ומוספין דבהטבת המנורה דשחרית היתה גם הדלקה אם מצא שכבו הנרות וכו' כי כל המעשים שנאמרו בפוסקים על מה שתקנו להדליק בלילה בבית הכנסת לא שייכי בהדלקה בבקר (ראיתי).

ג.

מפני מה נעשה היתר לרוב בני אדם אף להלומדים לשחוק בקלפים (קארטען) בחנוכה.

המעם אולי משום שחושבים שהוא זכר על המלחמות שעשו המכבים בימים ההם, אכן אין יסוד ושורש בדתנו ואמונתנו, ובילדי נכרים יספיקו ובשחוק השאח (הנקרא בספרות ימי הבינים איסקאקי Chess) התיר הרב באנקונא (1718) ויאמר לאמר: הואיל ושחוק האיסקאקי סוף סוף אינו כשאר מיני שחוק התלויים באסמכתא והערמה הבל וריק רק חדור השכל וחכמה, ובתשובת הרב יואל ב"ר נתן פינקרלי מאלכסנדרא אמר:

היה נהוג להזכיר במשנה ביחיד, אבל גם פורים היה בפ"ס בארץ נכריה תחת מלכות עובים והיהודים היושבים בערי רחוקות או בארץ רחוקה לא ידעו דיני פורים כלל וגם בארץ פ"ס נופא וכל היות שלא ידעו פ"ס ויני פורים ומה גם שנתפזר משם והלכו באשר הלכו לכן הוכרחו חז"ל לכתוב כל פרטי דיני מילה וכו'.

הערה: *) מה שאנו קורין בפרישת נשיאים בחנוכה הפעם משום דאיתא בפסיקתא שנגמיה מלאכת המשכן בניה בכסלו (צ"ח או"ח תר"ח) ועיין ברמב"ן בהעלותך מה שמביא בשם מגלת סתרים לרבינו גסים שראה במדרש כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט דוי וכו' אמר לו הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמר אליו יש חנוכה אחת שיש בה הדלקת הנרות וכו' היא חנוכה בני חשמונאי עכ"ל.

הערה **) נוסח אמירת "הנרות הללו קדש הם" איתא במס' סופרים והועתק ברא"ש פ"ק ב' דשבת ובמזר ס"י ת"ע"ה פליאה והלא מבואר בשבת כ"ב דנר חנוכה אין בו משום קדושה דמתמה שמואל על רב אסי וכו' נר קדושה יש בו עייש ואין אנו אומרים דנרות הללו קדש הם, המעם איתא בשדי חז"ל מערכת חנוכה אות ט.

שאפילו אם אחד נדר בפרטות על שחוק האשקאקי כשיצרו תקפו היה נראה להתיר שכועתו (היינו למצוא פתח חרטה) כי שחוק של חכמה הוא, ואף אם היתה אומנתו בכך לא הוי כצחוק קוביא*) וירפעלשזיעל, קארטענשפיעל ובדומה לה שנקרא מבטל ישובו של עולם ולכן פסול לעדות אכל בשחוק האשקאקי ודאי לא נקרא פסול לעדות הגם שאומנתו בכך כי חכמה היא וצריך בזה שכל מחורה, ואינו בכלל קוביא שסורו רע וכו' כי לא יצטרפו לשחוק האשקאקי רק בעלי שכל מדות טובות, גם בנידון שבת התירו רוב הפוסקים לשחוק בו באשקאקי והרב ר' גבריאל פונטרימולי הובא בפחד יצחק (ע' שבועה) מתיר משום עונג שבת, ולכן אבני האשקאקי מוכנים לדבר היתר ואין בהם איסור מוקצה, בעל שלטי הגבורים בסוף מס' עירובין לאלפסי אומר דכל דבר שתלוי בחכמה אין בו משום הטלת חלשים ולא משום קוביא ומותר לשחוק בשבת בדבר שאינו שחוק ממון ואין בו משום מקח וממכר, אבל אומר שאין לבטל בשחוק הזה זמן תורה ותפלה אפילו כימי החול, רק בעתות הפנאי שעוסק במילי דעלמא בלאו הכי, והרב ר' שמעון הוביני אומר אפילו בספרי החכמות איכא איסור למאן דאסר כמבואר בשו"ע (או"ח סי' שו') וכשי"כ שחוק האשקאקי שהיה נראה לאסור בשבת, אבל מה אעשה והרי כמה רבני קשישאי התירוהו ויש להם על מה שיסמכו ולהם שומעין (פחד יצחק שם). ומצינו או"ח סי' שליח כתב במקום שנהנו להקל אין למחות בידם—מוצא השחוק השאח מארץ הודו הסופרים הערביים יספרו (אם אמת בפיהם) כי איש בראמיני ושמו נאסור המצינו את שחוק השאח, פילוסופים, משוררים וחושבי מחשבות חבבוהו עד מאד, קאנט, האפפמאן קלאפשמאק ורוססי מצאו בו עד ים לנפשם, ועוד ועוד מגדולי ופילוסופי או"ח, גם החכם מענדעלזאהן דבקה נפשו אחריו—במאה החמישית לספ"ה הובא שחוק זה לכינא ומשם בא במאה הששית לפרס, בשנת 960 בא לערב, עד לפני מאה שנים אשר בא לפנינו היום*).

ד.

הילדים משחקים בחנוכה בגלגלן (דריידל)

הטעם כי גזרו שלא ללמוד תורה כמו שאנו אומרים בעל הניסים, להשיחם תורתך, ובזמן ההוא למדו כלם בעל פה ובאנודה אחת למען יזכירו איש את אחיו פן שכח דבר והיתה הגזירה שלא יתאספו במקום אחד אנודות אנודות, מצאו חכמים בעת הגזירה עצה נפלאה כזו שעשו משחק דריידל להראות את אויביהם אם ימצאו, ששחקו במשחק הנלגלן ולא למדו ובהמצאה כזאת יכלו ללמוד וללמד, לכן נשאר לנו המשחק לזכר הנס, שבעבור לא שכחו תורת ד' שעמדה לאבותינו ולנו (בשם הרב בעה"מ ס' עניות עבד וס' הערה*).

הערה*). משחק הקלפים המציאו בחינא בשנת האחת עשרה למספרם בעד מלך חינא סין—הא שעשועים ומשחק לנשיו הרבות (ענציקלאפדיא החינית שנת 1678).

(** הערה: צחוק הקוביא חידש המלך פלמידיש שלחם על פיוני בזמן אבנן השופט אחי יפתח הלערי (שלשלת הקבלה)

תפארת צני ומביאו הרב זיו), בא"ח סי' ער"ח מביא שיש לאכול גבינה (לשון הבלבו תבשיל של גבינה) בחנוכה לפי שהנכם נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב, והיי אדם מביא בתור באור שהנכם נעשה ע"י אשה שבת יוחנן כהן גדול היתה יפת תואר מאד ואמרה למלך הצורר שתשכב עמו והאכילתו תבשילי נבינה כדי שיצמא וישתכר מן היין וישן וירדם וכן היה וחתכה ראשו והביאתו לירושלים וראה שר צבאם כי מת מלכם וינוסו עכ"ל, והר"ן שבת דף"י כתב שגורו יונים על כל הבתולות שיבעלו להנמון תחלה וע"י אשה נעשה גם ראמרין במדרש רבתו של יוחנן האכילה לראש האויבים גבינה לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כלם ועל זה נהגו לאכול גבינה בחנוכה עכ"ל. אמנם במגילת תענית פ"ו מביא בסגנון אחר.

סימן כ

חכמים

א.

מפני מה נקראים חכמים תלמידי חכמים.

המעם משום דכל זמן שהוא תלמיד בעיניו שצריך עוד ללמוד התורה דאין לה סוף הוא חכם משא"כ כשהחזיק עצמו לחכם שאינו צריך ללמוד עוד או הוא לא חכם ולא תלמיד (רא"ת). *

ב.

מדוע נקרא משה רבינו השם קודם התאר, ובתנאים התואר קודם השם.

המעם כי מפני שמשוה רבינו בא לו הכבוד והמעלה קודם שנתחכם אבל התנאים נקראו רבן לאחר כן, לכן רבן קודם לשם (ספר הרושי ישן נישן ומביאו הפחד יצחק).

ג.

מדוע לא נזכר משה בפי' ואתה תצוה.

המעם משום שנאמר: "מחני נא מספרך אשר כתבתי ודיבורו של צדיק עושה רושם וע"כ לא נזכר בפי' הזאת שתמיד חל ז' אדר יום פטירתו בפי' תצוה ואין שלטון ביום המות (רא"ת).

ד.

החכמים בעיניהם קוראים לארץ ישראל בשם "פאלעסטינא" ובושים בשם "ארץ ישראל".

מעם ומקור השנוי הזה הוא בזהר פ' ג' וז"ל: בר הווי' ישראל איקרי

(*) הערה: אין בדורנו עכשיו חכם כי כל הספרים נדפסים וכל מי שיש לו הבנה כזה

אוצר כל מנהגי ישראל

ארעא על שמא דארץ ישראל בד לא זכו אקרי ארעא על שם אחרא עכ"ל. ונמצא שא"י נקרא פלסטיני במ"ר (*) בראשית פ' צ"ג. עיי"ש חרדשי הרד"ל ופ"י מהר"ו.

ה.

רבים נוסעים בזמן הזה לארץ ישראל היש מצוה בעלית ארץ אבותינו ?

אשרי האיש הזוכה לכך ואינו צריך לבריות ומתפרנס שם אפילו הי' צער ויעבור השם. אבל לא כל אדם זוכה לכך ועכ"פ אלו הנוסעים לשם ועי"כ צריכים להתפרנס מהצדקה ואם היו בחו"ל הי' יכולים להתפרנס ממעשי ידיהם לא טוב עושים כי גירול הנהגה מיגיע כפו ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. (עיי' שו"ת מעיל צדקה סי' כ"ו ועיי' בארעא דרבנן אות רצ"ג וביעיר און מערכת י"ד אות ה' ועי' פ' תיכחת חיים פ' ח"י שיה' ראה שדה חמד אסיבת הרנים מערכת א').

סימן כא

חולה

א.

כשאחד מבני עמינו אינו בשלימות הבריאה ח"ו ואחר מספר המאורע הוא מספר בלשון המורגל כגון "פלוגי איז קראנק" מ"שא"כ בשמספרים על שאינו בן ברית אומרים "פלוגי איז חולה".

הטעם שמביא בעל טעמי המנהגים לפי שלשון הקודש מסוגל להתקיים הריבוד בו. ולכן על איש מבני עמינו שאינם רוצים שיתקיים הריבוד בו. לפיכך אינם אומרים בלשון הקודש זכו—טעם לפגם הוא ואסור לחשוב מחשבות שלא בדת. ונכרי שעושה את החורה חרי הוא בכהן גדול (ספ"א אחרי מות) ובתפארת ישראל (אבות פ"ק ג') איתא כי **בצלם אלהים עשה את האדם**. שאמר הקב"ה בן לנח ונלה לו יקרת האדם וכו' דמשום כך יראה האדם להטיב לכל אפילו למי שאינו בן ברית וכו' ולא יבזהו להלבין צלם ואלהים המצוץ מפניו עכ"ל. — כשמודיע צערו לחבירו יאמר לו "לא עליכם" (בדאיתא סנהדרין ק"ה).

שהוא לומר מתוך ספר ואומר מצאתי כל הפני אין שום דין ת"ח ואף לא צורבא מרבנן ולא פלוג הדבר בין למדן למדן אמנם מי שהיה לרבים ורבים קבלוהו עליהם להיות לרב ודאי דין תלמוד חכם יש לו (ש"ך ח"ט ס"א י"א) וקירין לתלמיד חכם בשם רבי, הטעם כי רבי נוטריקון ראש בני ישראל.

(*) הערה: מדרש או אנדה וחלוק שביניהם הוא שהמדרשים שנלמדו מהם דינים נקראים אנדה (ב"ל קצור מידה פ' פנחס על דביי רשיי).

ב.

אומרים : למנצח מזמור לדוד יענק' וגו' לאשה החולה בקישוי לידה ולכל חולי הנזף.

הוא כפי הפרדס, במזמור הזה יש ט' פסוקים וגם למעוברת ט' חרשים ובתיב בו ישנכך שם אלהי יעקב, ויעקב אבינו ע"ה אמר : האל הענה אתי ביום צרתי ויהי עמדי וגו' (ביאשית ל"ה) כן לאשה שיושבת על המשבר אומרים לה : מאן דעני לאמך יענה יתך עכ"ל ; ודבריו מלוקטים ממקומות נפוצים, ז"ל תולעת יעקב (1) מזמור זה אומרים לבקש רחמים על יולדת, לפי שיש בו ט' פסוקים נגד ט' חרשים של העיבור, ויש בו ע' תיבות נגד ע' צירי יולדה וכן הוא בכתבי האר"י ז"ל עכ"ל, וכדאיתא ג"כ באליהו וזמא פכ"ג וז"ל : יענק ד' ביום צרה, כי היה דוד יודע שעתיד בית המקדש להיות חרב והקרבתו יהיו בטלים בעונותיהם של ישראל, והיה דוד מצטער על ישראל כמה יהיה כפרה לעונותיהם, ואמר הקב"ה לדוד : בשעה שהצרות באות על ישראל בעונותיהם, יעמדו יחד כאגודה אחת ויתודו על עונותיהם לפני כו' ובשעה שישראל מתקבצים לפני כו' אני אענה אותם שנאמר ד' הושיעה המלך יענינו ביום קראנו עכ"ל, וסוף דברי פירוש הפרדס איתא כן בדברים רבה פ"ב יענק ד' ביום צרה, מהו ביום צרה? אר"ל למה הרבר דומה לאשה שיושבת על המשבר לילד והיחה מצטערת לילד אמרו : מי שענה את אמך הוא יענה איתך, כך אמר דוד לישראל, מי שענה ליעקב הוא יענה אתכם, מה התפלל יעקב, ואעשה שם מובח לאל הענה אותי ביום צרתי אף אתה יענק ד' ביום צרה ישנכך שם אלהי יעקב עכ"ל, וכן הוא בילקוט שמעוני ס"ו תרי"ב, ואיתא בשמות רבה פמ"ו ע"ב ללדת ועת למות מכאן אמרו חז"ל, ישבה אשה על המשבר, תשעה וצ' חלקים למות ואחר לחיים שנאמר עת ללדת שהוא עת לבית ע"כ וכן הוא בתנחומא פ' חזריע ע"ש.

ג.

ניהגים לשנות שם החולה ומברכים אותו.

איתא במס' ר"ה ט"ז ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם, אלו הן צדקה, צעקה, שינוי השם ושינוי מעשה, שינוי השם דכתיב שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה, וכתיב : וברכת אותה וגו' וכן מצינו לא יקרא עוד את שמה אברהם והיה שמך אברהם כי אב הכול גוים נתתיך, וכתיב ואגדלה שמך והיה ברכה, וכן קרא משה להושע בן נון יהושע, לומר : יה יושיעך ! כי יש תליא לשם עם ונשמה על דרך שאמרו בילקוט, בפסיקתא, בתנחומא פרשה כי השא, ובספר הבחי' ב"ב שמות ; אמר הקב"ה למשה לך בנה את ישראל, אמר משה : איני יכול לעמוד על מנינם, א"ל מול ראשי אותיות של שבטים כו' ע"ש, שכל שם מורה על מזהות ועצמות האדם, וביוצא בזה אמרו על מה דכתיב במשה ואמרו ל' מה שמו, ביקש לידע שמו

(1) תולעת יעקב (י' מאיר בן יהואל גבאי) נולד בשנת ר"מ 1480 למספרים.

הגדול, אֵיל־ה־בֵּיה: עִמִּי אַתָּה מִבְקֵשׁ לִידַע, לִפִּי מַעֲשֵׂי אֲנִי נִקְרָא. כִּשְׁאֲנִי הֵן אֶת הַבְּרִיּוֹת אֲנִי נִקְרָא אֱלֹהִים, כִּשְׁאֲנִי עוֹשֶׂה בְּרָשָׁעִים מִלַּחְמָה אֲנִי נִקְרָא: צַבָּאוֹת כִּשְׁאֲנִי תוֹלֵה חֲטָאוֹן שֶׁל אָדָם אֲנִי נִקְרָא שְׂדֵי, כִּשְׁאֲנִי יוֹשֵׁב בְּכֶסֶף רַחֲמִים אֲנִי נִקְרָא: הֵן, גַּם אֵיתָא בִּסְמֵי הַמַּעֲרֻכּוֹת שֶׁעַר הָאָדָם דְּבוֹה מִתְדַמָּה לְמַדַּת קוֹנוֹ כְּבִיכּוֹל וְזֵיל: אֵינּוֹן שִׁינוּי מְקוֹם וְשִׁינוּי הַשֵּׁם וְשִׁינוּי מַעֲשֵׂה כְּנוּנָא דְקַבִּיָּה דַּאֲתַמֵּר הֵנָּה דִּי יוֹצֵא מִמְּקוֹמוֹ וְכַד נִפְיָק אֶשְׁתַּנִּי מִדִּינִי לְרַחֲמִי וּמִרַחֲמִי לְדִינָא כְּמָה דְּאוֹקֵמִי לֹא כִּשְׁאֲנִי נִכְתַּב אֲנִי נִקְרָא, נִקְרָא אֲנִי בְּעוֹלָם הוּא כְּיוֹד הָא וְנִקְרָא בְּאַלְפָּה דְלִית, וְכֵן הִיא לְהַדְיָא בְּפִשְׁחִים דָּף נִי וְכַדִּי לְהַדְמוֹת לְמַדַּת בּוֹרְאָנוּ יִתְבַּרְךָ, מִשְׁנִים שֵׁם הַחֹלָה, דְּכַמוֹ שֶׁנִּשְׁתַּנָּה שֵׁם הַשֵּׁם מִדִּין לְרַחֲמִים, כֵּן שִׁינוּי הַשֵּׁם בַּחֹלָה מִשְׁנֵה מִדִּין לְרַחֲמִים וּמִהַבְּרָךְ: וְיָמִי שֶׁבֶרֶךְ שֶׁעוֹשִׂין עֲבוֹר הַחֹלָה מוֹכִירִין אוֹתוֹ עַל שֵׁם אִמּוֹ הַטֶּעַם הוּא עֲפִי שֶׁהִקְשָׁה בּוֹהֵר עַל הַכְּתוּב (תְּהִלִּים פִּי) "הוֹשִׁיעָה לִבִּנִּי אֱמֶתֶךָ", וְכִי לֹא הָיָה בֶן יִשְׂרָאֵל לְמָה לֹא הוֹכִיר אֲבִיו? מִכָּאן הוֹצִיא בַּעַל הַזִּוְהָר כִּי כְּשִׁיכָא הָאָדָם לִיזְכֹּר אֲצֵל בִּיד שֶׁל מַעֲלָה יוֹכִיר דְּבַר שֶׁהוּא וְדֹאֵי יוֹתֵר וְלִכְךָ הוֹכִיר אִמּוֹ, וְכַאֲל מִלֵּא רַחֲמִים (הַשְׁכֵּבָה) יֵשׁ דַּעוֹת שׁוֹנִית; וְכֵּן שְׁאֲנִי מִתְּפַלֵּלִים עַל הַחֹלָה שֶׁתִּשְׁלַח מִהֶרָה וְגו' רַפּוּאת הַנֶּפֶשׁ וּרְפּוּאת הַגֵּו, מִהַ מְקוֹם לְתַפְּלָה רַפּוּאת הַנֶּפֶשׁ? הַטֶּעַם הוּא עֲפִי מִה דַּאֲיָתָא (נִדְרִים מִ"א) אֵין הַחֹלָה עוֹמֵד מִחֲלִיו עַד שֶׁמִּחֲלִין לוֹ כִּד עוֹנוֹתָיו שֶׁנֶּאֱמַר (תְּהִלִּים ק"ג) "הַסּוֹלָח לְכָל עוֹנֵי הָרֹפֵא לְכָל תַּחֲלוּאִיכִי", וְהוּא שֶׁמִּתְּפַלֵּל עַל רַפּוּאת הַנֶּפֶשׁ דִּהֵינּוּ שִׁימְחוּל לוֹ הַקַּבִּיָּה עוֹנוֹתָיו וְאַחֵר זֶה יוֹכֵל לְהִיּוֹת רַפּוּאת הַגֵּו (רֵאִיתִי) — הַחֹלָה שְׁאִינוֹ רוֹצֵה לְעֲבוֹר הָאִיסוּר בְּעִבּוּלוֹ אֵין בּוֹה שׁוֹם חֲסִידוֹת אֱלֹא מִתְּהַיֵּב בְּנַפְשׁוֹ הַלֵּכךְ מַלְעִיטִין אוֹתוֹ עַל כְּרַחוֹ אוֹ כּוֹפֵין אוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת מִה שֶׁאִמְדוּהוּ (יִדְבִּי בְּתִשּׁוּבָה חִ"א ס"י מ"ו וּמִבִּיאוֹ פִּתְחֵי תִשּׁוּבָה י"ד הַלְכוֹת ס"ז ס"י קנ"ה) — מִי שֶׁהָיָה חוֹלָה וְצִוִּיה לִבְנֵי בֵיתוֹ לִיתֵן בְּגָדָיו לְפָלְגוֹ, נִי קְרוֹבוֹ וְשׁוֹב הַבְּרִיא וְרוֹצֵה לְהַחְזִיק הַבְּגָדִים וּלְיֵרֵן שׁוּוֹים לְאוֹתוֹ עָנִי כִּלָּא דַּעַת הָעָנִי צָרִיךְ לִיתֵן גִּוָּף הַחֶפֶץ "לַעֲנִי" וְלֹא מִהֵנִי נִתְּנָת דְּמִים (הַשּׁוֹכֵת בֵּית אֶפְרַיִם חֶלֶק יוֹדֵד ס"י נ"ו וּמִבִּיאוֹ פִּתְחֵי תִשּׁוּבָה יוֹדֵד רִנִּישׁ) (*).

ד.

נוהגים למכור ילד מסוכן (***) בעד כסף מה לאיש אחר.

בְּסֵי חֲסִידִים ס"י רַמִּיָּה וְזֵיל: רַאוּבֵן שִׁישׁ לוֹ בֶן נִמָּה לְמוֹת, וְכַא שֶׁמַּעַן

(*) מִצּוֹת בְּיָקוֹר חוֹלִים אִם יֵשׁ חִילּוֹק בֵּין שְׂאֵר חוֹלִים לְחוֹלָה מִחַטָּה מִגֵּפָה לֹא יָבֹא וְלֹא יִהְיֶה הוּא מִחֲלוּקֵת דֶּהֱרִב כְּנֶהֱיָה כְּחַב דְּמַצּוֹה, זֶה אֵין לְחַלֵּק בֵּה בֵּין חוֹלֵי הַמִּגֵּפָה לְחוֹלִים אֲחֵרִים וְזֹלַת בַּעֲלֵי רֵאתָן (חִלִּי צָרָתָה) וְהִבִּיא דְּבָרָיו הָרַב קֶמַח סֵלַת דָּף קִנִּיר ע"ב וְכַחֵב בְּשֵׁם הָרַב שֶׁלַחַן גְּבוּהָ וְיָמִי שׁוּמַע לוֹ לִיכְנֵם בְּסִכְנַת נַפְשׁוֹת דְּכָתִיב בְּמִגֵּפָה יִדְבֵּק (דְּבָרָיו כ"ח) וְכֵן נוֹהֲגִים שְׁלֹא לִבְקֹר חוֹלֵי הַמִּגֵּפָה וְזֹלַת חֲבִירוֹת הַמִּיּוֹחָרִים לִזֶּה בְּכֶסֶף מִלָּא

עֲכִיל, וְכִיבֵת קֶשֶׁה לְהַבְרִיעַ לְשֵׁם צַדִּיק הַרְחֵק יָרַח וְיִמְנַע מִגֵּפָה וְכַל דְּבַר דַּע (**).

(**) הָעֶרְהָ: חוֹלָה שִׁישׁ בּוֹ סִכְנָה הַיּוֹם וְיִרָא לְנַפְשׁוֹ שֶׁאֵי יָמוֹת בְּיוֹם שַׁבַּת קוֹרֵשׁ מִיתָּה לוֹ לֹמֵר הַיּוֹרֵי בְּפֶה מִלָּא כִּיּוֹן שֶׁהִשְׁעָה דְּחֻקָּהּ, וְאִם לֹא עֲכָשִׁי אִימָתִי כֵּן

מִי יוֹדַע אִם יִחְיֶה עַד כּוֹצֵאֵי שַׁבַּת אוֹ אִפְשׁוֹר שֶׁתִּחַבֵּל בְּלִי דַּעַתוֹ וְלֹא יוֹכֵל לְהַתְּחוּרֹת (שְׂדֵי הַמֵּד מַעֲכָת ו' אוֹת נ').

ויאמר אל אביו ולאמו פכ"פ הא לכם שקל, והא לכם ככר, וכשר ויין ואני פודה את בנכם שיהיה בני ויחי, וכך עושים למי שאין מתקיימים לו בנים ואין בו משום נחוש עכ"ל, וכן הוא בעצת אמת פ"ג ו"ל: מי שאין מתקיימין לו בנים, יכול אחר לפדותו וליתן כופר נפשו ויקרא בנו של אחר אולי ירחמו עליו מן השמים, שיכול להיות שנגזר מיתת ערירי על האב עכ"ל

סימן כב

חברה קדישא

א.

מדוע בחרה החברה קדישא לקבוע התענית דוקא בחדש כסלו רק בימים האלה: י"ד, ט"ו, י"ט, כ"ך, ולמה הם מתענים ואומרים סליחות ובערב עושים סעודה?

המעם משום שמבואר באו"ח הכ"ה בקביעות ר"ח שאי אפשר לחול ר"ח כסלו בשבת לעולם, ולזה ט"ו וב"ך אי אפשר ג"כ לחול לעולם בשבת כירוע, ובמקומות שקבעו התענית י"ד י"ט כסליו, הוא מצום שבי"ט כסלו יצא הרב של החסידים בעל התניא חפשי מבית האסורים, וי"ד כסליו משום דבר אחר: ומקור לחברה קדישא הוא בנמ' (מ"ק נ"ו) רב המנונא איקלע לדרומא שמע קול שיפורה דשכבא חזא הנך אינשא דקא עבדי עבדתא אמר להו ליהוי הנך אינשי בשמתא לא שכבא איכא במתא? אמרו ליה חכמה איכא במתא, אמר להו אי הכי שריא לכו: חברה כזאת נזכרת בתשביץ סיג, בשו"ת הרא"ש כלל י"ג, ר' אליעזר אשכנזי יסד בפרא: חברה קדישא בשנת שכיב 1564; ומה שהחברה נוהגים להתענות ולאמר סליחות, וטעם מפני אולי שנו ופגעו בכבוד המת בהתעסקם, ומה שעושים סעודה בערב, היא לסיומן ורגו ואמונה לסעודת לוויתן כי המאמין יאמין שיעשה סעודה לצדיקים ועיין ירושלמי מגילה בענף יוסף בדיה מוכלני את מלויתן וכו'; ומה שאנו קורין חברה קדישא הוא מלשון סני נהור כי על סומא אומרים סני נהור, אי נמי משום דלשון קדוש הוא מופרש ומובדל והם מופרשים להיות טמאי מתים.

סימן כג

חדש

א.

מדוע מעברין דוקא חדש אדר ולא שאר החדשים.

המעם משום דכתיב (מגלת אסתר ג) לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ואם מעברין אחד משאר החדשים לא הוי אדר שנים עשר (תוס')

(סנהדרין י"ב). *

הערה: * חדש עבור עשו מפני ג' דברים; א) אם ראו שתבואת השדה לא בשל עד

איצר כל מנהגי ישרון

סימן כד

טבילה

א.

טעם טהרת הטבילה:

איתא בס' חסד לאברהם (לר' אברהם אזולאי 1) וז"ל! הטומאה היא רוח, כמו"ש (זכריה י"ג) ואת רוח הטומאה וגו' ורוח אין בטבעו לכנס אל המים, וכשנכנס האדם אל המים נשלף ממנו מעט מעט, ולכן אמרו חז"ל (בתיכ"פ אמור) צריך שיהיה כל גופו במים, ואם ישאר אפילו ראש שער אחד מגופו לא נטהר, כי שם נאחזת הטומאה וחוזרת לשרות בגופו עכ"ל, ולפענ"ד נראה כי סוד הטבילה כמזכיר וחתום ואין אתנו יודע עד מה ואחרי כתבי ראיתי ברמב"ם (מקוואות פ"א הל' י"ב) שכתב; דבר ברור וגלוי שהטומאות והטהרות נזירות הכתוב הן ואינן הדברים שדעתו של אדם מברעתו, והרי הן מכלל החוקים וכן הטבילה מן הטומאות מכלל החוקים היא עכ"ל *

סימן כה

טלית (**)

א.

מדוע מתכסין בטלית רק אחר החתינה.

הטעם דאיתא בגמ' (קיושין כ"ט); חזיא דלא פרים סודרא ארישא וכו' אמר

פסח, עשו עבוד (חדש ואיר) שיאריך הזמן כדי שיהיה שעורים לעוגי (ב) כשראו שלא יהיה פירות עד חג שביעית עשו עבוד למען יהיה פירות על פירות, (ג) אם ראו שהלבנה רחוק מהשמש עשו מעיב כדי שתפול התקופה של ניסן קודם מ"ו ימים מהחדש — והמקור לעבר השנה הוא מחוקתו מלך יהודה שנאמר, ויועץ המלך ושינוי וכל הקהל בירושלים לעשות הפסח בחדש השני (דכה"ב) מכלל שעשה חדש עבוד כל יועציו הזכירו לעשות הפסח מאוחר.

(1) בעל חסד לאברהם נזכר בפס' בערך שנת שיל 1570 ומת בחבון בשנת ת"ג 1643 למסגרים.

(*) הערה: לצוק מים על גוף האשה לטהר אותה תחת טבילת הנשים לאחר נדחן כבר נתנו הרבנים הים על זה בשנת ד' אלפים תתקמו 1187 (ע"ן נוסח החיים במאנאסשריפז שנת 53 צד 469) וגזרו שם הרבנים והדיינים גזרה בקנס שכל בת ישראל שלא תטביל במי מקוה אחר ספירת שבעה נקיים כהלכת בני ישראל או אם תצוק היציקה תצא בלא כתובה ואין לה אף מתנאי כתיבה וכו', שמעתי שאומרים והיתה הקדשה מבנות ישראל כדי שלא יבואו לדין איסור אשת איש, אכן זה נקרא הלך בחוקת הגוי אך אנו בני ישראל בשני אסורים מדאורייתא או תרי דרבנן אין לנו להתיר האחר מפני החשש שלא יבא לעשות האחר ואין יכול להיות להתיר הקדשות שהוא לאו דאורייתא כדי שלא יעברו לאו דאשת איש חלילה ע"י פסד יצחק אות ב' (***) הערה: על טלית גדולה מכריזין להתעצף ועל טלית קטנה על מצות הנה באמת

אוצר כל מנהגי ישרון

לו אבתי לא נסיבת, ויא משום דסמוך לפסוק גדילים תעשה לך
(יכרים כ"ג) כתיב כי יקח איש אשה.

ג.

מדוע הטלית נצבעים משני צדדין לארץ הטלית בצבע הדומה
למראה תכלת. ולמה אינן עושין כלו לבן הלא המצוה של
תכלת הוא רק בציצית.

הטעם מפני שמצות התכלת העיקר מפני הפסוק שכתוב וראיתם אותו
וזכרתם שהראיה מביא לידי זכירה שהתכלת דומה לים וכו' וע"כ
מעת שנגנו התכלת היו יחדי סגולה שעשו להם זה הסימן בטליתותיהם משני
עבריהם שזכרו במצות ד' וזוה נתפשט המנהג לכל (ראיתי בספ-).

ג.

אנשים כנשים אומרים לאמר: מי שרוצה שאשתו תאריך ימים
יכפול הטלית במוצאי שבת.

אמנם הכל יפצה פיהם, והטעם משום שבא"ח ס"י ש' כתב המניא בשם
מהר"ל להכפיל במוצאי את הטלית כדי להתעסק במצוה מיד.

סימן כו

טבעת

א.

מדוע אין נושאים טבעת על אצבע אמה?

הטעם משום שכורכין על אותה האצבע את הרצועה מהתפילין כי אף
ברצועות יש להקפיד בחציצה כדעת הרשב"א, ועל יד הימנית
אין נושאים גזירה משום אמר יד.

סימן כז

יולדות

א.

תולין פתקאות בבית היולדות לשמירה ומציירין לנקבה על
שיר המעלות ציור משולש ולזכר ציור מרָבֵעַ
המנהג הזה יסודתו בתשבי בערך לילית וז"ל: אך שם הרגיעה לילית

החלוק בין טלית לשלית אינו בין גדולה לקטנה אלא בין אם מכסה בה
דרך עטיפה או דרך מלבוש כי השובש בה אומר על מצות ציצית והמתכסה דרך עטיפה
אימ- להתעטף בציצית וניסח ברכה זו הזכר (ברכות ס') ראשינן התם מעטף בציצית
אמר בא"י אמה אקני' להתעטף בציצית ועל טלית קטנה שלובש בה ולא מתעטף סבך

(ישעיה כ"ד) רש"י פירש שם שרה (מן השמים) כתב הרמב"ן ז"ל (ויקרא י"ג ה') ומובא בספר הנצחון (1) כי ב' דיש הרכבתם מן האש ומן האויר, ולכן ישומו ברוך קלותם ולא יורגשו מרוב דקותם, והחכם הפלוסוף בעל נכמת המורה בשם כל כחירי פלוסופים האחרונים (מורה חלק א' פרק ע"ג) יבנם בשם עצמים פרדיים והמה ממוצעים בין רוח לגשם, ולפי שהם כחות רוחניים גסים ועכים נונעים בקצה גבול הגשמי ואחוזים בו ביחש וערך, אשר יתכן להם האפשריות לצאת אל הפועל ולשוב חמרים ונלמים נראים או להשאר בכחם מבלי להראות, והפלוסופים יקראום עצמים פרדיים וחז"ל קראום עצמים שדיים או רוחניים שמהם נבנה כל חומר שהיא עומדת באמצע ועל ידה שמיא וארעא נשקי אהררי לפי שהיא הויה ומציאות אחוזה מקצה מזה בגבול התחתון של סוף הרוחניים, ומקצה מזה בגבול העליון של תחלת החמרים הגשמיים, ולכן אמרו חז"ל (תנינה ט"ו) שהוא דומה למלאכים ולבני אדם, ובי"ב המקובל האלתי מוהר"ר משה חיים לוצאטו (2) בספרו מאמר העיקרים תרגם יונתן לילין בלשון רבים כו' ובעירובין י"ח איתא כל אותן שנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושדין ולילין שנאמר ויחי אדם ע"לשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו מכלל דעד האידנא לאו כצלמו אוליד כו' כי קאמרינן בש"ז דחזא לאונסיה (עיין מזה במדבר רבה ובזהר פ' בראשית דף נ"ה ופ' אחרי דף ע"ו), ובילקוט ראובני (3) סוף פ' תולדות איתא, ארבע נשים הן אמות השדים; לילית, ונעמה, ואינרות ומחלת, ובס' בן סירא איתא וז"ל: ששאל נבוכדנצר מפני מה הבנים מתים כשהם בני שמונה ימים? אל מפני שלילית הורגת אותם, והאריך כס הרבה, ואני לעצמי לא רציתי להאריך בדברים נשגבים מן השכל, ורבים מחבמי ישראל רחקו מאמונה בכל אלה והבינו בדברי רבותינו ז"ל בעלי התלמוד במקומות שהזכירו זה בדרכים מושכלים, ועיין גדה כ"ד ובעירובין וז"ל הנמ' שם בעירובין: מגדלת שער כלילית עב"ל, ורד"ק (4) פירש על שם לילית כי הוא עוף הצועק כלילה, והראב"ע אמר שהוא עוף הפורח כלילה, וענין לילית בארץ החקירה וההרישה מי היא לילית ומה הן הכונותיה לפי דעת בעלי התלמוד עיין בהאסף שנת תרמ"ה, ואם נמצאו אנשים המאמינים בשדים ושעירים ורוחין ולילית יקראו בספר התשבי ובס' סוד ד' באריכות מעיני השדים, והרמב"ם בפירוש המשניות ע"ז פ"ד מ"ז חושב את האמונה בשדים וכשוף לכפירה וז"ל: אני אומר זה לפי שאני יודע שרוב בני אדם כלם נפתים כזה פתוי גדול מאד ובדברים דומה להם ומחשבים שיש להם ענינים אמתיים ואין הדבר כן עד כי הטובים החסידים מב"ד דחנו חושבים שהם דברים אמתיים אלא שהם

על מצות ציצית.

- (1) בעל הנצחון חי בקראקא ואח"כ בפראג, בתחלת המאה ה'.
- (2) ר' משה חיים לוצאטו נולד בפאדובה בשנת תס"ז 1707 ומת בעכו שנת תקי"ז 1747.
- (3) ילקוט ראובני היה רב בפראג מת בשנת תל"ג 1673 למספרים.
- (4) רד"ק (ר' דוד קמחי) נולד בנרבונא בצרפת בשנת תתקכ"ב בערך 1160 ומת שם בשנת תתקצ"ה בערך 1235 למספרים.

אסורין מצד התורה בלבה, ואינם יודעים שהם דברים בטלים כוזבים כו' והיו מגדלין ומכבדין הכוכבים ומיחסין להם פעולות בריני הכוכבים והכשוף והמזלות והשדים והגדת העתידות והרבה כיוצא בזה כו' והיו מאמינים כו' כמו יאנו מאמינים בנביאים עליהם השלום הלא תראה היאך קראם הכתוב נביאי הבעל ונביאי האשרה כו' עכ"ל, וכן כתב ר' יצחק אבוחב הראשון בעל מנורת המאור (1) נר ב' כלל י') כי הכשוף והשדים הם הבלים ודברי פתוים הגעשים לרקים, ובאמת אינן מעלין ולא מורידין אבל יוכל להזיק לאיש הנטבע בהם בכח דמיונו שמדמה בהם ופועל בו, והמנהג כשכותבים שיר למעלות ליולדות מצוירין לנקבה ציור משולש כזה ולזכר מצוירין ציור מרובע כזה משום דאיתא (נינוח נ"א) ובמדרש רבה בראשית על הפסוק ויבן ד' את הצלע לאשה שעשאה, בכנין צר מלמעלה ורחב מלמטה, ולכך מצוירין ציור כזה שמורה על נקבה אבל זכר שוה למעלה כמו למטה.

ב.

עושין סעודה בליל שבת שלאחר לידת זכר ובשבת שחיתית הולכים לבקר הילד ונוהגים לאכול שם קטניות.

דאיתא במס' ב"ק דף פ' רב ושמואל ורב אסי איקלעו לבי שבוע הבן, ואמרי לה לבי ישוע הבן וכו' ופרשיי ישוע הבן, כשתה שעושים לפדיון בן בכור, ישוע מתרגמינן פורקן כמו פדיון עכ"ל, ותוס' כתבו וז"ל: לבי ישוע הבן פי' הקונטרס פדיון הבן וכן הערוך וקשה דאף על גב דמתרגמי' פדיון פורקן, מימ אין שייך לשון ישוע ורבינו תם פי' שנולד שם בן, ועל ע"ם שהולד נושג ונמלט ממעי אמו כדכתיב (ישעיה ס"ו) והמליטה זכר וקטן לשון ישועה והיו רגילין לעשות סעודה, עכ"ל ונראה ששני השם, שבועי או "ישוע הבן" על ברית מילה הי' מפני פחד הממשלה בשעת גזרת המלכות על המילה והיו עושים ברית מילה בסתר, רק הקרואים היו יודעים ע"י אות שאמרו ריחים בכורני ישוע הבן שבוע הבן (סנהדרין ל"ב ופרשי') וגם שניו השם שבוע או ישוע הבן היו מחדשים שם בלתי נודע עוד לרומיים ועל זה כתב בעל תרומת הדשן (2) סי' רס"ט דכוונתו על סעודת ליל שבת הנקרא זכר, ומעשים הבי עושים הזכר בליל שבת לפי ששכיחי בביתם ע"ש, ומה שנוהגים לאכול קטניות המעם מפני שהבן הנולד אבל על תורתו ששכח (ס"ו וס"ה), ומה שנוהגים בשבת בשחרית לאחר יציאה מכית הכנסת לבקר אצל תינוק הנולד מביא הטויו ביו"ד סי' רס"ה בשם הדרישה מתשובה כהר מנחם כי הוא מפני שהוא אבל על תורתו ששכח בדאיתא מס' גדה ל' עכ"ל ובקור הוא נקרא, שלום זכרי על שם הא דאמרו ז"ל במס' הנ"ל, כיון שבא

(1) בעל מנורת המאור חי בכפר בערך שנת ה'א' ס' 1300, נדפס בראשינה בקושטא, רעיד ועם העתקה ספרית (ליבורנו 1567).

(2) בעל תרומת הדשן נולד בערך שנת ה'א' ק"ן 1390 בנראה בעיר רעגענסבורג וזאת בשנת ר"כ 1460 בנוישטאט אצל וינא באוסטריא.

זכר כעולם. בא שלום בעולם; והפחד יצחק 1) אות ו' כתב; זכר בנימטריא
ברכה נקבה בנימטריא נוק'.

ג.

נוהגים כשהיולדת תבא לבית הכנסת שר נשים אחר לידתה
או בעלה מחויב לעלות לתורה ולעשות מי שברך לידתה
ולנדר צדקה ונוהגין לשמור את היולדת בשבוע הראשון ללידתה.

הטעם משום שהוא זכר למקדש שבזמן שבית המקדש קיים היתה האשה
היולדת חייבת להביא קרבן כשתטהר וע"כ נדר זה הוא במקום
קרבן. ומה שנוהגים לשמור את היולדת בשבוע הראשון ללידתה. הטעם
מחמת שמאד יש לה יסורין מחבלי לידה ומחבלים שאחר הלידה יש לחוש
פן כשיתגברו עליה החבלים תאכזר את עצמה לרעת. ומטעם זה הצריכו
שמירה מרינא דגמרא חתן אבל ת"ח חולה אבל מפני רוב צערו יכול
להיות שישים קץ לחייו ע"כ צריך שמירה מאנשים לנחמהו מינונו ולהפיג את
צערו. ת"ח מפני כי עמי הארץ היו שונאים לת"ח תכלית שנאה ואם יפגשו
בלידה יחידיו יוכל להכותו נפש. חולה פן תגבר מחלתו עליו ויתעלף ואם
איש לא יהיה אצלו להשיב רוחו או יוכל לישן שנה עולם. חתן מפני פן
יעשה לו דבר מה לרע לו בעביר הרעימה להבלה.

ד.

נהגו לחוג את יום הלידה (געבורטסאג).

לחוג את יום הלידה נזכר בראשונה אצל מצרים. יום הולדת את פרעה
ועש משתה לכל עבדיו (בראשית מ) יום הלידה יום ננסיא (כ"ר פכ"ח)
הרומים והיונים חגגו לא רק את יום הולדת של החיים אלא גם יום הולדת
של האנשים שכבר מתו. ולא מצינו לא בחבמי התלמוד ולא בנאונים הראשנים
ואחרונים שחגגו יום הלידה. בקאוונא עיר מולדתי בשנת תרמ"ט (1889) למספרם
רצו אוהבי הרה"ג ר' יצחק אלחנן 1) לחוג חג יובלו למלאות המשיש שנה לרבנותו
גם זה מאן בדבר ויעצור בעדם מלהפיק זממם. ולראבון לבנו בני ישראל
אחינו האוהבים לחקות כל מעשה שכניהם כקוף המחקה בלי דעת בין טוב
בין רע. עושים חג כשמחת קציר ליום הולדת. ושמחה מה זו עושה ?

1) נולד כ"א שבט תל"ט 1679 בעיר פראגה איטליא ומת שם ב"ח כסלו שנת
תקצ"ו 1756 למספרם.

2) הרה"ר יצחק אלחנן היה רב ופוסק. נולד בעיר הקטנה ראש פלך הורנא בשנת תקע"ז
1817 למספרם ונפטר בקאוונא כ"א אדר תרנ"ו 1896. בשנת תקצ"ו 1837 למספרם נתקבל
לאב"ד בעיר קטנה ואבערין ומשם נתקבל לאב"ד בק"ק ברעזי (בארעסא) בשנת תקצ"ט
1839 למספרם. ושם נתורע להרבנים ע"י שו"ת אודות השם. דוואסע. ובדבר ההרשאה
בנט משורין שבא בסכסוך עם רב גדול ר' אייזיק משאוויל פלך קאוונא ורי"א צדק
במשפטו. בשנת ת"י 1846 כבן שלשים שנה נבחר לרב בעיר נישוויצו פלך מינסק. עיר

סימן כח

יין *

א.

כששותין יין או יי"ש אחד אומר לחבירו לחיים.

הטעם לפי דאיתא (כשפת ס"ז) ש"י עקיבא אמר על כל כוס וכוס חמרא וחיי לפום רבנן. לפי שכתוב (משלי ל"א) תנו שכר לאוכד ויין למרי נפש, ואמרו חז"ל (עירובין פ"ה) לא איברא יין אלא לנחם אבלים, לכן כששותין יין אומרים שנובה לשנות מתוך שמחה ועונג ולא מצד מדירות וניחוס אבלים ר"ל (ע"ן תנחומא פק"ו). ועכשיו היי"ש לנו במקום יין. ואמירת לחיים שונה במנהג בין בני אשכנז לבני פולין. האשכנזים אומרים לחיים לפני הברכה והפולנים מברכים ושותים מעט ואח"כ אומרים לחיים, וכבר דברו על הענין הזה הפרי מגדים ואלוהו רבה סי' קע"ד ומתוך דבר זה נראה שנהגו בבני פולין.

ב.

בשתיית יין אומרים "סברי" ולא "ברשות".

כוונת תיבת "סברי" כתב הרמ"א באו"ח סי' קע"ד כלום מוברים אתם לצאת בברכה זו עכ"ל. וכן כתב בעל המפה (1) ומה שאומרים כן על היין דוקא רבים טועים וחושבים שהוא מפני חשיבותו והאמת אינו כן אלא עיקר הטעם הוא כמש"כ הרמ"א שם מן הבי"ס קפ"ז בשם שיבולי הלקט וז"ל מצאתי בשם רב האי שנים שבאו לאכול, המברך נוטל רשות מחבירו ואומר לו ברשות מורי כו' בא להם יין בתוך המזון אין צריך לומר ברשות שהרי כל אחד מברך לעצמו ולפי שאין בית הבליעה פנוי לכך הוא אומר: סברי מורי כדי שיניחו אכילתם ויתנו דעת לשמוע הברכה ויענו אמן. (כי סברי מלשון סברא לדעת בעל התשבי והוא ענין מחשבה ודעת נכונה) ואם תאמר הרי קידוש והברלה (**). שביית הבליעה פנוי ולמה אומרים סברי? שלא תהלוק בברכות היין, ובחופה

הנמים ונדולים בישראל, בנישוועו ישב כשש שנים ובשנת תרי"א 1851 נקרא להיות רב בעיר נאוהרירעק בסלך הגיל, ושם הוציא לאור את ספרו באר יצחק, משם נחקבל לאב"ד בעיר הפלך קאוונא (עיר מולדתו ומולדת אבי וזקניו) והגליל בשנת תרכ"ב וישרת שם במשמרת הרבנות עד יום מותו, ושם בקאוונא הדפיס ספרו נחל יצחק פ"ה בשנת תרמט הדפיס ספרו עין יצחק ב"ח.

(*) הערה: נכנס יין יצא סוד (סנהדרין ל"ח) פ"י יין בנימטריא ע' וסוד בנימטריא ע' ומצא נתיב שנומקין של יין: ישרים יראים נביאים, ובהגך שלשה איכא בהן סוד שנאמר (משלי ג') ואת ישרים סודה סוד ד' ליראיו (תהלים כ"ה) וכתיב (עמוס ג') כי אם נלה סודו אל עבריו הנביאים ולכן נכנסו אלו יצא סוד (פ"י אית ג').

(1) בעל המפה הוא הרמ"א וקראו מפה כלומר שהוא פורס מפה על השלחן (שו"ע).
הערה: (**) ראיתי שכמה אנשים נוהרים ואינם מבדילין על החלב משום דאיתא בס.

אוצר כל מנהגי ישראל

ומילה אין לומר סברי כלל (מניא א"ח ס"י קע"ד ע"ן שם המעס) ועל הפת אומרים ברשות. משום שהלחם הוא רשות שאם ירצה שלא לאכול הרשות בידו לפיכך נוטל רשות משאיכ בברכת המזון וקידוש והברלה שהם חובה אינו צריך לומר רשות אלא סברי מורי; ובתנחומא פ' פקודי איתא. וכן שלח צבור כשיש בידו כוס של קידוש או של הברלה והוא ירא מסס המות שלא יהיה בכוס אומר "סברי מרנין" ואומרים הקהל לחיים כלומר לחיים יהיה הכוס הזה (מביאו פחד יצחק אות ס').

סימן כט

יום

א.

מדוע בישראל היום הולך אחר הלילה ובאותה העה הוא להיפוך.

המעס עפי מ"ר תולדות. שישראל תחלתן יסורין וסופן שלוח וברשעים תחלתן שלוח וסופן יסורין. וידוע כי הלילה מרמו על פורעניות והיום על מדת הרחמים. ולכן בישראל הלילה תחלה והיום בסוף לרמו שתחלתו יסורין וסופן שלוח. אבל באומות העולם להיפוך תחלתן יום היינו שלוח ואח"כ לילה לרמו דסופן יסורין (יכרון בספר).

סימן ל

יום טוב *

א.

מדוע נקראו המועדות ימים טובים.

המעס לפי שיום הזה הוא טוב לגוף ולנפש. שאוכלים ושותים ומתענגים וכל צרכי אוכל נפש מותר ביו"ט. וגם יש פנאי ללמוד תורה ולעסוק במצות.

ברכי על מז שבת המחר בא"ח רצ"ז: אבל על השבת מברלין וכו' והוא הדין לשאר משקין חוץ מן המים עכ"ל ופי' ברכי שהמחר ר"ל שאם יש מדינה בעולם שאין שכיח בה שום משקה המשמח הלב רק מים והייתי סביר שמבריל על המים לכן אומר חוץ מן המים אבל להבריל על החלב אסור (ומביאו שערי תשובה). אולם בערוך חשלחן מביא שמותר להבריל על החלב וגדולי ישראל היו מברילין על חלב עייש גם מותר להבריל על כוס מייא מתיק או קאפצ מתיק אם אין לו יין כי כל דבר שהוא לכבוד לאורחים נקרא חמר מדינה (בהנהגות עיבר אורח ס"י רצו ומביאו טעמי המנהגים קונטרס אחרון מ"ג ע"א).

(* הערה: בענין עישון השיטון (רויכערין) בירמ נחלקו הפוסקים וז"ל. וגם להמקילין צריכין ליתר שלא להדליק בנייר ולא בנחלת משום כשזורקן על הארץ נעשה כיבוי. גם אסור להסיר את הקצוות מן צינארין (קיצור ש"ע צ"ח) ולא להסיר הנשרף באצבע או בקיר לדחוף הדשן. משום כיבוי: ולעשות סיגערעטעס (באנקרוטקעס) ביו"ט במקום שאין לקנות מוכנים מותר ע"י דבוק הנייר ברוק מפני שאינו דבק המחקיים

ב.

נוהגים שאין אומרים מערבית בליל י"ט שחל להיות בשבת.
הטעם איתא בלבוש ס"י תציד וכן ברמ"א או"ח ס"י ער"ה מפני שמא יטה
 את הנר אבל שאר התפלה מותר לקרות בסידור לאור הנר
 שהתפלה מצויה בפי כל.

ג.

י"ט שחל בשבת אין אומרים ירכו נרננה וילכה דודי ומה טעם
 כופלין ואומרים ב' פעמים בואי בלה בואי בלה.

בספר עקרי דינים (1) י"ב אות ט"ז הביא בשם ס' בית דוד (2) ס"י
 רס"ד המנהג הזה וז"ל: יש שנמנעים לומר לכה דודי כשחל
 י"ט בשבת שלא לבייש את י"ט לפני השבת שאנו אומרים פני שבת נקבלה
 דמשמע ולא פני י"ט ע"כ, ובזון שאין אנו אומרים לכה דודי אין אומרים גם
 כן מזמורים אלו דלכו נרננה שלא באו אלא בשביל קבלת השבת, לצאת
 לקראת שבת דמיקרי בלה כמבואר בשבת ק"ט וכתב שם רש"י דקרו לה
 הכי לשביתת שבת משום חביבות, אמנם שם בס' בית דוד כתב דאין
 להקפיד בזה, דשבת אין צריך קידוש ביד וממילא קאתי הלכך צריך לצאת
 לקראתו לקבלה, כיון שהוא בא אלינו מעצמו, אבל י"ט שבא אלינו ע"י
 קידוש ביד נמצא שאנו מביאין אותו וא"כ מה צריך לצאת לקראתו לקבלי
 וא"כ אין שום ביוש בזה עכ"ה, ובשערי תשובה ס"י ע"ר הביאו ג"כ והביא
 ראיה לדעת הבית דוד מס' רס"ב ע"ש, ומ"ט יש לקיים המנהג לפי המבואר
 בשו"ע או"ח ס"י תקכ"ט דביו"ט ממהרין לצאת מביהכנים משום שמחת י"ט
 והוא מנמי מגילה דף כ"ג ושם מבואר דגם בשבת ממהרין לצאת משום עונג
 שבת, אמנם במס' סופרים פ"ח איתא להדיא בשבת מאחרין לצאת כדי
 שישמעו פירוש של הסדר אבל ביו"ט ממהרין לצאת שאינו מן הדין לפרש
 להם דאמרינן רב לא מוקים אמוראה משעשה י"ט יעו"ש, הרי דדעת מס'
 סופרים דשמחת י"ט עדיף מעונג שבת, והוא כעין מה דקיי"ל לדינא עפ"י
 הגהמ"י פ"ו מה' י"ט עפ"י הירושלמי והובא בשו"ע ס"י תקכ"ט דבגדי י"ט
 יהיו יותר טובים משל שבת והובא ירושלמי זה בכ"י יעו"ש, והנה בפרמ"ג
 או"ח ס"י ע"ר מסתפק אי עונג שבת מן התורה או דרבנן אבל שמחת י"ט

(ארחות חיים ס"י תק"ד בשם שאלות שלום ס"י מ"ג), והתוספות חיים על חיי אדם כל'
 צ"ה כתב שאכזר אפילו ברוק של הפה וכן אסור לכרוך הצינאר בנייר ולדבוק הנייר
 בליחת הפה דמתקן מנא, וביו"ט ראשון וראי אסור והיה בב' ימים של ר"ה עיי"ש.
 (1) ה"מ דניאל טירני מחבר ס' עיקרי דינים הוא היה מהמצוינים מרבני איטאליע והי
 בשנת תק"ן.

(2) בעל בית דוד חי ערך שנת תק 1739 אבי"ד ור"מ בעיר שלוניק.

כבר העלה בשו"ת שאנת אריה (1) דגם בזה"הוי דאורייתא ומבואר במג"א סי' תקמ"ו סק"ד דגם בלילה הוי שמחת יו"ט מן התורה. ולכן במנהגנו סמכין אהא דאע"ג דבשבת מאחרין בביהכנים משום קבלת שבת דלכו נרננה ולכה דודי אבל ביו"ט משום שמחת יו"ט ממהרין לצאת וכמו"ש במס' סופרים הנ"ל דיש חילוק בזה בין שבת ליו"ט. ולכן אנו אומרים רק מזמור שיר ליום השבת משום קבלת שבת (*). וממהרין להתפלל ערבית כדי לצאת מביהכנים. ועוד י"ל דבשלמא שבת שלא קירשוהו ב"ד דממילא מקודש ואתי' א"כ לא היה כאן קבלת קדושה מישראל. בעינן לאפוקי לקראת כלה ולקבלה אבל יו"ט דבלא"ה לא אתיא קדושה רק ע"י קדושת בית דין. כבר מחשיב זה לקבלת יום זה בקדושה מישראל גם בלא שבת ואין צריך תו קבלה חדשה לשם קדושת שבת. ועוד יש לומר עפ"י הירושלמי שהובא במור או"ח סי' קי"ד שאסור להזכיר בשמוע משיב הרוח ומוריד הגשם עד שיוזכר הש"ן כדי שלא יהיה נעשים אנודות אנודות זה מזכיר וזה אינו מזכיר ומה"ט כתב הב"ח באו"ח סי' רצ"ח שבט"ב שחל במוצש"ק שאין אומרים בסוק ואני זאת בריתי משום דהכל בטלין מתורה וכן ובא לציון גואל אין אומרים שאין גאולה בלילה. ומשום הכי גם במוצאי שבת קודש של כל השנה א"א ואני זאת בריתי רק ואתה קדוש משום דאם יתחילו בכל מוצש"ק דכל השנה ואני זאת בריתי אם יתפלל יחיד בביתו בתשעה באב שחל במוצש"ק יאמר ואני זאת בריתי ע"כ כדי שלא יהיה הדבר חלוק השוו חכמים מדותיהם שלא יהיה זה מזכיר זה אינו מזכיר כהא דירושלמי. והיינו טעמא דנידון דידן כיון דביום הכפורים שחל בשבת כבר מבואר בבאר היטב באו"ח רס"ב בשם כנה"ג שאין אומרים לכה דודי ומטעם המבואר שם. השוו חכמים מדותיהם ולא חלקו בדבר בכל יו"ט שחל בשבת מטעמא דירושלמי. ומה שאנו כופלין ואומרים ב' פעמים בואי כלה בואי כלה הובא בחדושי מהרש"א (2) בבא קמא ל"ב דר"ל בואי כלה לחופה (כי בפניא דמעלי שבתא היא כהנסתה כלה לחופה) ואח"כ בואי כלה לבית בעלה כי כמו שע"י הקדושין בהכנסתה לחופה נעשית הכלה נשואה כן השבת בהכנסתה בקידוש היום נעשית כנשואה לישראל; ואמירת לכה דודי יאמר בעמידה (שליה). (**). הש"ן אומר לכו נרננה ומקבל שבת על הבימה. הטעם לפי שבימים הראשונים היה המנהג שיצאו לקבל שבת (ע"ן שנת ק"ט, וע"י באה"ט רס"ב) ע"כ הולך הש"ן על הבימה לקבל שבת שהיא מקום גבוה וקרובה אל הפתח.

(1) בעל שאנת אריה נולד בליסא בערך תנה 1695 ומת בעיר מיץ (1785) בשנת תקנ"ה. (*). הערה: קבלת שבת היינו לומר "מזמור שיר ליום השבת" צריך להיות מעומד ופזז למעיב (ש"ע הארז"ל).

(2) מהרש"א נולד שנת שכה 1565 בפוזנען ונפטר ד' כסלו שנת שצב 1631 בעיר אוסטריה. הערה: (**). אמירת ששת המזמורים לכו נרננה ונו' הנהיג ר' משה קורדובר רבו וניסו של ר' שלמה בן משה הלוי אלקבץ. מחבר השיר לכה דודי שחי בצפת בתחלת המאה הרביעית לאלף השישי. לפי דעת הנאון יעב"ץ הוא כנגד ששת ימי המעשה.

ה.

כשחל יום א' של יו"ט בשבת נדחה מערבית של ליל ראשון
לליל שני שבליל שני אומרים מערבית של יום ראשון ושל ליל
שני נדחה לגמרי אבל בפסח נוהגין כשחל יום א' בשבת נדחה
מערבית של ליל ראשון לגמרי ובליל שני אומרים של
ליל שני.

הטעם שפסח שחל יום א' בשבת אין מחליפין המערבית כמו בכל יו"ט
משום שבליל שני של פסח אומרים המערבית של ספירה אור
יום הנף וגו' שהוא שיך דוקא ליום ב' שיש בו העומר (מהרי"ל).

ה.

נוהגים ביו"ט זמן מה קודם הקריאה להעמיד הספר תורה על
מקום שקורין.

לפני דאיתא במס' סופרים פ"א הלכה ג' וז"ל: ר"י הוה מפקד לרב עולא
חונא הכנישתא דבבלא כד היה קרא אוריתא תהא גלולה במקום
שרוצה לקרות עכ"ל. מזה נראה שהוא מנהג ישן.

ו.

מפני מה אין קורין ביו"ט שני וביום השני" אך אנו אומרים
פסוקי קרבן מוסף ובחמשה עשר וגו'.

הטעם השיב מהרי"ל לשואלו משום שפיקא עבדינן שמא היום יו"ט, ואם
היו קורין וביום השני יהיו סבורין דחזיה' הוא ואתו למעבד מלאכה.

ז.

למה אנו אומרים בתפלת שמו"ע של יו"ט * ובקידוש ד' לשונות:
מוערים לשמחה חגים וזמנים לששון. מקרא קדש וכן בותודיענו
אומרים ג' לשונות זמני ששון ומועדי קדש והני נדבה.

הטעם כי מועדים נקראים כל הימים טובים והמה ר"ה ויו"כ פסח שבועות
סוכות. כמו שכתוב בחג המצות וגו' זמן נקרא ע"ש שבית דין

הערה: *) מקור התיקון אתה בחרתני מן הפסוק (דברים ו'): כך בחר ד' אלהיך להיות
לו לעם סגולה, ותפלת אתה בחרתנו כולל גם השבת, ולכן כשחל יו"ט
בשבת אומרים בשבת אתה בחרתנו ולא ישמח משה (לנוש או"ח הפ"ה), בתפלת שמו"ע
של יו"ט שחל בשבת אנו מוסיפים המלות באהבה וברצון, הפעם מפני שכל המצות
ובכללם י"ט ניתנו בנינו ובנפיות החר (שבת פ"ה) אבל מצות שנת נתנה במרה באהבה
וברצון בלא אונס, ולכן מוסיפים בזכרון שבה—באהבה וברצון (ת"ת בשלח ט"ו אות ל"י).

אוצר כל מנהגי ישראל

היו קובעים עפ"י הקביעות אימתי שמקדשין את החדש מתי יהיה חל כל מועד וחג. וע"כ גם חנוכה ופורים נקראים ג"כ זמן שכן מברכים בהם שעשה נסים בזמן הזה וכן שהחיינו וגו' ומקרא קודש נקרא שע"ז שאנו קובעים אותו היום יום טוב קוראים אנחנו אותו קודש והקדושה בא על ידינו ויום זה נאסר ע"ז במלאכה שכהן כתיב מקרא קודש יהיה לכם כל מלאכה לא תעשו. וההבדל בין שמחה לששון הוא כי שמחה נאמר על שמחה נפשית (הכרמל שמות הנרופים להני מלביים 1). וע"כ גם ר"ה ויו"ט נקרא מועד לפי שהוא יום לשמחת הנפש. אבל ששון הוא רק לגוף כמו שמצינו במנחת אסתר שמחה וששון ליהודים פ"י שמחה נפשית שקבלו את התורה ברצון. וששון לגוף משתה שמחה ויו"ט. וימי החגים נתנו לשמחת הגוף עונג יומי. ושלמי שמחה אין שמחה אלא בבשר (פסחים ק"ז) וע"כ בותריענו מוכירין ג' לשונות כנגד ג' דברים שנצטוו ישראל בעלותם לרגל זהם: ראיה. ושמחה. וחגיגה. ומני ששון כנגד שלמי שמחה. ומועדי קדש כנגד עזרת ראיה. וחגיגה כנגד שלמי חגיגה (אבורהם).

ח.

אם יו"ט חל בשבת אין אומרים בנשיאת כפים רבישע.

מבואר במג"א ס"י קכ"ט ס"ק ע' שהוא משום איסור תחנה בשבת מה שאין כן ביום טוב דלא קפדי כולי האי וכמו שנוהגין באבינו מלכנו שאין אומרים אוהו בשבת של עשרת ימי תשובה (*).

(1) ר' מאיר ליבוש מלבי"ם שמו מלבי"ם הוא ר"ת מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל נולד בעיר וואלאמישק בפולין בשנת תקס"ט 1809 ומת בקיבו (1879) בשנת תרי"ט בריה. הערה: *) נוסח התפלה רבישע אני שלך וחלומותי שלך וגו' שאומרים בשעה שהכהנים נושאים את כפיהם בדוכנם, מקורו בגמ' (ברכות נ"ה) והיה נהוג לשלשו שלש פעמים בסוף כל פסוק מברכת הכהנים (עד שבא בעל השערי ציון וכתב שאין לאמרו אצל שלום) והנוסח המשולש. ותשמרני ותהני ותרצני מתאימים עם שלשה הסיומים של פסוקי ברכת כהנים. בפעם הראשונה לסיים ותשמרני למען תהיה סמוכה לה ברכת כהנים י"שסדך. ובפעם השניה לסיים רק ותהני. כפי שיסיימו הכהנים ויחונך. ובפעם השלישית האחרונה לסיים רק ותרצני. ויסיימו הכהנים לעומתו שלום. המקביל נגד ותרצני. ומבלי משום ובלי התבוננות יאמר ההמון שלשתם כלם יחד (מערני יו"ט בברכות שם בשם מהר"י והמהרש"ל. מג"א והצ"ז בשם מ"ם) ועל הוא בעיני להבין מה שסדר בעל השערי ציון לנו בתפלתו. ותתנו לאהבה לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואני כשם שנתת את יוסף צדיקך בשעה שהלבישו אביו כתונת פסים לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואיו. איה איפוא נמצא רמז לזה בתורה שבשעה שלבש הכתונת פסים מצא חן וחסד ורחמים בעיני הקב"ה ובעיני כל רואיו. ונהפוך הוא כי לפי המבואר נגלה בתורה הסבה לו כתונת פסים קנאה ושנאה. איבה ותחרות. והביאה עליו צרות רבות ורעות. גם הוא נגד מאמר חו"ל (שבת י"י) לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונחלגלג הרבר וירדו אבותינו

ט.

אסרו חז"ל (גמ' ביצה ט"ז) לבשל ביו"ט לצורך שבת כדי שלא יבואו לבשל מיו"ט לחור. מה"י מיו"ט לשבת אין מבשלין. מיו"ט לחור לא כל שכן. אלא איב הניח מערב יום טוב עירובי תבשילין (עיי' מחצית השקל תקכ"ז).

הטעם איתא בספר הוכיות פ"ו ומביאו הפחד יצחק מפני כי הוא כמו שיש להניח כל מאכל בטעם הראוי ולפעמים מין בשאינו מינו כגון שהמאכל אינו מתוקן רק ע"י תערובות כך יש לכל מצוה ומצוה טעם בפני עצמו ואין לערב המצות זה בזה אם לא לצורך קדושתן. וכדי שלא לערב קדושת יו"ט בקדושת שבת עשו חז"ל היכר ע"י העירוב שמניח קודם יו"ט וקראו אותו עירוב תבשילין לומר שעירוב הקדושות באופן זה הוא דבר נכון בדרך שעירוב תבשילין ג"כ לפעמים ענין נכון לצורך תקון המאכל וזה ג"כ כוונת המאמר (יוסא נח) שאברהם אבינו קיים כל התורה ואפילו מצות עירוב תבשילין! ובגמ' שם איתא טעם אחר. בספר דברי דוד מהנאון מוהר"ר דוד בעל המו"ז (לך) בשם חותנו כתב לאמר: דנשתבשו הספרים שכתבו שאברהם אבינו קיים אפילו עירובי תבשילין שהיה להם לכתוב עירובי תחומין כאשר שהלימוד שהוציאו חז"ל בזה הוא מדרכתיב יעקב אשר שמע אברהם בקולי מצות שאדם דש בעקביו קיים אברהם אבינו והוא תחומין וכמו שאיתא במס' עירובין והטעות יצא להם שהיה כתוב לפנייהם ע"ת והיה משתמע לתרי אפי וכתבו תבשילין במקום תחומין.

סימן לא

יום כפור

א.

משלימים בערב יום כפור הבני מעיים של הכפרות על הגנות שיאכלו העורבים.

המנהג הוה הוא עוד מזמן האמוראים שהיו מרבים מאד לשחוט בערב יום כפור בהמות ועופות עד שהיו זנרקים כבדא וכוליתא אפילו

למצרים. ולפלא כי אין איש שיעשה פירשת דבר וענין בזה (האסיף תרמ"ו צד 224) אכן לפי דעתי נראה לי שאין כאן לא שאלה ולא מחקר. כי יעקב עשה לבנו ליוסף את כנת פסים לא בפני שהוא בנו האהוב כמכע בעלי חיים, אך לפי שראה בו שפעולתיו משוערות כפי הזמן והמקומות וזה הוא. כי בן זקונים הוא לוי בשובה ונחת וסתיונות כמנהג הזקנים בשיבתו אצל אביו. והוא נער עם בני בלחה ובני ולפיה משחק את בני בלחה ואת בני ולפה בדרך הנערים. ולכן ארב אותו אביו סכל בניו וזה שתרנס אנקלוס ארי בר הכים הוא ליה. ועשה לו כתונת פסים שהכיר בו היותר גדול הערך מאחיו רצה שיהיה כן מלבושו בערך אל מלבושי אחיו בנדי קדש לכבוד ולתפארת. וכבר הזהירו חז"ל (שבת

להעורבים (הילן ציה) והטעם משום להראות הרחמנות מאתנו על העורבים אף שהם אכזרים כן ירחם ד' עלינו *)

ב.

תקנו חז"ל להתוודות עי"כ במנחה. (**)

הטעם לפי שחששו שמא תטרף דעתו עליו שישתכר בסעודה ולא יוכל להתוודות אח"כ וכן איתא במדרש רבה ויקרא פ' ג' כתב בשם הירושלמי יומא: א"ר ביבי בר אביו כיצד אדם צריך להתוודות ערב יום הכפורים וכו', ומה שלוקין ל"ט מדקות שני חלקים מאחוריו וחלק א' מלפניו הלא עיקר החיוב המה עינים ופה ומה חייבים עצמות השדרה? הטעם הוא עפי' המשנה: הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה מאין באת לאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד לתן דין חשבון כו' ונמצא צריך להתחשב המיד חלק א' מה שהיה לפניו קודם שכא לעולם, ושני חלקים מה שיהיה לאחריו היינו ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן חשבון וכשאדם עובר היו עבירה הוא שוכח לכך מלקין אותו שני חלקים מאחוריו בשביל ששכח מה שיהיה מאחוריו, וחלק א' מלפניו בשביל מאין באת שהיה לפניו (ראיתי)

ק"ד) תלמיד חכם שנמצא רבב על בנדרו חייב מיתה, ולזה רצה יעקב אבינו שיהיה לסימן אות לבוש מעלתי בנדי משי כי היו המלבושים בימים ההם נערכים כפי מעלת האיש, וכמו שהיה במצרים שאין עבד לבוש בגדי שרים ולכן הלביש פדעה ליוסף בגדי שש והנה אי"כ כתונה פסים היא לאות שלמותו ביראה ובהכמה וזהו שכתב השע"י ציון בתפלתו כשם שנתת את יוסף צדיקך בשעה שהלבישו אביו כתנת פסים לחן ולחסד ולרחמים בעיניך (מפני יראתו והכמתו שהכיר בו אביו יותר מכל אחיו) ובעיני כל רואיו (כפשוטו) הערה: *) מה דאיתא (ברכות ה') כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתיב כאלו מתענה תשיעי ועשירי וגם נשים חייבות באכילה ערב י"כ טעם הדבר הוא עפי' מה דאיתא בגמ' תענית כ"ו דאנשי משמר שבמקדש לא היו מתעניין באתר בשבת, ואמרו על זה בגמרא הרכה טעמים ואחר מהם שלא יצאו ממנוחה ועונג לצער ותענית, וכתבו המפרשים מפני שתענית הבא לאחר יום רבוי אכילה ושתיה קשה התענית יותר מכפי תענית אחר יום בסדר הנ"ל, ומפני שבשבת מרבית לאכול ולשתות והיו התענית שביום הראשון קשה יותר לכן לא היו מתעניין בו ולפי זה מבואר שכל אוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו מתענה תשיעי ועשירי, והיא מפני שתענית יום עשירי קשה לו ע"י רבוי אכילה בתשיעי ונמצא שאכילה בתשיעי היא הכנה לקושי התענית, ולכן עולה לו התענית של יום העשירי בערך תענית של שני ימים — ולא תקנו חז"ל לעשות שני ימים יום הכפורים משום כפי' דיומא כמו בשאר ימים מבואר בס' תרכ"ד דאנחנו בקואים בקביעא דירחא ורק משום מנהג אבותינו בידינו ובדבר שיש חשש סכנה לתשושי כח להתענית שני ימים רצופים גם אבותינו לא נהגו בו משום שאין רוב צבור יכולים לעמיד וכו', ובמיה אפרים ס"י תרכ"ד ובכפ"י יוסף אומץ (אשכנזי) להנאון מוהר"ל בנימיקיו על או"ח דף כ"ו איתא טעם אחר.

(**) הערה: הטיבל בערב יום נפיר אין לו לברך והמברך הוא ברכה לבטלה (תוס' ברכות ב ב ד"ה ולית, וכן הביא הרא"ש ס"ח יומא וז"ל: ונהגו לטבול בערב יום הכפורים, ואמר

ג.

מדליקין נרות בריל יום הכפורים בבתי כנסיות ובתי מדרשות *
הטעם עפ"י הגמרא (שבת ק"ט) מאי דכתיב ולקדוש ד' מכבוד זה יוהכ"פ
 שאין בו אכילה ושתייה אמרה תורה כבדהו ב סות נקיה ובין
 שראינו שהתורה הקפידה לכבד יום הקדוש במה שנוכל וכתב באורים כבדו
 ד' (ישעי כ"ד) התרגום מפרש בפנסיא לכן מדליקין נרות בבתי כנסיות
 ובבתי מדרשות לכבוד יום הקדוש הזה ועוד טעם משום דבעינן "אור
 ששבת" היינו שפסקה ממנו הנאת האור ביוה"כ וזה לא שייך באור היוצא
 במוצאי יום הכפורים אלא בעששית שהיתה דולקת מערב יוה"כ או הודלק
 ביוה"כ בהיתר לחיה או לחולה שיש בו סכנה אפילו ע"י ישראל משא"כ כשיוצא
 עתה במוצאי יום הכפורים לא שייך בו אור ששבת, ובבאה"ט אור"ח סי'
 תר"ט כתב הטעם משום שהתורה נגמרת ביום הכפורים (ר"ל משה רבינו ירד ביוה"כ
 ע"ש לוחות שניות) שקרוי נר (עין ט"ז) ואין לעשות נר לאשה שהיא לאו בית **

ד.

למה לא תהנו חו"ל לברך ברכה על אכילת עי"כ דהיא מצוה
 מן התורה מברא דועניתם ***) וכן על אכילת שבת ויו"ט שאכילתם
 ג"כ מצוה מן התורה.

הטעם משום דחו"ל לא תקנו ברכת המצוה אלא על דבר שניכר מתוך
 מעשיו שעושה דבר זה לשם מצוה זו כגון שצונו לאכול מצה או

רב עמים טובל אדם בשעה שביעית ומתפלל תפלת מנחה, ואמר רב סעדיה בעליית
 מלשכול מברך על הטבילה ואין דבריו נראין בזה שלא מצינו בהש"ס רמז לטבילה זו
 ואין לה יסוד נביאים ולא מנהג נביאים. ואי משום דא"ר יצחק (ריה ט"ז) חייב אדם
 לטהר עצמו ברנל וכו' והאידנא אין לנו טהרה עכ"ל, וקרנן נתנאל מבאר שם כי האידנא
 אין לנו טהרה דאין לנו אפר פיה, ומה האע"ה השמיטו כל הפוסקים הק' דר' יצחק כי
 האידנא אין אנו מחייבים לטהר ברנל, ועיי' בשו"ת יד אליהו סי' כ"ח, ומה שכתב הפוסק
 א"ח סי' תרי"ב דחייב לטהר ברנל, היינו בזמן התנאים ואמוראים שהיה להם עדיין אפר
 פיה ולא כבית שמואל סי' נ"ד שהביא דברי רש"י אפילו בזמן הזה עכ"ל.

(*) הערה: לברך על חנר ליו"כ מחלוקת הפוסקים היא ואנן מברכין על הדלקת נר
 בעי"כ כדברי הרב"ז הלך חמישי.

(**) מכסין השלחן במפה ליום הכפורים כמו בשבת (רמ"א בסוף סי' תד"י בשם המירדכי)
 הטעם איתא בכפ"י אורחות חיים סי' תר"י (אות ז') ומביאו שרי חמד מערכת יום הכפורים)
 משום שיוכר תמיד שהיא יום הכפורים ולא יחללו בשום דבר.

(***) הערה: עיי"כ עושים אנשים פגולות שונות שלא ירגישו הצום ואחרים מתחבמים
 עוד לאמר שזאת הסגולה הוא יותר בדוקה ומנוסה שלא יבואו שום תאוה
 לא לאכילה ולא לשתייה, הנה כל זה אסור דקרא אמר (ויקרא ט"ז) במדבר כיט) ועניתם
 את נפשותיכם וכתב (ויקרא כ"ג) וכל הנפש אשר לא תעונה וגו' הוא חייב להיות בו

מרור אשר בלתי צוואת השם יתברך היה יכול לאכול כל מה שירצה להשביע נפשו והוא ית' צונו לאכול דוקא מצה או מרור בזה שייד שפיר לברך אשר קדשנו במצותיו וצונו מה שאין כן סעודת שבת ויו"ט ואכילת ערב יום כפור הא גם בלתי צוואת הכזרה ית' היה גם כן אוכל כדי לשבעה ואין ניכר באכילתו שים ענין שאוכל מחמת צוואת השם יתברך כיון שלא נצטוו על שום דבר מיוחד שיהא ניכר מתוך מעשיו שעושה זאת מחמת הצווי דהא בכל יום ויום הוא אוכל, לכן לא ראוי לתקן בזה ברכת אשר קדשנו במצותיו (ש"י חמד מערכת יום הכפורים) מפני מה לא תקנו ברכה על מצות ענוי ביום הכפורים דהרי זו אחת מכל מצות שבחזרה ונימנית במנין התרי"ג, הטעם כתב בעל ס' יפה ללב (ומכאן שדי חמד מערכת יום הכפורים ס' נ) עפ"י שכתבו הקדמונים דעל מצוה הבאה בעבירה אין מברכין כגון השבת גולה ורבית וכיוצא ואם כן כיון דמצות עינוי ביום הכפורים באה על חטא לכפר על עונותינו כדכתיב בפ' אחרי תענו את נפשותיכם וגו' כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' וכן כתב רבינו החינוך במצוה ש"ג וכן כתב רבינו המור בריש ס' תדירובין שהברכה באה לתקן מה שחטא לכן אינו מברך, טעם אחר מביא שדי חמד שם דעת עצמו משום שלא תקנו ברכה אלא על דבר שהוא במעשה להתעטף בציצית, להניח תפלין וכיוצא אבל על מצוה שהיא בלא מעשה לא תקנו ברכה כמו שלא תקנו ברכה על קיום הלאוין וזה פשוט ומוסכם דעל מניעה אין שייד לברך וא"כ איך יברך על מה שאינו אוכל ושותה דאם כן יהיה כל היום כלו יושב ומברך ומה שאין מברכין על מצות כבוד אב ואם הטעם משום חומר שבו לא קבעו בו ברכה כי הן האדם יראה לעינים שקיים מצות כבודם ולפי האמת לא הגיע לחצי שיעור דאורייתא ובענין שאמרו לר' מרפון על אמו אף שהיה מניח שתי ידיו תחת פרסותיה והיתה מהלכת עליהן עד שהגיעה למטתה (ירושלמי פ"א פ"א) וא"ל חכמים עדיין לא הגעתה לחצי שיעור שאמרה תורה ולכן אמר אביי אשרי מי שלא ראם כי לא כל אדם וזבה לצאת י"ח חומר מצוה זו וכיון שכן אם יברך אין זה מברך אלא מגאץ לכן לא תקנו בקיזמה ברכה.

ה.

משטחים גז חציר (הייא) בביהכ"ס ביום כ.

רבים חושבים שהוא כדי להקל על הרגלים שלא לעמוד על קרקע קשה. ושלא להצטער ע"י איסור נעילת הסנדל. ואפשר דהמחזיקים בטעותם ואשר חושבים כן הוא מטעם דאיתא במרדכי מס' יומא ס' תשכין ז"ל: ומוליכים כרים וכסתות בביהכ"ס לעמוד עליהם, כי יש בני אדם שיש מכה ברגליהם, ויש שהצינה קשה לו, שהרי אעפ"י שנאמר נעילת הסנדל, אמרינן (י"מ ע"ה) רבה בר רב הונא כריך סודרא אכרעי' ונפיק, ורב הונא נפיק ברהוצי (סנדל של נפות תמרים) וכ"ש כרים דשרי ע"ל, אבל משם אין ראיה דשאני חולה דאפילו כרים וכסתות של עור מתירין לו ואפילו בנעילת הסנדל מותרים

בעינוי ואין נעשה דברים הנורמים להציר העינוי ביום הקדוש הזה (בעל זכות אבות איש ירושלים).

כמו שכתב המחבר בסי' תרי"ה, דהחיה כל שלשים יום מותרת לנעול את הסנדל (רפסקין ב"ר אליעזר דמתני' ויומא דף ע"ג) והחולה וכיוצא בו אעפ"י שאין בו סכנה ג"כ מותר וכן מי שיש לו מכה ברגליו כדעת רבינו ירוחם ע"ש אמנם אף בפני החולים שמנעלים על רגליהם או שעומדים על כרים וכסתות צריך דוקא השטחת איזה דבר על הקרקע והוא כדי להפסיק בין כרעיו ופניו לבין הרצפה. משום דרוב בתי כנסיות מרוצפים באבנים ואסור לשטוח אפיו על הרצפה, כדאיתא במס' מגילה כ"ב: רב לא נפיל על אפיה מדכתיב (ויקרא כ"ז) „ואכן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה“ וצריך לנהוג כך אפילו באין שם אכן משכית, דשמא יש תחת הקרקע רצפת אבנים, וקרקע לא חשיב הפסק כמו שכתב המג"א סי' קל"א, ותקנו „ול ביוה"כ לשטוח גז חציר (הייא) משום דבאותו יום הקדוש אנו כורעים ונופלים על אפינו, וכן כתב השליה עמוד העבודה דף רכ"ח וז"ל: ויש מקומות שמשטיחין עשבים על הרצפה משום דכתיב ואכן משכית וגו' וביוה"כ אנו מרבים בהשתחואה יותר מבשאר כל ימות השנה, ומסיק במס' מגילה דף כ"ב, דהשתחואה הוא פישוט ידים ורגלים ואנן עברין הכי דוקא עכ"ל, וכריה אינו צריך עשבים, דאין נופלים על פניהם רק כורעים ומשתחווים בעלינו, אבל ביוה"כ נופלים על פניהם בסדר העבודה עכ"ל באר היטב סי' קל"א, אמנם אפילו בביהכנים שמרוצפת אבנים אינו צריך דוקא שחת (הייא) אלא אפילו רק פורש מפה תחת כרעיו על הקרקע להפסיק נמי שפיר דמי (עמוד סי' תכ"א).

1.

מדוע אומרים כל נדרי בנינון של כבי ולמה אומרים אותו שלש פעמים ובכר פעם מגביהין את הקול יותר.

כר נדרי נתקן אחר חתימת התלמוד וזמן רב והוא עפ"י מה שאמרו (נדרים ג"ג): הרוצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה יעמוד בריה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור יהיה בטל, ובזמן רב נטרונאי גאון (1) עדיין לא נתפשט המנהג של כל נדרי בכמה מקומות, ועיין פלפול ארוך מזה בפתיחה לכל נדרי להרזיה בספר קרובות, והטעם למה אומרים כל נדרי בנינון של כבי המדאבת לב ולפי הנראה אין בו שום ענין של כבי, אלא לפי שהאנוסים של שפניא שהיו באים בסתר במערות ביום כפור להתפלל היו נזכרים בשעת אמירת כל נדרי שבועותיהם ונדריהם שנשבעו ושנדרו להצוררים והיו מתכוונים לבטל אותם השבועות והחרמות והנדרים ועל דעת הקהל וגו' עם העבריינים (לקושי צני 2) אך השבועות והחרמות שנשבעים למלכות הם בתקפם כי כל מלך אינו מאנס חיו לעבור על דתנו דת אבותינו מורשה לנו מימי קדם הנותנת לנו חיים לנפשנו ורפאות לבשרנו והנינון של כל נדרי המציא ר' יצחק ממעסינא (איטליא) כשהיה בשפניא ומה שנוהגים לומר כל נדרי שלש פעמים כתב

(1) רב נטרונאי גאון חי ערך שלש מאות שנה אחר חתימת התלמוד.

(2) בעל לקושי צני נולד בעיר מאהילוב בשנת תקע"ה (1815) ומת בעיר גלוקאף בשנת תרמ"ד (1888) למספרים, ודע שזה הלוקשי צני אינו הידוע סכנה.

רבינו תם משום שכך רוב דברי חכמים משולשים כמו: מגל זו, מגל זו, מגל זו. קופה זו, קופה זו, קופה זו (מנהות סיה) וכן מותר לך, מותר לך, וכן איחא במחצית השקל אויח תרייטן, ומה שאומר הש"ץ כל נדרי בקול רם, הטעם כדי להזכיר להצבור שיאמרו גם הם ויתנו לב על נדריהם שיררו כל השנה ואולי יש אחד בביהכנים שלא נתן לב בפעם הראשונה ישמע בשניה. ולכך נוהגים להגביה קולו בפעם ב' יותר מבראשונה וכן יותר מפעם ב' למען ישמעו כגם ויתנו הם לעצמם שאין תנאי מועיל לאדם אלא מה שיתנה הוא ולא אחר מתנה בערו (לבוש תי"ט) ומה שנהגו הקהל לומר כל נדרי בנחת עם השליח צבור, הוא כדי להתיר לש"ץ כי אין יכול להתיר לעצמו (הנהות מנהגים).

ו.

מדוע מעמידים שני אנשים אצל החזן כשאומר כל נדרי.

הטעם משום דאיתא במס' סיפרים הלכה י"ג שאינו מן המוכחר שיעמוד החזן לפני התיבה (לבו) אלא שיעמרו עמו אחר לימינו ואחד לשמאלו כנגד אבות, והא דאין נוהגים כן בכל השנה לפי שטרודים העם במלאכתם, והשתא מאימת היום נוהגים להעמיד שני אנשים, ואומרים קודם כל נדרי על דעת המקום, ועל דעת הקהל אנו מתירין להתפלל עם העבריינים, הוא עפ"י חז"ל (נריתות ו') כל תענית שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית עהרי חלבנה ריחה רע אעפ"י כן הכניסה הכתוב בכלל הבשמים, ופ"י מלת העבריינים הוא אותם שעברו על דבריהם ואפילו לא יבקשו שיתירו להם, משום דאמרינן כל תענית צבור כו' (ע"ן משה אפ"ס סי' תרי"ט ואלף למשה שם).

ז.

אם חל יו"ב בשבת אין אומרים בשמ"ע אלהינו וא"א רצה במנוחתנו.

הטעם לפי שאין רצון במנוחה זו שהרי הוא יום עינוי (לבוש).

ח.

נוהגים להכות באגרוף על הלב בעת אמירת הוידוי.

המנהג הזה איתא במדרש (קהלת ו') וז"ל והחי יתן אל לבו וגו' ולמה כותשין על הלב? מימר דכלא תמן עכ"ל, כלומר הוא כותש ומכה על הלב לומר שהכל בא לו משם והוא סבה הראשונה לכל עון וחטאת וזה החי יתן אל לבו, ותקנו הוידוי בלשון רבים לומר חטאנו ולא חטאתי, הטעם משום שכל ישראל גוף אחד וכל אחד מישראל הוא אבר פרטי וזהו ערכות שאנחנו ערכים זה בזה אם יחטאנו וכאשר חבירו עושה איזה חטא כאלו עשה עצמו וזכן יאמר בלשון רבים אף מתורה בביתו יחידי כי כל מי שעושה חטא הוי כאלו עשו אותו חטא מחמת ערכות (ראית) וכל מי שמתורה ולבו כל עמו אין הוידוי כלום וז"ש על חטא שחטאנו לפניך בוידי פה ריל שהיה הוידוי רק בפה ולא בלב; ובנוסף על חטא שחטאנו לפניך באונם קשה לכאורה אונם רחמנא פמריה ואינו בנדר חטא כלל, אמנם כן דקאי על עבירות שדינם

ליהרג ולא לעכור וכתב הר"ן שאם עבר ולא נהרג פטור מ"מ ביטול מצות
 "ונקדשתי" ועל זה כתודה: ולא הנהיגו לומר וידוי אחרי תפלת ש"ע בכל יום
 משום שהמון עם טרודים על הפרנסה ואינם מפנים את לבם לאיכות ומהות
 הווידוי ואם יתוודו בפיהם ולבם כל עמם יוסיפו עוד הטא על פשע.

ט.

**מפני מה אמר הכהן גדול בעבודה בפעם הראשונה אנא השם
 ובפעם השנייה אמר אנא בשם.**

הטעם משום דבראשונה כשמתחיל צריך שיאמר בהיא הקריאה שקורא
 להש"ת בשמו שיתודה לפניו ובשנייה שמבקש הכפרה אומר בשם
 ר"ל שבשם זה יכפר כי הוא המקור לכל השמות שהוא שם בן ד' (*) (תויו"ט
 יומא פ"ו) כשמוכיח את השם לבטלה עבירה הוא בידו אבל אם מזכירו דרך

(הערה: *) הו"ה נקרא השם המפירש שאינו נקרא ככתיבתו מזני גדל קדושתו ולואת
 בהמשך הזמן שבהו לגמרי את דרך קריאתו עוד בימי משה היו נוהגים
 מלהגות את שם הו"ה באותיותיו ותחת קריאתו ככתבו היו משחמשים במלת "שם" כן
 נאמר ויקב בן האשה הישראלית את השם (ויקרא כ"ז) בגד כאורה בנקבו "שם" יומת
 (שם פ"ו) ליראה את השם הנכבד והנורא הזה (דברים כ"ח) במשנה יומא פ"ו וגם
 בתלמוד יקרא השם המפירש מזני כי בבית דבחרה עד מות שמעון הצדיק קראוהו
 מפורש ככתיבתו מה שאמרו בנבולים (סוטה ל"ה) והחכם לעוו בספיו ישער כי נקרא
 מפורש מפני שהיה חקוק בציץ שהיה על מצח הכהן הגדול כי התרגום של פתוחי חותם
 הוא חב חקוק ומפירש אולם משמת שמעון הצדיק חדלו אחיו הכהנים לברך בשם
 המפורש אבל היו מכרכים בשם בן י"ב אותיות (עיין מידה נבוכים ח"א ס"א) ודעת בעל
 דור ודורשיו כי שם המפירש הוא כמו שם פרטי כל התיחדות נקרא פרט כמו פרט את
 הנר, פרט את החשא, ופרש ופרט מהחלפים לפעמים כמו: עד שיפרט לך הכתוב (פסחים
 כ"ב) ובירושלמי הגירסא עד שיפרש וע"כ אפשר ששם המפורש פ"ו כמו שם המפורש
 והוא מה שאנו קוראים שם פרטי ונקרא ניכ "השם המיוחד" (סנהדרין ס') יען
 כי השם מיוחד רק לבורא עולם בלבדו ומיוחד עצמותו ופעם יקראוהו שם בן ארבע
 אותיות בספיים שנתחפרו אחר חז"ת התלמוד יקרא שם הו"ה בתרגום אונקלוס שם
 רבא. השרש שם בן ארבע והוראתו בלשון הקדש הוא מן הדברים הכתובים וקשה לעכור
 עליהם, וביחוד מפני כי אין אנו יודעים כעת תנועותיו וא"ך לקרותו מפני שגם בימים
 הקדמונים נחשב בעיני כל העם לחלול הקדש לקרותו ככתיבתו, וכן יעידו גם חכמי ישראל
 שהיו בימי הבית השני יוסף בן מתתיהו וירידה האלכסנדרוני כי בימיהם אך מעטים
 מבני העליה ידעו איך לקרותו וכעת אנו יודעים רק זה כי שם הו"ה נקרא מאתנו (וגם
 בימי העתקת השבעים) לא ככתיבתו—מתי נתשטט איסור קריאתו ככתיבתו בין העם לא
 גדע אל נכון, אולם עוד יוסיפו וירידה כבר דברו מהאיסור זה בדבר ידוע לכל והתירו
 לקרותו ככתיבתו אך לכהנים בברכה את העם בבית הבחירה בברכה המשדשת לכהן גיור
 בעת העבודה במקדש ביום הכפירים (סוטה ל"ה) אולם משמת שמעון הצדיק נמנעו גם
 הכהנים במקדש לברך בשם (יומא ל"ט) וברכו את העם בשם של י"ב אותיות ואחר

לימודו מצוה להזכירו בפ' ארני ולא לכנות לומר אדושעם וכיוצא דאין דרך כבוד כלפי מעלה לכנות (קיצור שליה בשם גדול אחד ובשם אומץ יוסף, ס' שי"א). הטעם מה שלא תקנו ברכה לכהן גדול קודם סדר העבודה כמו שתקנו בשאר מצות עיין בשדי חמר מערכת יום הבפורים ס' ב'.

במנחה יו"ב קורין בפרשת עריות דאחרי מות.

בן מבואר בגמ' מגילה ל"א וכתוב בתוס' שם בשם מדרש שישראל עושין רמז להקביה שבשם שהזכיר אותם שלא לגלות ערוה כך לא תגלה ערותם בעונותם. ובסו"ס שלהן הקריאה הביא בשם הגאון ר' בצלאל מווילנא ז"ל (1) משום דאמרינן ביומא ס"ז דשעיר עזאזל היה מכפר על מעשה עוזה ועזאזל ופירשי שם דעל העריות מכפר ולכן קורין אז פרשה זו וכדי שישבו נ"כ. (*).

קורין במנחה יו"ב בניגון הקריאה שר כל השנה ולא בניגון הקריאה שר יו"ב.

הטעם שמעתי מהרב הגאב"ד דעיר שאקי ר' חיים ירמיהו פלענסבערג (2) שאמר בשם הרב ר' צבי הירש כהנא זצ"ל בעהמ"ח ס' לקושי רצביא שהוא משום מאמרים ז"ל (שבת ק"ל) על פסוק וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו שנאסרו בעריות ע"כ אין קורין במנחה בניגון של בבי שרא יהא נראה כבוכים על שנאסרו בעריות (**).

כן כשרבו הפרוצים לא נמסר גם השם שר י"ב אותיות אלא לצניעים שבכהונה (קדושי ע"א) ועיין מורה נבוכים ח"א, ס"א וס"ב ואז אסרו גם לכהן גדול לאמרו בי"ם הכפורים בקול גבוה כי אם בקול נמוך (ירושלמי יומא פ"ג ה"ז) ולפי הנראה היה זה בימי אנטיכוכוס עפיפאנוס כאשר התפשטו האלנסטין Helenisten שעליהם רמז דניאל י"א, י"ד, פריצי" עמ"י. מרשיעי ברית' (שם). האיסור להגות את השם באותיותיו כנראה לא רבים שמו לבם אליו ולואת החמירו הו"ל מאד (פנהדרין מ"א, ג"ו). וגם בימי האמוראים עוד לא נשכח אופן קריאת השם לנמרי (קדושין ע"א) בכלל יש להחליט, כי עד המאה הב לאלף החמישי עוד היה ידוע אופן קריאת השם הזה בין יחיד סגולה מעמנו ואך אחרי הזמן הזה נשכח לנמרי, אבל לעתיד לבא—אמרו בתלמוד תחזור העטרה ליושנה ויהיה נקרא שנית ככתיבתו כימי עולם כשנים קדמוניות (פסחים נ').

הערה: (*) בניסח התפלה במוסף ליוה"כ וכך היה תפלתו של כהן גדול יהי רצון וגו' שנה שתוליכנו קוסמיות לארצנו וכו' הא הכהן הגדול עמד שם ועל מה התפלל שיוליכנו לארצנו, הטעם עיין בס' שלמה מול אדר בפיו.

(1) ר' בצלאל בן משה הכהן מויצ בוויילנא נולד שם כ"ז סבת תק"פ 1820 למספרם ונפטר י' ניסן תרל"ח 1878 לסה"נ

(2) הרב פלענסבערג נולד בקירדאן פלך קאוונא ערך שנת 1847 תר"ז הערה: (**). קורין במנחה יו"ב מפעיר יונה הטעם להורות לעם בני ישראל שאין מקום לברוח מפני ד' ובכל מקום עיניו צופיות, כמו שאמר דוד המלך (תהלים

יב.

אומרים ו' פעמים : ד' הוא האלהים ביוה"כ בנעילה. *

הטעם איתא בתוס' ברכות ל"ד בדיה אמר פסוקא וז"ל : מה שאומרים ד' הוא האלהים ו' פעמים ביו"כ ויום ערב. כנגד ו' רקיעים משבחים לבורא שהוא דר למעלה משבעה רקיעים. מנוג כשר הוא וגם מצינו בקרא שתי פעמים ד' הוא האלהים נבי אליהו (מלכים א') עב"ל גם אומרים שמע ישראל וגו' פעם אחת ולא יותר עפי' מאמרם ו"ל (כ"כ ל"ג) דמחזי כשתי רשויות גם אומרים שלש פעמים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד כנגד ד' מלך ד' מלך ד' ימלוך (כ"כ הלבוש ט" תיכ"ג) וכתב המ"ו ס"י ס"א דלא חשיב לב' רשויות אלא שמע. שהוא עיקר קבלת עול מלכות שמים, וכיון שקיבל עליו עול מלכות שמים פעם אחת, אין חשש באמירת ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד יותר מפעם אחת. דהא קאי על פסוק שמע ישראל וליכא מאן דאתי לביטול וכו' ע"ש ועיין מזה במהרי"ל הל' וי"כ בסדר נעילה: כוונת התלמוד היו מתפללין נעילה בכל תענית צבור כדרך שמתפללין ביום הבפורים. נעילה נקראת במשנה נעילה שערים ואמרו בשלשה פרקים בשנה הבהונים נושאין כפיהם ארבע פעמים ביום : בשחרית, במוסף, במנחה ובנעילת שערים (תענית כ"ז) ועיין ירושלמי תענית וברכות שם, ויש נוסחאות שונות בנעילה.

יג.

תוהעין תקיעה אח' סיום קדיש של נעילה.

כתב הטור בס' תרכ"ד שהיא זכר לתקיעת היובל שהיתה ביוה"כ, והוא מן המדרבי אבל הנהגות מיימון כתב שמי שאומר כן טועה. דאם כן לא היה לתקוע אלא ביוה"כ עצמו של שנת היובל, אלא הטעם משום דאיתא במדרש, דבמוצאי יום הבפורים בת קול ** יוצאת ואומרת לך אכל בשמחה לחמך וגו' וכן כחב הסמ"ג (2) גם תוס' במס' שבת קי"ד בדיה ואמאי כו'

קל"ס) אנה מפניך אברה וגו' וגם להורות אם ישוב בדרכו הרעה מיד יקבלו כי לא יחפזו במות המת ובעל המספר מציין ההפסדה מן דוד ולא יותר ואינו אימר על התורה ועל העבודה הטעם לפי שכבר עבר עבודת היום.

הערה: * אין אומרים במנחה כיום כפור אשרי ובא לציון, הטעם כדי לעמוד להתפלל מתוך דביי תורה דווינו קריאת הפרשה וההפסדה וקדיש (שירת הרשבי"ש קמ"ט). **הערה: **** מפני מה קורין בת קול ולא בן קול, הטעם (כתב הרא"ש ומביאו חידושי' היאשונים) משום שיוצא במרה ואין כל אדם שומעו אלא הראוי לשומע, ובת' לשון מדה כמו אלפים בת יכיל, ועיין בספר אשתרלות עם שד"ל (1) פ"ק כ"ג מ"ש שם, ועיין בתו"ש בפ"ק בתרא דיבמות שהביא משום תשות כה הבת קול נגד הנביאה קרו לה בת קול.

(1) שד"ל נולד בסריעסט תק"ס 1800 ומת בפאדובה בליל י"כ שנת תרכ"ז 1865 למספר הנהוג.

(2) בעל הזמ"ג (ר' משה מקיצ' חי במאה ה"י בעיר קוצי בצרפת ובשנת ה' אלפים י

כתבו: וכן אימר ר"י. מה שתוקעין מוצאי יום כפיר אינו אלא להודיע שהוא לילה ואכילו את בניהם שהתענו וגם להבין סעודת מוצאי יום כפור שהוא כעין יום כמו שיסדר הפייטן (פסוקין של מנחת יוה"כ) אחר גמר מצוה אכול דצויר ורצויה ולא כמחזורים שכתוב בהם שהתקיעה זכר לזיכור. כי למה תוקעין בכל שנה ושנה וכי היה יוכל בכל שנה ושנה עכ"ל. והרמב"ם כתב הטעם שתוקעין הוא לומר נצחנו את השטן, והכלבו בתב שהוא כדי לערוב השטן שחזור לשלוט במוצאי יום הכפורים, והטיו כתב כסי. תרכ"ג שהטעם להתקיעה משום סימן סילוק השבינה למעלה שנאמר עלה אלהים בתרועה עכ"ל. ואחר תפלת מעריב אומר כל אחד לחבירו "יום טוב" וכן יאמר בביאתו לביתו וסמך קוה מיו"ט שהיה עושה כהן גדול (יוסף אומץ אית תת"ט) יש מקומות שקוראים למחרת יוה"כ "שם ד" (נאטמם נאמען) הטעם משום שבכל הימים מראש השנה עד יום הכפורים אומרים "המלך הקדוש" "המלך המשפט" ואחר יום כפור אומרים שוב כמו בכל השנה "האל הקדוש" והוא שמו שהיה לפניו (מדרש פינחס).

יה.

מדוע אין אומרים תחנון בימים שבין יום כפור לחג הסוכות?
הטעם לפי שבהם נשלם כנין בית המקדש יב"ב, שנאמר (מלכים ב') ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל העם ישראל עמו וגו' שבעת ימים ושבעת ימים י"ד ימים (ספד התניא סי' פ"א).

סימן לב

כפרות

א.

מנהג כפרות בערב יום הכפורים שמסבבין את הראש עם עופות ובר דזכר. ונקבה לנקבה. ואומרים זה כפרתי וגו'.

דבר זה הוא מנהג ישן מימי הגאונים שאחר התלמוד, וכבר מובא במרדכי (ליומא *) וז"ל: כתוב בתשובת הגאונים וששחקתם שאנו נוהשים נחישות שאנו רגילים ליקח ראשי כבשים בריה ואוכלים דבש וכל מיני מתיקה ואוכלים רוביא וברתי. ושאנו שוחטין תרנגולים בערב יום למספר בני הבית כו' נשיב לכם כי הניחוש בזה טוב הוא ורובו מיסוד המקרא ואגדות, על ראשי כבשים שאנו אוכלים כדי שישמענו הקב"ה לטובה וישימנו לראש ולא לזנב, ומה שאנו אוכלים דבש ומיני מתיקה כדי שתהא שנה טובה שמנה ומתוקה וכתוב בן (נחמיה ה') אכלו משמנים ושתו ממתקים ואז היה ר"ה. ורוביא כדי שירבו וביתנו וברתי שיברתו שונאנו. ושאנו שוחטים תרנגולים בן מנהג כל

1250 השלים את ספד מצות גדול (פמ"ג) ונדפס מעם הראשונה ק"ס לשנת ר"מ 1480. (*) קורין את המסכת יומא ולא יום הכפורים כמו ראש השנה פסחים, סיכה לחזרות קדושת היום כי יום אחד הוא בשנה ויומא ר"ת יום א' בשנה.

חבמי ישראל שמחזירין אותן בחייהן סביב ראש של כל אחד ואחד שבבית ואומר זה תחת פלוני זה נכנס לזחיטה ופלוני נכנס לחיים ושוחטין ומחלקין בין עניים ויתומים ואלמנות כדי שיהא כפרה על נפשינו עכ"ל. וכתב שם הראב"ה (1) והנני מסיף לאמץ המנהגים מהא דבריות ה' והוריות יב: אמר אביי השתא דאמרת סימנא מלתא הוא יהא רגיל למיכל בריש שתא קרא זר ברא כרתי וסליקא בו ע"כ וכ"ז הביא המוש"ע ס"י תקפ"ג להלכה. והנה בעין כפרות התרנגולין מערב יו"כ חזינא ליה להנשר הגדול רשיי ו"ל דניחא ליה נמי בהא שג"י בשבת דף פ"א בהא דפורפיסא דאיתא התם שהוא עציץ נקוב כתב וו"ל; ובתשובת הגאונים מצאתי שעושין חותלות מכפות תמרים ממלאים אותם עפר וכ"כ או ט"ז ימים לפני ר"ה עושין כל אחד ואחד לשם כל קטן וקטנה שבבית וזורעים לתוכן פיל המצרי או קטניות וקורין לו פורפיסא וצומח ובעריה נוטל כל אחד שלו ומחזירו סביבות ראשו ע"ב פעמים. ואומרים זה תחת זה וזה חליפתי וזה תמורת ומשליכו לנהר עכ"ל. והנה תשובת הגאונים שהביא המדרכי הביא ג"כ הרא"ש סו"פ יוה"כ והטור באו"ח ס"י תר"ה ויעוד שמענו מחכמים הקדמונים שאעפ"י שהבהמה דמיה יקרים יותר מן התרנגול אעפ"י כן תרנגול מובחר לפי ששמו גבר בדאמרינן יומא כ' מאי קריאת הנבר ר' שילא אמר קרא תרנגולא. וכיון ששמו גבר תמורת גבר בגבר טפי מהנך מעלי כו' ע"כ. ויש לבד זה יחס אל מה שכתבו הראשונים הפילוסופים האלקים (הזמ"ן פ' לך ע"ש) שבהיות רצון ד' שיהא חל הנבואה היה מצוה לנביא לעשות פועל דמיון כמו בנבואת אלישע במלכים ב' י"ג שציוה ליואש המלך לירות בקשת נגד ארם ויאמר חץ תשועה לד' בארם, ויואש עשה כן ג' פעמים ויקצוף על יואש איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים או הכית את ארם עד כלה ועתה אך' שלש פעמים תכה את ארם. והנה מה היה הענין הזה? האם להבטיח לב' יואש ציוה הנביא לעשות סימן זה? הלא אז מה חטא יואש כי בטח לבכו בשלש פעמים שנענש לבלתי הכות את ארם רק שלש פעמים. ומבואר שהוא פועל דמיון להכריע את המעשה כדמיון הפועל. והוא מהדברים הירועים אך ליוצר הכל תכל ומלואה שהמעשה תלויה בדמיון הפועל, וכן מצינו שהקב"ה ציוה לאברהם אבינו לעשות פעולת הדמיון לירושת הארץ שאמר לו (ב"אשית י') קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה. וכן עשה הקב"ה פועל דמיון כיעקב שידו אוחזת בעקב עשו שיתפוס את המלוכה ובסוף כמובא במדרש פ' סיה. וכן ביחזקאל ד' ואתה קח לך מחבת ברזל וגו' ואתה שבב עץ צדך השמאלי וגו' וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני וגו' וכן שם יב: ואתה בן אדם עשה לך כלי גולה וגו' וכן שם ל"ו ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתב עליו. ובהושע א' קח לך אשת וגו' והדברים ארוכים ושרשם במוסדות החכמה ללב בנין. והנה שם בבי הביא שמנהג הכפרות הביא גם התשביץ אמנם הרשביא בתשובה כתב אעפ"י ששמעתי מפי אנשים הגונים מאשכנז שכל רבני ארצם

(1) היה תלמיד ד' אליעזר ממין מחבר ספי יראים.

עושים כן וגם שמעתי שנשאל*) גם רבינו האי ואמר שכן נהגו עכ"ז מנעתי המנהג הזה מעירנו וכתב בא"ח שהרמב"ן אוסרו מפני דרכי האמורי עכ"ז הב"י ועפ"ז כתב בשלחן ערוך שם סי' תר"ה שיש למנוע המנהג אמנם בדימי שם הביא מנהג זה גם בשם מהר"י (1) ומהר"ל וכתבו שהמנהג הפשוט בכל מדינות אלו לעשותו וכ"כ גם הביח (2) שם שאין אנו חוששין לרברבי הרשבי"א והרמב"ן לבטל מנהג הנאונים תקיפי קמאי רק שאין להקפיד על תרנגול לבן דאז יש בו משום דרכי האמורי ולכן כיון שמקורו מהנאונים הראשונים האחרונים, והובא ברמ"א להלכה ובכל נושאי כלי השו"ע המגנים בעלי ההוראה אין למנוע מנהג זה כלל; ובאמת מנהג הכפרות תכליתה טובה מאד כל הפוסקים המדברים ממנהג זה כלם מזכירים בזה"ל: ערב יוה"כ נוהגין כקצת מקומות לשחוט תרנגול כפרה ורגילין להתו לעניים כדי שיהיה כפרה לנפשו, וא"כ התכלית היוצא ממנהג זה טובה מאד כי יהיה לעניים מה לאכול בעי"כ ואחר הצום בערב ואין לך באמת כפרה גדולה מזו להאכיל עניים מרודים רעבים ומסוכנים אולם בעת הדאבון לבנו ארז ועיר שם ועיר שם ישים זאת על לבו, ובזאת צר לי מאד כי מחמת הבהלה והמהומה מרוב השחיטה אשר קשה מאד לזוהר בכל הפרטים הנצרכים על פי דת ודין תורתנו הקדושה לכן ראוי ונכון להקדימן יום או יומים לפני ערב יום כפור ולו הבריוו זאת רבני עיר ועיר היה בזה

הערה:*) ספיי השאלות והתשובות נמשכת בימי תקופת גירולה וארוכה (יותר מאלף ומאה שנה) מתחלת מן המאה הששית לאלף החמישי ונמשכת עד ימי הורגה השוית נכתבו ביחוד על שאלות הרב בנבולות האמינות והדעות בהתרת הפקות שנפלו בבאונים אשר בספרי תורה שנכתב ושבעל פה פסקי דינים במצות המעשיות גם בסכסכים שבדיני ממונות בין איש יהודי לרעהו היהודי כי בימים ההם היתה עוד הכרת בתי דינים הישראלי לבלי לעמוד למשפט עם אחר היהודי לפני שופטים מבני עם הארץ, והרבה בעלי דינים לא רצו לעמוד לדין בערכאות ארצות מנוהים כי המעמד השגל של בתי הדינים ותורת המשפט במאות שנות הבינים והכרעת המשפטים לסוכת הנדון או הרעתו להביא את הנדון במים או באש לבחון אותו הצדיק הוא אם רשע והמנהג ליסר את הנדונים ביכורים קשים Torture עד שיוציאו מפיו הודאה על חטאים שלא חטא — כל אלה פעלו פעולה נמרצה על היהודים שלא אבו בשום אופן להיות נשפטים משופטים פיאים ותורת דיניהם שר אכזריות, ע"כ היו היהודים (ופעמים רבות גם הניצרים שהיו להם דינים ומשפטים עם היהודים) מגישים דבריהם אל דיני ישראלי ורבו השאלות והתשובות — לפתרון הפקות, ובמצוקות העתים נתנו יד לספקות ושאלות בפנות אחיות שלא נודעו כלל בישראל עד הנה ובכן רבו ילדי יום יום שנתנו מקום לדינים מחודשים ולמצוא צד השוה בהמעשים לעניים מפירשי בתלמידים; כתבי שו"ת כאלה חמרי נכבד היא לחקר ההיסטוריה, ומרם נראה חיי הקהלות וסדרי הצביר הישראלי.

- (1) הי"י (עקב ווייל) נולד בע"ך שנת קפ"ה 1425 בעיר ווייל באשכנז ונקרא על שם מקומו ונפטר בערך שנת ר"ז 1456. וקרבן נתנאל (על הרא"ש) היה דור שמיני ממנו.
- (2) ר' יואל מחבר ס' ביה נולד בעיר לובלין בשנת שכ"א 1561 ונפטר בקראקא שנת ת' 1640.

הרוחה ולישרי לב (השוחטים) שמחה ומנוחה *) לא נכון מה שהרבה בני אדם באים אל השוחט ואוחזים עופות כדיהם ועומדים סביב בכדי שמיד שיגמור שחיטת עופות של זה יתחיל בשלו ובפרט ערב יום כפור בשחיטת הכפרות. כי יש כזה משום צער בעלי חיים וגם יש חשש צימוק הריאה (פתחי חשבה בשם השיבת בית אפרים חיד ליה)

3

אומרים בשעת סביבת הכפרות פסיקי יושבי חושך כמבואר במור תר"ה.

דנא מדאמרינן בברכות נ"ד א"ר א"ר ד' צריכין להודות יורדי הים והולכי מדבריות ומי שחולה ונתרפא ושהיר חבוש בבית האסורים ומייתי להו מקראי יורדי הים מנלן דכתיב: יורדי הים באניות וגוי הולכי מדבר מנלן דכתיב: תעו במדבר בשימון וגוי מי שחלה ונתרפא מנלן דכתיב: אוילים מדרך פשעם וגוי ויועקו אל ד' בצר להם וגוי יודו לד' חסדו וגוי מי שהיה חבוש בבית האסורים מנלן דכתיב: יושבי חשך וגוי יוציאם מחשך וגוי יודו לד' חסדו וגוי וכבר עמרו התוס' שט' דלא חשיב אותם השם כמו שמסודרים בקרא בתהלים וכתבו דקרא נקט סדר המסוכנים ביותר תחלה וגמרא מקדים המצויים יותר תחלה והנה בתשביץ חיד ס"י ל' כתב דלאו דוקא אלו הדברים אלא בכל הסכנות שיש בהם הצלה ממות לחיים חייב להודות. וכ"כ בשו"ת הריב"ש ס"י שליו (1) והנה תרתי קמיתא דשם יורדי הים והולכי מדבר הם ביד האדם להכניס עצמו בסכנתם אבל חולה שנתרפא וחבוש בבית האסורים אין ביד האדם להכניס עצמו רק ביד הקביה וחילוק זה הזכירו תוס' במגילה כ"ה ד"ה הכל יעו"ש. ולכן אנו מזכירים הני תרתי שביד הקביה כמנהג כפרה זו שהכונה לפדות ממות לחיים. שנצלל מסכנות אשר נגזרות מן השמים מכלי יכולת האדם להשמר מהם. ואנו מתחילים יושבי חשך וגוי ואח"כ אוילים כסדר שאמרן דור המלך ע"ה הוספות מהתיבות בני אדם (**). ליושבי חשך לקוח מאותו

הערה: *) הכפרה דערב י"כ שנשחט ונמצא טרפה אינו צריך כפרה אחת משום דעיקר ענין הכפרות הוא מה שניתנים דמיהן לעניים ואין ג"כ בין כשרה למריפה יתן דמי הצרפה לעניים ונבחר לר' מנחם.

1) הריב"ש (ריב"ז יצחק בר ששת ב"פ) נולד בעיר בלנסיאה בספרד בשנת פ"ו 1326 נספר באלגיר בשנת קס"א בערך 1480 למספרם. תשובותיו אשר השיב לשואליו נולד תקי"ז (כמספר הריב"ש)

**) הערה: אתם קרוין אדם ואין א"ה קרוין אדם (יבמות ס"א) כתבו המפרשים בדרך פשוט: דאדם מורה על האחדות דבכל השמות שאדם מתכנה בהם (א"ש נבר. וכיוצא נמצא לשון רבים אבל כינוי אדם לא יבא בו לשון רבים (אדמס) ומדות האחדות נמצאת בעצם בישראל ישאל נ"י אחת. שה פורה ישראל. והו אתם קרוין אדם ואין א"ה קרוין אדם

קאפיטל תהלים ק"ו סוף פסוק ה' ששם נאמר ונפלאותיו לבני אדם, בספר אחר ראיתי שנתקן לומר בני אדם בימי הרומאים. *

סימן כג

כהנים

א.

הכהנים עולין לדוכן ברגלים ומדוע מנגנים הכהנים בדוכן ?
טעם לברכת כהנים ברגלים עפ"י אנדת הירושלמי וז"ל: משחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה וכתוב (תהלים ז') ואל זעם בכל יום

(* הערה: ארכעה צריכין להודות יוררי הים בו ומי שהיה חבוש בבית האסורים אמרו חז"ל פליאה נשגבה! הלא ימצאו נשים יותר גלויים ופורסמים ולמה דוקא

הוצרכו להודות רק באלה הארבע

הטעם בזה הביא הרב בעל באר רחובותי משום כי פעולות ד' ית' נחלקים לשתיים והם הנסיות והטבעיות, ודבר זה ידוע אשר הניסים אשר המה פורסמים וגלויים לעין כל ואינם נפש ההמוני בלתי מכיר ימלא פיו תודה על אשר נמל עליו לחלצו מצרתו ויודה לד' חסדו על זה וידע כי יד ד' עשתה זאת, ניסיות הטבעיות שאינם פורסמים רק לעושה נפלאות גדולות לבדו וצריך לזה עין ההכרה ואין בעל הנס מכיר בניסא, כי יעמין זרים לשוודר נחלתו, והוא לא ראה ולא ידע וגם לא נלחם נלחם כס רק מעצמם שבו מדרכם הרע, ואי האדם לא יערב לבו להודות ולהלל לד' כי חושב בלבו שהשוודר התחייב כי הפך לבו בקרבנו אשר באמת נאשך הוא ברסן רצון הש"ת וכער הנס יתלח הכל בחיק הטבע, והנה כל הניסים אשר חשבם דוד המלך ע"ה המה נכנסים תוך כוג הניסים הנסתרים בהיות הדברים מצוים מאד, ולמקרה יחשבו למי כנון יוררי הים אשר למאות ולאלפים אשר ילכו ארחות ימים בלי מניעה וישיבו בהשקט ובטחה וגם כי יהיו גלי הים כי יעמוד רוח סערה ואי יקרב רב החובל ויעשה בתחבולותיו להתור אל היבשה ואף כי יראו כי כל הנמלים תתבלע והרוח יסתער עליהם עזי יקום סערה לדממה ויחשו גלי הים מה ימריצנו להודות באשר יצא הרוח מאוצרות הטבע ושב למנוחתו ולא יבין דרכו ומקרה הוא לו והולכי מדברות אשר יש אחם צידה לרוב וויינם עליהם ללחם עם צר ואויב נחש ושרף איך יעלה על דבבו להודות על שובו בשלום, וכי יחלה אדם ונפל למשכב והרופא נותן לו סמים המועילים המחויקים ידי טבעו להבריאו ושב ונרפא, על מה יודה ובעיניו ראה מעשה הרופא אשר עשה אתו ולא ידע כי רק מעשה הי"ת הוא עושה, ואם חבוש בבית האסורים ויחמול עליו לב השופט או השר לשלח אותו חפשי הלא דבר מקרה הוא על מה יודה? על זה אמרו חז"ל לזרזו איתנו כי גם ארבע אלו צריכין להודות ולא יתלו הדבר בטבע כי כל אלה ידו עשתה ולולי השיב ימינו אחר חיו אז היה נאמר בצרתו ח"ו כי הוא המליך לימין עוזו אח הטבע לשמור את עושי רצונו ולפרע מן עובדי רצונו אשר ישלחם ביר פשעם—ברכת הנומל כתב בשיטה מקובצת לבריכות (ומביאו שרי חמד מערכת ברכות) ומיהו כל היכא דליכא עשרה אפשר דימתין עד שלשים יום דלמא מיתרמו למיעבד מצוה כהלכתה מכאן ואילך מברך אפילו ביחיד וזה ברור עכ"ל, ומרן חידא בספרו לדור אמת סי' כ"ג כתב נכון שלא לאחר ג' ימים ואם איתר יש לו תשלומין כל

מי מבטל? ר' אמי אמר: ברכת כהנים מבטל (עכ"ל ירושלמי 1) וברגלים הם ימי
הדין כמו שאמרו חז"ל (י"ח מ"י) בארבע פריקים העולם נרון ואז היא עת מסירת
הפתקין ויתכן לחזור ולהפכו לשוב ולכך הכהנים נושאים ידיהם ברגלים ויהפוך
די לך את הקללה לברכה (ישמח משה 2) ובמדרש רבה (כמנ"י י"ח) מבואר
יותר וז"ל: ששים גבורים סביב לה אלו ששים אותיות שבברכת כהנים מגבורי
ישראל שהם מגברים את ישראל, אמר ר' עזריה דברים שהם נזכרים
בגבורה ששמו של הקב"ה נזכר בכל אחת ואחת, יברך ד', יאר ד', ישא ד',
כלם אחוהי חרב מלמדי מלחמה, שהמה נלחמים כנגד כל פורעניות שבתורה
עכ"ל, ולפי זה המדרש תבין ג"כ את המאמר בנ"י (בינות נ"ח): האי מאן
רחמי חלמא כו' ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידיהו כו' ולימא הכי רבשיע
אני שלך ונו' ולסיים בהדי כהני כו' יען כי ברכת כהנים היא שמירה והצלה
מכל הפורעניות: וברבשיע, בחוקיהו מלך יהודה, שתי תיבות מלך יהודה
ליתנהו בתלמוד ורי"ף ורא"ש וטור ולבוש, ומעם השמטתם נראה לבלי להזכיר
מלכותא דארעא מפני העדר כבוד של מעלה, וכן על ידי משה רבינו, הוזכר
זכרי"ף וראש וטור סתם שם משה בלתי מלת רבינו, ואפשר שהוא ג"כ מטעם
זה, עיין א"ח ס"י קפ"ח ברמ"א סי' ובט"ו שם, ודע עוד דככל הסידורים לא
הוזכרו הפרטים כפי סדר הזמן, וברא"ש איתא כפי הסדר הנכון לפי הזמן
ואם כהן אחד עולה לדוכן לא יקרא השי"ן "כהנים" (מהר"ם טראנין
היא סיה, ועיין שו"ע א"ח קכ"ח, ועיין פחד יצחק אות ב') וכן איתא במדרש
רבה פ"א דאם שני כהנים הם שיעלו לדוכן צריך שיאמר להם החזן "כהנים"
ואם אינו אלא כהן אחד אינו צריך לאמר "כהנים", ועיין ברפומי ערוך שהג"י
בפי ר"ח והלכתא כוותיה דאב"י דאמר (סו"ט ל"ח) דוקא לשנים קורא החזן
"כהנים" שנאמר אמור להם, והא דאיתא ירושלמי פרק אין עומדין עיין שם
על זה כבר העיר הנאון מהר"ב בהפלאה שבערכין ע"י; ותקנו ברכת כהנים
קודם שים שלום מפני שבברכת כהנים יסיים המלה "שלום" ושים שלום ג"כ

זמן שירצה, וכן הוא לשון הריב"א יש לו תשלומין כ"ו שירצה, וכן הוא לשון הצדה
ליד הגדול במאמר א' כלל א' לפי שביב"ה זו נתקנה כנגד תורה ותורה יכול להביאה
כל זמן שירצה, עכ"ל.

הערה: 1) ערך בשנת 400 לספ"ס, כי חתימת הירושלמי היתה כמו מאה שנה קודם
חתימת תלמוד בבלי, ור' יוחנן חבר תלמוד ירושלמי, אב"י הי' ח"ש ביזל

וגק"א פר נפחא לא שם המיתר לאב"י הוא כי אם שם אומנתו, עכרתו אמו, מת אב"י
ילדתו, מתה אמו, י"י תארו ומראהו וחזו מי יוכל לספר? וזה שנתפסע בינינו התלמוד
בבלי יותר מן התלמוד ירושלמי היא אך משני סבות חיצוניות, שיהודים הראשונים באירופא
יושבי ספרד היו יותר קרובים במסחיהם ובמשאש ובחנם אל יהודי בבלי מאשר אל יהודי
ארץ ישראל, שנשמו אז דרכיה בודון קיסרי רומי, ועל כן פנו בשאלותיהם לגאונים בבלי
ולא לחכמי ארץ ישראל, וגם מפני שהחכמים השבויים כמו ר' משה ובנו ר' חנוך,
ר' חושיאל וכו' שהפיצו את התלמוד הבבלי בספרד היו בעצמם בני בבלי.

2) בעל ישמח משה נולד בשנת תקס"ט 1759 בעיר פרעמסלא ונפטר תרי"א 1841.

יסוים כתיבת שלום, עיין בנמ' מגילה י"ח. כתב המרדכי מס' מגילה אבל בתוך י"ב חדש על אביו או על אמו נוהגים שאינו נושא כפיו וצריך לצאת מבית הבנסת קודם שיתחיל השיץ העבודה והטעם כתב המטה משה לפי שכל מי שעומד לברך ראוי לו שיהיה שרוי בשמחה; ובהן שאינו יכול לעמוד בשעת נשיאת כפים אסור לו לברך בישיבה (פוסק ל"ט). ומה שהבהנים מנגנים בשעת הדוכן משום דמזה יבואו לירי התעוררות והתלהבות לברך בכונה ע"ד והיה כ' ג' המנגן ותהי עליו רוח ד' (מלכים ב' נ').

ב.

הבהנים חולצין מנעליהם כשעולין לדוכן *

הטעם משום שמא יפסיק ג' רצועה מסנדלו והוא ילך וישב לחזור ולקשרו וחבירו יברכו והוא לא יברך ויאמרו עליו שהוא בן גרושה או בן חליצה (פוסק מ'). ואף במנעלים שאין להם רצועות אסור דעל סתם מנעלים גזרו ולא פלוג. ול"נ דלכן אסור אף בזמננו משום דוגמא דבית המקדש שהיו הולכים חיפים (עיין ר"ן שבת ק"ד).

ג.

רחיצת הבהנים לנשיאת כפים דוקא ע"י לוי.

איתא בזהר פרשת נשא דף קמ"ז וז"ל: חנא כהן דבעי לפרסא ידיו בע דיתוסף קדושה על קדושה דיליה רבעי לקדשא ידיו על ידא דקדישא. מאן ידא דקדישא דא ליואה דבעי כהנא ליטול קדושה דמייא מידיו דכתיב וקדשת את הלויים הא אינון קדישין. וכתיב בהו בלויים (במדבר י"ח) וגם את אחיך מטה לוי וגו' שבט אביך כלל. מבאן דכל כהן דפרים ידיו בעי לאתקדש ע"י דקדישא ליתוסף קדושה על קדושתיה ועל דא לא יטול קדושה דמייא מבר נש אחרא דלא הוי קדישא. וכצניעתא דספרא תאנא לוי דאתקדש כהנא על ידיו בעי הוא לאתקדשא בקדמיתא וכו' עכ"ל (**). ובתורה תמימה במדבר י"ח אות א' מביא סמך מן הפסוק וגם את אחיך מטה לוי וגו' למנהג שהלויים יוצקים מים ע"י הבהנים. וכתב המחבר או"ח קכ"ח שקודם לכן יטול הלוי ידיו אולם הרמ"א שם כ"ב: ולא נהגו הלויים ליטול ידיהם תחלה רק סמכו על נטילתן שחרית אבל אם נגעו במקום מטונף הגון הוא שיטול ידיו. ונוהגין כמו שכתב הרמ"א. ואם אין שם לוי יצוק בכור שהוא פטר רחם לאמו (מנ"א או"ח קכ"ח).

(*) הערה: נשיאת כפים בזה"ז אם היא מ"ע מדאורייתא או אינה אלא מדבריהם יש חלוקי דעות אבל קוששא דמילתא הוא ונשיאת כפים בזה"ז מ"ע דאורייתא ולפדות בכור אצל הבהן בשטרות של המשלה (אסינאציעס) או באנקנאמען דינס כשטרת ואין הבן פדוי (שו"ת חת"ס יו"ד ס"י קל"ד).

(*) כהן שיוצא לישא כפיו צריך להוסיף קדושה על קדושתו. וצריך קידוש ידים ביד קודם מי יד קדוש זה הוא הלוי שצריך הבהן לקבל קידוש ידים מיר הלוי שכתוב בו וקדשת את הלויים וכו'. מכאן שכל כהן שנושא כפיו צריך להתקדש ע"י קדוש להוסיף קדושה על קדושתו ובספרא דצניעתא תני לוי שכהן מתקדש על ידו צריך הוא להתקדש בראשינה וכו' (זהו העתקה ללשון עברי מהזהר שבפנים הספר). —

מדוע מצימים הבהנים בברכתם באהבה.

הטעם משום דאיתא בזהר כל כהן דלא רחם לעמא או עמא לא רחמין ליה לא ישא כפיו * (מניא אותה ס"י קכ"ב).

אין מסתכלים על הבהנים בשעת החובן **

אין הטעם מזום הא דאיתא במס' חגיגה ט"ז ; כל המסתכל בשלשה דברים עיניו כהות : בקשתו, בנשיאו, ובכהנים. שזה דוקא בזמן שבית המקדש קיים שהיו עומדים על דוכן ומברכים את ישראל בשם המפורש ע"כ. משאיכא בזמנינו דאסור לשמש בשם המפורש, אין האיסור רק משום היסח הדעת ולא משום דעיניו כהות, ומשום הכי גם הבהנים מתעטפים בטליתם שלא לראות פני העם כמו שכתב הכ"י קכ"ח. וגם בזמן המקדש לא היה אסור אלא להסתכל בעיון רב אבל לא בראי' בעלמא. וכן איתא בירושלמי דמגילה עלה דמתני' היו ידיו צבועות לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו אמר ר' יוסי ואת אומרת שאסור להסתכל בכהנים בשעה שהן מברכין לישראל אמר ר' חני כלום אמרו אין מסתכלין אלא מפני היסח הדעת אנא מסתכלנא ולא מסחא דעתאי עכ"ל. וכן איתא ברמב"ם (1) ה' תפלה פ"ד ה"ז, טעם אחר שמתבסין הבהנים בטלית ברוכנין שזעתי בשם הנכאי דביהכ"ס דעיר ווילנא. משום שמא ימצא איוב ושונא לכהן בביהכ"ס עת דרוכנין ויחשוב הבהן בלבבו שאויבו ושונאו זה לא יכרך לכן מתבסין בטלית שלא יראו דבר מה ויברכו ברכה שלמה *** (ומה שקורין "דוכן" כי התיבה דוכן שם איצטבא שהוא לשון גימא לפי שהבהנים עומדים במקום גבוה וכן הוא בתרגום על הפסוק שאו ידכם קדש (נהלים קליר) טולו ידיכון כהניא על דוכן קידשא. וכן הוא במס' מדות פרק ג' משנה ו').

* כל כהן שאינו אוהב עמו (ד"ל הציבור) או עמו אינו אוהבים אותו לא ישא כפיו (העתיקה מלשון הזהר שבפנים הספר ל. ה"ק).

הערה: ** היש חיוב על ישראלים להתכרך מפי כהנים אם לא ? מביא בתורה תמימה במדבר ו' אות קליה וז"ל דלא שייך בזה חיוב והוא עפ"י מה שאמרו לענין ביהכ"ס שכולה כהנים אפילו הכי עולים לדוכן מפני שברכתם חלה על עם שבשדות כלומר על כלל ישראל, איכא הרי הם מקיימים מצותם במלואה בכל איס' בין שיש להם שומעים בין שאין להם שומעים עכ"ל.

(1) הרמב"ם נולד והתציה 1135 מת תתקס"ד 1204 למספרים. עשר שנים רצופות בלי הרף עבד המפעל הענקי את "משנה תורה" (יד החיפה).

*** הערה: אל תהי ב"ת הרי"ט קלה בעיניך (מגילה ט"ז) נשאל הישביא בחלק חמישי ס"י ג' שאם הוא הרי"ט כמשמעו גם קללתו גם ברכתו מה זאת עושה ?

והשיב וז"ל : ותחלה אומ' כי כל היורד מחברו בדבר נקרא הרי"ט כנגדו באותו דבר, ותנה דור המלך ע"ה נקרא הרי"ט בעבורת בית המקדש לענין אחר מהבהנים הקסנים וכן כל

מדוע עושין ה' הכהנים ה' אוירים באצבעותיהם בדוכנם.

הטעם כתב המור קכ"ח משום דכתיב מציץ מן החרכים (שני השנים ב') ה' חרכים דהיינו חלונות ע"כ מבינים לעשות ה' אוירים. והראש מנלה פרק ג' מביא לפי המדרש רבה (דברים פ"א) מציץ מן החרכים שכינה למעלה מראשיהן ומציץ מבין חרכי אצבעותיהן. ומטה משה מביא טעם אחר ושיבולי הלקט כתב כי פתיחת האצבעות הוא סימן שאימת שכינה עליהם כאלו הם מתחלחלים עכ"ל.

מדוע אומרים יישר כח לכהנים אחר הדוכן הלא הם מוכרחין לברך את ישראל דכתיב כה תב"כו.

הטעם משום דאיתא אצל התרומה ומעשר שמוכת הנאה לבעלים אעפ"י שישראל מוכרחים ליתן התרומה והמעשר אעפ"כ צריך הכהן והלווי להחזיק לו טובה לישראל שנתן לו. כי היה להישראל הברירה לתת לאחר. וכן כאן היו יכולים הכהנים לקיים מ"ע לברך את ישראל במקום אחר שיש עשרה מישראל וע"כ נותנים לו יישר כח.

סימן לדברים

א.

מדוע עושין חריץ על כף חלב דוקא.

איתא ברמ"א יו"ד סי' פ"ט וז"ל: אבל כבר נהגו כל ישראל להיות להם ב' סבינים ולרשום אחד מהם שיהא לו היכה ונהגו לרשום של חלב עכ"ל. ופמ"ג כתב בשם הלבוש שנוהגין לעשות סימן בסבין של חלב וסימןך חריצי חלב (שמואל א' י"י) והטעם מזה נ"ל משום דכתיב (שמות ט"ז) בערב תאכלו בשר (* אמרו חז"ל (יומא ע"ה) למדה תורה ר"א שלא יאכל בשר אלא בלילה. וכל היום יספיקו במאכלי חלב ובדי תפונה הכפות מפורות כל היום

הכהנים נקראו הדיוטים בערך הכהן הגדול לפי שאינם ראויים להיות כמוהו וכן אפילו לענין המלאכה גדול שבישראל נקרא הדיוט כנגד אחד מן האומנים כמאמרים דדיוט תופר כדרכו והאומן מכליב וכן בכל ענין כפי מה שהוא וכל שכן במי שהוא ירור מחבירו במעלה כי כל ישראל כהדיוטים לפני המזך לכן אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך. הערה: *) מה טעם דוקא בערב משום דבשר נאכל בסעידת קבע, ואחרי סעודת קבע טובה המנוחה כאשר כן אנו רואים בטבע כל בעלי חיים האינם מדברים העושים כל מעשיהם על פי הטבע הטבע והם נוחים אחר אכילתם. וביום כל אדם מריר בעניניו ואינו יכול לניח. והמינע אחר אכילת קבע מביא עליו חלאים רעים (מכ"ם פ"ג ה"ד מ"ע"ת). אבל בערב חפשי הוא מיניעה ונוח לו ועת אז לאכול בקבע ולנוח.

אחת הנה ואחת הנה לבן עושין חריץ על כף חלב דיקא משום גזרה שמה יחטוף אחד כלילה כף לאכילת בשר במקום שאין אור הנר מגיע, ועל ידי החריצין ירגיש בידו שהוא של חלב, ועל כף של בשר אין עושין חריץ משום שכפות של בשר מונחים לעולם על מקומן הראוי להן מפני שאין נאכלין בהן אלא כלילה, ומאי גזרה איכא בהא? ואף עכשיו שאין אנו אוכלים בשר עד החרר שחררו וקבעו לנו המנהג נוהג ונצב סלה.

ג.

אין מגעילין כלי שר חלב לבשל בו בשר וכן להיפוך ואין מגעילין רק כלי של איסור לעשותו היתר

הטעם מבואר במג"א סי' תק"ט בשם הגאון מהר"ם בנימין מפוזנא ששמע ממחרים יפה שאם יעשה כן לעולם לא יהיה לו רק כלי אחד ויגעילנו כל פעם שישתמש בו וזה אסור דלמא אתי למטעי כמבואר בחולין דף ח'.

ג.

שומפים הכלי במים קרים אחר הגעלה מיד.

הטעם כדי שלא יחזור ויבלע מה שפלט כבר (באר הגולה 1) או"ח תני"ב.

ד.

מרוע מברכין על טבילת כדים ואין מברכין על הגעלת כלים. **הטעם** משום שהטבילה היא מצות עשה והגעלה היא מצות לא תעשה שלא לאכול נבילות ואין מברכין על לית מלבד לאו דערייות שמברכין עליה אנכי עשה דקדושין (איסור והיתר ליבינו יונה)

סימן לה

כתות ופלגות

א.

יש פלגה אחת שאין אוכלים בשר.

מענתם ורביתם הוא שעפ"י הטבע ומדת אנושי אסור להרוג בעל חי ולאכול את בשרו, אמנם כן הצדק אתם, כי לא זרחה עליהם אור התורה, וכל ההיתר לאכול בשר ירענו רק מהתורה שנאמין בה שהוא מאת ד', והוא יתברך התיר לנו בתורתו להרוג בע"ח ולאכול את בשרו וא"כ מי שכופר בתורה אסור לו לאכול בשר כי מי התיר לו? עיין פסחים מ"ט.

(1) נדפס די אלול ישנת תל"א או בתחלת ת"י"ב (1681) כן נראה מציאותי שכתב ביום י"ג תמוז תל"א ועל המצבה שעל קברו ח"שה היא ואין עליה פרט יום מותו ושם רשום שנפטר ביום די אלול והשנה חסרה.

ב.

שואלים לאמר: מי הרשה לחכמי התלמוד לעשות ערמה ותחבולה נגד מצות ד' כמו שתקן הלל פרוזבול או מבירת חמץ (*) והיתר עסקא (***) או בדבר הכרחי בשבת יטלמל פחות פחית מד' אמות וכדומה.

כבר הוכיח החכם המפורסם ר' דוד (נימו 1) שיסוד דבר זה נמצא בשופטים כ"א בפילגש בגבעה שאחר שנשבעו השבטים בד' לבלתי חת בנותיהם לנשים לשבט בנימין ואחר זה התנחמו על שבועתם ולא יכלו לעבור עליה. או מצאו תחבולה וערמה לתת להם מבנות יבש גלעד ולחשוף הנשים במחילות עיין בגמ' תענית דף ל' מה שדרשו. ועתה אתה הראית לדעת כי אך תואנה הם מבקשים להתעלל עלילות ברשע על חכמי התלמוד אשר מפייהם אנו חיים. ואשר גדולי חכמי העמים את התלמוד יקרישו ויעריצו

הערה: (*) לענין מבירת חמץ עיין בחתם סופר או"ח סי' כ"ב שכתב להסביר החילוק בין הערמה למרמה ע"ש.

הערה: (***) ע"ד היתר עסקא כתב חכמת אדם כלל קביט דפוס תקפ"ה ובדפוסים אחרים כלל קמ"ג. תיקון מהר"ם (הוא הגאון מו"ה. מענדיל אביד ריק' לאדמו"ר) וקונטרס אחריו מלחם הפנים להלכות רבית כתב שהגאון מחבר חלקת מחיקק העמיד על תיקון מהר"ם שהיה מקודם במדינת פוילין בימי הביניים. ולפי הנראה הוא דבר פלא שלא מצינו כל רמז קל בתורה להמצאת היתר לאיסור זה. ולא נתבאר היסוד והכספים על מה ראו לבנות עמודי ההיתר, אמנם ההיתר הוא בנוי על הפסוק "והי אחיך עמך" (ויקרא כה) שאז בימי נתינת התורה היו עיקרי יסוד חיותם ועסקם של ישראל — עבודת האדמה והוא היה היסוד והעמוד לעשרם ולמצבם. והכסף לא היה נחשב להם כי כי שהיה לי ותבואת בהמון היה נחשב לעשירי. והכסף לא היה להם לעיקר ויסוד החיים. וכשהיו לזרם כסף לא היה למען עשות מסחר וקנין, רק למען השג על ידו לחם ובגד למי שחשד לו כזה משדהו ועבודתו. ולפי זה משילא מוכן כי לעני הלוח הזה לא היה כל חשבון לשלם רבית וגם להמלוה העשיר לא היה חסרון ניכר בהלוואת כספו בלא רבית, אחרי כי כלל לא היה להם עסק כספים, אבל בימי הבינים שאבדה לישראל חלק ונחלה בעבודת האדמה, ונשארו נזי החי רק על המסחר לבדו. לא יכלו עוד להחזיק באיסור רבית, כי הכסף נעשה ליסוד עיקרי לאמצעות החיים. והמסחר, ונעשה עסק הרבית. עסק שזה נס להלוה גם להמלוה. ושייך בשניהם בזה וחי אחיך עמך, ולכן ראו חכמים למצוא היתר לאיסור זה וחשבו שעל דעת כן לא אסרה התורה ענין זה בכולה והסכימו חכמי הזמן להמצאת ההיתר (תורה תמימה בחר כ"ה). והמנהג שמביעין תורה איש לחבירו (דאנקען) בעד הלואה גמילות חסד ואין בזה משום רבית דברים, כיון דממדת דרך ארץ להודות זה לזה על המרחא אין הוראה זו מוסבת על גוף ההלואה כי אם על מידת דברים (תורה תמימה דברים אות ק"ה).

(1) נימו (ר' דוד בן פנחס) בעל הכוזרי השני נולד בוויניציא בשנת תיר 1654 ומת בלונדון בשנת תפח 1728

ומהרסו ומחריבו ממנו יצא, הוי מי מנה מספר האבות אשר במטאטא השמד השמידו ספרי העברים מבתיהם, ויש שירשו אוצר ספרים מאת הוריהם וימכרו אותם בחצי מחירם, לקיים מה שנאמר: בערתי את הקדש מן הבית! ואת בניהם ילמרו מדעים שונים, אך לא חבמת תורתנו הקדושה—ולשונות שונות ואך לא שפת קדש.

סימן לו

ל"ג בעומר

א.

שמחת ל"ג בעומר מה זו עושה.

מעם ל"ג בעומר משום דכל ימים שלא אמרו בו תחנה* לא מתו תלמידי ר' עקיבא והם שבעה ימי פסח ושלושה ימים דר"ח ב' דאייר ואחד דסיון ושבע שבתות עדיין נשארו ל"ב ימים ונמצאו שמתים ל"ב ימים ע"כ שמחים ביום הל"ג בעומר ואין אומרים תחנה (עייך עיון במהי"ל). (**)

ב.

מדוע מרבנים בשמחה על קבר הצדיק רשב"י ביום ל"ג בעומר ביום מועד.

המעם כי הנה ידוע מ"ש בשבת ל"ג שגזר המלכות על רשב"י שיהרג ולכן ברח וישב במערה י"ב שנים עד דמית קיסר ובטלה הנזרה, ואמר שם הואיל ואיתרחיש לי גיסא איזל ואיתקן מילתא דבתיב. ויבא יעקב 'שלם' עי"ש הרי שנעשה לו גם שניצול מחרב מלכות כמ"ש רש"י שם ליתקן מילתא כדרך שעשה יעקב כשניצול מיד עשו ולכן לזכר הנס שניצול ר' שמעון בן יוחאי מחרב ולא נהרג בידי אדם קבעו יום מיתתו ליום שמחה, שמת בידי שמים ולא בידי אדם ולכן בחרו ביום זה הוא יום המיתה שמת כדרך כל

(*) הערה: אין אימרים אל מלא רחמים (תפלה לנשמת המת) בימים שאין אומרים בהם תחנון ואומרים אותו פעם אחת בחדש בשנה הראשונה ובכל יאהרצייט.

(*) הערה והמעם שבשבעה באדר יום פטירת משה רבינו ע"ה (1) הוא יום אבל וצום, וביום ל"ג בעומר פטירת רשב"י הלולא חרזה ושמחה, מה נשתנה יום זה מזה? באמת לשניהם נעשה כרצון קדשם, משה רבינו ע"ה בכה על יום מותו ולא חפץ בו מטעם שרצה לקיים מצות התלויות בארץ, הכל בוכין על מותו ומתאבלין, ור' שמעון בן יוחאי ששמת ביום מותו והי' עומד ומצפה עליו כמשיח באיזרא וזמא האוינו (רף רצא) עבדינן רעיתיה, והיא הלולא דעבדינן (ס' דבר יום ביומו).

(1) מה נשתנה יום פטירת אהרן הכהן מיום פטירת משה רבינו ע"ה, בו' באדר דורשים ומתענים בשביל פטירת משה משא"כ באחד באב יום פטירת אהרן הכהן ע"ה? המעם איתא בספר פיי"חיים (חקת כ') עפ"י פירש"י ויבנו את אהרן וגו' כל בית ישראל ולא כן כתיב במשה רבינו לפי שהי' אהרן רודף שלום וכו' וא"כ באבל אהרן כבר יצאו ידי חיבתם משא"כ באבל משה וההכרה אי' לדורות הבאים לתקן זאת בכל שנה ושנה

הארץ. ועשו יום זה משתה ושמחה על הנס שהצילו ה' מחרב מלכות והארץ ימים ושנים אחר הגזירה עד שמת בירי שמים (שם אייה או"ה סי' יד. ומביאו שרי המ' באסיפת דינים) ולהטעם הזה סרה תלונת החתים שתמה איך קובעים מועד שלא נעשה בו נס

סימן לז

מזווה

א.

נוהגין לקבוע המזווה באלכסון. *

הטעם שקובעין את המזווה באלכסון משום דאיתא פלוגתא (מנחות ל"ג), יש מי שאומר שיקבענה בהנחה ויש אומרים שיקבענה בעמידה וע"כ אנו יוצאין כל הדעות וקובעין אותה באלכסון. צד ימין בביאה. ועיין יו"ד סי' רפ"ט שם בהנחת רמ"א כתב שיהיה ראש המזווה והיינו שמע לצד פנים ושיטה ואחרונה לצד חוץ. ובמקום שאין בחלל הפתח רוחב שיוכל לקבוע באלכסון יקבע וקופה וזה יותר נכון מלעשות אחורי הפתח שלא בתוך החלל דאז פסול לרוב פוסקים כמו"ש בש"ך שם, ובפרט שהנר"א פסק בשו"ע שלו שחמיר תהיה וקופה כדעת רש"י. כן כתב פתחי תשובה שם. ובשיצא מן הבית לדור בבית אחר ונשאר הבית שיצא משם ביר ישראל אסור ליטול את המזווה דיש סבנה רחל שימותו בניו. רק השבן שנשאר בבית תחתיו צריך לשלם בעד המזווה (**)

ב.

למה קובעים את המזווה בזכוכית או בורכין בניר.

הטעם משום דאסור ליגע במזווה עצמה כמו בספר תורה עצמה. ע"כ צריכין לכורכה בנייר או נותנים בקנה של זכוכית (ראיתי בשם ר' עקיבא איגר) ואין חשש משום חציצה (מוה"ר שיק בחלק יו"ד סי' רפ"ח)

ג.

כותבין שם שדי על המזווה מבחוץ.

הטעם משום שנתפשט האמונה מאותו מערקור Mercur (עיין לעקסיקאן קאנווערס קאל"ן ענד ראנן) שלחם עם י"ב אלקות והחזיקו אותו "מערקור" לאלקות ולפי האמונה המפשוטת הנזכר ה" מקובל שאותו "מערקור" הוא שומר הפתחים ומסופר שם שהעמידו תבנית שלו אצל הדלת שיהי על

(*) הערה: מזוזות הנדפסות פסולות ואסורין דכתיב וכתבתם על מזוזות ודרשו וכתב — תם כתיבה תמה. ועוד טעמים אחרים נאמנים אשר אין פה המקום לפורטן.

הן נחשבות כדין גייר שכתוב עליו זכירות וחו לא

הערה: (**) מי שקשה עליו להוציא המזווה לבדקת ורוצה להניח מזווה אחרת וקשה עליו להוציא הישנה אסור משום בל תוסיף (פתחית יו"ד סי' רצ"א).

ידו שמור הבית מנוק והפסד. ולכן כדי להרחיק את המון ישראל מאמונת הסכלים הנהיגו לכתוב על המזוזה שהיא מ"ע מן התורה מבחוץ את השם שדי. היינו שהקביה שומר דלתות ישראל שהוא ד"ת של שדי. ורק הוא שומר ישראל הוא ולא אחר. כן כתב הכלבו ומביאו הפרישה בטור י"ד רפ"ח דשם זה נוטריקון שומר דירת ישראל וביי מביא שהוא עפ"י סוד. ומה שנוהגים למשמש ביד את המזוזה הוא מפירש בגמ' עבודה זרה י"א. *

(*) הערה: בנתינת המזוזה בפתח הבית קבעו בינה לקבוע מזוזה הלא מזוזה הוא שם ללחי השער והבית (פפאסט). א"כ באמרנו לקבוע מזוזה חסר עיקר הדבר מה זה נקבע בלחי? כתב בעל הכתב והקבלה (1) כי מזוזה הוא משרש ז"ו. שענינו התנועה כמורגל ברבותינו ואינו זו משם. שמא זיו עפר. והיא מלה עברית מן זיו שדי (תהלים פ') שהוא תאר לבעלי היים המתנועעים ממקום למקום (רענענדעס) ונקראו לחי השער והבית בשם מזוזה אם על שם תנועת הדלת בהם וסביבה עליהם תמיד אם על תנועת האדם בהם תמיד בין בביאתו בין ביציאתו. וכל סנות שהוא פינה היא בהם (כמו שנקרא הלחי העליון שעל הדלת בשם משקוף ע"ש החלון שעל פתח הבית כדי להשקיף ולהביט מתוכו כמ"ש הראב"ע בפ' בא שמלת משקוף מנורת חלון. שכן היא המנהג בכל ארץ ישראל שיש חלון על פתח הבית) וצונו ד' שבכל תנועותינו נקבע בלבבנו אחרות ד' ואהבתי וקבלת מצותי כי האים הוא בעל תנועה תמידית מצד הרכבתו משני עיקרים הפוכים. מחומר ונפש אשר בהם תלויים הטוב והרע שבמחשבותיו ובמעשיו כי מצד נפשו הוא נוטה לטוב. ומצד חומריו אל הפוכו. לכן אינו עומד כל היום תמיד על מעמד ומצב אחד אבל תמיד הוא בתנועה. פעם כך. ופעם כך. ואחרי שכל מעשה האדם תלוי בתנועה זו בין תנועה הנפשית והחומרית. לכן באתה התורה להרים קרן ממשלת נפשו בו להטות כל תנועותיו אל הנפשית לבדה. וצויתה להשכין שם הנכבד והנורא במקום התנועה (ר"ל במוות הפתח) פ"שת אחרות ואהבת ד' ושמיעת מצותיו. ובוה יש ביד אדם משה עז להכריח בו כל כחות נפש. שלא יברע אל תנועה החומרית ולפעול כפי יצר הלב. כי אם תראה הנפש במוות הפתח את השם הנכבד באמת ותגע בלבו ויחדר מיראת הכבוד העליון המצויירת לפניו. ולא יחשוב לא ידבר ולא יעשה דבר כ"א בדבר האמת בדרכי התורה. כי איך ימלאנו לבו לעשות רע אפילו בנתי. היסתר איש במסתרים ואנכי לא אראנו נאום ד' ואיך יחשוב מרה בלבו וכל יצר מחשבות סבין ד'. הנה התכלית האמתית המכוון בקביעת פרשיות אלה במוות הפתח היא לשום מתג ורסן אל כחות החומר כל יתרם בתנועותיהן הרעות. אבל להיות קיים על מצב אחד. והיא בתנועה הנפשית לכן תקנו מסדרי הברכות לקבוע מזוזה. ר"ל לעשות קביעות תמידיות אך כל תנועותיו ובכל ביאה ויציאה נצייר בלבבנו הציור הנכבד והקדוש. ולתכלית הגדול הזה תקנו קדמונינו להניח היד במוות בצאתם יבואם כאמרים (ע"ז י"א) חזי מוותא אפתחא אותיב ידי עליה והתפלל ד' ישמור צאתי יבואי. שבכל תנועותינו נהיה שמורים כל יתחמץ הלב בשאור חמדת העולם. לכן נוסח הברכה נ"כ לקבוע מזוזה. שהמכוון בו לעשות קביעות אל כל תנועותינו והיא חיוב תמיד.

(1) בעל כתב והקבלה (ה"ר יעקב צבי מעקלענבורג) אב"ד בקענינסבערג נפטר ה' תרכ"ה 1865

ה.

כותבים על המזוזה מעבר השני כוון במוכסו כוון.

הטעם משום דכתיב (שמות ל"ג) וראית את אחורי ופני לא יראו והאותיות הללו הם אחורם של הויה אלהינו הויה היינו האותיות אשר אחרי האותיות של נ' שמות הנ"ל. וע"כ כשנוללין את המזוזה נמצא כתוב אלו השמות מעבר השני (ראיתי בספר) ובעל קהלת יעקב מביא טעם עפ"י קבלה אשר נשגבה מדעתי ושכלי.

סימן לח

מגן דוד

א.

ציור מגן דוד על הפרוכת

לדעת אל נכון מקור לציור מגן דוד ועת התחלתו אי אפשר זה יאמר כה וזה כה כל אחד לפי אמונתו כן השערתי רק זאת נדע כי ציור מגן דוד נמצא על מצבה של קבר יהודי בעיר מארענטום בדרום איטליא וחושבים שהיא ממאה השלישית למספר הנהוג J. Qu. R. XIV. III. כן נזכר המגן דוד בספר אשכול הכפר להקראי יהודה הדסי שחי במאה ה"ב, ונמצא גם על מטבע נחשת ממאה י"א בערך; והציור מגן דוד ששת הקצוות הוא רומז כי כל המציאות בכל המרחקים הנוראים אשר מצאו חוקרי הטבע החדשים הן הנה מוגבלין ויש להן תכלית וסוף כמו שאמרו חז"ל בנמ' חגיגה י"ב למה נקרא שמו של הקב"ה שדי מפני שאמר לעולמו ד', ולכן הוא הציור של ששת הקצוות להראות לעם ד' שד' הוא המושל על כל למעלה ולמטה ולארבע רוחות העולם, וכמו כן הניפו משה ואהרן את הלויים תנופה לששת הקצוות מעלה מטה וארבע רוחות העולם, וכן נענועי הלולב לששת הקצוות, וקראו להציור ששת הקצוות מגן דוד להורות כי כן דוד המלך המשיח המתואר בששה חזאים קדושים ע"י ישעיה הנביא (י"א) ונחה עליו רוח ד', רוח א' חכמה, ב' ובינה, ג' עצה, ד' וגבורה, רוח ה' דעת, ו' ויראת ד', הוא המשיח עוד יבוא ויגאלנו במהרה בימינו (ח"י), אך עדיין אנו צריכין למודעי מה שאמר לי ידידי הנאבד"ק שאקי פלך סובאלק, מו"ה חיים ירמיהו פלעסנבערג, שליט"א כי עדיין יקשה למה עשו הששה קצוות בששה קוים הלא היה מספיק בתמונת כוכב כזה; אמר דבר נחמד שהוא עפ"י הגמ' דסנהדרין ד' צ"ג אמר ר' תנחום דרש בר קפרא בצפורי מאי דכתיב (רות ג) שש השעורים האלה נתן לי מאי שש השעורים כו' אלא רמו רמו לה שעתידין ששה בנים לצאת ממנה שמתברכין בשש שש ברכות ואלו הן דוד כו' ע"כ לכן עושים המגן דוד בציור שתי פעמים שש, היינו שש פעמים שש, כמו שרמו בועז לרות.

(1) בס' ארץ החיים כתב שמגן דוד היה שש קצות ומגן שש קצות.

סימן למ

מתעטש

א.

כשאדם מתעטש אומרים לו: "אסותא" ר"ל רפואה וכשמתעטש בזכירת המתים אומרים לו "משוך אונד".
(ציא ויך פאר דעם אויער)

משום דיש מיתת אסכרה שמצינו הרבה פעמים בשי"י, והיא מיתת שכותמת פי הקנה, כמו שפירש"י שבת דף ל"ג בדיה אסכרה, חולי ומתחיל במעיים ונומר בגרון וכו' ובה ימות האדם לפי שעה, נאסכרה הוא מלשון ייסכרו מעיינות תהום (נה, ח'), ובמו שפירש"י שם ע"פ יסכר פי דוברי שקר (תהלים ס"ג, י"ב), אסכרה ע"ש, וחולי זה היה מצוי בתחלת הבריאה בתינוקות הנמשך זמן רב ועוד עד היום הוא החולי אשר יותר שכיח בתינוקות כדאיתא במס' סופרים פ"ז הלכה ה' דאנשי מעמד היו מתענים על התינוקות שלא תעלה בהם אסכרה וימותו, ואחיב נתפשט גם בגדולים, ולפעמים כשהיו מתעטשים שנחלו באסכרה ומתו, ולכן אומרים: אסותא! שתהיה לרפואה ולא לחולי, עיין מזה במ' התשבי שרש סכר, ובפרקי דר' אליעזר איתא וז"ל: מיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם עומש וחי, ככל מקום שהיה או בדרך או בשוק והיה עומש, נפשו יצאה עד שבא יעקב וביקש רחמים על זה ואמר לפני הקב"ה: רבש"ע! אל תקח נפשי ממנה עד שאצוה על ביתי את בני ונעתר לו וכו' לפיכך חייב אדם בשעת עימושו להודות להקב"ה שהפכו ממות לחיים שנאמר עמישותיו תהל אור (איוב מ"א) עכ"ל, וכזה איתא ג"כ בכר' רבה פ' ס"ה ובגמ' דסנהדרין דף ק"ז ובמס' ב"מ דף פ"ז עד יעקב לא היה חולשא, בעי רחמי והיה חולשא שנאמר ויאמר יעקב ליוסף (פראשית ס"ה) וגו', וכן הוא בספרא דצניעותא פ' תרומה דף קע"ד, וכתב השליה בשער האותיות אות ה', דנוהגים לומר לאחר העימוש, לישועתך קויתי ד', הרצון כשם שהושעתני עתה, כן אני מקוה לישועתך, בעין ברכות הנמל ע"ב, גם נוהגים להשיב להאומר "אסותא!" ברוך תהיה! מלשון הכתוב ברוך תהיה מכל העמים (דברים ו') והוא לברך מברכהו; אמנם איתא בירושלמי פרק כיצד מברכין וז"ל: מאן דעמיש בנו מיכלא, אסור למימר ליה "אסותא!" משום סכנתא ר"ל שמא יקדים קנה לוושט (*), כדאיתא באורח סי' ק"ע ע"ש, ועתה העימוש הוא

הערה: (*) הלשון בגמרא (הענין ה'): אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לוושט ויבא לירי סכנה היה לו לר' יצחק לומר אין שוחין בסעודה ומדוע אמר אין משיחין בהפעיל, אולם הכונה דבאמת לפני המדבר בעצמו אין כננה לשוחה, דאפשר לו להזהר מסכנה בזה שמפסיק רגע מאכילה, אך לפני השומע לפעמים כרוכה כננה חיובית יען כי יקרה אשר לפעמים שמע השומע דבר זה ומתמיה ומבהיל מאד עד שמרוב התפעלות גפשו למשמע דבר זה לא יעצור כח לשלוש בנפשו להמתין עד אחר בליעת המאכל

סימן כ"ט חויל ברכות דף כ"ד: המתעטש בתפלתו סימן יפה לו כמו שעושים לו נחת רוח מלמטה. כך עושים לו נחת רוח מלמעלה. ועוד שם בדף נ"ז ע"ב ששה דברים סימן יפה לחילה אלו הן עמוש כו' דכתיב עמישותיו תהל אור; ומה שכתב הסופר הנודע דוד פרישמאן בתולדות השלמת האדם ה"א צד 150 לאמר: כי מנהגנו לומר להתעטש "אסותא" מקורו הוא מהשבטים הרבים אשר יאמינו באמונה שלימה כי האיש המתעטש יוציא מתוך אפך "דבוק" אשר נכנס בו משכבר הימים והוא רוח רעה או שד ולכן מנהגנו לברכו ולומר לו "אסותא". הכל יפצה פ"ה כי חלילה והם לחשוב מחשבות זרות על אבותינו הקדושים והטהורים שהם קבלו שום מנהג מעם נכרי או ממשפחה זרה. אין אתנו עד מה ממנהגם. ודרבם דרך כסל הזרים לרוחנו ותורתנו הקדושה. ואיש הרוח דבר דברי רוח. בתוספתא שבת רפ"ח איתא כי של בית רבן גמליאל לא היו אומרים מרפא מפני דרכי האמורי, וכנמי ברכות נ"ג איתא משום בטול ביהמ"ד שצריכין לשתוק מנדרסתם לענות אמרן על האחר האומר אסותא. ובצמח דוד הביא כי בשנת 590 למספרם היה ברוח ואויר השמים עיפוש ואדם כמעט בכל העולם וכאשר האדם היה מעטש הכף נפל ארצה ומת במיתה חשופה ומיום ההוא והלאה התפשט בכל עם ולשון שאומרים לאדם על עמישותו. "אסותא" (*). ומה שאומרים לאדם כשמתעטש בזכירת המתים "משוך אונך" (צ"א וך פא- רעס, אויער) הטעם שמעתי משום שאדם הראשון לא שמע בקול ד' אשר צוהו לאמר "לא תאכל מעץ הדעת כי ביום אכלך מות תמות" לכן מרמזים במשיכת האזן כי האזן שלא שמעה גרמה מיתה לעולם. ויוצא לנו מזה מוסר השכל לשמוע לשמור ולעשות.

ב.

כשארם מתעטש בשעה שמספרים איזה דבר, אומרים זה אמת, והראיה שמתעטש על זה.

הטעם משום כי אמת ר"ת. אלישע משרת תשבי וכמו שאצלו היה הנער מתעטש כדכתיב ויזורר הנער ויחי כן הרברים הנאמרים מפני האיש המדבר חיים וקיימים

שנביאנו ונעור שהמאכל בבית הבליעה ישתומם וישאל או ישיב על השמועה המבהילה ומגליאה. ואז באמת ככנה קרובה שם יקום קנה לושט, ולכן אמר ר' יצחק אין משיחי כלומר אין מביאין אחר ליד שיחה (ת"ת בראשית ל"ב אות מ"ו).

1) בעל צמח דוד נילד בעיר ליפסשטאדט וועסשטאליא ומת בפ"אנ ד' אלול ש"ע"ג 1613 (*). הערה: המתעטש בבית הכנסת אין אומרים לו אסותא (מ"מוני) ומביא עמות זקנים או"ח קנ"א) והשיך יו"ד רמ"ז כתב בשם הפרישה אשר דודו דוקא בימיהם אבל עכשיו כו' אומרים רפ"א והפ"ו חולק עליו הארובה מזה ימשך דבר מגנה שישות "כ שיחה בשלה וכו' ע"כ אין להקל.

•

ב.

1

✱

(* הערה: הקורא פושט המנילה כאנרת אך לא כן השומע (עיי' במד' ומנצח סי' תר"ן)
 (** הערה: כשנולד בן זכר לאחר מאנשי הקהלה היה המנהג (ערך מאה הירד) לקרובי האב ולכל אורכיו ומיורעיו להתאסף אל בית היולת בליל שלפני יום הילדתו ללמוד שם תורה כל הלילה עד אור הבקר. הלילה ההוא נקרא "ליל שמורים" (יואנאכט) ולמד התורה היה כגולה לילך מפני הלקיחה-שלמט השדים (שוית חות

אוצר כל מנהגי ישראל

שבת, וביותר כשחל שמיני שלו בשבת, ונסרך הדבר כן נ"ל, ושימ-
מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ח'). (*)

ב.

מפני מה הסכין של מילה בשני פיות? (**)

הטעם משום שלפעמים הגיד מכוסה בכ' ערלות ועד שיעביר לכלוכו לחתוך
בו שנית יסתכן התינוק לכן עושין משני צדיו חד וחלק (יענין) ודרך
אנב אבאר מה שאמרו חז"ל (שבת ק"ל) מילה קבלו בשמחה, הטעם משם
שאמרו (נדה ל"א) מפני מה אמרה תורה מילה בשמונה כדי שלא יהיו כלם
שמחים ואביו ואמו עצבים שכאם אחרה התורה במצות מילה עד שיבוא הבן
לכלל המצות, ויבא בכריתו של אברהם אבינו בחפצו ורצונו הטוב, בזה יהיה
אביו ואמו עצבים, כי יכבד עליהם החינוך ללמדו תורה ומוסר כל זמן שיהיה
ערל בשר, ומי יודע אם לעת כזאת שיגיע לאיש אם לא ישיא עליהם הרפה
בדרכיו ובעלילותיו, מה רב הי' עצבונם ומה גדול הי' צערם? ועכשיו יוכלו
האבות לשמוח כי המילה הגן על הילד להבשירו לקחת מוסר השכל להכנס
לתורה לחופה ומעשים טובים, וזה הוא הטעם שקבלו עליהם מצות מילה בשמחה

ג.

מדוע מברכין על המילה שתי ברכות, על המילה וכהניסו
והיכן מצינו כיוצא בזה שתקנו ב' ברכות על מצוה אחת.

הטעם שהברכה להניסו הוא על הפריעה, ותקנו לכל אחד ברכה בפ"ע
לפי ששתי מצות הן מילה ופריעה, כי לא נתנה פריעה לאברהם
אבינו ע"ה (ראיתי). (***)

יאר סי' צ"ב) ולי נראה פשוט מפני שהאם עציבת רוח דואגה שמה יארע דבר מה עם
בנה עת המול ימול ותורה משמחת לב וחיים לנפש מיה ותחדל דאגתה.

(*) הערה: ושומר מצוה לא ידע דבר רע סמכין רק כדבר יכנה שאינה עפ"י המבעי
וסכנה שהיא עפ"י האבע דבזה אין לסמוך (עיי' באריות בשדי חמד דברי
חכמים סי' פ"ב)

הערה: (***) מדוע נמנעים המזהלים מלשחוט? הטעם ראיתי בפחד יצחק אות מ' משום
שחיששין סן תגרום השחיטה הירת היר שכן טבע בשימות איוה בעל הי

ביר האדם מהירד היה, אמנם הטעם אינו מספיק עיי"ש

הערה: (***) אין מברכין שהחיינו על המילה הטעם משום דיש צער לבן, לא מתקני ביה
רבנן שהחיינו אי נמי שיעיר חכמים כן הוא דלא מברכין שהחיינו אפחית
מבן שלשים יום ומילה איתא רפחית משלשים יום, אבל פדיון הבן אינו לפחית משלשים
יום דיצא מכלל נפל בעינן (שבולי הלקט הלכות מילה אות ד'), מזהל הדר בכפר לבדו
ויש לו בן למול בראש השנה ובשאר שנים הולך סמקו למקום רחיק שיש בו מנין
נתוקעים בו אבל משום מצות מילה בשמיני ציין להתעכב בביתו והוא אינו יכול לתקיע
נשאל הגאון נחל אשכול ועל ספי האשכול) סי' מ' צד 185 וספק דמילה קודמת לשופר

ה.

מזמנים כסא רכבוד אליהו הנביא בברית מיכה ומדליקין נרות. ענין הכסא אליהו הוא בפרקי דר' אליעזר פ"ט ו"ל : וכך היו ישראל נוהגים למול עד שנחלקו לשני ממלכות ומלכות אפרים מנעו מהם את המילה, ועמד אליהו ז"ל וקנא קנאה גדולה ונשבע לעצר טל ומטר על הארץ, ושמעה איובד ובקשה להרוג אותו, עמד אליהו וברח בו נגלה עדיו הקביה ואמר לו מה לך פה אליהו? א"ל קנא קנאתי, א"ל הקביה, לעולם אתה מקנא, קנאת בשמים על גלוי עריות בו וכאן אתה מקנא, חייך שאין ישראל עושים ברית מילה עד שאתה רואה בעינך, ומכאן התקינו חכמים, שיהיו עושים מושב כבוד למלאך הברית שהוא אליהו כי גם אלהו נשתנה להיות מלאך שנאמר (מלכים ב') והנה רכב אש וסוסי אש וגו' ויעל אליהו בסערה השמים וכתב בעל הנצחון סי' כ"ב וז"ל : הכופרים שואלים ומקשים הלא יש ביום כמה מילות ואיך יגיע אליהו לכלם? דומה להאי דגרסינן בסנהדרין ל"ט אמר ההוא מינא, אמריתו, על כל בי עשרה*) שכינתא שריא כמה שכינות אית לכון? א"ל אור החמה לך ולכולי עלמא, ומה חמה דחרא ממשרתיו וזרחת לכל העולם, שכינה לכיש, וכן השגחת אליהו לכולם, ועוד יש תשובה על שאלתם הבל, שמלאך המות יוכיח, שכמה מתים בעולם וברגע אחת מגיע העולם עד סופו ואליהו ג"כ מלאך כנ"ל והוא נקרא מלאך הברית (מלאכי ג') (קושיא יותר גדולה היה לו להקשות דהא מבואר (בירכות דף ו') אליהו בארבע ומלאך המות בשמונה א"כ אליהו יעף במועף מהר מן המלאך המות) וכתב בספר תולעת יעקב דצריך לומר בפירוש : זה הכסא של אליהו זכור לטוב, ואם אין אומרים כן, אינו בא לשם עכ"ל, ומה שאומרים, ברוך הבא מנהג הקריאה מזכירים אבן ירחי ואבודרהם, הטעם כלומר הנימול לשמונה ימים כמנין "הבא", ומה שנוהגים להדליק נרות בברית מילה הוא בכנהדרין ל"ב ועיין תוס' שם ד"ה אור הנר ; וחייב לעשות סעודה ביום המילה כראיתא בפרד"א פ' כי"ט, ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק* כלומר ביום השמיני, הגי' בגמטריא ה', ואז עשה משתה (**), מילה ר"ת משתה יעשה לכל הקרואים.

וישאר בביתו וימול את בנו בראש השנה אף שאי אפשר לקיים בביתו מצות שופר כראיתא בנדרים ל"א גדולה מילה שלא נתלה למשה הצדיק אפילו שעה אחת שנתעסק במלון תחלה ופנישיי שאותי תינוק היה באותו יום בן שמונה שמעת מינה עיקרה בשמיני ועונש המכש"ל יום זה גדול מאד, ולדאבון לבנו וזאות עינינו כי בפסאכבורג ואולי בכל אמריקה ימתנו ויאחזו ברית מילה עד יום א' שבשבוע למען יביאו אנשים ונשים הרבה לעשות להם כ"ה גדולה להתפאר באכילתם ועוברים על הציווי "וכן שמונת ימים"

(*) הערה: לכנות עשרה אנשים לשנין להתפלל אזור ויאמר הפסוק הושיעה את עמך וגו' ש"ש בו י' תיבות בשביל עין הרע ע' רש"י פ' חשא.

הערה: (**) אכור לעשות סעודת המילה בלילה שאחרי המילה, משם דעיקר חיוב הסעודה 'לפנין מן הנמל את יצחק, ומבואר במשנה ובנמרא מילה כ' ושם ז' סעודות ב"ים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו מאי טעמא ימי משתה כתיב, והכי נמי ב"ים

ה.

הסנדק חופם תינוק הנימול על ירכו ומדוע ולמה מוסרים את התינוק קודם המילה ליד כל אחד מהעומדים שם.

תיבת סנדק כתב התשבי וז"ל: קוראים למי שמחזיק לבן חברו למולו, סנדק, ולא מצאתי הלשון הזה בשום מקום. גם בעל הערוך לא הביאו עכ"ל אמנם בס' אור אסתר (1) כתב בשם מ"ע דסנדק יון ורומי, פטרון ופרקליט סינדיקוס (כ"שטאני). והנה מענין תפיסת התינוק על הירך, כתב המהרי"ל דאיתא בשוחר טוב, כתיב (תהלים ל"ח) החזק מגן וצנה. אמר הקביה לדוד: מה אתה עושה? א"ל: אני משבחך בכל אברי, בראש, אני מניח תפילין, בשערי לא תקיפו, בירכי, אני עושה סנדקוס לילדים הנמולים עכ"ל, וכן איתא בילקוט תהלים דף ק"ב, בירכי בהן אני עושה סנדיקוס לילדים בשעת מילה ופריעה ע"כ. והנה הרמ"א ב"ד רס"ה כתב בשם המהרי"ל, שאין בופלים לתת ילדים לסנדק אחד פעמים או שלש, רק לכל בן בודד סנדק אחד, משום דהוא כמקטיר קטורת, וכדאמרינן גבי קטורת חדשים לקטורת כדאיתא בפיק דיומא, כל בהן שהקטיר פעם אחת לא היה מקטיר פעם שניה, מפני שהקטורת היה מעשיר דכתיב (דברים ל"ג) ישימו קטורה באפך וכתיב בתריה ברוך ד' חילו. לפיכך כל פעם היו מעשירים בה אחד שלא הקטירה הכי נמי ברית מילה שהוא דומה לקטורת; אמנם טעם הרמ"א מופרך מכל צדדים, בספר משפט צדק (2) איתא בשם נודע ביהודא סי' כ"ז שהקשה: הלא הסנדק הוא כמזבח קטורת (ישרי עליו מונח הילד) אי"כ המוהל הוא כמקטיר קטורת, והיה לן לחוש שלא להמול שני בנים ממוהל אחד, עכ"ל, ורבינו הגאון החסיד והקדוש הגר"א ז"ל כביאורו ל"ד שם כתב וז"ל: דבריו (של הרמ"א) אין להם שחר, דא"כ מאי טעמא מאדם אחד דוקא, ואחד לא יעשה ב' פעמים לעולם? (כיונתו למה כתב הרמ"א שאדם אחד אין כופל לתת בניו פעמים לסנדק אחד, הא מי שהיה סנדק פעם אחת לא היה לו להיות עוד סנדק בשום פעם אפילו אצל אחר, רק לכל יחד הנימול סנדק אחד כדי שיתעשר כל אחד ואחד) ומעולם לא ראיתי סנדק שנתעשר, אלא המנהג הוא עפ"י צוואת ר"י החסיד עכ"ל, ובנודע ביהודא חו"ד סי' ע"ו העיר על קהלות פולין שאין נוהגין בזה כלל ובכמה קהלות הרב הקבוע הוא הסנדק תמיד וכבר נודע מה שכתוב בתשובת נויב תנינא חלק אה"ע סי' ע"ט והובא בפתחי תשובה (3) ל"ד סי' קמ"ז סק"ו דכל צוואתו של ר"י חסיד לא היה אלא לזרע.

כתיב, ומה שכתב הרמ"א בס' קליא ריש מקומות שנותנים לעשית סעודת מילה בלילה שאחר יום המילה צ"ע למילה שלא בזמנה מחמת שהיה הילד בכאב עינים ונתרפא ביום ר"ה אב מותר לאכול בשר ולשתות יין (שע"ת סי' תקנ"א אות ל"ג ימביאו השני חסד מערכת בין המצרים)

(1) שנת תקמ"ו 1755 למכפרים

(2) בעל מ"ש צדק חי בזמן הר"ר אליהו מורחי ע"ך שנת ר"ל 1407 והרביץ תורה נרבים כאומר (היא סמ"א).

(3) בעל פתחי תשובה (יב בעיר אומיאן רוס"א) נולד בשנת תקע"ב 1812 ומת ג' אלול

אחריו ולא לשאר אנשים, וכן פסק ג"כ בס' עיקרי דינים סי' כ"ח אות י"ד. ומה שנוהגים קודם המילה למסור את התינוק ליד כל אחד מהעומדים שבו, אי מה שקורין "קוואטער". הטעם משום דרך כבוד, ממה שאמרו במס' יומא מ"ט על פסוק ושחטו הפסח עיין רש"י ד"ה ויורקו בו, גם הנשים נוהגות לעשות כן למסור את התינוק אשה ליד רעותה עיין חגיגה ט"ז לעשות נחת רוח לנשים מה שעומדים כל העם בעת שמכניסין התינוק למול, לפי שבא אז אליהו ג"כ ועומדים לכבדו של אליהו (*). (***) ומה שהקהל מברכים את התינוק אחר המילה ואומרים כשם שנכנס לבית וגו' לשון נסתר ולא לשון נוכח, כשם שהכנסתו לבית כן תכניסו וגו' הטעם משום שלא רצו לתלות ברכת הבן בזכות האב שמא לא יזכה לפיכך יאמר לשון סתמא ואם יזכה האב ממיא יכניסו ג"כ לשאר מצות; ומה שהמכובדים למצות מילה נוהגים להתעטף בטלית בעת המילה, הטעם משום שהמילה שקולה נגד תרי"ג מצות ומצות

ת"כ 1865 למספרים.

הערה: (*) חינוך בכור שחלה ולא נתרפא עד יום ל"א ובא האב למולו ולפדותו בשעה אחת יש להקדים מצות המילה למצות פדיון הבן כתב הש"ך ביו"ד סי' ש"י משום דהמילה הוא אות ההכנסת בית ואלמלא קבלת הבית אין חיוב למצות פדיון כלל הערה: (***) טעם לפסוקים שאומרים בעת המילה זה הכסא של אליהו וגו' לישועתך וגו' שבת לישועתך וגו' אליהו מלאך הבית וגו' ועוד הפעם שבת לישועתך וגו' שש אנכי וגו' שלום רב וגו' אשרי תבחר וגו' נשבעה בשוב וגו' כל פסוק ופסוק שיין לאיש אחר המוטל עליו לאמר הפסוק הזה, אך ברוב הימים נשכח ונסרר כל הפסוקים ביהר בסידור ושכחו לציין קודם כל פסוק למי שיין הפסוק הזה אי מחמת שהיה שנוי בפי כל וידעו למי שיין אך ברוב הימים נשכח ואומרים כל הפסוקים ביהר אשר אין להם פירוש וטעם שייכות הפסוקים הללו אל המילה הנה ראשית נוסל השמים את הכסא ומעמיד אותה במקום המיוחד לה ואמר זה הכסא של אליהו וכו' לשוב כדאיתא בזהר שצריך להזמין הכסא בפיו עבור אליהו ואח"כ נגשים המהל ודפורע אל הכסא ואומרים לישועתך קייתי דה שבת לישועתך דה ומצותך עשיתי מפני שכל אחד מהם בין המוהל ובין הפורע לבם נוקם לעשות פעולה מליכות כמי לחתוך או לפרוץ בישי ערלה של הילד הדרך שעלול הילד להשחתה וע"כ הם מתפללים שלא יארע להם שום תקלה על ידיהם וישמרו מכל מכשול בהיותם עושים ומקיימים מצותיהם וקודם שישב הצנרק על המושב מצד אחד על הכסא העשוי ע"י שני כרים או ע"י חרוץ עמוק באמצע הכסא מראה הצנרק באצבע על המושב השני הפנוי שבצדו ואמר אל אליהו, אליהו מלאך הבית הנה שלך לפניך פ"י מפני שלא יראה כעוות והפית חוקי דרך איך נוסד שיין איש לשבת על הכסא, שהוכן לפניו אליהו מלאך הבית וע"כ כשנוסד רשות מראה הצנרק על מקום המושב הפנוי ואמר הנה שלך לפניך, כלומר לא על מקום אנכי יושב דמישכך פנוי לשבת על המקום שהוכן לפניך ואח"כ קרא אליו המוהל את אבי הבן ואמר לו עמוד על ימיני וסמכני כמו שכתב בעל העיסור מנהג שאבי הבן עומד אצל המוהל להודיעו שהוא שלוחו ויען שעל פי רוב אבי הבן אינו יודע הא"ך להתנהג ע"כ מהיב המוהל להודיע לאבי הבן מה תכתי ויעשה ואמר לו עמוד על ימיני וסמכני

ציצית שקולה נגד תרי"ג מצות וסמוכים זה לזה בתורה (כפ' שלח) שכתוב שם "ואת מצותו הפר" ואמרו חז"ל (סנהדרין צט) ואת מצותו הפר זה המפר ברית מילה (*).

נוהגים המוהלים שאחר שנותנים האבק על המילה מניחים האיזמל על מהום המכה לרפואה.

הטעם שמעתי מהאבד"ק שאקי מו"ה חיים ירמיהו פלענסבערג שריט"א שהוא עפ"י מאמרם ז"ל במדרש שמות כ"ז (והובא ברש"י סנהדרין דף ע"ב) שלא כמדת הקביה מדת בשר ודם, בשר ודם מכה באיזמל ומרפא ברמיה אבל הקביה באיזמל שהוא מכה בו מרפא, וכן איתא במכילתא בשלח (המחבר). ע"כ מניחים האיזמל שמלו בו על מקום המכה של המילה לומר יתקבץ ילח רפואה, שבאיזמל שמכה בו הוא מרפא — בימינו באו מוהלים ותקנו מכונה או נותנים ספוג על המילה למציצת הדם לבטל כוזה מציצה בפה אשר נהוגה כן בקרב ישראל משנות דור ודור מרבתינו הקדמונים ז"ל באמרם אולי המוהל חולה ויגרום תחלואים להנימול, אמנם באמת אמרו גדולי הפראפסאדען ורופאים רבים ומפורסמים שאין שום חשש להנימול, ואם נפשך אותה לרעת מי הם הפר' והרופאים שהסכימו כלם ואמרו שמציצה בפה אין סכנה ואין שום חשש, הבט וראה בקונטרס המציצה בשדי חמד חלק ד' לקונטרס המציצה ושם תראה בעיניך כמה גאונים רבים שאסרו מציצת המכונה לפי שעיקר המצוה דוקא בפה.

ווא לשון נתינת רשות ועשיית שליח, והכוונה, הישני ועשה אותי שליח לקיים את המצוה המוטלת עליך, אך מפני שאין אתה אומן אתה עושה המצוה ע"י שליח וכן היא באור יו"ד סי' רס"ח, ואח"כ יתקרב האב ועומד על יד המוהל ואומר שברתי לישועתך ד' שש אנכי על אמתך ונו', האב שלבו נוקפ' והומה וחרד על בנו מאמץ לבו בשברו על ד' אלהיו שלא יאונה לבנו הדרך כל ששן ופנע רע מהפעולות המסוכנות האלה, ולהיות שהאב אינו עושה הפעולה בעצמו לא יכול לומר סיומא דקרא ומצותך עשיתי וע"כ אומר רק חצי פסוק ואומ' שש אנכי על אמתך ונו' ובוה מראה האב את שמחתו בקיום המצוה הזאת, ועונים כל הקהל אחריו ואומרים שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשיל מאמצים את לבו של האב להשקישו מעצרת רוחו וחרדתו על שלום בנו אהובו ולהבטיחו שיצא בשלום וינצל מכל נזק, אשרי תבחר ותקרב ונו' ואדרבא אשריו שבו בה' אלהי ישראל להיות גולד לעם כגולתו ולהיות בר ישראל עם קרוב, ויגדלו לתורה ולהיפך ולמע"צ וישכון בחצרות ד' ולשבו בקדוש היכלי (האסיף שנה ראשונה)

הערה: (*) היכי תמצא שהעובר על כל התורה ח"ץ ממצוה אחת מלין את בנו בשבת ואדם שמקיים כל התורה כולה חוץ מעבירה אחת אין מלין בנו בשבת מענה: מי שעובר עברה וזה מלין בנו ואם הוא אינו מלו ביד מצווין למולו שהזקת הבן שאינו יוצא לתרבות רעה והיינו שמקיים דבר אחד שלא הוליד בן מן הנכרית אבל מ' שהוליד בן מן הנכרית איתי הבן אין מלין אותו בשבת כי הזקתו אחי אמו שיצא לתרבות רעה וזהו שקיים כל התורה רק שבא על הנייה (הלבנות מילה יו"ד רס"ו)

ו.

אחר המילה נותנים יין בפי' התינוק כשמיניע לפסוק "בדמיון חיי ואומרים ב' פעמים בדמיון חיי בדמיון חיי ואומרים עלינו אחר שמלין התינוק גם אומרים הודו לד' כי טוב וגו'.

הטעם איתא באבודרהם משום דאמרין במדבר רבה יא שימו איש חרבן על יריכו משה מל ואהרן פורע ויהושע משקה אותם עפר העגל ושעשו כמו שנאמר ויקח את העגל אשר עשו וישרוף באש ויטחון עד אשר דק וגו' וישק את בני ישראל וארזל שם מלמד שברקום כסוות איתה השקאה היתה להם בשעת מילה ופריעה למות ולא לחיים. ואנו אומרים השקאה זו של שעת מילה והפריעה יהיו לחיים ולא באותו של יהושע. ומה שנוהגים לומר ב' פעמים "בדמיון חיי" שהוא לרמזו שעי' המילה יזכה לעוה"ז ולעוה"ב עכ"ל. ולפי קט שכלי פליאה היא, איך קרא לכפל זה מנהגו והוא כפול בכתוב (חזקאל מ"ו), ומה שאומרים עלינו אחר שמלין התינוק, משום כדי לכלול בתפלת עלינו גם התינוק הנימול שגם הוא איננו עוד מגויי הארצות וכי עתה גם הוא נמנה על עם ישראל עם קדוש (ת"א). ואומרים הודו לד' כי טוב כי לעולם חסדו. הטעם כתב המהרי"ל משום דאיתא בגמ' (ברכות נ"ט) אמרו לו אשתו ילדה זכר מברך הטוב והמטיב, והחזקוני מביא טעם אחר, ועיין ברוקח כה שהביא הוא: והמנהג לקרוא שם להבן הנולד בעת המילה (נדע כי כבר בימי הבית השני נהגו כן (אוצר השמות) אולי הטעם שכן מצינו שקרא הקב"ה לאברהם אברהם ושם כתוב אני הנה בריתי אתך וגו' והיה שמך אברהם וכן ביצחק ב' ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו יצחק "וימל אברהם וגו' וטעם שקורין שם לבת הנולדת בעת שקורין את האב לעלות לתורה משום דכתיב (ישעי' ס"ב) וקורא לך שם חדש אשר פיר' יקבנו" (שלהן הקו"א). ומה שאנו קורין את הילד או הילדה בשם אלטער או אלטע למי שאינו מתקיים לו בנים ר"ל רק כשיתגדל יקרא לו אביו שמו הטעם משום לכסות על שמו ושלא יהי' כח ביד השטן לפגוע בו (ראיתי) ואני אומר הטעם פשוט מפני שיתברך מפי כלם שיוזכה לזקנה: וכמה שנים הניקו בימים הקדמונים את הילדים עד נמלם אותם לא נדע אל נכון, ואך מדברי חנה אם שכעת הבנים שנהרנו בידו אנשיוכוס מלך יון נדע כי ג' שנים הניקו את ילדיהן

(*) הערה: מוהל והוא אכל יש מקילין אפילו תוך ג' אף אם יש מוהל אחד. וכשאין מוהל אחד יוצא אפילו ביום א' (שרי חמ" מערכת אבילות אית מ"ו)

הערה (*) אחרי המילה עושים מי שבידך אל תינוק הנימול שישלח לו ה' רפואה שלימה וכו' ואפי' בשבת. אעפ"י שכמי שבידך לחילה בשבת צריך לומר שבת היא מלועוק וכו' כמ"ש בש"ע או"ח סי' רפ"ו הוא מפני שהילד הנימול אינו חולה רק מברכים אותו שלא יבא לירי חילי (עיין שיע' אורח סי' רפ"ד סעיף י"ד שזה מותר בשבת) וזה נקרא ניב רפואה כדכתיב כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני הי' ופאך (שעי' הכולל בסיוור תורה אור מהרב ויל).

(השמונים ב') מה שאומרים דכל כמה דממעט התינוק בהנקה יותר מוכשר לתורה טעות הוא בידם ואף איסור יש לנמול קודם כיד חדש אם לא מחמת עיבור או עיכוב אחר (פתחי תשובה י"ד פ"א בשם אדני ס') צריך ליוהר בכל מה דאפשר שהילדים לא יינקו ממניקות נבריות דחלבן מטמאם הלב ומוליד לו טבע רע (י"ד פ"א בשם הרשב"א ע"ן סוטה י"ב וע"י ע"ז דף כ"ו לשון המשנה וע"י במד' שמוט) ; כשהתינוק פורש משדי אמו ג' ימים מעת לעת מתוך בוריו לא יהוירוהו לינק. הטעם לפי שמדברי סופרים מחויב האם להפריש את בנה מדבר איסור וחלב אשה כחלב שרץ דמי (י"ד ס"י פ"א).

ז.

מניחים הערלה תוך כלי עם עפר.

טעם ודמו איתא במדרש פ' בלק ומביאו עוללות אפרים (1) ח"ג עמוד י"ג מאמר תליט וז"ל: מי מנה עפר יעקב, כשבא בלעם ראה את כל המדבר מלאה ערלות של ישראל, אמר: מי יוכל לעמוד בזכות דם מילה זאת שהוא מכוסה בעפר. מכאן התקינו חכמים שיהיו מכסים את דם הערלה בעפר עכ"ל, וכן כתב הנימוקי יוסף ר"פ הערל ע"ש. וכ"כ המהר"ל בשם פרקי דריא בפרק כ"ט וז"ל ; והיו ישראל לוקחים את הערלה ואת הדם ומכסים אותה בעפר המדבר, וכשבא בלעם הקוסם וראה את כל המדבר מלאה מערלתן של ישראל, אמר: מי יוכל לעמוד בזכות ברית מילה שהוא מכוסה בעפר שנאמר (במדבר נג) מי מנה עפר יעקב, מכאן אמרו מכסין את הערלה ואת הדם בעפר הארץ עכ"ל, ומפי חכם אחד שמעתי טעם אחר והנזן דמשים הבי מניחין את ערלת גיד הזרע בעפר, להורות בזה אמונתנו בהבטחת הקביה ליעקב אבינו ע"ה שאמר (פראשית כ"ח) והיה זרעך כעפר הארץ דפ"י הרמב"ם באגרת תימן וז"ל: כלומר אעפ"י שנתונים למרמס ולמרפש כעפר הזה שהכל דורסים אותו סוף יתגברו וינצחו, ועל דרך משל כמו העפר, שאחריתו יעלה על הדורסים אותו וישאר הוא והדורסים אותו לא יעמדו עכ"ל, וכעין זה איתא במדבר רבה פ"ב: הם משולים בעפר, מה עפר הארץ עשוי דייש לכל באי העולם, כן ישראל עשויים דייש לאימות העולם שנאמר (מלכים ב') וישימם כעפר לרוש, ובשמות רבה פרשה כ"ח כתיב והיה זרעך כעפר הארץ כשיניעו בניך עד עפר הארץ, אותה שעה ופרצת ימה וקדמה וגו' הוי מקים מעפר דל ע"ב, וכעין זה איתא במס' דרך ארץ וז"ל: היו באסקיפא התחתונה שרוב בני אדם דורסים אותה, ולבסוף הבנין כלה נסתר והיא במקומה עומדת, ולאמונת הבטחה הזאת, אנו מניחים גיד הזרע בעפר, אמנם מכל זה לא נשמע אלא להטמין בעפר, להטמנה בחול מנלן ? כתב הרב מהו דוד אבודרהם ז"ל בשם אבן ירחי וז"ל: ויש סמך לחול ושמתי את זרעך בחול הים, עיין בעל הטורים במדבר כ"ג על הפסוק מי מנה עפר יעקב, ובבראשית כ"ו על הפ' וימלאום עפר.

(1) בעל עוללות אפ"ים רב בק"ק פ"א: נפ"א ע"ך שנת יע"ה 1618.

סימן מב

מגפה

א.

כשהיה מגפה בעיר עשו חופה עם עני יתום ויתומה עניה על חצר—
מות משום סגולה או גונזין ספרים בלים ושמות הקב"ה והולכים
בהמזין חוגג אל בית הקברות וגונזין שם בקרקע. *

הטעם משום גודל מצות צדקה והכנסת כלה שעל ידן זוכים לאריכת ימים
(תרי"א וט"א פ"א) ועוד הכנסת כלה עניה ויתומה עם עני יתום ישבוח
הרבה מצות וכל אנשי העיר באים לשמח חתן וכלה ורואים שם המות בעיניהם
והם ששים ושמחים וכוה יורגלו וישכחו דאגתם ואנחתם שזו סכנה גדולה
בעת ההיא ופחד המות לא יהיה עוד נגד פניהם (רא"מ ב"ס"י) גם גונזין ספרים
כל שם עת המגפה הטעם כרי לעורר רחמים כזה כי כמו שאנו חסים על שמות
ודברים של קדושה שלא ילכו לאיבוד ולבוזין בן ירחם ד' עלינו ועל בנינו
שלא נלך לאיבוד ולבוזין כי גם אנו נקראים גוי קדוש ושמו משותף בשמנו
בשעת המגפה ר"ל הקילו באיזה דברים באבל כגון רחיצה ישיבה בקרקע
נעילת הסנדל אם מו"ק לו.

סימן מג

נטילת ידים

א.

מדוע צריך נטילת ידים לפת.

הטעם משום סרך תרומה שהירים שניות ופוסלות את התרומה אבל חולין
לא מהני בהן שני ומפני סרך תרומה שירגלו אוכלי תרומה ליטול
ידיהם נוהגת בחולין (רש"י במ"י חולין ק"ז) אבל על הפת שמברכין עליו בורא
ניני מזונות אינו צריך נטילת ידים לפי שאין רוב התרומה אלא ממיני פת
דבתיב (יב"מ י"ה) ראשית דגנך וגו' והדגן שהוא ה' מיני תבואה אין דרך לאכול
אלא שעושין ממנו פת ולא גורו נטילה אלא כשאוכל פת והוא כל דבר
שמחויבין לברך עליו ברכת המוציא אבל פת הבאה כנסנין אין צריך נטילת
ידים לפי שאין רגילין לקבוע עליהם סעודתו (הר"י פ"ה דביכ"מ), וליטול הידים
בין הכיור שיש בו מנוגה או מדריחבית (קראת) צריך להחזירו ולהסירו בכל
שפיכה ושפיכה והוי מבח נכרא כן נראה מדברי הטור וכן כתב המרדכי פ'
אלו דברים להסיר הטבעת קודם נטילה אינו צריך לפי שאין מקפיד עליה
לזסירה לעולם אולם אשה שדרכה להסירם בשעת לישה צריכה להסירם

הערה: *) נפרים הנפצים בכתב אשורית והענין הול אף שאין בהם קדושת הומר ולא פועל
במחשבותיו ולא תכלית לנפש ואין רק הצורה לבד ראוי למנוע מלנהוג בהם
בזון ולורקן לארץ או למקום אחרון (פ"ז חשוכה יו"ד סי' רע"א בשם תשובת ח"ת יא"ד).

בנטילה משום חציצה, ובשבעת שיש בה אכן כודאי מקפיד עליו וחוצץ אם אינו רפוי (מג"א או"ח קצ"א ועין לבושי שרר שם) (1) ואלו דברים שצריכין נטילה במים: הקם מהמטה, והיוצא מבית הכסא ומבית המרחץ, ומי שעשה אחת מכל אלה ולא נטל ידיו אם ת"ח הוא תלמודו משתבח ממנו ואם אינו ת"ח יוצא מדעתו (או"ח ס"ד' מביא שם עוד דברים שצריכין נטילה במים) כתב א"ר מה שכתב שם יוצא מדעתו שמעתי דיבוא לירי חטא דאין אדם חוטא אלא אם כן נכנס בו רוח שטות; מים ששתו מהן תרנגולין כשרים הן לנטילת ידים (או"ח ק"ס) וכן איתא בשו"ת תרומת הרשן ר"ס שמתיר.

נטל

א.

נוהגים שנמנעים ללמוד בליל שחל תקופת טבת שנקרא נטל. *

הטעם לפי שבימים הראשונים היו צוררי היהודים אורכים עליהם ומכים אותם בלילה ההוא אם שמצאו אותם בחוץ או ברחוב מכות אכזריות ולפעמים עד שמתו תחת ידם שהמון חשבו זאת למצוה ולכן גזרו גדולי הדור על המלמדים ועל התלמידים ועל בני הישיבות שיכבדו וישבו בבתיהם בלילה הזה ולא ישוטטו בחוצות אנה ואנה (לקוטי פדוס, תלמיד רש"י ז"ל) ואף עתה שבמל המנהג המר להכות באגרוף רשע אנשים ישרי לב בכ"ז גזרו מש"ם שלא יעמוד לו ***) שאל את הנאון ר' יונתן אייבשיץ ז"ל, הלא יש לכם היהודים עת שאינכם אחר

(1) בעל לבושי שרר (הר"ר דוד שלמה אייבשיץ) היה אב"ד בסאראקי, בסוף המאה הקודמת ובסוף ימיו נסע לא"י ושם מנחתו כבוד, חבר ספרים בהלכה ובדרוש. הערה: * יש אומרים נטל עם ט' לקוח מן לשון רומ' "נאשאל" שהיראתו לידה (נעבורט). ולירות בן אלהים (קריסטמוס) ביום העשרים וחמש לחדש דעצמבער שחונג'ס עתה אינם בני ברית חגגו ימים מקדם כל עמי הפראים שעברו לשמש וכו' לצלם ולעצב הישמש. בן אלהים' וכן קראו אנשי מצרים לאלוה הבתולה אי"ס עם בנה האדום, וכן כנו עם הפעיוני לאלוה שעברו בשם בתולה ולצלם דמות תבניתה קראו בן אלהים (קולמור היסתוריא כרך ג').

הערה: ** כפ"י תנ"ך הנדפסים בלונדון ע"י כת המסיתים (מיס'א:ע"י) אם מותר לקרות בספרים ההם שאלה זו נשאלה בשנת 1827 ורבו הדעות, אוסרים ומתירים, והרב שר"י חמד הוא מחמיר על עצמו שאסור לקרות בספרי תנ"ך מכת המסיתים אבל אינו מזהה במי שלומד בהם, וכתב כי באמת דב"י הסתירין נכנים (ע"י שר"י חמד מערכת ד' כללים כלל ל"ה).

*** הערה: בכמה עיירות נהגים היהודים לשלוח דורות לכושרים ולשלמונים ביום שמיני לניחל כשמתחדשין להם השנה, כתב שו"ת תרומת הרשן קצ"ה בהשמטות שלא לשלוח ממש באותו יום אלא יום קודם או אחריו, ומי שרגיל ביום שלפניו ואירע שחל בשבת שלא יוכל לשלוח בו נראה דאין צורך ליהדר מלשלב ביום עצמו דאי יאהי תהוי ליה איבה הואיל והרגיל כבר.

לומדים תורה וחכמים כתבו כי העולם עומד על התורה ואיב על מה העולם עומד בשעות הללו, והשיב לו הרב ויל כי מנהג ישראל תורה וזאת בעצמי שאין לומדים אז היא תורה ועל זה יש קיום העולם

סימן מה

ספירת העומר

א.

למה צותה החורה לספור הימים מפסח ועד עצרת ומדוע אין מברכים שהחיינו על הספירה, ומפני מה אומרים יהי רצון אלהי הספירה.

הטעם שמונין ספירה מפסח עד עצרת (*) משל למה הדבר דומה לשר אחד שרכב בדרך ומצא אדם אחד מושלך בבור שהיה אסור שם אמר לו השר אני אעלה אותך ואוציא אותך מבור הזה ולזמן פלוני אתן לך את בתי ושמה אותו האדם שמחה גדולה, אמר בלבו, לא די שהוציאני מבור הזה אלא עוד רוצה ליתן לי בתו וכן עשה השר הוציאנו והלבישו בגדים נאים וכסף וזהב נתן לו כשראה אותו האיש כך שהשר קיים כבר מקצת דבריו התחיל למנות מיד כמה זמן יש עוד למה שקבע לו השר לתת לו בתו וגם השר אמר לו למנות כדי שידע שלא יפיל דבר, כך היו ישראל במצרים כמו בבור וכו' (נהגות ספר מנהגים) טעם אחר, משום לפי שארץ ישראל היא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה ובית המקדש באמצע הרי שתי מאות לכל צד ובעשרים ימים ילך לביתו כי מהלך אדם בינוני ביום עשר פרסאות ובעשרים ימים יחזור לרגל שבועות הרי ארבעים יום ושבע שבתים שאינו הולך הרי מין נשאר עוד ב' ימים לכך צוה הקב"ה למנות שלא ישכח לעכב בביתו יותר משני ימים (מנהגים נשם ר"ר שמואל) ובמח"ב אשחמיטתיה משנה מפורשת מס' תענית דף י' רבן גמליאל אומר בשבעה בו מין אחר החג כדי שיגיע אחרון שבארץ ישראל לנהר פרת, ועיין בתו"ט שם דבר נחמד, ועיין תוס' כ"מ כ"ח כי מצד מזרח לא היה רק יום אחד מירדן עד ירושלים, ועיין תוס' ר"ה כ"ג ד"ה כמה, ובהגהות מהני' יעב"ץ והג' מצפה איתן שם ועוד טעם מזני שכל אחד מישראל היה עסוק בקציר שלו והיו מפוררים כל אחד ואחד בגרנו, ונצטוו למנות כדי שלא ישכחו זמן עלייתם לרגל ואין מברכים שהחיינו על ספירת העומר, הטעם משום כי מצות ספירת העומר הוא שבע שבתות תמימות שהם ארבעים ותשעה ימים ואולי ישכח

הערה: (*) היום שאחר ר"ח סיון בין שלשה ימי הגבלה נקרא יום מיוחס, והטעם ליה"ט היום שלפי שלעולם חל יום הכפורים באותו יום וזה טעם ליום ייחוסו (ראית') טעם אחר, לפי שעומד בין ר"ח ובין ג' ימי היבלה ע"כ נקרא מיוחס, ובעין זה איתא תענית י"ח הואיל ומוטל בין ב' ימים טובים עשהו כיו"ט עצמה ועיין סנהדרין ק"ד דמשיה לא מני את אחו מפני שמוטל בין שני צדיקים יתם וחוקיהו.

יום אחר לספור הרי הברכה שבירך ברכה לבטלה (מהר"ם מינץ) ובעין זה כתב הר"ן, ובתשובת הרדב"ז כ' טעם אחר. — ועוד טעם כתב הרשב"א לפי שאין מברכין שהחיינו אלא על מצוה שיש בה שמחה והכא אדרבה מוכרין הצער שנתבטלו הקרבנות מאתנו. — עוד טעם כתב הלבוש שהספירה היא משום צורך הרגל וסמכין אומן דרגל. — ומה שאומרים יהי רצון אחר הספירה משום דעכשיו הוא דרכן לספור יען שאין ביהמ"ק קיים לכן אימרים יהי רצון שיבנה ביהמ"ק ואז יהיה החיוב מה"ת ונקיים מצותיו ומג"א כתב יש נוהגים לומר אחר הספירה מזמור אלהים יחנו וגו' משום שיש בו מ"מ תיבות במספר ימי הספירה.

ב.

מכבדים לספור ספירה לכן תורה ואדם חשוב.

הטעם לפי כי אדם שאינו בן תורה ידמה לו ויסבור שהוא מוציא את הרבים בברכתו ובספירתו וא"כ אם אח"כ יברכו כל הקהל יברכו ברכה לבטלה וע"כ מכבדים לכן תורה והוא מכבד שלא יוציא שום אדם. וזה שכל אחד ואחד מברך לעצמו ואינו יוצא בברכת הש"ץ ע"י בתשובת רשד"ם סי' א' ולינ פשוט משום דכתיב וספרתם לכם כל אחד ואחד (ת"כ). והש"ץ מונה קודם הקהל משום שמא לא ידעו ההמון את יום הנכון ויהיה ברכתם לבטלה ואם ישאלו איזה יום לספירה חוששין שמא יאמר מספר היום שהוא צריך עוד לספור כי רובא דרובא אינם יודעים עד מה. אם מותר לספור בר"ת כמו ל"ג בעומר לפי הנראה דמותר וראי' מהא דמס' סוטה פ"ז ובא"ח קפ"ה דברה"מ ותפלה נאמרין בכל לשון וכיון שכן גם הכא שהוא לשון של המדברים לדבר ג"כ בר"ת שפיר יצא ואף דלא כלם מדברים בר"ת מ"מ לא גרע מלשון שבוו להם חבמים דמהני וכן בכינוין אף דלא כלם מדברים בזה הלשון וע"י נדרים דף י' ולא גרע זה מידות דמהני בנדרים וניירות.

ג.

נוהגים שהנשים אינן עושות מלאכה קודם ספירת העומר.

הטעם שהנשים אינן עושות מלאכה אחר שקיעת החמה קודם ספירת העומר לפי שהעומר בא מן השעורים ושיעורו עשירית האיפה קמח וכן מנחת סוטה היתה עשירית האיפה קמח שעורים ע"כ נהגו הנשים צדקניות שלא לעשות מלאכה להיות להם לכבוד ולתפארת ולהיות להם לזכר וסימן. ובעבור תהיה יראת ה' על פניהם (שיבולי הלקט 1) עוד טעם אחר משום שאז נקברו תלמידי ר' עקיבא אחר שקיעת החמה והיו העם בטלים ממלאכה (מ"א) עוד טעם לפי שאז סופרין העומר ובתיב שבע שבתות מלשון שבות וגבי שמיטה כתיב נמי שבע שבתות מה שנת השמיטה אסור במלאכה אף עת הספירה אסור במלאכה (מור יב"י).

(1) בעל שיבולי הלקט חי במאה ה"ג מתחלה נדפס רק הקיצור ממנו (וויניציא) וספיד השלם נדפס ע"י ר"ש באבער בשנת תרמ"ו 1886 (ווילנא).

סימן מז

ספר תורה

א

התנהגות מזמן הוצאת ספר תורה עד אחר הכנסתה.

גרסינן בפרק ואלו נאמרין דף ל"ט כיון שנפתח ס"ת, אסור לספר אפילו בדבר הלכה שנאמר (נחמיה ח) ובפתחו עמדרו כל העם ואין עמידה אלא שתיקה שנאמר כי עמדרו לא ענו עוד (איו"ל"ב) וכן הוא בזהר ויקהל דף ר"ז ע"ש. ואיתא במהרי"ל סוף הלכות סוכה: הנוטל ס"ת נוטלה על זרוע דימין שנאמר מימינו אש דת למו עכ"ל, ונושאים התורה על הבימה (אלמעמאר *) לקרות בתוכה, כמו דכתיב (מלכים ב' י"א) ותרוא והנה המלך עומד על העמוד, דמטעם זה נקרא המקום שהש"ץ עומד לפני התיבה עמוד ופירשו בתוספתא פ"ז דסוטה דהיינו בימה ע"ש, וי"א בימה בלע"ז. בלי אמור עפ"י מאי דאמרין (סוטה ל"ט) כיון שנפתח ספר תורה לקרות בו אסור לספר בו והוא מלשון בל-אמור שום דבר וכדאיתא במתני' סוטה דף מא פרשת המלך כיצד בו עושין לו בימה של עץ בעורה בו ע"ש, ואיתא בזהר דף שמות דף י"ד ובפ' בא דף מ"ג ובפ' ויקהל דף ר"ז וז"ל: דבעי לסדרא ולתקנא תקונא בחד כרסי"א דאקרי תיבה, והוא כרסי"א להוי בשית דרגין לסלקא בהו ולא יתיר, דכתיב ושש מעלות לכסא בו עכ"ל, ומה שאחורי הדרשן כלפי ההיכל? משום הא דאמר ר' יצחק סוטה דף מ, לעולם תהא אימת הצבור עליך, שהרי כהנים כלפי העם ואחוריהם כלפי השכינה, טעם אחר, משום כשישראל כולם עמרו תחת הר סיני לקבל את התורה עמד משה עבד ד' כתורגמן בינו ית' ובין ישראל (כונות מ"ה) נמצא שבשעת מעמד הנבחר אשר לא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו היה משה עבד נאמן ד' עומד בין ד' ובין ישראל, כמו שכתוב: אנכי עומד בין ד' ובניכם בעת ההוא להגיד לכם את דבר ד' בתור תורגמן והיה לפני העם ולא כלפי השכינה (בהקדמת עמודי אור) ועיין בט"ז וי"ד סי' רפ"ב סק"א שכתב הרבנים העומדים לפני ארון הקדש, אין בכלל איסור שעומדין אחוריהם לארון הקדש, כיון שהם מונח בארון הקדש הוי כמו ברשות אחרת ע"כ, וכן בספסל המזרחית של ביהמ"ס, יושבים הזקנים והחשובים פניהם כלפי העם ואחוריהם כלפי ההיכל, מפני כבוד הצבור (מביאר באו"ה ק"נ ע"ש) והמנהג

הערה: *) מקום הבימה כתב הרמב"ם (הלכות תפלה) ומעמידים בימה באמצע הבית, כדי שיעלה עליה הקרא בתורה או מי אשר אימר לעם דברי כבושין, ואחרונים דמו אותה למיבוח שהקיפו הקפות בכית המקדש, ובשנת תקע' 1810 לספירת הנוצרים מתקנים (דעפאדנעי) שיני את המנהג מלעשות הבימה באמצע בית הכנסת ויעשה אצל ארון הקדש כפי מנהג ישאנים בני ברית, ועמדו כנגדם הרבנים הגדולים שבעים במספר ובהוכנס גם חתם סופר ונתנו חרם גדול ואיום עליהם ועל ההיכל וסי' לב עברי מביא בספרו פסק בירדהח"מו עליו קרוב למאה רבנים לאסור ליכנס להתפלל בבית הכנסת אשר אין לה בימה באמצע.

שהקורא עומד להתורה דכתיב מימינו איש דת למו (יב"ט ל"ג) והמברך עומד באמצע ובעל הסגן לשמאל, ולהכי בעינן שלשה דהתורה נתנה ע"י סרסור וכן איחא בתשביץ ח"ג סומן קס"ג וויל: כגמ' דבני מערכא גרסינן, רב ושמואל ערו לבי בנישתא, וחזי חזנא דקרי ולא קאי בר נש אצלוי אל אסור לך, בשם שנחנה על ידי סרסור כך אנו צריכים לנהוג בה על ידי סרסור, ולמדו זה ממה שכתוב אנכי עמד בין ה' ובניכם (דברים ה') ע"ש, והסגן הוא הגבאי עומד במקום השי"ת, שחר' הוא מצוה לקרות למי שירצה וישר בעיניו והשי"ת או הקורא במקום משה והעולה הוא המקבלה במקום כל ישראל ובש"י ז"ל (ערוך ס' קמ"א בשם מהר"ם)

ב.

מדוע ולמה ביום שיש בו ב' ספרי תורות מוציאין מארון הקדש לקריאה שתיהם בבת אחת.

הטעם משום נכוד הצבור שלא ימתינו עד שיוציאו עוד ספר (*) (שיע"ת יעקב 1) ועיין מניא קמ"ו וז"ל מסלקין הראשונה עד שכבר הניח על השלחן השניה כדי שלא יסחודעתן מן המצוה ומניחים השניה על השלחן קודם הקדיש כדי שיאמר הקדיש על שתיהן (מניא איחא שם) וביום שיש ג' ספרי תורות היינו ר"ח טבת שחל בשבת או ר"ח אדר שחל בשבת, או ר"ח ניסן שחל בשבת, ושמחת תורה כשאומרים הקדיש על השני מניחין השלישית אצלם לא הראשונה דפשיטא שהקדיש על הראשונה ג"כ קאי (עיין פ"מ תיפיד סק"ה) כשמוציאין שני ס"ת יהא נוהג הנולל שלא יהי' אחוריו לס"ת שמונח על השלחן אי"א יהא המנכיה מצרד אצדורי (א' מני תינימא).

ג.

נוהגים לומר יחזק ונתחזק בכל סיום ספרי תורה

משום שנאמר ביהושע לא ימוש ספר התורה הזה מפ"ך חזק ואמץ מזה נהגו לומר במסיים לקרות התורה בכל פעם חזק (מ"א איחא ס' קל"ט), והגרי"א ורעקיא ז"ל הראו מקורו שכן הוא להדיא במס' סופרים פ"ג הלכה ח' ואני חפשתי חפש מחפש ולא מצאתי פליאה נשגבה היא, ואף כי נוכל לפרש כי מ"ש הגרי"א וכיה להדיא במס' סופרים פ"ג חזר על עיקר הדין על הא דהקורה בתורה צריך לאחוז בס"ת, שהעמיד ובריו על הא דחקורא בתורה כו' ובהנהות דרעקיא אף כי הצינו על "ומזה נהגו לומר" נוכל לאמר כי המעתיקים העתיקו בשעות והגרע"א ציין בצד ראש הנהגה דקאי

הערה: (*) כשמוציאין את הספר תורה אמרים גדלו לר' אתי וגו' משום שיש בו שש תיבות כנגד ששה צעדים של נושאי הארון (שמואל ב' ו') (תוס' מגילה דף ל"ב ד"ה גוללו), וימר בעמידה נגד ההיכל סור איחא קל"ה וצריך להנכיה את התורה, המעם כתב בע' נחלת יעקב על מס' סופרים פ"ק י"ד משום דלשון גדלו הוא גידול והנבחה. 1) בעל ימועות יעקב היה רב בואלקווא ואחי"ב בלביב: נפטר בלביב בכ"ה אב תקצ"ט 1839 למספר.

על אחיות הס"ת בשעת הכרכה אכן כהנר"א לפרש החזר על הא דהקורא בתורה לא נראה כן שם ובהגרע"א (1) לאמר על כל המדפיסים בשנה— לא יתכן. לכן נ"ל שדין זה חסורא מחסרא כדאיתא בסוף הלכות גדולות לר' שמ"ן מקאירא שאין בדינו ממש הקטנות בשלמותן והטעם הוא כמו שאומרים הדין עלך בסיום כל מסכתא כי יחזור שלא ישכחם וכאן נמי אומרים לו חוק שס"מ החומש וישר כחך ועוד הפעם תתחיל (שו"ת מהר"ם מינין). אכן המנהג שאומרים חוק חוק שתי פעמים הוא מאמר חז"ל (ביב"ד ר' צריבין חיוק ואלו הן; תורה ומע"ט תפלה ור"א תורה ומע"ט מינין שנאמר רק חוק ואמץ מאד לשמור ולעשות ככל התורה. חוק בתורה ואמץ במעשים טובים. תפלה מינין שנאמר קוד אל ד' חוק ויאמץ לבך. ד"א מינין שנאמר חוק ונתחוק בעד עמנו ומביאר באבות (פ"ק שני) כי טוב תורה עם דרך ארץ ואמרו (מא דבי אליהו ובה רפ"א ויקר פישה ט') דרך ארץ קדמה לתורה. לכן כשמסיים החומש אומרים כי פעמים חוק של תורה וחוק ונתחוק עם ד"א (משה אהרן).

ה.

מדוע הספר תורה אינו מנוקד?

הטעם כדי שיוכל האדם לדרוש מה שנחוק עפי' הדת. כי האותיות כשאינן מנוקדות, סובלות כמה כונות ומתחלקות לכמה ניצוצות. ויוכל האדם לדרוש כמה ענינים נפלאים ונכבדים, אבל כל חיבה לפי הנקוד משמע ב"א ענין אחד (יבש לפי 2) בשם רבינו בחי'.

ה.

מדוע צריך הסופר כסיים לעיני כל ישראל בס"ת באמצע השיטה.

הטעם משום דבא להורות לנו דאף אם יסיים אדם התורה אלף פעמים וילמדנה כל ימי חייו עדיין הוא באמצע השיטה ולא יגיע לתכליתה. כי היא מים שאין לה סוף (ראית).

ה.

נוהגים שאין מניחים ספר פתוח.

הטעם שאין מניחין ספר פתוח אלא סותמים או מכסים אותו. הוא מפני כבוד התורה. שאם יונח מגולה שמא יפול עליו איזה לכלוך כמו שקרה זה הרבה פעמים (ראשית חנמה 3) שער היראה פצ"ו) וביו"ד כ"י רע"ז.

(1) ר' עקיבא איגר נולד בער אייוענשטאדט (אונגריא) בשנת תקכ"א 1761 ובת בעיר פו"נ: בשנת תקנ"ז 1837 למספרים.

(2) רבש לפי מחברו הוא הרב חירא מחבר ס' ברכי וס' מחזיק ברכה. כסא דוד ועוד עד המינים ספרים השאיר אחריו ברכה.

(3) בעל ראשית חנמה השלים ספרו בשנת של"ה 1575 למספרים.

כתבו הטיו והשיך בשם חכמי אמת משום שיש מלאך אחד ונקרא שד והוא שומר דפים על מי שמניח ספר פתוח ויצא שמשבח תלמודו.

ו.

מרוע עושים פרסום גדול בנרות ובכלי זמר בסעודה בעת סיום כתיבת ספר תורה כמו בעת החתונה.

המעם משום דכתיב (שמות לא) ויתן אל משה בכרותו ואיתא במדרש תנחומא ככלתו כתיב, ודאי יום שנתנה בו תורה כיום שנכנסה כלה לחופה, ומצינו (כתובות נג) שנמשלה התורה לאשה, ומצינו לפעמים נדחת התורה מפני האשה ולפעמים נדחה האשה מפני התורה, בקבלת התורה מצינו בצווי השי"ת אל חגשו אל אשה הרי שנדחת האשה בשביל התורה, ולעומת זה אמרו חז"ל (מגילה ג') מבטלין תלמוד תורה להכנסת כלה ומותר למכור ס"ת לישא אשה וכל השרוי בלא אשה שרוי בלא תורה, וכיכמות סיג: אמר רבא בא וראה כמה טובה אשה טובה וכו' שהתורה נמשלה בה וכו' וכנסת ישראל נמשלה לכלה כמ"ש (שה"ש ד') אתי מלכנון בל"ה ושבת נקראת כלה, באי כלה שבת מלכתא (שבת ק"ג), באו ונצא לקראת כלה, וע"כ כמו שמרכיב בנרות ובכלי זמר ובסעודה בעת הכנסת כלה לחופה, כן בכתיבת ספר תורה ובהכנסת ס"ת לבית הכנסת, וכשם שמרקדים לפני הכלה כך מרקדין לפני הס"ת בעת הולכת ס"ת * וכמו שמצינו בדוד: מלך ע"ה שרקד וזכרר ופזז לפני הארון בעת שהוליכו לירושלים, וזהו פירוש הגמ' (כתובות י"ג) כיצד מרקדין לפני הכלה, כלה כמות שהיא, פי' כמה חשובה כלה שדברים גדולים נמשלו בה כמות שהיא (בב' הפאה 1)

סימן מח

סוכות.

כשנכנסין בסוכה אומרים בכל פעם בפתח הסוכה הפיוט אושפיון (נאסט)

זה לזה שואלים מפני מה נשתנה סוכות מחג המצות ולמה אין קוראין לאושפיון גם בחג המצות, ומה זה ועל מה זה ומי ולידם? המקור למאמר אושפיון הוא בזוהר פי' אמר על פסוק בסוכות תשבו עיי"ש, המעם משום כי השבע מדות חסד וגבורה וכו' הן הנה המדות מה שהבורא ית"ש

1) בעל הפלאה נולד בשנת ת"ק 1730 בעיר טשאז'קוב ונפטר בשנת תקס"ה 1805. הערה:*) כשיכתיב לו ספר תורה צריך לומר שלא יקריש הס"ת לבית הכנסת כי כבשל מ"ע דהוי כמו שמכ"ה (תוספות חיים על חיי אדם כלל לא ותורת חיים ומביאו פתחי תשיבה יור' ס"י עיר) וכמו יומר לקנות ספרים להשאילם למי שאין לו וילא כדמון שהושבים שכתובת הס"ת מצוה שאין למעלה ממנה וביה לבר קונים עולם הבא, כל מי שחננו ד' וירו משנת הוא ירא שמים יוצא ירי כלם, ואשה פשוטה ממ"ע של כתיבת הס"ת (חיי אדם שם) וכעין זה איתא בבב' טיר יור' ס"י עיר.

מתנהג בהן עם בריותיו לשוכת ברואיו וכל המצות אשר נצטוונו מפי ד' לא נתנו לנו כי אם לצרף בהן את הבריות כמיש (משל' ל') כל אמרות אלוה צרופה, כי על ידי עשיית וקיום המצות נקנה שלימות בנפשנו לילך בדרכיו כמיש ולדבקה בו ואמרו חז"ל (כוסה יד) הדבק במעשיו ומה שמכנים לאברהם חסד וכו' כי השבע מדות האלו טרם נבראו אבות העולם לא היה אדם שהשתמש בהן עד שכא אברהם, הוא היה הראשון למאמינים, והוא פרסם אלהותו יתיש ע"כ הוכרח למשוך בני אדם להראותם טובת ד', כמו שאמרו חז"ל (פסח י') שהיה מוזמן אורחים ויהי כבלותם לאכל ולשתות בעמדם מעל השלחן רצו לברך אותו ואמר להם, לא לי נאה להלל, קומו ברכו את ד' עושה שמים וארץ, כי הוא הנותן לחם לכל בשר, יצחק הוסיף יותר לפרסם אלהותו והודיע שהוא משלם שכר לעושי רצונו ומעניש לעוברי רצונו למען יהיו חזקים יותר באמונתו יתיש, לזה נאמר פחד יצחק, ואחרי הודיע הוא כל זאת בא בנו יעקב להודיע לבני אדם שלא זה וזה הדרך לעבור את ד', אלא צריכין לעבדו לפי שהוא אמת ושלא לעבדו על מנת לקבל פרס ולא מיראת העונש, וזה הדרך נקרא אמת, כי החסד הנעשה לבריות וכמו כן העניש לעוברי רצונו הנכון רואה האמת ואשר יא יבין את זאת נראה לו כעול חיו, מפני מה נשתנה זה מזה, אבל יעקב אבינו השריש בלב אדם שאלתי יתיש הוא אלהי האמת, ואין לפנינו עולה, וזו היא תפארת שוה בכל, וכן כלם, לכן מכנים את אברהם כחסד ויצחק בגבורה וכו' והנה חז"ל אמרו (שקלים ו' הלכה ה') כל האומר דבר שמועה יראה כאלו בעל שמועה עומד לנגדה, ויען כי חג המצות שבו יצאנו ממצרים אז היינו אטומי לב וקשים לשמוע, להשיג בנפשותינו קנין כל מדה אחת ביום אחד, ע"כ חניך ד' אותנו עפ"י דרכנו ונתן לנו מצות ספירת העומר שבעה שבועות להשיג מדה אחת עכ"פ בימים שבעה, וכן איזא בוותר ויקרא, אמנם אח"כ בחג הסוכות שבעה ימים להשיג בכל יום מדה אחת מן השבע מדות, לפיכך נקרא חג הסוכות שבעה ימים מלשון חוג וסיבוב, אבל חג הפסח לא נקרא חגשבעת ימים כי נפשינו היתה עיפה בימים ההם להשיג מציאת מדה אחת ביום אחד, זהנה אבותינו היו כרי לבב כאמת ע"כ אנחנו מוזמנים את אברהם כלילה הראשון של סוכות כאלו נאמר שיהיה לנגד עינינו ונצייר במחשבותינו את אברהם אבינו כאלו הוא לפנינו במדהו למען נדמה עשות במעשהו, והנה בחג הסוכות קבעו לנו הברכה לישב בסוכה על שעת האכילה, כי היא עיקר המצוה, ע"כ עתה העת והעונה לזמן את אברהם אבינו עומד עלינו ולפנינו ולמשוך עלינו מדותיהם הטובות מדה אחת בכל יום, משא"כ בחג המצות אנו ממשיכין עלינו המדות ע"י ספירת העומר, ע"כ לא עת בחג המצות לזמן אושפזין (ת"א).

ב.

משני מה אנו אומרים בסוכות "זמן שמחתנו" ואין אנו אומרים בחג שבועות זמן שמחתנו אף שגם בו כתוב שמחה.

דבר זה נשאל למהר"ל וענה ואמר משני שבסוכות היה שמחה יתירה שהיו מדליקין ד' מנורות שהיו מאירות בכל ירושלים, טעם אחר, מפני שענני

הכבוד היו מורים חיבת ואהבת ד' לישראל ביתר שאת. כי מה שנתן להם המן והבאר שהם מוכרחים להיות האדום היה מוכרח הקב"ה שהוציאם לתת להם מזונות ובאר, אבל במה שהולכים וסיבכם בעניי הכבוד, מזה דורה הקב"ה שמחכם חבה יתירה וסוכה הוא הזכר לעניי הכבוד; והנאון יעב"ץ (1) בסדורו כתב כמה טעמים על שאנו אומרים בסוכות זמן שמחתנו (א) מפני שהוא חג האסיף ואדם שמח בחבואתו (שאסף, ב) שמחת ד' מינים דכתיב ושמחתם ונו, ג) דכתיב בסוכות שתי פעמים שמחה "ושמחת בחגך" "והיית אך שמח" ועוד טעמים אחרים.

ג.

מדוע ודמה אין מוציאין בכל יום בחוה"ס שני ספרים כמו בדוהמ"פ.
הטעם מפני שבפסח יש שם פרשיות הרבה מענין המועד אבל בסוכות אין שם פרשה מענין המועד אלא הקרנות לבד (אגויהם).

ד.

אנו אומרים בתפלת טל וגשם "לברכה ולא לקדלה" "לחיים ולא למית" הרא אם לברכה ממילא מובן שלא לקדלה.

הטעם משום שיש אשר תגדל עוד הקללה אם השדה יוציא זרע רב ומעט יאסוף או תדאב הנפש עוד יותר, וכן לשובע שנאכל קמעא ונשבע ממנו ע"י הברכה שנשתלחה במעים, ולא לרזון ההיפך ח"ו במארה המשתלחת במעים. כי יש לפעמים שובע בעולם אבל אין מו"מ והרוחה בעולם כדאיתא בגמ' כ"ב צ"א שהיה שובע גדול ונפיש נפוזי כפנא, וכן לחיים ולא למות, לא חיים כאלה שהם גרועים יותר ממות.

ה.

נוהגין שנעורין בליל דושענא רבא.

בזוהר הקדוש פרשת אמר כחוב לאמר: שכל מי שהוא מבני מדינותא ומבני היכלא דמלכא צריך לעסוק בל הלילה במיני קריאת לקשט הכלה בתכשיטה להבניסה לחופה למחרת היום הבא ואשריו ואשרי חלקו הווכה לכל הכבוד הזה אשר יוצרו כביכול מתפאר ומתקשט בו ואל יקל בעיני האדם הרבה הזה כי האדם הוא שפל ואפל בבחינה א' אבל בבחינה אחרת הוא גדול כח מאד ובירו להעמיד כל העולמות בולם מה שאין בן מלאך משרת יכול לעזוב והוא הנוהג כח וחיל לכל התבל כלה ומלואה (כ"ד היום).

ו.

מדוע צריך ליטיל הלולב לברך בימין והאחרון בשמאל ולמה אומרים: "אתרוג בענטשין" ולא "לולב בענטשין".

הטעם משום דלולב תלתא מצוה (נ' מינים) והאתרוג חדא מצוה ומברכים

(1) הנאון יעב"ץ נולד באלגונא בשנת תתי' 1697 ונפטר שם בשנת תקל"ו 1776 למספרם.

על נטילת לולב ולא על נטילת אתרוג משום שהוא נכזה מכלם וגם ארבעת המינים שבלולב כלן נכללים בשם לולב (*) (סנה' י"א) ומה שמכרכים על נטילת לולב ואין מכרכים על לקיחת לולב בדכתיב ולקחתם לכם. הטעם משום דלשון לקיחה יש במשמעו לשון קנין אעפ"י שאינו אוהו בידו ורק מדכתיב ולקחתם לשון לקיחה תמה ילפינן שצריך לאחוז בידו לפיכך אימרים לשון נטילה שפירושו שאחוז בידו (לבוש) ובאבודרהם כתובים טעמים אחרים הספרדים מדקדקים מאד שיהיו עלי הלולב העליונים מחוברים היטב ולא יתפרדו כלל. והאשכנזים יש מהם שאינם מדקדקים ויש מדקדקים כהיפך שיהיו העלים העליונים פרודים קצת. הטעם משום שהספרדים נקטו כדעת הגאונים דהנענוע היא רק הולכה והוכאה לכד ולא בעינן קשקוש העלים. והאשכנזים נקטו כדעת הריטב"א דמצריך ק: קוש העלים. ואמרים. אתרוג בענטשין" ולא "לולב בענטשין" משום שהתורה אמרה לראשונה "ולקחתם לכם פ"י עץ הדר" זהו האתרוג הנזכר ראשונה מהר"י מינים לכן אמרים "אתרוג בענטשין" והא דאוגרין את הלולב רק במינו משום דרבי יהודה לטעמיה דאמר לולב צריך אגוד ואי מייתי מינא אחדינא הוה חמשה מינים (סנה' ל"*) ומנהגנו שגם נשים נוטלין הלולב ומכרכין אע"ג שפשוטן דקבלו עליהן לקיים אלה המצות ע"ן מנ"א ס"י תרנ"ד ומ"ז או"ח ס"י י"ח ומדוע זה לא קבלו עליהן גם מצות ציצית כמו שקבלו לולב ושופר הטעם משום שעפ"י הדין אם רוצין ל עמך את עצמן בטלית רשאין לברך כמו בשאר מצות עשה שהיו"ג רק דחול חישו שאם גם הנשים ינהנו במצות ציצית גם הן יעשו הציצית ודעת הרמ"א באו"ח ס"י י"ד הוא להחמיר שרוקא אנשים יעשו הציצית ולא נשים דאין בקיאין בכשמה לכן הרחיקו אותן ממצוה הזאת כדי שלא יעשו הציצית על ידיהן. ולדעת המחבר שם שנשים כשרין לעשות ציצית הטעם משום קושית מנ"א שם על המחבר דדרשין בקדושין ל"ז ובמנחות כ"א: בכל מקום שנאמר בני ישראל ממעטים עכו"ם וגם נשים וא"י נבי ציצית דכתיב דבר אל בני ישראל" ומטעם זה הרחיקו אותן ממצות ציצית.

.

מדוע אנו מניחים את האתרוג בנעורת של פשתן ולא בבגד או בחתיכת בד.

הטעם משום שמול"ר ביה ריחא ביו"ט משאב הנעורת של פשתן דכבר קלטו הרוח (מג"ל).

הערה: (*) הטעם למה מכרכין זמן על הלולב רק פעם אחת, ויו"ט של סוכות כ' פעמים וכן בשופר מביא קרבן נתנאל על הרא"ש ס"ף מ"א סוכות טעם נכון ע"ן שם.

** הערה: הרבה בני אדם קונים הארבעה מינים בהקפה ומשלמים דמיהם אחר ההג לא יפ"ה עושים וט"ב ויפה הוא לצאת מירי פקפוק מחלוקת דיסקים אם קנין דרבנן מהני לשל תורה או לא, ולא דמי לפסח שלוקחים מצוה בהקפה משום דלנבי ארבעה מינים כתיב ולקחתם לכם וסי' שאין לו ד' מינים ולא סוכה ולפניו ב' מקומות

ה.

מפני מה מנענעים כלולב באנא ד' הושיעה נא ולא באנא ד'
הצליחה נא.

הטעם מפני ששניהם פסוק אחד ואין מנענעין בפסוק אחד ב' פעמים (חזושי רב"ש) ואבודרהם בשם בעל המנהגות מביא הטעם משום שהנענוע הוא לעצור רוחות רעות ושללים רעים ולנעור בשטן לפיכך צריך לנענען על תפלת אנא ד' הישיעה נא כלומר הושיענו מאלו הניזקין אבל באנא ד' הצליחה נא ליכא למימר האי טעמא. והרא"ש בפ' נ' דסוכה כתב טעם אחר יותר נכון כי לפי טעמו ניחא דמנענעים בהודו.

ט.

למה נקרא "הושענא רבה" ומדוע הוא יום הדין ומפני מה אין אומרים נשמת בתפלה הלא י"ט הוא? ומדוע משימים נר דלוק בארון הקדש כשמוציאים את ספרי התורה להקפות ולמה נשים הרות נושכות בשניהן פטומי האתר וגים בהו"ר?

במס' סוכה (דף מ"ח) מבואר: בכל יום מקיפין המזבח פעם אחת ואומרים אנא ד' הושיעה נא ואותו היום (שביעי) מקיפין ד' פעמים ואומרים ד' פעמים הושיעה נא. לכן נקרא הו"ר כלומר שבע פעמים, וגם עכשיו מקיפין עם הד' מינים את הבימה וזכר למקדש. וגם בו יש מצות ערבה שאומרים עליה תחנונות הרבה שמוסרין על הושענא והושיעה נא. ומה שהוא יום הדין מקורו הוא מן המדרשים שמבואר שם לפי שאמר הקב"ה לאברהם אני יחיד ואתה יחיד אתן לבניך יום המיוחד לכפר בו עונותיהם והו הושענא רבה פי' שמי אחיה בנימטריא ב"א ועתה ב"א (היות מאדם) עשרה דורות מאדם עד נח עשרה דורות מנח עד אברהם והושענא רבה ב"א ימים לחדש תשרי א"ל הקב"ה לאברהם אם אין כפרה לבניך בר"ה יהיה ביו"ט ואם לאו יהיה בהושענא רבה וזה אחדותו של שמי וזה הושענא רבה (כהנהגות מנהגים) וכן מיכא בשו"ע או"ח תרס"ד להרבות בנרות כמו ביו"ט ולטבול קורם עלות השחר כמו בעיו"ט וער"ה כן כתוב ביררכי משה, והביי"ל כתב הטעם לזה לפי שבחג נדונים על המים וכן כתב הטור הטעם והכל הולך אחר החתום ויום הו"ר הוא סוף החג אבל הפוסקים לא כתבו כל מקור לזה מהנמרא שיהא הו"ר מעין ר"ה ויו"ט גם הגרי"א ז"ל אשר לפנינו נגלו כל תעלומות גם הוא לא הביא מקור וסמך להמנהג הזה מהתלמוד כדרכו בקדש, פליאה נשגבה! ואיה איפה מקומן בתלמוד לעשות הו"ר כדין יו"ט. אמנם הרה"ג באמפי ז"ל (1) מצא סמך גדול

באחת יש סיבה ובאחת לולב יצא למקום שיש סיבה דסוכה קידמת שהיא תדירה ביום הבדילה ועוד שזה יום אחר וזה שבעה ימים.

(1) ר' דובער באמפי נפטר במינצק שנת ת"מ"ח 1888 בשנת הששים וחמש לימי חייו ה"איר אחיו ביח עקד כפרים יקר המציאות והיה בקי בשני התלמודי.

לזה המנהג מן הירושלמי מס' ר"ה פ"ד הלכה ט' דאיתא שם וז"ל: ואמר אף בתקיעה לית כל עמא תמן (פ') שנים ביה לתקיעות לא יהא כל הצבור בביהכניס) אמר ר' יונה כתיב ואותי יום יום ידרושון וזו תקיעה וערכה פ"י שני הימים האלו מיוחדים כמו יוה"כ שבאים כל העם להתפלל בביהכניס בצבור ע"ש הרי נראה מזה שמנהג ישראל לעשות את יום ה' ליום הרין לבוא כלם לביהכניס להרבות בתפלה ולהתפלל יחד כמו בריה וי"ה ברוך מפענח נעלמות. ואין אומרים נשמת בה"ר כתב השערי תשובה בא"ח סי' תרס"ד הטעם משום שאין בו כ"כ תוספת נשמה יתירה. וכ"כ הלבוש סי' תרס"ד בשנוי לשון קצת; וזה שמימים נר דלוק בארון הקדש בהור ושי"ת כשמוציאין כל ספרי חורה שבהיכל להקפות. הטעם ביה על כי שארון הקדש שבבתי כנסיות בערים גדולות מלא כמה עשרות ספרי תורה העומדים בו צפופים ומרובקים אחד באחד ודלתות הארון סגורות תדיר לא יפתחו פתיחה ריקנית, רק לעת הצורך להוציא מתוכו ספר א' או ב' או לכל היותר ג' לקריאת התורה, ותיכף חוזרים וסוגרים דלתותיו, ויוכל חיו לבא איזה הרחוק בלב איש הדיוט פן נגזו בין הספרים איזה דבר גשמי קדוש וזלת התורה. ע"כ הנהיגו שבעת שמוציאים מן הארון את כל ספרי התורה. ויתרוקן מהם מניחים דלתותיו פתוחות ומשימין בתוכו נר דלוק להאיר בכל פנותיו, למען יראו כל קהל הנאספים או בהמון רבה, שאחרי פרקו ממנו ספרי התורה נשאר כולו ריק מכל דבר (שי העדלמי). ויש אומרים דלכן מעמידין נר בהיכל משום שגד מצוה ותורה אור להודיע שהמצות מאירות אותנו בכל דרכינו ומן התורה תצא אורה לכל ישראל והבוחר יבחר—הטעם מה שהנשים הרות נושכות בשיניהן פצומי אתרוגים בהושענא רבה, איתא בספר זכירה לפי שעץ הדעת אתרוג ה"י (מירוש יב"ה בראשית פ"א) רומזת בנשיכתה שהיא איננה רוצה לתפוס במעשה חוה להנות מהאתרוג שיש בו טעם וריח טוב רק היא נושבת בשיניה הפיטום שאין לה הנאה מזה ונותנת מעות לצדקה ומתפללת להקב"ה שיציל אותה ואת עובדה ממיתה.

נוהגים להקיף את הבימה בהושענא רבה שבע פעמים *

איתא בילקוט תהלים (פ"י ח"ג) וז"ל: ארחץ בנקיון כפי במקח ולא כגול ולקחתם לכם ביום הראשון וגו' ואסובבה את מזבחך ד' בדתנינן בכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת וכיצד היא סדר ההקפה כל ישראל גדולים וקטנים נוטלין את לולביהן בידם הימנית ואתרוגיהם בידם השמאלית ומקיפין פעם אחת ואותו היום (ה"י) היו מקיפין ו' פעמים אמר רב אחא זכר ליריחו הא תינח בזמן שיש מזבח בזמן הזה חזן הכנסת עומד כמלאך אלהים וספר תורה בזרועו והעם מקיפין אותו דוגמת מזבח עב"ל והטעם שמקיפים ו' פעמים כנגד שבעה רקיעים או כנגד שבע פעמים שסיבבו יריחו

(*) קבעו יום ו' לערבה יותר מיום אחי כתב המג"א או"ח סי' ת"ס"ה דעתו משום שבמקדש היה ניכ יותר קדושה ביום זה שהרי היו מקיפין שבע פעמים ביום זה. והוא דאין

בספר אליהו רבה כתב לאמר: רע עליהמעשה אשר עושים קצת בחג הכוכות שעומדים קצת עם לולביהם ואינם מקיפים משום כבוד מי בראש כו' (והביא בזה"ט או"ח קמ"א) ומי שאירע לו אבל בחג אינו מקיף וכן אבל כל י"ב חדש על אביו ואמו וכן נהגו מפני שאנו מבקשים רחמים ועליו נמתחה מדת הדן אם לא שהאבל הוא גדול העיר ומוכרח להקיף.

י"א

נוהגים להחליף את ההושענות ואין אנו אומרים על הסדר כמו שנרפס בסדורים.

הטעם משום כי לעולם אומרים ביום א' למען אמתך וכיום ב' אבן שתיה אם חל בחול (ואם חל ביום השבת אומרים אום נצורה) אערוך שועי אומרים לעולם ביום שחל בו יום כפור שהוא א' דחזיה' משום שאומרים בו גלית בצום פשעי. אם חל יום זה בשבת נדחה אערוך שועי ליום שאחריו אדון המושיע אומרים לעולם ביום הששי של חג לא קודם לפי שהוא יום שקודם הו"ר ומבקשים בו על המים והמים הם סימן רע לחג ואין לבקש עליהם קודם רק ביום הששי שהוא סמוך לשמיני עצרת שמברכין על הגשם לא איכפת לך ועוד משום שביום הששי לחג נזכר בתורה ניסוך המים (במדבר י"ט) ונסכיה שני ניסוכין ניסוך היין וניסוך המים ועל כן אם חל יום זה (הוא יום הששי) בשבת נדחה אדון המושיע לגמרי אל למושעות אומרים תמיד בג' דחזיה' ועתה אחרי כל הכללים האמורים ומבוארים הסדר כן הוא; אם חל יום ראשון של כוכות ביום ב' אומרים למען אמתך (לפי כללו לאמרו ביום א') אבן שתיה (כ"ינו לאמרו ביום ב' אערוך שועי) (בז"ק לאמרו תמיד ביום א' דחזיה' אם הוא חיל) אום אני חומה (מפני שחל יום הששי בשבת ונדחה אדון המושיע לגמרי כאמור למעלה) אל למושעות (כחוקן לאמרו תמיד בג' דחזיה') אום נצורה (כהלכתי לאמרו תמיד בשבת) ואם חל יום א' דסוכות ביום ג' הסדר כן הוא: למען אמתך, אבן שתיה, אערוך שועי, אל למושעות (אעפ"י שדינו לאמרו תמיד בג' דחזיה' משום דהיום ה' שהוא ג' דחזיה' ויהיה בשבת ויאמרו אום נצורה לכן מקדימים לאמרו) אדון המושיע (כהלכתי לאמרו ביום הששי כדלעיל) ואם חל יום א' דסוכות ביום ה' או הסדר: למען אמתך (לפי הכלל האמור למעלה) אבן שתיה (לפי כלל) אום נצורה (לפי שהוא שבת) אערוך שועי (אעפ"י שדינו לאמרו בא' דחזיה' ולא בג' דחזיה' לפי שא' דחזיה' שבת הוא ושבת דוחה את כולם) אל למושעות כדינו וכללו לאמרו בג' דחזיה' אדון המושיע (כהלכתי לאמרו ביום הששי) ואם חל יום א' דסוכות בשבת הסדר כן הוא:

מברכין על הערבה כמו שמברכין על הלולב הטעם משום שערבה מנהג נביאים הוא ואין לברך על המנהג בעיני ההקפות יש דעות חלוקות בפוסקים מהו תהיה ההקפה אם אחר הלל או אחר תפלת המוספין במתבאר מרבני השו"ת ובכל מקום יעשו כאיר נהגו מקדם קדמתה ואם רב גדול העיר נראה לו לשנות ממה שנהגו בהקפות מכבד ואף שכל העם מסכימים לו עתי ואך אחר מהצביר מוחה בדבר זה אינו יכול לשנות (עיין שרי חמד מערכת ל' אות כ"ז כלל קמ"א).

אום נצורה למען אמתך (אעפ"י שדינו לאמרו ביום הראשון משום שנדחה מפני הישבת על יום שלאחיו) אערודך שועי (כדינו לאמרו בא' דחיהים) אבן שתיה (לצ' שניהה משני אצורו שועי על יום שלאחיו) אל למושעות (כדינו לאמרו בני דחיהים) ארון המושיע (כהלכתו ביום הששי) ונקוט זה הכלל ולא תשעה לעולם (יבוש סי' תרי"ג) (*).

יב.

נוהגים אחר שנומרים ההושעות מכריז הש"ך למען דעת כל עמי הארץ וגו' וכל העם עונים אחריו בקול.

הטעם משום כשאנו משתעשעין ומכבדין את מצות ארבעה מינים אשר נתן לנו ד' באהבה ובזמן שמחתנו הנה או בלי תפונה לא יעלה על לב אדם שמתיר לעבוד איזה דבר חיו וזולת הזורא יתעלה כי בעת שאנו מכבדין את מצות ד' אי אפשר בשום אופן וענין שתעלה מחשבה ורה בלבנו ובדרשת חויל (סי' פתיחת דאיה וכן היא ביושלימי חגיגה פ"א) על פסוק ואותי עזבו ואת תורת לא שמרו (י"ט סי') יען כי כח המצוה מלוכש בה והוא אשר קדשנו במצותיו וצונו וע"כ בנמר המצוה אנו מכריזין ואומרים בקול למען דעת וגו' להשריש את האמונה בלבנו לאהבה וליראה איתו כל הימים והרב הנאב"ד דשאקי אמר לי כי יותר נ"ל הטעם לפי שבסוכות מקריבים ע' פרי החג כנגד שבעים אימות כמבואר בנמי (סי' נ"ה) ע"כ אומרים אחר גמר התפלה למען דעת כל עמי הארץ וגו' בקול רם ואומרי בהיר קול מבשר (**).

הערה: * הפיוטים של הושעניא רובא דרובא כתב ר' אלעזר הקליר שהיה כמ"ד אחר רב האי גאון (ע"ן באור הרורה 1) על מחזור לשמיני עצרת בשמות דפי"טנים) כמו אדם ובהמה אום נצורה למען איתן או בעיני עבדים, אנא און תתנו לשם תענה אמנים והפיוט למען תמים בורותיו כתב ר' ינאי רבו של הקליר וזה שהוכיח כל הקימונים ולא הוכיח שאלו המלך כי הוא יומא דרוד (יעב"ץ בסדורו). למען אמתך אבן שתיה אערודך שועי ארון המושיע כתב ר' יוסף אביתר והושענא אדמה מארד היבא בריש"י (איו"ב כ"ד בשם ר' אלעזר הקליר).

(1) החכם ר' וואלף היידענהיים (2) בהקדמתי בחלק מחזור לשמיני עצרת כתב חקירה אחת על ר' אלעזר ברבי הקליר באיזה זמן היה ומי היה ודחה שם דברי התוס' חגיגה דף י"ג והרא"ש בסוף פ"ק עומדין וזן השיג הרב אבן עזרא בכמה טענות על פיומי הקליר ע"ן טענות במענה שהשיב בעל זכור לאברהם אבינרוד ומביאו שדה חמד מערכת האלף כללים אות קליר.

(2) ר' ואב וואלף היידענהיים (רורה) מרקדק סבאר ומתרגם נולד בעיר היידענהיים בשנת תקי"ז 1757 ומת ברעזעלהיים י"ז אדר ראשון תקצ"ב 1832

הערה: ** אנשים ישרים בעלי מדות נכונות נוהגים שלא לבשר בשורה דעה מפורש. וכשצריכים לוח בוריעים ברמו שיבינו שאצל זה האיש המצב ברע הוא משום דאיתא פסחים ד': שאל ר' חייא לרב אם אביו קיים השיב לו שאמו קיימת והכין ר' חייא שאביו מת.

י.

נוהגים שחובטין את הערבה ה' פעמים ודוקא על הקרקע וכופלין ב' פעמים המלה מבשר מבשר ובתחלה אומרים פעם אחת קול מבשר ובסוף אומרים שלש פעמים קול מבשר.

המעם נראה לי שהוא להורות לבני ישראל שאעפ"י שהם נמוכים עד מאד והגיעו עד לארץ כנולות המר עבור חטאיהם ועונותיהם בכל זאת אינו רוצה הקביה לאבדם חלילה לעשות אתם כלה חיו רק יחבוט אותם מעט מעט כדי שישבו כמו שנאמר: ואתה לא תעשה כלה ויסרהך למשפט (ירמ' ל) ובתשובת ר' אבהו להווא מין (ע"ז ד') על הפסוק רק אתכם ידעהי מכל משפחות האדמה על כן אפקד עליכם וגו' (ע"ס ג'). וחובטין חמש פעמים כי החבטות הן כנגד הנאות להראות לעם ד' שבמו אחרי כל החבטות עדיין הערבה נשארה בדמותה ותארה כן אנהנו הודות לאל נשארו בין הגוים אחרי כל החבטות והמכות בדתנו ואמונתנו אשר עמים רבים גדולים עצומים ממנו כבר אבד זכרם המה וימחו מן הארץ כנודע לכל קורא בספרי דברי—הימים וכמו שאמר הרב החכם ר' יוסף אלבו (1) בספרו היקר העקרים מאמר ד' פ' י"ב על המקרא (ישע' ס"ז) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני ד' כן יעמוד זרעכם ושמכם על המקרא הזה ישא החכם אלבו מברותיו ויאמר: זה היעוד מורה בהכרח על קיום האומה בכלל וזמן, ושתעלה בסוף למעלה גדולה וזה כי יש אימות כמו פלשתים בני עמון עמלק וזולתם שאף אם נשאר זרעם בעולם לא נשאר שם האומה היא כי אין בעולם אומות פלשתים ולא עמלק ולא עמון ומואב ויש אומות אחרות בהפך שנשאר שמם ולא נשאר זרעם כמו מצרים שנחרבה כמה פעמים כמו שנבא עליה יחזקאל וכשחזרה ונתישבה נקראו כל הבאים לגור שם בשם מצרים את שאינם מזרע מצרים כי נשאר רק השם ולא הזרע ולא נמצא בעולם אומה מאיתן האומות הנזכרות בתורה ונביאים שיהי השם והזרע קיים אלא אימת ישראל לבד שעליהם נאמר כן יעמוד זרעכם ושמכם עביל ולכן חבטין רק חמש פעמים ולא יותר כי הבטחה החמישית מורה על הנאותה האחרונה (כי עד עתה עבדו על אימתו איבדו גלות מצרים בכל מדי יון ורומא היא החמישית האחרונה) למען זאת ידעו ויבינו ויאמינו בביאת גואל צדק בבוא אולם ביה רצון שאומרים אחר חבטת הערבה שנדפס בסדורים מבואר המעם בזה ע"פ סוד טעם אחר כתב לי הרב הנאון ר' אלכסנדר משה לפידות אב"ד דראשיץ וז"ל: במנהג חבוט ערבה בהושענא רבה עפ"י האר"י ז"ל ה' חבטות לארץ למזרח ובסוכה מיד שהוא מנהג לנו יסוד נביאים וראוי שיהיה רמז בו ונ"ל שהוא במלכים ב'.

(1) תלמיד ר' חזקוני קרשקש שחי בשנת קל"ז 1377 לספירת הנוצרים. נולד בעיר מונריאל בסביד ערך 1380 ונפטר ע"ד 1444

ייג שאמר אלישע ליואש קחה חצים ירה ארצה קרמה ויור ויאמר
 חץ תשועה לך. וחץ תשועה בארם ויור שלש פעמים ויעמר
 ויקצף עליו אלישע ויאמר אמרתי לירות חמש או שש פעמים
 ויש להקשות מאין ידע כמה פעמים לירות וייל לפי שכח התפלה פועל יותר
 בצירוף מעשה בפעל בעת רצון. וכוונתי לומר בכל פעם לירות בכל תיבה
 שהוא משמיע זולת בהשם אבל הוא ירה ג' פעמים ויעמוד ויהר אפו שהיה
 לו לירות גם חץ תשועה בארם ולדלג בושם ויהיה ה' פעמים ולטעותו לירות
 גם בהשם היה לו לירות שש פעמים וכל זה במלחמה נגד האויב שמורה
 החיצים אבל בעת אנו מבקשים לימות המשיח בהתנלות האמת מפירסמת
 שנית לעיני כל אשר זהו תשוקת הכל כידוע ואדרבה כל האומות מקוים לזה
 יותר במהרה שהרי הם שלווים ושקטים ואינם מזגנענים רק לגלוי האמת
 אלא שכל אומה מקוה שתתנלה דעה. אבל אנחנו מקוים שעי המשיח
 תתברר דעתנו לתפארת ונהיה לעם כמושיב הללו ד' כל גוים כי גבר
 עלינו חסדו אבל ואמת ד' לעולם הללויה ועי' יש בעין רמז בחבוש
 ערבה בהושענא רבה גמר החתימה והפזקות על שבט מלכות המשיח והנצות
 וההכנעה בחמשה ברים וחמש חבטות קרמה לארץ ואומרים קול מבשר קול
 מבשר ואמר כציל שהם חמש תיבות לבר השם לעשות חבטה בכל תיבה
 זולת השם ואם אימר קודם ואח"כ חובט כלם אין קפידא כמו בהקפות שיש
 נוהגים לומר בפעם אחת הפזוט ואח"כ מקיפין:—הטעם למה כופלין מבשר
 מבשר שתי פעמים ולמה מתחלה אומרים פעם אחת קול מבשר מבשר
 ואמר ואחר שאומרים שם נחמות על זמן העתיד בעת יבא גואלינו שישמעו
 קולות ישועות אומרים שלש פעמים קול מבשר לפי שהנביא ישעיה (נ"י)
 מבשר מפ' ד' מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום
 מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך קול צופיך
 נשאו קול יחדיו ירגו כי עין בעין יראו בשוב ד' ציון וגו' ואמרו
 חויל עי' (כילקוט שלח) שלשה ימים קודם שיבא משיח בא אליהו ועומד על
 הרי ישראל ובוכה ואמר הרי ארץ ישראל עד מתי אתם עומדים בארץ
 ציה ושממה וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופה ואח"כ אמר לזהם בא שלום
 לעולם שנאמר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום כיון ששמעו
 רשעים הם שמחים ואימרים זה לזה בא שלום לנו. ביום שני בא ועומד על
 הרי ישראל ואמר באת טובה לעולם באת טובה לעולם שנאמר מבשר טוב
 ביום שלישי אומר באת ישעיה באת ישועה לעולם שנאמר משמיע ישועה
 וביון שהוא הוא את הרשעים שאומרים כך אומר לציון מלך אלהיך עלינו
 מפסוקים הנ"ל ומזילקוט כי ג' קולות יבא לבשר ולהשמיע הגאולה
 היינו א' לבשר ולהשמיע שלום ב' לבשר טוב ולהשמיע ישועה ג' לומר
 לציון מלך אלהיך. ואלו בשורות ושמעות טובות א' עי' קול צופיך ב' נשאו
 קול ג' יחדיו ירגו כי עין בעין וגו' ויען כי בשלשה קולות ג' פעמים
 קול ואמרה נתבשר כשיבא גואלינו ובשלשה ימים ישמיע אליהו את ביאת

הנאל, ויבשר ג' בשורות, א' שלום ב' טוב, ג' ישועה לכן אנו אומרים שלש פעמים קול מבשר קודם שמגיעים לפסוקי הושיעה וגו' אך במקום שתי פעמים מבשר מבשר צריך להיות מבשר משמיע ואמר יען דהכי כתיב בישעי מבשר ומשמיע (ס' תקנת ומתהלים); לדרום על הושענות הנזרקין אכור (ר"ג ק"ה).

מדוע בשמיני עצרת אומרים שמיני עצרת החג הזה ואין אומרים חג שמיני עצרת הזה כמו שאומרים חג המצות הזה חג השבועות. המעם מפני שהוא להודיע שחג הזה הוא בפני עצמו לפיכך אומרים חג הזה שחג הא בפני עצמו ואינו נכלל עם חג הסוכות.

כז.

מדוע מתחילין גשם * בתפלת מוסף של שמיני עצרת ולא במל שמתחילין ביום א' של פסח.

המעם כרי שיצאו כל המועדים במל שחוא סימן ברכה לעולם אבל גשם בהג סימן קללה לכך מתחילין בסוף החג (הג"מ) ויש להקשות

הערה: * בתפלת גשם: בצוקו חון חשית מים בחייו הללו נמצא פעם אחת בצוקו ופעם אחר בעבירו ומדוע? מצאתי בתלדות אסתר וז"ל: שאלתנו על ב' איגנים, א' אולי פסקו לנו נשמים בראוי הנה בקשתנו לבל יוצציה ב' אולי בעינינו לא גזרו נשמים כלל ימלא הקביה עלינו רחמים וגזר מחרש שיוצקו ברכה לפי זה על איפן הראשון אנו מעוררים זכית אותן הצדיקים שהיה ביניהם מים מבלי מניעה כן לא יהא לנו מניעה, וז"א נעבדנו אל חמנע מים ** ועל אופן השני אנו מוכרים אותן הצדיקים שלא היה להם מים וע"י תפלתם הושפע להם מים, כמו כן תעשה עמנו צדקה בכיאת החישה לתת מים. לז"א בצוקו חון חשית מים, ועתה פקח עיניך וראה הסדר בפיוש א' יכור אבי הענין כי רבתי הענוש לעושי רע עכור הצדיקים נופל לשון בעביר במ"ש לא אשחית בעבור העשיה וכן בעבור דוד עבד וגו' אבל עשית פעולה וחסד לא יתכן לומר רק בצדקה כמ"ש אל תאמר בצדקתי וגו' ויכן בחייו א' שהוא בקצה לבלתי המנע מים שהוכשחנו יתכן לומר בעבורה אבל בחייו ב' שהוא תפלה להעריך מפר שייך לומר בצדקה ומה שאמר באותו פיוש על הסלע הק' וגו' זה ניסחה מוצעת וכי נבקש מאתו ית"ש חסד ונחלה בזכות משה ברבר שחוא חסא ונענש שהכה את הסלע, והרבר פשוט שכינות הפייסן בכאן על הכאת הצור שנצטוה משה מפי הנבורה בסדר בשלח ושם כתיב והכית בצור וגו' ויעש משה כדבר ד', וא"כ צריכין להגיה ובצור הק' ויצאו מים עשיה צדקת ד' עשה וגו' וכתב רש"י ע"י משה אמר שעשה כאשר צוה ד', אמנם פרי חיים על התורה פ' חקת במי מריבה יבאר שם ביאור מפרש ע"ז שאנו אומרים על הסלע הק'.

** הערה: מים שמביאים מזחץ לרפואה וציוה הרופא שלא לשתיית כל המים בבת אחת שזה מוזק רק לחלק לאיבד או רש"ל כוסות ולהפסיק בנתיים בהליכה ממקום למקום כדי שיתעמל ויתעכל השתייה ויהיה ההפסק בין שתיה לשתייה לא פחות מחצי שעה

למה התחילו ופסקו דוקא באלו התפלות. יתחילו בערבית ויט האחרון של חג ויפסיקו בערבית של יום א' של פסח. ותרצו מפני שאין כל העם מצוין בבית הכנסת בערב ונמצא זה מזכיר וזה אינו מזכיר והיה העם אנודות ואית איב יתחילו ויפסיקו בתפלת שחרית של אלו הימים. זה לא נכון משום שאם יהי מזכירין בשחרית איתן שיבואו לביהכני היום ואתמול לא היו יהי סבורין שגם מבערב הוזכרו ולשנה הבאה יתחילו הם מבערב ויהי אנודות אבל עכשיו שמתחילין בתפלות המוספין אותם שהיו בביהכני בתפלות מוסף וזדאי היו ניב בתפלות שחרית ויראו שבשחרית לא הוזכרו ועכשיו מזכירין ידעו שלא התחילו אלא עכשיו ולא יטעו לביא לכלל אנודות וכן טעם בהפסקה וזוהי הטעם שלא יהי העם אנודות אנודות מברין השמש שיאמרו משיב הרוח ומיריד הגשם כרי שלא יהי הדבר מעורב ביניהם שזה יזכיר וזה לא ישכח ויהיו גודות אנודות וזה שמכריזין בשמיני עצרת קודם מוסף משיב הרוח ומיריד הגשם ואין מכריזין בתפלת מוסף ביום הראשון של פסח שלא לומר משיב הרוח. הטעם משום שנראה כאלו ממאנים בנשמים (*) (לביש ס"י ק"ר)

טו

למה קורין קהלת בשבת חוה"מ סוכות ומפני מה אנו עושים סוכות דוקא בחדש תשרי הלא אנו עושים סיכית לזכר בכתוב (אמור כ"ג). למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל. ולמה דוקא בחדש תשרי ?

הטעם משום כי שלמה המלך ע"ה אמרו בחג בהקהל כמו שכתוב (דברים ל"א) במועד שנת השמיטה בחג הסוכות בבוא כל ישראל לראות וגו' ההקל את העם האנשים והנשים והטף וגו' וכתוב (מלכים א' ה') ויקהלו אל המלך שדמה בירח האתנים בחג וגו' ואז אמרו בהקהל להוכיח את ישראל (אנודותם בשם אבן ירח) טעם אחר. מפני שהם ימי משתה ושמחה. ושמחת החג הזה גדולה יותר מכל שאר שמחות. כי נאמר בו שמחה ית רה שהגרנות מלאות בר והיקבים מלאים יין וידוע מאמר חז"ל (סוכה נ"א) מגודל השמחה שהיה בעת שאיבת המים וניסוך המים בשמחת בית השואבה. ועל ידי זה יכול להיות שישבח שמחה של מצוה ויעסוק בשמחה של הוללות לכן קורין בני קהלת שנאמר בו ולשמחה מה זה עשה וקורין בו סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור וגו' וכן איתא במגיל אויח סי' ת"צ בקצרה. והחכם מו"ח אמר פשוט לפי שנאמר בקהלת הכל הכל : ומה שאנו עושים סוכות דוקא בחדש תשרי כי הלא אנו עושים סוכות לזכר בכתוב,

צריך לבדך ברכה ראשונה ואחרונה על כל בוש ובוש כן העלה בשו"ת שואל ומשיב מהר"ה הי"ד סי' כ"ג.

(*) הערה: ע"ר נשיאת כהנה מנשם (רענענשירס) בשבת יום טוב (במקום שיש עיווב) עיי' שערי תשובה או"ח ישי"א ועיי' בתפארת ישראל (שבת) בהקדמה (כדלכלל שבת) מה שבחב הוא.

(אמ' כינ): למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל ולמה דוקא בחדש תשרי? אמר וזראכ"ע כי ענן ד' היה על המחנה יומם והשמש לא יכם ומימות תשרי החלו לעשות סוכות בעבור הקור, וזה גם לדעת ר' אליעזר האומר סוכות ממש (זונה ו') ועיין באור מדעסניא (ש"ס) ועיין מ"ז או"ח תרכ"ה מה שהביא בשם המור.

י"י

מדוע בשמחת תורה מביאים את כל הנערים והטף לבית הכנסת. המעם משום שהוא זכר למצות הקהל שהי' כיום אחרון של סוכות שהביאו עמהם הטף והנשים לשמיע מפי המלך את משנה התורה.

י"ח.

מדוע מתחילים התורה בשמחת תורה ולא בראש השנה. המעם כמו שאין מברכים ר"ח תשרי בשבת שלפני ר"ה כדי לכסות מהשמן שיהי' ראש השנה (בכסה ליום חגיגו) כז' איז מתחילים בכר' שלא ידע השמן לקמרג (כשם הלבוש).

סימן מט

סיום

א.

למה כתבו בסיום מסכת פעם נשלמה מסכת פלונית ופעם כתבו סליק מסכת פלונית. למשל בסיום ברכות וכן בסוף תרומות חתמו סליק ובשבועות חתמו נשלמה וכן הלאה.

המעם לפי שידוע כי סליק הוא סוף (ענינו) ונשלם הוא שנגמר בשלימות והוא (שלום) והנה אמרו (סוף כ"ח עין חס' ר"ה בלע המות) שלא יסיים בדבר רע לכן במקום שכתבו סליק היינו שבאן הוא סוף ממסכתא אך הלומד לא יסיים פה כי אל תעמוד בדבר רע אמר החכם מכל אדם לזאת נתנו עצה הדרן עלך או להתחיל מיד מסכת אחרת, אך במקום שסיימו בדבר טוב שם כתבו נשלמה היינו שפה נשלם ופה יכול לסיים מבלי לחזור על הפרק או על המסכתא ולכן בסוף ברכות שסיימו בדבר לא טוב בקרא הפרק תורתך וכן תרומות שסיימין מדליקין בבית האבל במקומות הללו כתבו בסוף סליק לפי שסיימו בדבר לא טוב וכתבו הדרן עלך ובשאר מסכתות שסיימו בדבר טוב כתבו נשלמה אך האחרונים שלא ידעו השעם או מאיזה טעם אחר תקנו לומר הדרן עלך בכל סיום, הן במסכת שסופה דבר רע והן במסכת שסוף דבריה דברי נחמה וברכה (ס' תקנות ותפלות) (1)

ב.

עושים סעודה לסיום מסכת או סדר משנה ומפני מה הבכורים מתענים בערב פסח?

נמרא (שבת דף ק"ח) : אמר אב"י תיתי לי דכי חזינא לצורבא מרבנן דשלים מסכת עבידנא יומא טבא לרבנן. והבי איתא בשיר השירים רבה פ"א, ו"ל: בנבעון נראה ד' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים : שאל מה אתן לך, אמר שלמה כו' הרי אני שואל את החכמה והכל ככלל ההיר ונתת לעבדך לב שומע (מלכים א' ג') א"ל הקב"ה שלמה חכמה שאלת לך, לא שאלת עושר ונכסים ונפש אויבך, חייך! החכמה והמרע נתון לך, עושר ונכסים אתן לך, מיד ויקץ שלמה והנה חלום (שם) מיד כו' ויעל עולות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו (שם) אמר ר' אלעזר מכאן שעושים סעודה לנמרה של תורה, ופי' בעל מתנת כהונה (1), שהוא נמר כל התורה ע"י מתנת החכמה ע"ש, ובס' משנה חכמים מהגאון מו"ה משה ח"ו (2) ו"ל: שכתב קהלת : יתרתני בלבי למשוך ביי"ן וגו' כלומר השחוק והשמחה בעלמא, וודאי אין בהם תועלת אבל אחר שתרתני בחכמה, כגון בסיום מסכתא, אמרתני : מחמת זה למשוך אחר יין ע"כ ובן איתא במהר"ל ה"ל ט"כ דסיום מסכתא שייך לסעודת מצוה, וכ"כ הרמ"א באו"ח תקנ"א ומנ"א שם ס"ק ל"ג, וכתב בסוף תשובת מהר"ם מינץ, דכשבאין לסוף מסכתא ישיר מעט בסוף עד שעת הכושר, יומא דראוי לתקן בו סעודה כו' ויחזרו אחר מנין לומר קדיש דרבנן ועשרה בני רב פפא, (וכע' שושני לקט 3) מביא בשם שלשלת הוחסין, דנתגלה אליהו ז"ל לתנא אחד ואמר לו, שמי שמרגל להזכיר בפיו את ששם, יש לו הצלחה לזכרון שנראה לו, דמזה הטעם נתקן להזכיר שמותם בסיום מסכת) והוא סעודת מצוה, גם מהר"ש"ל (4) כתב בפרק מרובה ל"ו, דסיום מסכת סעודת מצוה היא כו' ובסוף הפרק כתב, דאפילו מי שלא סיים מסכת מצוה רבה שישמח עם המסיים ואפילו יחד שסיים מחויבים אחרים לסיים עמו כו', ובן כתב בשמו הש"ך ביו"ד סי' רמ"ז באריכות וגם הט"ז הביאו ע"ש, והמדרקקים נוהגים לתת הוצאות הסעודה להמסיים אם אין ידו מספיקת, כדי לזכותם בשמחת מצוה, וכתב הדגול מרבבה ביו"ד סי' שצ"א דסעודת בר מצוה משמע ביום של שלמה פרק מרובה שרינו כסיום מסכת אם הנער דורש או שהוא ממש ביום שנעשה בר מצוה, כתב בס' תשובה מאהבה (5) חאו"ח

(1) בעל מהנת כהונה מתלמידי הרא"ש.

(2) בעל משנת חכמים נולד בערך שנת תלא 1671 בירושלים ונפטר בערך שנת הק"י 1750

(3) בעל שושני לקט (הרב ישראל זאב בן שמשון) היה תלמיד של הרב בעל גאילת ישראל
(4) מהר"ש נולד בבדיסק דליסא בשנת 1510 ומת בלובלין, י"ב כסלו שנת של"ד 1573 למספרים.

(5) בעל תשובה מאהבה נתקבר לאחר מ"יני מו"ש ורב בביהמ"ד פאפוש בפראג אחרי מות בעל נידע ביהודה ונפטר ערך שנת 1825.

דאף שכתב הר"ם מינץ דיכול לשיר הסיום עד שעת הכושר מימ אינו רא לעשות בערב פסח בשביל בכורים והוא שאל פעם אחת את הנאון נה ביהודה (1) והנאון מהר"ם פישלם ז"ל אם יכול הוא לעשות סיום מסכת בעו פסח שהיה בכור אחר נפל ומיתו בירו גם נכחו בחוצות עפי" ביד מי שעוט כעודת סיום בשביל הבכורים הוא שלא עפי" הוראות חכמים ועי' חוט השני! תשובה כיה הנשאל על דבר זה והשיב להקל וכן כתוב בס' יד שאל (3) כ רמיו אויח י"א דלפי מה שנוהגים שהבכורים אוכלים בערב פסח בסיום מסכ ואף שזה גופא אין לו סמך לאכול על סיום מימ במקום שנהגו לאכול ע ידי סיום יש להקל גם כששייר וכמי שכתב מהר"ם מינץ דנוף התענית הו רק סמך בעלמא ולא משום צרה וצוקה חיו וכן המנהג עכ"ל וכתב מהר"ו נא"ל (*) בפירושו לשו"ע אויח סי' תיע דאם חל ערב פסח בשבת יש אומרינ שמתענים הבכורים ביום ה' ויש אומרים שאינם מתענים כלל. אולם המנהג להתענור ביום ה' וכל זקני ההוראה הסכימו כן. אפילו בכורי כהנים ולוים אף שהוא רק בכור מאם דאינו בכור לנחלה צריך להתענות אלהיות בסיום מסכת; והנקבות הבכורות אינן מתענין (דרכי משה או"ח תיע בשם מהר"ל) ושעם ש הבכורים מתענין בערב פסח כתב הכלבו בשם הר"י דוד ב"ר לוי ז"ל לפי שהיו כומרי עבודה זרה שלהם. כפי מנהג הקדום שהיתה העבודה בבכורים. שהמנהג היה אף באומות והרבה היו מבכורי ישראל כומן ההוא מן החמאים כמו שנתבאר עליהם הנביא יחזקאל (כ) ואמר איש שקוצי עיניו השליכו ואעפי" כן המקום חס עליהם והצילום. גם בימינו עתה המנהג לתת הוצאת הסעודה להמסיים מיד כל איש השומע. כדי לזכותם במצוה. כן יוכנו ד' בביאת גואל צדק שנוכל לקיים כל מצות התלוים בארץ אמן.

ג.

מדוע ולמה נהגו לקרות אדם חשוב בסיום ספר תורה.

המעם לפי שבימים הראשונים היו נוהגים שלא היו מברכין על התורה רק הפותח והחותם וע"כ נהגו שהחותם יהיה אדם חשוב כדי שהוא יזכה בברכה האחרונה ובפרט בסיום הספר שהוא חשיבות גדול (חז"י מגילה פ"ד).

(1) נודע ביהודה נולד ח"י מרחשון תער 1714 בעיר אפשא. נפטר יום ב' י"ז אייר תקנ"ו 1797 בפראג. והאגדה מספרת איך שנביר אחד מפראג פיץ גיר ונלח וקנו בתער והזכירו הרב בעל נודע ביהודה על פניו אבל הוא הכביר אוני משמוע לקיל רבו ומורו המוכיחו לימים מת הגביר, ובעת הלוייה שלח הרב מקורה אל ראשי החברה קדישא לחכות עד כואו להלוית המת, ובהגיעם עם הנפטר לרחוב הגדול צוה הרב בעל נודע ביהודה לעכור עם הארון ויצו לקרוא להספד כי ינלח את זקן המת אחרי אשר במשך ימי הלוי צמחו שערות וקנו ומת בוקן מגורל. בכוי שיבוא לעולם העליון מגולח כאשר היה בימי חיו וכאשר מלא הספר אחרי דברו שב הרב אל ביתו (תולדות הפוסקים)

(2) חוט השני נולד בשנת שפ"ח 1628 ומת בשנת תקס"א 1701 למספרם.

(3) נולד בעיר בערוואן בשנת תקפ"ח 1808 ומת בלביב כיו אדר תר"ה 1875.

(*) הערה: נא"ל (נור אריה הלוי) אחר מרבני מנטובה בזמן שפח 1625 לכפה"נ

ה.

מדוע כשעושים סגודת מצוה עושה השי"ן מי שברך לכל המסובין
ונודרין נדרים ונרבות לתת ולשמיים ולחזן.

הטעם משום דאיתא סנהדרין פ"ט בשעה שעשה אברהם אבינו הסעודה ביום
הגמל את יצחק קטרג השמן (יב"ט) בראשית פ' ניה איתא מלאכי
הש"ת על שלא נדר קרבן תודה לאלהיו וע"כ נשתלשל נסיון העקידה וע"כ
נודרים נדרות לצדקה שלא יהיה קטרוג.

סימן מט

ערבית

בערבית השי"ן אינו חוזר ומתפלל שמונה עשרה כמו בשחרית
ובמנחה ואומרים חצי קדיש קודם שמו"ע ולמה אין אנו אומרים
הפסוק "כי שם ד' אכרא" בתפלת ערבית קודם שמו"ע הלא ערבית
רשות היא?

הטעם דבערבית אין השי"ן חוזר שמו"ע לפי שז"א רשות (יב"ט ה' פ"ט הי"ט)
ולפי זה אין צריך לומר הפסוק "כי שם ד' אכרא" וגו' לפני שמו"ע
בתפלת ערבית כי פסוק זה תקנו חז"ל להשי"ן לומר קודם חזרת השי"ן כמבואר
בספרי האוינו שלמד מזה העומדים בביתם ואומרים ברכו שענין אחריהם
ברוך ד' וגו' ומאחר שהשי"ן בחזרתו מוציא אחרים בתפלתו לפיכך צריך
לומר הפסוק להודיעם שיכוננו לענות אמן אבל תפלת ערבית אין השי"ן צריך
לחזור שמונה עשרה בקול רם מאחר שתפלת ערבית רשות היא לא יברך
ברכות ערבית לבטלה שאין כאן מי שנתחייב בהם כדי שיוציא י"ח לפיכך
בערבית אין צריך לומר הפסוק "כי שם וגו' ג"כ ואין מטעם דפסק להפלה
והקדיש שאומרים קודם שמו"ע איתא בטור לפי שבימים הראשונים היו בתי
כנסיות שלהם בשדות והיו יראים להתאחר שם עד זמן תפלת ערבית והקנו
לומר ברוך ד' לעולם שיש בהם י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות שיש בתפלת
ערבית ונפטרין בקדיש וגם עתה לא בטלה התקנה והפסק לא מקרי כיון
דתקינו לאמרם ה"ל כנאולה אדיכא. אמנם מה שכתב רב עמרם גאון שהמטעם
שאומרים קדיש הוא להודיע שתפלת ערבית רשות בעיני יצ"ל? הלא די לנו
זה שאין חזרת השי"ן בערבית כמו שכתב הרמב"ם וזכר לרשותו והקדיש שבין
המפטיר לשבעה קרואים להורות שאינו ממנין הקרואים ואף כי ק"ל דעולה
למנין ו'.

ב.

בתפלת ערבית של חול מתחילין והוא רחום ובקצת מקומות
מתחילין שיר המעלות הנה ברכו את ד' ובליל שבת ברכו.
הבחי בפי יתרו כתב: איתא במדרש מפני ששלשה מלאכים והם: משחית

אף, וחימה, שהם ממונים על הרשעים ביצורי ניהנם. אין להם רשות בשבת, וכדי לקבוע בלב שהרשעים יש להם מנוח בשבת, ואין אותם ממונים שולטים עליהם בשבת לכן אין אומרים הפסוק והוא רחום יכפר עון אשר בו רשומים השלשה מלאכים (כיל נח"י 1) ועוד טעם שאין אומרים והוא רחום בשבת לפי שהיא תחנה ואין שואלין צרכיו בשבת פן יתעצב בה ואסור לאדם שיתעצב בה (נתיב) ובספד היכל הקדש (2) מבואר עוד יותר וז"ל: יסוד והוא רחום לומר בערבית משום דאיתא במדרש רות ג' מלאכי חבלה מושלים בנהינם, והם: משחית, אף, וחמה, והמשחיתים הללו שולטים כל ימי השבוע מזמן תפלת ערבית, ולכך אומרים, והוא רחום יכפר עון ולא ישהית כנגד המלאך ששמו משחית, והרבה להשיב אפי' כנגד אף, ולא יעיר כל חמתו כנגד חמה עביל, ובמזמור א"ח ס"י רל"ז איתא טעם אחר (*). — בקצת מקומות נהנו לומר שיר המעלות הנה ברכו וכו' (תהלים קל"ו) קודם מעריב משום דאמרינן (נתיב דף ד') אם רגיל לקרות קורא וכו' קודם ק"ש דערבית — ומה שאומרים מזמור זה יותר ממזמורים אחרים משום דכתיב בו העומדים בבית ד' כלילות שאו ידכם קודש וברכו את ד'.

סימן נ

פורים

א.

מדוע אין מתענים תענית אסתר שלשה ימים כמו שהיא התענה. **
הטעם כי מה שמתענים ערב פורים לא על דבר תענית אסתר שהרי אין אנו מתענים שלשה ימים לילה ויום ותענית אסתר אינו מפורש בכתוב ולא בתלמוד אלא החכמים האחרונים תקנוהו אחר חתימת התלמוד ועוד כי ימי התענית היה בפסח (מגילה פ"ג) והמן נתלה במ"ז במ"ן בערב (פ"ג) אלא התענית על שם שנקהלו היהודים אשר בגל מדינות אחשורש ב"ג בו כדאמר רב שמואל בר יצחק זמן קהלה לכל היא (שם ב') (המנהיגה' מגילה נ"א ועיין בב"י תיפ"ו ועיין ב"ן מגילה דף א' ע"ב) ובשאלות מבוואר יותר: ובי"ג עשאו

(1) היה תלמיד הרשב"א וחיבר ספרו שנת ה' אלפים נ"א (1791) בסרקסטיה.

(2) שנת היא 1651 לספירה.

הערה: * מתחילים ודוא רחום קודם ברכות ק"ש בערבית של חול, הטעם לפי שבשחרית ומנחה יש תמידים שזכפרים אבל ערבית שאין תמיד מכפר תקנו לומר והוא רחום, וי"א דפי שנתנו לחלקות ערבית אחר שחשאו היום ונמלקות מתכפר להם לכך נהנו לומר והוא רחום אחר מלקות מצני שאומרים איתו ג' פעמים בשעת מלקות כי יש ב"ג תיבות הרי בשלש פעמים מ"ל תיבות כמנין המלקות (שו"ת הרשב"ש ב')

הערה: ** אסתר צותה להתענות שלשה ימים לפי שאין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר משלשה ימים שכן מצינו ברחב (הישע ב') ונחבאתם שמה שלשה ימים, ובינה (ב') כתיב ויהי יונה במעי הדגה שלשה ימים וגו' (כר"ר פכ"א וילקוט זמרת רבה ויש"ש מ"א ב"ב).

הענית בימי מרדכי ואסתר לפי שהכל נקהלו לעמוד על נפשם והיו צריכים רחמים.

ב.

בפורים קודם קריאת המגילה נותנים מחצית השקל.*

בהגהת מרדכי פ"ק דמגילה ס"י תשע"ז כתב וז"ל: מה שנותנים נ' מחציות לפורים. משום דכתיב בפ' כי תשא שלש פעמים מחצית השקל עכ"ל. ומביא הרמ"א ס"י תרצ"ד וז"ל: יש אומרים שיש ליתן בפורים מחצית מן מטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן וזכר למחצית השקל שהיו נותנים באדה. ומאחר דשלש פעמים כתיב תרומה בפ' יש ליתן שלשה עכ"ל. גם נוכל לבאר הענין על אופן אחר. דאיתא בהגהת שליה דרוש משפטים וז"ל: הרכה דמיונות לאדם להמטבע. כמו שמשא ומתן של המטבע לעשות הלואה בשטר והלואה בפה. כן האדם יעסוק בתורה שבכתב ובתורה שבע"פ כמו שרגילים לעשות ערבות בהלואה כך כל ישראל ערבים זה לזה. וכן העונש ושכר הפרעון כדאיתא במס' עבודה זרה (דף ר') : רב אתכם ידעתי מפקד משפחות האדמה על כן אפקד עריכם את כל עונתיכם (עמוס ג') משל לנושה לשני בני אדם. אחד אוהבו ואחר שונאו, אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת ע"ש בפרש"י. והאדם הבליעל הוא המטבע המזויפת. ועל מטבע טובה נאמר : להודיע טבעך בעולם עכ"ל. ועל פ' זה נוכל לפרש מה דאיתא במס' שקלים דף ג' ובמדבר רבה פ"ב : אמר ר' מאיר כמין מטבע של אש הראה הקביה למשה וא"ל : בזה יתנו עכ"ל. וכיב רש"י בפ' כי תשא. הכוונה דהנה יסוד האש נפרד כמטבעי מן ג' יסודות האחרות. דעפר מועט נשאר במועטו. והממציט לא ירבה. וכן האויר והמים ישארו בכמותם. משאיכ האש נורא מאד. דמקום דק המתלהב הבערה ללהב יוצא. דכמו שהאש הוא העליון ביום יסודו מכל היסודות אשר למטה ממנו. כן באיכות המטבע רם ונשגב. וכמטבעו של אש. כן מטבעה של צדקה. מועט מחזיק מרוכה צדקה תציל ממות (משלי י') עשר בשביל שתתעשר (תענית ט') הנותן פרומה לעני זוכה ורואה פני השכינה שנאמר (תהלים י"ז) אני בצדק אחזה פניך וגו' (ג"כ דף י') הנותן פרומה לעני מ' זכרך בשש ברכות כו' (שם דף ט') ובילקוט שמעוני ס"י דרע"א אני בצדק אחזה וגו' מה ראה דוד להפריש כחה של צדקה לבדה? אלא ללמדך. שאפילו רשעים שאין בידם אלא זכות של צדקה לבדה. זוכין ומקבלין פני השכינה ע"כ. הרי אנו רואין כחה של צדקה עד היכן התועלת של פרומה

הערה: (*) מחצית השקל בזמן הזה אם מן הדין הוא או מנהג ע"י שוית מנחת אלעזר (מונקאש) ס"י ל' ומביאו שרי חמר מערכת פירים.

(**) הערה: המטבעות היו עגולות לפמשיכ רית בבכורות נ. הדגרא הדוינא היה עגול כמו דמהדרי הורני. ובחולין דף ג' מהא דנקרה כסלע טריפה שאם תחת תעמוד על מפה משמע שגם הסלע ה"י עגול וכן כתב רש"י שאם תמשך את העגול וכו'. עכ"ל. והרמב"ם בפ"י המשנה לחולין אהא דחרכון הנריגות כאיסר כתב ששיעיר האיסר וצורתו עגול עכ"ל.

אחת מנעת. וזה כיונת חז"ל כמין מטבע של אש. טבע של אש הראה הקביה למשה וא"ל: כזה יתנו שתמי' על הדבר, מה יוכל אדם ליתן כופר נפשו (י"ל הא כל אשר לאיש יתן בעת נפשו יאך העלה על דעת שתחפיק נתינת מחצית השקל) הראהו הקביה להבחין היטב (י"ל ליקח בכוונה הכונה טבע של אש) ולהודיע לישראל שכך הוא גם כן טבע הצדקה דעל ידי מעט יסתעף הרבה מכל זה יוצא לנו דמיון המטבע לכופר נפש האדם, והנה ברוב השנים, ר"ל בכל שנים הפשוטות חל פורים בשבוע של פרשת כי תשא ושם כתיב והדל לא ימעיט ממחצית השקל וגו' לכפר על נפשותיכם וגו' ועל זה אמרו חז"ל במגילה דף י"ג גלו' וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול שקלים על יד אחשירוש מלך פרס (1) לפוכך הקדים שקליהם לשקליו ע"כ, ולכן גם אנחנו עושים פה היום לתת בפורים מחצית השקל לכפר על נפשותינו ולהציל אותנו מיד כל אויב כאשר הציל ד' את אבותינו מכף כל אויביהם ביום ההוא. דהמן בקש לעקור גוף ונפש דכתיב להשמיר להרוג, להשמיר לשון שמר דהיינו לאבד נפש ולהרוג גוף ויושעו ישראל לעיני כל, משום הכי נותנים מחצית השקל בפורים, והטעם יתקנו דוקא מחצית השקל לתרומה ולא שקל, או רבע שקל, מלבד שנרמז בפי' כי תשא שלש פעמים מחצית, וכל עוד לומר עוד טעם שני מדאיתא בתרומות פי' ב' מ"ג, שיעור תרומה, עין יפה א' מארבעים כו' והרעה א' מששים, וכתב שם רבינו שמשון גם תוס' כתובות צ"ט בדי' פוחת וכו' והתוס' קידושין ט"א בדי' תורם וכו' בשם הירושלמי דנפקא ליה מקרא דכתיב (יחזקאל מו) ששית האיפה מחמר החטים וששית האיפה מחמר השעורים, וחמר הוי שלשים סאין ואיפה ג' סאין, נמצא ששית האיפה חצי סאה וכשתורם ששית האיפה מחמר הוי אחד מששים כו' ע"ש וכ"כ רש"י חולין קל"ז בדי' ומשני דאורייתא בששים ג'יש, ולפי שאנחנו עבדים להקביה לעבוד עבודת הקדש כמצוה עלינו כתורתנו וכדכתיב בפי' בהר כי עבדי הם וגו' וכעד עבד כתיב בפי' משפטים כסף שלשים שקלים יתן לאדונו, לפי זה מחצית השקל שאנו נותנים לתרומה בעד כפר נפשנו, הוא חלק ששים מזה, ומה שאנו במדת עין רעה? הוא שיהיו הכל שווים בו, שלא יאמר העשיר, הוני פדאני, כדכתיב והדל לא ימעיט עכ"ל, ומה שאין נותנים מחצית השקל בריח אדר או אוה ימים אח"כ רק לפני קריאת המגילה, הטעם מפני דלי' כל עמא המן שהן מרודין במלאכתן ונמצא אחד נותן ואחר אינו נותן אבל קודם קריאת המגילה כל אחד ואחד הולך לשמוע דמגילה*) כשחל פורים במוצאי שבת רשאי האבל לילך לאחר מנחה לבית הכנסת בעוד יום או בעוד שלא אמרו ברכו ויהיה שם לתפלה וקריאת המגילה, משאיכ כשחל בחול יתפלל ערבית בביתו וילך למגילה בלילה וביום ילך להתפלל בעשרה (פסי תרצ"ו).

(1) בשנת 368—354 קודם ספירת הנוצרים.

(*) הערה: ספור המגילה קרה בשנת י"ב—י"ה למלכות אחשורוש ובשנה האחרונה ערך 368 קודם ספור הנוצרים כתבה אבתי אנית הפורים השנית, האנית הראשונה

בתב מרדכי בשנת י"ג למלכות אחשורוש

נוהגים להקיש כשווכרים שם המן בקריאת המגילה* ונוהגין להתחפש ולתת מסוה על פנים בפורים.

בשכיר התינוקות שאינם יודעים לומר שם רשעים ירקב, כי חייבים לומר כן כשמוכרים רשע כדאיתא בירושלמי מגילה ובבבלי יומא ל"ח. ובב"ר מ"ט. רב כי הוי מטי להמן בפורים אמר: ארור המן וארורים בניו. לקיים מה שנאמר (משלי ו') ושם רשעים ירקב. ומה נשתרבב המנהג שמכים להמן כשקורין המגילה** ובמנהגי מהרי"ל יש רמז לזה דכתיב (דברים כ"ה) והיה אם בן הכות הרשע, והיה אם בן סופי תיבות המן ועל זה

(הערה:*) ראיתי בשכ הגרי"א ז"ל על צנין ד' נזירות שנוהג המן הרשע להשמיד להרוג לאבד ושללם לבנו, להשמיד הוא נזרת שער יהוא כנגד הנשמה, ולזה ר"ג הוא נזר רוח החיוני, ולאבד חיינו לאבד גם הנפשים מישראל, ושללם לבנו נזר קניני האדם, ונזר זה אנו מקיימים ד' מצות, משה נזר נפש, ושמה נזר רוח ומתנות נזר נזף, ומקרא מגילה נזר נשמה.

(הערה:**) בדרך אנב אבאר את אשר עלינו לדעת מה להשיב: הנה על סגדת אסתר יצאו עוררים מכל בתי מבקרי המקרא ויטפדו מיני חרומות אשר ישתומם עליהם כל בעל דעה מיושבת, ואף אחר כבני עמנו ה' ורעין כחד האמת לדאבון לבנו ולא זכר בספרו דברי ימי ישראל (היכתוריה) מ:ס פורים מאומה כאלו לא היה הדבר מעולם, והכל בשביל מה? בשביל שלא מצאו בשום רשון שבעולם הידועה להם, מלת פור, אשר יהיה משמעה גורל, ובשביל שלא מצאו שם אחשורוש באוצר זכרונותיהם ובשביל שלא נמצא הספור בספרי דהיי למלכי פיס או ברה"י לשאר העמים, ובשביל עוד קושיות כאלה אשר מספין הניע עד עשרים ושש את כל מענותיהם פ"ק אחת אחת דוקמור ויגמור יאמפעל מהידעלכורג והוכיח כי בשפת אשור ובשפת ארם העתיקה, יאמר לגורל, פור, וכי אחשורוש אינו בדוי מלב איזה רב יהודי כי שם מ"ך זה רשום הוא בשפת פיס העתיקה ובשפת ארם בחקיקות, אשר נחפשו בשנים האחרונות, בשם, חשוארש" ויען כי לשון העברית הקדמונה לא תבטא שני שואים בראש המלה, ע"כ הקרימו היהודים בכתבם ובלשונם את אלף לשם זה ויקראו לו אחשורוש, ובכלל הדבר הראה עד כמה מקושעת בקיאות המבקרים האלה במדעי קדמוניות פיס, ועד כמה חייפותם משובשת ואדרבה לפי דברי הבקאים המומחים באמת בתרבות פיס העתיקה שנלחמה בשנים האחרונות בידי החומצים (החופרים וחופשים בקרקע על מנת למצוא שם דבר ולהוציאו מים), יש להשתומם עד כמה יתאימו דברי המגילה בכל פ"טי פ"טיים לקדמוניות פיס בפ"מיהן, והמעט מכל הברורים החשובים האלה, הנה בא החוקר הצרפתי Marcel Dieulefoy השלוח בשם ממשלת צרפת אשר זכה לחטוט ולחשוף את היכל מלכי פיס במקום חזבות עיר שושן ויוכה כי היה כופר מנלל אסתר בקי עד להפליא בכל מובאי חצרות ההיכל, ויברר בראיות מיכרעות על אמיתת מנלל אסתר (עין כל זה בספר הנפלא מאת דר' ויגמור יאמפעל), ועל שאלתם הכל מדוע לא נמצא הספור הזה ברה"י לעם פיס? כי מלבד אשר לא היו להם או סופרים נבונים ומוכזרים כל הנעשה, ואין בירנו שום ספר

כתיב הכות הרשע *) ונוהגים להתחפש ולתת מסוה על פנים כפורים, הטעם לפי שאמרו חז"ל בחולין דף קל"ט: אסתר מן התורה מנין? שנאמר (וביום ליל) אסתר פני, ואף כי המקרא נאמר לרעה אמנם בימי אחשורוש בחדר אל כל היום נהפכה הרעה לטובה, לכן נהגו להסתיר פנים במסוה לרמוז מה שכתוב אסתר פני, ודוקדים ושמים בשבח והודיה לאל העונה לנו בעת צרה, ויקיים ומשלוח מנות (אסתר ט) וגו' וישלח הגדול תחלה לקטן שהוא איש לרעהו, כן איתא בגופי הלכות דף קי"ז ע"ב. ומשלוח מנות טוב יותר ע"י שליח ולא יוליד הוא בעצמו המנות (עין שרי המר מערכת פורים ס' ו') (**). ואבל צריך גם כן לקיים משלוח מנות איש לרעהו ראבל חייב במצות ודוקא בשר או מעות ישלח ולא תפנוקים העושים לשמות כפורים אבל אחרים אין שולחים לו (מהר"ם וכן הורה מהר"ל), ואלה המשנים בגדיהם מבגדי איש לבגדי

שלם, אשר יכול כל קורחם בעת ההיא, הנה גם לא ננע דבר זה להם, כי אם לנו המה לא מצאו בכל המסופר במגלה איוה ענין נפלא ומתמיה מצד עצמה כל בני קדם הורגלו בזה, כי מלכם יבחר לו מאימון נשיו האשה אשר תיטב בעיניו מכללי להביא על עמה ועל מולדתה, וגם להשמיר עם נכנע ומור מאיין אחרת או להנחם מזה ולהחיותם אין חדש בעת ההיא ובארצות ההן, וכמה אומות נהרגו ונשמדו ויאבד כל זכר למן, וכן מתרדת מלך פינשוש בשנת 3674 פקד בסיר לכל שרי המדינות להרוג ביום אחד כל הרומים בארצו איש ואשה מכלי השאיר עד אחד וכן עשו והיה זה בימי ציצערא סופר רומי ויזכיר זאת בלאחר ית, ועוד שאלה וכי איך אפשר לאמר, כי אנשי כנסת הגדולה האמינו ברבר בדוי הלא אסיפת כתבי הקדש בירי אנשי כנסת הגדולה והכנסת ספי אסתר אל תובס, היה בימי הדור הראשון לאנשי כנסת הגדולה בימי עזרא ונחמיה (עין תולדות ישראל היג' יעב"ץ) ולפי החשבון הכיור שם לא עברו בין זמן המאורע ובין קידוש מגלת אסתר כי אם שמינה עשרה שנה, ועתה אחרי כל היכרים הנכחים נראה בעליל כי הכל יפצה פיהם.

הערה: *) להכות בקריאת המגילה ונמשך מזה קלות ראש בכית הכנסת אשר תבקע הארץ לקולם ומאבדין כוונת הקורין את המגילה וכונת השומעים וגם להכות אפילו בסנדלים על קרקע הביהכנים לאו שפיה, וגם חשש איבה מצד האומות וכל המלכים והשרים בזמן הזה רוצים שיהיו כל האומות באהיה ושלא להראות שנאה שבלב על כל אלה הסכמים הרבנים שברור לבטל מנהג זה וכן עשו והכריזו בכל העיר שלא להכות המן בשום צד אלו תורף דברי הרב יפה ללב בס"י ת"ן אות ט"ז (ומביאו שרי חמד) ובעין זה כתב בספי מעגלי צדק, וגם מהר"ל לא היה חושש להכות המן אך הרמ"א או"ח ס' תריצ כתב שאין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו כי לא לחנם הוקבעו והצדק אתו מפני שבזמנו וברורו היה דור הולכי תמימי דרך והנערים היו תחת השגחת האבות יודעי קדושת המקום וכבוד בית ד' והיה בין הכות הרשע בדעת ובנימים, לא כן בזמנו לדאבון לבנו ההורים רובא דרובא ישלחו כצאן עוילתם ומפני שאונם והמולם לא ישמע קריאת המגילה נ"ל כי צדקו הרבנים באמרם לבטל מנהג הכאת המן.

הערה: **) אם שלח מנות לרעהו ולא רצה לקבלם או מחל לו נחלקו הפוסקים בזה אם יצא, ויוצא ירי חובת משלוח מנות אף בבשר ויגים חיים (הרב בית עובד

אשה וכן להפוך לכבוד שמחת פורים סומכים על תשובת הר"י מינץ (1) סי' ט"ז שכתב שמותר עיי"ש

ה.

למה לא יסרו בקרובין לפורים פייט * בברכת את צמח

הטעם איתא בספר אור הצפון לפי שבפורים אנחנו מספרים גדולת מרדכי שהיה ממשפחת שאול בן קיש אינו מהמוסר להאריך בזפירת דוד שהיה שונאו הגם דתרווייהו צדיקי גמורי הוי עכ"ל. ובסידור של הריעב"ץ כתב עוד טעם אחר, והרי"ם בכאור על תפלת שמו"ע מביא הטעם דלכן לא יסר ר' אליעזר הקליר פייט בברכת את צמח משום דאיתא בתוספתא ברכות סוף פ"ד שברכת את צמח כללו בברכת ולירושלים ועשו את שתי הברכות לאחת

ה.

מפני מה אומרים ואתה קדוש אחר קריאת המגילה בפורים ואחר מגילת איכה בתשעה באב.

הטעם משום שצריכין לומר קדוש בתרא אחר התפלה ואין אומרים קדוש אחר כתובים. ע"כ אומרים ואתה קדוש. ואין אומרים ואני זאת בריתי. ומדליגין עד ואתה קדוש משום דכתיב באב לא שייך למימר ואני זאת בריתי. שהכל בטלין בו מדברי תורה ואיך יאמרו לא ימוש מפיד. ובפורים אין אומרים ובא לציון לפי שאין עיקר הגאולה בלילה. לכן מתחילין ואתה קדוש. ואסור לומר על הנסים בשושן פורים משום דהוי הפסק בתפלה (ד"ס או"ח תיציג). ואין נופלין על פניהם ב"ד ובט"ו משום דכתיב ימי משה ושמחה. ואין אומרים למנצח משום דכתיב ביה יענך ד' ביום צרה וצרה בפורים לא מזכירין (ת"ס מגילה ד' ב"ה פ"ק).

ה.

מפני מה חייבו חכמים (מגילה ז') להשתכר בפורים והלא בכמה מקומות בתורה מוכר שהוא מבשול גדול השכרות כמו אצל נח וכו'.

הטעם מפני שכל הנסים שנעשו לישראל בימי אחשורוש היו ע"י משה

בד' קפ"ו אות ג'. וכתב דהעיקר כה"ב פרי חדש) גם העמק שאלה (פירוש על השאלות) כתב דמוכח מדברי הגאון רב אהא בשאלות דגם בחי' יצא חובתו וכו' ומקרא מלא הוא שמות (כ"ט) והיה לך למנה ולא לקח החיה כבושלת אלא חיה (עיי' שם בשאלתא לפורים אות ט'). והטעם לשלח מנות משום להראות דעין כל כי שקר מוחלט הוא מסירת המן ביה שהלשין לפני המלך אחשורוש ואמר: מפני ומפני מחלוקת ביניהם, והכל רואים כי לא כן הדבר ואנחנו חיים באהבה ורעות ושולחים מנות איש לרעהו

(1) מהר"י מינץ נולד במאינץ בערך שנת קכ"ח 1408 ומת אחר מאה שנה בפאדובה בשנת רכ"ט 1509 למזכרם.

הערה * פיוט הוא שיר או תפלה בסיגנון מליצי ונמנה מהשם פייטן. פייטם ביוגית

כי בתחלה נטרדה ושתי מן המלכות ע"י משתה יין שנאמר (אסתר א') ביום השביעי כשוכב לב המלך בין אמר להביא את ושתי וגו' ובאה אסתר תחתיה ע"י משתה שנאמר (שם ב') ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר וגו' וכן ענין המן ומפלתו ע"י משתה היין הי' לכן חייבו חז"ל להשתכר בפורים מפני שבא הנס בעבור משתה היין שעשתה אסתר ונוכר הנס הגדול ע"י שתיה.

ו.

אומרים ד פסוקים בקול רם בעת קריאת המגילה איש יהודי ומרדכי ליהודים כי מרדכי.

משום כי בימי מרדכי היתה התגלות האור ובר פסוקים האלו נאמר התגלות מרדכי (בית אהרן). ואבודרהם בשם בעל משמרת המועדות כתב: המעם הוא כרי לעורר הלב אם יתנמנם אחר מהם שלא ירדם ואומרים אלו הפסוקים מפני שהם כתובים נבי מרדכי ומשום כבודו ושענין הנס היה על ידו. ובעל התניא (2) כתב ומביאו המטה משה דאינו לא חובה ולא מנהג אלא שמחת תינוקות וקולות לפניהם כרי שישמחו ובעבור שנוי זה ישאלו מה זאת ומתוך כך אב לבנים יודיע נבורות ד' ונסיו אשר עשה למען ילמדו ליראה אותו כל הימים, מי שלא יוכל לבוא לקריאת המגילה אלא פעם אחת בלילה או ביום טוב יותר שיבוא לקריאת המגילה ביום לפי שישמע גם קריאת התורה מחיית עמלק בבכו וקדושה ומן המוסכם שיום קורם ללילה (*).

ה.

מדוע במגלה ותכתב אסתר המלכה אות התיו מהמלה ותכתב גדולה

המעם משום שאסתר סוף כל הנסים (י"א כ"ט) ותיו סוף כל האיבי לכן כתוב בתיו גדולה לרמז בזה שהוא סוף כתיבת הנסים.

ו.

מדוע מ: ביה הקורא את המגילה את קולו בשמגיע לפסוק בלילה ההוא נדרה שנת המלך.

המעם לפי שדרשו חז"ל (מגילה טו) המלך מלכו של עולם (ראיתי) (**)

משורר ובארמי פיטנא כדאיתא ויקרא רבה פ"ל: דהוי קריי ותניי ופיטנא ודרש קהלת רבה ז"א.

(2) שנת ה' אלפים ועשר 1250 לספירת הנוצרים.

הערה: (*) אשר הניא לא אמרינן ביום מפני שכבר אמו פיוטים ביום ואשר הניא הוא פיוט (לבוש).

הערה: (**) מדוע אין מברכין על משלוח מנות כמי שמברכין על מקרא מגילה המעם

מדוע מרבין בצדקה בפורים יותר משאר הימים שבשנה.
הטעם מפני שפורים היה על ידי תשובה וכדי לקיים כל השלשה דברים
 היינו צוים, קול, ממון, נותנים הרבה צדקה *) שהוא דבר השלישי
 שבתשובה כי שני דברים הראשונים היינו צוים, התענו בייג באדר, קול, הוא
 מקרא מגילה (ראית).

יא.

נוהגים לאכול "האמאנטאש" בפורים.

הטעם כדי שיזכור האדם כי המן צורר היהודים בקש להשמיר ולהרוג את
 כל היהודים והאל המושיע עשה שתש כחו ולא יכול לעשות רע
 לכן נקרא המן—תש (תש כחו) לרמוז שכן יהיו כל הקמים עלינו להרע אותנו
 (ע"ן מעשה אלפס באיכות) ומה שנוהגים לתת מתנות ומטבעות לילדים (הנקרא
 פורים געלד) הנהיגו בראשונה באיטליא (סוף מס' פורים מר' קלונימוס אשר
 חבר ס' אגרת בעלי חיים מנטובה 1557)

יב.

אוכלים בפורים וערב יום כפור זרעונים (פולים או קטניות)

הטעם ראיתא בגמ' מגילה י"ז שאכלה אסתר זרעונים (שלא רצתה לאכול
 דבר אסור ולהתענו בתענונים) ובכל זאת היתה יפת תואר ויפת מראה
 ומצאה חן בעיני המלך כי מצת ד' היתה זאת וזה היה גם בתוך נס, וכן
 מצינו בדניאל וחבריו שאמר אל המלצר גם נא את עבדיך וגוי ויתנו לנו מן
 הזרעונים ונאכלה וגוי (דניאל א') וזהו שמביא הרמ"א או"ח סי' תרצ"ה שהוא
 זכר לדניאל וחבריו שאוכלים זרעונים וכוונתו פשוט על כי הנס באסתר
 ודניאל וחבריו דומה זה לזה וא"כ כשאוכלים זרעונים לזכר נס אסתר ממילא
 זוכרים כזה את הנס אשר היה בדניאל וחבריו, ומה שאוכלים פולים או
 קטניות ערב יום כפור הטעם משום שמצוה לאכל בעיזב וכל המרבה באכילה
 הרי זה משכח.

משום דשם לא יקבל המנית מהמשלה מ"מ המשלה יצא ידי מצוה
 ומשלוח מנות הוא מצוה ולא מנהג נביאים שאין מברכין כמו שאין מברכין על חיבוש עיבה
 משום מנהג, וכן משמע לשון הפזר והרמב"ם דהוא מצוה ואינו מנהג (עיין בהדושי
 ודגהות למס' מגילה דף ז' מהנאון צבי הירש חיות).

הערה: *) אכור לישראל ליטול צדקה מן העניים אבל נדרים ונדנות מקבלים. הטעם
 משום דנדרים ונדבות לא אתי לכפרה וצדקה אתי לכפרה ולא ניחא
 דתיהוי להו כפיה (שורית ברכה ש"ך י"ז סי' רנ"ד)

בפורים הבוקר אור והאנשים ישלחו את ידם לקיים מצות מתנות לאביונים כדי שיוכל
 האביון להכין צרכי הסעודה והשלוחים יזהרו שלא יבוא להאביון בזיון שלא יתן לו
 בפני רבים

מדוע אוכלים סעודת פורים בלילה שלאחריו היינו גמר הסעודה
הלא באמת לא מצינו כזאת שבכלל הסעודה היא בלילה
שלפניו וביום שלאחריו וגם בשבת הסעודה הראשונה היא
תיכף בלילה.

הטעם לפי דאיתא במדרש אסתר על הפסוק והקרוב אליו שהמליצו
המלאכים לפני הקב"ה בזכות הקרבנות והמנחות והנסכים וע"כ
עושים רמז לזה ואוכלים הסעודה בלילה שלאחריו כמו הקרבנות שהלילה
הולך אחר היום (כפי תורת אמת)

סימן נא

פסח

א.

מרגלא בפומן דנשים שהיורה שבשלו בה מעד צריך הכשר
הנעלה איה איפה דקחו טעותן באמירתן.

בספר המשכ"ח על ירושלמי מהרב זיוויטץ. מביא וז"ל: קדירה שבשלו
בה מורה לא יבשל בה לאותו המין אלא אחר הפסח (ויי' שלמי פזחים
כ' ע"א דפוס וידב"ז) צ"ל שבשלו בה מדי והוא שכר המדי שנאמר לעיל המשקה
מעד שאנחנו קוראים מסתעף מן שם מדי, לכן נשים אומרות שהיורה שבשלו
בה מעד צריך הכשר הנעלה.

ב.

נהנו לקנות חטים לחלקם לעניים ועכשיו בזמננו חולקין מצות
לצורך פסח. ומדוע ולמה דוקא קורם יו"ט זה מה נשתנה חג
הפסח מחג הסוכות שגם בו מרובים צרכי עמנו ומלאכה
אסורה בו.

הטעם לפי דאיתא (כ"ה י"א) פליגי ר"א ור' יהושע זה אימר בניסן ננאלו
ובניסן עתידין להנאל, ואירך סיבה: בניסן ננאלו ובתשרי עתידין
להנאל, מוכן מאליו כי אנחנו לא נדע כלל להכריע בין מאורות עולם אלה.
בזמן מי משניהם אור חדש על ציון יאיר, ולכן כבניסן בכלות סדר ליל פסח
כן בתשרי בכלות סדר עבודת יום הכיפורים אצלנו הננו מדימים למרום
קולנו קול אדיר וחזק, לשנה הבאה בירושלים!!! והנה בדעתנו כי גדולה
צדקה שמקרכת את הגאולה (כ"ב י') הלא אין עוד כל פלא בעיקר טעם
שנהגו ח"מי דפסחא אי לתת מצות עם בשר ודגים לעניים אחרי שיוכל היות
כי בניסן עתידין להנאל, וכלום יש לנו עוד שעה נחוצה לעשות בה צדקה

וחדר כשעה הזאת שלפני ליל שמידים לר' ? לכן הנחני בני ישראל מנהג חמי' דפסחא ועתה בזמננו מצות כשר דגים לפני הפסחא, אולם לפני זמננו הסוכות אם כי יוכל היות שבתשרי עתידין להנאל בכל זאת אך למותר היה להנהיגו מנהג מיוחד לנתינת צדקה, אחרי כי לפני החג ההוא יופיעו הימים הנוראים שבהם בריות יפקדו להזכירם לחיים ולמית ומי לא יפחד בהיום הזה? מי לא יתן צדקה באותן הימים שבהם הוא תלוי ועומד בין החיים והמזים, וכל מאמינים כי "צדקה תציל ממות" וממילא כל אשר לו יתן בער נפשו מבלי שום פקודה ומנהג מיוחד על זה ומכיון שמאליו כבר נותן יהיה מאוזה טעם שיהיה ואפילו על מנת שיחיה בנו הרי כבר הנהו צדיק גמור וגאולה קרובה לבוא אם רק זמנה בתשרי לא כן בפסחא שלא יקרמוהו ימי תשובה הנוראים בוראי נחין הנהו מנהג חמי' דפסחא או לתת מצות, כשר ורגיב לעניים, הכי יש צדקה גדולה מזו? (*) אם חשב ליתן לצדקה אם לא הוציא מפיו כלום אף שהיה במחשבה שלו לתן שום דבר לצדקה אין שום חיוב עליו ואם הוציא מפיו מה שרוצה ליתן או כמה וחשב במחשבתו על דבר או סך הירוע, או צריך לקיים מה שחשב כן העלה בתשובת דת אש סי' י"ד ומביאו פתחי תשובה י"ד רנ"ח.

ג

אור לארבעה עשר בניסן מניחין עשרה פתיתין של חמץ קודם הבדיקה לבדיקה.

איתא באורח תלמידי וויל: ונוהגין להניח פתיתין חמץ לבדיקה (והפתיתין חמץ צריך להיות קטנים שאין בכל אחד כזית ולא יהיה חשש הש"ו שמא יניחם במקום שלא ימצאם הבדוק וכללם יחד יהיו הפתיתין כזית, ולדידן שמנקרים ובודקים הבית קודם הבדיקה חובה הוא להניח פתיתין שאם לא כן יש חשש ברכה לבטלה). והטעם כתב החק יעקב שם שם כשיבדוק ולא ימצא זמן מה יתירשל שוב וייתי'אש מן הבדיקה ולא יבדוק עוד היטב, וכאשר שם מביא בשם האר"י ז"ל שמניחין דוקא עשרה פתיתין והוא עפי" סוד, אמנם סי' בית אהרן מביא טעם, לדבר, והוא לפי שהספרים של המן נכתבו בייג בניסן על היהודים לאברם והסופרים היו עשרת בני המן (עיון עיך נקראין) ע"כ עשו ישראל פעולה בעשרה פתיתין חמץ לבער עשר כתרין דמסאבותא עשרת בני המן עכ"ל, ואומרים כל חמירא כלשן תרגום אף דאפשר לומר כי לשונם היה

(*) הערה: צדקה על ר' מאיר בעל הנס שקבור בסבי'א, יסר רבינו חיים אבולעפא שנת ת"ג 1643, והעמיר העיר טבריא בזה על תלה, ובנו מוה"ר ישכר יצאוקבע קיפות בכל תפוצות הגולה ומאו אסרו איסור בנות עירין שלא לינע בקופות וצדיקת ונרר רמב"ן, וזה ר' מאיר אינו התנא ר' מאיר שהציל את אחות אשתו מקובה של זונות (ע"ד י"ח) ע"י אמירת "אלהא דמאיר עניי" (ר"ל אלוה המאיר לארץ ולדוים) ועיין בסדר הדורות באות אבטלין שכתב שאינו יודע מי הוא הרי"ם בעל הנס.

חת"ס כתב אורי' סי' ריג שיש עלינו חוב להחזיק ישיבת ארץ ישראל לא בשביל לסייעם למצות ישיבת איי אלא בשביל עצמנו לקיים את דברי התורה כי לולא ישיבת ישראל שם תפוג תורה היו כמו שמתכאר מדברי הימנים סופיה מה"ל קרש החרש וכו'

לשון תרגום מ"מ מביא סדר היום: טעם בזה כי בהיות שהלחם הוא חיות האדם וכל השנה צריכין לו ואין ראוי לאדם לזלזל בכבוד הצריך לו וכו' לדבר יחבל לו וכן אמרו חז"ל (נינוט סיב) על דוד המלך ע"ה ויכסוהו בכנדים ולא יחם לו מפני שזלזל בהם וכו' ואלו היה אומר בלשון הקרש שהמקטרגין מכינים בלשון יוכל לבא בזה לירי קטרגו לכן תקנו בלשון תרגום שאין המלאכים והמקטרגין מכירין ונוקקין ללשון זה עכ"ל. ובנמרא שבת י"ב: אין מלאכי השרת מכירים בלשון ארמי שאין חילה דשכינה עמו וכו' שנאמר ד' יסעדנו על ערש דוי והנה הדברים האלה לפי פשוטן תמוהים מאד ונחזין לתת ביאור וטעם עפי' המדרש תהלים על המקרא לעולם ד' דברך נצב בשמים וז"ל: אמר הקב"ה על מה השמים עומדים? על אותו דבר שאמרתי יהי רקיע וכתב כי היא אמר יהי אותו הדבר שאמר הוא עשה לכך נאמר הוא צוה ויעשה. כדבר ד' שמים נעשו ובאותו דבר שברא אותו בזה הם עומדים לעולם עכ"ל ובאור הדברים כי ד' רצה שיפעל דברו בדברו ושהמאמר בעצמו יהיה חומר חותם ללבוש צורות שונות בפי התחלפות מצב אותיותיו ותמונתו. ולכן כל עוד הוצון העליון דבוק כמאמרו ודברו ורוצה בתלבושת התמונות. יהיה המאמר העקרי לחומר והתמונות והמצבים לצורות. ותשאר מציאותן על מכונה. אולם אם יסור הרצון העליון מן המאמר ולא ירצה שיפעל דברו בדברו לא יהיה עוד לא נושא ולא נושא לא עצם ולא מקרה. לא חומר ולא צורה. ובכן בטלה כל המציאות ועברה מן העולם. ועכ"ל העולם ובטל מן המציאות ובוה תבין אל נכון כונת זה המדרש במה שאמר על מה השמים עומדים? על אותו הדבר שאמרתי יהי רקיע אותו הדבר שאמר הוא עשה ובאותו דבר שברא אותו בזה הם עומדים לעולם. וכן בכל מאמר ומאמר. יהי אור. תדשא הארץ וגו' וכיוצא באלה (ברשי"ל (בראשית נ') והוא בביר פ"ח שאמר על הפסוק לואת יקרא אשה כי מאיש וגו' לאמר: מכאן שנאמר העולם בלשון הקדש) שהדבור והמאמר שיצא מד' יתעלה הוא עשה הוא חומר הוא צורתם והוא מעמידם ומקיימם. מכל הדברים הנאמרים יבין הקורא מה היא הבריאה כלה. שהיא רק מאמר ד' ודברו יתברך (*) למשל. מי הוא רפאל

וכדבריו כתב גם הרב הנ' חיד"א בס' יוסף אומץ סי' י"ג. והאריך בנוגע שיה שפתי' ובמה יתמצה עבר ד' אם לא בהחזיק ביר' וישיבה גמרי נדול המעשה. ויהי בשלם סוכו ומעונתה פיק חז' מה שכתב הנאון מהר"ק בסוף שרש ה' שהיה סביב שנת ר"ס וכבר היו נוהגים לתת נדבות לארץ ישראל. ומהנ' הנ"ל שם למדנו שימתנדבים בעם היו מניחין עניי עירם משום עניי ארץ ישראל את"א דמארי' תלי וזיניה כי שם ביתו (שרי המד מערכת ארץ ישראל א"ת ד') ויש תקנות מדינו מין בית יוסף ורבינו משה' אלשיך שלא לשנות מה שנהקבץ מהמתנדבים בעם מעות א"י ורמבעה"ן ד' בכל אתר ואתר שלא לשנות ממעות הנ"ל לשום צדקה בעולם ואפילו להיליק שם זית בביהמ"ד תלילה חולין היא לכם ואל ישעו בדברי שקר לשנות ממעות הנ"ל אפילו פיוסה אחת חז' והזכירו לוה נאונים רבים (שרי חמ" מערכת א"י אות ז')

הערה: (*) וכן בשיר היחוד ליום ששי לרבינו שמואל החסיד (עין בסדר תפלה להנאון עיני) כתוב לאמר: כי בדברך כל יצורך ואעשה חפצך. במאמריך

הבח הראשון ברפואה עם כל הכרואים הרבים ממנו ולמטה השייכים להפואה ע-האחרון שבהם, וכל אופני הרכבתם ושימושם אשר כל זה עולה למספר רב ועצום ונורא מה ומי המה כלם? הראהמה רק אותיות רפא, שיצא מדי יתעלה כל מציאותם וקיומם של מלאך הרפואה הזה עם כל הכרואים הנוגעים לענינו עומדים תחת דגלו, הכל כאשר לכל תלוי ועומד רק במלת רפא שיצא מדי יתעלה, והדבור הזה נצב לעד לעולם ומתמיד קיומם בכל מערכות וגבולות חלופיו, כי כמו שהארץ צריכה לעבודה חומרית חרישה, זריעה, עדור השקאה וכדומה מן העבודות החומריות, כן הצורך גם לעבודה רוחנית שתדבק הצורה בחומר, והעבודה הזאת היא מה שמוזכרים שם שמים על הגידולים והפירות, והיא ברכה ותורה לשם הטוב אשר צוה והטביע שיתדבקו הצורות לחמרים הנאותים והמוכנים להם, כי הברכה לו יתעלה, היא הברכה, וברכה ותוספות להשפעת השפע ממנו יתעלה, על קיום סדרי הכריאה והטבע, וכן הדין ביתר הדברים והענינים כלם, לדוגמא: כל המינים הרבים השייכים לרפואה יצטרכו להזכרת שמא דמרייהו עלייהו ובוה תשתמר צורתם המינית וכחות הרפואה המוטבעים בהם, והנה עתה על פי ההקדמות האלה בין ובין קורא יקר את המאמר שלפנינו, כי נאשר יתפלל האדם וישאל צרכיו בלשון הקדש למשל: בצורך הרפואה יאמר "רפאני ד" כבר יש במלה זאת "רפאני" כל הכרואים השייכים לרפואה, מן הצמח הפחות הקטן בעשבי השרה עד הכח הראשון המלאך רפאל בנבחי שמים עם כל הכחות הצורתית הממונים ונטועים בהם עם כל אפני שימושם וכלם מרגישים וננערים עומדים הכן לצאת לפעלם ולעבודתם, כי על ידי התפלה והזכרת שם שמים עליהם יתקרבו ויתאחדו המסובבים עם הסבות הרפואות, החמריות בצורותיהן וכחותיהן, והם בכחם הראשון מלאך הרפואה והוא במלת "רפאני" והיא במלת רפא, והיא ברצון העליון שגור על זאת המלה שיתהוו ממנה כל אלה להוציא כל מעשה הרפואה למענהו, ובכן הרפואה יותר קרובה ובטוחה, יען כל כחות הרפואה ועליהם שר הרפואה כלם יחד ירצו וכספו למלאות משמרת פקודתם, וכלם הולכים על סדרם קוראים זה לזה ומתאחדים זה בזה כסדרי משמרתם במערכת הכריאה עד הרצון העליון ותפלה כזאת היא באמת סדורה וערוכה והיא כתפלת רבים שעל הרוב אינה נמאסת, לא כן אמנם אם יתפלל בלשון ארמי ויאמר "אסני" היא ריקה ואין בה כל מאומה ממני הרפואה לא מחמרם לא מצורתם, לא הם ולא המלאך הכח העליון שעליהם, לפי שלא נבראו מזאת המלה הארמית ולכן לא תעירם ולא תעוררם זאת המלה לצאת לפעלם, ותפלה כזאת צריכה לרחמים רבים שלא תשוב ריקה, ולכן אמרו חז"ל (שנה י"ב) אין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי הכונה שהם לא יחשבוהו להטפל לו, לפי שאין לה שייכות עמו כאשר אין חוצאותם ממנו ולשון מכירים כמו, ואת אחיו לא הכיר" (יב"ט ל"ג) שהפירוש לא השכם לאחים, וכן "את הנכור בן השנואה יכיר" (דברים כ"א) הכונה יחשבו לבכור בדבר הירושה, וכן בלשון חז"ל לית אני מכירך וכן (ירושלמי מ"ק פ"ג) הכונה אין אני מחשיבך לזקן, וכן מסיק הראש שמכירין אלא שאין נזקקין לו לפי שהיא מגונה בעיניהם

(הובא בפרישה מור או"ח נ"ו) 1) וכן הכונה בכאן אין מכירים בלשון הארמי אינו חשוב להם להודקק לו לפי שאין להם שום שייכות עמו והדברים ישרים וצדופים בכור להבדיל עיין בכלבו סי' י' מה שפירוש הוא על המאמר אין מלאכי השרת מכירים וכו' *).

ה.

מדוע אסור לאכול מצה ערב פסח כל היום ?

הטעם משום כי מצות אכילת מצה היא דוקא כלילה ואם יאכל ביום ערב פסח מצה יוכל היות שיאכל ער כדי שביעה ולא יאכל עוד כלילה שהוא חובה ולא יקיים מצות אכילת מצה * ואיסור אכילת מצה ערב פסח אם הוא דאורייתא או דרבנן יש דעות ול"נ שהוא מדרבנן.

ה.

נהגו לעשות המצות לפסח עגולות.

הטעם משום דכתיב עונות מצות, ועונה הוא עגול, עיין רש"י מ"ק ד' בדיה עגיות כמו ענ עונה ועמר כתובה, וכן כתב רש"י בתענית כ"ג בדיה עונה שורה עגולה כמו עונה עגולה, והנה הגאון מהר"י אסאד ו"ל בתשובותיו לאו"ח סי' קנ"ז הקשה לאיזה צורך ספרה לנו תוהיק שעשו המצות עגולות וכתב עפ"י מה שכתב רבנו סעדי' ורמב"ם לפי שהאמינו אז בכמה אלקות זה בשנים וזה בשלשה וזה בששה וכן הלאה והיה מנהגם לאפות הלחם עפ"י אופן אמונתם, המאמינים בשתי אלקות עשו הלחם בשתי עוקצין ואותן שהאמינו בששה עשו בששה עוקצין, אותן שעבדו ללכנה אפו הלחם ברמות הירח, ולכן כדי להרחיק ישראל מהם היה מנהג אבותינו גם במצרים לאפות הלחם עגול, היינו שאנו מאמינים רק באחד שאין לו ראשית ואין לו קץ, ולכן רמזה התורה לזכר לעשות המצות עגולות ; ובמקום שנוהגים לאפות המצות על מכונה (מאשין) בוודאי יותר טוב לעשותן מרובעות, כי השיריים שחותכים והוזרים למכונה שנית ושלישית יבואו להחמיץ.

ו.

מניחים בל"י פסח שלש מצות על שלחן.

הטעם משום שזה זכר לשלש סאים שאמר אברהם מהרי' שלש סאים קמח, ופסח היה כדאיתא תוס' ר"ה י"א ד"ה אלא, ומרדכי בראשית מ"ח (דעת זקנים) 1) וחיי אדם כלל ק"ל בהסדר בקצרה בדיה מוציא מצה, כתב כדי

1) בעל דרישה ופרישה (הגאון רבינו יהושע פאליק) נפטר בלבוש י"ג ניסן שנת שיע"ד הערה **) אסור ללוש עיסה למצות יותר משיעור חלה (נ' קווארט) הטעם כי כשהעיסה גדולה אי אפשר לעסוק בה בפעם אחת וא"כ חלק מן העיסה מונח בלי עסק ואסור, ועוד דכתיב (ויקרא כ"ג) חג המצות לד' רית חלה והעיסה הנילוש נקרא מיירא נשתכש והוא מלשון מהרה למהר ולהחיש ואין לשהות העיסה כך.

1) בעל דעת זקנים מבעלי התוספות ובינו יהודה ב"ר אליעזר בספרו מנחת יהודה הננים גם ס' מבעלי התוס' שנקרא דעת זקנים, חי במאה הראשונה לאלף הששי חבר ספרו מנחת יהודה בשליש האחרון למאה הרי"א.

שיהיה לחם משנה כמו בכל יום כי המצה האמצעית נשברה ונטמן ממנה לאפיקומן לבן מניחים שלש מצות שישאר ב' מצות שלימות. עיין תוס' פסחים קמ"ז בדיה מה דרכו ובטור או"ח תע"ה איתא טעם אחר *

ז.

נוהגים ללבוש קיטל בריל פסח

רבישת בנדר הלכן (קיטל) בליל פסח יש לו סמך מדרש המכילתא. ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינים שם, ומצינו לה"ל (שנת קמ"ח) שתלמיד חכמים שבבבל מצויינים. היינו בכגרי לבן, כמו שאמרו (נדרים כ') דרבנן נקראו מלאכי השרת משום דמצינו בבגדיהם כמלאכי השרת, ובמלאכי השרת כתיב (דניאל י') לבוש הבדים היינו לבן, לזכר זאת מצטיינים גם אנחנו בבגדי לבן (בהגדה של בעהמ"ה עמורי א"ר 1) טעם אחר לפיענ"ה, משום שלבישת לבנים הוא סימן שמחה כדגרסין ביומא ל"ט: ת"ר אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק אמר לחכמים לשנה זו הוא מה, מפני שבכל יום כפור היה נכנס עמו מלאך (וקן אחד) לבוש לבנים ועטוף לבנים (ונחבו התיס' מנחות קט"ב"ה נודמן ל' בירושלמי פריך והכתיב וכל אדם לא יהיה באהל אפי' מלאכים שדמות פניהם פני אדם ***) ומשני דשמא שכינה היתה עכ"ל) ואיתה שנה שמת היה עטוף שחורים כו' ובדאיתא תענית כו' דבט"ו באב וביום הכיפורים בנות ישראל יוצאות בכליל לבן, הרי כל אלו ראיות מוכיחות שלבישת לבנים היא סימן שמחה, וליל פסח ג"כ שמחה הוא לנו שהוציאנו מעבדות לחרות ומיגון לשמחה. (***)

הערה *): מה ראין מברכין זמן על אכילת מצה, נראה דבין דבעת שמקדש ומברך זמן כבר כונח המצה על הישלחן אמרין דרעתו גם על מצות אכילת מצה ואפשר דאם בעת שקידש לא היה לו מצה ואח"כ הביאו לו מצה אפשר דבאמת צריך לברך זמן פעם שנית משום המצה, וצריך עיון בזה.

1) בעל עמדי אור ראשית רבנותו היתה בק"ק הלוסק, ווילקאווישק, סובבקי, ומת בן מ"ז שנה בשנת תרכ"ב בעיר פלונגיאן.

הערה **): לקחת תמינה (פיקטשע, פאטאנראשע) כריך כל האדם שלוקחים תמונתם ע"י מכונת הצלמון למען תהי תמונתם נגד פני קרוביהם ורעיהם לזכר עולם יש אוסרים, משום לא תעשה לך פסל תמונת כלי וסוברים דאפילו צורה שאינה בולטת אסור אך לא קי"ל כן, אולם כדי לצאת ידי כל הדעות טוב לעשות חצי צורה היינו פיקטשע (תמינה) של חצי הנוף היינו ער הברכים וזה מותר אליבא דכ"ע.

הערה ***): למה תקנו לומר ההגדה בלילה ולא ביום? השעם משום דאיתא (בדיכות ט"ו) אמר ר' אבא הכל מודים כשננאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב שנאמר (דברים מ"ז) הוציאך ד' אל' סמצרים לילה, ולכן אנו אומרים ההגדה בלילה) ולחכמים שאין מוכיחין יציאת מצרים בלילה משום דנאולה מאורתא לא חשיבא, הוא רק לענין הוכחה בכל השנה לא קבעה התורה והחוב רק בזמן היציאה שהוא ביום, אבל לא לענין לספר מסבת ההצלה בלילה זו במכת בכורות והצלת בתי בני ישראל בנתינת הדם על המשקוף ודומה, ומה שאין מברכין על אמירת ההגדה כמו שמכריזין על קריאת

ה.

הספרדים אומרים. בליל פסח הלל תיכף אחר תפלת ערבית.
מעם מנהג זה מכואר בטור ס"ט תע"ג לפי שאין מברכין קודם הלל שקורין בשעת ההגדה דאיכא בזה פלוגתא דרבנותא ומנהגנו שלא לברך על הלל שאומרים בבית. לכך קורים הספרדים הלל כביהכ"נ בצבור לברך עליו כדברי מס' סופרים. לצאת בזה לכל הדעות. ודוקא בפסח מותר לומר הלל בלילה שהוא שעת הנס ועל זה נאמר בליל התקדש חג (חת"ס או"ח סי' נ"א, חיד"א בשו"ר ברכה סי' ר"ט)

ט.

למה נקרא אמירת ההגדה בשם סדר ?

הטעם לפי כי זה הוא הסדר של כל השנה. כי כל המצות תלויות ביציאת מצרים. כי בקבלת התורה נאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים (בית אהרן) ודבריו נחוצים לבאור ובקצרה אבאר: הנה כל המועדים ועקרי עבודת מעשה הם זכר ליציאת מצרים. שהמועדים אותות מורים על יציאת האומה מעבדות לחרות. ומה הטעם אנו אומרים בתפלות וקרוש השבת ומועדים זכר ליציאת מצרים. שבמעט כל המצות שנתחייבה בהם האומה הישראלית הן נמשכות מנאות מצרים. לכן נקרא אמירת ההגדה *) בשם סדר כל עניני תורה ומצות התלוים בזמן. ואני אומר הטעם פשוט דלהכי נקרא סדר משום שצריך לשתות ד' כוסות על הסדר שיאמר ההגדה בינתיים כמו שקבעו לנו חז"ל ואם

המגילה והלא מ"ע היא שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא וגו' הטעם משום שהיא מצוה שאין לה קצבה ידוע ואפילו בדבור בעלמא שירבי' בענין יציאת מצרים יצא אלא שכל המרבה הרי זה משובח (הרשב"א). ונקרא הגדה ע"ש והגדת לבנך ביום ההוא וגו'. הערה: *) רבים שואלים לאמר: מי היא המחבר "מהגדה" לליל פסח? מתי נתחברה? אי לזאת נמצאתי לאשר שאלו למען ידעו בנים יולדו את אבות—ההגדה, דע נא קרא יקר כי ההגדה נקבעה ונאספה לא בעת אחת ודור אחד אלא בעתים שונות ודורות אחרים. הראשונים היו תלמידי התנא האלהירבן יוחנן בן זכאי (3768), ואלו הם: רבי אליעזר בן הורקנוס, ר' יהושע בן חנניה, ר' עקיבא בן יוסף, ר' אלעזר בן עזריה, ר' טרפון מלוד [שם רבו המובהק לא נרע עוד אך נכון הדבר כי מתלמידי בית שמאי היה (רש"י יבמות ט"ז) והלכה אחת עלתה בידו גם מפי רבן יוחנן בן זכאי (תוספת חגיגה נ"ג) ר' מאיר, ר' יהודה בר אלעאי, ר' יוסי הגלילי, בן זומא, ונשיא ר' נמליאל השני דיבנה. הראש המרבה לספר ביציאת מצרים היה ר' אליעזר בן הורקנוס. הא לחשא עניא נתקנה בבבל והוא כעין סתיחה ובקשה לעניי עיר ועיר שיבואו להסב אתם יחד מה נשתנה הוא סתם משנה (פסחים ק"א) וסתם משנה היא ר' מאיר. עבדים היינו חיבר ר' אליעזר הגדול בן הורקנוס (מכילתא סוף בא) דרש ר' אליעזר מנין שאם היתה חבורה תלמידי חכמים שצריכים לעסוק בהלכות פסח עד חצות וכו' ואפילו כלנו חכמים כלנו זקנים וכו', מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ור' אלעזר בן עזריה וכו' (כתובות בתוס' ק"ה). בירך המקום יסד. ר' אליעזר בן הורקנוס. מכילתא סוף בא מפיוש שרבי אליעזר

שתאן שלא בסדרן לא יצא כדאיתא באות תע"ב, לכן קוראים סדר שהוא מורה על ההנהגה ומשטר דוקא כמו שסדרו לנו חז"ל, והבוחר יבחר, כתב הרמ"א (שם) בעל הבית לא ימונן לעצמו אלא אחר ימוננו לדרך חירות דלישנא

דרש כנגד ארבעה בנים דכירה תורה וגם הוא היה הראשון שדרש שהקב"ה נקרא מקום (פריא פליה) (1) צא ולמד מוזהר (פסחים קט"ז) והכל יפצה פי מ"ע (*) היוצא בפילודלפיה, אמעריקה, שכתב לאמר: כי לכן הארמי הנזכר באגדה הוא מרומז על שר הפלך אחר שהצר לישראל בימי הבינים, אולם באמת תרגם אונקלוס (דברים כ"ו) על הפסוק ארמי אובר אבי בפירוש לבן ארמאה, וירד מצרימה וירא את ענינו מוזהר בספרי כי תבא וביומא ע"ה, במתי מעט וכל הענין כפ"י בא, מכילתא (2) בשלה, ועברתי בארץ מצרים וגו' אני ולא אחר לא נמצא ברמב"ם ולא במכילתא ותניא רבתי אומר כי הפסוקים הקשנים לא מן ההגירה הם ובסדר הארמי ז"ל נמצא הנוסח כמו שאנו אומרים, ביר ח"קה וביוזע נמויה זה החיב דרוש בפסיקתא (3) ובספרי פ' תבוא: ויהי בחצי הלילה הובא בתניא רבתי (4) ר' יהודה היה נותן בהם סימנים, הוא ר' יהודה ב"ר אלעאי דור ג' של תנאים, כמה מעלות טובות תקן ר' יהושע בן חנניה ויתר התנאים שישבו בבני ברק להשקיט המיד בבני ישראל כשרצו לבגוד ולהרים יד באנדריאנוס קיסר בשוב ר' עקיבא עם חבריו מרומי וידעו שהקיסר התל בבני ישראל בהבטיח לבנות בית המקדש, ר' נמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח (פסחים ק"ט), לפיכך, אמר ר' טרפין כי דעתו לסיים בנאולה הלל הנזיל תקנת ר' טרפין (פסחים ק"ח), נשמת תקנו אנשי כנסת הגדולה (5) ור' יוחנן סדר אותו לאמר בפסח (פסחים ק"ח), אדיר במלוכה שיר ישן, וכפי הנראה הוא עוד מימי אנשי כנהניז כי רבי אליעזר מוכירו בירושלמי (ר"ה פ"ד) ובמכ"ע היוצא בפילודלפיה עמל כתבו כי השיר "אדיר במלוכה" נתיסר בכאה חמש עשרה, אחד מי יודג לא נדע מי חברו זה אומר כה וזה כה (ע"ן בספר אפס דמים) חד נדיא חברי כנגד אלהי המיילאני שלהם (זכור רשבין קע"ט, ובספר אפס דמים דעת אחרת), שיר השירים (שם' סופרים פ"ה, הי"ו).

(1) בתחלת המאה השמינית.

הערה: (*) עתוני ישראל התחילו לצאת במאה הי"ז בלשון יהודית ספידית בכל שנוע, והשני בלשון יהודית—אשכנזית פעמים בשבוע, בין המאספים הראשונים בלשון

עברית חוברת בכל הרש יצא בשנת 1728 תפ"ה

(2) ערך ר' אלפים ניה 195 לספירת הנוצרים.

(3) במאה הרביעית.

(4) ערך שנת ק"י 1350 לספירת הנוצרים.

(5) ע"ן 368—354 קודם ספירת הנוצרים, הובא בס' יוחסין שאנשי כנסת הגדולה היו בכמה דורות וזה לא יתכן שמהמשנה ראשונה מפרקי אבות מוכח שאין לומר כן, שאמר הם אמרו וכו' ולפי דבריו שהיו בכמה דורות הוי ליה לפרש מי הם שאמרו הדברים ההם ולא יתכן לומר שכל הדורות ההם מאנשי כנהניז אמרו הדברים ההם, כי כיון שתהוירו על זה היור הראשון למה זה הוצרכו הבאים אחריהם להזהירם עוד אלא וראי שהיו כולם

דיין מרקאמר (פסחים ק"ו) מונגלו. וישב בהסיבה משום שאומרין בכל דור ודור חייב אדם לראית עצמו כאלו הוא (בעצמ) יצא ממצרים מעבדות לחירות. והסיבה דרך חירות. אם אין לו הגדה יאמר בחומש פרשיות של יציאת מצרים, וסומא חייב בהגדה, ואבל תוך י"ב חדש גיב צריך הסיבה (חק יעקב או"ח תע"ב) איטר יד ימינו מיסב בשמאל כל אדם (שו"ת תרומת הדשו קל"ו או"ח תע"ב).

מדוע עשו סימנים לסדר של פסח קדש ורחץ כרפס וגו' ולמה שינו הלשון בתחלה כתבו ורחץ ואח"כ רחצה.

הטעם משום שבימים הראשונים לא היה נפרץ הרפוס כמו היום ולא היה ביד כל אחד סידור לעשות הסדר והיו עושים הכל על פה והיו צדיקים לזכור הרבה דברים הנוהגים כלילה הזה וע"כ עשו הסימנים וכאשר יזכרו הסימנים ידעו על פי הסימנים סדר הלילה הזה (ראיתי *) ומה ששנו הלשון שכתחלה כתבו ורחץ ואח"כ רחצה, הטעם כתב מהר"י דאנציג בספרו באר יצחק (1) משום כי רחץ מורה על קלות המעשה והיינו כדעת האחרונים שרחיצה זו היא רק משום זהירות ולא מהחיוכ כדעת הל"ה ובהמגיא קניח. אבל הרחיצה לאכילה הוא כדן לכל פרטיו וע"כ כתבו רחצה בה"א לרמוז על ה' כללים בדין נטילת ידים שנכתבו בחיי אדם כלל ל"א (א) איזה דבר חייב בנטילה. (ב) שיהיה הכלי כשר. (ג) שיבואו המים מבח גכרא. (ד) שיהיו המים ראויים לנטילה (ה) כיצד דין הנטילה: ובספר נפתלי שבע רצון (2) איתא טעם אחר.

יא

אומרים כליל פסח לשנה הבאה בני חורין בלשון הקדש.

הטעם משום שלא יבינו הפרסיים שהם רוצים לברוח, ועוד משום שהוא דרך בקשה שאנו מבקשים מלפני המקום שישחרר אותנו מעבדות לחירות על כן אומרים בלשון הקדש שיהיו מבינים מלאכי השרת כמאמר חז"ל (שבת י"ב) שיבקשו עלינו רחמים גם הם (פרוס). ומה שאומרים די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים הלא ויאפו את הבצק לא היה אלא אחרי יציאת מצרים? כבר פי' ר' יצחק הישראלי בס' המסערים ומביאו אברבנאל בזבח פסח על האגדה כי לחם מצה קשה מאד להתעכל באצטומכא ומתארכת לצאת משם

הערה: (*) הראשון הנודע לנו שעשה סימנים קדש ורחץ וכו' לרמוז בהם סדר הלילה של פסח הוא הפייטן ר' יוסף טוב עלם שחי במחוז גרנונא בצרפת, במאה ה"א בדורו של רב האי גאון, ונמצא בפרס לרש"י ו"ל דף ט"ו, גשדיל בהמגיר שנה ו' כתב כי ראה בב"י של אחר מתלמידי מהר"ל בעיר בינגא הסמוכה למנצא (בע"ך שנת ר"י) האומר כי ר' שמואל מפלייזא בארין צרפת חבר הסימן קדש ורחץ וכו' והוא היה אחד מהבני התוספת באלף החמישי במאה ה"י.

(1) בעל באר יצחק (רב בפעטערבווג) ערך שנת ת"ר 1840.

(2) ספר נפתלי שבע רצון חיברו מהר"ר נפתלי בן מ"ה שמעון גינצבורג, ונדפס שנת תס"ה. אביו ר' שמעון חי שנת תכ"ו 1666.

ומולירה רזה ועצירות. והמצריים לשנא חם את בני ישראל וכדי יסיפיק להם לחם מעט היו נותנים להם לחם מצה וזה שאנו אומרים די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. — הא לחמא עניא יש גורסין כהא לחמא ויש גורסין הא כלחמא והיא טעות. והזכון לגרום הא לחמא עניא והיא גרסת מהר"ל.

יב.

נוהגים לטבול ירק בחומץ או במי מלח בלילי פסח ומטבילין שתי פעמים ורמה אובלים תחלה בצים.

משום דבקרא נזכר טבול בחומץ (רות כ) וטבלת פתך בחומץ (בעל עמדי אור) טעם אחר מפני שהיה אסור לכהני מצרים עפי דתם לאכול מלח. לזה צונו חז"ל לאכול בפסח בסעודה זו למען עשות נגד חקיהם (יב"ל בילגט 1) וטעם אכילת תחלה בצים טבולות הוא גם כן למען עשות נגד חוקי מצרים כי המצרים לא אכלו ביצה ובשר (אין עורא פ' וא"א) ואין הטעם מפני אכילת על החורבן כי למה דוקא בפסח וכן איתא בשערי רחמים מהגר"א שח"י רחוביר אכילות ת"ב בפסחונתן טעם אחר, והרמ"א או"ח תע"ז שבתב שאכילת ביצה הוא משום אכילת טעמו מפני כי חלים לעולם בלילה אחת וכמו שדרשו חז"ל במד"ש איבה על הפסוק השביעני במרורים זה ליל פסח הרוני לענה זה ליל ט"ב ואנו טובלין החורבן כי בטל ממנו מצות הפסח ודרכי משה תע"ג כתב טעם אחר עיי"ש ומטבילין בלילי פסח שתי פעמים משום כי טבילות שנמכלו במצרים אחת ילידי בית ואחת מקנת כסף (אביבנאל 2) טעם אחר כנגד שתי הזאות אחת על המשקוף ואחת על המזוזות (דעה זקנים) והכלבו כתב הטעם כדי שיראו התינוקות וישאלו.

יג.

נוהגים שמטמינים את האפיקומן תחת הבר ומדוע שוברין מצה אמצעית לאפיקומן.

הטעם שמפני שחשובה מטמין אותה כהבר המשומר, ובר לדבר ושמרתם את המצות (שמות יג) ורמזו גם על זה שהמצה של מצות תעשה לה שמירה ובברכות כ"ד איתא דבין בר לבסת הוה דרך שמירה על בן נותנים המצה המשומרת תחת הבר (בעמ"ח עמדי אור) טעם אחר משום ובר למשאותם צרורות בשמלות. ומה שבוצעין מצה אמצעית לאפיקומן קודם שיקרא המנהג כתב כלכו משום שיאמר עליה הא לחמא עניא דמה דרכו של עני בפרוסה והרין בשם רב האי גאון מביא טעם אחר ביה בשור או"ח תע"ג.

(1) בעל הידקוש (יצחק בער לעיונוהק) נילד תקמ"ח 1788 ופטר תרי"ב 1860 למסר.

(2) אביבנאל נילד בליבנא בשנת קצ"ו 1437 ונפטר בויניצא ונקב בפדואה

בשנת רס"ח 1508 למסר.

י.

יש שנהגו ללמד את הילדים שינבכו האפיקומן בלילי פסח ולהבטיחם מתנה בפריונו.

הוא עפי מה שאמרו חז"ל בפסחים קט' חוטפים מצה בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא יישנו (ס"א נ"י שישאלו) וכן מחלקים קליות ואנונים לתינוקות כדי שלא יישנו. שהרבה דקדקו רז"ל שיהיו גם הקטנים נעורים בלילות אלו שהתורה ציותה כמה פעמים והגדת לבנך ובנך ארבעה בנים דברה תורה ולכן המציאו בדורות האחרונים תחבולה זו לגוול השינה מהילדים. שישאלו שיוכרחו להמתין ולהעמיד עצמם שלא יישנו עד שנמרו רובו של הסדר (ס' ליקוטי צב) וכן איתא בחק יעקב (1) איתא תעבי יש לז"ל הלל בליל פסח פסחים קי"ח ומאי טעמא מפני שיש בה ה' דברים (א) יציאת מצרים (ג) קריעת ים סוף (ג) מתן תורה (ד) שעבוד מלכיות (ה) תחיית המתים שנאמר (תהלים קמ"ו) אתהלך לפני ד' בארצות החיים. ומה שחולקין את ההלל חלק ממנו עם הגדה קודם הסעודה וחלק אחד הסעודה בכוס ד' הוא גם כן כדי שישאלו התינוקות כן כמה שנויים נעשים הלילה הזה מפני כך וזה ג"כ עמהם (אד"ה) ובספר חדש שלומים לריב ציון (2) פ"ו איתא טעם נכון מה שצותה לנו התורה לספר ביציאת מצרים דוקא כמיש והגדת לבנך וגוי' (שמית ג') ולא צותה לנו התורה בחג השבועות לספר מענין מתן תורה. ובסוכות מענין כבוד? עיי' שדכריו טובים ונכוחים.

מ.

נוהגים לשפוך מעט מן הכוס בעשר מכות ומדוע אוחזין הכוס ביד כשמגיע ללפיכך וכן בברוך אתה וגו' אשר גאלנו וכן כשאומרים והיא שעמדה.

הטעם ששופכין מעט מן הכוס בעשר מכות וכן בריצ'ך עדיש באחיב ודם ואש ותמדות עשן משום שעל ידי המכות היה נחסר מהם כל פעם והיו מתמעטים (מנהגים 3). אוחזין הכוס ביד כשיגיע ללפיכך וכן בברוך אתה וגו' אשר גאלנו. וכן כשאומרים והיא שעמדה הטעם משום דבכל מקום שמזכירין הישועה נוטלין הכוס (*) בענין כוס ישועות אשא ובשם ד' אקרא (תהלים קמ"ו) כן כל השמחות הוא על היין כדכתיב ויין ישמח וגו' (אד"ה שוחר טוב ומביאו המור אד"ה תע"ו).

(1) בעל חק יעקב נפטר בשנת תצ"ח 1738.

(2) בעל שלומים לריב ציון נולד בעיר קאוונא וחי עד שנת תרי"ז 1857.

(3) בגל המנהגים (הרב אייזיק מידנא) חי בשנת ה'ת"ר והיה נפטר בשנת ר"כ 1460 ופ"י

השבון נרשם מת בשנת קפ"ז 1427.

(*) מדוע בפסחים בכל מקום שמיביים מקי' וש והבילה מיכיון לשון כוס ואינם מוכיחים בשום מקום לשון גביע שהוא ג"כ נזכר בתורה הפעם שהחכם שייל כתב הרב

מ.

בעשר מכות נתן ר' יהודה סימנים הלא כל אדם יודע לעשות סימנים כמוהו ומה זה חידש באמרו דצ"ך עדי"ש באחי"ב.

הטעם לפי שבספר תהלים אינן סדורין המכות כמו שהן סדורין בפרשה (נתיב) לפיכך נתן ר' יהודה בר אלעאי (*) סימנים הללו להודיע שמדר הפרשה עיקר (שבולי הלקט ר"ח) טעם אחר, דהנה קשה מדוע בעשר מכות שחושב בעל הגדה לא אמר בשום מכה תיבת מכת, כגון מכת דם, מכת צפרדע רק במכת בכורות. אבל יונח כמה שאמרו ילקוט שמעוני בתהלים ק"ו. שהיו הבכורות מביאים את אביהם והיו הכונה מכת בכורות, וע"כ נותן ר' יהודה סימנים ומרמז בזה הר"ת רק בכורות ולא מכת בכורות שמתו הבכורות ולא הכו את אביהם ולא הכו זה את זה, שאם כן היה הר"ת באחי"ב, ובלקח מוב שמות ה' מ"ו איתא טעם אחר. (**)

י.

מדוע אנו עושין בפועל כהלל ואוכלין מצה ומרור ביחד?

הטעם להורות כי לחם ומקל ירדו מן השמים יחד מבורכים. וידוע דבפסח נירונים על התבואה (ראית').

בין כוס וגביע הוא, כוס הוא כלי גדול עשוי למונח בו את היין וממנו מחלקים אח"כ לכל המסובים ושופכים לכל גביעיהם והוא נגזר מן תבסו על השפה (שמות י"ב). ויהי המסל לר' (במדבר ל"א) והנה תבין כי כוס ביד ר' (תהלים ע"ה) וכל כיוצא בזה כי הוא משל לקוח ממנהג קדמינים שהיה בעל הבית מחלק מן הכוס הגדול לכל המסובים כרצונו ואפשר גם כן שהעבר היה נותן הכוס על יד הבעל הבית שיראה אם מונח יפה ואח"כ היה העבד לוקח הכוס מקף אדוני ועובר אצל כל אחד מהמסובים וממלא את גביעו. וזה טעם גם עליך תעבר כוס (איכה ד') שהיו מעבירין הכוס אצל כל אחד ואחד, והמחבר באות ס' ער"א פסק לענין קידוש דשתיית כלל מצטרף, ועוד כתב המחבר שם שמצוה מן המובחר שיטעמו כלם וזה מרומז במלת כוס היינו שמצוה לחלק מן הכוס של קידוש לכל המסובים. (*) הערה: סהם ר' יהודה במשנה ובברייתא הוא ר' יהודה בר אלעאי והיה תלמיד של ר' עקיבא.

הערה: ()** בהגדה זכה פסח כתב האברבנאל הטעם שעשה ר' יהודה סימנים דצ"ך עדי"ש באחי"ב משום שמצרים היתה עיר מלאה נלולי הכמירות בשרשי מלכותו ית', מהם לא היו מאמינים במציאת סבה ראשונה עלת העלות, ומהם האמינו במציאותו אבל לא האמינו בהשגחתו בעולם השגל, ויש שהיו הושבים יכלתו מונבל והוא בעל תכלית כשאר שרי מעלה, ומפני השלש הכפירות באו המכות מכוונות לאמת הפנות האלהיות האלה, ולכן בתחלה אמר משה בואת תדע כי אני ד" שהיא מציאות הסבה הראשונה ועשה לאמת הפנה הזאת שלש מכות דם צפידע כנים (לפי שעל שלשה עדים יקום דבר), ומפני זה עשה ר' יהודה באלה השלש מכות סימן בפני עצמו דצ"ך להיתן שלשתן לאמת הפנה הזאת, ובתחלת המכה הרביעית שהיא עיוב אמר "למען תדע כי אני בקרב הארץ" ר"ל יודע

י.ה.

בלילי פסח מוזגין כוס חמישי וקורין אותו כוס של אליהו הנביא.
המעם מזה הכוס משום דאיכא פלוגתא עיין ברא"ש פסחים ק"ח : ת"ר כוס
 חמישי אומרים עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון כו' ולא איפסקא
 הלכתא וכשיבא אליהו יתברר הספק וע"כ מוזגין הכוס מספק ואין שותין אותו
 וקוראין אותו כוס של אליהו הנביא כי בכואו יתבררו כל הספיקות וגם ספק
 זה (הנ"ל 1). ובסלים ברכת אליהו (2) (הביא בשם ה"מ הגי' 3) יען שאלהו הוא
 מלאך הברית המעיד על ישראל שמקימין את הברית ומצות הפסח הוא שכל
 ערל לא יאכל כו' ולדעת ר' יהושע בגמ' ובמות ע"א גם מילת עבדיו מעבכתו
 מפסח מדבתיב ומלתה אותו או יאכל בו וכלילה ראשונה שהוצרך לקיים מצות
 הפסח הוצרכו לקיים מצות מילה תחלה כמו שכתוב (יחזקאל ט"ו) ואעבור עליך
 ואראך מתבוססת ברמ"ך שדרשו חז"ל מדיר פ' בא זהו דם פסח ודם מילה
 ולכן אין ספק שיבא אליהו בכל בתי ישראל לראות קיום המצוה אחת שהיא
 שתים פסח ומילה ויעלה השמימה להמליך בעדנו עוד כתב הואיל וארבעה כסי
 דהאי ליליא ארבע גאולות קרינן להו לכן נכון להכין כוס לאליהו המבשר
 גאולה אחרונה.

י.ז.

פותחין הדלת בלילי פסחים כשאומרים שפוך חמתך.

בשנים הקדמונים היו פותחין הדלתות קודם שהסבו וקראו כל דכפין כו'
 כל דצריך כו' כמו שהיו הצדיקים עושים כל השנה וברבות השנים
 כשראו שאין למנהג זה מקום החו אותו עד סוף הסדרה והיה להם בזה כונה
 אחרת. לראות אם לא נמצאו מעלילים עלילות דם * ברשע (כמו שקיה כמה
 פעמים שהשעות לאחר האכילה ושתיה היו יותר עלולות ואכזריות לכן) והניחו את
 הדלתות כך פתוחות ומרוב הצער והדאגה שפכו את לבם נכח פני ד'
 בפסוקים אלו של שפוך חמתך לפי שידעו בעצמם (וכפי שיוע' ונתנור היום
 לכל) שנקיים הם מכל שמץ חשה בזה ואויביהם וצורריהם חנם באים להפוך
 שמחתם לאבל וחנם ליום צרה ומצוקה (ספר דקט"ו צ"ב) ועיקר מנהג פתיחת
 הדלת כבר מבואר בס' המנהג הנכבא בפ"מ סי' שס"ה וחי' סי' ת"ב וז"ל:

ומשניה על דרכי בני אדם, ולאמת הפנה השניה הזאת באו שלש מכות אחרות שהן ערוב
 דבר שהין, ולהיותן שלשתן מכוונת לתכלית המיוחד הזה עשה ר' יהודה בהן סימן בפני
 עצמו עד"ש, אח"כ בתחלת המכה השביעית שהוא ברך אמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ
 שהוא פות היכולת, ועליה באו ארבע מכות האחרונות ברך ארבה השך מכת בכורות
 ולהיותן מכוונת לתכלית אמיתת העיקר הזה עשה ר' יהודה בהן סימן אחר באח"כ.

(1) הנ"ל נולד שנת ת"פ 1720 בעיר סעליץ נפטר בוויילנא א' דהחג"ס שנת תקנ"ה 1797

(2) ברכת אליהו אב"ד דק"ק טיקמין גיסו של חק יעקב.

(3) ה"מ האג"ו נפטר בן צ' שנה ערך תק 1740 למספרים.

(* עלילת דם נודעה בפעם הראשונה בתוגרמה בעיר אמצ'יאן בשנת ש"ה 1545.

המנהג שאין נועלים החדרים שישינים בהם בליל פסח כי בניסן ננאלו ובניסן עתידין להנאל דכתיב ליל שמורים לילה המשומר ובא מששת ימי בראשית ואם יבא אליהו ימצא פתח פתוח ונצא לקראתו מהרה ואנו מאמינים בזה ואיתא סמך לדבר בירושלמי דכתובות פ' הנושא ויש באמונה זו שכר גדול עכ"ל וז"ל ר"מ בשם א"ז שלא לנעול דלתות הבתים בליל פסח דליל שמורים וזהו אמונה בהקב"ה ובהבטחתו ובזכות הבטחה זו אנו נגאלים ולזה פותחין בשפוך חמתך כלומר ע"י זה ראוי לבא משיח עכ"ל, והלשון אינו מתוקן כי"כ שמתחלה כתב שלא לנעול דלתות הבתים בליל פסח משמע שהם פתוחים לכה"פ כל עת הסדר ואח"כ מסיים ולזה פותחין בשפוך חמתך כו' משמע שהיה סגור עד עכשיו, אבל נראה ה"פך ממש בשם ס' ליקוטי צבי, דהנה שם בס' ח"י מסיים ואין נוהגים בן להניח הפתח פתוח כי שכיח הויקא דגנבים כו' ע"כ דלפי זה קרוב לומר שאף שבראשונה היה המנהג כמו"ש ס' המנהג (1) ואור זרוע (2) ומטעם אמונה והבטחה בהקב"ה לגאולה שאנו מקוים וכמו שכתבתי שם, מ"מ כאשר נתרכבו הצרות והפרעות בימי הבינים והחשך מעלילות צוררנו, וביותר בזמן הנורות והשמדות היו מסתירים עצמם חדר לפני מחדר לעשות סדר הפסח והדלתות היו נעולות לבל תשורם עין רואה כנודע, מאז בטל המנהג להיות פתוח בל הלילה, אכן לזכר ליל שמורים ואמונה בהבטחת הגאולה היו פותחין הדלת אחר ברהמ"ז קודם שמוניין כוס רביעי, ומרוב הצער והדאגה מצורריהם ומבקשי נפשם שהיו מוכרחים להסתר בחדרי חדרים ודלתות נעולות מפני חמת המציק בליל החירות והגאולה שהיו נזכרים ומעלים על לבם עת פתחו הדלת על רגעים אחדים לזכר ההבטחה לגאולה, ומרוב מרירות לבם אמרו שפוך חמתך וגו' בעת הפתיחה, ונשתרכב המנהג הזה בן עד היום, שעכשיו ת"ל ספו תמו הפחדים האלה ואין מעצור לנו לשוב לנהוג כבראשונה, מטעם אחר אמר לי הרב הג' ר' מנחם מענדיל אב"ד דעיר האדומיסקי מחוז שווינצאן כי לפי דעתו פותחין הדלת להורות לעם בני ישראל גדר הבטחון שאין לפחד ולירא מפני חמת הצוררים והמציקים השואפים לבלענו חנם והבוטח בד' חסד יסובכנהו כמ"ש (שמות י"ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו החוצה עד בקר, והטעם ממנו טמיר ונעלם מדוע ולמה צותה התורה בן דרשת חז"ל (נ"ק ס') ידוע שעת הדבר כנס, אכן לפי הפשט נראה שמטרת אוהרה זו לנטוע בלב עם כלו גדר הבטחון ואעפ"י שזבחו ישראל את יראתם וע"י ישראל סבלו המצרים יסורים וחלים רעים בכל זאת לא יצאו החוצה להחבא במחבואות מפני יראת האף והחמה של המצרים וישבו דוקא בביתם שקטים ושאננים מפחד רב וברוך הגבר אשר יבטח בד' וכעין זה כתב הרב עטמינגער בעל דודאי מהרא"י עה"ת ומוזה הטעם נתנו הרם על המשקוף ועל המזוונות מבחוץ להכעיסם שיראו

(1) בעל המנהג (י' אברהם הירח) נולד בעיר לונל בפרינצאן בסוף המאה ה"ב, הוא היה תלמיד הראב"ד בעל ההשנות.

(2) א"ז נולד בביהם בערך שנת ד' אלפים תתק"ס 1200 וחי כשבעים שנה.

המצרים זאת בעיניהם ולבבם ירע ואין לאל ידם לעשות עמהם רע, אולם לא לכולי עמא הוא כי מחלוקת הוא במכילתא פ' בא איפה היה הרם בפנים או בחוץ.

ב.

מדוע אומרים בהגדה באדיר במלוכה שבע פעמים .לך בכל חרו.

הטעם כנגד ה' שבחים שנמצאים בפסוק לך ה' הגדולה וכנגד שמושל בשמים ובארץ ומה שאימרים במלות שונות עיין בס' בית אבות.

כא.

אומרים שתי פעמים בשנה .לשנה הבאה בירושלים: א' בסדר לילי פסח וב' במוצאי יום כפור.

הטעם משום שיש פלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע (י"ה י"א) הראשון אומר כי בת צרי עתידין להגאל והשני סובר כי בליל שמורים (ניסן) עתידין ליגאל לכן לצאת דעות שניהם אנו אומרים לשנה הבאה בירושלים פעם בניסן ופעם בתשרי.

כב.

למה אומרים אחר ההגדה פיוט של אחד מי יודע?

הטעם דפי שנמרנו הסדר לספר ביציאת מצרים, יש לחוש שיאמר האומר מה הרווחנו בזה שאנו מספרים ביציאת מצרים ויצאנו לחירות הלא אין לנו תועלת עבשיו ממה שנמד עלינו הקביה ואותנו הוציא משם הלא לא יצאנו לחירות עולם, ואנחנו נעים ונדים מגוי אל גוי וממלכה אל ממלכה ולא הונח לנו, וכי ישבע הרעב כמה שחלם לו שאכל והקיץ ואין בידו, לכן סמך המניד, פיסקא זו להראות ולהורות לנו את כל המעלות ואת כל הזכויות של ישראל שיש לנו גם עתה, והמאמרים המה תנחומין לנדבאי רוח ולנשכרי לב שכל יתיאשו מן הנאולה כי יש לנו הבטחות שנגיע במהרה לנאולתנו ולפדות נפשנו, יש לנו זכות התורה וזכות האבות והאמהות וזכות השבת והמילה וזכות עשרת הדברות וזכות כל ישראל שנמשלו לכבכים וזכות היגדות שאנו חוזרות ריקם וחסדי ד' כי גא תמנו ולא כלו רחמינו.

כג.

למה אומרים הפיוט חר נריא אחר הגדה.

כתב (החשיבין 1) כפירושו על הגדה של פסח הנקרא אפיקומן כי המחבר הלז כתב השיר הזה בדרך חידה במשל נסתר ונפלא כדי שהבאים אחריו

(1) ר' שמעון בר צמח (מחבר ס' שו"ת חשיבין) נולד בברצלונה שנת קכ"א (1361) והיה רב באלגיר ונפטר בשנת ר"ד (1444) —

ישתוממו על זה וכל אחד יתן אל לבו להתבונן בה ולפתור החידה וע"כ כל אחד יפרש שיחתו ביד ד' הטובה עליו ועל ידי זה ירבו לספר ביציאת מצרים כי על פי רוב כל אחד ירצה לפתור החידה.

כ"ה

כשחל פסח במוצאי שבת אומרים בהגדה להיפך מן הפסחים ומן הזבחים ולא מן הזבחים ומן הפסחים. *

המעם משים דאין הגינה קריבה בשבת (ע"ו וא"ר און תע"ג) ושם במ"ז מביא כי המור אמר לאמר שיר חדש בלפיכך אנחנו חייבים ואין לומר שירה חדשה כיון שהוא אומר על הגאולה העתידה שהיא לשון זכר עפ"י המדרש (שמות כ"ג) וכן איתא תוס' פסחים קמ"ז דכל השירות שנאמרו בעולם לישין נקבות לומר מה הנקבה הזאת מתעברת ויולדת וחיוורת ויולדת כך הן הצרות באות עליהן והיו אומרים שירות כלשון נקבות אבל לעתיד לבא אין עוד צרות בו שנאמר כי נשכחו הצרות הראשונות (ישעיה כ"ה) וכתוב (ישעיה ל"ה) ששון ושמחה ישינו וגו' באותה שעה אימרים שיר כלשון זכר שנאמר (תהלים צ"ה) שירו לדי' שיר חדש עב"ל המדרש הזה אימר דרשני ונחין לבאור רחב לברר ולצרף את דבריו והנה עלינו לדעת למה המשוררים הקדושים קראו את דברי שיריהם בשמות מתחלפים בשם שיר ובשם שירה:

הצמיד (ארכאנר) אשר גם הוא נקרא בשם שיר כמו שנאמר מס' קידושין ס"ח: עשה לי שירים ואקדש אני לך ואשר שירים הם צמידים כי שני צמידים על ידיה (פראשית כ"ד) כהרגם ההרגום והרין שירין על ידהא הנה מלאכתו נעשית מחוליות רבות אשר מהן הוא נעשה כשרשרת, ואם הוא נעשה בעגול שלם אזי למען יהיה נקל על האשה לשום אותו על זרועה וכן למען תוכל להסיר אותו חיש כהר מעליה יעשה משני חצאים אשר כל אחד מהם נעשה בחצי עגול בקשת ובתוך מחברים את שני חצאים יחדו במנעול (פיוזנע) אשר על ידו הצמיד חיש מדר יפתח ויסגר, ואחרי כי שני חצאים לו אשר על ידי המנעול יחדו יתחברו לכן יקרא בשם צמיד כי שני דברים נפרדים אשר יחדו יהי משלבים ע"י דבר שלישי אשר הוא מחברם יקראו בשם זה כמו צמיד מחיל (אנגעשנורט), (בשרבי י"ג) צמד בקר (צמאל א' י"א) ויען כי מלאכתו נעשית מחוליות רבות כשרשרת לכן יקרא גם כן בשם שיר אשר בשם הזה נקרא כל דבר אשר נתחבר מהרבה חלקים קטנים ועגולים כמס' שבת נ"א: כל בעלי השיר יוצאין בשיר ונמשכין בשיר ומבאר התפארת ישראל כי זה השיר הוא שרשרת אשר נתחברה מחוליות רבות ומשימין אותו על צוואר בעלי חיים להבשיט, ובמס' בבא מציעא כ"ה: בעי ר' ירמיה אם המטבעות מונחות בשיר מהו? ומפרש רבינו חננאל כי שאלתו אם הם מונחות בעגול כצמיד והנה בכל מקום דרך התלמוד לקרא את הדבר אשר הוא

הצרה: *) האין יעב"ן כתב שאין לשנית, ונראה כי סופר אחד כתב בליון במ"ש מן הפסחים ומן הזבחים, והשבו שהוא דית במוצאי שבת, היא דית במשניות, כי במשנה שבמשניות דנירסא מן הפסחים ומן הזבחים לא כהנירסא בנמרא שלנו (ראיתי).

אוצר כל מנהגי ישראל

מוקף סביב בשם עגול אכן כאן החוקה נעשה ממטבעות לכן יקראו בשם שיר בגלל כי גם הוא כשרשרת אשר הקיפו איננו מדבר אחר כי אם ממטבעות רבות, והנה אם משני הצאים אשר ע"י מנעול יחדיו נתחברו נעשה הצמיד ויהי להיקף ולעגול שלם או בלשון יחיד הוא יקרא בשם שיר ובלשון רבים שירים אבל אם הוא נעשה אך מחצי עגול בקשת ואשה תקשרהו על זרועה בחוטים או אשר על שני קצותיו או בלשון יחיד נקרא בשם נקבה שרת ובלשון רבים שרות כמה שנאמר (ישעי' ג') ביום ההוא יסיר ה' מבנות ציון את השרות ולא אמר שירים יען מי הנביא יאמר בשם ה' ביקצה גדול על בנות ציון וכי מלכה כי השירים השלמים אשר בנות העשירים תשיחנה אותם על זרועותיהן יסיר ה' אותם מהן כי גם השרות חצאי צמידים אשר אך בנות העניים תעזנה גם הן תסרנה ועתה אחרי הביאור הזה נקל לנו לדעת מדוע קראו את דברי שיריהם פעם בשם שיר ופעם בשם שירה הנה בעת עם בני ישראל נישעו מאויביהם יען כי ה' ראה את מעשיהם הטובים ולכן נחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמם וכן בעת שפכו לפניו את לבבם בבכי ובתחנונים וד' אשר קרוב לשמוע תפלת נשכרי לב והיה הוא להם לתשועה וממען קדשו שלח להם את עזרתו הנה או השירה אשר שרו הקדושים על גאולתם ועל פדות נפשם קראו בשם שיר יען כי אז ה' הטוב עם עמו יחדיו התאחדו ויהיו להיקף ולעגול שלם אכן אם כל מפעלות ה' אשר עשה לעמו להושיעם מאויביהם הוא אך למענו עשה כאשר במצרים הראה את אותותיו ואת מופתיו למען לא יחלל את דברו אשר הבטיח לאבותיהם כמו שנאמר (שמות ב') וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו וכן הבטיח על ידי נביאו ישעיהו כי יחיש לעזרתם אבל למענו יעש כי לא יחולל שמו בנוסם כמו שנאמר (שם מ"ה) אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני ושם (מ"ה) יאמר למעני למעני אעשה כי איך יחלל הנה אז אשר שרו ושבתו גאולים אל גואלם בשם שירה תקרא יען כי לא היה היקף שלם כי אך כבוד ה' היה חופף עליהם להושיעם למענו אבל בית ישראל לא התאחדו עמו לא בצדקת מעשיהם ולא בתפלתם כי אם ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו להראות לעיני הגוים כי ימין ה' רוממה וכי היא עושה חיל אכן בגאולה העתידה לא יגאל ה' כי אם את שארית ישראל אשר יהיו קדושים לאלהיהם כמו שנאמר (ישעיה ד') והיה הנשאר בציון והנוותר בירושלים קדוש יאמר לו ובירמיה ג' נאמר "ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון" וביחזקאל כ' נאמר "והעברתי אתכם לתחת השכט וגו' וברותי מכם המורדים והפושעים כי" ובצפניה ג' נאמר: "ביום ההוא אסיר מקרבך עגיוני גאותך וגו' וחסו בשם ה' שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב וגו' ובמלאכי ג' נאמר "הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וגו' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא כבנפיה" כי אז יהיו תמים יחד עם אלהיהם כהיקף ובעגול שלם ונאמר לפניו שיר חדש * בלשון זכר ; קצתתי מאקדמות מפני הוצאת הרפוס.

(*) כשיצאו ישראל ממצרים ירשו כנקבה עישור ננסים ו' אומות. לפיכך שירתם בלשון נקיבה. אבל לעתיד ירשו הכל כזכר יאמרו שיר בלשון זכר (ראית')

כה.

מדוע אין אומרים מנן אבות בליל פסח שחל בשבת.

הטעם משום כי מנן אבות תקנו בשביל בני אדם שמאחרין לבוא לביהמ"ס שהיו בשדות ואם ישארו בביהמ"ס לבדם יבואו לסמים ויקחו את כל אשר להם ובפסח שהוא ליל שמורים יגן ד' ולא יארע שום תקלה ומכשול לזה שישאר בביהמ"ס לברו.

כו.

איזה מקור יש מה שדוקא בפסח מברכין הטל

מברכים הטל בפסח כי או אוצרות הטללים נפתחים וכדאיתא בפרקי דרבי אליעזר פ' ל"ב, דאמר התם הגיע ליל יום טוב ראשון של פסח, קרא יצחק לבנו עשו הגדול וא"ל: בני הלילה הזה אוצרות הטללים נפתחים כו' עשה לי מטעמים כדרי שאכרנך וכו' גם בזהר פ' תולדות כתב דערב פסח היה ועל דא עברית תרי תבשילין עיב היינו שני גדיי העזים, האחד הקריב פסח בו ביום, והאחר עשה מטעמים, וכ"כ רש"י בפ' תולדות בשם פרקי דרבי אליעזר (*).

כז.

הש"ץ גובש בגד מתים (ק"טל) בתפלת טל ביום א' דפסח ובתפלת גשם בשמיני עצרת ובראש השנה והושענא רבה.

הטעם שהוא לשבר ולהבניע את לבו ולעוררו על הבונה לפי שבימי ראש השנה והושענא רבה מתפללים על החיים ובתפלת טל וגשם מתפללים על המזון שנקרא גם כן חיים כי הא בהא תליא.

כח.

מדוע ודמה אין אומרים בתפלת מוסף ביום שני של פסח ובשבעות 'מוספי' הלא היו מקריבין קרבן נוסף עם עומר התנופה יתר על מוסף היום כבש לעולה, וכן נמי ביום שבעות שמקריבים יותר על מוסף היום ו' כבשים ופר בן בקר וגו'.

הטעם מפני דלא אמרינן מוספי אלא במוסף שנוסף משום עצומו של יום כגון ר"ח ויו"ט וחזה"מ (י' דבשביל עצמו של יום נתוספו קרבנות אלו אבל ביום שני של פסח ויום הבכורים לא נתוספו בהם קרבנות אלא בשביל סבה אחרת, ביום ב' של פסח מפני העומר ויום שבעות מפני שתי הלחם. (שירי כנהיג ומביאו פחד יצחק)

(*) הערה: בזה"מ לא פתחו חתניות לגמרי כי אם מגלה מפה ומכסה טפחיים להורות כי קרוש היום לאלהינו ועתה פיצה הפיצה ודלתות חנויותיהם פתוחות לרוחה ואין בידנו למחות בספי מעזה רב להגריא אית קע"ר כתב שהיה מקפיד על חנוהג מנהג חז"ל לאמר במוצאי יו"ט לחימים (גוש וואך) וצריך לאמר מועד טוב (גוש יו"ט).

כט.

בשבת חוה"מ של פסח מסיים המפטיר בברכותיו: מקדש השבת
וציינו מזכיר משל יום טוב, ובשבת חוה"מ של סוכות מסיים
מקדש השבת וישראל והזמנים.

המעם כתב מהר"ל בשם מהר" גרשון ז"ל: לפי שבשבת חוה"מ של
סוכות מוציאים ב' ספרי תורות, מה שאין עושין כן בשאר ימות
חוה"מ של סוכות דאין מוציאים רק אחת, ובפסח אין מוציאים בשבת
דחול, המועד יותר מבשאר הימים, דהא מוציאים בכל יום ב' ספרי תורות,
ומהר"ל דעתו עצמו כתב עוד טעם אחר, לפי שסוכות חלוק בקרבן, משא"כ
בפסח, והיינו נמי טעמא שבסוכות גומרים את הלל כל תשעה ובפסח אין
גומרים כי אם ב' ימים הראשונים, אלא לפי שחג הסוכות חלוק עם קרבנותיו,
דמוסף שקרב היום אינו נקרב למחר, אבל חג המצות אין חלוק ככה עכ"ל,
וכונתו למ"ש חויל במס' ערכין דף י"ו, וז"ל: מ"ש בחג דאמרינן כל יומא ומ"ש
בפסח דלא אמרינן כל יומא דחג חלוקין בקרבנותיהן ובפסח אין חלוק
בקרבנותיהן ע"ש, ובחנוכה גומרים את הלל כתב אבודרהם לפי שיש בכל
אחד מהם דבר חדש שהוא נר אחר יותר.

ל.

קורין בצבור שיר השירים בשבת חוה"מ פסח. *

המעם משום דאיתא בזהר פ' תרומה דף קמ"ג וז"ל: שיר השירים כללא
דכל אורייתא כללא דרזא דאבהן, כללא דנלוהא דמצרים וכו'
כללותהון דנלוהא דישאל ביני עממיא ופודקנא דנלוהא דתחית המתים וכו'
(י' ע"ש, וכי'א במג"א או"ח ס' תיצ בקצרה).

לא.

מדוע בפרשה בשלח כשקורין בשביעי של פסח, קורין בניגון
אחר ולא באותו בניגון של הקריאה.

המעם משום לפרסם הנס של קריעת ים סוף שהיה ביום הזה וישראל אמרו
(שירה ...)

(*) הערה: הנה שנמצאת בתינולות: חוה"מ פסח אם צריך לבדוק על ביעורה נכתב
בזה הרב מחנה אברהם קכ"א, ושדי חמד כתב ונראה פשוט שאינו מברך
כמו שביאר הג' מהרש"ו בשי"ע שלו סי' תמ"ז אות ד' ובמ"ז תמ"ב.

(**) שיר השירים כולל כל התייה כילה, כולל סוד האבות, כולל גלות מצרים וכו' כולל
גאולת מצרים בין אומות העולם וגאילתם, וכולל תחית המתים (העתקה מלשון חוה"מ).

(***) בשביעי של פסח אין אומרים וחית ישורו משים דאיתא סנהדרין ל"ט
מעשה ידי טובעים בים ואהם אומרים שירה (שו"ת חות יאיר סי' רכ"ח)

לב.

מדוע כוראים את יום המכונה בתורה בשם חג המצות

בשם פסח.

הטעם משום דכתיב (שה"ש) "אני לדורי ודורי ל"י" היינו שאנו מספרים שבחו של הקב"ה והקב"ה מספר שבח של ישראל וכן הוא שאנו מניחין תפילין שכתוב בהן שבח של הקב"ה והקב"ה מניח תפילין שכתוב בהן שבח של ישראל (ב"מ"ו) ולזה בתורה נקרא יום טוב זה בשם חג המצות השנית מספר שבח של ישראל ואנו קורין בשם פסח על שם שבח השנית ואמרתם זבח פסח הוא לך אשר פסח וגו' על דרך הפסוק אני לדורי ודורי ל"י וקדושת לוי (1) פ"ש"ט בא.

לג.

מדוע לא תקנו לומר על הניסים גם בפסח דהא המן נתלה בפסח -

וא"כ היה לנו לומר על הניסים גם בחג הפסח ?

הטעם מכאן בעל קדושת לוי ב"פ מקץ דבזה מכואר מאמר חז"ל במגילה ו': שלחה להם אסתר לחכמים קבעוני לדורות כו' דבאמת בנודאי היו קובעים זכר לנס גם בלא בקשתה כדי להורות לר' אך יען שהמן נתלה על העץ בפסח רצו לקבוע הזכר בזמנו בפסח ובקשה אסתר קבעוני לדורות זכר לחדש שנפל הגורל, והחדש שנהפך להם מיגון לשמחה, וכיון שעיקר הנס היינוגתליית המן היה בפסח גלל כן הוצרכה לבקש מחכמים קבעוני לדורות. לה.

מדוע משחקים הנערים בחג פסח עם אגוזים.

הטעם מפורש בגמ' פסחים ק' א"ר יהודה מה תועלת יש לתינוקת ביין אלא מחלקין להם קליות ואגוזים בערב פסח כדי שלא יישנו וישאלו. טעם אחר, משום כי מספר אגוזי בנימי "טוב" והחג נקרא ג"כ טוב והרמ"א שכתב בהלכות ר"ח כי אגוז בנימי "חטא" זה הוא מפני שבאותם הימים דבר שמוכר עון מעורר קטרוג אבל לא בפסח; שהקב"ה בכבודו ובעצמו גאלם, וזה שמשחקים באגוזים דוקא בפסח ולא ביום טוב אחר, על כי הוא ראשון והתחלה למועדים. *

(1) קדושת לוי (ר' לוי יצחק) נולד שנת תצ"ט 1739 ונפטר תקס"ח 1808 נמנה לרב בעיר זליצוב (על שירליין) אחרי עיבו את עיר פינסק ונס בעיר זליצוב לא מצא מנוח עד כי בא לעיר בארדישוב.

הערה: *) איתא בספר מעשה רב שהגר"א היה משתדל למעום חמץ במוצאי יום טוב של פסח ולמד הגר"א מזה שכתב מהר"ל בסוף הלכות פסח וז"ל: במוצאי פסח בלילה לא היה שום חמץ בבית מהר"ש ולא חשו ואכלו מצה עכ"ל.

סימן נג פיוט (מחזור)

א.

כמה נהרא הפיוטים שאומרים בשלש רגלים ובר"ה בשם מחזור. **המעם** כי השם הזה הדרשו האחרונים וכינו בו הספר אשר נקצצו באו בו כל התפלות והפיוטים מראשית השנה עד אחרית השנה וענינו הקף והוא מלשון חזור חזור שהוא תרגום ירושלמי של סביב והלשון לקוח מלשון מחזור השנים לתקופות ידועות. והוא מלשון חזרה בעבור שוב המנהג אל הנקודה שהחל בו הרוי"ה בביאורו ובעל ערוך השלם 1).

ב.

מדוע הפיוטים שאנו אומרים אינם בלשון המדש צחה וקלה ובנויים על מדרשים ואגדות.

המעם מפני הקראים שקמו בישראל בזמן הגאונים שלא רצו חכמי הדור אז לכתוב הפיוטים בלשון המקרא על כי פיוטי הקראים היו רק מליצות מלשון המקרא כי לא ידעו מהתלמוד. וזה יהיה להוכיח לאיש הישראלי אם ימצא פיוט שאין מעורב בו לשון התלמוד להרחיקו ושלא לאמרו וכן היה עם הבאורים והפרושים שהשתדלו חכמי ישראל אז כגון רש"י והרומה לו לערוב תמיד בפירושיהם מדרשי אגדות וכו' היו יכולים להכדיל בין פרושי הרבנים והקראים (יביל). *

ג.

מתי נתיסדו הגנונים של הפיוטים והתפלות מימים נוראים וגנונים מאמירת שיר היחוד ותהלים בבתי כנסיות.

נגינתם ושירתם נתיסדו בשנת 680—590 אחר חורבן בית שני ומקובלים אצלנו והולכים ממש ע"ד הפאפיסטען בתפלתם (קירנען געזאנג) כמו הפיוטים בחרושים, אחר זמן רב אשר נתיסדו בארמז בני נכר ושמעו החרושים היפים בשירי האומות התקנאו בהם וילמדו ממעשיהם ויעשו גם הם כמותם וכן העיד הקדוש בספרו ס' חסידים ס' תשפ"א וכן כתב החכם הר"ר שמואל אבן

1) בעל ערוך השלם נולד בעיר פעלעניהאזע באוגריא בשנת תרי"ב 1842 ומת בניארק בשנת תרנ"ד 1894.

הערה: *) בני מקרא (קאראימעס) מתבאר מדברי איוה מהפוסקים דלהמתירין למיל בניהם בשבת דוקא עם פריעה וכן כשמלים בניהם בחול במילה ופריעה מברכים ג"כ על המילה כמו שמברכים על מילת בני ישראל אך כשאין מניחים לעשות הפריעה רק מילה בלבד לא יבין ואין כזה חשש איבה שהם עצמם יודעים כי לדין אין זו נהשבת למצות כיון דמל ולא פרע כאלו לא מל (ש"י חמד כללים מערכת הבי"ת ס' ליד אות י"ד)

תבין בראשית באורו לם קהלת וכן כתב האבן עזרא באריכות (שם ה') בפסוק אל תבהל על פוך, והא ראי' שלא נמצא חרוזים בכל התפלות והתהלות שתקנו לנו אנשי כנסת הגדולה והרבה תפלות ושירים מצאנו לרבותינו חכמי התלמוד כפי הרואה ובמס' עבודה זרה כ"ד ובבב"ר פ' ניד ואין גם אחר בהם הנעשה בחרוזים וכן כתב רבינו סעדיה גאון ז"ל בספרו האמונות מאמר ה' שמה שיסדרו הקדמונים כלם נתקנו עפ"י א"כ בלא חרוז ומשקל ובלא חתימת שם המחבר ואין צריך לומר שאין חרוז ומשקל נמצא במקראי קדש, הפייטן אשר יפה ראשונה את השירה בחרוזים היה ינאי יליד ארץ ישראל כימי רב האי גאון (1) כי בזמן בית שני ואף בזמן חכמי התלמוד לא היה חרוזים ומשקלי התנועות כי הפייטן הראשון שהיה בארץ ישראל באמצע המאה הראשונה שהוא יוסי בן יוסי כהן גדול מהכהנים הגדולים ששמשו בבית שני פיוטיו אינם בחרוזים וגם לא על משקלי התנועות, ומה שנמצאו איזה פסוקים נראים בחרוזים כגון הסולח לכל עונכי הרופא לכל תותקאיכי וכדומה לא נחרזו בכונה כי אם בהודמן ומעשים, אך קצת חזנים אשר מקרוב באו מבלכלים אותם בנגונים חדשים שמערכים בהם ולהיותם באמתנו בקבלה איש מפי איש, ע"כ ידמה ההמון שהמה נתנו מסיני, ויש קצת הפרש בין הנגונים האלה ממדינה למדינה, והספרדים והאיטליאנים העברים מזמרים גם תפלות של חול בנגונים מיוחדים הסבמים כתבנית הפאפוסטען (*) וכן יזמרו אצלנו בשבתות בקצת נגונים הסבמים קריאת ספר התורה, ובימים נוראים בנגונים אחרים, וכן בימים טובים בנגונים אחרים וגם החמש מגלות יונגנו בקצת מקומות בנגונים מיוחדים להם כל מגלה בזמנה, וכן ההפטרות.

סימן נד

צפרנים

...

נוהגים לקצץ הצפרנים בכר ערב שבת.

המקום משום דצפרנים גדולים הוא נוול, כמיש ועשתה את צפרניה (דברים כ"א) תרגום אינקלוס ותרגי ית' שופרנהא ברברי רעיק (יבמות מ"ח) וכן פירשי וכן פסק הרמב"ם וכ"ז כרי לנוולה ומשום הכי מקצצים הצפרנים ערב שבת שזה כבוד שבת שלא יהיו גדולים, ובספר מעשה תורה הנדפס בפ"ע בשנת ש"ד ובבלבו סי' קי"ח ומיוחס לרבינו הקדוש ז"ל כתוב כי גידול הצפרנים מביא לידי דאגה.

(1) שנת 1038—969 לספירת הנוצרים.

הערה: (*) בספר חסידים סי' רחל כתב: אסור לאדם לזמזם וזמר געים סן ינגן לעכרים שלו אותו הניגון, וכל ניגון ששננים אותו לעכרים לא יעשה אותו להקבדה, וראה מה שכתב בכור שור (תענית מ"ז) בפי' היתה לי נחלתי וגו' (ירמ' י"ב) נתנה עלי בקולה ' (ירמ' י"ב) שאלו הלכו לבתי תיאסיוות לשמע' שיר כסילים אין בידם כי אם עון משב לצים (בביק ע"ז) אבל עתה כו' רק להשמיע קול הניגון וכו' עכ"ל, ועי' שו"ת חת"ס

ב.

נוהגים לקצץ הצפרניים לסירוגין ואין נוטלין צפרני ידים ורגלים ביום אחד.

איתא באות סי' ר"ס ברמ"א בשם אבודרהם וספר המוסר וז"ל: וכשנוטל צפרניו לא ישול אותן כסדרן עכ"ל. אולם במנ"א שם כתב שהארי ז"ל היה מלעיג ע"ז ולא היה חושש לכך (תמונות) גם בתשביץ כתוב שמהר"ם לא דקדק בזה. ובאבודרהם כתב שלא ידע שצמא ע"כ וסיים המנ"א מיהו יש ליותר בזה לכתחלה. והרב הגאב"ד דעיר שאק"י פלך סובאלק מוהר"ר חיים ירמיהו פלענסבערג נ"י אמר לי כי יפה כיון המנ"א במיש ומיהו יש לזהר לכתחלה כי מקורו מהגמרא דע"ז (דף ו' ע"ב) שאנשונים שאל עצה מרבי א"ל מצערין לי חשוכי דרומא א"ל כו' קטול חד מינייהו ולא תתגרה בהו בפולחן עכ"ל הגמ'. ואם כן לפי המבואר שקציצת הצפרניים בערב שבת קודש היא העברת הטומאה ומדות הרעות מן האדם ע"כ לא יתגרה בהו בפולחן בפעם אחת רק יקצץ אחד ויניח אחד ויקצץ אחד, ואח"כ יחזור ויקצץ מה שהניח עד שיקצץ את כולם. וזהו באמת טעם נפלא וסבירא נכונה ולמוד מוסרי לתיקון המדות ולשאד הנהגת האדם. אין נוטלים צפרני ידים ורגלים ביום אחד משום סכנה (מנ"א אות סי' ר"ס)

ג.

נוהגים לחתוך בסבין חתיכות עץ אחר נטילת צפרניים ולשומם בהם

הטעם משום דאיתא (מס' נדה י"ז) דא' קץ איזה דבר לית לן בה כו' והעולם נוהגים לעשות תרתי לטיבותא לחתוך דבר מה וגם לשורפן משום שמא ישכח לשורפן. איתא בגמרא נדה י"ז: שלשה דברים נאמרו בצפרניים השורפן חסיד הקוברן צדיק הזורקן רשע ורש"י ותוס' כתבו דחסיד עדיף מצדיק דכשקוברן איכא למיחש דהדרי ומגלו וכתבו בשם הערוך ששריפת צפורן מוקת לאדם וכל דבר הבא מן האדם כראמרינן שבת דף ע"ה גבי דם נדה דאיירא דחלשא לא מצנעהו לשונרא ולכן הוא חסיד שמחמיר לשורפן אע"ג דידע ששריפת צפרניו מוקת לגופו אפילו הכי שורפן שלא יהיו לעולם למכשול קוברן צדיק שזה דינם. וזרקן רשע משום כשתעבור עליהם אשה מעוברת תפיל. והיינו שזרקן בחר קציצתן אבל אם נטלן אחר ונפלו או אם הניחם בארץ ואח"כ מאספ להו וזורקן חוץ לית לן בה כדמסיק במזיק י"ח דר' יוחנן שקלינהו לטופרא בחול המועד בשיני וזרקיהו בבית המדרש דאיתתא בבית מדרשא לא שכיחא וכי תימא וימנין דמכנשי להו ושדי להו אבראי כיון דאשתני אשתני פ"י ההוא דוכתא דהוה מעיקרא. —

אותה סי' ר"ה ושאלת יעב"ץ ח"ב ד"ס ק"ז וז"ל: וצריך להשמיד שלא להלכך ברשת מנהג החמון וכו'. בפיט לשורר בשירי אחרים.

ד.

נוהגים להסתכל בצפרנים לאור נר ההבדלה.

איתא בברכות דף נ"ג וז"ל: אין מברכים על הנר עד שיאותו לאורו וכמה? עולא אמר כדי שיכיר בין איסור לפונדיון כו' לכך נהגו להסתכל בצפרנים כשעה שמברכים על הנר להראות שיכול ליהנות ממנו ולהכיר בין מטבע למטבע כמו שמכיר בין צפורן לכשר (פיקי דריא פיב.) והטור בס"י רצ"ח כתב בשם רב האי גאון טעם אחר ע"ש; ובמ"אורו של הגר"א או"ח (שם) כתוב לאמר; איתא בפסיקתא והביאו הילקוט תהלים תשכ"ג כל עצמותי האמרה וגו' צפרנים לעשות בהן פריעה ומליקת עוף ובהן להסתכל אור להבדלה עכ"ל* וכן איתא בבגדי ישע על המרדכי ליומא, ובספרן רב פעלים (1) מכן הגר"א מביא הטעם משום שמחיש כהסבה אחרת המתפשטת באותו לילה ואינו נזוק כל אותו שבוע, ומהר"ם מרוטנבערג (2) כתב הטעם דפשיטת חיד בברכת מאורי האש, להראות כי עד עתה אסורים היונו בעשיית מלאכה והותרה לנו מעתה.

סימן נה

ציצית

א.

מתעטפים בציצית תחלה קודם הנחת תפילין.

הטעם משום דטלית תדירה יותר שנוהגת בין כחול בין בשבת ויום טוב משא"כ בתפילין וק"ל תדיר ושאינו תדיר קודם (לביש סי' כ"ה)

ב.

נוהגים לנשק הציצית בכל פעם שמניעים לתיבת ציצית ומדוע דוקא שמונה חוטין בציצית ולמה עושים שליש גדיף ושני שלישים ענף.

איתא בספר ברכת משה עמוד ק"ז וז"ל: מה שנהגו כשמניעים למלת ציצית בקריאת שמע לנשקן הלא מלה זו תמיד כאמצע הפסוק. ואינו מוזכר בשום מקום מנהג זה רק בס"י ס"א איתא ובשאו"מ וראיתם אותו ימשמש בפי

(* הערה: הגדלות תקנו לישראל אנשי כנסת הגדולה (ברכות ל"ג).

(1) ר' אברהם בן הגר"א גולד' בוילנא בערך שנת תקנ"ו 1750 נוספה שם כמה כס"ל תקס"ח 1808 למספר.

(2) מהר"ם (ר' מאיר ב"ר ברוך) מרוטנבערג על נהג טיבה דפנישע' לבינו אשר (הרא"ש) היה אב"ד בקהלות רבות בימי הדריפות וההרנות באשכנז ע"י עמידת דפ' הציצית הקיסר ונדאלף פקודה להושיבו במאסר במבצר אנוסהיים אשר במדינת עלזאס ביום ר' תמוז שנת מ"ז 28 יוני 1286 למספרים באמרו כי היהודים יתנו גזיון נפשו אכסף רב, והיהודים החליטו לתת כספם עשרים אלף מארק אולם מהר"ם לא רצה לקנות הפשתו בעד הון רב וזה נאמר: כי תיכן כסף כזה יתן יד לפושעים ולמלך לעשות לו שבת הרבנים מוצא

ציצית שלפניו אבל לנשקן מאן דכר שמייה? לכד בס"י כ"ד כתב הרמ"א נוהגים קצת לנשק הציצית בשמניע לנאמנים ונחמדים, וזהו אך משום חבת מצוה לכד לבן אין אנו רשאים להפסיק בקיש בנשיקת הציצית עכ"ל, אבל אנו נוהגים כרמ"א לנשק הציצית וכן איתא ברי"ט והכל לחבוב מצוה, אולם לא הנשיקה היא העיקר אלא הטעם כי בזה יסתכלו מלפי מעלה וישעבדו את לבם לאביהם שבשמים ביוצא בדבר נאמר (נמנר כ"א) עשה לך שרף וגו' וראה אותו וחי ובי הנחש ממית ומחיה אלא בזמן שישראל מסתכלין ומשעבדין לבם לאביהם שבשמים וחי; ומה שבציצית דוקא שמונה חוטין, הטעם נמצא ברש"י סוף פ' שלח וז"ל: ושמונה חוטין שבה כנגד שמונה ימים ששהו ישראל משיצא ממצרים עד שאמרו שירה על הים, אמנם הרבדים האלה אין להבין דהלא ק"י דבשביעי של פסח אמרו שירה על הים וכבר עמד בזה המורה ומתירן שמדרשים חלוקים הנה והוא דוחק גדול, שהלא בסוף מגילה אמרו דקורין בשביעי של פסח פרשת בשלה והוא מטעם שעבדו או ישראל את הים, אכן הרב בעל באר חיים (1) יבאר זאת עפ"י מה שכתב ההפלאה בס' פנים יפות על חומש: שקודם מתן תורה היה הלילה הולך ליום שלפניו ואחר מתן תורה נשתנה וא"כ ממילא כיון דק"ל דנאולה מאורחא הוא רק נאולה מעלייתא לא הוה עד צפרא איכ לפי החשבון שקודם מתן תורה היה שמונה ימים מיום צאתם מארץ מצרים שהאורחא הוא ערב פסח (ע"י שפתי חכמים 2) שם) ובגמ' מנחות מיב מה שהביא שם: ומה שאנו עושים בציצית שליש גדיל ושני שלישי ענף הטעם משום שתכלת דומה לים וכן עשה הקביה בקע הים בשליש אמצעי ועשה מן הים ג' שלישים ואם יבקענה בשליש התחתון צריך שירדו למטה בתוך הים ואם יבקענה בשליש העליון צריך שיעלו למעלה דק"ל גורשא תולהא והבקיעה בשליש האמצעי לא למעלה ולא למטה, ע"כ יסד הפייטן ביוצר ליום אחרון של פסח כאן ובאן שליש רום מימות ונפקא ליה מדכתיב בלב ים וק"ל דלבו של אדם הוא בשליש נופו; ואל יחתוך ראשו החוטין בסבין שנאמר (דברים כ"ז) לא תניף עליהם ברזל ויפסוק אותם בשנייים שהם ל"ב ויעסוק בחוטין שהם ל"ב (מ"ט).

ג.

עושים הכריכות מהציצית, חוליא ראשונה ז' כריכות והשניה ח' כריכות והשלישית י"א כריכות והרביעית י"ג כריכות.

משום השם הו"ה נרמז בהכריכות, דהיינו בחוליא הראשונה עושים ז' כריכות

לכסף, ובכ"ח היה היום אסור בבית האסורים ע"י יום מיתו ביום י"ט אייר שנת ג' 27 אמריל שנת 1298 למספזם ולא נתן לקבורה עד ד' אייר שנת כ"ז 1306 אשר איש עשיר ויקר היה אלכסנדר וסקינר שמי מציאנקאריץ דמיין פדת את גוית הרב בסחרי הון רב, גולד בווארשעלעך שנת תתקע"ה 1215 למספזם.

- 1) בעל בארשמים (רב בארענדק פלך קאונא) ח' ע"ך שנת 1820 ומת שם.
- 2) בעל שפתי חכמים גולה בעיר קאליש (פולין) בשנת ת"ז 1641 ונפטר בעיר קראשין

ובחוליא השניה ח' כריכות הרי "יה" ובשלישית י"א כריכות הרי "וה" וברביעית י"ג כריכות הרי הויה אחה (כש"ע אי"ה ס" י"א ואחרונים).

ה.

אוחזין ב' ציצית באמירת ברוך שאמר.

הטעם לפי שכברוך שאמר יש י"ג פעמים ברוך ואין ברכה בלא הזכרת השם (כרכות י"ג) ע"כ אוחזין הב' ציצית שיש בהן ט"ו חומין ועשרה קשרים סך הכל כ"ו נגד שם הויה.

ה.

נוהגים לפסול הציצית מטלית של מתים.

הטעם הוא ע"י התוס' (כרכות י"ה) כר"ה למחר וו"ל: ואמר ר"ת ששמע מוקני לותר שגסירים הציצית משום כי במתים חפשי מן המצות ועין הרא"ש בגמ' מנחות מ"א הלכות ציצית. ובשאלת יעב"ץ ה"א ס"י קס"ו כתב דאין קפידא אם מלבישים את המת בטלית חדש שלא נעשה לשם מצוה דלא באיזה לומדים שהשכו שאין להלביש המת כי אם בטלית שלבש אותו בחייו למצות ציצית (פתחי תשובה יו"ד ס"י שניא) אם שכחו להלביש איזה דבר מבגדי המת יניחו אותו על הארון ע"ן באר היטב יו"ד ס"י שני"ב.

סימונו

קריאת התורה

א.

מדוע בשבת אומרים ויעזור ויגן ויושיע וגו' ובחול אומרים ותגלה ותראה וגו'.

הטעם משום שבשבת תיקנו כרכה בהפטרות שמחנו ד' אלהינו וגו' שהיא ברכה בפני עצמה על בקשת ביאת המשיח אולם בחול שאין לנו מפטיר לכן אומרים ותגלה ותראה וגו' וכוה' אנו מבקשים על ביאת המשיח. ומה שאומרים במנחה של תענית צבור ותגלה ותראה. אעפ"י שאומרים ג"כ ברכות הפטרה שמחנו ד' אלהינו וגו' כדי שלא להשוות תענית צבור לשבת ויו"ט, ועוד כדי להרבות בתענית תפלות ובקשות על הגאולה (רא"מ).

ב.

למה קוראים לס'ת לכל אחד בשמו יעמוד פלוני בן פלוני ולא קורין יעמוד בהן או לוי כמו שעושים הרעפארמער.

הטעם הוא שעל ידי קריאת השם יודע האיש לכל בני עירו איך נקרא בשמו המוכהק וע"ז לא יבואו לידי מבשול לענין הגמ'.

בשנת תע"ה 1718 ופירוש שפתי חכמים על רש"י מלוקט מפירושים רבים וביחוד מהמדרח.

ג.

כשהש"ץ מביא הסית על הבימה לקריאה למה נוטל השמש מיד הש"ץ ומניח אותו על השלחן.

הטעם מפני כי כן הוא כבוד אל הספר תורה כדאיתא גמרא (יומא ס"ה) חזן הכנסת וכו' נותן לסגן והסגן נותן לכהן וכו'.

ה.

מדוע עונה הבעל קורא אמן בקול רם קודם שיתחיל לקרות. **הטעם** כדי שיבינו הקהל וישמעו כשיתחיל לקרות (הגהות מנהגים בשם מרים).

ה.

נהגו שהעוזה לתורה עולה מצד זה ויורד מצד השני.

הטעם הוא מפני שמצינו ביחזקאל (מיד) הבא דרך שער הצפון להשתחות יצא דרך שער הנגב והבא דרך שער הנגב יצא דרך שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא (הנריא) מי שקראוהו בשמו לעלות לספר תורה ואינו רוצה לעלות איכא סכנה דאמור רבנן ג' דברים וכו' (כוכית נ"ה) ואחד מהם מי שנותרים לו ספר תורה לקרות ואינו קורא. *

ו.

מדוע בפי' בשעה כשקורין בשביעי של פסח כשמגיעים אל הפסוקים אשר המה כפולים כגון אשירה לד' כי גאה וגו' או ימנך ד' וגו' וכהנה קורין בניגון אחר ולא באותו הניגון של הקריאה.

הטעם כדי לפרסם הנם של קריאת ים סוף שהיה ביום הזה וישראל אמרו שירה (שלחן הקריאה).

ז.

מדוע בכל החומשים בכל סוף סדרה כתוב ג' פעמים אות פפפ או אות ססס ובאמצע הסדרה כתוב בין פרשה לפרשה רק פ אחת או ס אחת.

הטעם משום שבימים קדמונים קורם שנתפשט חכמת הדפוס היו כל הספרים חומשים ונביאים וכתובים כתובים על ספר בגליל והיו כל החומשים ביחד ונביאים ביחד וכתובים ביחד והיו לומדים בהם ע"י גלילה והסופרים

הערה *) אומרים להעילת לתורה י"ש כחך והוא עפ"י כ"ש (פרוכת ל"ב) תורה ומעשים טובים צריכין חיזוק ולכן אחי שעלה לתורה נהר לצדקה אומרים לו ישר כחך היינו חק.

העתיקו מהם לכתוב. ג"כ ספר תורה והיו כותבין סימן בין כל פרשה אם הפרשה היא פתוחה כתבו פ' ואם הפרשה סתומה כתבו ס' כי חילוק יש בין פתוחה לסתומה כי פתוחה היה כל השורה פנויה. ופרשה השניה התחילה בשורה השניה והסתומה הניח חלק רק שיעורט' אותיות ואח"כ התחיל הפרשה השניה כאותה שורה ובין כל סדרה וסדרה כתבו שלש פעמים פ' או ס' להוריע שכאן מתחיל סדרה חדשה עבור הקורא בתורה שידע להתחיל כדי שיסיימו התורה בכל שנה ושנה כמו מנהגינו.

ה.

נוהגים שאין העולה לתורה יורד עד שבא אחר תחתיו אל הס"ת. **הטעם** משום דתנן (פסחים ס"ד) מקבל את המלא ומחזיר את הריקן (ט"ז) טעם אחר, משום שצריכין שיהיו שלשה דוגמות מתן תורה, כביכול ומשה והעם, ואצלנו הסגן והקורא והעולה (א"ח קמ"ז: סעיף ד').

ט.

מפני מה קורין בתורה "יששכר" ישכר בשין אחד ולא בב' שינין כמו שכתוב.

הטעם מפני שאמרה לאה בראשונה שכר שכרתיך תחת דודאי בני ואח"כ אמרה נתן אלהים שכרי ונתנה שני טעמים לקריאת שמו וזהו השני שינין. לכן מפני אי' כבוד אין קורין בשין הראשון (שמעת) והאבן עזרא (1) שמות א' כתב הטעם בעבור התחברות שני שינין חסרו מהמבטא כדרך מחצצים (דה"י ב/ה) שיקרא מחצרים עכ"ל.

י.

למה בשתי הסדרות מקץ ויגש וגם בפ' ויחי עד הפסוק לישועתך קיימתי ד' לא נזכר שם הויה בתורה רק שם אלהים.

הטעם משום כי ע"י חלומות פרעה ופתרונו נתגלגל הדבר וידדו אבותינו למצרים ובפ' ויגש הוא החלת הירידה לכן נעלם שם הרחמים עד הפסוק הנ"ל שמורה על הגאולה העתידה שניבא יעקב אבינו ע"ה (עבודת ישראל) (2)

יא.

אוחזים בשני עמודי התורה (עץ החיים) בשעת ברכה.

דאיתא במס' סוכה דף כ': כך היה מנהגם של אנשי ירושלים אדם יוצא מפתח ביתו וללכת בידו וכיו' עד היה קורא בתורה מניחו לארץ בוי אלמא שצריך ליטול הס"ת בידו בשעת קריאה וכיו' (מ"ז א"ח ס' קל"ט).

(1) נולד ר"א תתנב 1092 בעיר פוליצא בספיר ובת ברו"ה אור ראשון בשנת תתקכ"ז 1167 בקלחורה בספיר.

(2) בעל עבודת ישראל (המקיב ד' ישראל ב"ר שבת) הידוע בשם "המגיד מקאוניק" נפטר בשנת תקע"ה י"ד תשרי.

יב.

רבים יראים ויפחדו פחד לעלות לתורה בפ' התוכחה.

בא"ח סי' תכ"ח בבאה"ט ס"ק ו' מביא בשם מהר"ל שהקפיד על מי שעלה לתוכחה דדוקא למי ששוכרין אותו אין קפידא, והמקור לדבר הזה נ"ל הוא מגמ' (שבועות ל"ו) רב כהנא יתיב קמ' דרב יהודה ולמד המשנה המזכרת האלות, וא"ל כנה שלא יראה כאלו מקללהו עיין שם ולפי' נכון הוא המנהג אשר הבעל קורא בעצמו יברך ויקרא התוכחות והוא קורא נגד הכלל ולא נגד הפרט, אכן בספר זכיות ח"א (בעת"ח הוא אהיו של הנאון מהר"ל מפ"א) כתוב לאמר: כי כל הקודם לעלות לתורה בפרשה זו הרי זה משוכח ויתברך מאדון הברכות, וכתב שראה להנאון ר' שלמה דאוסטרהא שהא קדם ועלה לתוכחה אם היה שום מניעה בכיהב"נ על ידי זה, כי התורה סס חיים ומן הטוב לא יצא דבר רע כאמור (איכה ג') מפי עליון לא תצא הרעות, ואלו ואלו דברי אלהים חיים.

יג.

בצבור קורין בטעם העליון עשרת הדברות.

לפנים נהגו שבשבעות קראו את עשרת הדברות בטעם העליון ובפ' יתרו ובפ' ואתחנן קראו בטעם התחתון. (ועתה מנהגנו שבצבור קורין לעולם בטעם העליון ורק היחיד קורא בטעם התחתון). לפי שעצרת הוא יום מתן תורה והקריאה של עשרת הדברות בעצרת היא דוגמת מתן תורה ומתרגמין הדברות (כן נהגו בזמנם לתיגם הדברות בעצרת כפי שיבינו כל העם דוגמת מתן תורה) ע"כ מחלקים את הפסוקים לדברות, שכל דבור יהיה פסוק לבדו, ויכן לא תרצח הוא פסוק אחד, וכן לא תנאף הוא פסוק אחד, דהא כל אחד הוא דבור שלנו וכן כל דבור ודבור, חוץ מאנכי ולא יהיה לך עושים אותו פסוק אחד, כיון שאותן שני הדברות מפי הגבורה שמענו לכך עושים אותם פסוק אחד להורות שדוקא אלו לבדן שוים במעלתם ששמענום מפי ית', ולפי זה צריך להטעמן כנגינה הנקראת טעם העליון שכן צריכים להיות הנגינות לפי התחלקות הפסוקים, ואז צריכים לקרות לא תרצח בקמץ תחת הצד"י כדינו בסוף פסוק, אבל בפ' יתרו וה"ה בפ' ואתחנן אין מחלקים את הפסוקים לפי הדברות, רק כמו שמפסיקין הפסוקים בכל התורה כדי לעמוד על התחלת דבר וסופו, וע"כ אין עושין מלא תרצח פסוק אחד דלא מצינו בתורה פסוק משני תיבות, ולפי אותן חילוק הפסוקים שייך להם הטעם התחתון (ס"א סי' תצ"ד בשם החוקני פ' יתרו ועיי' במחצית השקל 1) אמנם מנהגנו עתה הוא לקרות בצבור בטעם העליון אפילו בפ' יתרו ובפ' ואתחנן, ורק היחיד קורא בטעם התחתון וכמ"ש שם המג"א בשם ס' אור תורה ע"ש, והטעם בזה נ"ל פשוט כי הקריאה בצבור הוי תמיד דוגמת מתן תורה וכמבואר בא"ח (ס"י קמ"א סעיף ד'), ע"כ בצבור יש לקרות

לעולם בטעם *) העליון לפי חלוק הדברות. בספר ארחות חיים סי' קמ"ז מביא בשם סי' טוב עין דכתב דאם כלם קמים בקריאת עשרת הדברות אין לשום יחיד לישראל מזושב כיון שנהגו אחרים לעמוד עי"ש. ובספר לדוד אמת להגאון חידא ז"ל כתב אם כל הצבור עומדים בעת קריאת עשרת הדברות אינו נכון לישוב ואם איזה יחידים עומדים בעת קריאת עשרת הדברות לית לן בה. אמנם בכמה מקומות פשט המנהג שכל הקהל עומדים. אם ש"ץ רוצה לברך לעצמו ולקרות צריך שיעמוד אחר אצלו שכשם שניתנה תורה ע"י סרסור כך אנו צריכים לנהוג ע"י סרסור והוא מהירושלמי. —

יב.

מדוע מתרגם התרגום בספר בראשית על "עברי עבראה" ובספר שמות מתרגם על "עברי יהודי."

המעם משום דאיתא במדרש ויחי על פסוק יהודה אתה יורדך אחיך שיהיו קוראים כל השבטים על שמך יהודי. ע"כ מתרגום מברכת יעקב ואילך עברי יהודי (שמעתי).

יג.

אין קורין לעלות לתורה בן אחר אב או ב' אחים זה אחר זה.
המעם מזה איתא בא"ח סי' קמ"א סי' ז"ל: אין מניחין לקרות שני אחים זה אחר זה והבן אחר האב אלא בשביל עין הרע (ואפילו אם אחר

*) הערה; טעמים, בסעודה נקראו סימני הנגינות המורים על המשך הקריאה בסמוכים והפסקות בחזון או מתוך בשאלה ותשובה, וגם מטעמים את הקריאה בנעימה אשר ייטב לאזן השומע. הטעמים להקריאה הם כנשמה לנפש, השעמים הם פירוש הראשון והיותר נכבד בין מפרשי התנ"ך, ואמר הראב"ע: כל פירוש שאינו על הפירוש השעמים לא תאבה ולא תשמע אליו — הספר תורה שמסר לנו משה רבינו למקרא לעדה היה בלי נקודות וטעמים (סראפ) ומחשפ' הוה שהיה בעזרה נעתקו ספרים רבים אמנם לדעת רבים מחכמי ישראל כתב משה ספר תורה שני שהיה כעצם הספר הראשון אך בהוכחות נקודות וטעמים ומסרו למלמדים הקריאה הנכונה ליחידים כעין מגילת סתרים וכתורה שבע"פ, כידוע לחכמי האמת יש בתורה צורפי שמות ומ"ט פנים לה, שאי אפשר בנקודות וטעמים שהם כמו פירוש קצוב מבלי שנויים, ויש דעת אחרת כי המבטא וההברה של הנקודות והטעמים היתה ירוע מוזמן משה, אך סימני הנקודות והטעמים נחתדשו ע"י עזרא ואנשי כנסת הגדולה ברי שלא ישתכחו מקרב העם וכן דעת הכוזרי (מאמר ג') כי הקריאה הנכונה נסמכה מסיני אך צורות הנקודות והטעמים הושגו בזמן אנשי כנסת הגדולה, וכנראה לא היו הנקודות והטעמים ידועים מתחלה בשמיהם רק על פי הברתם ונעימותיהם, ושמותיהם בלשון ארמי הביאו מבבל, אך המנקדים בארץ ישראל ובפ"ט בשבירא עד בן אשר ובן נפתלי החליפו שמותיהם כרצונם, נפלא הוא לראות איך המנקדים המתאמצים להוריד קדושת התנ"ך משתדלים בכל עיז להוכיח כי הנקודות והטעמים לא היו ידועים לחכמי התלמוד אולם בפירוש אמר רב אידי בר אבין בשם רב מאי דכתיב ויקראו בספר תורת האלהים מפרש ושום שכל ויבינו במקרא (נחמיה ה') וכו' ויבינו במקרא אלו פיסקי טעמים ואמרי לה

הוא השביעי ואחד הוא המפטיר לא יקראו השני בשמו משום עין הרע (*) ואם כבר עלה לא ירד ומכ"ש אם התחיל לברך שלא יפסיק אבל אם רוצה לעלות מוחין בידו (באה"ט או"ח סק"י וס' יד אהרן) ועמ"ז כתב בשם י"א שהוא אסור משום דפסולים לעדות וכתוב עדות ד' נאמנה ואם המפטיר עדיין אינו בר מצוה יש להקל בזה וכן בשבת ויום טוב שמוציאין שני ספרים והמפטיר קורא בספר אחר וגם יש הפסק קדיש יש להקל וכן בשמחת תורה מקילין בזה (שערי אפרים); אם אירע לאבל בשבת שתוך ז' הוא חייב לעלות לתורה כגון אם אשתו יולדת או שהוא יאהר-צייט מותר לעלות לתורה דאם אינו עולה יהיה אבילות דפרהסיא (פתחי תשובה ס"ח' בשם אשד) ואכל שחל שביעי שלו בשבת מותר לקרותו לתורה שבת במנחה ובמוצאי שבת אין חל עליו שום אבילות (פ"ז י"ד ס"ח תב"ע ועיי' פ"ז או"ח כ"י תקניה).

מז

למה אין קורין בתורה בשבת פרשת מוסף של שבת כמו בר"ח:
שקורין בתורה ובראשי חדשיכם.

הטעם מפני שאין בה (כפי מוסף של שבת) רק שני פסוקים ואין מתחילין בפרשה פחות משלשה פסוקים (ת"ס) מגילה כ"ג ב"ה כיון או"ח ס"ח רפ"ג ועיי' פ"ז שם) ובתקוני שבת איתא טעם אחר (**)

י"י

בשני וחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה בראש חדש ובחול המועד ארבעה ביום טוב חמשה וביום כפור ששה ובשבת שבעה.
טעם שקורין כמה פעמים בשבוע, הוא שלא ילכו ישראל ג' ימים בלא תורה ובדרש חז"ל ב"ק פ"ב וז"ל דתניא וילכו שלשת ימים במדבר ולא

אלו הסכרות (מגילה ג') ופירשי' הנגינות קריין טעמים, נס אמרו הנודר מחברו שלא להנות ממנו בכ"ז מלמדו מדרש והלכות וכו' אבל לא ילמדנו מקרא כ"י ומפ"ש ר' יוחנן שכר פסוק טעמים (נדרים ל"ז) ובז"ר הוא שבזמן חכמי התלמוד כבר היו הנגינות בצורתן ולא רק המבטא וההברה, כי שאלו מפני מה אין מקנהין בימין ואמר ר' נחמן בר יצחק מפני שמי"אין בה טעמי תורה (ברכות פ"ב) ופירשי' נגינות (אוצ"י).

(*) הערה: עין הרע (עין של איש רע) ואין הרע תואר לעין, כי אז היה צריך להיות עין הרעה, עיני האדם אוצרות בתיכון כחות נעלמות כמו מנגנונים וחכמי הפיזיולוגיא באו לירי מסקנא כי במבטי העין יש כח הזק סמיר ונעלם ויוצא מן העין הסתכלות והוא ממש כארס של נחש ובא לאותו הדבר זכלה אותה ואע"ג שהסתכלות העין אינו מורגש לבריות מ"מ הוא דבר שיש בו ממש (תנחומא בלק מ"י) וכן כתב העתון הרוסי "אליזסטריראוואנסקי מיר" גליוני 2, 3 שנת 1881.

(**) הערה: איתא בגמ' ברכות ה' ובא"ח רפ"ה שכל אדם צריך לקרות שנים מקרא ואחד תרגום בשבת: הטעם מפני כי התורה נתנה ג' פעמים, בהר סיני באהל מועד ובערבית מיאב ושם נאמר באר היטב.

מצאו מים וגו' (שמות י"ז) ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעי' נ"ה). כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה נלאו עכ"ל, ובדאיתא בהנחומא פ' בשלה דף ע"ה, והא דקורין דוקא בשני וחמישי כתבו התוס' ב"ק דף פ"ב בדיה כד', וזה לקוח ממדרש הנחומא משום דמשה רבינו עלה בחמישי לקבל לוחות אחרונות וירר בשני ונתרצה לו המקום ולפי שהיה עת רצון באותה עליה וירידה קבעו בשני וחמישי ולכך נמי נהגו להתענות בב' וה' עכ"ל, ומעם למנחה בשבת מפני יושבי חנויות שכל ימות החול עוסקים בסחורה ואין קורין בשני וחמישי תקנו למענם ובשבילם קריאה יתירה, כמו שפירשי' שם : ומנין הקרואים בב' וה' ובשבת למנחה תיקן עזרא נגד תורה נביאים וכתובים, ובנגד כהנים לויים וישראלים, והמנין של קריאת שבת, יו"ט, יו"ב, ר"ח וחודש' תיקן משה, עיין מזה היטב במג"א ריש סי' קל"ח ומעם למדרגת מנין יתירה מן ג' עד ו' איתא בזהר ויקהל דף ר"ז עפ"י סוד ע"ש : אמנם במס' מגילה דף כ"ב אמרו ; נקוט האי כללא בירך, כל דטפי ליה מילתא מחבריה, טפי ליה גברא יתירה, הלכך בריח ומועד דאיכא קרבן מוסף קורין ארבעה ביו"ט דאסור מלאכה, חמשה, וביו"ב דענין כרת ששה, בשבת דאיכא אסור סקילה, שבעה, ובעל שבו"ל הלקט כתב עוד בשם הגאונים דלחכי בשבת קורין ו' גברא בתורה שאם אירע לאדם אונס שלא בא לבית הכנסת כל שבעה ימי השבוע ולא שמע ברכו, ואזין מפי הקורא שבע פעמים ברכו ויוצא ידי חובתו עכ"ל, ובעל תפלה נהורא מצא סימן למנין הקרואים שמע ישראל ד' אלהינו ד' אחה, שמע ג' אותיות נגד ג' העולים בב' וה' ובשבת למנחה, ישראל ה' אותיות נגד העולים ביו"ט, ה' ד' אותיות הו"ה נגד ד' העולים בריח ובחודש'מ, אלהינו ו' אותיות נגד יו"ב, ה' אחד ו' אותיות נגד ו' העולים בשבת ע"כ, ופסקין להלכה באו"ח סי' רפ"ב שאם רצו להוסיף מוסיפין וכמה יכולים להוסיף לא אמרו אך בס' לשון חבטים (1) סי' י"ב כתב שלא לקרות יותר מעשרה חוץ ממפסיר ובקצור שלחן ערוך החדש עם הפ' עמודי השלחן מביא בהלכות קה"ת לשבת כי הר"ש מפראג תקן כן, ומביא בשם הגאון ר' ל"ב ק"ב מכריסך כי הוסיפו פעם אחת יותר משבעה ואמר הגאון הנ"ל כי כלל גדול בירינו שלא יהיה התוספות מרובה על העיקר, ומעם ההוספה משום שמא יש אחד מהשבעה קרואים שאינו יודע צורת האותיות בתורה ואינו עולה למנין שבעה. (*)

(1) בעל לשון חכמים נפטר ערך תקלי"ג (1773).

(*) הערה: בחג המצות ובחג הסוכות מדוע מתהילים לקרות בתורה בביהכנים מפי של שור או בשב או עז כי יולד אשר אין זה שייכות לשועדים ? השעם מפני שהתורה סמכה שמה את רוב מצות התלויים בזמן, והוא כי שבעת ימים יהיה תחת אמה, אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, ביום ההוא יאכל לא תותירו ממנו עד בקר, ואח"כ את השבת, ואח"כ את כל זמני המועדים להורות לנו כי כל המצות התלויות בזמן אין לנו רשות ודעת לשנות את הזמן, והזמן תלוי לפי סדר הבריאה, אולם הזמנים של מועדים תלוי לפי דעתנו, ויש לנו רשות לשנות אותי לפי דעת ורצון הבר' של משה שנאמר אשר תקראו אתם במועדם וירשו אתם אפילו שוגגים אפילו מוידים (מכלל יפי).

י.

מדוע מחלקין נצבים וילך שהם סדרות קטנות ולא הלכו פ' ממות
ומסעי שהן גדולות.

המעם לפי שבואתם נצבים יש קללות שקלל משה את ישראל ורוצה
לסיים קודם ריה (תים' מגילה לא בריה משה).

יט.

למה קורין פ' האזינו על פי סימן הזיו"ו ל"ך.

המעם כי ה' נגד חמשה קרואים שבר"ה ו' נגד שבעה קרואים בשחל ר"ה
בשבת ו' כנגד עשרת ימי תשובה ו' כנגד ששה קרואים שביום
כפור, ל' כנגד ל' תקיעות, ועוד משום שלא יתקומטו העולים לתורה עם החון
מפני שהם הפסקים רעים (אנוחה) והרשב"ש ס' תכ"ט כתב שבכל שבת ושבת
בשיר של מוסף היו אומרים שירת האזינו בבית המקדש והיו חולקין אותה לשש
שבתות וסימן להם הזיו"ו ל"ך ואמרו שכשם שחולקין כאן כך חולקין בבית הנסח
כלומר שהקוראים בתורה חולקים השירה לשש והסימן הזיו"ו ל"ך א"ב כשם
שבמקדש לא היו גורעין ולא מוסיפין כך אין מוסיפין ולא גורעין בבית הנסח
ולא משנין הסימן.

כ.

מדוע נתחלקה הסדרה "וזאת הברכה" לשבעה קרואים והלא
דעולם אין קורין שבעה קרואים בשמחת תורה בשבת כי אין
חל רק בימי חול ומרבין בו קרואים.

המעם שזה נתקן בשביל בני ארץ ישראל שהם קוראין וזאת הברכה בשמיני
עצרת ופעם שחל בשבת עושין שבעה קרואים (שלחן הקריאה).

כא.

גיהגים לברך מי שבירך בין גברא לגברא ולפסוק צדקה
בשעולין לתורה.

איתא ברמ"א או"ח סי' שיו דבמקום שנוהגים לפרך לקורא בתורה מי שבירך
ונודר צדקה דאסור בשבת לפסוק כמה יתן והמנהג להקל עכ"ל.
אולם לפיענ"ד מנהג קדמונים הוא דאיתא ילקוט קהלת על פסוק אל תתן את
פיך לחטוא וגו' בפוסקי צדקה הכתוב מדבר אל תאמר בפיך שאתה נותן ואין
אתה נותן ולא תאמר לפני המלאך זה החון כי שגגה היא שהוא בא לבקש תן
מה שפסקת ואתה אומר לו שוגג הייתי לא הייתי יודע מה אמרת עיי"ש. וכן
איתא במ"ר קהלת בקצרה.

כב.

אומרים לאמר אם קורין בתורה שלשה ימים רצופים יבא נשם.
לפי שכתוב (שמות ט"ז) וילכו שלשת ימים ולא מצאו מים וע"כ התקינו (כ"ף

דף צ"ב) שלא יהיו ג' ימים בלא תורה, לכן אם קורין ג' ימים רצופים יבוא נשם ויהי מים.

כז.

מגביהין את הספר תורה אחד הקריאה להראות לעם.

הטעם כתב הרמב"ן פ' תבוא שמנהג הזה מירושלמי שלמדו מן הפסוק "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת" והקשו וכי יש תורה נופלת? (שצריך להקדים) אלא זה החזן שאינו מקים ספר תורה להראות לצבור (עין פ"י הדין 1) אינה קליר).

כח.

מדוע אנו אומרים בעת הגבהת הספר תורה וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל על פי ד' ביד משה? הלא לא נמצא זה הפסוק בכל התורה רק הם שני פסוקים וזאת התורה וגו' היא פסוק בדברים ד' מ"ד על פי ד' וגו' הוא בבמדבר ד' ל"ז.

הטעם שלא נתן ד' התורה לאברהם יצחק ויעקב (וכדומה מן הצדיקים) הלא התורה היתה קדומה אלפים שנה קודם בריאת עולם, מפני שלפעמים נתחדש דבר בתורה ומשה רבינו לא ידע ושאל להביא כמו מגדף ומקושש ובנות צלפחה שאמר משה עמדו ואשמעה וזה היה יכול משה לעשות ולא נביא אחר כי אפשר שלא ידבר אליו ד' עוד ונמצא התורה חסרה מצוה אחת ותורת ד' תמימה כתיב אבל משה היה יכול לדבר בכל עת שרצה וזה פירושו וזאת התורה אשר שם משה דוקא ולא נביא אחר, לפני בני ישראל שהתורה היתה קדומה קודם שהיו ישראל בעולם, ונתן אותה למשה, הטעם ע"י ד' ביד משה על הדבר הזה שפי' ד' היה ביד משה, אימתי שרצה לדבר היה הקב"ה מדבר עמן משאיכ בשאר הנביאים (ראיתי).

כח.

מדוע אין אומרים קדיש אחר קריאת התורה במנחה בשבת וכן במנחה בתענית צבור.

הטעם מפני שאין אומרים קדיש אלא איכ אומרים שום דבר בתחלה שכך נהגו לומר במנחה בכל יום "אשרי ואחיב קדיש ובכאן אם אומרים קדיש אחר קריאת התורה נמצא נומר תפלתו וכשיוֹרד לפני העמוד להתפלל ויאמר קדיש תחלה נמצא שאומר על חנם ואם תאמר יתפללו הצבור תפלת י"ח בלא קדיש לא ידעו הקהל מתי להתחיל יח בלחש אבל החצי קדיש מודיעים (אנדרהם).

(1) נולד לערך שנת ת"ש 1659 והיה ר"ב בירושלים ונפטר בשנת ת"ת 1698.

סימן נז קידוש

א.

מבכים הפת שעל השלחן בשבת *

בן מבואר בשו"ע סי' רע"א והטעם מבואר בפ"ו שם פ"ק י"ב בשם המור מן הירושלמי שלא יראה הפת כושתי שאין מקדישין עליו רק על היין ואם היה הפת מגולה צריך להקדימו כמיש בסי' רצ"ז. ולפי זה אם מקדש על הפת לא היה צריך לכסותו אבל בטור שם כתב טעם אחר שהוא לעשות זכר למן שהיה מונח בקופסא של למעלה ושל למטה וממילא גם כשמקדש על הפת צריך לכסות הפת. (**)

ב.

מעבירים הסכין על החלה בברכת המוציא בשבת. (ובקידוש על הפת).

הטעם משום דבחול צריך לחתוך מעט מהפת מפני שאם יחתוך אחר הברכה יראה הפסק (מניא אייה סי' קס"ז) אבל בשבת שאסור לחתוך עד

(*) הערה: המנהג לאכול דגים בשבת נמצא במדרש רבה קהלת ז' יוסף כי יום שנפטר רבי (רי יהודה הנשיא) היה ערב שבת ונפטר בצ"מ ולקברות הובל לבית שערים (ותל לא לון יומא) עד כל חר וחר מישראל הכפיק וצולה לו דג ליום השבת בגמ' שבת ק"ה איתא בשם רב כי ענג שבת הוא דגים גדולים וגם רב פפא אשר חי ע"ך חמשים שנה אחרי דב אמר כסא דהרסנא דגים קטנים לענין וכן בכפור הנפלא מ"ז יוסף מוקיר שני (שבת ק"ח) ולפי היראה המנהג לאכול דגים בשבת הוא ישן נושן כי בנחמיה י"ג נמצא: והצורים ישבו בה (בידשלים) מביאים דג (דג) ומזכרים ביום השבת שהם ידעו שהיהודים אוכלים דגים ביום שבת קדש. אמנם הטעם יוכל היות משום כי בארץ ישראל ובבל היה מחיר הדגים רב מבשר ולא היו יכולים לאכול כל יום ויום מפני הוצרך לקחו רק על שבת מפני כבוד השבת וכן נשאר גם עתה המנהג הזה ואין לאכול בשר ודגים ביחד מפני הסכנה כי קשה לצדעת (שו"ע יו"ד סי' קס"ז) ולכן צריך הדחת הפה בינתיים ונוהגים לשתות י"ש בין דגים למאכל בשר כדי להסיר מפי טעם הדגים שאכל.

(**) הערה: אסור לעשות קידוש על היי"ש ליל שבת (ידי משה שה"ש רבה פ"א 2) ומביא רא"י ממה דאיתא במדרש שם, מה שמן זה עליון על כל המשקין כך ישראל ואם נתן שמן לתוך יי"ש הוא יורד למטה ואין צ"ח למעלה וא"כ ע"כ אינו משקה וכן הוא בשערי תשובה סי' ע"ב ובשחרית של שבת מותר לקדש על היי"ש (כאה"פ א"ח רע"ג בשם תשובת נחלת שבעה) והטעם דאין מברך על כוס פגום ואע"פ שנשאר בו יותר משיעור רביעית, משום דמחוי כמאן דמברך אשארי כוסות הקריבנהו נא לפתח הירצה? (אבודרהם).

(2) ידי משה (ה"ר אברהם ב"ר משה) מחבר פירוש על מדיר שנת תפ"ז.

אחר הברכה משום דשם תפול הפרוסה ולא יהיה לו לחם משנה (הוס' ביכור ליש בדיה והלכתא) משום הכי מעכירין הסבין ועושין חריץ על הכבר בברכת המוציא (רמ"א שם 1).

ג.

טעם שברכת הקידוש פותחת בברוך ואע"ג שהיא סמוכה לחברתה "בורא פרי הגפן" וכל ברכה שהיא סמוכה לחברתה אינה פותחת בברוך כמו שנתבאר באו"ח סי' מז ועוד.

משום דכל ברכה שלפעמים אינה סמוכה נהגו בה מנהג אותן שאינן סמיכות לעולם וברכת הקידוש נמי אם הי' שותה מבעוד יום וקידש עליו היום איצ' לברך בפניה כמו שנתבאר בס"י רע"א (לבוש).

ד.

בהידוש של שבת אומרים "אשר קדשנו" ובקידוש של יו"ט "אשר בחר בנו".

הטעם משום שהשבת קביעא וקיימא קדושתו והיו"ט תלוי בקביעות ביד והיינו אשר בחר בנו (נצח ישראל מהר"ל 2) וכן איתא במיד שמות זול: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבון העולם אימתי אתה עושה את המועדות כו' אמר להם אני ואתם מסביבים על מה שישראל נומרין וכו' שנאמר אלה מועדי ד' אשר תקראו אותם (אתם דכתיב חזר ואז) וגו' אמר הקב"ה לישראל לשעבד היה בידי שנאמר עשה ירח למועדים אבל מבאן ואילך הרי מסורה בידכם ברשותכם אם אמרתם הן הן ואם אמרתם לאו לאו עכ"ל. וכן איתא בירושלמי (י"ה פ"ק ג') וכלבוש סי' רע"א כתב הטעם לפי שבמרה נצטוו על השבת שנאמר שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו ואמרו ז"ל (שבת פ"ז) שבת ודינין במרה אפקוד ועדיין לא בחר בהם הקב"ה עד שנתן להם התורה ובחר בהם ולכך אין אומרים בשבת אשר בחר בנו עכ"ל. וכיב במ"ז או"ח רע"א פ"ק כ"ה בנצרה: ואין חותמים מקדש השבת וישראל כמו בימים טובים אלא בשבת בלבד. הטעם מפני שהשבת קדמה לישראל שנאמר

(1) רמ"א נולד כקראקא שנת ת"פ 1520 מת י"ח אייר (ל"ג בעומר) בשנת של"ב 1572 לספירת הנוצרים, והשלחן ערוך ד"ת בלי' הנהגות הרמ"א נדפס לראשונה שבע שנים לפני פטירתו של הרמ"א.

(2) מהר"ל מפראג נולד בערך שנת רע"ה 1515 בפאנא ומת בפראג שנת ש"ס 1600 (* הערה: ד' פעמים בשנה אין מקדשין על הכוס עד שיהא ודאי לילה א) ליל א' של שבועות כדי שיהיו חמ"ס חמ"ס (ויקרא כ"ג) "שבע שבתות חמ"ס" (ב) בליל א' של סוכות כיון דצריך לברך ולומר סוכה וזמן ומבעיד יום אין לו סוכה כי אין אומרים סוכה רק על אכילה ואכילה היא בלילה ג) בליל א' של שמיני עצרת מחמת שאין יכול לסיך לישיב בסוכה אחרי שקיבל עליו י"ט של שמיני ד' לילא' של פסח כדי שישתה כל ד' כוסות בלילה וגם חוב של מצה אינו אלא בלילה.

כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ וכיום השביעי שבת וינפש וכתוב ראו כי ד' נתן לכם השבת. שהיה כבר (אנוניס). שהחיינו אין אומרים בקידוש של שבת משום דלא אמרינן זמן בפחות משלושים יום. ונהגו לעמוד בשעה שמקדשין בבית הכנסת (י"א או"ח רס"ט).

ה.

מדוע כשהחזן מקדש בביהכנים אינו מתחיל יום הששי ויבלו. המעם משום שאמרו שהי פעמים ויכולו בשעת התפלה ועוד שבפני הצבור אסור לו להפסיק באמצע הפסוק יום הששי ואם יתחיל ויכולו יעשה הפסק בשם הוי"ה שנרמז ביום הששי ויכולו השמים (רא"ח).

סימן נח

ה י ד ו ש ל ב נ ה

א.

למה קוראין ברכת הלבנה בחידושה בשם קידוש לבנה ומדוע אנו אומרים וללבנה אמר ולא לירח אמר ומפני מה אנו מונין עפי הלוח הירח ולא לשמש.

המעם הוא עפ"י מה דאיתא בשמות רבה פ' ט"ז החדש הזה לכם (שמות י"ב) משל למלך שקידש אשה וכתב לה מתנה מועטת כיון שבא ללקחה נותן לה מתנות רבות כבעל. כך עולם הזה אירוסין הוא שנאמר: וארשתנך לי לעולם (יושע ג') ולא מסר להם אלא הלבנה לבד שנאמר החדש הזה לכם. אכן לימות המשיח יהיו נישואין שנאמר: כי בועל'ך עוש'ך (ישעי' נ"ד) באותה שעה מוסר להם הכל שנאמר: והמשבילים יזהירו כוהר הרקיע (דניאל י"ב) וגו' ע"ל. וכיון שמדמה אותה לאירוסין מבונה קידוש לבנה מלשון קידושין. ומה שאנו אומרים וללבנה אמר ולא לירח המעם לפי שהזמן שקידוש הלבנה ניכר הוא נתחלק לשלשה חלקים. חלק א' הוא מתחלת החדש עד סוף יום ג'. משלישי עד סוף ו' נתיסף אורה בהיכר הוא חלק ב'. ומשביעי עד ששה עשר שמוסף והולך עד שנתמלא לנמרי הוא חלק השלישי. והנה מתחלת החדש עד סוף ג' בשט לבנה תקרא מלשון לבן שאז מתחלת ללבן את גופה שהיא מכוסה ושחורה. ומן ג' עד סוף ו' שוקף הלבנה נעשית עקומה כדרך בשם ירח יקרא. והנה יש פלוגתא בזה מתי הוא זמן קידוש הלבנה יש אומרים ביום ג' למלואה. ויש אומרים אחר ו' ימים שלמות (ע"י או"ח ולגיש"י תכ"ז) ולכן אמרו וללבנה אמר לכונן שקידוש לבנה היא מעת שמתחלת להתלבן והוא ביום ג' מקדשין אותה (תולדות מנחם 1) ונהגים לעמוד בשעה שמברכים החדש משום שהוא דוגמת קידוש החדש

שהיה מעומד מג"א ס" וי"ת ואין מקדשין הלבנה קודם תשעה באב הטעם משום כי במוצאי תשעה באב נולד בן דוד ע"כ יש לקדש במוצאי תשעה באב ומבשרין ללבנה ול'ישראל' שעתידים להתחדש (באה"ט או"ח סי' אנק"ת סי"ק כ"ה) וברכת הלבנה לפי דעת בעל מנורת המאור (נר גי' כלל ד' ח"א) הוא כדי לאמת אצלנו שהכל בא מאתו והוא ברא הכל ובמאמרו נעשה, וא"ל יחשוב שום אדם שיש ברשות שום נברא לעשות שום דבר בעולם מזב או רע בלתי מאמר קונו *): ומה שאנו מונין עפ"י הל"ך הירח (סוכה כ"ט) ולא לשמש הטעם באשר תכלית האדם להקטין את עצמו בכל דבר היינו להיות כחון ברגשי לבבו ובכל שאלותיו ובקשותיו וכל מי שרוצה לעלות על סולם השלמות שמימה יהיה דומה לירח שהקטין את עצמו ומהלבנה אנו למדים להיות מתונים בכל דבר לא להתרעם אחר מעשה ד' כמו שהלבנה אמרה אי אפשר לשני מלכים

(*) הערה הסופר המצוין הנודע לשם מו"ה דוד פרישמאן שאלני פתרון על מה שכתבו שמי שקידש הלבנה לא ידאג מיום שקדשה שימות ר"ל מאותו יום ואילך, דבר זה שאלתי לכמה רבנים ולא פירושוהו, למשכילים ואין עונה לסופרים ולא ידעו עד מה, וכה ימים עברו חדשים חלפו עד שמצאתי בספר הברית (1) מאמר ד' פ"ב וז"ל מה שכתוב בכל סדורי תפלות ישראל בשם הקדמונים בזה הלשון מי שקידש הלבנה מיום שקדשה לא ידאג שימות באותו חדש מאותו יום ואילך והכל יתפלאו על מאמר קדמונינו הזה באמרם כי הנסוך היומי מעיד על חתופך ועינינו הראות כי כמה בני אדם קדשו את הלבנה ומתו באותו חדש אמנם אשר אני אחזה לי בזה הוא כי יש כאן השמטה שתי תיבות וכן צריך להיות לא ידאג שימות באותו חדש בידי אדם מאותו יום ואילך ור"ל לסטים מזויינים או שונאים ואויבים הקמים עליו ורוצים להרגו וכדומה פי סגולת מצוה זו להגין ולהציל מידי אדם בעל בחירה אך לא ממיתה טבעית אם יומו יבוא, וה"ד הנאמן לדברי אלה הוא הנוסח אשר קבעו הקדמונים בעצמם כשם שאני רוקד כנגדך ואיני יכול לנגוע בך כך לא יוכלו כל אויבי לנגוע בי לרעה תפול עליהם אימתה ופחד וגו' ומודעת זאת כי פסוק זה באמר על אלופי אדום אילי מואב וכל יושבי כנען ומובן כי הכונה הוא על אויב ואורב בן אדם לא על מלאך המות כי לא תפול עליו אימה ופחד במשלחתו ובמלאכתו והלואי שהוא לא יפיל וכבר איתא בסי' אור חדש מעשה ביהודי אחד שנוצל מרוצח שרצה להרגו ע"י שקידש הלבנה משום שכל אחת מהמצות יש לה סגולה טובה בפני עצמה צדקה תציל ממות וקידוש תציל מאדם בעל בחירה, סוכה תוציל מטלטול נע ונד, וכן כולם עכ"ל והיה ברצות ד' את דרכי להוציא לאור שאל חבורי עוד אשוב לדבר מזה מפורש בראיות ברורות ונכוחות בסדור המנהגים מהרה ג' ש"ך ש"ך נ"י אב"ד דקאראצ"י והגל"ל בחלק רביעי דף מ"ו מביא טעם לקדוש הלבנה עפ"י חקירה עיניי.

שישתמשו בכתר אחד והשיב לה הקב"ה לבי ומעמי את עצמך וכן גרל האדם שאינו שמח בתוכו ואין מסתפק בשלש לבסוף נופל מיטה מיטה ברכת הלבנה אם לברך קודם יום הכפורים או במוצאי יום הכפורים הוא מהלוקת בין הפוסקים יש מקדימין ויש מאחרין ולפי הנראה טוב שכל אחד יחזיק במנהגו *

ב.

אייה שייכות יש לקידוש לבנה מה שאומרים „דוד מלך ישראל חי וקים" ולמה אומרים כשם שאני רוקד וגו' ובעת אמירתו רוקדין כנגד הלבנה.

עפ"י מה דאיתא (ר"ה כ"ה) רבי חייא הוויא לסהרא כו' א"ל רבי לרבי חייא ויל לעין טוב (הוא מקום בגליל בולק יששכר והשליחות היה בדורות הראשונים אחרי רבי הקדוש) וקדשי לירחי ושלח לי כימנא דוד מלך ישראל חי וקים ע"כ, והטעם דאיתא בשער אפרים (י) שחמש תיבות אלו בגימטריא * ראש חדש ע"כ, ולכן אומרים אותו לפני שהידוש הלבנה מורה על הידוש מלכות בית דוד שנמשל לירח כבתיב בתהלים (פ"ט) זרעו לעולם יהי וכו' כירח יכון עולם. כמו שאומרים הללו אל בקדשו וגו' מפני שגרמו בו ג"פ י"ב הדשי השנה. ואיתא במשפט צדק דלחבי דוד המלך חי וקים כיון דלא ישן מעולם שיתין נשמי (סוכה דף כ"ו) ולא טעים סמרא מסאבד ובמהרש"א סנהדרין פ"ד בד"ה נכנס יין יצא סוד ופתב בשם המדרשות על דפסיק תהלים פ"ט כירח יכון עולם, דכמו שהלבנה אחר ט"ו יום

* הערה ברכת הלבנה אם אפשר לברך בשבת ויום טוב כבר האריכו בזה רובן בתראי החונים על השו"ע סי' תכ"ו וכבר כתבו בשם הרשב"א ח"ד סי' מ"ח דמות לברך בשבת וי"ט ואין לנו לחוש כלל אם יצטרף הדבר שלא נשאר עוד זמן וכן הורה הרב מסגרת הש"ן בחי"ד במנהגים שבכוף הספר סי' כ"ד לקדש בשעת הדחק (שדי חמד מערכת ברכות סי' ב' אות ח') :

(י) נולד ערך שנת שצ"ו 1616 נפטר שנת תל"ה 1678 לכספרם .

* הערה לדרוש מספר המלה בחשבון חכמות נקרא גימטריא וחז"ל עשו כמדה הזאת ג"כ סמוכין לכמה דינים והלכות כמו ימנין נזיר (ה) יהיה : בגימטריא תלתין ובגמ' (ברכות ל"א) אכור לישב בארבע אמות של המתפלל (ג) הרוחות למדו מהנצבת עמכה ב"ז ה' (שמאל א' ב) גימ' י"ב ע"ש ברא"ש ומהרש"ל סכין של עחיטה צריך שיהיה י"ד גודלין מן ועחטתם ב"ז ה' (ברמ"א יוד ח) ובשבת (דף ג) למדו ל"ט מלאכות דשבת מאלה הדברים ע"ש וביותר ביאור בירושלמי שם ר' אבהו אומר אלה א' חד ל' תלתין ה' חמשה דבר חד דברים הרין ככאן

שנתמלאה תהלה לחסור, וכן היו מלכי בית דוד, אחר שהיו מורעו מלכי מלכים, נחסר המלכות בימי צדקיהו כו' וכמו הלכנה שהולכת ונחסרת מ"ו יום עד שהחסר לגמרי ואח"כ מתחדשת באורה, כן אחר שתכלה מלכות בית דוד לגמרי כו' תשוב מתחדש מלכותו כו' ע"ש וכ"כ הרמב"ן (1) בפ' וישב בשם ר' נחוניא בן הקנה, כמ' שהלכנה נפרצת ונבנית, נפרצת ונבנית, כך היא האומה הזאת ומלכות בית דוד מתחלת היותם, עתים נפרצים, עתים נבנים עד יבוא זמן בנינו לעד שנאמר ובניתי לדור ודור כפאך סלה עכ"ל: איתא באו"ה סי' תכ"ו ס"ב והוא נמס' סופרים פ"ב שאומרים ג' פעמים בשם שאני רוקד וגו' בקידוש לבנה ובכל כעם ופעם רוקדים והטעם אמר לי הרב הגדול אב"ד דראסין (פלך קאוניא) בנז"ר אלכסנדר משה לפידות שליט"א (2) עפ"י משל, הגה מספרים שקרה בעיר אחת פלך וואלין עלילת דם וער הפלך היה שונא ישראל והולכים כולם בבית האכזרים ועינה אותם ויהי גביר אחד וישם נפשו בכפו ויכע לעיר מלכות פ"ב ויפול לרגלי הקיסר ויחל בעה נפש האומללים הנניא וישא הן והכד לפניו ויתן בידו פקודה להוציאם לחפשו, וימהר הגביר לרוץ אל בית הרצים (פאסט פערד) להביא את הבשורה וכביאו העירה וימהר למסור הפקודה להשר וישלחם להפשו ויהי אף יצאו וילכו כולם לביהמ"ד להודות לד' על חסדו ויתיצב הגביר על החימה ויאמר ד' אלהים אתה הר' ית את הסדך על ידי אם אבקש עבור זה אריכות ימים עתה אינני שומע למסור תענוגי עוה"ב בנייד עדשים הבלי עוה"ז כי יפה מורת רוח שעה אחת בעוה"ב מכל חיי העוה"ז, אמנם בשביל שמהרתי ורצתי אל בידוהר והוצאתי הוצאה רבה למנהוג הסוסים שירוק במרצה נמרצה גם זאת לא אסבור בעד פתותי להם אף מה שהגבהתי את עצמי כל רגע ממושבי להיות מוכן ומוזמן לצאת בבואי שזהו שמות על זה אחרצה לקבל הבלי עוה"ז, והנה תנא דבי רבי ישמעאל, אלמלא לא זכו ישראל להגביל פני אביהם שבשמים פעם אחת בחדש דיום, וע"כ מרוב

לאבצים מלאכות חסר אחת שכתוב בתורה, ועוד רבי' ובביר איתא דדו שמא (בראשית מ"ב) שישבו במצרים מאתים ועשר שנים מנין רדיו, וכן ונושנתם בארץ ודברים ד' שישבו בארץ ישראל מנין ונושנתם תתמו שנה עד גלות יוהיכין. ובאגרת תימן להרמב"ם ז"ל כתב: בן שנה שאל במלכו (שמואל א', י"ג) סימן בן שניב שנה היה במלכו ע"ש.

(1) הרמב"ן נולד בגירונדי בשנת תקנ"ד 1191 ומת בארץ ישראל ערך ה' אלפ"י 1270 וקבור בחברון סמוך למערת המכפלה.

(2) ר' אלכסנדר משה נולד בערך שנת תקצ"ז 1837 למספרם:

התפעלות רוקדים לשמי השמים שזהו שמות שהרי אין לנו יכולים לנגוע
בך ועל זה לנו מבקשים שבר עוה"ו שלא יוכלו אובינו לנגוע בנו
וזה שאמרו חז"ל (סוכה ל"ח) שירי מצות מעכבין את הפורענות ובלבוש
כתב רוקד ג"פ כנגדה שהוא סימן שמחה כיון שהיא כקבלת פני השכינה
שמחים כנגדה.

ג.

אומרים „שלום עליכם" שלש פעמים בקידוש לבנה ולמה
אומרים עלינו אחר קידוש לבנה.

מקורו מהג"א החדשות ומובא בטור סי' תכ"ו וברמ"א שם והטעם מבואר
במג"א שם סי' ק"א מפני שאמר תפול עליהם אימתא ופחד וגו'
בא לשלול עצמו וחבירו מפחד זה לכן אומר אבל עליך שלום וחבירו
משיב גם עליך שלום. טעם אחר לפי שהלבנה קטרגה על החמה ואמרה
אי אפשר לשני מלכים וכו' וכוונתה היתה להקטין את אור החמה וע"כ
אמר לה הקב"ה לבי ומעמי את עצמך, ועפ"כ החמה תאציל אורה ותשפיע
אורה ללבנה ועושת שלום עמה ותשלם לה טובה תחת רעה וממנה ילמוד
האדם כשרואה הלבנה בחידושה שהיא מקבלת אורה מן החמה ילמוד
ממנה מוסר השכל לעשות שלום עם כל אדם ואפילו לחבירו שעשה עמו
רעה וישלם לו טובה תחת רעה ובשלש פעמים הוי חוקה יבמות ס"ד
להחזיק השלום ומה שאנו אומרים עלינו קידוש לבנה הטעם מפני דאמרו
(ב"ב ע"ה) לפני יהושע לפני לבנה, ותפלת עלינו תיקן יהושע כשכבש את
יריחו (א"ר וס' חרדים 1) אחר מלכת הלבנה ינער שולי בגדיו הטעם לרמוז
בזה שיתן לב להשליך החטאים לתקן את עצמו שיהיו בגדיו לבנים ונקים
מכל חטא (מג"א או"ח תכ"ו בשם כתבים)

ד.

הנשים נוהגות להתרחק מקידוש לבנה.

הוא משום דאיתא בשל"ה שער האותיות וז"ל: מפני שפגם הלבנה גרמה
הא"ה הראשונה דהיינו חטא חוה ומתרחקת מפני הבושה וכו'
וכהאי טעמא לא מקיימין הנשים מצוה זו אעפ"י שמקיימין מצות עשה

(1) בעל סי' חרדים ור' אלעזר אזכרי או אזכרי בשנת המאה השש עשרה, ואת ספרו
הנ"ל כתב בשנת ש"ח 1558 למספרם.

שהזמן גרמא כמו שופר, דולב, ולא ראינו מעולם נשים מקיימת קידוש לבנה אף שהן נוהרות בכל החפלות, כדאיתא בשמות רבה פ' כ"ח כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים, ותגיד לבני ישראל אלו האנשים, ע"ש. והמקדש לא יסתכל בלבנה בשעת ברכה רק קודם שמברך רואה ראי בעלמא, הטעם כתב רבינו מאיר הלוי בס' שושן עדות (1) לפי שמקבלין פני אביהם שבשמים ודינו כמו המסתכל בפני הכהנים בשעת הדוכן בזמן הבית. ואבל מקדש הלבנה תוף שבעה (מג"א תכ"ו) לפי שהיא עוברת, אבל לתורה לא יעלה ביום שיש לו יאהרצייט אעפ"י שהוא ג"כ מצוה עוברת, הטעם משום דאבל שומע הפרשה בכונה ועונה אמן. וגדול השומע יותר מן המברך. ועוד דהא אפשר לאבל לעסוק בתורה בדברים המותרים כגון ה' אבלות ופרק אלו מגלחין וכיוצא בזה וזכות אותו תורה הוא לעילוי נשמת אבותיו.

סימן נח.

ר ע ס.

א.

כשרעמים וחווים גדולים מאד מניחים חימש פתוח בעשרת הדברות אצל החלון.

הטעם משום במתן תורה כתיב ויהי קולות וברקים (שמות י"ט) ובזכות התורה אשר קבלנו עלינו א"ר נתנה ע"י קולות וברקים יגן ד' עלינו וימנע אותם לחרע אותנו ככתוב, אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא אלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו" (ספר הברית) על הברקים שהם בלא רעם נ"ל אין זה ברקים הנזכרים בגמרא ואין מברכים עליהם (ח"א כלל ס"ג סעי' ז) ועל הברקים שמברכים כל זמן שלא נתפורו העבים די לו בברכה אחת.

(1) בעל שושן עדות נולד שנת ר"ט 1449.

אוצר כל מנהגי ישרון

סימן נט.

ראש חודש *.

א.

נוהגין לומר הלל בראש חודש יחדלגין לא לנו ואהבתי וגו', ומה טעם שנמצא במזמור הללויה עבדי ד' חמשה יודין יתירות המגביהו, המשפילי, מקימי, להושיבי, מושיבי, ומדוע בלילי פסחים אומרים אותו בישיבה אף שאומרים אותו בכל השנה מצומד ומפני מה אבל אין אומר הלל.

הטעם שאנו אומרים הלל בר"ח לפי שמצינו שאמר חוד המלך ע"ה י"ב הלולים בהללי אל בקדשו וגו' כנגד י"ב חדשים, והא דמדלגין בהלל משום דהוי יום סליחה כיום הכפונים ור"ה לכן אין לגמור הלל בדאמר זמן כפרה לכל תולדותם פירוש תולדותם דמיום שנתלדו מאורות נפלה אסכרה בתינוקת שלא יכלו לסבול האויר ונתבטלה בקרבן ר"ח (בהגהת ספר מנהגים) טעם אחר, משום שמחת היום שהוא יו"ט ללבנה שנתחדש אורה וצריכן אנו לשמחה בשמחתה שישראל מונים ללבנה ובשלומה יהיה לנו שלום לכן נוהגים לקרוא הלל בראש חדש אחר שמונה עשרה ואינו אלא מנהג (סדר היום) וכן איתא בתוס' ערכין דף י' בד"ה שמונה, ושם בגמ' אמר מפני מה נבדלו המועדים בגמירת ההלל משום דימי חג הסוכות חלוקין בקרבנותיהן (דפרי החג מתמעטין והולכין בכל יום) ובימי הפסח אין חלוקין בקרבנותיהן ומה שאנו גומרין שני ימים ראשונים וכן בשבועות משום החג הוא, ור"ח אין גומרין דלא אקדש בשביתת מלאכה, ובחנוכה גומרין משום נס גדול שהיה שם יפורים אין אומרים כלל לפי שאין אומרים שירה על נס שבחוק לארץ (מגילה י"ד) רבא אמר שם בשלמא התם הללו עבדי ד' ולא עבדי פרעה אבל הכא אכתי עבדי ייחשורש אן לכאורה יפלא ומה זה אם יקראו הלל

* הערה: היכי תמצא שים שכח אדם לומר יעלה ויבא בערבית ריח אינו צריך לחזור ולהתפלל ואם לא שכח ואמר יעלה ויבא בערבית ריח צריך לחזור ולהתפלל ערבית, הפתרון עיין ברכות בדברי חמודות על הרא"ש פ"ד סי' יא, אשה ששכחה מלהזכיר המאורע בברכת המזון בר"ח ויו"ט אינה צריכה לחזור ולברך אבל בסעודת שבת וכן בלילה הראשון של פסח צריכה לחזור ולברך מסקנת רע"ק איגר בתשובה סי' א' ומביאו שדי חמד מערכת (ברכות סי' ד').

אוצר כל מנהגי ישראל

בפורים ולמה נגרע ההלל והודיה באשר עבדי אהשורש אנן מה בכך? אמנם הנה ידוע כי עיקר הלל והודיה אשר אנו מודים ומשבחים לשמו ית' הוא אשר ממזרח שמש עד מבוא מהולל שם ד' כי נתקדש ויתפרסם שמו על ידינו אכן אין זה רק אם נצא ביד רמה שלא ברצון משעבדנו ואז אין לנו גום חיוב תודה אל משעבדנו באשר שלא בטובתו נושעת זעל מה נודה כי הוא עמר בזרון לבו כענין פרעה אשר הקשה את לבו ואותנו הוציא משם ביד חזקה או ראו כל אפסי ארץ את ישועות אליהנו אכן באהשורש אם כי ידענו ורון לבו שהיה שונא ישראל ומ"ר היתה נסבה כי לא בצע זממו אכן לא נדע לעיני העמים כי בן הוא, כי אמרו לאהבת המלכה חזר בו לכן אין שמחתנו בשלימות כי לא נתפרסם גדולתו ית' על ידינו כי הוא שמחתנו וכגמלת נפשינו, וזה אמר רבא מהאי מעמא אין קורין הלל בפורים משום דבשלמא התם היה הלל שאנו עבדי ד' ולא עבדי פרעה שלא היה לנו שום חיוב השתעבדות תודה לפרעה לכן ממזרח שמש עד מבוא מהילל שם ד' אבל הכא אכתי עבדי אהשורש כי אנו צריכין להודות לו נגד העמים אשר לא ידעו כי ד' וחשיף אותו מנגוע בנו ולא מאהבת אשתו אותם לבבו לכן לא תמלא לשינוי רינה כי לא נתקדש שמו על ידינו ממזרח שמש עד מבוא שהוא עיקר ההלל (ראיתי), ובשבת אין אומרים דלא אקרי מועד, ראש השנה ויום הכפורים דאיקרי מועד אין אומרים משום שמלך מלכי המלכים יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מותים פתוחים לפניו ואיך יאמר הלל?*) ובסוף ספר קרנים ודן ידן (1) הביא הגאון הקדוש מהר"ש מאוסטראפאלי מדרש הנעלם שזה לשונו: שנים שנים באו אל נח אלן ימים שאומרים בהם את הלל ע"כ, וביאר הוא ז"ל דמנהיג ישראל ליכא מידי דלא רמיזי באורייתא, וימים שגומרים בהם את ההלל סימנים ב' ב' ש' ה' כנודע, ב' ימים ראשונים של פסח (ומדלגין הלל בחוה"מ של פסח מפני שבשביעי של פסח נטבעו המצריים אמר הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה, וכיון שבשבעה של פסח אין גומרים אותו ע"כ גם בחוה"מ אין גומרים אותו שלא יהא עדיף מיו"ט האחרון (ט"ז ס"י ת"צ) עי' מה שהקשה הרב

*) הלל דיו"ט אם הוא מדאורייתא הוא מחלוקת, להרמב"ם הוא דרבנן ולהרמב"ן מדאורייתא ונפקא מינה לענין ספק אם קרא הלל.

(1) ספר קרנים (רבינו יצחק בן הראב"ד השני) והוא סתום וחתום מאד ויד שבא הגי' מהר"ר שמשון מאסטראפאלי (נהרג על קדוש השם בגזירת ת"ח) ופירשו בזה רהב וגלה מסתוריו ורמזיו וקרא בס' דן ידן.

עמטינגער בספרו „מוסר השל" על מה דאמרו חז"ל (סנהדרין פ"ט) מעשי ידי טובעים בים וכו' ועיי' מהרש"א שם ועיי' בתורה תמיכה בשלח י"ד בספר אחד ראיתי ביאור על הא דסנהדרין ל"ט: בקרועת ים סוף בקשו מלאה"ש לומר שירה וכו' כמו בחול סנחרב שפתח הקב"ה אזניהם ושמעו השירה של חיות הקודש ופרחה נשמתם וכן רצו מלאה"ש לומר שירה שישמעו מצרים ותפרח נשמתם, אמר הקב"ה מעצו ידי טבעו בים היינו התינוקת שהושלכו ביאור, ואתם אומרים שירה, הלא צריך להיות מדה כנגד מדה לכן מוכרחים שיטבעו בים) וכן של שבועות וט' ימים של סוכות וט' ימי חנוכה, וזהו שנים שנים הם שתי פעמים ב', דפסח * ודשבועות באו בגימטריא ט', והם ט' ימים של סוכות. אל נח בגימטריא חנוכה משש ומה שנמצא במזמור הללויה עברי ד' חמשה יודין יתירות, המגביהי, המשפילי, מקימי, להושיבי, מושיבי, הוא כנגד חמשים מכות שלקו המצרים על הים. ואבל אין אומר הלל ונהגו שהוא הולך למקום אחר עת אמירתו, והטעם שאינו אומר כתב הפתחי תשובה ליו"ד שע"ו סעיף ב' משום שנאמר שם זה היום עשה ד' נגילה ונשמחה בו. ובמ"ז

* הערה: ע"ד הטענה הישנה מצוררינו, כי רמו אבותינו במצרים את שכניהם ולקחו מהם בשאלה חפצים יקרים, ויגצלו את מצרים, ואולם באמת אנו רואים כי לפי הרשימה ההסטורית הקדומה היה חפץ משה ואהרן רק להוליך את העם דרך „שלשת ימים במדבר" למצן יעברו את האלקים על ההר הזה, אולם פרעה חשד בהם, כי אין דעתם לחזור ולכן בקש „משכון" היינו „לכו נא הגברים ועבדו את ד'", כי אותה אתם מבקשים או „לכו עבדו את ד' רק צאנכם ובקרכם יוצג" וכאשר שלח אחר כן את ישראל לא שלחם לחלוטין. אלא „לכו עבדו את ד' כדברכם" וכוה היה גם חפץ משה ואהרן לפי הרשימה הקדומה, ולכן אמרו לישראל כי „ישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב" להתקשט לחג חשוב כזה, אבל לא למצן „נצל את מצרים" ואולם פרעה נחם אחר כן ממצעו כי הגדלו „כי ברז העם" לכן נהפך לבו לרדוף אחרי ישראל, וקרה על הים מה שקרה, ומסבה זו לא שבו בני ישראל ונשתלשלו הסבות כי נשארו בידם „כלי כסף וכלי זהב ושמלות" אשר לקחו בידם באמת רק בשאלה, ולמרות חפצם לא החזירו „לבעליהם, ויגצלו את מצרים" לא שהיתה כן כונת העם מעיקרא, כי אם מאת ד' היתה זאת, אשר הוא מראש חשב אחרת, להוציא את עמו מתחת סבלות מצרים, והוא יתברך הסב את הדבר ע"י השתלשלות הסבות שיבוא לידי גמר כזה, לכן חזק את לב פרעה לרדוף אחרי בני ישראל, ועיי' נעשו נסי לאבותינו על הים וגם נשארה בידם כל חמדת מצרים כעין תשלומין על כל העבודה אשר עבדו בהן בפרך (הסטוריא של הנוצרי המפואר הינריך איבלד „כתולדות עם ישראל" אשר הודפס (בשבעה חלקים) בשנת 1852.

אוצר כל מנהגי ישרון

או"ח סי' תכ"ב מביא בשם הרוקח משום דא"ל לא המתים יהללויה דהוי כלועג לרש. ומבקשת רבנן בתראי דדוקא ביום שאין אמירת ההלל אלא מחמת מנהג הוא דאין לו ומרו בבית האבל אבל בימים שאומרים מן הדין כגון בימי הנוכה ויו"ט ולילי פסח למי שלא נהג אבילות ערב הרגל אומרים בבית האבל גם האבל עצמו גומר ההלל דאבל חייב בכל המצות (ציין בס' מחזיק ברכה 1) סי' תרפ"ה וזכור לאברהם 2) מעי הלל ובית עובד בדיני הלל) ואומרים הלל מעומד משום דכתיב הללו עבדי ד' העומדים (ט"ז סי' תכ"ב) ומה שקורין אותו בלילי פסחים בישיבה הוא מפני שחולקים איתו ואין קורין כלו ביחד אין מטריחין אותו לעמוד, והר"ר מאיר ז"ל כתב לפי שדרך לילי פסחים דרך הסיבה וחירות אין מטריחין אותו לעמוד, וזה שאנו מברכים על קריאת הלל בר"ה שאמירתו אינו אלא מנהג (תענית כ"ח) ואמנהגא לא מברכין: כמו שאין מברכין על הערבה מהאי טעמא, ולמה מברכין? הטעם משום דהיינו דוקא אמנהג דערבה דלא הוי אלא מנהג מלמול בעלמא ואמנהג דמלמול לא מברכין אבל בשאר מנהג כמו קריאת הלל ואחרינא כמו איתו מנהג ודאי מברכין וכן הלכה למעשה (תוס' תענית כ"ח ע"ב בד"ה אמר).

ב.

כופלים הפסוקים בהלל מן אורף כי עניתני וגו' עד הודו לד' כי טוב וגו'.

הטעם לכפילת פסוקים אלו מפני שאמרום ישי ודוד ואחיו ושמואל כדגרסינן במסכת פסחים (ק"ט): אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן אורף כי עניתני אמר דוד, אבן מאסו הבונים אמר ישי על דוד שהיה צעיר שבאחיו ורועה בצאן ולא היה נחשב בעיניהם ולא עלה בלבם שיהיה הוא מלך, הבונים הבנים כתיב מאת ד' היתה זאת אמרו אחיו שהוא לשון רבים, זה היום עשה ד' אמר שמואל שהיה מתנבא להם שסופם לגיל ולשמוח שיושיעם ד' מיד אויביהם על ידו אנא ד' הושע נא אמרו אחיו, אנא ד' הצליחה נא אמר דוד שהיה בצליח ומתפלל שיצליח גם במלכותו ברופא הבא אמר ישי

(1) בעל מחזיק ברכה (ר' חיים יוסף דוד אזולאי חיד"א) נולד בירושלים בשנת תפ"ד 1727 ונפטר בליוורנו י"א אדר תקס"ו 12 מאר"ץ 1806 למספרם.

(2) בעל זכור לאברהם (הר"ר אברהם אלקלעי) בסוף המאה הי"ח ותחלת המאה י"ט.

כשבא דוד מן הצאן, ברכנוכם מבית ד' אמר שמואל כשקרא אותם אל הזבח, אל ד' ויאר לנו אמרו כלם, אסרו חג אמר שמואל שאמר להם שיהיו מקריבין זבח שלמים לשמות ולזרוק על המזבח, ארי אתה וגו' אמר דוד, הודו לד' אמרו כלם, ומפני כבודם אנו כופלים אותם להראות שאנו חושבים בל פסוק מהם כפרשה בפני עצמה ולכך אנו פוסקים אנה ד' הושיעה נא, אנה ד' הצליחה נא לשנים וכופלים אותו אעפ"י שהוא פסוק אחד (אבודרהם) מעם אחר כתבו המפרשים בסוכה פרק ג' על משנה י"א עי"ש.

ג.

מהו חולצין התפלין בר"ח קודם הפלת מוסף ובחור"מ חולצין קודם הלל

הטעם משום שתפלת מוסף של ר"ח הוא במקום הקרבת הקרבן מוסף שבו ביום ואנו עושים אותו כמו יו"ט לפחות בעת ההקרבה (ולחולצין צריך אחר קדושת ובה לציון כן כתב אליהו רבה סי' כ"ה), ובחור"מ הוא יו"ט ולכן צריך לחולצין קודם הלל והש"ך אחר הלל, ובחור"מ סוכות אף הש"ך חולצין קודם הלל. *

ד.

מדוע אין אומרים אל ארץ אפים ולמנצח ב"ח והניכה ופורים ערב פסח, ערב יום הכפורים ותשעה באב.

הטעם בר"ח משום דאומרים בהם חצי הלל גם ר"ח איתקש למועדים (לבוש תו"ח) משום הכי יש לו יתרון על שאר הימים שאנו אומרים תחנון ואפילו הכי אומרים אל ארץ אפים ולמנצח מה שאינו כן בר"ח, חנוכה אין אומרים אל ארץ אפים ולמנצח מפני שאומרים שהוא כעין יו"ט (עיין לבוש קלי"ח), פורים אין אומרים אל ארץ אפים ולמנצח באדר פשוטה ואף בשנה מעוברת אין אומרים בארבעה עשר וחמשה עשר באדר ראשון וכל שכן באדר שני משום דדם ימי משתה ושמחה דאף אדר א' מצוה להרבות בשמחה (עיין או"ח סי' תרצ"ז), ערב פסח

(*) הטרה: אסור לדור בא"י הדברים הלל ספר תורה, ברכת כהנים תפילין וידוי, שופר, מגילה, עומ' וסי' בראשי תיבות הסכת ושמע (פחד יצחק אות ד').

אין אומרים אל ארץ אפים ולמנצח משום שיום הקרבת קרבן פסח הזה כיו"ט אף עכשיו יש לו מעלה יתירה שאין אומרים אל ארץ אפים ולמנצח, ערב יום הכפורים אין אומרים למנצח (אל ארץ אפים לא משכחת ליה דלא חל יו"ט ב' א' ג' ו') כי ערב יום כפור הוא כיו"ט לכמה דברים ואסור להתענות בו (עיין ד"מ תר"ד) משום הכי אין אומרים למנצח, תשעה באב אין אומרים אל ארץ אפים ולמנצח משום דאקרי מועד, קרא עלי מועד (איכא א"י) (נעם מגדים 1) ומביאו טעם המנהגים) טעם אחר דאין אומרים בע"פ ועיניה"כ למנצח משום שבאלו הימים לא היה דוד יוצא למלחמה: ה.

בברכת החדש בסיום תפלת ה' רצון איתא נוסחאות שונות בקצת סדורים יש בזכות תפלת רבים, ויש נוסחא בזכות תפלת רב.

באמת אמרו כי נכון לומר תפלת רבים כי הקושי' היא איך מותר להתפלל בשבת תפלת רב על צרכי הגוף, ועיין בירושלמי שבת פט"ו ה"ג דשאלו לחכמים מהו לומר ב' בת בברכת המזון ונגז' פרנסנו כי אסור להתפלל על הפרנסה אף להתפלל על אחרים ועל הכלל מותר להתפלל גם בשבת ולכן הוסיפו בזכות תפלת רבים לומר שמתפללים רק בעד אחרים ובעד רבים.

ו.

נוהגים לומר מי שעשה נסים וגו' כשמברכין את החדש גם אומרים חבירים כל ישראל וגו' *

טעם כשמברכין את החדש אומרים מי שעשה נסים וגו' חברים כל ישראל ונאמר אמן, מה שייכות החברים כל ישראל לברכת החדש, אלא משום דהא שמברכין את החדש שאנו עושין וזכר למקדש שהיו מקדשין החדש בב"ד שבירושלים עפ"י תראה ומשום שבשבת אסיפת כל העם בביהכנ"ס מודיעין אותם שבשבוע הזה חל ר"ח וא"י

(1) נפטר בשנת תקס"ט 1809 לספירת הנוצרים.

(*) הערה טעם שהחזון נוסף ס"ת בזרעו נש ב"ד החדש, משום שבעת שהיו מקדשין החדש ראש ב"ד אומר מקדש וכל העם עונים אחריו מקדש מקדש וע"כ נוסף החזון את הס"ת והרי בידו כח ראש ב"ד בשביל כבוד הס"ת ואומר הראש חדש יהיה ביום פלוני וגו' וכל העם עונים אחריו.

כשנהיה נגאלים ונחזור לירושלים ויהיו כל ישראל חברים או יהיו מקדשין ג"כ עפ"י הראיה וזאת תהיה דוקא כשיהיו כל ישראל חברים ביחד ולאנודה אחת כי לא חרב בית שני אלא מפני שנאת חנם ושבולי הלקט ויש אומרים שהוא ע"ש הפסוק ויאסף כל איש ישראל אל העיר כאיש אחד חברים, (שופטים כ) ומזה הפסוק דרשו חז"ל בסוף מס' חגיגה כי בזמן הרגל אף עמי הארץ נאמנין על המהרה כי בזמן האסיפה כלם חברים ולכן אומרים ויקבץ נדחינו ויהיה זמן אסיפה ואז חברים כל ישראל. מקור על ברכת החדש נמצא בירושלמי פרק היו בודקין הלכה ג', ומביאו הר"ג דובער ליפשיץ ו"ל בפרושו באר חיים על הסדור.

ז.

מדוע אין אנו מברכים חדש תשרי ולמה מכריזין אימת יהיה המולד כשמברכין החדש.

הטעם משום שעיקר תכלית של ברכת החדש הוא לפרסם מתי יהיה ר"ח כדי שידעו אנשים שפונים לעבודתם בשדות אף בראש השנה שבלאו הכי הכל מכינים את עצמם ליום הדין ויבואו לבית הכנסת לכן אין צריך פרסום איכא דאמרי פשוט משום שנאמר ב סא ליום חגנו (תהלים פ"א) ודרשו חז"ל (ביצה ט"ז) שהחדש מתכסה בו ואין השמן מוצאה להיות עדות נגד ישראל לכן אין אנו חפצים לפרסם מתחילה, וזה שאנו מכריזין המולד מתי יהיה, הטעם משום כי עיקר שם חדש הוא על חידושה של הלבנה שהוא המולד, לכן בא המנהג להכריז מתי יהיה המולד.

ה.

מדוע כשמברכין חדש השון אומרים מרחשון.

הטעם משום דאיתא במדרש תנחומא שמעת שהיה המבול נגזר שיהיה כל העולם כן כמר וגשם מחדש (הוא חשון לדעת ר' אליעזר ר"ה י"א) וע"כ נקרא מרחשון מפה כמו מרח בדלי (מד"ר ט"ז).

ט.

מדוע בברכת החדש "ביחדשהו" ובמוסף של ר"ח אנו אומרים לע שין ולשמחה ובשמו"ע של יו"ט הנוסח לשמחה ולע שון.
 דמעם כתב בסידור עבוד ישראל (רעדעלזיים) בשמרבנו כי בצבא השמים

בתיב ושיש כגבור וכן בנוסח קידוש לבנה, ששים ושמים לעשות רצון קונם" לכן שייד בתפלת ר"ח ובברכתו ששון קודם לטמחה אבל בהג כתיב טמחה וטמחה בחגף לכן טמחה קודם לששון.

י.

נשים אינן עושות מלאכה בר"ח ולא במוצאי שבת.

הטעם איתא ברש"י וחוס' ומרדכי במס' מגילה דף כ"ב והוא מפרקי דר"א פ' מ"ד לפי שלא נתנו נזמיהן לעגל, והטור כתב בשם אהו הר"י ז"ל לפי שהמועדים נתקנו כנגד האבות, פסח כנגד אברהם דכתיב "לושי ועשי עונות" (בראשית י"ח) ופסח היה, שבועות כנגד יצחק, שתקיעת קופר של כותן תורה היה בשופר מאילו של יצחק. סוכות כנגד יעקב, דכתיב "ולמקנהו עשה סוכות" (בראשית ל"ג) וי"ב חדשי השנה שגם הם נקראים מועדים כנגד י"ב שבטים וכשחטאו בעגל ניטלו מהם ונתנו לנשותיהם, לזכר שלא היו באותו חטא, עכ"ל. ומה שכתב הטור בשם אהו הר"י ז"ל הוא בפרק מ"ב מפרקי דר"א, ועיין בשל"ה עמוד השלום דהקשה, הלא טעמי המועדים כולם כתובים בתורה פסח ע"ש שפסח וגו'; אך הכוונה ללמד את העם שיזכור כל אדם במועדו אבות העולם, ומעשה אבות ירשו בניו לעשות כמעשיהם, מלבד הטעמים הכתובים בתורה בהדיא ע"ש שהאריך בפירושו גם התשב"ץ ה"ג ענין רמ"ד מביא לשון הטור ז"ל: ואני מוסיף כי יש בפסוק זכר לאיסור מלאכה בר"ח שנאמר: "אל המקום אשר נכתרת שם ביום המעשה" (שמואל א' כ) ותרגם יונתן: ביומא דחולא, כי אותו יום היה ערב ר"ח מכלל שביום ר"ח עצמו אסור בעשיית מלאכה עכ"ל. ודבר זה הוא רש"י מפורשת במס' מגילה דף כ"ב בד"ה ראשי חדשים ז"ל: ושמעתי מפי מורי הזקן ז"ל שנתנה להם מצוה זו בשביל שלא פרקו נזמיהן כו' ומקרא מסייע דכתיב "אשר נכתרת שם ביום המעשה" (שם) ותרגם יונתן ביומא דחולא והתם נמי גבי ר"ח קאי דקאמר ליה מחר חדש זקריא ליה לערב ר"ח יום המעשה אלמא ר"ח לא יום המעשה הוא עכ"ל, ולפי שהאנשים נזדרזו במעשה עגל יותר מן הנשים לפי זה ניטל מן האנשים איסור מלאכה בר"ח ונתן אל הנשים שנתעצלו בעגל, ונראה ששני הימים הם שווים (וכן כתב הרוקח), אבל כשהחדש מעובר אין בזה אלא מנהג ואין מחמירין עליהם (ב"י טור או"ח) ומה שהנשים נוהגות שלא לעשות מלאכה במוצאי שבת קדש הוא בירושלמי בפסחים פ"ד.

יא.

נהגו שהילדים נושאים מעות ר"ח ללמדים עודף על שכר לימוד ויבנוהו: ר"ח געלד.

איתא במס' ב"ב דף י' וו"ל: בשם שמונתיו של אדם קצובים לו מר"ח כף חסרונותיו של אדם קצובים לו מר"ח, ובויקרא רבה פרשה ל' חני ב' ה' נקצבים מזונותיו של אדם חוץ ממה שמוציא בשבתות ויו"ט ור"ח ומה שהתינוקת מוליכין לבית רבן, אם מוסיף: וסיפין לו, ואם פחת פוחתין לו עכ"ל, ובעט"ז סי' רמ"ב איתא וו"ל: כל פרנסתו קצובה לאדם מר"ח לר"ח חוץ מהוצאות שבתות ויו"ט והוצאות בניו לת"ת (ביצה דף ט"ז) וי"א אף הוצאות ר"ח כה עכביזים התינוקת לרב שלהם בר"ח (א"י בשם הירושלמי) וב"ב בפסיקתא (ו) וסימן שמע לזה בשם נהר"ן מקראקא (2) כל הוצאות קצובים לאדם כתשרי, כת' שר"י, ר"ת תלמוד תורה, בתות, ר"ח, יו"ט, נכ"ל ודמ"א כתב וו"ל: כתב דמור בשם הפסיקתא כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ח חוץ ממה שהתינוקת מוליכין לבית רבן בר"ח, וכן כתב דרוקח סי' רכ"ח ופיר' הרב"י דוקא שכר לימוד, והב"ח פי' דהיינו מה שנדגו לתן מעות ר"ח לרבן ואין לשנות המנהג עכ"ל *.

(1) בימי המאה הרביעית למספרם.

(2) נפטר שנת שצ"ד.

(*) הערה: השם מלמד היה לפניו תואר נכבד, עד שגם די היה מלמד את ישראל "כי אני ד' מלמדך להועיל" (ישעיה נ"ח) "ומלמד לאנוש בינה" (תפלת י"ח), אבל בדור תרפוכות נעשה שם "מלמד" לשם גנאי לכל בטלן וביש גדא שלא יציל לכל, ואדרבא עליו (על המלמד) נאמר "ומצדיקי דגים ככוכבים לעולם ועד" (ניאל י"ב), ועיקר הוראת מלמד הוא רגילות, כמו המלמד ידי לקרב" (תהלים קמ"ד), והרבה מנדולי הרבנים היו מלמדים ר' יוסף תאומים כחבר דפרי מגדים על יו"ד חותם עצמו בהקדמתו "מקרי דרדקי מלבוב" ור' זברהם גוכבינר בעל מג"א כל ארץ היה מלמד, ואיסור גדול לכנותו ולבוותו בשם מלמד וגדול עונן מאד מלמד וינוקת בשכר אינו עולה לקביעות עתים לתורה (ברכ"י בשם מורו זקנו מהר"א אז לאי נ"י קנ"ה) ולפי זה הלימד בישיבה בעת קבוע ומקבל פרס מאותו הלימוד אינו עולה לקביעות עתים, ואין מברכין ברכה לאחר הלימוד הטעם מיעוט דרגיית התורה כל היום וכל הלילה ואין שעה שאינו חייב בתורה ע"כ לא שייך לאחריו (ארחות חיים סי' מ"ז בשם הב"י).

יב.

נוהגים לומר ברבני נפשי בר"ח אחר שיר של יום.

הטעם לפי שיש בו "עשה ירח למועדים" (טור או"ח תכ"ג) ועוד ששיר ברבני נפשי היה שיר הלויים בבית המקדש לקרבן מוסף ר"ח (ערוך השלחן או"ח תכ"ד בשם מס' סופרים פי"ט ששיר זה היה בר"ח עיי"ש).

סימן ס

ראש השנה *

א.

עושין לר"ה חלות כמו צפרים

הטעם לרמוז בזה שיטפיע ד' עלינו רחמים ככתוב (ישעי' ל"א) וכצפרים עפות כן יגן עלינו וגו'.

ב.

מחלקים בין ר"ה ליוה"כ לביבות חנם אין כסף

(ירושלמי סוף פאה).

הטעם שבאם ח"ו נזר שיבוא לידי כו"מ בשר ודם יבטל הגזירה רעה במה שנופל עתה ונהנה משל אחרים.

ג.

אומרים בכל חדש אלול הקאפיטל לדוד ד' אורי וישעי וגו'.

הטעם שאומרים בכל חדש אלול לדוד ד' אורי וישעי וגו' משום שהמדרש שוהר טוב (ו) דורש אורי בראש השנה (** וישעי ביום כפור ממי

(*) הערה: מספר היצירה שאנו מונים וסופרים ידעתי גם ידעתי שרבים ונכבדים יחלוקו ויאמרו שמבריאת חבל ומלואה ימנו אלפי שנים לאין חקר וכן מצרים מהפארים שחמתם באצטגניות קרמה ממאה אלף שנים, אכן הבל יפצה פיהם וכל דבוייהם ישא רוח ייבי בס' מאור עינים מעזריה בן האדומים באמרי בינה ושם תראה נכחות שמספרנו שאנו סופרים אמת ויציב.

(ו) קרוב לאחרית הגאונים.

(**) הערה: לשלוח כרכיסי שנה טובה איש לרעהו לר"ה לא מכקר טהור הוא.

אירא בתור, ועוד שזכר עם לולא האמנתי אותיות אלול וכתוב כי יצפנתי בסבה רמו לככות.

ד.

החזן מתחיל אשרי קודם שאומרים סליחות.

הטעם מפני שהוא תהלה ושבח גדול להשי"ת (טור כ"י תקפ"א בשם פרקי דר"א)

ה.

נוהגים לקים בבקר לומר סליחות * בשבוע שקודם ראש השנה, ולמה הש"ץ מתעטף בציצית כשמשכימים לסליחות הלא גילה אין זמן ציצית, ומפני מה מתחילין לומר סליחות ביום א' שבשבוע שקודם ר"ה דהיה די אם מתחילין ר' ימים קודם ר"ה.

מקור הסליחות לדעת בעל תנא רבי אליהו זומא סוף פכ"ג הוא מפני שהיה דוד מצטער על ישראל במה יהיה כפרה לעונותיהם ואמר הקב"ה לדוד בשעה שהצרות באות על ישראל בעונותיהם יעמדו לפני יחד באגודה אחת ויתודו על עונותיהם לפני ויאמרו לפני סדר סליחה ואני אענה אותם, ובמה גילה הקב"ה אותם זאת? א"ר יוחנן הקב"ה גילה זאת בפסוק, ויעבור ד' על פניו ויקרא וגו' שירד הקב"ה כשליח צבור וכו' וגילה לו למשה סדר סליחה וכו'. והסליחות בערב ר"ה נקרא "זכור ברית" מפני רבוי הסליחות והסליחות עוד מימי התלמוד (עיין מחזור הוצאת היידענהיים ליו"ט קודם נעילה) והרבה סליחות נחשפו, ** והסליחות שאומרים בשני והמשי אחר סיום שמו"ע נסדרו בזמן הגאונים ובמאות חמש עשרה והשש עשרה נפרדו נהגי הספרדים והאשכנזים אלה מאלה בסדר הסליחות, ומשכימים לקום באשמורת הבקר הטעם משום דאיתא במדרש שהקב"ה שם

מנהג ישן הוא בעמים, הפרסיים שלחו איש לרעהו בצים כתוב עליהם ברכות שונות, פרומי שלחו מתנות יקרות לשנה החדשה, בבריטניא הישנה היה מנהג שמלכם היה יכול לשאול ולבקש חפץ יקר ודבר נחמד מאד על שנה החדשה, וכן יתר העמים שלחו ברכות איש לרעהו כחפץ לבם, ומהם למדו היהודים גם הם לעשות כמעשיהם ושולחים כרטיסי שנה טובה לשנה החדשה (ראש השנה).

* נקראים סליחות ע"ש שבהם קבוצים תחנונים לפני הקב"ה על סליחת עונותינו.
** תערה: אומרים מכניסי הרחמים בלה"ק הטעם לפי שאין מלאכי רשות מכדין בלשון ארמי.

בג' שעות אחרונות מהלילה בעוה"ז זהרי הוא קרוב לנו בכל קראינו אליו באותו הזמן (לבוש) ומעם לד' ימים שלפני ר"ה משום בכל הקרבנות נ' והקרבתם זכר"ה נאמר ועשיתם שיעשה אדם עצמו קרבן בר"ה ולהכי צריך ד' ימים לביקור מפני המומין ועי"ז יפשפש ויבקר חטאיו דומי' דקרבן (עט"ק סי' תקפ"א בשם זכרון משה) ובהגהות ספר המנהגים אשר הובא ברמ"א ובלבוש איתא עומדים לסליחות בכל שנה לפני ר"ה וזה רמזו „אתם נצבים היום בגימ' לעמוד לסליחות והא דהש"ץ מתעטף בטלית כשמשכימים לסליחות אעפ"י שאין זמן ציצית הטעם משום דאיתא (ר"ה י"ז) שנתעטף הקב"ה בש"ץ והראה למשה רבינו י"ג מדות (עיין מהרש"א שם) אלמא כשאומר י"ג מדות יתעטף בציצית וכן איתא במדרש נתעטף הקב"ה בטלית כשליח צבור ל"ג מדות (לבוש או"ח תקפ"א. ועיין מגן דוד שם ס"ק ב) בענין פיוט י"ג מדות מדת הרחמים עלינו התגלגלי כתב בספר אורחות חיים סי' תקפ"א אות ד' בהגהות וז"ל: שמעתי שמתחלה ניתקן שיאמרו הקהל להש"ץ שיעורר ויגלגל עליהם מדת הרחמים ויפיל תחנתם לפני קונו והש"ץ עונה יהירצון מלפניו שומע קול בכיות וכו' וכן תמכתי יתדותי וגו' הכל מדבר הש"ץ עי"ש, ובפיוט „את דמעתי שימה בנאדך" אם אינו בוכה לא יאמר זה דמיקרא דובר שקרים כדכתב בספר החסידים סי' ר"ן הביא דברי הרב אליהו רבה בסי' תקפ"א סק"ט וזה שמתחילין לומר סליחות ביום ראשון שבשבוע קודם ר"ה משום שהוא יום מסוים דלא יטעו העם (דרישה סור או"ח תקפ"א) אבל אסור לילך לסליחות אעפ"י שהוא בלילה אפילו ביום ראשון של סליחות, אמנם זכור ברית דהיינו ערב ראש השנה שהוא יום התענית לכל משמע דשרי (ד"מ תקפ"א), ומביא שערי תשובה או"ח תקפ"א שיותר מוב בימים אלו (של ר"ח אלול) להרבות סליחות ותחנונים עם הצבור מללמוד וכתב שכן ראה ר"י לקצת רבנים שתמיד היו עסוקים בגופי הלכה ובחיבורם ובחודש אלול היו מניחים קצת כסדרם ללמוד גירסא רק תחנונים, עכ"ל *

(*) הערה: אחר הסליחות דערב ר"ה נכון לומר לכלי עצמא תתקבל בחקדיש אף אם יתפללו שחרית תיכף בלתי שום הפסק בין הסליחות להתפלה כיון שמפסיקין קצת בינתיים להכין את עצמם בנקיות להנחת תפילין או טבילה. וראוי לומר תתקבל בכל ימי הסליחות כי אף על בקשה כל דהו שייך לומר תתקבל. ובה"ב אז בקשות שאומרים לפני ברוך שאמר הם כבקשה אחת וגיגה מבדילה בין הסליחות לבין התפלה. ובערב ר"ה אומרים תחנון רק באשמורת בסליחות ולא בתפלה הטעם מפני שרגילין לסיים קודם עלות השחר (מג"א או"ח תקפ"א בשם מהרי"ל) ומפסיקין לתקון יום אחד קודם ר"ה הטעם משום לערבב השטן (מג"א שם בשם מנהגים):

אוצר כל מנהגי ישרון

ובערב יום כיפור אין מרבבים בתחנונים וסליחות המעם כדי להראות בזה שהוא יו"ט (שבלי הלקט כלל ק"מ):

ו.

מדוע בר"ה ויו"כ מברך הש"ץ הברכות של נטילת ידים ואשר יצר וגו' בביהכנ"ס ברבים.

המעם פשוט משום שבאותם הימים על פי הרוב נעזרים בלידה כל הלידה ואומרים שירות ותשבחות וע"כ מברך הש"ץ בקול רם הברכות הנ"ל להוציא ידי חובתם (ראיתי):

ז.

מדוע בליד א' דר"ה אחר הפלת ערבית אומר כל אחר לחבירו "לשנה טובה הכתב" ובשחרית אין אומרים זה.

המעם משום שאסור להחזיק לחבירו לרשע או לבינוני ובשלוש שעות הראשונות נידונים, ואחר התפלה כבר נדונו, ומסתמא כבר נכתבו לחיים ואין צריך לבקש עליו שיכתב לחיים:

ח.

מגננים בתפלה כל ימים נוראים בניגון שוה בכל המדינות,

מקור המנהג הזה הוא מעת שהיו ישראל אנוסים בשפניא איזר שמרו דתם ואמונתם בסתר והיו מתאספין ביערות ובמחבואות בימים הנוראים ביחד והיה להם סימן בהנגונים אם האנשים האלה המה מעדתם, וגם בזה עוררו את עצמם להתפלל בלב ונפש ומעמקות הלב ועל כן היה להם ניגונים מיוחדים לכל דבר ולכל רגל (ליקוטי פרדס) (1):

ט.

משניין ניגון הקריאה דר"ה ויו"כ מכפי הניגון שקורין בכל השנה שבת ויו"ט.

המעם מש' ובכדי לזכור יום הנורא ויטו אונם להקריאה ויכוונו בזה לתקן מה שפגמו בקריאה בכל השנה, וכן נהג מהר"י סג"ל (מהרי"ל).

(1) ליקוטי פרדס מרש"י שכירר תלמיד רש"י ר' שמואל מבונבורק.

י.

בימי ר"ה ויוה"כ עונים הקהל בחזרת הש"ץ התפלה וכתוב
לחיים וגו' ובספר חיים בקול רם אבל זכרנו ומי כמוך
אין עונים.

מנהג זה נתיסד עפ"י מה שכתבו הספרדים שזכרנו ומי כמוך נתיסד לבקש
על חיי עוה"ב הנצחיים, ונוסח וכתוב וגו' ובספר חיים הוא על חיי
עוה"ז, ולכן אף שראוי לאדם להאמין שגם אם יכתבו הקב"ה לחיים
הנצחיים בשנה זו הוא ודאי למובתו עפ"י הכמתו של הקב"ה עכ"ז אין
להקהל לבקש על זה בקול רם יחד משום שיפה שעה אחת בעוה"ז לעבוד
את ד', מכל חיי עולם הבא שכיון שמת נעשה חפשי מן המצות כנודע,
אבל על חיי עולם הזה אנו עונים בקהל בקול רם וכמ"ש (קהלת ד') והחוט
המשולש לא במהרה ינתק תפלת היחיד וחזרת הש"ץ שמוציא הצבור
ועניית הקהל, וזהו הטעם לפסוקים ונוסחאות שיש בסדורים בכמה ענינים
שנרשם לומר שלש פעמים שהוא מטעם והחוט המשולש וגו' מטעם אחר
משום שלא יתכן שאחר שכבר ביקש דבר היותר גדול שכבר אמר בהודאה
וכתוב לחיים טובים שיאמר שוב עם הש"ץ זכרנו שהוא דבר היותר קמן
שאין אומרים בו לחיים טובים זכן בספר שהוא ג"כ דבר היותר גדול (ראיתי):

יא.

מדוע ולמה אומרים הקאפיטל למנצח שבע פעמים קודם
תקיעת שופר, ומפני מה הקדימו תקיעות מיושב לתקיעות
מעומד שהן עיקר.

לומר למנצח קודם תקיעת שופר תקנו חכמי התלמוד (עיי' סופרים פ"ט ה"ב)
מטעם התקנה כי מצינו שהמלך דוד אמר המזמור כאשר כבש ירושלים
מידי היבוסי ושר המזמור כאשר ראה כי הבינו ד' למלך על כל הארץ
(ילקוט תהלים ס"י תשנ"ד) ובעת שיכירו וידעו כל יושבי תבל כי לר' המלוכה
אז כל העמים יתקעו כף ויכירו כי ד' אמת ותורתו אמת והוא מושל על
כל העולם:

ימה שאנו אומרים שבע פעמים למנצח קודם תקיעת שופר יש לרמוז
שתוקעין עשרה קולות: תשר"ת, תש"ת, תר"ת, חסר מהם ב' תקיעות
כי בתנאי סג' בתקיעה א' (לאחריה ולפניה) (בין הסדרים כמוש"כ הרמ"א ס'י
תק"צ ס"ו) וכן קול התרועה מתשר"ת לא יחשב כי שברים תרועה נחשב
כאחת על כי ביחד מריעין דרי תשר"ת ג' קולות ונשאר רק שבעה, ע"כ אנו

אומרים ו' פעמים למנצח שנזכר בה תרועה וקול שופר * (כן כתב לי הרב הגאון ר' אלכסנדר משה לפידות אב"ד דראסיין פלך קאוונא) מעם אחר, שבע פעמים למנצח הוא כנגד שבעה רקיעים שהוא ית"ש ברא כי אז פרסמו או"ח שעל כל חלק מעולם העליון יש מלאך ושר המושל ושליט כמו שמאמינים היאפאנים באלים שבעה. לכן כפרמלים אנחנו כי היחיד ומיוחד מושל בכל בשמים ובארץ, ס' תקנות ותפלת. המעם למה הקדימו תקיעות מיושב לתקיעות מעומד שהן עיקר (עיי' טור וב"י הרי"ף ור"ן): אמר ר' יצחק למה תוקעין ומריעין בר"ה כשהן יושבים כדי לערבב השמן (ר"ה ט"ז) פירוש כדי שיתערבב מיר בתקיעה ראשונה שלפני התפלה ולא יקטרג בשעת התפלה מה שפירש"י במס' ר"ה כדי לערבב השמן כיון שיראה שישראל מחבבין את המצות יירא לשמנם, פליאה! הכי עבור שישראל מחבבין את המצות יירא להגיד העבירות שלהם? אמנם כן הנה חז"ל אמרו דמי שעושה תשובה מיראה זדונות נעשו לו כשגגות, ומי שעושה תשובה מאהבה זדונות נעשו לו כזכויות, וזה כוונת רש"י ז"ל כיוון שיראה שישראל מחבבין את המצות שעושים דרך חבה ואהבה יירא לשמנם להגיד העבירות שבהם כי מכל עבירה שוגיר עליהם יתוסף עליהם עוד זכות ומצוה לכן שתיקתו יפה מדיבורו (ראיתי ושמם כתוב בשם הגאון ר"ע איגר ז"ל) ובירושלמי מביא שמכח תקיעה ראשונה מתערבב בשניה עיי"ש, אבל לעולם עיקר התקיעה היא מעומד היינו תקיעות של סדר הברכות (עיין שלטי גבורים אות ג') * לדעת

* הערה: איש אחד בקש מרעהו שיקנה לו שופר אחד במתנה. וכן עשה וקנה שופר בצדו ולהרע היה שופר אחר ואנשי העיר הפצירו בהאיש שהוא שקנה השופר למתנה שיתן השופר לבית המדרש באמרם כי לרעהו יש לו שופר מביא בשו"ת דבר אליהו סי' י"ז מסוגיא דהגוזל עצים ק"ב ומה שכתבו הפוסקים בח"מ סי' קפ"ג והעלה שם דודאי זכה בהשופר האיש בצד מי שקנה ואם יתקע בו אחר הוי כאלו גזל שופר ותקע בו ואעפ"י שאין בשמיצת קול דין גזל שהרי בשמיצתו אינו נוגע בשופר כלל מ"מ כיון שעיי' גזל באה המצוה אליו לא יברך עליה כדין מצוה הבאה בעבירה ולכתחלה ודאי אסור לתקוע בו. והא דאמרינן ניהא ליה לאינש דליתעביד מצוה בממוניה היינו במי עלוקה גזוף שאלה לא בשלקחו דרך גזילה.

* הערה: מפני מה נוטלין שכר בצד תקיעות שופר דהא קיימא לן מה אני בחנם וכו' הטעם דמשום דגבי שופר מן התורה אין לנו חיוב אלא שלש פעמים תר"ת ולזה לא היה צריך שכר אלא דרבנן תקנו לתקוע תשר"ת שלש פעמים ולתקוע בברכות וכיוצא שהתוספות מרובה על העיקר והתקוע בא בשכרו על התוספות הנה וכיון שהוא מדרבנן יכול לקבל על זה שכר ומשום דיש לפקפק דמאתר דמה שאנו

אוצר כל מנהגי ישראל

הגר"א שאין לבכות בר"ה כמבואר בעזרא: אל תבכו וגו' מעשה רב 1) ואין מאריכין בתפלה יותר מדאי כמו שארי יו"ט (הגר"א באו"ח תקפ"ד)

יב.

מדוע מכסין השופר בשעת ברכה לתקיעות.

בבאה"ט או"ח סי' תקצ"ג הביא ד"ש לכסות השופר בשעת ברכה ולא נדע מעם כיסוי זה. אמנם בהחבצלת שנת העשרים מספר 43 כתב שופר אחר המעם משום שהוא לזכר מה שאמרו בבראשית רבה פ' נ"ו ובפסיקתא שהצניע אברהם אבינו ליצחק בשעת בנין המזבח עד העקידה ממש טלאיורקבו אבן ויפסול, וכיון שהתקיעה בשופר של א"ל זכר לעקדה ואילו של יצחק עשו זה ג"כ לזרזותא, כן מפורש המעם במאמר קדמות הווהר להגאון רד"ל ז"ל:

יג.

מדוע נזרו רז"ל בשופר ולולב ומגילה שמא יעבירו ארבע אמות ברשות הרבים יותר ממילה שהרי מילה דוחה שבת ולא חששו להעביר ארבע אמות.

המעם משום דכיון שהמילה אינה מוטלת רק על יחידים כגון על האב או על ב"ר לא חששו שמא יעבירו ארבע אמות ברשות הרבים כי האחרים שאין המילה מוטלת עליהם ינעומו מזה ויזהירו, אבל שלשה אלה הם ענינים מוטלים על כל ההמון לכן אפשר שיתעו בו רבים מעמי הארץ.

תוקעין כל הסדרים הללו הוא משום דמספקא לן בתרועה האמורה בתורה אי גנוחי גנח וכו' הוי ספקא דאורייתא ואסור ליטול שכר אלא דהא לצאת ידי ספק זה די בשלשים דמיושב דהתקיעות שעל סדר הברכות וכן מה שתוקעין עוד אין חיוב מן התורה כלל.

1) בעל מעשה רב (הר"ר ישכר בער או ר' בערעלע בונעס) נולד ביום ח' אדר תקל"ט בק"ק ארלא וימת ט"ז מנחם אב תרט"ו הוא התבונן על מנהגי הגר"א ואסף הליכותיו ודרכו בקדש בספר בשם: "מעשה רב" ווילנא תקצ"ב ונדפס מחדש עם הפרושים בשם פעולת שכיר. הגהות הרש"ש. סדר כהלכתו. תפארת צבי מראה יהושע דברי שלמה. גרגרים מהרמ"ז (מהרב ר' משה זלאטאווער) חדושי מהר"ל ואמרי שמואל בשנת תרמ"ז בוילנא. ונדפס זה פעמים רבות בדפוסים שונים זה מרחיב וזה מקצר.

יד.

מפני מה מאריכין בתקיעה אחרונה ונקראת תקיעה גדולה.
הטעם למען ישמעו העם וידעו שסיימו הקולות ויאמרו „אשרי העם יודעי
תרועה” והראי' בפסוק „במשוף היובל המה יעלו בהר” נמצא
שמשרכת הקול סימן לסילוק שכונה (מהרי"ל)

טו.

אין אומרים „מסוד חכמים ונבונים” ביום שני דר"ה במוסף.
הטעם כתב עט"ק תר"א, משום כי „מסוד” אינו אלא רשות לש"ץ על
הפיוט וכיון שאין אומרים פיוטים בברכה ראשונה ביום ב' דר"ה
רשות אינו צריך.

טז.

מפני מה אנו אומרים „לאל עורך דין” ביום א' דר"ה בשחרית
וביום ב' דר"ה אומרים אותו במוסף.

הטעם משום דפליגי (ע"ז ד') אי הקב"ה דן עולמו בשלש שעות ראשונות
או בג' שעות שניות, ובעל הפיישן לא ידע להכריע אי אמרינן שבשלש
ראשונות דן והוא בזמן תפלת שחרית או בשניות והוא זמן תפלת מוסף
לכן צוה לומר הפיוט המוכיר הזמן ביום א' דשחרית וביום שני במוסף,
וביזכ אומרים בשחרית מפני שהוא דן כל היום מבקר עד נעילת השער.
יו.

למה פותחין הארון הקדש בתפלת „עלינו” במוסף לר"ה ויו"כ
ואין פותחין בכל השנה, ופותחין הארון בשבת באנעים
ומירות.

הטעם משום שעלינו לשבח היא תפלה גדולה ונוראה, וכפי המקובל תיקן
אותו יהושע בן נון בזמן שכבש יריחו וסבב אותה שבע פעמים
וראי' לאמרו בכוונה ובמתינות, יען דפתיחת הארון הוא לעורר הכוונה
דוגמא לביאת מקדש לפני ולפנים שכתב הרמב"ם שלכן לא בא הכהן
הגדול לפני ולפנים רק פעם א' בשנה כדי להגדיל הכוונה ולהקדיש הקדוש
בכל מיני קדושה, ולכן לא רצו לתקן עיפתחו הארון בכל עת שאומרים
עלינו בבקר ובערב לעורר הכוונה, כיון שאם ירגילו בפתיחת הארון לא

יעשה אצלם שום רושם לעורר הכוונה, ולכן תקנו לפתוח הארון רק בר"ה ויו"כ באמירת עלינו להודיע לעם שבשבת זה צריכין לכוון ביותר אף בכל ימות השנה (עיין לבוש אנ"ח קל"ג) ומה שפותחין הארון בשבת באנעים זמירות הוא לזכרון על בית המקדש כה אמר ד' (יחזקאל מ"ו) "שער החצר הפנימית הפונה קדים יהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח וביום החדש יפתח" ועל זכר זאת אנו פותחין הארון בשבת באמירת שיר היחוד שהוא שבת גדול, ובששת ימי המעשה סגור, ולפתוח הארון לשיר היחוד בכל יום הוא כאלו אומר הלל בכל יום שמחירך ומגדלך בזה, כי אז יהיה הדבר בפיו כומר וכמתלוצץ עיין לבוש בענין הלל).

יח.

למה מוסיפים בר"ה בעש"ה פסוקים של מלכויות פסוק וידעת היום והשבת אל לבבך וגו' ומפני מה אין מזכירין ר"ח בתפלת ר"ה.

הטעם לפי שבין עשרה פסוקים של מלכות חושב פסוק "ויהי בישרון מלך" וגו' ויש דעות במדרש רבה ויקהל פמ"ח ובמדרש תנחומא פ' תשא שאומרים שהפסוק "ויהי בישרון מלך" קאי ונאמר על משה רבינו ע"ה, ע"כ אנו מוסיפים פסוק של תורה: וידעת היום וגו' (דברים ד' ל"ט) דלדעת ר' יוסי (ר"ה ל"ב) דהלכה כוותיה הוא מלכות. ע"כ אנו מוסיפין הפסוק וידעת היום וגו' (חדושי הרש"ש¹) מ"ר ויקהל פמ"ח: אין מזכירין ר"ח בתפלת ר"ה הטעם כדי שלא לתן ליום זה מעלה מצד שהוא ר"ח ור"ח נכלל במה שאנו אומרים לזכרון דקאי גם על ר"ח, וכתיב בכסה ליום חגנו והוא ר"ה שהחדש מתכסה בו. (עירובין דף מ')

יט.

הולכים בראש השנה אל נהר שיש בו דגים לומר תשליך. ומדוע מנער שוליי הבגד אחר תשליך.

הוא כדי להזכיר זכות העקדה, כי בשעת הילוכם לעקידה עשה השמן נהר

(1) הרש"ש נולד בעיר זאסקוויטש פלך ווילנא בשנת תקנ"ד 1794 ומת בוילנא בשנת תרל"ב 1872 שטראשון על כי אחר חתונתו התישב במקום חתנו בכפר שטרעשון שנקרא בפי ההמון שטראשון.

גדול בדרך לפניהם אמר אברהם: הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש, אז גער ד' בשמן (מהרי"ל) ומאמר זה הוא במדרש תנחומא פ' וירא וז"ל: ביום השלישי, וכי מאחר שהדרך קרובה למה נתעכב שלשה ימים? כיון שראה (השטן) שלא קבלו ממנו, הלך ועשה לפניהם נהר גדול, מיד ירד אברהם לתוך המים והגיעו עד ברכיו, אמר לנעזיו באו אחרוני ירדו אחריו, כיון שהגיעו עד חצי הנהר, הגיעו המים עד צוארו באותה שעה תלה אברהם את עיניו לשמים ואמר לפניו רבש"ע בחרתני והורדתני ונגלית לי ואמרת לי: אני יחיד ואתה יחיד, ועל ידך יודע שמי בעולמי, העלה יצחק לפני לעולה, ולא עכבתי והריני עומק בצוויך ועכשיו באו מים עד נפש, אם אני או יצחק בני טובע מי מקיים מאמרך? מי יחיד שמך? א"ל הקב"ה, חייך! שעל ידך יתחד שמי בעולם, מיד גער ד' על המעיין ויבש הנהר ועמדו ביבשה עכ"ל. עוד טעם אחר לתשליך, כי אנו נמשלים לדגים חיים הנאחזים במצודה פתאום, ועל ידי זה מהרהר בתשובה וכן לרמוז כמו שכתוב ותשליך במצולות ים כל חטאתם שיכופרו עונותינו ולא יזכרו, ומנערים שולי הבגדים והוא ג"כ לרמוז בעלמא ליתן לב להשליך ההטאים ולחפש ולחקור דרכים מן הוא והלאה שיהיו בגדינו לבנים ונקיים מכל חטא, עוד טעם מפני שמצינו (נחמיה ה' 1) כאשר צוה שימחלו חובותיהם ולהשיב המשכנות ויאמרו נשוב ומהם לא נבקש, כן נעשה כאשר אתה אומר ואקרא את הכהנים ואשביעם לעשות כדבר הזה, גם, חצני נערתני ואמרה ככה יגער האלהים את כל איש אשר לא יקיים את הדבר הזה והכוונה שהיה מנהגם לעשות פעולה בדמיון הדבר שיתקיים אח"כ בחיוב, וכן מצינו פעמים רבות, קום התהלך לארכה וגו' (ברשית י"ג) וכן ביחזקאל ד' ומכאן בא המנהג לנער הבגדים בשעת תשליך, לדמיון כלומר הנער ותשליך עונותינו במצולות ים לחיוב אשר לא יזכרו ולא יפקדו (ת"א ג' ד), והגאון בית מאיר (על או"ח הגדפס מחדש) שהוא על שם הפסוק (שמואל א') וישאבו מים וישפכו לפני ד' ובתרגום יהונתן ושפיכו ליבתהון בתיובתא כמ"א לפני ד' ורש"י פי' סימן הכנעה הרי אנו לפניך כמים הללו הנשפכין עכ"ל.

יד.

למה אנו עושים ב' ימים ר"ה בכל מקום אף בארץ ישראל ואפילו בזמן שבית המקדש היה קים היו עושים שני ימים: המעם משום שדעת הירושלמי (ר"ה פ"א) שראש השנה הוא עיקר הדין

(1) נחמיה עלה מבבל לירושלים שלש עשרה שנה אחרי עזרא כי עזרא עלה מבבל לירושלים בשנת 522 לפני מספר הנהוג.

אוצר כל מנהגי ישראל

וגמרו, ולפי שדיני נפשות אין גומרין בו ביום רק בעי דמעבד הלנת דין כמה דתנינן (סנהדרין ל"ב): דיני נפשות דנין בו ביום וגומרין ביום שלאחריו לכך תקנו שאף בזמן המקדש ב' ימים ר"ה אבל יו"כ שלא נתקן לדון בו כלל לפי דעת הירושלמי שם רק לכפרה שעצמו של יום מכפר לבן הוי רק יום אחד. טעם אחר, כתבו הפוסקים לפי שהוא חל בר"ח ולא ידעו מקודם שבאו העדים מתי יו"ט ואם באו מן המנחה ולמעלה נוהגים אותו היום קודש ולמחר קודש, לבן אף בזמן הזה עושים כן אף שלא שייך היום טעם קלקול השיר של יום כדאיתא במס' ר"ה וביצה (ח"א כלל קל"ט סעיף י"ד).

כא.

מדוע בוכה הש"ץ בימים נוראים כשאומר "המלך":

הטעם משום דאיתא (מס' גיטין ג') כי מטא ר"י בן זכאי לגבי שר צבא רומי אמר שלמא עליך מלכא שלמא עליך מלכא, א"ל מיחייבת תרי קטלא, חד דלא מלכא אנא, וחו אי מלכא אנא עד האידנא אמאי לא אתית לגבאי, ועל דא קא בכין בהמלך. *

כב.

מדוע כל התפלות מן ר"ה ויו"כ אינם אומרים הקהל אותו החרו שאמר החזן, כמו שנרפס במחזור כמו: "אתה הוא ד' אלוהנו בשמים ובארץ גבור ונערץ" והקהל עונים גבור ונערץ דגול מרבבה הוא שח ויהי. גם בפיוט "אדירי איומה יאדירי בקול" אומרים הקהל "ד' מלך, ברואי ברכו בקול" והחזן שונה ברואי ברכו וגו' והקהל אומר ד' מלך גבורי גובה יגבירו בקול, וכן בשאר תפלות.

הטעם בזה כי בזמן הפייסנים לא היה עוד דפוס וכל פיוט היה כתוב על גיר או קלף ושלחו לכל בני ישראל שיאמרו אותם בתפלותיהם

הרעה: *) מי שהיה נוהג לבכות בתפלות דראש השנה ויום כפור כמו שכתב האר"י ז"ל, והאיש הזה בא בימים וירא לבכות מפני ראות עיניו, יפה עשה

כי כונתו רצויה ורחמנא לבא בעי לב נשבר, ואף לדבר מצוה כגון לספור לצרה וכיוצא אם יודע שמזיק לראות עיניו יכול למנוע מלבכות כדאשכחין ברבי חנינא (שבת קנ"א) שלא בכה על בתו שמתה, עיי"ש.

והכותבים את הפיוט לקחו שכרם הרבה מאוד, לכן לא היה נמצא כי אם שנים בעיר ואחר במשפחה, והנמצא היה רק בעד החזן והקהל החרושי ולא אמרו כלום, ובהגיע לתפלת שיר ושבת לר' וענה החזן בקול רם והעם ענו מלים אחרים רק התוכן מן התפלה או הדברים אשר שמעו מפיו החזן כמו שירת הים משה אמר „אשירה לר' כי גאה גאה“ ובני ישראל אמרו גם הם אשירה לר', וכן החזן אמר „אתה הוא אלהינו בשמים ובארץ“ ענו הקהל „בשמים ובארץ“, וכאשר אמר החזן גבור ונערץ דגול מרבבה, ענו הקהל „דגול מרבבה“ וכן בפיוט „אדירו איומה יאדירו בקול ר' מלך“ ענו הקהל ר' מלך, וכן בפיוט האוחז ביד, אולם כאשר נמצא הדפוס ונדפסו מחזורים וכל אחד ואחד אוחז ביד מחזור לעצמו ולא היו צריכין להמתין על החזן הקדימו לומר קודם החזן, ואח"כ כאשר אמר החזן אותו החרו לשקהל אמרו ענו הקהל הלאה ומהעת ההיא נשאר לנו הטנהג שהקהל אומרים קודם וזה שהעם קוראים אותם „תפלות“ שוגים כי אינם תפלות רק תהלות ותשבחות. *

הערה: *) האגדה מספרת כי לר' שמעון הגדול הוא הפייטן הידוע ממגנצה היה בן קטן ושמו אלחנן אשר גנב ע"י השפחה הנוצרית והובא בדת הקתולית במאה העשירית ואלחנן הגנוב נתגדל בידי הכהנים עפ"י דרכם וילמדוהו תורתם ויביאוהו עד חקק אלוה, אחרי כן בא לרומי, ויצל במעלות הכהונה עד הגיעו למעלה העליונה מכלם והיה לאפיפיור (פייס) אצל הוא זמר את מולדתו ונפשו כלתה לראות את אביו אף ירא לגלות סודו, לאח ונה הערים עצה ויצו להארכיבישוף המגנצי להכביד ידו על היהודים אשר בממשלתו, וכאשר פלל כן היה כי כאשר כבדה יד הבישוף עליהם בחרו בר' שמעון הנכבד מכלם ללכת לרומי ולהפיל תחנתו בעד אנשי קהלתו לפני האפיפיור, ור' שמעון השתדל לבוא אליו ולהפיל תחנתו בעד עם עדתו. ואפיפיור הכירוהו כרגע כי אביו הוא אף משל ברוחי ויסתר סודו ור' שמעון התנפל לרגליו ויתחנן לפניו להעביר רעת הבישוף מעל היהודים יושבי מגנצה, ולא יכול עוד האפיפיור להתאפק ויצו לכל הנצבים עליו לצאת מפניו, ויתודע אל אביו, ויגד לו כי נאמן לבבו מעודו עם אלהי ישראל ועם תורתו ועמו, ויתן בידו מכתב להבישוף המגנצי להעביר מעל היהודים את רוע הגזרה. ור' שמעון מהר לשוב אל עירו וביתו, ולבשר לאשתו כי הנה נמצא בנם האובד, ופתאום נעלם האפיפיור מרומי עיר ממשלתו ויבוא בהחבא אל אבותיו במגנצה ושם שב לאמונת אבותיו בכל לבבו וברומי לא ידע איש אחריתו עד היום הזה. ואת שם אלחנן בנו זכר ר' שמעון בפיוטו ליוצר יום שני של ראש השנה בחרוזים הקבוצים לאמירת החזן שומרי מצות צדיק וצובד נ'טלם וכו' ר"ת שמעון, ברחמים יקיר צעירי כו' חקט כו' ר"ת בר יצחק, אל חנן נחלתו בנוצם כו' הוא על שם אלחנן בנו (ההגדה נמצאת בניהמ"ז של יעלנינעק חדר ה' 148 ומביאו דר' מ' גידעמאן בספרו התורה והחיים

סימן סא.

שבועות

א.

למה נקרא שבועות בשם עצרת.

הטעם לפי שבכל ימים טובים יש בהם מצות השייך לאותו יום כמו פסח יש מצות לסוכות יש מצות סוכה ולולב, בר"ה יש שופר, אבל בשבועות אין בו שום מצוה רק מה שאנו אסורין לעשות בו מלאכה, והוא עצרת מחג המצות, וכן נקרא שמיני עצרת משום שהוא עצרת ממנו כדאיתא ברש"י (במדבר כ"ח) אמר הקב"ה קשה עלי פרידתכם, והתרגום אונקלוס (1) תרגם (במדבר כ"ח) בשבעתיכם בעצרתיכון. טעם אחר כתב האבן שועיב שהוא מלשון מלכות כמו שנאמר (שמואל א' ט"ו) זה יעצר בעמנו. והרמב"ם פ' אמור כתב טעם אחר. זכר כתב הקבלה אמר לאמר: חכמי התלמוד* קראו את חג השבועות בשם עצרת, במשנה (חגיגה י"ז) עצרת שחל להיות בשבת ושם בתלמוד מניין לעצרת שיש לה תשלומין כל שבעה, וכן במקומות אין מספר במשנה ובתלמוד, שהוא תמוה, וביותר שהתורה לא קראה בשם עצרת רק את יום השביעי של פסח ויום שמיני של סוכות, אבל את חג השבועות לא קראה בשום מקום בשם עצרת, הטעם כי סמכו חז"ל בקריאת שם עצרת על מה שמצאנו בתורה שנקרא יום מתן תורתנו בשלשה מקומות בשם יום הקהל, ומוזה הרשו להם רז"ל לקרוא את יום זה בשם עצרת, שהוא ג"כ לשון קהלה ואספה כמו ביום השמיני עצרת תרגום עצרת כנישין, וכן אמור כ"ג) עצרת היא תרגומו כנישין תהון, וכן (יואל א') קראו עצרה אספו וקנים תרגומו ערעו כנישתא סבא וכן (בעמוס ה') הנה שם עצרת שבפי חז"ל הוא בעצמו שם יום הקהל שבפי משה רבינו ע"ה ובתורה תמימה דברים מ"ז אות מ"ט איתא טעמים אחרים.

(1) ערך המאה השנית לספירת הנוצרים.
הערה: *) בגמרא סנהדרין דף כ"ד איתא במחשכים הושיבני זו תלמוד בבלי. והיא תמוה הלא מתלמוד בבלי תורה יוצאה שהיא מאירה עינינו ואיך שייך לומר עליו במחשכים וגוי, וגם אמרו (שבת קמ"ה) יציץ ופרח אלו ת"ח שבבל שעושים ציצים ופרחים לתורה. אף י"ל כי התלמוד בבלי הוא עמוק בפנימיות מאד שהאור שנגלה לנו היא רק קצת מן הקצת אבל בעצמו הוא טמון טמיר ונצלם ומ שבחשך ווא אצלינו ומאמרי דרבה בר בר חנה יוכיחו ולכן אמרו במחשכים הושיבני שמרוב עמקו הוא כחשך שאין יכולים לראותו.

ב.

נוהגים שבחג שבועות מעמידים אילנות ותוחבים עשבים בבית תחת הקירה .

הטעם לפי שמתן תורה היה על ההר מלא עשבים ואילנות ולזכרון אנו עושים כן (לבוש תצ"ד), ומג"א באו"ח תצ"ד מביא הטעם שזכירו שבועצרת נידונין על פירות האילן ויתפללו עליהם, ועל מוב יזכר שם החכם הר"ר מרדכי ווייסמאן חיות (מו"ח) מווינץ שכתב לי לאמר: כי בס' ברכי יוסף (להג' אזולאי זצ"ל) איתא סמך ממ"ש באגדה דהמן אמר לאחשורוש דמנהג ישראל לשמות עשבים בעצרת *) ועוד טעם כי משה רבינו נולד ז' אדר ותצפננו שלשה ירחים עד ז' סיון ואז ותשים אותו בסוף וסוף הוא הקנים ועשבים שאנו שומחים לזכר הנם שנעשה למשה רבינו ע"ה (מליץ חדתי בשם הה"צ מגור ז"ל):

ג.

נוהגים להיות נעורים כל הלילה בליל חג השבועות.

הוא עפ"י מדרש חזית 1) ומדרש רבה שיר השירים פ"א ובפדר"א פי"א שהיו ישראל ישנים כל אותו הלילה שקודם מתן תורה שינת עצרת ערבה ומתוקה והלילה קצר, והיה משה רבינו מקיץ ומעורר אותם ובא עליהם בקולות וברקים, ולכן מראים אנחנו שאין אנו עושים כן (ספר ליקוטי צבי) וכן איתא במג"א או"ח סי' תצ"ד ולא נוהגים להיות נעור גם בליל שני הטעם משום חלישת האנשים הטבועים בדאגות ומרדות בפרנסה. (**)

הערה: *) יום טוב של עצרת ברור סימן יפה לכל השנה (ב"ב קמ"ז) פירש"י היינו יו"ט של שבועות ברור צח ולא יום המעונן כצצם השמים לטהר מתרגמינן לברירו וכן צוה אחיתופל את בניו לאמר: יום טוב של עצרת ברור זרעו חטים (ב"ב קמ"ז).

1) מדרש חזית הוא מדרש קהלת מתחיל בפסוק חזית איש מהיר במלאכתו, שנת ימי רבנן סבוראי עד מחצית זמן הגאונים.

הערה: **) יש מקומות שאין נופלין על פניהם (א"א תחנון) גם ז' ימים אחר שבועות והטעם מפני שהקרבות יש להם תשלומין כל ז' (באה"ט או"ח קל"א) ויש נוהגין שלא לומר תחנון עד י"ג ויש מקומות שאין נופלין בחדש תשרי עד ר"ח חשוון שהחדש מרובה במועדות, ומי שנוהג כן שלא לומר כל החדש אין מוחין בידו (שערי חשובה או"ח קל"א):

מדוע אומרים בשלש רגלים שלש עשרה מדות בשעת הוצאת ספר תורה.

הטעם לפי דאמרינן בגמרא (ר"ה ט"ז) בד' פרקים העולם נדון בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, וכחג נידונין על המים לכך אנו אומרים י"ג מדות שיזכור אותנו לטוב (ראיתי), ואומרים רבש"ע מלא משאלות וגו' אחר הי"ג מדות, וכשחל יו"ט בשבת אין אומרים י"ג מדות ורבש"ע משום שיש בו איסור תחנה בשבת, משא"כ ביו"ט דלא קפדינן כולי האי (עיי' מג"א סי' קכ"ח) וכן אומרים י"ג מדות בעשרת ימי תשובה ובהו"ר ואומרים אח"כ רבש"ע של ר"ה ויו"כ:

ה.

נוהגים ביום א' דשבועות קודם שמברך הכהן אומר החזן אקדמות מלין וגו' (.)

הטעם לפי שבימים הראשונים היו נוהגים להעמיד מתורגמן אצל הקורא ובפרט בימים השנים האלו: א' של שבועות ויום א' של פסח כמבואר במס' מגילה כ"ד ובתוס' שם ד"ה ובנביא, ובשני הימים האלו היו כתוב שם ומקרא עם התרגום, מתחלה היה כתוב הפסוק בחדש השלישי וגו' ואח"כ אקדמות מלין וכו' והוא רשות ופתיחה לכתורגמן מענינא דיובא. ובסוף אקדמות היה כתוב בירחא תליתאה וכו' שהוא תרגומו של בחדש השלישי. ואחר כך היה כתוב פסוק השני ויסעו מרפידים וגו' ואחר כך תרגומו, ועל דרך זה היה כתוב והולך כל הפרשה מקרא ותרגום מקרא ותרגום, עד פרשת וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר: ושם היה המתרגם מקדים לפניו פיוט ארוך על סדר א"ב ואח"כ התחיל הפסוק וידבר אלהים וגו' ותרגומו עד גמירא, ועכשיו אעפ"י שכבר נחבטל כנהג זה לתרגם מ"מ השארנו לנו שמך דבר מן המנהג הישן בפיוט אקדמות לזכרון המתורגמן וע"כ נוהגים שאין הקורא בתורה מנגן האקדמות רק איש אחר שלא יאמר כי תרגום כתיב בתורה, והמנהג הזה היה ג"כ בעת קריאת ההפמלה שהיו מתרגמין

הערה: (*) מחבר אקדמות ר' מאיר בר יצחק ש"ץ בווארמס או במאינץ שנת תתנ"ו 1098 לספירת הנוצרים.

אחר המקרא והיו אומרים תחלה בעין הקדמה להתרגום, והיא היציב פתגם, וכן היה המנהג בשביעי של פסח (שלחן הקריאה):

1.

מפני מה אין אומרים בשבועות יום מתן תורתנו * מו בר"ה ויו"כ יום סליחתנו שהם יום אחד ומתן תורתנו גם כן אחד. ומדוע אנו עושים שני ימים שבועות, אשר לא היה נופל בו שום ספק בעולם.

הטעם כתב ה' אבן שועב (1) בדרשותיו על התורה דף נ"ט שלכך אין אנו אומרים יום מתן תורתנו כמו ר"ה ויו"כ, לפי שאיננו מתן תורה ממש לכך אנו אומרים זמן, כי טוים ג' עלה משה להר ונתעסק בקבלתה ימים רבים מן ההר אל העם ומן העם אל ההר, ולכן אנו אומרים זמן מתן תורתנו, ובעבור קדושת היום הנכבד שיש בו מצד אחד אנו מזכירין בו גם מתן תורה שהיה ג"כ בו אעפ"י שלא נתנה עד יום אחד וחמשים, ולכן לא הזכירה התורה בזה החג מתן תורה אלא חג שבועות, ולא אמר כי בו נתתי לכם תורתי, כמו שאומר בפסח כי ביום הזה הוצאתי, וכסוכות כי בסוכות הושבתי עב"ד. ומה שיש לנו בשבועות שני ימים אשר לא היה נופל בו שום ספק בעולם כמו כל יו"ט שני שהיה מצד ספק, יען דיום ראשון משבועות לעולם חמשים יום מיו"ט ב' של פסח ומן פסח עד שבועות, כבר נתפרסם קביעות ניסן (עיי' רמב"ם פ"ג מקה"ת, הי"ב), הטעם כתב הרה"ג שלמה צבי שיק בסדר המנהגים דעוד בימי הבית עשו גם בשבועות יו"ט שני משום לא פלוג, אמו פסח וסוכות שיש בהם ספק, ומצד תקנה ולא משום ספק:

2.

מפני מה אנו קורין בעצרת מגילת רות ?

הטעם כתב הרב אבן ירחי בהלכות פוכה סי' נ"ח וז"ל בעצרת נהגו לומר רות שכתוב בו בתחלת קציר שעורים והוא זמן הקציר עב"ד, מעם אחר ונכון לפי שאבותינו לא קבלו את התורה, ולא נכנסו לברית אלא במילה ושבילה ורחיצת המים כדאמר (כריתות ט') והיא נתגירה בדכתיב

הערה: * הגר"א מוילנא הקשה הלא לכולא עלמא בעצרת נתנה תורה מדוע אין אנו שמחים בשמחת התורה בעצרת שהוא חג השבועות הטעם נמצא גמ' דבר

יום ביומו צד 10.

(1) בסוף המאה הראשונה לאלף הששי.

אוצר כל מנהגי ישרון

כי אר אשר תלכי אלף וגו' ואלהיה עמך עמי בדאיתא (יבמות מ"ז)
וכן ישרא נתיירו בקבלת התורה, ע"כ יתכן לקרות ס' רות בעצרת (אב"ן)
ומה שנוהגים שאין קורין רות רק ביום השני של עצרת, הוא עפ"י מה
עכתב האבן עזרא וכן הסכים הרמב"ן שמאמר אתם ראיתם כי מן השמים
דברתי עמכם וציוה על ע"ז ועל המשפטים היה אחר מתן תורה בו ביום,
והשכים משה למחרת ובבקר לכרות עמהם ברית על הכל ואז היה כריתות
הברית ושאמרו נעשה ונשמע ונכנסו אז תחת כנפי השכינה, לכן קורין ביום
השני רות שנכנסה תחת כנפי השכינה וכדלעיל, עוד יש טעם בזה שהתנסו
בחגיגה י"ז הביאו בשם הירושלמי שדוד המלך ע"ה מת בעצרת ואיתא (קדושין
ל"ח) שהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום אם כן יום לידתו
היה בעצרת, וספר רות סידרן שמואל לייחס תולדותיו של דוד המלך ע"ה
כמבואר בסוף הספר, ולכן נקרא רות על שיצא ממנה דוד שריהו להקצ"ה
בשירות ותשבחות כמבואר בב"ב י"ד, לכן קורין רות ביום שנולד דוד
וביום שמת (בכור שור 1) דף קכ"א ומביאו השערי תשובה באו"ח תצ"ד) ומ"מ
קורין ביום שני הגאון ר' יהודה בכרך בחדושים והגהות לט"ס פסחים דף
ס"ח כתב לאמר: דדוד מת בעצרת וא"כ נולד בעצרת, ועיקר קריאת רות
משום דוד, א"כ לפי זה היה לתקן לקרות רות ביום א' דשבועות, ולמה
המנהג לקרות ביום ב' דוקא, אמנם כד מעיינין אשכחן טעמא רבא דמנהג
העולם שקורין ביום ב' של עצרת היינו שבעה בסיון לדירן י"ל כי אז בעת
שמת דוד בעצרת היו הסרון, וא"כ היה אז עצרת בשבעה בסיון, וכי"צ
הא אולינין בתר ימי החדש וא"כ לעולם הוא בשבעה וא"כ שפיר תקנו
לקרות מניחת רות ביום שני שהוא לדירן בשבעה לסיון שהחדשים כסדרן,
והוא נכון מאד (ועיין בישועת יעקב או"ח ס' תצ"ד דבר נאה ומתקבל שדוד נולד ביום
ז' בסיון) ומג"א או"ח ס' ת"צ בשם ילקוט רות רמז תתקצ"ו מביא הטעם
שלכן קורין רות בזמן מתן תורה לעמך שלא נתנה תורה אלא על ידי
יסורין ועוני וכו' עכ"ל.

ח.

למה אומרים „מקדש ישרא והומנים" ולא והמועדים.

כתב רבינו בחיי בפ' בא וז"ל: ידוע כי כל מועדי התורה תלויים בזמנים, חג
פסח בזמן האביב (שהוא זמן קציר שעורים), חג השבועות בזמן הקציר

(1) ס' בכור שור (נדפס בסוף ס' תבואת שור ושמלה חדשה מחברם הג"מ אלכסנדר
סענדר שור חי במאה החמישית).

אוצר כל מנהגי ישרון

והוא קציר חטים שני (שמות כ"ג) והג הקציר בכורי מעשיך, חג הסוכות בומ' האסיף לכן תקנו לנו חז"ל בתפלה ובברכות לומר: מקדש ישראל והומנים ולא אמרו המועדים כלשון הכתוב, לפי שכל המועדים תלוי' בזמן ע"ש, ותקנו לומר מקדש ישראל והומנים ולא חג המצות בפירוש כמו שחותמין בר"ד ר"ה ויו"כ ישראל וראשי חדשים ויום הזכרון או ויום הכפורים, ה טעם פשוט עפ"י מה דאמרינן (בברכות מ"ט) שהכונה מקדש ישראל וראשי חדשים היינו שישראל הוא דקדשינהו לראשי חדשים, מקדש ישראל והומנים שישראל קדשינהו להומנים והוא על דרך שאמרו חז"ל (ר"ה כ"ה) אשר תקראו אותם אתם כתיב *) אתם אפילו מוידים כו' (והרמב"ם השמיט מוידין וכתב במקומו אנוסין, ומוידין דגמ' הבאור מוידין דיודעין שלא נראה אלא שצריכה בשביל איזה צורך דאמרינן שם בסמוך ר' חזיאל לסיהרא דהוי קאי בצפרא דעשרים ותשעה שקל קלא פתך ביה אמר לאורתא בעינן לקדושי כך ואת קיימת הכא ז"ל איכסא ואזלה ואיכסי ע"כ, לזה אמרו אתם אפילו מוידים שאף אם במויד פעלו שיהיה ר"ח ביום אחד מכל מקום המועדים קדושים והנה ואת רק על ר"ח אבל כיון שקדשו את החדש אין רשות לחז"ל להקדים או לאחר את החג לזאת בר"ח ור"ה שהוא נ"ב ר"ח שייך לומר מקדש יש' וראשי חדשים או ויום הזכרון שהם מקדשים את הר"ח ואת יום הזכרון משא"כ בהימים טובים שאין רשאים להקדים או לאחר את חג המצות מש"ו בניסן וכדומא, לזאת תקנו לומר והומנים היינו שהם קדשו את הומנים שאם היו מקדימין או מאחרין את ר"ח ממילא היה החג בזמן אחר וכו"ה טעמא אחרינא איכא לפי מה דקיי"ל שאינו מכפר על אינן שבין ושבין אדם לחברו וכדאמרינן בעלמא לא התענה ולא קרא מקרא קדש אינו מכפר ואם חלילה

(*) הערה: הראשונים שנקראו סופרים דאגו בכל עוז לשום עין השגחתם על בקרת תוכן ספרי הקדש, וההולכים אחריהם הנחילים ברב תקונים אשר אזנו וחקרו ברוח בקורת גם המה לדור נולד כי יבא, הנה כן רואים אנחנו איך הגדיל כבר התלמוד ערך הקרי והכתיב, אחרי התימת התלמוד הוסיפו עוד חכמי ישראל לעבוד עבודת תוכן ספרי הקדש, בתחלה מוסרו את דבריהם מפה לפה, אחרי כן כתביס לזכרון בספרים מיוחדים או בשולי יריעות כתבי יד של כתבי הקדש, וזאת היתה המסורה, בעמל רב הצליחה החקירה לחלק את המסורה למחלקותיה, בשרשי השפה ואוצר מלותיה, או בבאורי הדברים וכוונתם, גם חלקוה למסורה גדולה וקטנה בכמותה, וחיש אחרי כתיבת התורה שבעל פה נגלתה בעז נחיצות נקוד נכון ומדויק וכי סמני ההפסק, מלעזל ומלרע וטוב טעם הנגינה כבר היו נהוגים בעת אמירת פרשת השבוע ונמסרו מפה לפה בין הליומדים בבתי המדרש, חכמי בית הפרדש הגדול בטברי היו הראשונים למחוללי הנקודות.

אוצר כל מנהגי ישראל

כל ישראל לא יקדשו את יוה"כ או יקרא רק עשור לחודש ולא יוה"כ
כמ"ע בפי פנחס כ"ט) לזה שייך שפיר לומר ישראל קדשנהו ליוה"כ לזה
תקנו מקדש ישראל ויוה"כ.

ט.

נהגים לאכול מאכלי חלב בשבועות ובעתים ידועות.

שבועות אוכלים מאכלי חלב, על שם רבש וחלב תחת לשונך שבאה על
התורה ועוד רמו למעמי תורה שנאמר (במדבר כ"ח) מנחה חדשה
לד' בשבועותיכם ר"ת מחלב, והטעם לאכילת חלב ביום מתן תורתנו זה
הוא: מאכלי חלב הם לצי הנהוג מאז ומקדם מאכלי הפרושים והאוחזים מדת
הסתפקות ומיעוט תענוג, ובן יוביח האומר (במשלי כ"ז, כ"ז) ודי חלב עוים
ללחמך ללחם ביתך וחיים לנערותך" על זה אמרו חז"ל בחולין (פ"ד ל"ח):
ודי חלב עוים דיו לאדם שיתפרנס מחלב גדיים ושלמים שבתוך ביתו עכ"ל,
ופי' רש"י הכי משמע די חלב עוים די לך בחלבם ולא תשחטם ותאכלם,
בן נהגו גדולי פלוסופי יון, וידוע כי התורה אינה נקנית קנין חזק ואמיץ וקיים
עדי עד רק להפרושים והאוחזים מדת הסתפקות ומעוט תענוג בכתוב בפרק
שנו חכמים (משנה ד') כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה
תשתה ועל הא"ץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל עכ"ל, ושם (משנה
י'): והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים ואלו הן וגו' במעוט תענוג וגו'
ולכן אוכלים מאכלי חלב בזמן מתן תורתנו להזכיר את החוגגים לאחוז במדות
הפרישות וההסתפקות ומיעוט תענוג אשר בה יקנו את התורה קנין עולם ועד
לא תשוב מהם, ויספיקו לפעמים במאכלי חלב ולא יתאבו תמיד למלא כפונם
בבשר המרבה את הדאגה להשיג כסף מקנתו והיא תקדיר זהר המחשבות
ותואר הרעיונות ולא יבינו את התורה כראוי (הרי"ר 1), טעם אחר, משום
שבשבת נתנה תורה ושחיטת מי שאינו מצוה על השחיטה נבילה היא לכן
לא היה להם אז בשבת בשר לאכול כי שחיטתם מאתמול נבילה והיום
אסור לשחוט לכן אכלו רק חלב ואנו עושים זכר לזה, בעל משנה ברורה
(ר' ישראל מאיר אב"ד דק"ק ראדין) הלכות פסח תצ"ה, והרמ"א באו"ח סי' תצ"ה
כתב, כמו שנתבשרין שלוקחין בליל פסח, זכר לפסח וזכר לחגיגה כן אוכלים
מאכל חלב ואח"כ מאכל בשר וצריכין להביא עמהם ב' לחם על השלחן
שהוא במקום המזבח ויש בזה זכרון לב' הלחם שהיו מקריבין ביום הביכורים.

1) הרי"ר הרב ר' יעקב דייסמאן נולד בכפר לאנאוו פלך ראדאם בפולין בשנת
תרי"ח 1884 ומת בעיר שעברשין בשנת תרנ"ה 1895 למספר הנהוג.

אוצר כל מנהגי ישראל

דכיון שאוכלים חלב ואח"כ בשר עושים בזה זכר לקרבן שתי הלחם שהיו מביאין עכ"ל. והמג"א בשם הכלבו כתב וז"ל: דיש אוכלים גבינה בסעודת מנחה של עצרת כו' ע"ש. בחנכה אוכלים גבינה, לפי שהנם נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב. (כלבו והר"ן מביאם הרמ"א בסיו' תצ"ר).

י.

למה חג השבועות ופורים וערב יום כפור והו"ר אוכלים לביבות בעלי ג' צלעות הנקרא "קרעפליך".

הטעם משום דאיתא (שבת פ"ח) שכל מעשה אותו יום היה משולש ולביבות בעלי צלעים שלשה, עדות לישראל אמוני בני אבות משולשים שהתורה המשולשת נתנה בשלישי לחדשים, ובפורים ועיו"כ והו"ר משום שהימים האלו הם כמו יו"ט באכילה ושתייה, ולא יו"ט גמור שהרי מותרין במלאכה ובמו"מ, וא"כ היו"ט באתכסיא לא באתגליא וידוע דרשת חו"ל (פסחים ק"ט) ושמהת בחגך אין שמחה אלא בבשר וע"כ הימים האלו הבשר באתכסיא שאוכלים בשר אבל הוא מכוסה בבצק (בשם גאולת ישראל 1) 2

סימן סב.

שחיטה *

א.

נוהגים שניתנים לשוחט מן הנשחט בחדש טבת ושבת יען דסכנה לשוחט שישחוט אז (יו"ד סי' י"א עפ"י צוואת ר' יהודה חסיד) אמנם כן אין להקפיד על זה וכן כתב הפלתי ביו"ד סי' י"א, כי באמת אנו רואים שבימים הראשונים חששו לכמה דברים משום סכנה ובדורנו נשתנה הענין בזה כגון בין דגים לבשר חובה ליטול ידיו משום דקשה לדבר אחר וחמירא סכנתא מאיסורא (או"ח קצ"ג) וכתב שם המג"א אפשר בזמננו אין סכנה דחזונון שכמה דברים המוזכרים בגמרא שהם סכנה לרוח רעה

(1) בעל גאולת ישראל (הרב משה בן גרשון מזאלישין) נפטר תקצ"א 1831 לספ"ה נ.
(*) הערה: נשים ששחטו כתב הרב חיד"א בספרו ברכי יוסף חיו"ד סי' א' כי הרב פרי חדש (נולד בליווארנא שנת ת"ט 1659 ומת בירושלים בשנת תנ"ח 1898) העד העיד לפנינו שראה נשים שוחטות וכ"כ בספר גור אריה בהגהותיו וז"ל: ובגלילות הללו ראיתי נשים שוחטות בנטילת רשות ואין מוחה בידן ונהרא נהרא ופשטיהו וכו' ורש משום צניעות נאסרה תעובבתן עם האנשים.

ושאר דברים והאידנא אינו מוסיף, דנשתנו הטבעיות וגם הכל לפי טבע הארצות (עיין תוס' יומא ע"ז בד"ה משום, ויו"ד שי"ז). אכן הכנהג על אדני המוסר נטוע, כי לו היה באמת איזה חשש בטחיטה למה הקפידו ליתן לשוחט דוקא מכל עוף ומדוע ולמה לא יתנו לו גם מבהמה? שנית אם מצאו הקדמונים שדברי ר' יהודה הסיד הם חק ומשפט לכל ישראל למה נתנו יקר וכבוד רק לדבר הזה ולא לשאר דברים שכתב משום סכנה? אולם המנהג הזה יסודתו במדת הרחמים כי בחדשי טבת ושבת שהקור והשלג מכסים את הארץ ואזגם העופות שבבית אין מוצאין מזונות ומכש"כ העופות שפורחין באויר ושבשרה והם באים בעיר ללקוט ובקל יכול אדם לצוד אותם, ושלל לעשות מעשה אכזריות לשהוט בעתים הללו הרבה יותר מן הצורך דברו אלה הדברים להמון שסכנה יש לשחוט בחדשים הללו, ועל

הערה *) לשחוט בר"ה עפ"י הדין מותר לשחוט ביו"ט ואין שום חילוק בין ר"ה לשאר יו"ט כידוע לכל באי בשערי התורה וההלכה, אולי נכון הוא שלא לשחוט בר"ה מפני שלא לעשות מעשה אכזריות ביום הקדוש הזה שאנו מבקשים רחמים על כל העולם ועוד מפני טעמים אחרים. ובספר גבול בנימין (1) שכתב היכי תמצא ששוחטין ברגל ולא בראש? היינו ששוחטין בשלש רגלים ולא שוחטים בר"ה. ובספר שו"ת מהרי"א לאו"ח סי' קס"ד אחר שמביא שאין שום חילוק בין ר"ה לרגל לענין שחיטה בדיני דגכרא מסיק שם ששאל את השוחט שלו והוא העיד שבכל תפוצות ישו אל המנהג שלא לשחוט ביו"ט של ר"ה. ומה שאין מברכין על בדיקת הסכין לשחיטה כתב הבאה"ט סי' י"ח סק"ו הטעם משום שמא ימלך ולא ישחוט אולם לטעם זה מה יענה בשו"ב דמתא או בערב שבת וי"ט שמוכרח לשחוט. וא"ת דמשום דכיון ברוב הפעמים יש בידו לימלך מלשחוט לכן לא ראו לתקן ע"ז ברכה זה אינו, ולא מצינו שפטרו מלברך מחשש המלכה אלא בדבר התלוי בדעת האחר שזה מברך ועשיית המצוה לא תוגמר בו לבדו וצריך לחברו בזה חשן חכמים שאף אם חברו נתרצה במעשה המברך שמא ימלך אחר שיברך המברך כמו בקדושי אשה אולי לא תאבה האשה ועל הדינים שמא לא יקבלו בעלי הדין וכן בצדקה אף אם פשט העני את ידו בן אדם הוא ויתנחם וכן כל כיוצא לזה אבל בדבר שביד ומברך לבדו לעשותו אם באנו לחוש שמא ימלך ולא יעשה א"כ בכל המצות נחוש כן, אלא הטעם שאין מברכין על בדיקת הסכין כתב הרב כנה"ג בשם מוהרי"ן וז"ל: דכל מצוה שאין עשייתה גמר מלאכתה אין מברכין עליה וראיה מסוכה שאין מברכין על עשייתה ובדיקת הסכין אין עשייתה גמר מלאכה שהרי צריך אח"כ שחיטה עכ"ל, וא"ת שהברכה על השחיטה קאי על הבדיקה ג"כ, אין זה מספיק דא"כ מה ראו על ככה לתקן לברך על השחיטה ולא על הבדיקה ואיפוך אנב כי תקדמנו ברכות טוב לפני הבדיקה עליה ועל השחיטה.

(1) בעל גבול בנימין אב"ד בריגיו תלמיד הרמ"ז (ר' משה זכות) והוא הרמ"ז נולד באמשטרדם בשנת שפ"ה 1625 במגטובה שנת תנ"ז 1697.

ידי זה ימנעו עצמם מלצודם, ורק להפיל אימה ופחד על המשחיתים ואכזרים
יבאמת הוא משום ורחמיו על כל מעשיו (ת"א).

ב.

מדוע ולמה מכסין דם חיה ועוף ולא דם בהמה.

הטעם משום דבשעה שהלך אליעזר עבר אברהם בשביל רבקה ונפלה
מעל הגמל ונשרו הבתולים וכאשר מצא יצחק פתח פתוח הלך
לאליעזר ואמר לו מה עשית? והשיב לו אליעזר שמא כשנפלה נשרו
והלכו שניהם לאותו מקום ומצאו שם חיות ועופות שמכסין דם, והבהמה
לא יצאה לכסות ולכך מכסין דמיהן ולא שלה (של בהמה מדרש אגדה חיי
שרה). טעם אחר כתב הרמב"ן (ויקרא י"ז) וז"ל: כי לכך צוה לכסות דם
כל חיה כי לא יקרב דמם על המזבח כי גם בעופות לא יקרב מהם רק
שני מינים בלבד, וגם הם אינם נשחטים, אבל בהמות רוב המצויים נשחטים
לשם הנכבד ודמם לכפר ואין ראוי לכסותו ולא חשש לכסות דם החולין
בבהמה כי אין חולין במדבר עכ"ל. טעם אחר נכתב במדרש בראשית פ'
כ"ב מפני שהחיות והעופות המהורים קברו את הבל לפיכך נתן להם
הקב"ה שיכסו דמן ע"ש:

סימן סג.

שלום

א.

נותנים שלום לארח, ואומרים: "שלום עליכם" והעונה משיב
"עליכם שלום" ולא כלשון הנותן, וכשאדם אומר "צפרא טבא"
אומר העונה שנה טובה, ומה טעם שאומרים "דנק" לאיש בעד
טובתו.

הטעם משום דאיתא בברכות (דף ו') הנותן שלום לחבירו ולא החזיר נקרא
גזלן שנאמר (ישעיה ג') ואתם בערתם הברם גזלת העני (פי'
העונה) בבתיכם לכן אם יענה כלשון הנותן יחשוב השומע שלא ענה
ויקרא בעיניו גזלן (שמעתי). ובספר טעמי המנהגים מביא טעם משום דאיתא
גמ' נדרים שלא יאמר אדם לד' עולה או לד' קרבן אלא עולה לד' קרבן לד' כי
שמאכשיאמר תיבת לד' ימות חלילה ונמצא מוציא שם שמים לבטלה, וכן
גבי שאילת שלום כי שמו של הקב"ה הוא שלום כדכתיב ויקרא לו ד'

שְׁלוֹם נמצא המשיב אסור, לו להשיב ולומר שְׁלוֹם עליכם כי שמא ח'ו בשיאמר תיבת שְׁלוֹם לא יספיק לוטר תיבת עליכם, אמנם השואל שפיר קאמר כי איתא גמ' ברכות המקדים שְׁלוֹם לחברו מוסיפין לו, חיים ושְׁלוֹם, נמצא השואל הוא מקדים שְׁלוֹם ובטוח הוא שלא ימות. אולם טעם זה אינו טעם לשבח כי המיתה לפתע פתאום ברגע כמימריה אינה נמצאת אלא לעתים רחוקות, וגבי קרבן שאני ששם מחמת שמא יתחרט ולא יביא קרבן ולא משום שמא ימות. ושאילת שְׁלוֹם כל עיקר למדנו מבעז שאמר לקוצרים, ד' עמכם" וזה ידוע ששמו של הקב"ה הוא שְׁלוֹם כדאיתא במס' (שבת ו') ומביא ראי' מן הפסוק ויקרא לו ד' שְׁלוֹם (שופטים ז') לכן אנו אומרים, שְׁלוֹם עליכם" כלשון בעז, ד' עמכם" והעונה אומר להיפך, "עליכם שְׁלוֹם" כמו שענו הקוצרים אותו, "ברכה ד'", ובעל ספר קול יהודה (1) אמר ומביאו שער בת רבים כי לפי הטעם שלכן אומר המשיב להיפך, "עליכם שְׁלוֹם" שבאם שיענה כלשון הנותן יחשוב השומע שלא ענה ויקרא גורן כדלעיל, לפי זה נכון לפרש באבות (פרק ששי) אמר ר' יוסי בן קסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך וכו' ונתן לי שְׁלוֹם והחזרתי לו שְׁלוֹם (כלשון הנותן) משום שבדרך הוא ומי שומע, אולם במקום אנשים ששומעים אלא אמרתי כן ומה שנותנים יד בעת אמירת שְׁלוֹם עליכם, הטעם כי יש ארבע עשרה תיבות בברכת כהנים מלבד תיבת שְׁלוֹם ובכל אצבע יש שלשה קשרים מלבד בגודל יש שני קשרים הרי י"ד קשרים כנגד י"ד תיבות ובפיו גומר תיבת שְׁלוֹם נמצא בתחו לו את ידו ובאמרו בגמר שְׁלוֹם נותן לו כל ברכת כהנים (זכרון בספר), הטעם כשאדם אומר לחברו, צפרא טבא" אומר העונה, "שנה טובה" לפי שאמרו (אבות פרק ד') "הוי מקדים בשְׁלוֹם כל אדם" ובשחבירו מקדימו באמירת שְׁלוֹם ליום הזה, מקדימו המשיב במה שאמר לו שְׁלוֹם לכל השנה (מו"ח), ומה שאומרים דאנק לאיש בעד טוב העושה, הטעם משום כי "דנק" בגימטריא, "עולם הבא" (בס', שיחת חולין של ת"ח בשם הגר"א 2)

ב.

מדוע אומר כל אחד להברו כלשון רבים, "שְׁלוֹם עליכם", "עליכם שְׁלוֹם" ולא כלשון יחיד שְׁלוֹם עליך:

(1) קול יהודה צדק שנת תק"ח 1708 למספר הנהוג.

(2) בעל שיחת חולין של ת"ח נולד צדק שנת תקל"א 1830 למספרם והוא חיבר סידי אמונה.

אוצר כל מנהגי ישרון

המעם משום דאיתא באלשיך (1) שזה שאמר הקב"ה לפנחס, "הנני ניתן לו את בריתי שלום" שהקב"ה הבטיח לו שיהיה שלום בין נפשו וגופו ויהיה חי וקים לעולם וכדאיתא פנחס זה אליהו (תרגום יונתן בן עוזיאל פנחס פסוק י"ב, ובמדרש ישמח משה ומביאו דמשק אליעזר) וע"כ כתוב (מלאכי ב') "בריתי היתה אתו החיים והשלום" שהנשמה יש לה שלום הגוף והנפש יסכים אל הנשמה ולא יהיה לנגד לה ואז לא תרצה הנשמה להתפרד מן הגוף, ע"כ מברך אחד לחבירו שיהיה שלום נפשו עם גופו ויארץ ימיו (ראיתי).

ג.

מנהג שאלת שלום חברו—בשם ד'.

המעם כי חכמי ישראל ראו כי ההלנים מורי השקר המטיפים לכחש ולתועבה בימי היונים, אחרי שנצחום החשמונאים, שמו לחק לברך איש את רעהו בשם ד' כמשפט אבותינו בימי הקדם כדאיתא ברכות ג"ד (תולדות ישראל ח"ז). *

סימן סד.

תחנון (**)

א.

ניהגים להסתיר פנים כשאומרים תחנון.

לכך מסתירין פניהם כשאומרים תחנון, לפי שכשישראל היו משתחווים בעזרה היה בין כל אחד ואחד ארבע אמות כדי שלא ישמע וידוי, חבירו ויתבייש ממנו ועל שם זה אנו עושים גם כן כהאי גוונא בהסתרת פנים כאלו כל אחד אינו רואה ויודע מה שמתפלל חבירו (שמעתי), ורבינו בחיי כתב פ' קרח המעם משום להראות אסירת חושיו וביטול הרגשותיו.

(1) אלשיך (הזקן בערבית) דין ודרשן בצרפת חי במאה הטי"ז.

הערה: (*) מה שכותבין אחר שם אדם נכבד ענין איזו ברכה כמו שיחיי, שליט"א (שיחיי לאורך ימים טובים אמין) ב"י יצ"ו (ישמרהו צורו וגורלו), הי"ו וכדומה, המקור מזה הוא גמרא יומא ל"ח: דכתיב המכסה אני מאברהם וכתוב בתרי ואברהם היו יהיה לגוי גדול, מכאן ראוי שצריך לברכו באיזו ברכה, כמו שברך הקב"ה את אברהם שיהיה לגוי גדול.

הערה: (**) התפלה שמתפללים בנפילת אפים נקראת "תחנון" עש"ה אגתנו מפיליב תחנונינו לפניך (דגיאלי טי י"ח).

בי הנופל על פניו מכסה עיניו וסותם פיו ומסכים במחשבתו שאין רואה נזקו ותועלתו ואין בידו לעשות דבר אם לא יסכים הקב"ה, ואם כן עיקר הנפילה היא להראות האמונה בבורא ית"ש לברו ולא בבן אדם שאין לו תשועה, ולכן אומרים קודם הפסוק „ויאמר הוד אל ד' צר לי מאד וגו' וביד אדם אל אפולדה" (דברי הימים א) ובטור מפורש הטעם לנפילה וכיסוי פנים, שאנו מתפללים בכל ענין שיוכל אדם להתפלל בישיבה בעמידה ובנפילת אפים כאשר עשה משה דכתיב ואשב בהר וגו' וכתיב ואנכי עמרתי בהר וגו' ואתנפל לפני ד' ומאחר שאין בנו כח להתפלל בענין אחר אנו אומרים ואנחנו לא נדע וזה שנופלים אחר תפלת ייח דוקא משום דאיתא בכמה מקומות בתלמוד שנופלים על פניהם לאחר התפלה, ונופלין תחנון ככסוי פנים במקום שיש ספר תורה דוקא משום שנאמר (יהושע ז') ויפול יהושע וגו' לפני ארון ד' וגו' אבל במקום שאין ספר תורה אומרים תחנה בלא כיסוי פנים (עיי' ט"ז או"ח סי' קל"א), וביום שאין אומרים תחנון א"א יהי רצון שאחר קריאת התורה, בבית האבל אין אומרים תחנון והוא רחום, הטעם כתב המג"א או"ח קל"א משום דאין אומרים שם תחנה וגם שאר וידוי ותחנונים, ותחנון לא יאמרו המתפללים שם אפילו בביתם אחר שיצאו מבית האבל, אולם והוא רחום ושאר תחנונים יאמרוהו בשיבואו בביתם, הטעם עיי' ט"ז או"ח שם, ונוהגים שאפילו והוא רחום אין אומרים אח"כ בבית, ואין אומרים תחנון במילה וסנדק ובחתן באותו בית הכנסת שמתפללים, מחזיר גרושתו אין פוטר מלומר תחנון.

ב.

אין נופלין על פניהם בתחנון ערב ר"ח במנחה. ולפני חנוכה, ולא בפורים, וערב שבת. וערב יו"ט :

הטעם משום שמתוך כך יזכור בתפלת ערבית לומר יעלה ויבא או על הגסים בחנוכה ופורים או על"פ שיזכור יום המאורע אשר יבא בערב (ראיתו). ואלו ימים שאין אומרים בהם תחנון ולא צדוק הדין ולא צדקתך צדק כשחל בשבת: א כל ימי ניסן ול"ג בעומר. (ב) מר"ה סיון עד חום שמיני ושמיני בכלל. (ג) תשעה באב ומ"ו בו (ד) ער"ה ומן ה' תשרי עד כ"ד בויכ"ד בכלל. (ה) ח' ימי חנוכה. (ו) מ"ו בשבט. (ז) פורים קטן ופורים גדול (ח) ר"ח ובכללן אין נופלין במנחה שלפניו חוץ ער"ה וערב יום כפור נופלין במנחה שלפניו (*).

הערה. (*) בימים שאין אומרים בהם תחנון כה"ח וכיוצא רשאי אדם לומר בשמו"ע תפלה הנוסח וידוי הכתוב בסדורים אנא ד' חטאתי עויתי וגו' כמו שאנו אומרים

סלח לנו אבינו כי חטאנו וגו'.

ג.

מדוע אין נופלים על פניהם (לומר תחנון) בין יו"כ לחג הסוכות. הטעם לפי שבהן נשלם בנין בית המקדש, שנאמר (מלכים ח') ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו (גו') שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום (התניא פ"א). מעמא מאי לדעת הספרדים אין אומרים תחנון כל ז' אחר שבועות ולדעת אשכנזים אינו כן. מעמם של הספרדים הוא דכיון דיש תשלומין לעצרת כל ז' חיישינן מהרה יבנה בהמ"ק ואולי יאחר ולא יביא קרבנותיו רק בתשלומין ואז יהיה אסור לו בהספד ותענית מן הדין והלכך גם האידנא אסור, אבל דעת האשכנזים כיון דמצוה להקריב קרבנות ביום ראשון בזמנו וכל המאחר נקרא פושע וכדאיתא ברכות כ"ח ולא שייך גזירה כלל וזה ודאי אין לחוש דשמא יארע לו אונס שלא יוכל להקריב בזמנו דהא אונס לא שכיח וכמו שכתבו התוס' בכתובות ט' ולמילתא דלא שכיחא לא גזרינן וכדאמרינן בב"מ ט' ט"ז והלכך מעמם של האשכנזים עדיף:

סימן סה.

תפלין.

א.

נוהגים לעשות שין של תפלין שבראש בשני שינין, אחד בשלשה ראשים ואחד בארבעה ראשים.

הטעם איתא בזהר פ' ויקרא דף רכ"ח וו"ל: תרין שינין שית מאה ש' בג' ראשינן וש' בד' ראשינן, אית לן שית דרגין, ושבע דרגין היא תלת פשר וכלא תרי"ג עכ"ל (כי שני שינין הם אותיות שש ושש גימטריא ת"ר והמלה שש הוא ו' ושבעה ראשים הרי תרי"ג ששקול כנגד תרי"ג), ובב"י או"ח סי' ל"ב, וכן בב"ח שם ובמעדני יו"ט (1) לה' תפילין שעל הרא"ש סי' ט' הובאו דברי הגהה שבסמ"ג שהטעם בזה שהוא כנגד ב' כתיבות שיש לנו כתב הלוחות וכתב ספר תורה, כתב הלוחות היה כתיבה שוקעת שנאמר (שמות ל"ב) חרות על הלוחות הרי שכל האותיות היו מן האויר נמצא שיש לשון ד' דפנות לג' גזירות הוא שין לד' ראשים של קמטים ונעשה שין מ' אוירות, והשנית כתיבה בולטת היא כתב ספר תורה שכתב משה שהוא

(1) מעדני יו"ט ולחם חמודות על הרא"ש הוא בעל תוס' יו"ט.

אוצר כל מנהגי ישרון

בולט על הקלף לפיכך שין של ד' ראשים כנגד שין של פרשה קדש, שהוא בשמאל המניח וימין הקורא, היא ראשונה לבתים כמו שכתב הלוחות קודם לכתב ס"ת, ועוד שהוא כתב הבורא ראוי להיות ראשון עב"ל:

ב.

מדוע התפילה שבראש מפורדות לארבעה בתים והתפילה של יד מחוברת יחד, ולמה כורכין כל פרשה ופרשה בתפילין בשערות עגל, והשערות האלה יראו דיקא חוץ לבתים:

כתב בס' רוח חיים (1) על פרקי אבות משום דבראש אדם יש ד' חושים, (א) ראייה, (ב) שמיעה, (ג) רוח, (ד) דיבור, וכלם מפורדות: אוניס לשמוע עינים לראות, הלשון מדבר, והאף מריח. וכן בגוף האדם יש בו ד' חושים כראיתא (ברכות ס"א) לב מבין, כליות יועצות, טחול שוחק, וחוש המישוש אמנם כלם בדיבור אחד הן מבחוק, לכן התפלה שבראש מפורדות נגד הד' חושים המפורדים ותפילה של יד מחוברת נגד ד' החושים אשר בתוך הגוף והמה בחטיבה אחת וכל אחד מטהר חוש אחד. והטעם שכורכין כל פרשה מתפילין בשערות עגל והשערות יראו דוקא חוץ לבתים, משום כדי שיוזכר מעשה עגל ולא יחטא דכתיב (יהושע כ"ב) „המעט לנו עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו" וכתב הרמב"ם שכך נהגו, וכתב הר"י אלכסנדרני ו"ל אם לא מצא של עגל יעשה בשל פרה או שור ועיין בזהר פ' בא שהאריך בסוד הענין. (דברי חמודות על הרא"ש הלכות תפילין):

ג.

מדוע הרצועות מן תפילה של ראש אינן שוות בארכן.

הטעם שהגעת רצועת ימין בתפילה של ראש עד דמבור, לרמז בזה שהשפעת העולם השפל במצות בוראו עד דמבור העולם לאפוקי מלבן של האומרים שהשגחת המשגיח מגעת עד גלגל הלבנה ולא יותר, וטעם שמכסין התפילה של יד בתפילה ותפילה של ראש מגולה, לפי שהשל יד הוא נגד דברים שבלב ואין אדם יודע מה בלבו של חברו אבל תפילה של ראש הוא נגד העינים שרואים מה שבגלוי, ועוד דכתיב והיה לך לאות וזרשו (מנחות ל"ז) לך ולא לאחרים (*). מי שנופלין תפיליו יתענה באותו יום, ואם

(1) רוח חיים על פרקי אבות הג"מ חיים ראש ישיבה מוואלאזין פלך ווילנא נולד שם בשנת תקס"ט 1749 ומת שם י"ד סיון תקפ"א 1821 הוא היה תלמיד הור"א מוואלאזין (* הערה: בדרך אגב אעיר על המהפכה בענין הגחת תפילין בחולו של מועד, זה אומר

בשבת למחר. ואם נפלו התפילין עם הכים יתן לצדקה, וברצונו אין צריח
להתענות (באה"ט או"ח תקצ"א)

ד.

כורכין הרצועה על היר שבע פעמים בהנחת תפילין.

כמה כריכות צריך לכרוך על היר לא נזכר בדברי הפוסקים והעולם נוהגים
ו' כריכות כנגד ו' תיבות שבפסוק פותח את ידך ונו', ובס' מעשה
אלפס איתא טעם נכון כדי לזכור ליסור את היצר הרע שנקרא ו' שמות

בכה וזה אומר בכה ואף בביהכניס אחד הללו מניחים תפילין והללו אין מניחים, לכן
ההכרח יאלצני לבאר וללבן עם מי הצדק בקצרה וברה. הנה עלינו לדעת כמה טרחות
טרחו החכמים השלמים יודעי עתים שעברו כדי לקיים מנהגן של ישראל ואמרו מנהג
מבטל הלכה עיין באריכות בתשוב' בתוס' בכורי קציר, ולא בלבד במנהג שהוקבע עפ"י
ספרים וסופרים דטעמם ונמוקם עמם אלא אפילו במנהג חמור בקשו בכל מאמצי כחם
למצוא סמך ליישב אותו כדי לל' יהיה מנהג בטעות, ומה נענה בתרייהו אנן יתמא
דיתמא בנדון הנחת תפילין בחולו של מועד שבו נחלקו גאוני עולם במקור הדין והבנת
התלמוד בבלי וירושלמי כמובא בב"י סי' ל"א, וכמה גדולי עולם ופוסקים זלה"ה
ראשונים ואחרונים קמאי ובתראי אשר רבו מלמנות שקימו וקבלו עליהם ועל זרעם ועל
כל הנלוים עמהם להניחם. ואם יאמר האומר הלא בוזה הרבה בעונש המניחים ושב על
תעשה עדיף אף אני אשיב אמרי לו ואעידה עלי גבר בגוברין וכמאה עדים דמי ה"ה
מהרש"ל ז"ל בתשובה סי' צ"ח שכתב שם וז"ל: חדשים מקרוב באו ורוצים להיות מכת
המקובלים וממדרשים הנעלמים ומחולשי הראות לא יביטו באור הזוהר ולא ידעו מוצאו
ומובאו וכונתו על שכן מצאו בספר הזוהר ודע אהובי שכל אבותי ורבתי הקדושים
ששמשו גאוני עולם ראיתי מהם שלא נהגו כף אלא כדברי התלמוד והפוסקים ואם היה
ר' שמעון בן יוחאי (בעל הזוהר) עומד לפנינו וצוח לשנות המנהג שנהגו הקדמונים
לא אשגיחנן ביה כי ברוב דבריו אין הלכה כמותו וראיה לזה שהוא כתב סודות גדולות
והזהרות נפלאות שאין לברך שתי ברכות על תפילין של ראש ושל יד ואנו לא אשגיחנן
ביה וכברכים שתיים גם הוא כתב: המניח תפילין בחוה"מ חייב מיתה ואנחנו מניחים
בברכים עליהם עכ"ל, וקרוב לזה כתב מהר"א הלוי בסוף שאלה א' למהר"א' וגם
נצל נחלת שבעה ח"ב סי' כ"ו כתב וז"ל: דהא חזינן בכמה דוכתי דלא משגיחנן
גדברי רשב"י אעפ"י שלדעתו חייב מיתה המניח במועד אנו במדינות אלו אין משגיחין
זו עכ"ל, כלל הצולה הוא בקצרה שבני אשכנז שנהגו מימי קדם להניח תפילין
בחוה"מ אם באים לשנות מנהגם עוברים משום אל תטוש תורת אמך: והמתפללים
בביהכ"נ שמניחים אותם ופורשים מדרכי צבור עוברים משום לא תתגידלו, ואעפ"י
שהגר"א בשו"ע שלו סי' ל"א ס"ק ד' פסק שאין להניח תפילין בחוה"מ, מ"מ כל עיר
וילנא מקום משכן כבוד הגר"א לא קבלו דבריו ואינם עושים כדעתו כלם מניחים תפילין
בחוה"מ, לבד הקלוזו שלו הנקרא "חסידים מנין" עושים כפי הגר"א ז"ל (כן ראיתי בעת

אוצר כל מנהגי ישראל

(מס' סוכה נ"ב) זע"י שנאמין כי השי"ת פותח את ידו ומשביע וגו' באותו כח האמונה נוכח לו, זהג' הכריכות שכורכין על האצבע הוא משום שהכריכות

שלמדתי בעיר ווילנא, והתוספות חיים על חיי אדם כלל י"ד מביא שמי מנהג שלא להניח תפילין ומתפלל בביהכ"נ שמניחין אין בזה משום לא תתגודדו שהרי יש כמה אנשים בביהכ"נ אפילו בשאר ימות השנה שאין להם תפילין בראשם כגון שאיחר לבוא לביהכ"נ או שאין לו גוף נקי ועוד מצאנו אצל רב (מגילה כ"ב) שלא חשש ללא תתגודדו דכ"ע נפלו על אנפייהו והוא לא נפל על אפיה עכ"ל. אולם בתראי דחו טעמו והראי' שראיתו מרב אינה ראי' (עיי' שדי חמד מצרכת הלמד כלל ע"ט) * לענין הברכה על התפילין בחוה"מ כתב הרמ"א לברך בלחש ותמיה הלא מה בין בלחש לבקול רם לענין חשש ברכה לבטלה עיי' הטעם שדי חמד מצרכת חוה"מ אות י"ד :

(הערה : *) הנה בגמרא (מנחות ל"ד) דרשו לאו בע פרשיות שבתפילין לרי' ישמעל עפ"י המסורה ולדעת ר' עקיבא הוא במלת טטפת שהיא ארבע כי טט בכתפי (הוא אצל ים הכספי) שתיים, פת באפריקי (היבעריאה ג"כ אצל ים הכספי) שתיים, וכי תעלה על דעתך שכוונת ר' עקיבא כי תורה הקדושה השתמשה במלות משאר לשונות, אף שמע נא קורא יקר! הלא אתה יודע כי עד דור הפלגה היה כל הארץ שפה אחת ודברו בלשון הקדש, לשון שנתנה בה אח"כ תוה"ק, ואחר דור הפלגה כאשר נתפורו בכל חלקי העולם ופרו ורבו למקומותם בשמותם בדו להם מלות שונות לדבר איש אל רעהו אבל בכל זה נשאר קצת מלות מלשון הקדש ולפעמים תמצא ששמשו בחצי המלה מלשון הקדש כידוע לבעלי הלשון שאחר החקירה והחיפוש מלשונות העמים נמצאים כמה מלות מלשון הקדש או הדומה להם במקצת (עיי' שלשלת הקבלה 1) דף ע"ה, מ"ר בראשית פ"ט, עתה תראה כי ר' עקיבא בא להבינו כי טטפת פירושו ארבע בלשון הקדש ויכתבו ארבע פרשיות בתפילין כדכתיב, והיו לטטפות בין עיניכם כמנין טטפות, ומסבת רב בלבול ממלחמות רבות, צרות ויגונות, טלטול ממקום למקום ומארץ לארץ נשתכחו כמה מלות מלשון הקדש ובתוכם גם פירוש מלת טטפות כי לא נשתמשו בה, וחשבו כי מה שכותבין ארבע פרשיות בתפילין הגם שלא מפורש בקרא, אף זה קבל משה מפי חגבורה כמו שקבל כמה הלכות בעל פה ומסרם ליהושע וכו' על זה בא ר' עקיבא לומר: שאין צריכין לומר כי מנין הפרשיות בתפילין בא בקבלה עפ"י הלכה למשה מסיני אלא שמפורש בקרא במלת טטפת שהוא מנין ארבע ורק נשתכח פירושו והא ראי' כי טט שהוא חצי המלה מן טטפת עדיין בכתפי שתיים, פת שהוא חלק השני מן מלת טטפת באפריקי, שתיים, ומלת הללו נשארו בפיהם מזמן הפלגה, רק בסיבת בלבולים גרעו והוסיפו במקצת ורק במקצת נשארו בפיהם מלשוננו הקדושה; — ומה שתקנו הברכה על שם תפילין כמ"ש אונקלוס על טטפת (שמות י"ג) יצן כי מן הדין

1) שלשלת הקבלה נולד בעיר אימולה איטליא בשנת ערי"ה 1515 מת באלכסנדריא ערך שנת שמ"ז 1587. נדפס ראשונה בוויניציא שמ"ז 1587.

עד היום מלמעלה הוא ש' ולמטה תחת האצבעות נעשה ד' וע"י הכריכות שבאצבע תחתיו הוא יוד, ונעשה ביחד שם שדי, ומה שאומרים ומחכמתך

המצוה שיהיה הטטפת על גופו כל היום אף מפני שצריכין גוף נקי ואין כל אדם יכול להזהר בהם. נהגו שלא להניחם רק בשעת תפלה (טור ל"ז) וכל אחת מהן נקראת תפלה (טור כ"ו) על שם שמניחין אותן רק בשעת תפלה ושניהן ביחד נקראין תפילין והכתב והקבלה (דברים ו') כתב מה שלא קבעו הברכה על התפילין בלישנא דקרא על מצות טוטפות ובחרו בלשון תפילין הטעם משום כי תפילין הוא מלשון פלא שפנינו הפרשה והבדלה, כמו והפלה ד' בין מקנה מצרים (שמות ט') כי הפלה ד' חסיד לו (אנאנדערן) ולפי זה אין בשם תפילין הל"מ דגושה. וחירק הפ"א תי"ז גדולה ותקנו נוסח הברכה בלשון תפילין לשון הפרשה והבדלה. כדי שבאמירת הברכה נקבל עלינו התכלית המכוון בהנחתו להיותינו פרושים ומובדלים ממחשבות הרעות וממעשים המגונים כי בהניחתם בלתי כוונת הלב אף שנהי' מוכתרים בתפילין כל היום לא יגיענו מהם התועלת לעשות רועם פנימי בנפש, כמו הקושר חוט באחת מאצבעותיו בלי כיון דעת להיותו לו למזכרת דבר מה, אין מן התימה אם ישכח אח"כ החפץ שהיה צריך אליו לזכרו, כי אין בקשירת החוט תועלת לזכרון רק אם נעת קשירתו התכוון שיהי' לו בו מזכרת על דבר מיוחד:

נשאלתי צ"ד התפילין שנחלקו רש"י ור"ת בענין הנחת הפרשיות, הלא היה להם לראות התפילין בדורם ופוק חזי כו', אכן באמת כי מצות תפילין היתה נהוגה בישראל בכל הזמנים, וגם באגרת אריסטא נאמר כי אלעזר כהן גדול הואיל לבאר לפני שלוחי תלמי המלך (230 לפני ספ"ה) ענין תפילין ציצית ומזוזה (עיי' מאור עינים 1) הדרת זקנים (רע"ד - של"ח 1514 - 1578 לכספרם) וכתב הרמב"ם בפירושו על משנות מנחות

1) ראה מה שהעירותי לפיל בראש הספר (עמוד 1) הערה 4 צ"ד המחלוקת וההבדלה ללהב יצאה בדבר ספר מאור עינים, ופרטי דברי המחלוקת הזאת נמצאים במאמרו של צינץ (תולדות ר"ע מן האדומים כרם חמדה) ובספר מחזיק ברכה להחיד"א בכת"י אשר רק מקצתם נתפרסמו אח"כ בדפוס וז"ל חברי הר"י קארו מבית דינו בצפת: "למען שלא תהיה האמת נעדרת, אודיע נאמנה איך הובא לפני ספר שחיבר הרי עזריה מן האדומים הנקרא מאור עינים, ובפתחי עמדותי מרעיד כי בלי ספק המקיימו עובר משום בל יראה ובל ימצא, ובכן הובא לפני מופת הדור והדרו הרב הגדול כמהר"ר יוסף קארי זלה"ה, ואחר יום שלח אחרי וצויה אותי לסדר כתב אחד אשר חתום בו ותורף המכוון היה, שהיה ראוי לשרוף ולהעביר באש את הספר הנזכר, ובהיות כי אני הממצית הדבר וביני ביני חלה הרב הגדול א"ת חליו אשר בו נתבקש בישיבה של מעלה ולא יכול לחתום בידו הודעתי את דבריו וצ"ל באמת ובכל חכמי שרא"ל מחזיקי האמת אדרבה נא שלום.

נאום הצעיר אלישע גאליקו (תלמיד של הב"י).

בכל הדברים האלה שמעתי גם אני מפ"י מהר"ר זצ"ל.

נאום הצעיר משה בהר"ר חיים אלשיך (גם הוא תלמיד הב"י זצ"ל).

אוצר כל מנהגי ישרון

אל עליון אחר הנחת תפילין עיי' הטעם בספר אור הצבי:

פי' התכלת: ולא דברה המשנה בדיני וציצית והתפילין והמזוזה וענן מלאכתן והברכות שחייבים לברך עליהן וכל הענינים התלויין בהן. סבת זה בעיני לפי שהיו הדברים האלה מפורסים בזמן חבור המשנה והיו ענינים ידועים ונהוגים ביד כל העם פרט וכלל, ואין ענין מהם נפלא משום אדם, וע"כ לא ראה לדבר בהם כמו שלא הסדור התפלה ר"ל הנוסחא ואיך יתנהג הש"ך לפי שהיה מפורסם וכו' עכ"ל, אמנם מצות תפילין היתה רפויה בזמנים שונים בכמה מקומות, ור"מ מקוצי שנת תתצ"ה (1235 למספד) בעל הסמיג היה דורש בגלית להוכיח על חוב מצות תפילין, ובשנת תתקצ"ו (1236) היה בספרד להוכיחם ועשו תשובות גדולות וקבלו אלפים ורובבות מצות תפילין (סמיג עשין סי' ב') כי בין ההמון היה רופף המצוה הזאת, ולזאת אמרו: איזהו עם הארץ כל שאינו מניח תפילין (ברכות מ"ז) ובירושלמי שם מבואר הטעם מפני מה לא החזיקו במצות תפילין? מפני הרמאים וכו' ר' שמעון בן אלעזר נותן טעם אחר מדוע מצות תפילין מרופה בידם מפני שלא מסרו עצמם למיתה בימי הגזירות והרדיפות (שבת ק"ל) הרפיון הזה בקיום המצוה היה גורם לחילוף סדר פרשיות בבתי התפילין ונצמחה מזה מחלוקת רש"י ור"ת, וברור הוא שהחילוף נזה בא להם מדורות ראשונים ונתחדשה בומנם של בעלי התוספות (עיין אוצ"י *).

(*) בספר "פי חכם" להרב כו' ר' יצחק מוואלאזין ז"ל והוא חדושים על סי' בראשית שמות נמצא בזה הלשון: איש אחד שאל להרב הגאון ר' חיים מוואלאזין ע"ד התפילין של ר"ת, והשיב לו ששאל את רבו הגר"א ז"ל על זה, ואמר לא אי"כ צריך אתה להניח יחזוגות של תפילין, ובתחלה לא הבין הדבר עד שבא לביתי וחפש בספרים ומצא כדברי רגאון הנ"ל, ואלו הם הי"ח זוגות: (א) של רש"י, (ב) של ר"ת (ג) לפי דעת הרמב"ם, (ד) לפי דעת הראב"ד, (ה) לפי דעת השמושא רבה, וגם בענין הקשר של תפילין יש ג"כ מחלוקת הפוסקים ופורט שם כל הי"ח זוגות של תפילין, וסיים הגאון ר' חיים כאשר ראיתי זאת הנחת התפילין של ר"ת במקום מוצנע על דעת שלא לחניחם עוד, עכ"ל; — בדרך אגב אבאר את הספור הנפלא אשר הביא בעל שלשלת הקבלה דף מ' ומביאו ג"כ סדר הדורות המוכשר ליתן יד ללצים וז"ל: פעם אחת ישב רבינו שמואל הנביא (אבי ר' יהודה חסיד שנקרא נביא) ודרש להרבנים שיושבים לפניו ובהם ר' יעקב מפוראוס, ובסוף הדרשה בקש ר' יעקב מר' שמואל שישאל את ר' אליהו מפריש ואת רבינו תם אם חובה לקשור חתפילין בכל יום או די' בהדוק או צריך הדוק וקשירה? וקרא הנביא את מטטרון ואת ר' אליהו ור"ת צמו ולא ירד מטטרון כי אמר משה רבינו לפניך ויראתי לירד, ואחר דין ודברים שהיה לנביא עם מטטרון אמר לו ר' יעקב שאל ממשה רבינו שהוא פה, וכן עשה, ומשה השיב: אין אתם קושרים כדת, כי הקשירה לא בשל יד הוא אלא בשל ראש, וצריך לקשור בכל יום, וירד רבינו תם כארי ואמר משה טעית! ואז נכנס משה לפלפל צמו, ור"ת משיב וסתר דבריו, ואתייב בארי אליהו לסייע למשה רבינו ומביאים ראיות ועל כלם השיב ר"ת ולא הכרע הדבר עד ששאלו למשה רבינו על מי לסמוך? והשיב כדאי רבינו תם לסמוך עליו; — הנה מי

סימן סו.

הענית ותשעה באב

א.

נוהגים שבתענית צבור קורין ויחל בערב ובבקר ואין מפטירין
אלא במנחה ובתשעה באב מפטירין בבקר.

הטעם משום שבתענית צבור מותר במלאכה לא רצו להטריח את הצבור

שיש לו עינים לראות ולב להבין ידע ויבין שהספור אינו כפשוטו, ומוכשר להוסיף מים על מים המרים של משכילי דור חדש אשר נגד פניהם גבונים, אך אם נרד ליום התלמוד נמצא שרבינו תם היה מן המקילין ואמר בכל מקום כחה דהתירה עדיף. רש"י פסק מין במינו במשהו ור"ת סובר מין במינו בנותן טעם והוא כמין בשאינו מינו (עיי' חולין צ"ז וק"ט זר"ת בספר הישר סי' תקצ"ו), התיר לבשל כבד שנמלח אפילו לא נצלה (עיי' תוס' חולין ק"י בד"ה כבדה), התיר לאכול גבינה אחר בשר מיד בקנוח והדחה ובשר אחר גבינה אף בלא נטילה וקנוח (עיי' תוס' חולין ק"ד בד"ה עוף) וכן הכשיר מחט שנמצאת בהמסס ולא ניקב מעבר לעבר שהטריף רש"י (עיי' תוס' חולין נ' בד"ה המסס) וכן אסר רב בשר שנתעלם מן העין ורבינו תם התיר (כדעת המתיר מרדכי חולין תרס"ח) ומה אצלינו גדול מאיסור אשת איש וחז"ל אמרו: אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם והוא ר"ת אמר שזה הוא רק במקום שאין כאן רק הראש לבד או אין מעידים כי אם כשדפרצוף שלם עם החוטם, משא"כ כשהגוף לפנינו אף "חסר החוטם יוכלו להכיר אותו בטביעת עין בסימנים שבגופו (עיי' יבמות ק"כ), ומה יותר חמור בישראל מאיסור חמץ בפסח שקימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם שחמץ בפסח במשהו והוא עמד והיתר בששים (עיי' בתשובה תרכ"ב) ועוד כמה וכמה דינים אשר פה קצר ומצע מהשתרע. וזה ידוע כי בימיו הלכו לאורו וקבלו את דבריו כתורת משה ורבנים מהרהרים ומרגנין על הלכותיו, ואחד מתלמידיו ואוהביו רצה לגדל ולנשא את תורת רבינו תם ולכתוב בספר לזכרון עולם גדולת תורתו ופוצם רוחו ביורה להיות הלכה כמותו בכל מקום ועלה במחשבה לפניו לכבודו במותו, לזאת עמד וכתב בספר המעשה כאילו היה רבינו תם נשא ונתן עם משה רבינו, וכאלו משה רבינו בפצמו אמר כדאי הוא ר"ת לסמוך עליו, ואם תאמר איך בדא המספר מלבד ספור כזה ומדבר שקר תרחק אמרה תורה, אכן משום שראה ספור כזה בש"ס מנחות כ"ט: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאתיות, אמר לפניו רבש"ע מי מעכב על ידך? אמר לו אדם אחד יש לי שעתיד להיות בסוף כמה דורות עקיבא בן יוסף שמו שעתיד לדרוש על כל קוץ תילין תילין של הלכות, אמר לפניו רבש"ע הראהו לי, אמר לו חזור לאחוריך, הלך וישב בסוף שמונה שורות ולא היה יודע מה הוא אומר תשש כחו כיון שהגיע לדבר אחד (שצריך טעם) אמרו לו תלמידיו (לרי' עקיבא) מניין לך? אמר להם הלכה למשה מסיני, נתישבה דעתו, חזר ובא לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידיו? אמר לו שתוק כך

אוצר כל מנהגי ישרון

בקריאה ובהפטרה, אבל במ"ב שאסור במלאכה ומו"מ ולית ביה משום טרחא דצבורא קורין ומפטירין בבקר (*). וזה שאנו קורין ויחל אנו סומכין על מ"ס סופרים פי"ז הל' ו' ובכמה דברים אנו סומכין על ספרים חיצונים (תוס' פסחים דף מ' **). והא דהשלישי מפטיר בתענית במנחה וכן ביום הכפורים במנחה הטעם כשום דאיכא פלוגתא בגמרא (מגילה כ"ג) חד אמר עולה המפטיר למנין שבעה וחד אמר אינו עולה וכתבו התוס' שם ד"ה חד פסק ר"ת דק"ל כמ"ד עולה אבל בשבתות ויו"ט וביזה"ב שחרית המפטיר לא הוי מן המנין דכיון שמותר להוסיף עליהם יכולין אנו לעשות מנהגינו אליבא דכולי עלמא וכו' עיי"ש :

עלה במחשבה לפני, וכן איתא במ"ר חקת על הפסוק אלה הדברים עשיתם ולא עובתים (ישעיה מ"ב), שכבר עשיתי לך עקיבא וחבריו, דברים שלא נגלו למשה נגלו לך עקיבא וחבריו עכ"ל. וכוונת האגדה שנאמרה מפני תלמידי ומכבדי תורת רבם ר' עקיבא כדי לגדלו ולנשאו שיתקבלו דבריו ספרו לתלמידיהם המעשה כאלו הקב"ה בעצמו הודה לדבריו ואל יעלה בדעתך שר' עקיבא בתקנותיו ובהלכותיו יצא מדעת תורת משה ח"ו, כי בכל דבר שאמר ידע להביא ראיות שהלכה היוצאה מפיו הוא הלכה למשה מסיני כי רשיון נתנה לחכמים בתורה לתקן תקנות אם העת דורשת ומבקשת, דכתיב, עת לעשות לך הפרו תורתך (ברכות נ"ד) וכתיב לא תסור מן הדבר וגו', לזאת אל יעלה בדעתך מה שאמר ר' עקיבא לא היה עפ"י דעת נותן התורה אלא תאמין כאלו אמר די בעצמו כן עלה במחשבתי לפני, וכן נמי תלמידי רבינו תם ראו כי מתנגדיו מרננים על הלכותיו, לזאת פרסמו ההגדה והספור לעורר שגם ר"ת אחז בכללו של ר' עקיבא שכחא דהתירא עדיף בכל זאת נאמר עליו בתלמוד כאלו הקב"ה ומשה רבינו בעצמו מעידין להלכותיו באשר כל דבריו בנויים על היסוד ורוח הקדש של משה רבינו, וכל ת"ח שנתקבלו דבריו, חוקיו ומשפטיו, גזרותיו בישראל משה מתקרי, לומר שיאמנו דבריו כתורת משה רבינו ומצינו שקראו לתלמיד חכם בשם משה בגמרא סוכה ל"ט פי' רש"י גדול הדור נקרא משה, וכן בגמרא ביצה ל"ח וכן איתא בגמרא חולין צ"ג; ולפי דעתי הוא הבאור הנכון והצדק כן בנפשי אשער בשער משה. ובכן כנה התלמיד ההוא את כל חכמי דורו של ר"ת כמשה כמו שעשה תלמידו של רע"ק.

הערה: *) קריאת התורה שהיא מפני התענית מי שאינו מתענה אינו עולה לתורה תשובת רעק"א סי' כ"ד ועיי' בשו"ת דברי נחמיה סי' מ"א (ומביאם שדי חמד מערכת בין המצרים אות ב').

הערה: **) הטעם מה שלא קבעו להתענות בשבעה עשר בתמוז לילה ויום כמו בתשעה באב, אעפ"י שאירע בו כמה מאורעות, משום דאיתא בירושלמי תענית פ"ד ה"ה דתענית ממצט מאור עינים ואינו חוזר אלא אחר מי יום ובתשעה באב צריך להתענות מצת לעת, לכן לא גזרו זה בתוך מי יום עצמים.

ב.

בשקורין ויחל בתענית כופלים הפסיקים ד' ד' אל רחום וחנון וגו' וסלחת לעונינו וגו' כשקורא לכהן ולישראל אבל לעוי אין כופלים :

המעם משום שהכהנים והישראלים חזאו בעגל והלויים לא פשעו בעגל ולכן אין צריך לכפול.

ג.

נוהגים להתענות בה"ב אחר הפסח וכן אחר הסוכות.

המעם מפני שינוי האוירים שאז ישתנו האוירים מחמת השתנות העת וזאת היא הסיבה שבעת ההיא יתהוו כמה תהלואים לאדם, לכן ראו שנוון וראוי להתענות בעתים הללו שישלח ד' מזור ותרופה לתחלואי בני אדם ובמג"א או"ח סי' תצ"ב איתא המעם והוא מתום קידושין (דף פ) מצנעם שחוששי שמה מתוך משתה ושמחה באו לדידי עבירה כמו שמצינו באיוב ויהי כי הקיפו ימי משתה וגו' אבל בעצרת דאינו אלא יום אחד אין חוששין עכ"ל ; ובהלכות גדולות לר' שמעון מקאירא (1) נאמר ועוד גזרו רבותינו שיהיה מתענין בה"ב על חורבן הבית התורה שנשרפה ועל חרפת השם, והובא בדברי ימי ישראל (גראסן 2) ח"ב פ"ג בשם ספר כתוב בשפת יונת לאמר : ביום ב' בשבוע הם (היהודים) מתענים על חרבן הבית הראשון ע"י נבוכדנצר (3) וביום החמישי מתענים על חרבן הבית השני ע"י מיטום בן אספניוס עכ"ל אבל הוא נגד חז"ל (תענית כ"ט) ובכ"ט יש סתירה לדברי התלמוד אין אנו משגיחים כלל על והסתנריה :

ד.

מדוע מקדימין בתענית אסתר אם הל פורים ביום א' ולא מקדימין במ' באב * (עיי' בערך פורים לענין תענית אסתר גי' ימים) :

(1) בעל הלכות גדולות שנת ד' אלפים ת"ק 741 והיה בדור השני של הגאונים כן היא קבלת הראב"ד והרכבי בתשובת הגאונים, זכרון לראשונים שהו"ל משער שהיה בענת 914 תר"א 841.

(2) גרעטק נולד שנת תקע"ז 1817 נפטר 1891 למספר. שהיא שנת תרנ"א.

(3) בשנת 687 לפני מספר הנהוג.

הערה : * יש להבין הלא עשרה בטבת לא היה רק התחלת מצור העיר ועד שתי שנים

אוצר כל מנהגי ישראל

הטעם לפי דאין מקרימין פורעניות (מא"ז פ"ק דמגילה צ"י ר"ן 1) מגילה
א' הטעם מה שהביא הוא:

ה.

הש"ץ אומר עננו בתענית בין גואל לרופא והיחיד אינו אומר
בין גואל לרופא רק לפני כי אתה שומע.

הטעם משום דכתיב (תהלים י"ט) ד' צורי וגואלי וסמך ליה יענך ד' וגו'
ואין היחיד אומר בין גואל לרופא משום דאין יחיד קובע ברכה
לעצמו (ב"י תקס"ו), וב"ה"ב אין אומרים עננו הטעם יען שכבר נמצאים
בהפלה ובפיוטים דרבה עניני עינוים, והיחיד אין אומר עננו בשחרית משום
שגא יארע לו אונם חולי ונמצא שקרן בתפלתו והש"ץ אומר עננו בשחרית
לפי שאי אפשר שלא יתענה אחד מהם (תוס' שבת כ"ד)

ו.

אין אומרים נחם בערבית ושחרית בתשעה באב עד המנחה.
הטעם משום כי עד המנחה הרי הוא כמו שכתו מוטל לפניו ואין ראוי

ומחצה לא נחרבה, וקשה חורבנה מסתמא מן התחלת המצור, ולמה תשעה באב
אין דוחה שבת ועיי' פירובין מ"א בענין תשעה באב שחל בערב שבת אין משלימין
ועשרה בטבת משלימין והיה דוחה שבת כמו שכתב אבודרהם דאם אפשר היה שחל
להיות עשרה בטבת בשבת היו צריכין להתענות בשבת יען שכתוב בן כתיב לך את
עצם היום הזה (יחזקאל כ"ד) עיצומו של יום, כמו ב"ה"כ כתיב (ויקרא כ"ג)
בעצם היום הזה, ונראה לבאר דהנה הטעם שקיצו תענית על מצור ההוא, הלא היתה
ירושלים כמה פעמים במצור בימי נרצה נכה וכדומה, רק הטעם הוא דמה שהיתה
בטרדת המצור שתי שנים ומחצה זו מחמת שבאותו יום שכמך מלך בבל למטה על
ירושלים כמו כן ישבו ב"ד של מעלה אלו מיימינים אלו משמאלים עד שגברו
המשמאלים ונחרב הבית, והנה אין לך שנה שאין קללתה מרובה מחירתה, וכל דור
שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו נחרב בימיו, נמצא שבכל שנה ושנה נתחדש
חורבן חדש, וזהו בכל פעם כשהגיע אותו יום של עשרה בטבת, שהתחיל אז למעלה
משפט החורבן, כמו כן בכל דור ודור יושבין ב"ד של מעלה וגוזרין החורבן של כל
שנה ושנה, וידוע דעל צרה שעברה כמו יום שמת בו אביו או אמו אין אנו מתענין
בשבת אבל תענית הלום מותר להתענות, דבשביל פונג שיש לו שמבטל צרה העתידה
לבוא עליו לא מפונה הוא, הילכך תענית ט"ב, דזהו רק על צרה שעברה לא דחו
שבת אבל תענית עשרה בטבת זהו על ביטול צרה העתידה פונג הוא והיה דחי שבת
(תורת משה מח"ס).

1) ר"ן (ר' נסים) חי בברצלונה בשנת ה"א פ' - ק"א 1320-1380 למספר הנהוג.

אוצר כל מנהגי ישראל

לקבל תנחומין עד המנחה שהוא כנסת הגדולה (המנחנים), והוא דאין חולצין מעלים בסעודה המפסקת כשיושבין על הקרקע, הטעם דהא דיושבים בסעודה זו ע"ג הקרקע לאו משום אבילות הוא אלא משום דבעי סעודה ענייה ושפלה (טור או"ח תקנ"ג בשם הרמב"ן *); וצריך לזהר משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב שהמלמד לא יכה את תלמידיו ואפילו ברצועה וסבנח"ש בדבר (מדרש איכא רבתי ומביאו ב"י בטור תקנ"א, וכן איתא במדרש תהלים מזמור צ"א).

ז.

אין פורישין פרוכת של שבת בשבת שחל בו תשעה באב וגדחה ובט"ב בחול מסירין הפרוכת לגמרי. ואין מדליקים נרות בט"ב רק נר אחד לומר לאורו איכא וקנינות.

מפרוכת של שבת איתא בהגהות שו"ע או"ח סי' תקנ"א, ומסרת הפרוכת בחול, הטעם הוא מפני כבוד השכינה כי בית ד' נשרף ואין עולה ונבט ופסקה הנבואה ורוה"ק מעם ד' ואומה הישראלית נתנה לדבר ולחרב ולשבי ולביוה, ועוד היום הם בין האומות בחרפה ובבוז וד"ל, וכשגידר מימנם הרשע את הפרוכת ויצא ממנו דם קסבר הרג את עצמו (כינוי כלפי מעלה) ואף שלפי האמת היה דבר טבעי, כי הכהן הגדול היה מזה ביום כפורים ח' הזאות, אחת למעלה ושבע למטה נתנן ואם נגעו הדמים בפרוכת נגעו (יומא דף נ"ז) ולא ימלט שבהמשך הימים כמה פעמים נגעו והדם נבלע בפרוכת ככמה עינים במקדש שהיו נבלעים במקומם, ועתה בשחילול קדושת הפרוכת ונסתלקה תיכף קדושה ממנו או יצאו אלו הדמים בטבע, מ"מ היה חילול השם לעיני הרואים וכמו שהיה סובר הרשע מימנם שהרג את עצמו עכ"ל הש"ה מס' תענית ריש פרק תורה אור, ובעין זה איתא בויקרא רבה פ' כ"ב וז"ל: מימנם ה' שע נכנס לבית קדשי הקדשים וחרבו שלופה בידו וגידר את הפרוכת כו' ויצאה חרבו מלאה דם, מאן דאמר מדם הקרבנות, ומאן דאמר מן דם פר ושעיר של יוה"כ, התחיל מחרף ומגדף כלפי מעלה כו' ע"ש. ולזכרון חילול השם שנסתעף על ידי זה מסירין הפרוכת, והא דפורסין פרוכת לפני ארון קדש כל עיקר נפקא לן מדכתיב (במדבר ד') ופרשו עליו בגד כליל תכלת מלמעלה ור"ן שפ"ו ומביאו הפרישה, ואין מדליקין נרות בט"ב רק נר אחד לומר לאורו איכה וקנינות משום דאיתא באיכא רבתי שאמר הקב"ה למלאכי השרת בשעת

(*) הערה: אם עדיין היום גדול לאחר שאכל סעודה המפסקת מותר לשתות אפילו ערב יום הכפורים.

חרבן מלך בשר ודם כשהוא אבל מה עושה אמרו לו מכבה את הפרנס' שרו א"ל אף אני אעשה בן שנאמר שמש וירח קדרו (ב"י תקנ"ט); אם חל מ"ב ביום א' אין אומרים פרקים במנחה בשבת (ד"מ תקנ"ד) אין אומרים ויהי נועם כשחל תשעה באב במוצ"ש, הטעם לפי שהוסד על הקמת המשכן ועתה אין לאמרו ביום שנחרב, דאי הטעם משום איסור מלאכה גם כשחל באמצע השבוע מ"ב לא הוי לן למימר מאחר דלא נוכל לומר ומעשי ידינו (מ"מ תשכ"ט) ואין אומרים ביום אחר סדר קדושה תתקבל, כיון שאמרו שתם תפלת, איך יאמרו תתקבל והיא נסתמה ואחר תפלת מנחה אומרים תתקבל כיון שאמר נחמה נחם בבונה ירושלים (לבוש) ואם מת אדם בט"ב אין לומר צדוק הדין משום דכתיב קרא עלי מועד וכן נוהגים (*):

ה.

למה עושים לבנים קמנים קשת מעץ בכל ערב מ"ב והורכים אחר הקינות לחצרמות עם הקשתות, ויש מקומות שעושים חרבות מעצים לבנים קמנים ונושאים אותן לביה"ק.

הטעם לרמוז בזה כסם שהקשת מעלה חץ בן מעשה הבנים מעלה הנשמה, וכן עושים יושבי זעננואמבען במדינת אפריקא לעורר על השארת הנפש שאחרי קברם את המת תולים על קברו קשת וחנות באמרם כי יקום ויחיה עוד וילחום ויעמוד לימין החיים, ובמקומות אחרים שעושים חרבות עצים לבניהם הקמנים על מ"ב ושוברים אותם ונועצים על הקברים הטעם שמתני לרמוז באמונת ביאת המשיח ויקיים מקרא שכתוב (ישעי' ב') וכתבו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות:

ט.

למה יוצאין לבית הקברות בתשעה באב.

הטעם איתא בתוס' תענית מ"ז ד"ה יוצאין ומביא שם מכאן נוהגין בכל מקום לילך לביה"ק בט' באב וכו' עיי"ש, אסור לדרוך על הקברים

הערה: (*) אם שחט בהמה לצורך חלה בשבוע שחל ט"ב והחולה היא אין צריך להבשר כלל כפי אם הרוטב של הבשר מ"מ נקרא שוחט לצורך ישראל ומברך על השחיטה ולא דמי למ"ש הבאה"ט וקמח פולת דף קכ"ו דהשוחט בשביל השר אינו מברך כיון שאין ישראל אוכל ממנו דהכא הרי שותה המרק ומה לי אוכל מהבשר עצמו ומה לי שותה מרק הבשר הרי שחיטתו לצורך ישראל ומברך על השחיטה והוא פשוט.

משום דאסור בהנאה (הגהות אשר"י) עיין קרבן נתנאל תענית פרק ב' ואין
ליצק על קבר אחד שתי פעמים ביום אחד (מג"א או"ח תקפ"ב בשם כתבים):

סימן סז.

הקיעת כף ושבועה

א.

מדוע ולמה תקיעת כף הוא כשבועה.

הטעם יען שחמשה אצבעות (1) ביד נבראו לשמש המשה חושים אשר זולתם
האדם כאפס ואין כמו שכתב הבח"י פ' צו בשם חכמי הטבע עיי"ש
ולכן בעת שנותן האדם איזה הבטחה לאדם ותוקע לו ידו הוי כאלו אמר אני
נשבע לך באלו ה' חושים והם ערבים בעדי ומשועבדים לך אבל התיב
בדרך הסותרים שתוקעים כפם זה לזה לקים המקח אין לה דין שבועה
(פחד יצחק בשם תשובת הרשב"א). ואין נשבעין באלו ימים ואם ישבע בהם בין
באמת בין בשקר לא ישרים שנתו ח"ו קבלה איש מפי איש ואלו הם: יום ר"ח
ניסן, ה' אייר, ד' סיון, יום ר"ח תמוז, יום כ"ד באב, יום ו' באלול, יום צום
כפור, יום ג' חשוון, יום ג' ויום עשירי בכסלו, יום ד' בטבת, יום י"ב בשבט,
יום ח' באדר, מנינם י"ג ימים בשנה (ספר עבוד שנים דף קכ"ד ומביאו פחד יצחק).

ב.

נהגו בוערים בעם לישיבע ולומר כמו שהקב"ה אמת כו' כן
הוא אמת דבר זה :

דבר זה עון פלילי וקרוב לכפירה וראוי לגעור באומר זה, לפי שאין להשוות
אמיתת מציאותו ית' לאמיתת שלם נמצא מהנבראים ואפילו שהדבר הוא
אמת ברור אפילו הכי הוא ראוי לעונש כאלו משה עבד לקונו וכ"ש אם
הדבר ההוא אשר רוצה לאמת היא ספק שזה ודאי כופר בקונו ואומר לא
הוא ואין לא חלק לעולם הבא. וכן רוב המוני עם אינם נוהרים ואומרים בלשון

הערה: (1) ר' צדוק המציא לחשוב חשבונות באמצעות האצבעות, ואיתא באיכה רבה
על פסוק "הי צריה לראש" שרופאי אספסיאנוס רפאו את ר' צדוק, ואמר
לו אלעזר בנו, אבא, הב להו אנרייהו בעלמא הדין דלא ליהוי להו זכותא עמך בעלמא
דאמי, ויהיב להו הדין חושבנא דאצבע והדין קרצטיונה, ופירוש "יפה ענף" כן החשבון
הוא באופן הידוע למנות סכום האצבעות לעשות בהן כופל כמו למשל 6 פעמים 6, 7
פעמים 8, ונודע לכל ואין צריך לבאר (הפלס ח"ב):

אשכנו, גאט זאל מיר שטראפען. יעוברים על לאו שבתורה: ועור אינם נוהרים
בכינור וחושבים כה שכותב ומדבר בלשון לע"ז אינו תואר השם, וזהו
לכתוב, "אדיע" והוא ל' צרפת כינור ופי', עם ד" והוא מוטל באשפה וכבר
קבעו חז"ל (ראש השנה דף י"ח:) יום טוב כשבטלו שלא יהיה נזכר שם שמים
בשטרות משום כשנפרע יהיה מוטל באשפה:

סימן סח.

תקופה.

א.

נמנעים לשתות מים שהי' בשעת התקופה בתלוש זולת
המבושלין והמלוחין והכבושין או שנתן עליהם ברזל (י"ד סי'
קט"ז).

דמעים מפני שהלבנה היא הנוחת כח לכל רמיבות שבעולם עד אשר
לפעמים תעשה נטיית הלבנה שינוי במימי המים כנודע מענין
וגם נודע כי כח החמה מחליש את הלבנה, ומעתה
מהיות באשר בזמן ארבע התקופות או החמה עומדת נגד קו המשווה, כי
בתקופות המז' ושבט עומדת נוטה נגד האמצע ובתקופות ניסן ותשרי עומדת
על קו המשווה ממש, וא"כ אז החמה בתגבורת כח יותר ונחלש כח הלבנה
וללא נטתה החמה מן מקומה נתבטל כל כח הלבנה, ונטיית החמה גורם שלא
תחליש הלבנה מכלל וכ"כ גם הלבנה נוטה בגללה כנודע לחכמי התכונה, ושני
אלו נטיית גורמים שיתרחקו זה מזה, ועי"כ נחלשו ג"כ כל רמיבת שבעולם,
כי כלם יונקים מהלבנה וכל המימות תבא בהם חלישות כח והרי הם מסוכנים
וחמירא סכנתא מאיסורא אמנם בזו הרגע תזון החמה מן מקום האמצע ויחזור
הכח ל' למימות שבמחזור אבל התלויים לא יחזור להם הכח לעולם והרי הם
מסוכנים זולת אם היה בהם אז כח האש הטבעי היינו שהם כבושים, מלוחים
או מבושלין שבכל אלה הם כח האש, כי חריפות המלח הוא כח האש וכן
הכבושה וכן אם היה עליהם ברזל שהוא יסוד מן רבוי יסוד אש טבעי א"כ
כבר נשתנה מבעם מן כח רמיבות לכח אש טבעי ואינם עוד תחת ממשלה
יניקות כח הלבנה דק יונקים כח ביסוד אש ממשלת כח החמה הטבעי
ולא ייך להם שוב התקופה (חזון למועד, וצ"י בצמח צדק סי' י"ד, וצ"י בערוך
ערך תקופה מהחכם ר' משה לאנדוי 1) ובעל כרם שלמה ליו"ד סי' קמ"ז הביא

הטעם לפי שהשנה נחלקת לארבעה שנים אשר בשנים ממעל ולכל שנה יש לשמור הלך אחד משנה מן המזיקין, ובאותו הרגע אשר בין תקופה לתקופה שיצא משמרתו של זה ונכנס משמרתו של זה עומד העולם כהדרף עין בלי משמר ושולט קמב מרירי על המים ואם לא ימנע אדם ממים באותו רגע יבא להסתכן עכ"ל, ועיי' בבאה"ט שם.

סימן סמ.

תורה.

א.

בשמחת תורה הולכים נערים קטנים בלילה וביום עם דגלים (פאהנעס) ובהם נרות דולקים.

הטעם לפי שביום שמחתנו לוקחין הס"ת מן הארון והולכין סביב סביב עם הבנים להורות להם בזה כי בכל הדרך אשר הלכנו היא התורה עמנו ובכל הדרך אשר נלך לא נלך וזלזלה והיא שעמדה לאבותינו ולנו, והיא תגין גם על זרעינו וזרע זרעינו מעתה ועד עולם, ואף ורק בשם ד' אלהינו נדגול, ורגל התורה בירינו לא נפחד אשר סביב שתי לנו אויבינו וזאת התורה תאיר לנו אורה.

ב.

נוהגים להקיף את הבימה ו' פעמים בשמחת תורה *

הטעם שהוא זכר ליריחו למען יתן העם אל לבו ביום כלותו את התורה כי התורה היא צור משגבו ומגן בעדו והיא שעמדה לאבותינו ולכל יריחו ולהכותה חרם ומהרעיון הזה תתלהם בקרבו תשוקה עזה להחלש מחדש את התורה ולהגות בה יומם ולילה וללכת בחקותיה ולנצור מצותיה

הערה: * חג שמחת תורה נהוג ג"כ אצל הקראים (עיי' אדרת אליהו ענין תפילה דף נ"ט מהקראי אליהו) והבבלי לא ידע דבר משמחת תורה, ואף לא בזמן הגאונים רק שמיני עצרת סתם, ובמאה הי"ד כבר נתפשט המנהג בשמחת תורה שאחר סיום התורה התחילו לקרות בספר בראשית שלא לתת פתחון פה לשטן לומר כי הם מסיימין התורה ואין דעתם לחזור עליה (טור או"ח תרס"ט).

הגאון מוילנא ז"ל הקשה הלא כולא עלמא מזה דבעצרת נתנה תורה מדוע אין אנו שמחים בשמחת התורה בעצרת שהוא הג השנועות שבו נתנה לנו התורה אלא אחר עבור יותר מ"ד חדשים בסוף ימי הסוכות עיי' הטעם בס' דבר יום ביומו.

ביכל משמר, וחגן עלינו ועל זרעינו מכל צר ואויב ומכל הקמים עלינו:

ג.

בשמחת תורה אין מספר להעולים לתורה.

הטעם כי מסימין ביום הזה התורה לעיני כל ישראל, והמלה ישראל ר"ת י"ש ש"שים ר' בוא א'נשים ל'ישראל ויש ששים רבוא אותיות לתורה וכל אחד מישראל יש לו אות וחלק בתורה. ע"כ כל אחד מישראל מהדר לעלות לתורה ביום זה, וזה שקורין בליל ש"ת הטעם משום שמלמלו את הספר תורות להקפות וע"כ קורין בהם וגם לשמחה של מצוה (תוספת חיים) * וזה שאנו קוראין פ' וזאת הברכה בשמחת תורה ולא כמו כל הפרשיות של כל השנה שקורין בשבת, הטעם לפי שמצינו ששלמה המלך ע"ה בירך את ישראל בשמיני עצרת שנאמר (מלאכים א' ח') ויברך את כל קהל ישראל:

ד.

גוהגים בשמחת תורה בקריאת התן בראשית אומרים הקהל יהי ערב ויהי בקר וגו' בקול רם ובשיר תהללה שקורין לחתן בראשית אומרים שלש פעמים עמוד עמוד וכן קורין את שמו ג"פ.

הטעם להוציא מלב האפיקורסים האומרים שב' רשיות יש חליצה ומי שברא אור לא ברא חשך שנאמר (ישעי' מ"ה) יוצר אור ובורא חשך בהאי כופר שאמר לדבן גמליאל (סנהדרין ל"ז) מי שברא הרים לא ברא רוח שנאמר (עמוס ה') יוצר הרים ובורא רוח, או מחקרי בני עמנו (עיי' רד"ק 1) העמיקו בחקירותיהם על הפסוק יוצר אור ובורא חשך לפרש באיזה אופן יוצר על חשך שהוא רק מניעת האור פעל ברא, ועל זה אמר הרב החכם ר' משה מדעסו (2) בהבאור שם לאמור: שמחק המליצה

הערה: * לענין עלי' לסמית ביום שמחת תורה שנוהגים לעלות כל היחידים אם יוכל לעלות גם מי שמת לו מת בחו"מ דאם לו יעלה יהיה כדברים שבפרהסיא העלה בסי לב חיים ח"ב סי' קכ"ד שלא יעלה ויוצא חוץ לביהכ"ס ואם לא יוכל לצאת מביהכ"ס כגון שהם מגין בצמצום ואם כל הנמצאים שם המה יעלו כפי מה שהוא המנהג והוא לא חשוב פרהסיא ומותר לו לעלות לסמית (עיי' שדי חמד מערכת אבלות סי' א' אות 5).

(1) רד"ק (ר' דוד קמחי) נולד בנרבוגא בצרפת בשנת 1160 ומת שם בשנת 1235.
(2) ר' משה מנדלסון, נולד 1729 בעיר דעסוי בגרמניא ומת 1786 בבצרלין.

אוצר כל מנהגי ישראל

הוא רק לתאר הדברים כאשר המה נראים לעין, ולא כפי מה שהם באמיתות המציאות בדרכי תולדות הטבע, ואנחנו יודעים כי בסדר האור נמוש חשך עכ"ל, ובמח"כ אשתמיטתיהגמ' דתמיד ל"ב: שאל אלקם: דרום מוקדין ו) את וקני הנגב אמר להם שמים נבראו תחלה או ארץ וכו' אור נברא תחלה או חשך, אכרו לו מילתא דא אין לה פתח ופריש בגמרא ונימרו ליה חשך נברא תחלה דכתיב והארץ וגו' ובגמ' חגיגה י"ב: עשרה דברים נבראו ביום א' שמים וארץ כו' אור וחשך כו' הלא מדברי חז"ל אשר דבריהם חיים וקיימים נראה בעליל שחשך ג"כ בריאה (ועיי' בחדושי אגדות מהרש"א שם בגמרא דתמיד) וכן איתא באדרת אליהו (מהגר"א) בראשית (א' ג') וז"ל: ולא כחכמי או"ה שאומרים שהחשך הוא העדר האור וכו' וכן איתא בספר הדרת קדש דף ס"ז וימש חשך כי חשך הוא בריאה ולא כבעלי חכמות זרות כו', ובביאורו של הגר"א על היבולות היכל ו' כתב וז"ל: (על לשון הוזהר שמשא וצלא ימינא ושמאלא אזלין כחדא) שחשך הוא מקום הצל ואור מקום הזריחה, וכמו ימינא ושמאלא כחדא אזלין בן מקום זריחת השמש והצל אין נפרדין זה מזה ובמקום שמסתיים הזריחה שם מתחיל הצל והכל ברוא ע"ל לא כמו שאומרים שהצל היא העדר הזריחה עכ"ל, וע"כ אנו אומרים ויהי ערב ויהי בקר וגו' בקל רם להשריש האמונה שיום ולילה נבראו ומאל אחד, ואנו אומרים ויהי ערב וגו' יום הששי עד לעשות להורות שאנו מודים ואנו מעידים על חידוש הבריאה ועל קדשת שבת, ומה שאנו מפסיקים בניהי ערב ויהי בקר הלא באמצע פסוק הוא: איתא במס' סופרים פרק כ"א הל' ו', כי ויהי ערב ויהי בקר פסוק בפני עצמו הוא: הטעם שאנו אומרים בשיר תהלה ג"פ עמוד משום שהוא הראש והראשון ולו הכח להחזיק ולהעמיד הקהלה על מכוונה לכן אומרים שלש פעמים עמוד להורות כי עליו החיוב להחזיק את שלשה עמודים, תורה עבודה, וג"ח, וקורין את שמו ג"פ למען ישמעו העם שהוא האיש אשר יקים את השלשה עמודים, וקוראים חתן תורה וחתן בראשית הטעם משום דהתורה נקראת בלה, כמ"ש חתן מחדרו וכלה מחופתו זו תורה (ירושלם תענית פ"ג), ובס' הבהיר התורה היא ארוסתו של הקב"ה דכתיב תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורשה, וע"כ קורין בש"ת חתן תורה וחתן בראשית בסוף קריאת התורה:

סימן ע.

תפלת חול.

א.

מדוע נקראו התפלות שאנו מתפללים בשם דאבנון.

הנה זמן התפלות אבות תקנו (ברכות כ"ו **) והמלה דאבנון היא מלה ארמית ר"ל של האבות, או אפשר שהיא מלה אנגלית Rawn שפירושה: דיא רעממערונג, דער אנברעכענדע טאג, ובלשון העברי נשף (דיממא ודלילה) (בית יהודא מריב"ל) המתחכמים מאנו להאמין ביושן תפילתינו כי מימי אנשי כנה"ג הן, אולם בשנים האחרונות השיבו גנוי הגניזה שנמצאו במצרים תשובה נצחת על המתחכמים כי בגליונות של ס' בן סירא הכתוב בגוף לשונו בלש"ף שנחטטו שם, מצאנו י"ב פסוקים שטופסם הוא הודו ל... כל"ח ותורף שלהם הוא אחד מחתומי ברכות וכיו"ב, והנה בן סירא היה בימי שמעון הצדיק (עיין בן סירא פרשה ג') שהיה משיירי אכנה"ג, ואם אנחנו רואים את דברי הברכות במטבע שטבעו להן חכמים שגורים בפיו אף שלא בשעת התפלה הלא קרמה תקנתם לדור בן סירא ובכן ע"כ מימי אנשי כנה"ג הם (מקור הברכות).

ב.

מפני מה נקרא תפלה בצבור.

הטעם משום דאיתא בגמרא (כריתות ו') כל תענית שאין בו מפושעים ישראל אינו תענית ולגבי קטורת אמרו (שם) חלבנה ריחה רע ומנא עם סמני הקטורת כי כלם ביחד היו נותנים ריח טוב וערב וכן נמי בתפלה

הערה: *) אמרו חז"ל (ברכות ה') הקובץ מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו וכו' ושלטי גבורים שם כתב שאין די לו לקבוצ בית הכנסת אלא צריך לקבוצ מקום מיוחד להתפלל בו, ור"ן כתב שלא אמרו זה במקומות בית הכנסת דכיון שכולה מקום תפלה היא אין להקפיד אם מתפלל לפעמים בזוית זו ופעמי בזוית זו אלא ר"ל שקובץ מקום לתפלתו בריתו כשלא יוכל ללכת לביהכ"ג ומתפלל בביתו.

הערה: **) אברהם תקן תפלת שחרית כו' יצחק תקן תפלת מנחה כו' יעקב תקן תפלת מערב שנאמר ויפגע במקום, פליאה! מדוע ולמה לא התקין יעקב תפלת ערבית קודם שבא שם הטעם משום דאיתא (שבת י"א) דתלמידי חכמים שתורתן אומנתן אינו צריך להפסיק מדברי תורה לתפלה ולכן עד עכשיו היה יושב בבית

צריך להיות אנשים שהם „צ'ב'ר" נטריקין צדיקים, בינונים, ורשעים, ולכן קורין תפלה בצבור, ותפלה נצ"ר לא נמצא בנביאים וכתובים שהיו מתפללין בצבור ואפשר דעד כנסת הגדולה שתקנו י"א ברכות לא היתה תפלה בצבור, רק כל יחיד מתפלל לבדו ואף דמשה רבינו תקן קריאת התורה אפשר דהתפלה לא היתה בצבור (במדבר קדמות מהגאון חיד"א, מערכת ת' ומביאו מהרב המבי"ט ו) ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה, אכן בדרך כלל מצוה גדולה לילך תמיד בבית ד' * בשמחה וברצון להתפלל וללמוד שם.

ג.

גוהגים להתפלל בלשון הקדש דוקא (**)

הנה אף שעפ"י דין מבואר להדיא בסוטה ל"ב וברכות מ' דק"ש ותפלה וב"ש פסוקי דזמרה נאמרים בכל לשון וכן פסקו הראשונים ואחרונים ובמס' סופרים (***) פו"ח ה"ד מבואר שהנשים שמחויבות בתפלה וברכת המזון כאנשים ואין יודעין לשון הקדש מלמדין אותן בלשון שהן שומעין, וכן כתוב במ' הסידים סי' תשפ"ה (1) טוב לו לאדם שיתפלל ויקרא את שמע וברכות בלשון שמבין משיתפלל בלשון הקדש ואינו מבין, ובמ' לקט הקמח (2) סי' שכ"א: עשרה משראל שאינם יודעים רק לשון לעז יכולים

המדרש של שם ועבר והיה תורתו אמנתו לא היה צריך להפסיק לתפלה אבל במקום שהוא שהיה בא בדרך ולא היה עוסק בדברי תורה ולכך ויפגע במקום – התקין תפלת ערבית.

(1) המבי"ט (ר' משה בן יוסף די טראני נולד בשאלוניקי בשנת רס"ה 1505 ומת בירושלים 1585 למספרם בשנת שמי'.

* הערה: בבית אלהים נהלך ברגש (תהלים נ"ה) המלה ברגש, ר"ת, ברד, רוח, גשם, שלג.

הערה: ** בספר בחינת הקבלה מאת יש"ר 2 ח"ב פכ"ג, מכא טעם הגון ונכון אשר לא בא מצות תפלה מבוארת ומפורשת בתורה, דבריו מאירים ושמחים.

(2) נולד בעיר גערץ איטליען שנת תקמ"ד 1784 מת 1855 שהיא שנת תרט"ו.

הערה: *** נתחברה בא"י בימי רבנן סבוראי לערב 500 למספרם ובעת הזאת נקבצו

כשתים עשרה מסכתות קטנות, א) מס' סופרים, ב) מס' ספר תורה, ג) מס'

אבל רבתי, ד) מס' שמחות, ה) מס' דרך ארץ, ו) מס' בלה, ז) מס' ציצית, ח) מס'

מוזוות, ט) מס' תפילין, י) מס' גרים, מס' עבדים, יא) מס' כותים יב) אבות דר' נתן.

(1) בעל סי' חסידים חי שנת ה' אלפים וחמשים 1290 לספירת הנוצרים.

(2) לקט הקמח (הר"ר משה חאגיז נולד בירושלים בשנת תל"א 1671 ומת בצפת אחר

שנת תקנ"י 1750 למספרם.

להתפלל ולומר קריש בלשון שהם יורעים ומביאו לחם הפנים סי' שע"ו, (1)
 (והנשים שמתקבצות בבהכנ"ס בשבתות וימי החג ומתפללין בצבור הוא הנהוג בישראל
 עוד מימי קדם ועיי' היטב תרגום אונקלוס (המקובל לנו) מאד והוא מפי ר' אליעזר
 ר' יהושע) בפסוק במראות הצובאות וגו' (שמות ל"ח) שתרגם "די אתין לצלמה
 בתרע משכן זמנא", (עיי' באבן עזרא שם) מכל מקום כבר מנהג כל ישראל
 שאין מתפללי' רק בלשון הקדש גם אין מבינים; וכ"כ במקורי מנהגים
 זו"ל: ונראה כי עפ"י טעם וסברא מחייבים אנתנו להתפלל בלשון הקדש,
 מפני שהיא לשון אשר הנביאים ברוח קדשם נאמו ניבים נעימים אל עם
 סגלתו, לשון אשר כל אומה ולשון יתפלא על מעלתה ומדרגתה המעולה מכל
 שאר הלשונות, לשון אשר היא לבדה ואין מאומה זולתה נשאר לנו בגליותנו
 המר להתאהד בה שה פזורה; ובפרט אם נתפלל בכל מדינה ומדינה
 בלשונה או תהיינה אגודות אגודות במחנה העברים, וכאשר ילך איש
 מגבול ארצו לכנסיות עיר גבול אחרת, יעמוד כאלם לא יפתח פיו ולא יבין
 אף מלה אחת מתפלה הצבור, כמו למשל בעתים וזמנים הללו אשר אחינו
 בני ישראל נוסעים אל אדמת אבותינו ארץ הצבי באחרות ובשלמות אל
 ארץ אחד להתפלל לד' אחד, תחת כן יתפרדו הנקבצים ע"י תפלתם בטרם
 ידע לרבר נכונה שפת הארץ הזאת, ויהי משפט אחר להם עם דור הפלגה,
 ועוד כי ברכה אחת היא לנו המשולשת בתורה עפי הדבור ממש היא
 ברכת כהנים שבתפלתנו, ואותה צוה ד' לאומרה בלשון הקדש דוקא כאשר
 באה בו הקבלה מן כה תאמר (סוטה דף ל"ח) ומזה נראה בעליל כי מצות
 המלך היא דוקא בלשון קדש על כל התפלות כי זה רצונו של מקום
 עכ"ל, (וכן כתב התפארת ישראל 2) (סוטה פ"ה מ"א) אלו נאמרין בכל לשון
 וכו' ק"ש ותפלה זו"ל: דוקא בצבור אבל ביחיד דוקא בלשון הקדש (א"ח
 ק"ח) אולם בזמנינו כמו מקרוב אוהבי חדשות ורצו להכריע ממשנה זאת
 להתפלל בביהכ"נ בלשון אשכנזי ועל החדשים אנו בושים, כי עיקרי כוונתם
 להשוותינו לאלה אשר לא נוכל להתדמות מפני הגבול שגבלה לנו תורת
 אלהינו ולפע"ד לחנם התיגעו בזה חכמי ישראל, לרסם כמה קולמסין בענין
 זה, דלו יהי שאין בזה משום ובחוקותיהם לא תלכו (עיי' ט"ז או"ח סק"ג ויו"ד)
 קצ"ח עכ"פ כיון שרוב חכמי ישראל שהן הן עמודי התורה חוששין שעל ידי
 זה יפול כבוד קדושת הישנות, אשר בכללם שמירת החוקים הישנים היקרים
 לנו אפילו יהא חששתם עוד כ"כ רחוקה וחלשה. צותה התורה בלאו לא תסור
 לשמוע בקולם אפילו כשיאמרו על שמאל ימין או איפכא ולא תהיה המשנה

(1) בעל לחם הפנים חתנו של מג"א.

(2) במל תפארת ישראל נולד בשנת תקמ"ב 1782 ומת פתאום בצום גדלי' תרכ"א בביהכ"נ.

הקדושה גדולה מפסוק שלם, ואפילו היה מצוה שלמה מפורשת בתורה (להתפלל*) בלשון אשכנז יש כח ביד חכמי הדור לפי אומד דעתם לפי הזמן לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה כשעושים כן למגדר מלתא וביבמות דפ"ט ורמב"ם מסנהדרין פכ"ד וממרים פ"א ד' וט"ו עכ"ל**) והנה אחרי כל הדברים והראיות הברורות האלה, כל איש הירא יבין וישכיל בשכלו ודעתו לחובה עלינו לשום עין על התינוקת של בית רבן למדנו מעט

הערה: *) אנשי בתי כנסיות של בני אשכנז שמתפללים בבית הכנסת של ספרדים אסור לשנות בתפלה בלחש מהנ"ס שנהגו מכבר ולכולי עלמא לית כאן משום לא תתגודדו להרמב"ם שאין כאן מחלוקת ולהרא"ש משום דאינו אלא מנהג וכולי עלמא סבירא להו שיוצאים בשני הנוסחאות ולא כמו שכתבו בכפר פאת השלחן סי' ג' רק כמו שכתב הגהות מיימונית (הל' תפלה אות ה') בשם הירושלמי אבל בקדושת שבקול רם וכדומה ודאי אסור לשנות ממנהג שהוא שם מפני המחלוקת ולהרמב"ם יש בזה משום לא תתגודדו (הגאון נצי"ב במשיב דבר)

הערה: **) הראשון לבטל סדר התפלה בלשון הקדש ולהתפלל דוקא בשפת אשכנז היה תחת השפעת גייגר והולדהיים שנת תר"ה 1845 למספרם והדפיסו סדור בשנת תק"פ בשם תפלות ישראל, מובן הדבר לא בלשון הקדש רק בשפת אשכנזית כי אמר גייגר כי כוונת לבו בתפלה מתעוררות רק בהתפללו אשכנזית (אף כי ידע היטב שפת קדשנו) וכן קבלו עליהם כל בעלי הריפורמה להתפלל בהיכל שלהם רק בלשון אשכנז, אז יצאו נגדם במחאה גדולה אחד עשר רבנים גדולים וחשובים ואש הנריבה יצאה ותבער בכל פנות בית ישראל וגייגר וסייעתו ובית ההיכל עשו מה שעשו וכן התמו כי נשארו כהן גפרדה עם סדורם תפלות ישראל (ע"ד הריב וחליפות מכחביהם עיי' צונץ 1) כתוב בשפת אשכנז ובספר געשיכטע דער יודישען רעפארמאציא ח"ג) וגם עתה הם הרעפארמאר אומרים כן התפלות בלשון הקדש שאנו מתפללים היא שפה מתה ואין בה רוח חיים ולכן היא טוב היה לו התפללנו בשפה חיה ומובנת, אמנם דבתם ושיחתם אינם כנים ומליהם לא נכונים, למשל, בכל עיר גדולה כמו גויארק, לאנדאך וכדומה יש בתי חזיון בקול שרים ונוגנים (אפרה), המחיר שם בעד מקום שבת לערב אחד לפעמים חמשה ועשרים ר"ט (50 רוי"כ) ובאיזה שפה ישירו ויזמרו שם? בשפת איטליונית אשר שומצי הזמרה רובם ככלם אינם שומעים שפתם וניבם עד מה, וע"כ נסו לשנות נגינתם ושירים לשפת אנגלית, אשכנזית ורוסית אולם בתמורתם טעו ושגו חן ונוצם אשר הוצק בשירים ובזמרים ספו תמו והיו כלא היו, באשר כי המנצחים בנגינות (קאמפאזיטארס) ערכו השירים לפי רוח ניבי והברות איטליאנו ובשפה אחרת תפנו טעמים וריחם, כן הנה תפלתנו, אנשי כנסת הגדולה וגדולי עמנו יסדו לנו התפלות בלשון הקדש ונפחו בה רוח קדושה חן ויופי באותה הלשון דוקא שסגלו להם עפ"י רוח קדשם ויתדות נאמנים וחזקים, ועדיין נאמנים הם אנשים יודעי שפתנו כי בצקן לחשם לפני ד' מרגישים המה בלבם התלהבות

אוצר כל מנהגי ישראל

בַּעַמ קְרוֹא וּכְתוּב בַּלְשׁוֹן עֲבָרִית עַד שִׁירְעוּ בְּאֵר הַיֵּטֵב מִשְׁפָּט לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ
וְכֵן אֵיתָא בְּתוֹסְפָתָא * חֲגִיגָה פ"א שְׁחִיב אָדָם לְלִמּוֹד אֶת בְּנוֹ לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ
וְכֵן כְּתוּב בַּעַל הַשְׁלִיחַ (1) מִס' שְׁבוּעוֹת קפ"א, וּבְנוֹ הַחֲסִיד בַּעַל וְוֵי הַעֲמֻדִים
(פ"ה דף ט') וְכֵן אֵיתָא בְּשו"ת רמ"א תְּשׁוּבָה ו', וְשֶׁא עֵינֶיךָ וְרָאָה מֶה שִׁכְתָּב
בַּעַל פְּרִי מִגְדִּים ז"ל בְּאִגְרוֹתָיו הַנִּדְפָסוֹת בְּסִפְרוֹעַל או"ח, גַּם צוּה ע"ז הַגָּאוֹן
רַבֵּינוּ יַעֲב"ץ בְּסִפְרוֹ שְׁעָרֵי שְׁמַיִם וְעֵינֵי בְּתַמִּים דְּעִים לר"י בֵּר יִקָּר (2)
קפ"ד וּבַלְשׁוֹן חֲבָמִים מ"ח, זֶהִיָּה כֹאשֶׁר יִגְדְּלוּ יִנְעָם לָהֶם צוּף דְּבִשׁ הַלְשׁוֹן

עֲצוּמָה וְהַשְׁתַּפְּכוֹת הַנֶּפֶשׁ, אִלָּם אִם יַעֲתִיקוּ אֶת לְשׁוֹנָם בְּשִׁפָּה זֶרָה אִזּוּ פִּנָּה זִיוֹן פִּנָּה
הַדָּרֵן וְרִגְשׁ הַקֹּדֶשׁ הַמִּרְחָף עַל הַתַּפְּלוֹת כְּלִיל יַחְלוּף, וְלֹא עוֹד כִּי בְטוּיִי הַתַּפְּלוֹת
וְאִרְשֶׁת שִׁפְתָּנוּ יִרְפֵּץ לְצַחוּק, לְמִשְׁלֵי, אִמֵּת וְיִצִּיב וְנִכּוֹן וְקִים וְיִשָּׁר וְנִחְמַד וְנַעֲסִים וְנוֹרָא
וְאִדִּיר וּמִתּוֹקֵן וּמִקּוֹבֵל וְטוֹב וְיִפְהָ, אִם אֲנִי אֹמְרִים כֵּן בַּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ אֵין לָנוּ לֹא שְׁאֵלָה וְלֹא
קוּשִׁי, כִּי כָּל מִלָּה וְתִיבָה יֵשׁ לָהּ רַעֲיוֹן בְּפָנֶי עֲצֻמָּה וְכָל הַמְּלוֹת וְהַתִּיבוֹת כֻּלָּן כֹּאחַת
הֵן כְּלוֹלוֹת בַּהֲדָרֵן כְּנוֹדֵעַ אִלָּם אִם נַעֲתִיקֵן וְנִחְלִיפֵן בִּזְרָה הֵימְצָא טַעַם בְּאִמִּירַת הַתִּיבוֹת
הַלָּלוּ? נוֹסֵף לִזֶּה הֵנָּה יֵשׁ כִּמָּה וְכִמָּה תַּפְּלוֹת שְׁאִי אִפְשָׁר לְהִרְיָקֵן לְשִׁפָּה אַחֶרֶת מִפָּנֵי
מֶה יֹאמְרוּ הַבְּרִיּוֹת? לְמִשְׁלֵי, שְׁפוֹף חֲמַתָּךְ אֶל הַגּוֹיִם, וְיִקּוֹם נִקְמַת דָּם עֲבָדֵי הַשְּׁפוֹף, וְאִזּוּ
אֶל רֹסְלֵעַ אֲנַפֵּץ אֶת עוֹלְלִיךָ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יוֹצֵאִים מוֹעֶקֶת לֵב וּמִשְׁבַּר גּוֹ מַעַם נוֹאשׁ הַנַּעֲנָה
וְהַנִּרְכָּא כִּי מִי מִמּוֹדְעֵי דְּבָרֵי הַיָּמִים לֹא יִדַּע כִּי לֹא בָדִיו כִּי אִם בְּדַמְעָ – וּבְדָם נִכְתְּבוּ – בַּעַת
יַעֲקֹב הִיָּה לְמִשְׁסָה – בַּעַת עַל גְּבוּ חוֹרְשֵׁי חוֹרְשִׁים – בַּעַת רַחֵף הָאוֹיֵב פַּעֲמָיו בְּדָם יְהוּדָה – בַּעַת
דָּם אֲבוֹת וּבָנִים אֲמוֹת וּבְנוֹת כְּמִים נִשְׁפְּכוּ, וּמִרְוֵב הַמִּכְאוֹב יִשְׁמַע קִינָּיִם וְהִגָּה וְהִי, אֲבָל אֲנִי
בַּעֲצֻמָּה נִדַּע כִּי לְהַכּוֹת נֶפֶשׁ אֵין אֲנִי מִסּוֹגְלִים וְאֵף כִּי הִיָּה לֹאֵל יָדֵינוּ לַעֲנוֹת וְלִהְיוֹת נֶפֶשׁ,
אֵין בְּנוֹ אִישׁ שִׁינְפֵץ עוֹלָל אֶל הַסֵּלֶעַ כִּי מִדַּת רִצִּיחָה רַחוּקָה מִמֶּנּוּ, אִלָּם אִם יִתּוּרְגֵם
הַפְּסוּקִים כְּצוּרָתָם וְהוּיָתָם בְּשִׁפָּה חִיָּה מֶה יֹאמְרוּ הַעַמִּי אֲשֶׁר אֵינָם יוֹדְעִי אֶת הַצְּרוּי
הַדְּבָרִי וְהַרְצוּי הַגְּדוֹלוּי שֶׁסִּכְלָנוּ, בְּלִי סִפֵּק לֹא יִתְנוּ יָקָר וְגְדוֹלָה לָנוּ, זֶה שֶׁאֲמָרוּ חוֹזְלֵי
מִסִּי סוֹפְרִים (פֶּרֶק א') שֶׁהֵיָם שִׁכְתְּבוּ הַתּוֹרָה יוֹנִית לְתַלְמִי הַמֶּלֶךְ הִיָּה קֶשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל
כִּיּוֹם שֶׁנַּעֲשֶׂה הַעֲגֵל שְׁלֹא הִיָּתָה הַתּוֹרָה יִכְלָה לְהַתְּרֵגֵם כָּל צִרְכָּה; וְכִמּוֹהֶם יִרְיַע אֵף
יַצְרִיחַ בַּעַל, אֲגוּדָת אֲזוּבֵי עַל תַּפְּלוֹתֵינוּ בִּזְרָה שֶׁאֲנִי אֹמְרִים, מִלֵּאכִי רַחֲמִים הַכְּנִיסוּ
תַּפְּלוֹתֵינוּ וְגוֹ, מִכְּנִיסֵי רַחֲמִים הַכְּנִיסוּ רַחֲמֵינוּ וְגוֹ, וּבְפֻמּוֹן, מִדַּת הַרַחֲמִים וְגוֹ,
וּפְדוּמָה וְכְתָב דְּבָרִים חֲדִים וְקִשִּׁים וְאִמֵּר, לֵאמֹר: מִנְהַגִּים זָרִים יִלְדוּ (הַרְאִשׁוֹנִים)
לָהֶם, עַל כָּל טַעֲנוֹתָיו וְדְבָרָיו הַשִּׁיב הַבַּעַל פָּחַד יִצְחָק (אוֹת צ') תְּשׁוּבָה עַל חֵי דְפִים
בַּחֲסֻמָּה וְדַעַת וְסִתֵּר וּפְרִךְ אַחַת, אַחַת מֵהֶם וְהִיָּה כָּלָא הִיָּה, עֵינֵי שֶׁם וְתַמְצָא מִרְגּוֹעַ
לְנַפְשָׁךְ, וְעֵינֵי אֲרָחוֹת חַיִּים הַחֲדָשׁ מִהַגְּאִבִּיד סַאפִּינְקָא בְּשֶׁם סִי מְאוּרִי אֹרֶךְ דָּף
נ"ג ע"א.

הַעֲרָה: * עֵינֵי חֲכָמֵי דוֹרוֹ שֶׁל רַבִּי תַלְמִידֵי בֵּין הַתְּנַאִיִּם (בְּאַרְמִית מוֹרִים) וְהַאֲמוּרָאִים
(בְּאַרְמִית מִפְּרָשִׁים) וְנִקְרָא תוֹסְפָתָא לֵאמֹר הוֹסְפוֹת וּמִלּוֹאִים לְמִשְׁנָה.

(1) שְׁלִיחַ ר' יִשְׁעִיָּה הוֹרוּיָץ נוֹלֵד בְּפֶרָאג בִּשְׁנַת שִׁיחַ 1558 וְנִפְטָר בַּצֶּפֶת בִּשְׁנַת 1628
שְׁנַת שְׁמִיָּת.

(2) ר' בֵּן יִקָּר רַבּוֹ שֶׁל וְשֶׁ.

אוצר כל מנהגי ישראל

ובזה יכנס קשר האחדות בתוך עם ישראל ויקויים נבואת החזון (צפניה ג)
כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה. *

ד.

מדליקין נרות בביהמ"ד או בביהמ"ד לעת התפלה.

איתא במדרש רבה (ו) (במדבר פרשת ד') בעון קומו ר"י מהו פעולתי ?
(שם בן עובד השמיני בדיה א. כ"ו) אמר להם על שפעל פעולה גדולה
בתורה, מה פעולה פעל ? שהיה מדליק לפני הארון נר אחד שחרית ונר
אחד ערבית, ומה נתפשט המנהג להדליק נרות גם במנחה ; אסור לעשות
שבעה קנים בעמוד להאיר אלא יעשה ה' ה' ה' (גמי מנחות דף כ"ח ביו"ד קמ"א) משום
דאסור לעשות כמו המנורה שהיה בבית המקדש ונראה דהיכא דיש עוד נר
מן הצד בעד הנר שקורים שמש שאין לאסור כיון שיש היכר בין זה למנורה ;
ה.

מדליקין נר תמיד בבית הכנסת.

כתוב בתורה ויקחו "אל"ף שמן זית נדף להעלות נר תמיד" וכתב
החנף הטעם שצונו הקב"ה להיות נר דלוק בבית המקדש להגדלת
הבית לכבוד ולתפארת בעיני הרואים כי כן דרך הבריות להתכבד בבתייהם
בנרות דולקים וכל ענין ההגדלה כדי שיכניס האדם מורה עב"ל, ופחד
יצחק אות נר כתב וז"ל : מרש"י משמע שגם תמיד היה מדליק מערב עד
בקר מכאן שאין חיוב נר בבית הכנסת מקדש מעט אלא בלילה, ותמוה
מאד דרמב"ם בפ"ג מתמידין ה"ב מפורש שהנרות היו דולקים כל היום
עיי"ש, וא"כ שמדליקין בבית הכנסת נר תמיד הוא מנהג נכון וכו' למקדש ;

ו.

המנהג להתפלל בנינון יפה וערב.

הרמב"ם (בפרקי הצלחה) כתב לאמר: המתפלל צריך לכוון לד' וכו' ולא
ימ"ש מקול ערב ונגינה יפה וכו' ; הכוזרי (מאמר בי סי' ג') כתב
האוהב את מצות התפלה יתפלל בקול נעים ובנגינה ערבה כי זה הוא
עבודת ד' המהורה המקשר בינו ושמים ; הגאון ר' מנחם די לונזאנו בספרו

הערה : *) אם מותר ללמוד לשאינו בן ברית לשון הקדש עם דקדוקה עיי' בשדי
חמד מערכת האלף כללים אות מ"ב.

(1) מימי רבנן סבוראי עד מחצית מן הגאונים, וקורין מדרש על שם דרישה וחקירה
בניאור הדברים.

שתי ידות" (1) כתב: כל אחד המתפלל בכוונה יבחר לו גיגון יפה וערב ובניגון זה יתפלל תמיד; הם' חסידים כתב: תשתדל לבחור נגון יפה אשר הוא ערב לאזן ובן תתפלל תפלתך בכל יום, המתפלל ועוסק בדבר אחר הוא איסור גמור כי בזה מורה על עשייתו של מציה בלא כוונה אלא דרך עראי ומקרה כמאמר חז"ל ואם תלכו עמי קרי שפירשו אף שתלכו עמי דהיינו עשיית המצוה מ"מ היא בדרך מקרה ועראי וכן בכל המצות לא יעשה אותם האדם ויעסוק בדבר אחר (ט"ז או"ח קצ"א)

בעצת התפלה נוהגים לנענע הגוף.

בעל הטורים (2) בפ' יתרו כתב כי אצל קבלת התורה כתיב וירא העם וינעו ע"כ מתנענעים בשעת למוד התורה, לפי שהתורה נתנה באימה ברתת ובועה, והשליה בענין חפלה וקריאה כתב: נהגו המדקדקים להתנועע בשעה שקורין בתורה דוגמת התורה שנתנה ברתת, וכן בשעה שמתפללים על שם כל עצמותי תאמרנה ע"ש וכן הוא לשון המג"א באו"ח סי' ס"ה בשם אבודרהם ע"ט, מיהו כל זה דוקא בשירת ותשבחות משא"כ בתפלת י"ח מצינו מפורש בעמז"ק סי' צ"ה שאסור לנענע הגוף, גם השל"ה קרא תגר ע"ו ע"ש, וכן הוא הדין באו"ח צ"ה ע"ש, ובכוזרי מאמר ב' סי' ע"ט איתא וו"ל: אמר הכוזרי*) אשאל אותך התדע למה מתנענעים היהודים בקריאת העברית? אמר החבר אמרו כי בעבור העיר החום הטבעי ואינני סבור שהיא אלא מצד הענין שאנחנו בו כי מפני שיכולים לקרוא רבים מהם באחד היה אפשר שיתקבצו עשרה מהם או יותר על ספר אחד ובעבור זה הי' ספרינו גדולים וכל אחד מהעשרה מצטרף שיטה בכל עת לעין התיבה וישוב והוא נוטה ושב תמיד שהספר על הארץ והיה זה הסיבה הראשונה, ואחר כן שב המנהג מפני הסתכלות כאשר הם בטבעי בני אדם עכ"ל, ובזהר פ' פנחס עמוד ת"ב איתא מעם אחר, והרופא בריינין בספרו "ארת חיים" צד 126 נותן טעם הנענוע לצורך הבריאות. (ועיין בסולם בית אל בסידור הג"מ יעקב צמדין באריכות) ואמור

1. בעל שתי ידות היה ערך שנת ש"מ 1580 למספרם.

2. בעל הטורים נולד באשכנז בשנת ה"א ס"ה 1305 ומת בטולידא (ספרד) כותו לא ידוע בגירור ואפשר שמת בשנת ה"א ק' 1340 למספרם.

הערה: *) ר' יהודה הלוי בעל הכוזרי היה בזמן אחד עם הראב"ע ויש אימרים שבעל הכוזרי היה חתנו של הראב"ע (דעת אבובנאל פ' תשא וכן איתא בסדר הדורות).

אוצר כל מנהגי ישראל

להתפלל כנגד המראה כדי שלא יאמרו משתחווה הוא לבבואו יצאו (רדב"ן).
תשו' פ"ו, וכן הוא הדין באו"ח באה"ט ז"ל כ"ב.

ח.

מפני מה אנו מברכין בבקר כל הברכות זה אחר זה בבת אחת. אע"ג דלפי הדין היה לנו לומר כל אלו הברכות כל ברכה וברכה בשעתה דהיינו מיד שיתעורר משנתו היה ראוי לומר מיד אלהי נשמה שנתת בי, וכן אם שמע קול התורנול היה לו לומר הנותן לשכני בינה ונו' וכי לובש כתנתו היה לו לומר מלביש ערומים וכן כלם.

הטעם משום דבימיהם שהיו מתנהגים בטהרה ובקדושה אפילו בליילה והיה ידיהם נקיות בכל עת אפילו מיד שנתעוררו משנתם אבל עכשיו אין ידינו נקיות באלו הזמנים שחלות הברכות כל אחת ואחת בעתה, ועוד מפני עמי הארץ שאינם יודעים אותן נהגו לסדרן בבית הבנסת כדי שיענו העמי הארצות אמן אחריהן ויצאו ידי חובתן ואע"ג דק"ל כל הברכות מברכין עובר לעשייתן היינו ברכות המצות שאמר בהם וצונו לעשות כן אבל אלו הברכות הודאות ושבת הן יכולין לברך אח"כ (לבוש מ"ו).

ט.

מפני מה מברכין שלא עשני גוי, ואינו מברך שעשני יהודי.

הטעם לפי שאינו נכון לברך על עשיית האדם משום שנות לאדם שלא נברא כלל, ואי מברכין שעשני ישראל היה משמע דטובה לאדם שברא הקב"ה אותו לכן מברכין שלא עשני גוי השתא שנבראתי בע"כ בדרך המקום שלא עשני גוי (ב"ח) והאשה שמברכת שעשני ברצונו מפני שהוא כמו שמצדקת את הדין על הרעה הבאה עליה (אבודרהם).

י.

בסדר תפלותינו אנו נוהגים עמידה ישיבה ונפילת אפים.

קודם שמגיעים לתחנון יש כמה עמידות, (א) בשעת הברכה לעטיפת טלית (הטור ומחבר סי' ח') ומעמא משום דנמר לכם לכם מספידה

העומר דכתיב בו בקמה פי' בקומה (ב"י וס"ז) ויעמוד כן לפתחת כרי הילוף, ארבע אמות ואח"כ ימשכנו על ראשו וילבישנו (שם סעי' ב"י ; ג) בברכת התפילין של ראש ושל יד (הרמ"א סי' כ"ה ומג"א סק"ג) ; ג) בחליצת של הראש ושל יד (המחבר סי' כ"ח ומג"א סק"ג) ואעפ"י שאין ראוי לדבר זכר לדבר דכתיב (תהלים ל"ג) עצת ד' לעולם תעמוד, המלה עצת נוטריקון עומד ציצית, תפילין (עטויק סי' חי אות א') ; ד) בפרשיות הקרבנות ובכללם מזמור לתורה (מג"א סי' מ"ח) ; ה) בברוך שאמר וגו' עד סוף הברכה והטעם כתב בחולעת יעקב בשם אור זרוע דשבת זה תקנוהו אנשי כנסת הגדולה עפ"י פיתקא דנפל מן שמיא ומצאוהו כתוב בו פ"ו תיבות וסימנך ראשו כתם פ"ו, וקבלו לאמרו מעומר כו' ע"ש * (מג"א וס"ז סי' ג"א) ; ו) בויברך דוד עד אתה הוא ד' האלהים (הרמ"א שם) ; ז) בשירת הים צריך לאומרה מעומר, בשמחה, בכוונה ובניגון כמו בס"ת (בסדורו של מהר"י ז"ל) ; ח) בישתבח משמע מהרמ"א שם דכל הקהל עומדים, והמחבר בסי' נ"ג כתב דהש"ך אומר ישתבח מעומד משמע דהצבור או היחיד א"צ לעמוד, מ"מ נוהגים אנשי מעשה לעמוד כשאומרים ישתבח בין בשבת ובין בחול ואפילו ביחיד (בו"ע"ש ; ט) בכל הקרישים וכל דבר שבקדושה (רמב"ם סי' נ"ו) ; י) בתפלת שמונה עשרה (מחבר סי' צ"ח) ; יא) כשחזור הש"ך התפלה (רמ"א סי' קכ"ד) ; יב) בזהו רחום צעני וחמישי (מחבר סי' קל"ד) ; יג) זמן הכולל להעמידה קודם י"ח, בשחרית כשהש"ך מתחיל תהלות לאל עליון, במנחה כשיורד הש"ך לפני התיבה, ובערבית בשיתחיל הש"ך קריש (עטויק סי' צ"ה אות ב' בשם מהר"י ז"ל), והטעם מזה נאמר מהר"י ליעמוד במנחה תיכף כשיורד הש"ך לפני התיבה נ"ל משום שתפלת מנחה היא מעולה וגדולה משאר ב' תפלות שביום כדאיתא (ברכות דף ו') אמר ר' חלבו לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה וכו' ** והטעם שהזהיר רק על תפלת המנחה נוכח לומר לפי שתפלת שחרית היא הקודמת לכל מלאכות היום, ותפלת ערבית היא ג"כ בעת כלות כל מלאכה.

הערה : * בכל דבר שכתבו הפוסקים שצריך לעשותו או לאמרו מעומד כשהיה נגלו אהת על הספסל מונח עד הארכובה לא הוי עמידה, עיי' זבחים י"ט לענין מצות קידוש דמליגא תנא קמא ור' יוסי בן יהודא כו' איכא בינייהו עמידה מן הצד ופירש"י שם כגון זה שאינו עומד בלא סיוע לרבנן לא הוי עמידה, וכן פסק הרמב"ם והתוס' שם ד"ה עמידה.

הערה : ** שם מנחה הוא מלשון מנחת השמש והשקט אורו הגדול (רמב"ן פי' בא, עיי' בתו"ט ברכות פ"ד), ובשו"ת אמונת שמואל איתא טעם אחר על פריאת שם מנחה.

ועבודה, לכן אין מהצורך להזהיר עליהן, אבל תפלת המנחה תהי' כמעט
 על הרוב באמצע המלאכה והטורח והזמן עובר, והש"ס הביא גם דברי ר'
 יוחנן ורב נחמן בר יצחק, כי אם הי' עומד ומפסיק רק בדפרי ר' חלב, היה
 נראה הזלזול ביתר התפלות, אולם תפלת המנחה מעלתה גדולה וראיתו
 מוכחת שהרי אליה לא נענה אלא בתפלת המנחה, ואחר כתבי ראיתי בקיצור
 שו"ע (סי' ס"ט) שאיתא הטעם אזהרת רק על המנחה כמו שכתבתי אולם
 בקצרה; וכן איתא בעץ יוסף על עין יעקב (ברכת פ"א מכ"ג), ובשעת ק"ש
 כתב המחבר סי' ס"ג, דמי שרוצה להתחמיר לעמוד כשהוא יושב ולקרואה
 מסומה, נקרא עבריין ע"ש; ואח"כ נפילת אפים מיושב (המחבר סי' קל"א).
 והטעם על כולם בכלל הוא שאנו מתפללים בכל עין. שיכול האדם להתפלל,
 כמו שעשה משה רבינו דכתי' ואשב בדרך (דברים ט') ואנכי עמדתי בדרך
 (שם י') ואתפלל לפני ד' (שם י"ז); ואם אין ספר תורה אומרים תחנון בלא
 נפילת אפים (רמ"א קל"א) שנאמר ויגדל יהושע על פניו לפני ארון
 ברית ד' (יהושע ז'), ונופלין על הימין כשיש תפילין בורועו, ואם לאו
 יפול על שמאלו (רמ"א קל"א) והטעם כתב הר"ב בנימין ז"ל; לפי שמצינו
 כשאדם מתפלל שכינה מימינו דכתיב ד' צדק על יד ימינה, וכתיב שויתי
 ד' לנגדי תמיד נמצא כשהוא מוטה על שמאלו פניו כלפי השכינה, ואם
 מוטה על צד ימינו היה היפך ולא יתכן לעבד לדמות אחריו כלפי אדונו
 ע"כ, והר"ם נתן סימן לדבר שמאלו תחת לראשו, ושבולי הלקט כתב בשם
 רב האי גאון * 1) משום דהסיבת שמאל הוא דרך חירות לכן נכנע באותה.

יא.

אומרים בכל יום קודם פסוקי דזמרה פרשת צו, משנת איזהו מקומן וברייתא דר' ישמעאל

הוא כסדר רב עמרם גאון * 2) ומובא באו"ח סי' ג' עפ"י מח דאיתא בקדושין

הערה: *) שם הכבוד „גאון“ נתנו לראשי ישיבות מפומבדיתא (למאת מחסא) ונהרדעא
 משך 450 שנה וכאשר נסגרו בתי הישיבות לא נתנו עוד תאר הכבוד גאון
 משך חמש מאות שנה ואח"כ החלו עוד הפעם לתת את תאר הכבוד גאון, והחילוק
 מאז ועד עתה כי הגאונים הראשונים אמיתיים היה המלה גאון אחר שמו ועתה
 השם גאון קודם לשמו למשל, ר' שרירא גאון, רב האי גאון, ועתה הגאון זאב-
 הגאון יחזקאל.

1) רב האי נולד בבבל בשנת ד' אלפים תרצ"ט (939) ונפטר שם בשנת תשצ"ה
 (1038) בן צ"ט שנה.

2) שנת ד"א תר"ל 870 למספר הנהוג.

ו': לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בגמרא, ומסיק שם דבכל יום ויום ישלש אדם כן כמ"ש תוס' שם דלא כרש"י וכ"כ תוס' סנהדרין דף כ"ד בד"ה בלילה כ"ו ובע"ז דף י"ט בד"ה ואמר רב דימי כו' ע"ש וכמו דאמרינן מיד לאתא' ברכת התורה יברכה (במדבר ח, כ"ד) זה מקרא, אלו דברים (פא"י ג' ג') משנה (*), אלו דברים ברייתא (שמת קכ"ז **) כן פרשה צ"י הוא מקרא, איוהו מקומן משנה, וברייתא דר' ישמעאל הוא תלמוד בב"ש המחבר שם סי' נ' דמדרש בתלמוד, ומה שבחרו דוקא איוהו מקומן? לפי שאין בכל אותו פרק מחלוקת (ובחס מ"ז-נ"ז) והיא משנה ברורה למשה מסיני ויש בה גם כן גז"ס תיבות ועם הקריאה הלא הם כמנין משה, לרמוז שהתורה שבע"פ נתנה למשה בסיני (פט"ק סי' ג' אות א') וברייתא דר' ישמעאל היא תחלת תורת כהנים, וכיון דרובם על ענין קרבנות שייכים לקרבנות היום, ובהלכות מ"ב סי' תקנ"ד כתב הטור עוד מעט אחר, דאיוהו מקומן כנגד תמידין תקנום ע"ש, ומשום האי פספסא נחא, דמותר לאמרו במ"ב במ"ש שם המחבר: יב.

מדוע אומרים מזמור שיר חנוכה קודם ברוך שאמר.

המעט משום דמזמור שיר חנוכה אמרו שלמה בשעה שהכניס הארון לבית קה"ק ולא נענה עד שהזכיר זכות דוד כדאיחא (שבת ל') ולפי שכל פסוקי דזמרה הם פסוקי דוד המלך לפיכך הקדימו מקודם מזמור זה שבו נגלה צדקתו ולכן לא הכניסוהו בתוך פסוקי דזמרה (ערוך השלחן או"ח סי' נ') ויש אומרים הטעם שאומרים מזמור שיר חנוכה הבית לפי שבחי התפלה נכבדים בשם "מקדש מעט" כמו שנאמר ואהי להם למקדש מעט (יחזקאל י"א ט"ז) ודרשו חז"ל (מגלה כ"ט) אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבכל, ועבודת התפלה היא במקום עבודת הקרבנות לפיכך נהגו לאומרו בתוך חינוך בית ד' על פי פירושו של ר' עובדיה ספורנו שפירשו על חנוכה הבית העתיד להבנות ב"ב (תיקון תפלה):

הערה: (*) חתימת המשנה 130 שנה אחב"ש. שלש מאות שנה ארכה עבודת התנאים על שדה המשנה ויותר משלשים שנה עבד רבי (1) את עבודת הקדש המשנה וגם הוא בעצמו כתבה (כן דעת רב שרירא גאון ור' שמואל הנגיד, רמב"ם פ' המשניות ורבינו ישעיה ה"א דטראני), ולשון משנה פירושה, שניה לתורה ומגירת גל"ה ולא לשון שנוי.

(**) עיין גליון הגי' ר' ישעיה ברקין בסידור אוצר התפלות דף סי'.

אוצר כל מנהגי ישרון

יג.

למה אומרים ב' פסוקים קודם תהלה לדוד, ובסוף מוסיפין
לומר ואנחנו נברך יה, ומדוע נותנים היד על התפילין כשאומרים
פותח את ידך.

המעם משום דאמרו חז"ל (ברכות ל"ב) חסידים הראשונים היו שוהים שעה
אחת ומתפללים וכו' אמר ר' יהושע בן לוי אמר קרא אשרי יושבי
ביתך, וכתבו שם רחום' לפיכך תקנו לומר זה הפסוק קודם תהלה לדוד,
וקבעו ב' פסוקים אלה על כי יש בם שלש פעמים אשרי רמז שיאמרו
אותו ג' פעמים ביום כדאיתא שם, ומוסיפין לומר הפסוק ואנחנו נברך
יה כדי לסמוך הללויה אל הללויה שכן כל המזמורים תחלתם הללויה
וסופם הללויה (טור בשם רב עמרם) וזה שאנו נוהגים כשאומרים פותח את
ידך נותנים היד על התפילין, המעם משום כשאומרים פותח את ידך ומשביע
וגו' מתפללים על הפרנסה ועל החיים כמו שאמרו (תענית ח') אמר ר' שמואל
בר נחמנו נבעי רחמי אכפנא וכו' דכתיב פותח את ידך ומשביע וגו' והנה
בזה שאנו מניחין ידינו על התפילין בשעה שאומרים פותח וגו' מרמזין
זאת לומר, מה שאנו מתפללים על החיים ופרנסה הוא רק לקיים המצות
ולא להנאת עצמינו וגופינו (צריך לכוין מאד בפסוק פותח את ידך, ואעפ"י דבתפלת
שמנת עשרה אין חוזרים בשביל חסרון הכונה דשמא גם בחזרה לא יכוין והו"ל ברכה
לבטלה משא"כ הכא וסולת בלולה) וכן כשיאמר וקשרתם לאות על ידך ימשמש
בתפילין של יד וכשיאמר ולמזמרות בין עינך ימשמש בשל ראש, משום
דאמרו (מנחות ל"ו) חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה היינו בכל שעה
שנוכר מהם כדי שלא יבוא לידי הסח הדעת כלומר דאם גם בשעה שיזכור
לא ימשמש יכול לשכוח עליהם לגמרי ויבא לידי קלות ראש, והפסוק
וקשרתם מזכירו למשמש.

יד.

בויהי נועם כופלים הפסוק „אורף ימים וגו'.

במהר"ל איתא לפי שויהי נועם הוא מזמור של ברכה, שבו בירך משה
רבינו את ישראל בשעה שסיימו מלאכת המשכן, ויש בו י"ז
פסוקים, וכופלים פסוק האחרון להשלים י"ח פסוקים כנגד י"ח ברכות, ובצדור
המור (1) יש על זה מעם אחר, ומ"ז או"ח סי' רצ"ה מביא בשם המור שעי"כ

(1) צדור המור (הר" אברהם טבע או צבע) הספרדי ממגורשי ספרד היה באמצע

נשלים חשם היוצא ממנו, ומג' אשם מביא בשם התשב"ץ טעם אחר: אבל לא יאמר דברי יצחק יען שאסור במלאכה דויהי נועם שיידך למלאכת המשכן.

טו.

בפס"ד כל הנשמה תהלל יה

בפס"ד אלה סו"א איתא דכופלין אותו לפי שהוא סוף פסוקי דזמרה, והב"י כתב לאמר: כדי להודיע שנגמרו המזמורים של סוף תהלים, וכן בשמירת היום ביסודים פסוק ד' ימלוך לעולם ועד מפני שהוא סוף השירה, וכן הוא במהרי"ל ה' תפלה דלכך כופלים כל הנשמה וגו' משום דאיתא בשבת קנ"ה א"ר יוחי יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום, ר"ל שמסיימין ספר תהלים שגמרוהו בתפילות, והשתא אם לא יכפול פסוק האחרון לא נראה כמסיים, ומטעם זה כופלים ד' ימלוך וגו' עוד טעם שכופלים ד' ימלוך וגו' כי משה רבינו הקדוש חשם למלכות ולבמה הקדוש המשורר הקדוש מלכות להשם ואמר ימלוך ד' לעולם (עיי' בעה"ט סוף שורה) וכדי לעשות כמשה וכדור אומרים מראש ד' ימלוך כמו שאמר משה ואומרים שנית ד' ימלוך, וא"כ הוא חשם קודם למלכות וגם מלכות קודם להשם (ס' תקנות ותפלות), עוד טעם אחר, משום שיש בו י"ב הלולים בהללו אל בקדשו וגו' כנגד י"ב חדשים ולכך אנו כופלים כל הנשמה תהלל יה על השנה של עיבור, כן במוסף של ה' אומרים למופת ולזמירות לזמירות ולשמחה, י"ב בקשות נגד י"ב חדשים, ובשנת העיבור מוסיפין לזמירות ולשמחה, וזאת לאמרו רק עד חדש העיבור, והטעם כתב הגאון מהר"ם ב' לט' שהובטח זו כדי שיבינו שהשנה הזאת מעוברת, אך אחר אשר שני ארץ תפלות בהודעה זו, ועיין בשו"ת מהר"ם שיקאו"ה תשובה קפ"ד. עוד טעם שכופלים הפסוק כל הנשמה לפי שרוב ושמואל פלוגי בירושלמי (סוכה פ"א א"ב ד' ת"ב) תיבה אחת ונמחק או שהוא נחלק ואינו נמחק יעו"ש, מעתה לא נפלוטו אלא לשמור תפלות בתיבה אחת או שצריכין לחלק ולומר הללו—יה כשתי תיבות, ולפי שהכריע בין רב ושמואל הנהיגו לכפול הקרא, בפעם אחת אומרים בתיבה אחת, ובפעם השניה אומרים וחולקין הללו—יה לשתי תיבות (תקנות ותפלות).

המאה השלישית לעשי האגדה מספרת שזה הרב בא באניה והנה קמה רוח סערה וחאניה חשבה להשבר, אנשי האניה בקשוהו להתפלל בעדם אל ד' והרב בעל צדור המור נעתר לבקשתם בתנאי שבאם ימות לא ישליכוהו אל תוך הים רק יביאוהו לאחת מצדדי הים, ויפלו הרב וישתוק הים מזעפו וכעבור ב' ימים בערב ים הכפורים באו ים קרובים אל העיר, וירונא מת ויודיע רב החובל את הדבר לראש העיר ויקברוהו שם בכבוד (שה"ג).

ב' מהר"י ברוינא (הר' ישראל ב"ר חיים) נולד סמוך לשנת קס"ב 1402 ונפטר ערך

. יז

מתחילין מן וכרות אעפ"י שהוא באמצע הפסוק והוא פסוק
אחד עם ומצאת את לבבו וגו' (נחמ"י ט).

הטעם לפי שנהגו העולם ביום המילה להחל מכאן על ברית מילה לומר
פסוק בפסוק המוהל והקהל, כמו שמבואר למטה סעיף י"ז, נשתרבה
המנהג שאף ביום שאין מילה מתחילין ג"כ מן וכרות (ראיתי בספר).

. יז

הש"ץ והקהל אומרים פסוק אחר פסוק בניגון פסוקים של
וכרות עמו הברית עד סוף השירה בבית הכנסת כשיש ברית
מילה.

הטעם משום ע"שם מיירי מענין בריתו של אברהם ואיתא במכילתא (1)
ומביאו הילקוט תורה רמ"א, שקריעת ים סוף היתה בזכות המילה
שבבשרם (עיי' מג"א או"ח סי' נ"א סק"ט וסי' תכ"ב ס"ג) והשירה שאומרים
בניגון בביהב"נ כשיש ברית מילה איתא מ"ר פכ"ג: נעים לנו לומר שירה
לפניך שאין בנו טומאה והרי המילה מעידה עלינו שאנו טהורים, מכאן
מקור המנהג שהמוהל מנגן או ישיר ביום המילה.

. יח

אומרים קריש אחר ישתבת, ואחר התפלה, ואחר קריאת התורה,
ואחר ובא לציון *.

שנת רמ"ב 1482 למספרם ע"ד הריב שהיה בין בעלי בתים בריגנינשבורג לרגלי ביאור
של הר"י סברונא לתפוש ישיבה ולנהוג ברביות עיי' דברי ימי ישראל (גרעטץ) ח"א.
(1) עיין תלמידי רבינו הקדוש ערך 100 שנה אחב"ש.
* הערה: שאלו שאלו למה בקדיש תתקבל אנו אומרים קדם אבוהון די בשמיא לבד,
ובקדיש דרבנן אנו אומרים אבוהון דבשמיא וארעא? אמנם כן כי הבקשה
שתתקבל תפלתנו שייך לשמים לבד כדכתיב (ויצר כ"ח) וזה שער שמים ופירש"י
מקום תפלה לצלות תפלתם השמימה ע"ד מה שאמרו במדרש ומביאו רש"י כי דרך
פה יוצאים התפלות למעלה לכן אנו מזכירים השמים לבד אבל בקדיש דרבנן אנו
מתפללים על צרכי הארצות חיים ומוון, ופדיון, לכן אנו מזכירים גם ארעא כי הוא
מושל בכל כדכתיב כי כל בשמים ובארץ וגו' ובידך לגדל ולחזק לכל, ונקרא קדיש
דרבנן לפי שהוא תחנה ובקשה על רבנן (א"ר סי' קנ"ה) ועוד משום שלא נתקן
אלא על תנוד' שבע"פ שהיא לימוד דרבנן.

טעם הקדיש של ישתבח (*), לפי שכבר סיימו את המנוחה של פסוקי דזמרה, ועבשו מתחיל מצוה האחרת של קריאת שמע וברכותיה, וקדיש אחר התפלה שכן היא מצוה בפני עצמה ואינה מתחברת עם מה שיאמר אחריה, וקדיש אחר קריאת התורה, מפני שקריאת התורה בעשרה מצוה בפני עצמה, וקדיש אחר ובא לציון מפני שגם היא מצוה בפני עצמה ורוא דבר שבקדושה דסדרא, וקדיש אחר איוהו מקומן, משום שאמרו בגמ' (סוטה דף מ"ט) עלמא אמאי קאי אקידושא דסדרא ואיהא שמיה רבה דאגדתא, והוא סיום עניני הקמורת והקרבנות, וקדיש אחר אשרי במנחה מפני שהאשרי היא מצוה בפני עצמה לומר שלש פעמים תהלה לדוד בכל יום כדאיתא (ברכות דף ד'), והטעם נובל לומר משום שזה ידוע שדוחק הפרנסה ועניו מעבירים את האדם על דעתו ועל דעת קונו (עירובין מ"א) ויכול לבוא על ידי זה לעבירות חמורות כרציחה וכדומה לאבד על ידם חיי עולם הבא, אבל האדם השלם התמים מחוייב להאמין ולבטוח שמונותיו באים לו בהשגחה מהלשם יתעלה ולא שכחו ועוצם ידו יעשו לו חיל, ובהשרשת האמונה הזאת בלב ליסוד מוסד, ירחק מעשות עול ומרמה במסחרו ושקר ורמיה בפועל ידיו והנהגותיו בתום ויושר, הגה במזמור הזה ביתר בפסוק פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון, מבואר למדי השגחת השם יתעלה על ברואיו בהכנת צרכיהם מוונתיהם וכל קניניהם, ולאשר המזמור הזה נאמר עוד בסדר אלפא ביתא שהסדר בעצמו עולה רושם בזכרון לזכור כל הפסוקים שבו, המורים על ההשגחה הפרטית, וביותר את הפסוק הזה פותח את ידך, ובאמרו אותו שלש פעמים ביום (כפידוש רש"י (ברכות ד')) כנגד ג' תפלות שהם שחרית בטרם יצא לפעלו, ובצהריים היא מנחה בעת עשותו עניני פעולתו ומשאו ומתנו וכנגד תפלת ערבית בשוכו מפעלו ועבודתו, ובכל ג' פעמים האלה שהם כוללים בכל יום את הזמן כלו, ראש, אמצע, וסוף, יזכור כי כל עניניו ורצונו הכל מושגח מן השי"ת, הלא בטח יברח בעיני פרנסתו מכל דבר שקר מרמה ועול, וכל מעשהו יהיה בתום ויושר, אזי יוכל להיות בטוח שישיג בזה טוב הנצחי, וכמאמר ר' אלעזר ב"ר אבינא שם כל האומר תהלה לדוד ג' פעמים בכל יום כו' לכן מצוה הוא לומר משום כי באמירתו ירחיק אדם ממנו עולה ומרמה וישיג את חפצו חפץ החיים: וקדיש אחר קריאת שמע של ערבית, מפני שתפלה של ערבית רשות והק"ש עם ברכותיה חובה, להפסיק בין רשות

הערה: (*) אם אין מנין בבית הכנסת יוכל להמתין על מגן חצי שעה עם ישתבח (באה"ט או"ח סי' נ"ג).

לחובה, וקדיש שאחר תפלה של ערבית, שכבר נשלמה התפלה (שבלי הלקט).

יט.

מדוע אומרים "קדושה" ביוצר אור בתפלת שחרית.

הטעם משום להוציא מלב המכחישים שאומרים עוב ד' את הארץ ונתן הממשלה לשמש ולשאר המאורות והם עושים חפצם ככל אשר ירצו לכן אומרים קדושה להראותם ולהורותם שאין השמש וצבא השמים זוים כי אם במצות בוראם ית"ש שהרי כל צבאות מעלה מקדישים ומייחדים אותו שהוא בורא הכל והוא מושל בכל (אבודרהם).

כ.

בקדושה של יוצר בברכות קריאת יימץ אנו אומרים קדושה של קדוש ג"פ וברוך כבוד ד' ממקומו, ומדוע אין אומרים גם ימלך וגו' כמו בקדושה של תפלת י"ח ובקדושה דסידרא של ובא לציון שאנו אומרים קדוש וברוך וימלך.

הטעם לפי שבקדושת יוצר אנו מספרים האיד' שהמלאכים מקדישים במרום ובהם לא מצינו רק שהשרפים אומרים קדוש והאופנים אומרים ברוך ולא יותר אבל בקדושת של תפלת שמו"ע או בקדושה דסידרא אנחנו בעצמנו מקדישים שמו ית' וע"כ אנו אומרים ג"כ ימלך ד' וגו' (ראיתי).

כא.

מדוע אין מברכין על מצות קריאת שמע.

הטעם מפני שהברכה קודם עשיית המצוה הוא לקבל עליו עול מלכות שמים, וק"ש היא עצמה קבלת עול מלכות שמים ולמה לו לברך (אבודרהם).

כב.

מפני מה אומרים בק"ש הפסוק "ברוך שם כבוד מלכותו וגו'" בלחש, ולמה נותנים היר על הפנים בקריאת פסוק ראשון של קריאת שמע.

איתא באלף הדברים רבה פ' ב' למה ישראל אומרים בשכמל"ו בלחש בשעה שעלה משה למרום גבו מן המלאכים ולמדו לישראל אמר

ר' שמואל בר נחמני משל לבן בתו של מלך שהיתה בת בתולה רואה בנדים נאים ואומרה לו קח לי הבגדים הללו והיה לוקח לה פעם אחת נכנת לפלטרין של מלך וראה קוזמירין (בגד נאה וחשוב) של ממרונה שם מה עשה גנב אותו ובא ונתנו לבתו התחיל מצוה אותה ואומר לה כל הבגדים שלקחתי לך לבוש אותם בפהרסא אבל קוזמירין זה גנוב הוא אל תלבשי אותו אלא מן הדלת ולפנים, כך אמר משה לישראל כל המצות שנתתי לכם ממה שקבלתי מהקב"ה אבל השם הזה שאני נותן לכם הוא ממה ששמעתי ממלאכי השרת שבו הם משבחים להקב"ה ומלתי אותה מהם לכך תהיו אומרים אותה בלחישה עב"ל, וביו"כ אומרים אותו בקול רם, לפי שאנו כמלאכים לובשים לבנים ולא אוכלים ולא שותים, ואין בנו לא חמא ולא עון, מעם אחר, משום דמשה לא אמרו על כי לא היו כולם בלב שלם ועדות שנמצא אחד מהם פסול בטלה בולה, לכך תקנו בלחש דאז מי שאין לבו שלם לא יאמרו כלל, אבל ביו"כ עם ד' אלה וכולם מיחדים בלב שלם לכן אומרים בקול רם (אלהיו זוטא בשם מ"מ תתס"ח), ובפסחים פרק מקום שנהגו איתא מאי מעמא מוספין בשכמל"ו דאמר ר' שמעון בן פוי ויקרא יעקב אל בניו וגו' בקש יעקב לגלות לבניו קץ הימים, ונסתלקה שכינה ממנו אמר ח"ו שמא יש בממתי פסול בו אמרו לו שמע ישראל (פירוש אבינו) ד' אלהינו ד' אחד כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד, פתח הוקן ואמר בשכמל"ו, אמרו רבנן היכי נעביד נמריה לא אמריה משה לא נמריה אמריה יעקב התקינו שיהיו אומרי' בחשאי, המעם למה לא אמר משה רבינו בשכמל"ו אחר שאמר יעקב? ומהו הגנאי כשיאמר או ה: ע' כשלא יאמר עי' בכור לזהב ח"א; ונוהגים לשום יד על הפנים בקריאת פסוק ראשון של ק"ש, המעם כדי שלא יסתכלו בדבר אחר שמונעו מלכוון (ירושלמי ברכות י"ב), ונוהגים לקרות פסוק ראשון בקול רם כדי לעורר הכוונה (לבוש סי' ס'). החכם הפרובינצי ר' יעקב בן אבא טארי אנמולי מושבו היה בנאפולי בערך 1232, התרעם על מה שנהגו רבים לנענע ראשיהם כנענע הלולב לכל הצדדים כשהם מאריכים באחד, והם עושים זאת בלי כונה בלב, ועליהם אמר הנביא (ישעי' כ"ט) בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו

הערה: *) בבית הכנסת הרב אומר בק"ש למען ירבו וגו' במקור הוא מש"ס (ברכות ח'): אמרו ליה לרי' יוחנן איכא סבי בבבל וכו' למען ירבו ימיכם וגו' כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי כנשתא וכו' ולכן על השכר המגיע להנכנסים לביהכנ"ס בבקר ובערב אומר הרב לכם נאה לברך בברכת למען ירבו, ועוד יען דאיתא בס"ח סי' רמ"א הנהגה מן החיים צריך להתפלל עליהם דכתיב (דברים כ"ד) ושכב בשלמתי וברכך, ומתי מתפלל הרב על בני הצבור המחזיקים אותו? לכן תקנה שיאמר הרב בכונה ובקול בערב ובבקר למען ירבו ימיכם וגו' ובזו הוא נותן להם את ברכתו בדרך תפלה.

רחק ממנו ועוד יש שמתכונים להתפאר בזה לפני רואיהם, עכ"ל.

כג.

מדוע צריך לחבר בקריאת שמע את המלה „אמת" מפרק ויציב למלות ד' אלהיכם שבסוף פרשת ציצית.

הטעם כי מה כתיב בסוף פרשת ציצית „אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים" לכן יאות מאד לחבר אח"כ אליה את המלה „אמת" לאמר: שעי' חזיון יציאת מצרים הוצג והתפרסם לפני כל העולם שחותמו של הקב"ה אמת ושונא את כרכורי הרשעות הזויפנות תכלית שנאה והמפרנים אמרו הטעם לזה שאנו מחברים ומצרפים ד' אלהיכם לאמת הוא משום דכתיב וד' אלהים אמת (ירמיה י') * והטעם לחמשה עשר ווין שבאמת ויציב עיי' מטה משה, וכל מי שאינו מתפלל בצבור ולא אמר אל מלך נאמן שהוא ר"ת אמן ידקדק בהט"ו ווין שחמשה עשר פעמים ו' הרי גימ' צ' ועם א' של אמת הרי צ"א ממנין אמן (מ"מ).

כד.

מדוע אנו אומרים בהפלת שמו"ע אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב לכל אחד ואחד שם אלהי, ועוד למה אומרים גבי יעקב ואלהי בואו.

הטעם משום דמצינו דאמר דוד לבנו (דה"א א' כ"ח): ועתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו, פי' שאין לאוים להאמין בד' מצד מנהג אבותיו כי זה מנהג האומות אלא מצד החקירה עפ"י תורתנו הקדושה שהוא אל הבורא ומנהיג ולכך אמר דוד ושלמה בנו דע את אלהי אביך מצד החקירה ומצינו באברהם שהוא היה חוקר ראשון אלהותו והוא הודיעו בעולם כי בימיו היו עובדים לשמש ולירח לכל תמונה אשר בארץ, ואם היינו אומרים אלהי אברהם יצחק ויעקב הייתי יכול לאמר שאברהם הי' חוקר ראשון שחקר אלהותו ויצחק ויעקב בנו סמכו על אמונת אברהם, לכך אנו אומרים אלהי אצל כל אחד ואחד כדי להודיע שכל אחד מצד עצמו עמד על החקירה ומצא שאין אחד אלא אלהינו והוא חזק אמונתנו הקדושה (**).

הערה: * חותמו של הקב"ה אמת (שבת ג"ו) כי חותם של אדם האותיות שבו הפוכות, וחותם של הקב"ה אמת וישר שאינן הפוכות.

הערה: ** שאל תלמיד אחד את רבו מהרי"א איסרלן (נולד בסוף המאה י"ד ונפטר

אוצר כל מנהגי ישראל

מה שאנו אומרים וא"ה בואו אצל יעקב ע"י בזהר פ' וארא ואני לעצמי אין לי עסק בנסתרות (ע"י הכתב סופר פ' לך לך*) וזה שאין אנו מזכירין בברכת אבות מלכות וכן בשאר ברכות של י"ח אין בהם מלכות. הטעם כיון שבסוף אומר מלך עוזר ומושיע הרי יש בה מלכות, טעם אחר שבין שאומרים אלהי אברהם וגו' כאלו הזכירו מלכות לפי שהם הודיעו טבעו בעולם כמו שאמרו (ברכות ז') למען אדני למען אברהם שקראף אדני וכך אמרו (מנחות נ"ג) אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע החזיק לי טובה שהודעתי טבעך בעולם אמר לה טובתי כל עריך אינו מחזיק טובה אלא לאברהם יצחק ויעקב שהם הודיעו טבעי בעולם וכו' ובשאר ברכות אינה קושיא משום דכולהו הוו סמיכות להדרי וברכה הסמוכה לחברתה לא בעינן מלכות כדאי' בפ"ק דברכות ובירושלמי, ויש עוד טעמים. כה.

נוהגין להגביה את גופם בשעה שאומרים קדושה.

מבואר במג"א סי' קכ"ה בשם תנחומא פ' צו ששם כתוב בשתיים יעופף (יש"י י') מכאן תקנו לעוף על רגליו בשעה שאומר קדוש יהובא זה בבד"ה אבל לא בהמון והגשים שרוקדין רק יעוף על רגליו וינשא עצמו מן הארץ על בחונות רגליו – והלבוש כתב צריך לנענע כל גופו ולהודיע מאימתו ית' דכתיב וינעו אמות הספים מקול הקורא ונהגו לנענע ולהודיע בקפיצה דרך מעלה. וג"ל שעושין בן ע"ד והחיות רצוא ושוב וכו' ופרש"י וכו' ע"ש.

כה.

מדוע על בקשת "טל ומטר" אומרים לשון שאלה ועל משיב הרוח אומרים מזכירין.

כנוישטאט בשנת ר"כ (1460) מפני מה נאמר בשמו"ע וזוכר חסדי אבות ולא חסדי אבותינו כנוסח שאר התפילות? ענה ואמר כי באמרנו אבות סתם משמע שהם אבות העולם כלו ובוה נחלק להם כבוד יותר מאשר נאמר אבותינו כי הם שלנו כלבד (לקט יושר ח"א).

הערה: אסור לישיב בתוך די אמות של התפילי שמו"ע ואם היושב יושב כבר ועמד זה בצדו להתפיל עמ"ע אומר הרא"ש שאינו צריך לקום שהרי זה בא בגבולו (סור או"ח ק"ב).

פ. כתב סופר (הער שמואל בנימין) נולד בשנת תקנ"ה 1795 ונפטר בשנת תרל"ב 1872

המעם שאמרו חז"ל (ברכות ל"ג) לשון הזכרה בתחית המתים ולשון שאלה בברכת השנים, לפי שבברכת תחית המתים אינה רק הזכרת גבורת ד' ולפיכך אומרים עליו מזכירין אבל ברכת השנים הוא שאלת הצרכים ועוד שהוא בקשה ושאלה, ותן טל ומטר" נופל בה לשון שאלה (מלגו) *

כו.

בתפלת י"ח בלירושלים עירך אומרים וכסא דוד (עבדיך) תיבת עבדיך מוסגר ויש סידורים שלא נמצא בהם כלל המלה עבדך, ועוד הלא התפללנו ואמרנו, וכסה דוד מהרה לתוכה תכין" מאי שוב את, צמח דוד עבדך" וגו'.

המעם שמעתי מפי רבי משום דאיתא גמ' (סנהדרין צ"ח) אמר ר' יהודא א"ר עתיד הקב"ה, להעמיד להם דוד אחר שנאמר (ירמ' ל"ו) "ועבדו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקום להם" הקים לא נאמר אלא אקים א"ל רב פפא לאביי והכתיב (יחזקאל ל"ו) ודוד עבדי נשיא להם לעולם כגון קיסר ופלגא קיסר ופי' רש"י מלך ושני לו בן דוד החדש מלך ודוד המלך שני לו כדכתיב נשיא להם ולא כתיב מלך ע"כ, לכן בתפלת ולירושלים עירך אנו מתפללים, "וכסא דוד" על דוד החדש ולכך המלה עבדך מוסגר או לא נמצא כלל בסדורים על כי עוד לא היה ולא נכון לאמר עליו עבדך ותפלת את צמח דוד היא על דוד המלך אשר יהיה שני למלך דוד החדש, ובו שי"ף לומר עבדך ובעל הצדיקים ועל החסידים וגו' ושים חלקנו עמם לעולם פסיק (הכתב והקבלה) ובאבודרהם מחבר מלת לעולם עם לא נבוש.

כח.

בשעה שהש"ץ אומר מודים וכורע אז כל המתפללים שוחים ואומרים הודאה קמנה שקורין: מודים דרבנן.

המעם משום שאין דרך העבר להודות לרבו ולומר לו אדוני אתה על ידי שליח אלא כל אדם צריך לקבל בפיו עול מלכות שמים ואם יקבל ע"י שליח אינה קבלה גמורה שיוכל להכחיש ולומר לא שלחתי אבל בשאר

הערה: * להכריז בשאלה לומר: טל ומטר, וכן ברי"ח ערבית יעלה ויבא הוא מנהג קדמונים והובא בתשובת הרשב"א סי' רצ"ב דכל דבר שצריך לתפלה אין בו משום הפסק.

אוצר כל מנהגי ישראל

יתפלה שהוא בקשה יכול לתבוע צרכיו על ידי שליח שכל אדם חפץ בטובתו ולא יכחיש ויאמר לא שלחתי (אבודרהם) ונקרא מודים דרבנן משום שהרבה חכמים תקנו אותו כמו שאמרו בגמרא (סוטה מ"*) הרב בעל של"ה ו"ל הגיה שצ"ל "שאנחנו מודים לך" ולא על שאנו מודים לך מפני שלא נמצא מלת אנו במקרא רק אנחנו ועוד שיוכל האומר למעות מלשון אנינות, והטעמים בלתי מספיקים שתפילת מודים מורכבת מכמה תפלות קצרות של חכמים כנ"ל ושם בגמרא מפורש על שאנו מודים לך והשמירה כל נמעה שהוא מלשון אנינות אך למותר היא כי תמיד מוכרחים להכיר הוראת המלה רק מצד ענינה וחיבורה עם המאמר.

כט.

אומרים בשחרית בתפלת י"ח בבקר שים שלום וגו' ובמנחה ובמעריב שלום רב.

הטעם בזה יען שברכת שים שלום נכלל בה כל ברכת כהנים ולכן אין אנו אומרים נוסח זה רק בתפלה שיש בו נשיאות כפים מדינא וכמבואר בשו"ע או"ח סי' קכ"ט שאין נשיאות כפים רק בשחרית ומוסף ולא במנחה ומעריב, ואף על פי שמנהגנו שאין נושאים כפים אלא ביו"ט מפני שאז שרוים בשמחת יו"ט מה שאין כן בשאר ימים אפילו בשבתות שטרודים בהרהורים על פרנסתם כמבואר ברמ"א או"ח סי' קכ"ח, מכל מקום גם בימי החול בשחרית ומוסף על כל פנים מדינא ראוי לנשיאת כפים, ואף בימי הר"ם מרוטמנבורג שחי"ה"א מ"ל 1236 למספרם אבי מנהגי ישראל, התחדש המנהג שלא יעלו הכהנים לרובן אלא ביו"ט אבל במנחה ומעריב אסור מדינא כמבואר בשו"ע (** שם סי' קכ"ט, המעריב משום דאין נשיאות כפים בלילה, ובמנחה משום גזירה דשברות, ולפי זה היה ראוי לישא כפים במנחה של תענית

הערה: *) בגמ' (בב"ק ט"ו) איתא שמי שלא כרע במודים נעשו שדרו לאחר שבע שנים נחש, לבאר האמור הוא עפ"י מה שהובא ברש"י פי' בחוקותי, ואם בחוקותי תמאנו וגו' שבעה מדרגות עבירה גוררת עבירה, לא למד, לא עשה, מואס באחרים העושים, שונא את החכמים, מונע את האחרים, כופר במצות, וכופר בעיקר, אם כן אדם כזה לאחר שעברו עליו שבעה מדרגות שונות אז הוא נחש המסית יען שלא כרע במודים (ראיתי בשם הגאון ר' משה שיק ז"ל).

הערה: **) הקהלות ההדשות שנוסדו במדינות וערים שונות מגולי ספרד פורטוגליא דרשו להם רבנים מורי הוראה וכל רב בעירו ובמקום מושבו עשה כפי ידיעתו ושיטתו, רב אחד שם לו את הרמב"ם למורה דעת ההוראה, את האלפסי, השלישי את הרא"ש או את בנו בעל הטורים, הרביעי והחמישי את הרמב"ן ואת

מ"מ גזרו של תענית אמו מנחה של שאר ימים, וכיון דמנחה של תענית יש בו נשיאות כפים מדינא אף שמנהגנו שאין נו"כ אפי' במנחה של תענית, ולכן במנחה של ד' צומות ואפילו בה"ב אומרים שים שלום ובכל תפלה שאומרים שים שלום אומר חש"ק או"א ברכנו וגו' עיי"ש בפרמ"ג (1) * ואין אומרים ברכת כהנים בבית האבל לפי שאין אחרים שואלין בשלומם כלל וכאמרם במו"ק כ"א ובמס' שמחות ואף יאמרו וישם לך שלום בברכה המשולשת בתורה כי הם ג' פסוקים, ובאבודרהם ובשל"ה בהקדמת בנו הגאון עמוד השלם פכ"ו פי' מש"כ המרדכי (ברכות ח') גבי אפילו עטרות ודיבון פירש"י שאין בו תרגום וצריך לקרות העברי ג' פעמים והוא הדין בברכת כהנים אין להם תרגום וצריך לקרותן שלש פעמים במקרא והוה המשולשת בתורה:

הרשב"א, זאת ראה רבינו יוסף קארו ויאמר לשום קץ להערבוביא בחבור "שלחן ערוך" כל מורי הוראות בישראל, אמנם בדורו וגם בזמנים מאוחרים נמצאו מערערים על ספר שלחן ערוך: ר' יהושע פאלק בעל הסמ"ע (בהקדמה לפירושו על חשן משפט) יאמר: לא נתחבר אלא שלא יוזו הדברים מזכרון הלומדים להיות לפנייהם למזכרת תמיד, ר' יום טוב צהלון מרבני צרפת ואח"כ בקונסטנטינופול היה אומר: מהר"י קארו "עשה את השלחן ערוך לקטנים ועמי הארץ", כדברים האלה יאמר גם ר' שמואל אבוהב" בשו"ת דבר שמואל, בעל התוספות יו"ט בהקדמתו למעדני יו"ט יאמר: כי מעולם לא נתכון הר"י קארו להורות מתוך חבורו, ור' יצחק לאמפורנטי בפחד יצחק יאמר: הפוסק מתוך שלחן ערוך אל יהי ברוך (שפ"ר בספרו מוצאי גולה 239-241) ועי' מהרש"א סוטה כ"ב. אכן בזמן שגבורי התורה התלמודית אפסו ובדור שלומדיה בחריפות וחריצות השכל כאז תמו, מי לא יחושומי לא יודה בפעולת בעל שלחן ערוך שפעולתו אמת ומאד נעלה.

(1) בעל פרי מגדים נולד בלבוב בשנת תפ"ז 1727 ומת בפראנקפורט בשנת תקנ"ב 1792 למספרם.

הערה: * בעשרת ימי תשובה יש שחותמים הברכה "עושה השלום" ויש אומרים המברך את עמו ישראל בשלום כמו בכל השנה כנוסח שיסדו חז"ל בלי הפרש לומר תמיד המברך, ושאומרים עושה השלום הוא משל"ה, ומתפללים בערבוביה חבילות בפניהם התפלה אשר לא כן, לכן נמצאתי לברר ולבאר לתת טעם והיה העקוב למישור; הנה מה שאנו אומרים ברי"ה ויו"כ עושה השלום משום שאנו מאמינים באמונה שלמה שבימים אלו כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרוך, והוא יתביש דן כל העולם בר ביום (רי"ה יו"ט) לכן אומרים עושה השלום שקאי על כל העולם, ובעד כל העולם אנו מתפללים בימים ההם כמ"ש בתפלת רי"ה מלך על כל העולם וגו' ובכן אומרים בעשיית עושה השלום, אולם בכל השנה רק על ישראל לבדו משגיח בהשגחה פרטית בידוע לכל אשר עיניו פקוחות, לכן אומרים המברך את עמו בשלום, כי עיני ד' בהם מראשית השנה עד אחרית השנה.

אוצר כל מנהגי ישרון

ז.

קודם תפלת שמונה עשרה פוסעים ג' פסיעות לאחוריו ולפניו.

איתא ברמ"א סי' צ"ה בשם הרוקח, דכשעומד להתפלל ילך לפניו שלש פסיעות דרך קירוב והגשה לדבר שצריך לעשות עכ"ל, והעמוד ק' כתב הטעם משום דכתיב ג' הגשות לתפלה, ויגש אברהם (בראשית י"ח). ויגש אליו יהודה (שם מ"ד), ויגש אליהן (מלכים א' י"ח) עכ"ל, וכתב א"ה רבה שאינו צריך לחזור לאחוריו כדי לילך לפניו ג' פסיעות, אבל בס' מגן גבורים (1) כתב לשמנהג העולם לילך לאחוריו; ומה שהעולם מקפידים שלא ילך אדם לפניהם עד שישבו למקומם הוא מטעם שלא נגמרו עדיין הפסיעות שצריך גם לחזור הג' פסיעות.

זא.

אומרים אחר תפלת שמונה עשרה קודם יהיו לרצון פסוק אחד מכתבי הקדש המתחיל באות משמו ומסיים באות משמו. הטעם לפי שאחר חרבן בית ראשון כשהלכו בני ישראל בגולה ונמכרו לעבדים ולשפחות גנבו נפשות מבית ישראל למכרם, לפיכך מצאו לטוב וישר שמיר כשהתינוק מתחיל לדבר ללמוד עמו פסוק אחד מכתבי הקדש שמתחיל באות משמו ומסיים באות משמו עד שיהיה הפסוק שגור בפי התינוק ואם יגלו אותם ידעו האבות סימן בבניהם ובבנותיהם כי מילדי העברים הם שלא ישנחו את שמם בגולה, גם יבואו ע"י זה לפדיון אם יהא לאל ידם לפדותם, וקבעו הפסוק בתפלת י"ח משום שאדם מתפלל ג' פעמים בפל' יופ ולא ישבח, והמנהג נצב וקים גם עתה רק ובר לבנים; בב"י או"ח ובסוף קיצור של"ה איתא הטעם שאומרים הפסוק בי"ח משום שלא ישכח שמו ליום הדין.

זב.

כשמסיימין תפלת עמונה עשרה פוסעין ג' פסיעות לאחוריו ועומדים מעט, וחוזר אותן ג' פסיעות לפניו למקום שעמד תחילה מקור ג' פסיעות הללו הוא בגמרא יומא נ"ג והובא ברי"ף (1)

(1) חי ערך שפ"ה 1625.

(2) רב אלפס (הרי"ף) נולד בשנת 1013 בקאלא כפר סמוך לפיס בצפון אפריקה (ועד

אוצר כל מנהגי ישראל

ורא"ש 1) ומרדכי סוף פרק אין עומדין ובטור שו"ע או"ח סי' קכ"ג, והטעם מבואר בב"י שם כנגד ג' מילין שנתרחקו ישראל מדר סיני בשעת מתן תורה, וטעם זה כתב בשם ארחות חיים 2), עוד כתב בשם הר' מנוח משום דכתיב (יחזקאל א') גבי מלאכים ורגליהם רגל ישראל, ורגליהם תרי רגל חד, הרי ג' פסיעות וכתיב עוד: (שם) רגליהם ככף רגל עגל הרי תלתא, וביחד הם לשה פסיעות, וכתב בשו"ת חוט השני 3) דמשו"ה מחויב לחזור ג' פסיעות אח"כ לפניו למקומו דאז הוה שית פסיעות ביחד לטעם ה"ה מנוח, וגם לטעם ארחות חיים הא ידוע דברי חז"ל (מכילתא) שאותן ג' מילין שנתרחקו חזרו ונתקרבן ע"י מלאכים כמו"ש (תהלים ס"ח) מלכי צבאות ידודן ידודן, ידודין בהליכה ידודן בחזרה, ואם אינו חוזר ג' פסיעות למקומו נראה כאלו אינו מודה שנתקרב ישראל בשעת מתן תורה ח"ו, ורבינו האי (מביא תעו חמדה גנוזה סי' מ"ז) כתב הטעם מפני כשאדם עומד בתפלה עומד במקום קדושה ושכינה למעלה ממראשותיו ותוף ארבע אמות מקום קדושה וכו' וכיון שכן כשנפטר אדם מתפילתו צריך לפסוע שלש פסיעות לאחוריו כדי שיצא ממקום קדושה ועומד במקום חול (עי' דרכי הוראה פרק י"ג מהרב עליאסבערג); ואין לומר עושה שלום אלא אתר שעקר ג' פסיעות (ב"י קכ"ג) וכן כתב תרומת הדשן, ויאמר עושה שלום במרומיו, הוא יעשה שלום, עלינו דלא כהאומרים עלינו ועל כל ישראל (מג"א או"ח קכ"ג) ר"ל שבהשתחויה לצד ימינו לא יאמר רק מלת עלינו לבד וכשמשתחוה לפניו אומר ועל כל ישראל.

ג.

אומרים אחר תפלת י"ח יהי רצון וגו' שיבנה בית המקדש במהרה בימינו אמן.

הטעם מבואר בהגהת רמ"א באו"ח סי' קכ"ג שהתפלה במקום העבודה

שם העיר נקרא אלפסי) ונפטר באלוסינא שנת ד' אלפים תתס"ד 1104
1) הרא"ש (אשר בן יחיאל) נולד באשכנז בערך שנת ה' אלפים ועשר 1250 ומת בטולידו ספרד שנת ה' אלפים פ"ח 1328 למספרם, בהקדמת סי' צדה לדרך ל"ר מנחם בן זרח כתב ששמונה בנים היה לו להרא"ש ר' יחיאל הבכור גדול מאד בתורה, השגיח על שלמה החסיד ושניהם מתו בחיי אביהם, השלישי רבנו יעקב בעל הטורים, הרביעי ר' יהודא שהיה ממלא מקום אביו ברבנות, החמישי ר' אליקים הששי ר' משה השביעי ר' אלעזר והשמיני ר' שמעון.

2) בעל ארחות חיים (הר"ר אהרן ב"ר יעקב הכהן מלוניל) בסוף המאה הראשונה לאלף הששי, יום מותו לא נדע.

3) בעל חוט השני נולד בשנת שפ"ח 1628 ומת בשנת תס"א 1701 רב בקובלין ומשם

במקדש, ולכן מבקשים על המקדש שנוכל לעשות עבודה ממש, אמנם במג"א שם סק"א כתב ששמע הט עם לפמ"ש בסנהדרין צ"ו דבשכר ג' פסיעות לפסע נבוכדנאצר לש"ש זכה להחריב בית המקדש ולכן אנו פוסעים ג' פסיעות אחר שמינה עשרה ומתפללין שיבנה בית המקדש ע"כ, ולא ראה שכ"כ להדיא במהרש"א שם בסנהדרין בחרושי אגדות; בד"נ סי' קכ"ד כתב כשמסיימין הצבור שמנה עשרה אין לש"ץ להמתין בשביל אדם אחד או ב' או ג', וכן היכא דחשוב מהקהל אינו בביהכנ"ס אין להמתין עליו אם יש שם מנין מפני כבוד הצבור;

דף.

בשמונה עשרה בלחש אומר עושה שלום במרומיו וגו' ואמרו אמן, למי יצוה לאמר "אמן" הלא הוא מתפלל בשתיקה.

הטעם הוא כמו האומר לחברו "ברוכים הוישבים" אעפ"י שהוא רק אחד לפי שהוא מדבר נגד המלאכים המלוים לו לאדם בכל יום אם כן יאמר ואמרו אמן לנגד אותן המלאכים המצווים לשומרו (מטה משה בשם ר' יודא חסיד).

דף.

נוהגים שאומרים אבינו מלכנו האחרון בחשאי.

הטעם כתב הרב בעל אהל יעקב המגיד מדובנא (1) דרוש ליום א' דסליחות ומשלו על זה כבר ידוע לאחר שבא לחנות לקנות סחורה, ואחר ששאל על המחיר לחש לו באזנו כי אין לו כעות עתה לשלם, כן כל התפללות והבקשות אומרים בקול ואבינו מלכנו האחרון אומרים בחשאי מחמת בוש וחרטה כי אין לנו לשלם ואין בנו חסד שיגינו עלינו, ועפ"י פשט הפשוט הוא: שחמאנו לפניך אומרים ספיר בקול לפי שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחמא, משא"כ לומר אין בנו מעשים וגו' אומרים בחשאי משום שאסור לפרסם חמאיו באופן שלא עשה שום דבר טוב.

במגנצא ואח"כ קבע ישיבתו בפ"פ דמיין.

(1) המגיד מדובנא ר' יעקב קראנץ נולד שנת ת"ק 1740 למספרם בעיר קטנה זעטיל פלף ווילנא, למד עד י"ח שנה אצל אביו ר' זאב אח"כ נסע למעזריטץ פלף שעדליץ ודרש שם לפעמים בביהמ"ד שלמד, ממעזריטץ נתמנה לדרשן בואלקאווע ומואלקאווע נתמנה בעיר דובנא והיה שם לדרשן י"ח שנה, ומשם היה דרשן בעיר קאליש פלף חלצ'עם חמש עשרה שנה ושם נפטר שנת תקס"ד 1804 לספירת הנוצרים.

בסליחות של בה"ב מחליפים הפזמונים *) שביום השני הראשון
אומרים ישראל נושע, וביום ה' אומרים מלאכי רחמים, ולא
כמו שנדפס במחזורים.

הטעם בזה אמר לי ידידי הגאון אב"ד דשאקי מו"ה חיים ירמיהו פלענסבערג
שליט"א, כי לדעתו הוא עפ"י המדרש שהביאו הטור באו"ח סי' תקפ"ב
לדינא, שצריך האדם לסדר תפלותיו לבקש תחלה מעט ואח"כ להתאמץ בתפלה
יותר כדאיתא במדרש ע"פ שגיאות מי יבין, למה היה דוד דומה אמר
ר' אחא הכותיים הללו יודעים לסבב את הפתחים בתחלה הם אומרים יש לכם
מעט מים כששתה הוא אומר יש לכם בצל אחד נותנים לו, אמר להם בצל
בלא פת לוקח הלב, כף הצריקים יורעים לרצות את בוראן שנאמר (מלאכי
ב') שפתי כהן ישמרו דעת, שפתי צדיק ידעון רצון וגו' אמר דוד
לפני הקב"ה רב"ש"ע שגיאות מי יבין, שביקא לך, מנסתרות נקני, שביקא
לך, גם מודים חשוף עבדך עכ"ל, וכן איתא בגמ' סנהדרין ק"ז, ועפ"י זה פסק
הטור (1) שאין לומר בתחלה זכרנו לחיים טובים רק זכרנו לחיים, ואח"כ
וכתוב לחיים טובים, ואח"כ בספר חיים ברכה ושלום ופרנסה טובה ע"ש
בטור ובכ"ח, ומעתה נאמר גם לענינו כי הנה שלשה הפזמונים של בה"ב
האחר מתחיל ישראל נושע, והשני מלאכי רחמים, והשלישי ד' ד', וע"כ אנו
צריכים לסדר תפלותינו ממטה למעלה, ישראל מלאכים, ד' ד', וכבר ידוע
מחלוקת הראשונים אם ישראל גדולים וקרובים אל ד' יותר ממלאכי השרת
או שהמלאכים גדולים ואפילו לדעת האומרים שישראל גדולים וקרובים
אל ד' יותר מן המלאכים מכל מקום זהו רק בעני ד', אבל אנו בעצמנו
אין לנו להחזיק את עצמנו ח"ו גדולים ממלאכי השרת, ועיין בשערי תשובה
סי' תכ"ג בענין קדושת כתר בר"ח שכתב בשם ס' גן המלך דבר"ח המלאכים
הם עיקר ובשבת ויו"ט ישראל הם עיקר עפ"י המדרש יעו"ש, ע"כ בודאי
בתפלת הסליחות של בה"ב אנו צריכין לסדר הפזמונים ממטה למעלה
ישראל, מלאכי רחמים, ד' ד' עכ"ל.

(*) הערה: מלת פזמון הוא הדבר שחוזרין לאמרו פעמים רבות (הרי"ן מיגאש שו"ת
ר"ד) וזה שבעלי הלשון קוראים לאיש הזמר לשנות דברים פעם
אחר פעם פאזמאנא.

(1) ערך שנת ה"א ק"י 1350 לספה"נ.

בשני ובחמישי אומרים והוא רחום אחר תפלת י"ח.

בפי' פרדס (1) איתא בשם המדרש וז"ל: שלשה זקנים תקנו והוא רחום, שתשם מלך אחד לר' שמואל, לר' בנימין, ולר' יוסף ונתנם בג' כפינות בל"א מנהיג, ושלחם ביום ונתפזרו למרחקים, ולמקום שבאו הוציא להם מאד ועמדו בתפלה וכל אחד יסד מקצת כו' וימת אותו המלך בתחלואים רעים ועמד מלך אחר והטיב להם מאד ושלחו תפלתם (וזהו והוא רחום) בכל תפוצות ישראל לאימרה בשני וחמישי עכ"ל, והבי' א"ח סי' קל"ד כתב בשם הכלבו טעם כי תיקון דוהוא רחום משום נס שנעשה וז"ל: עובדא הוי בספינתא דיהודאי ואתא מן גלותא דירושלים לאתרא דרר תמן הגמונא, א"ל מנן עם אתון? בעינא למנסא לכון כמה דמנסו חגיה מישאל ועזריה בגו אתון נורא, א"ל הב, לן זמן תלתין יומין יהיב להם זמן, תלתין יומין, יתבי בתעניתא כו' וחוי לסבא חדא בחלמא פסוק כי תעבור במים אתך אני וכו' כי תלך במו אש לא תכוה, ולהבה לא תבער כך עבד' בטעם הגמונא נורא רבתא ועל האי סבא דהללים האי חלמא בגו נורא ואתפלג אשתא לתלתא חלוקין ואחוו דעלו בגוונא תלתא צדיקי לקבולי אפי דהאי סבא והנהו תלתא סבא שבחו ואמרו: והוא רחום, קדמא אמר עד אנא מלך חנוך ורחום, תנינא אמר עד אין כמוך תליתאי אמר מתמן והלאה, וכולהו מתחילין ברחום וגם מסיימין ברחום עכ"ל*) ובעל סדור הגיון לב הביא שראה

(1) ה"א ס"ה 1305 למספרם.

(*) הערה: בספר מקדש מעט והוא חבור על ספר תהלים איתא על פסוק כרחם אב על בנים שהביא אגדה אחת בזה הלשון: זהו שאמר הכתוב (בראשית ל"ג) והוא עבר לפניהם וגו' הדא הוא דכתיב כרחם אב על בנים אמרו רבותינו כד שמע יואב לדוד שאמר כן תמה ואמר כלום אבא מרחם על בניו טפי מאמהון והלא אמהון רחימן עליהון סגיא דהיא מצטערא עליהון בעבורא והיא מרביא להון והוא אמר כן לא אמר יאות איניל ואחמי מה דבריינא דברין ואדע אי אמר קושטא עטר בכל תחום ישראל ואשכח חד סב ומסכן דהו ליה י"ב בנים דהוא זון יתהון בדוחקא באגר טרחא דטרח בכל יומא נם ליה דליובון חד מבנוייהי ואפרנס ביה לך ולא ינתתך ולשאר בנין דילך כד שמע ההוא סבא כדין גוף ביה ואזיל ליה אול לאינתתיה ונם ליה עד די בסוף זבין יתיה במאה דינרין דדהב ובליילה כד אתא סבא למיכל כד שמע כן יורה מעציב סגיא ולא אכל ולא אשת בההוא ליליא, בצפרא קם ונסיב הנהו דינרין בידיה דאשכח לגברא דזבן בריה דלא יבעי למיהדר ולמשקל מאנא דהוה קטיל ליה עד דאשכח ליואב ואמר ליה לא תוסיף למללא דאי לא מהדרת לי ברי או אקטלינך או קטלינני כד שמע יואב נסיב ממונא ואהדר ליה בריה ואמר יאות אמר דוד כרחם אב

אוצר כל מנהגי ישראל

בס' מנהגים ישן נושן מאד וכתוב שם שטיטום הרשע היה שהניחם בספינתא בלי רב החובל וכלי מלחים ורוח בא ונשא ספינה אחת במדינא ארלאדא והשניה בלאפאנדא והשלישית במדינת בורדעל ואותם שנתיישבו בבורדעל קבלם הישר בסבר פנים יפות ואחר שמת קם עליהם מלך חדש והידש עליהם גזירות והיו שם שני אחים יוסף ובנמין ועמהם שמואל בן דודם ויצעקו אל ה' ויסדו "והוא רחום" בין שלשתם ואח"כ הושיעם ד' וגאלם והמית את הצר במיתה משונה וקבלו לאמור "והוא רחום" בשני ובחמישי ובן נהגו בכל ישראל עכ"ל סידור כת"י משנת קס"ו. ומה שתקנוהו לומר בשני ובחמישי דוקא, הוא מטעם שהם ימי הרצון, דאיהא בתנחומא * דמשה רבינו ע"ה עלה בחמישי לקבל לוחות אחרונות וירד בשני ונתרצה לו המקום.

לח.

אומרים בשני ובחמישי "ד' אלהי ישראל שוב מחרון אפך וגו'". המעם שאומרים בב' וה' "ד' אלהי ישראל שוב מחרון אפך" מפני שד' אלהי ישראל עולה תרי"ג וכשמוכירין תרי"ג השי"ת משרה שכינתו ושב מחרון אפו (תנחומא כי תשא). ומטה משה סי' ר"ב כתב המעם כי אז יום הכניסה שמקבצין יחד מפני קריאת התורה וגם בתי דינים יושבים לפסוק הדין ובכל מקום שישראל מתקבצין נאמר ד' אלהי ישראל כמו האדון ד' אלהי ישראל לפי שמתקבצין שם לעלות לרגל.

לט.

בתחנונים שמרבים בשני וחמישי נמצא תחנה קצרה אל ארץ אפים ב' נוסחאות. מנהג פולין ומנהג אשכנז, בנוסח אשכנז כתיב אל באפך תוכיחנו, ובנוסח פולין אל תסתר פניך ממנו, בנוסח אשכנז והושיענו מכל רע, ובנוסח פולין והצילנו מכל רע. המעם לפי שהתחנה הזאת נתקנה בימי הבינים ** בעת אשר נרדפו אחינו

על בנים ולא כרחם אם על בנים דאלו דין טליא אימיה זבינתא דלא טרחא במזוני ואבוא דטרה במזוניה מסר נפשו עלוהי לקטלא הוי כרחם אב על בנים ע"כ דברי האגדה ; ומהרי"ל נתן הטעם משום שכתוב גשים רחמניות בשלו ילדיהן ולא האבות; הערה: * על שם חכם אחד ר' תנחומא החל בחצי המאה הרביעית למספרם ונראה כי מקום מושבו היה באנטוכיא;

הערה: ** ימי הבינים הוא ממלכות קונסטאנטיין (295 - 333) וגמסכה התקופה הזאת

בני ישראל על צוארם בכל ארצות אשכנז * ונאלצו רבים לנווד ולנוע לארץ פוילין, אשר מלכיה ושריה קבלום בסבר פנים יפות, ונתנו להם זכויות לבנות ערים ולסחור בארץ, ולבסוף כשנחלקה הארץ בסוף מאה השמונה עשרה ובאו רוב אחינו בני ישראל תחת ממשלת רוסיא נשארו בה בזכויותיהם ולא ידעו רע ומר, והנה ההבדל בין ישע והצללה הוא, שהמלה ישע הונחה על תשועה מצרה שהאדם שקוע בה להושע ממנה, כמו: הושיעני מפי אריה (תהלים כ"ב) והמלה נצל הונחה על הצלה והגנה שלא תאונה רעה, כמו: ואת בתינו הציל (שמות י"ב) שלא נתן המשחית לבוא; והנה במדינות אשכנז שהיו ישראל אז שקועים בצרה גדולה התפללו אל באפך תוכיחנו, והושיענו מכל רע, לא כן בהיותם בארצות פוילין התפללו אל באפך תוכיחנו, והושיענו והצילנו מכל רע שלא יבוא ח"ו, כי לפי מצבם מצאו מנוחה בארץ והתפללו רק שלא ירע מצבם ח"ו (זכרון אפרים ומביאו ילקוט סופר) ומה שאנו אומרים אותו קודם קריאת התורה כתב הכלבו סי' י"ט לפי שעתה קורין בתורה ואנו עברנו עליה והקב"ה כאריך אפו עמנו כרוב רחמיו ע"כ אנו אומרים אל ארץ אפים קודם קריאת התורה; ואומרים אותו מעומד מפני שיש בו הטאנו וודוי צ"ל מעומד (מג"א קל"ד בשם מ"מ). (**)

מ.

בחור אומרים „מזמור לד' הארץ" כשמכניסין ס"ת להיכל ובשבת „הבו לד' בני אלים"

איתא בבכ"מ מועד קמן דף ט' וז"ל: בשעה שהכנים שלמה המלך ע"ה את הארון בקדשי קדשים אמר מזמור לד' הארץ ומלואה וגו', ושבת

עד הזמן אשר נלכדה קושטא בידי התורקים בשנת רי"ג 1453, מן המאה חד' עד אמצע המאה הט"ו.

הערה: * ימי הרדיפות באשכנז משך רובי המאה הי"ג וכל שנות המאה הי"ד אחר גרוש שפניא שהיה ביום תשעה באב (1492 למספרם). שנת רנ"ב.

הערה: ** יהי רצון וגו' שאומרים בשני וחמשי אחר קריאת התורה תקנו הגאונים כי בימי הבית היו מתענים אנשי המעמד ד' ימים (שבוע, א) שיתקבלו הקרבנות לרצון, ב) בשביל יורדי הים, ג) בשביל הולכי מדבר, ד) למנוע משחית ומגפה (תענית כ"ז), ומדחוינן שחכמי התלמוד והגאונים עשו זכר על כל הענינים שהיו גימי הבית, ובמה אנו זוכרים תקנות אנשי מעמד אשר התפללו על יורדי הים ועל הלכי מדבר? ולכן לדעת רשב"ן תקנו לאמרם ארבע תפלות הללו לשני וחמשי, ואחינו בית ישראל וגו' נתוסף בזמן מאוחר; בימים שאין אומרים וזא רחום ותחנון וצדקה צדק אין אומרים יהי רצון וגו' (הג"מ סי' ס"ו) וכן אין אומרים בבית האהל.

אוצר כל מנהגי ישרון

הבו לר' בני אלפים, משום דשבעה ימי שבתא הם כנגד שבעה קולות שבמזמור הזה (א"י) ועוד מעם שנהגו לומר בשבת מזמור הזה משום שנדרש בזבחים (קט"ז ע"א) על מתן תורה שניתנה בשבת – ובמזמור איתא עוד מעמם אחרים.

מא.

אין אומרים בחול אחר הוצאת הס"ת על הכל וגו'.

המעם כתב הלבוש או"ח קל"ד משום שהוא מורה הצבור שלא לבטלן ממלכתם.

מב.

טעם לקדושה ובא לציון וגו' ותרנומה.

איתא במס' סוטה דף מ"ט ע"מא אמאי קא מקיים? אקדושא דסדרא ואיהא שמייה רבה דאגדתא, ופי' רש"י אקדושא דסדרא סדר קדושה (קדושה של ובא לציון) שלא תקנוהו אלא שיהיו כל ישראל עוסקים בתורה בכל יום דבר מועט שאומר קריאתו ותרנומו (ר"ל קדושה ברכה ומלכות הכתובים בלשון הקדש בקדושת שמו"ע ונשנית כל אחד בתנומו), והן כעוסקים בתורה ויש כאן שתיים קדושת השם ותלמוד תורה חביב הוא, וכן אמר יהא שמייה רבא שעונים אחר הגדה שהדרשן דורש ברבים בכל שבת כו' ויש כאן תורה וקידש השם עכ"ל, בשיבולי הלקט כתב הוסיפו לומר וקרא זה אל זה וגו' שלא היו יכולין לומר קדושה בתוך התפלה, שגזרו שלא יענו קדושה והיו אורבים להם אם יענו קדושה, ואחר התפלה כשהיו האורבים הולכים להם היו אומרים קדושה ומתרגמין אותה מפני החובה, ואף על גב דבזמן הזה אנו אומרים תוך התפלה לא בטלו קדושה דסדרא, ואו"י כתב מפני עמי הארץ שבאחרין לבוא לביהכ"נ לתפלה ולא שמעו קדושה, ובשבילם תקנו בלשון שמבינים.

מג.

מפני מה נשתנה בקר מן הערב, שבערב אומרים שתי ברכות לפני ק"ש ושתיים לאחריה, ובבקר רק ברכה אחת לאחריה.

המעם בזה השיב רבינו תם (1) לר' יצחק הגר כששאל מאתו ואמר לפי

שבשחר יש מצות ציצית מה שאין כן בערב וכן הוא בהדיא במדרש תהלים סי' ו' (מטה משה 1).

מד.

מדרוע ולמה במנחה יושב הש"ץ באמירת אשרי ואינו מתחיל לומר אשרי בעמידה.

הטעם מפני שהתפלה צריך להיות ישיבה, עמידה, נפילה, כמו שעשה משה רבינו דכתיב ואשב בהר (דברים ט') ואנכי עמדתי בהר (שם י') ואתנפל לפני ד' (שם י"ז) כמו שכתב הטור או"ח קל"א, ולכן באמירת אשרי הש"ץ יושב, שמו"ע עמידה, תחנון נפילה, וכתפלת ערבית אינו צריך לפי שהיא רשות (יל"ק).

מה

נוהגים לרוק בתפלת עלינו לשבח כשמגיעים לפסוק ואנחנו כורעים.

תפלת „עלינו לשבח” יהושע תיקנה כשכבש את יריחו, כדאיתא בלבו סי' ט"ז ובספר החרדים וו"ל: ובכניסתם לארץ הקיפו את עיר יריחו והיו אומרים עלינו לשבח מראשו ועד סופו ומסופו לראשו ונפלה חומת העיר תחתיו עיי"ש, ובימי יהושע היו עובדים עכו"ם לעץ ולאבן והכחישו בהשגחת ד' ועליהם נאמר בכל המונם וגו' ע"ש; ועליהם גם ישעיה הנביא (מ"ה) אמד: ומתפללים אל אל לא יושע, אולם כעת כל האומות מאמינים במציאת הבורא יתב"ש, בהשגחתו, בשכר ועונש, לכן אין לרוק (מקורי מנהגים) ובן כתב הגאון בעל של"ה ז"ל בהגהותיו לספר עמק ברכה כי יהושע בן נון יסד תפלת עלינו לשבח נגד עובדי אלילים שהיו בזמנו ולכן גוער באותן שרוקקין קודם ואנחנו כורעים בזמן הזה, יען כבר אבד זכרם, וכן העיר הגאון אוולאי בספרו מחזיק ברכה, והמנהג הזה שרוקקין הוא מ"ז ביו"ד (סי' קע"ט סק"ה) וכתב דהכל יודעים שהרקיקה היא רק לבויון הגילולים של עכו"ם והיא כבוד שמים עכ"ל, לכן לפי קט שכ"י נראה לי מה שכתב השל"ה בהגהותיו לספר עמק ברכה כי כבר אבד זכרם של עובדי האלילים בזמן הזה, במחכ"ת טעה, כי לפי הנראה לא היה לו ידיעה רק מהמדינות הללו ולו יודיע מהמדינות אשר באפריקא ואויא שאמונת

(1) שנת ש"ג 1590 למספר הנהוג, אב"ד מפרעמסלא תלמיד מהרש"ל. ודעס בראעונז בקראקא שנת שני"א.

אוצר כל מנהגי ישראל

ההבלים עדיין שלטת ומספרם הרבה מאד יתר משאר האמונות של יושבי אירופא, או לא כתב כן, כי באמת עדיין רחוקים אנו מאד מיעוד הנביא (ישעי' ב') וכדאיתא במדרש (ילקוט פ' תשא רמז שצ"ו) ואימתי הוא מגלה כבודו? כשיאבדו אלי"ם מן העולם שנאמר (ישעי' ב') והאלי"ם כליל יחלוק ונשגב ד' לבדו ואומר ונגלה כבוד ד' עכ"ל, ורע, כי הפסוק ונשגב ד' לבדו כתיב קודם הפסוק והאלי"ם כליל יחלוק ובוזה כבר פרשתי לך דבריהם ו"ל אשר יספיק לך, ומה שכתוב בספר הנצחון סי' שמ"ח מאחר שהמיר דתו *) שאנו אומרים בעלינו לשבח שהם משתחוים להבל וריק וג' ומריא של "וריק" הוא "ישו" ובשביל זה נהרגו ואבדו יהודים רבים לכן אין לרוק רוק ריש להסתכן גם זה פחד שוא הוא, שהאומות כלם יודעים שכונתנו רק על עובדי אלי"ם הקדמונים ואין שום חשש בדבר שהדבר הזה הוא כבוד שמים כמ"כ הט"ו; איתא בטור (סי' קל"ג) שיפסיק מעט קודם שיאמר ואנחנו כורעים, כדי שלא יהא נראה כאומר אל אל לא יושיע ואנחנו כורעים; ולאמר עלינו אחר התפלה תיקון ד' יוחנן בן זכאי (סי' דבש לפי מהגאון חיד"א בשם רב האי גאון), ואין לומר עלינו אחר תפלת מנחה שהתפללו מיד אחר מנחה תפלת מעריב (מג"א קל"ב בשם תולעת יעקב וכן איתא בס' לשון חכמים).

מו

למה אומרים אדון עולם אחר הקדיש יתום שהוא אחר התפלה ואחר קריאת שמע קודם השינה:

הטעם דכיון דמתחילין "אדון עולם" אז אחר שסיימין התפלה הוזרין ומתחילין יקטרג השטן כמו שאחר שסיימין התורה דוורים ומתחילים בראשית מהאי טעמא (מטה משה ר"י) (**). ומה שאומרים אדון עולם אחר קריאת שמע קודם השינה בעבור סיימו בידו אפקיד ריהי.

(*) הערה: באשכנז הלשון המומר פסח המכונה פיטר בשנת 1399 למספרם. שהיהודים מחרפים ומגרפים את "ישו" בזה שאומרים בעלינו להבל וריק שגימטריא של ריק הוא "ישו".

(**) הערה: כתוב בסדורים כתב מטה משה בשם הגאונים כל מי שמתכוון בדתחלת אדון עולם בטוח אני בדבר שתפלתו נשמעת וכו' ומוזה הטעם אומרים אותו לפני התפלה ולאחר התפלה עכ"ל, ונראה לתת טעם מאי חשיבותא וכעליותא דדאי שבחא מכל שירות ותשבחות הנאמרות בכל יום ובפרט מאי היא התחלת אדון עולם? ונראה לפרש צפ"י הכתוב בשו"ע סי' ה' יכוון בברכות פירוש המלות כשיזכור השם

נוהגין שאין מתחילין בשני וברביעי. (בב"ד),

ביו"ד סי' קע"ט אין מתחילין בב' וד' והטעם איתא בזהר פ' תצא (דף רפ"א) משום דגיהנם אתברי ביומא תנינא (וכן איתא מס' פסחים ג"ד), וביום ד' משום לקותא דנהורין ביומא רביעאה עכ"ל, (פ"י הזהר משום שהגיהנם נברא ביום ב'. וביום ד' נלקו המאורות עכ"ל). אמנם מהגמ' ר"ה דף ג' משמע דנוכל להתחיל בעניני קדש גם בב' דפריך בגמ' שם על מה שכתוב בפסוק (ד"ה ב' ג') ויחל לבנות בחדש השני בשני ואינא בשני בשבת ומשמע מזה דגם בשני בשבת נוכל להתחיל, ובטור יו"ד סי' קע"ט כתב הב"י וז"ל: ואותם שאין מתחילין בב"ד מפני שאין מול לבנה קל ואין מלאכה נגמרת בו כהוגן וכו' מ"מ אין דברים אלו מדוקדקים וכו' עכ"ל, ועיי"ש דברי הרמב"ם ובספר יוסף אומץ דף קנ"א ע"ב מביא שמהרש"ל אמר להתחיל במלאכת הקדש ביום ב"ד דכתיב (ויקרא ט"ז) כך קודש ילבש.

סימן עא.

תפלת שבת.

א.

השמש קורא לביהב"נ ערב שבת למנחה.

משום כשהיו ישראל על אדמתם היו חוקעין בערב שבת ו' תקיעות להבדיל העם ממלאכה ולדידן תקיעה הראשונה היא הקריאה לביכנ"ם לסגור החניות ולבטל כל מלאכת פומבי (יעב"ץ)

יכוון פ"י קריאתו באדנות שהוא אדון הכל ויכוון ככתיבתו ביוד הא שהוא היה והיה בעבר והיה ועתיד ופ"י קריאתו באדנות הוא אדון הכל שהוא ושמו אחד לכך תקנו לנו לומר קודם התפלה ולאחריו אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא, בעבר, לצת נעשה בחפצו כל אזי מלך שמו נקרא, בהוה, ואחרי ככלות הכל לברו ימלך נורא, בעתיד והוא פ"י של אדני, והוא היה והוא והוא יהיה הוא פ"י של שם הויה למען יחזיק במחשבתו הדברים האלה בכל זמן התפלה לכך כתבו הגאונים ז"ל כל מי שמתכוון בהתחלת אדון עולם, ובימים מקדם שלא היה הדפוס אשר נוהגים להדפיס בהסדורים על כל דף ביאור השם וכוונתו והיה כל תפלתם בעל פה לכן הנהיגו אז הגדולים שבעם לאמר אדון עולם קודם התפלה ולאחריו למען לא יזוז ממחשבת האיש הישראלי את ביאור וכוונת השם ב"ה אשר גדול מאד עונש המזכיר בלא כוונה, ורבה מאד שכר המכוון ביאורו (בית ועד לחכמים חוברות ה' חדש סיון תרס"ג)

ב.

אומרים שיר השירים בערב שבת.

לפי שבשיר השירים יש קי"ז פסוקים והמלך שלמה עבר על שלש לאוין, (א) לא ירבה לו נשים, (ב) לא ירבה כסף וזהב, (ג) לא ירב סוסים, ונתחייב עליהם קי"ז מלקות והגם שמן התורה היה חייב ק"ב מלקין אתו רבנן ובצרי חדא מכל לאו הרי קי"ז וזהו טובים דודיק מין, חביבין עלי דברי סופרים מדברי תורה, ובערב שבת הוא זמן התשובה כידוע כ גם אדם הראשון וקין עשו תשובה בעת הזאת ונתכפרו להם ועל כן עשו שלמה המלך את שיר השירים קי"ז פסוקים שיתכפר לו על שלש עבירות הנ"ל וגם כל האדם שיאמר שיר השירים בכל ערב שבו בנעימה ובזמרה מובטח הוא שיתכפר לו עבירות אשר עשה בכל השבוע (שושני קט), מעם אחר שכל שה"ש היה בזה שלמה המלך ע"ז כסרסור להתקשרות הקב"ה עם ישראל כדמיון דוד ורעה אשר המשיך ב בכל פסוקי שיר השירים, ויום שבת קדש הוא גם כן כסרסור המקשר את ישראל לאביהם שבשמים לכן נוהגים לאמרו בשבת להגדיל ולחזק הדביקות

ג.

מניחין החלות ערב שבת על השלחן קודם העמדת הנרות.

המעם כרי שיהיו המפה והשלחן בסיס להנרות ולהחלות ויהיו מותרין במלמול, ואם לא עשה כן הרי נעשה המפה והשלחן בסיס לדבר האסור לחוד ואסורין במלמול (קיצור שלחן ערוך 1) וזה שמעציעים במפה על השלחן בשבת ויו"ט כל היום המעם שיוכור תמיד שהוא שבת או יו"ט לא יחלל בשום דבר וקוראים הלחמים שאופים לכבוד שבת בשם חלה ולא בשם עגה (קונצן) לחם מקמה סולת (כי חלה מש' חלל מעיר עליו שהיה יקוב) המעם כי ע"י שקורים העיסה בשם חלה ואומרים נעשה חלה וכהנה לשונות, ע"י שם זה מדבר דכירי לימול חלה כיון ששמה ועצמותה של העיסה היא מזכרת (אשל אברהם ס' ר"ס).

ד.

למה מכסין הנשים את עיניהן בידיהן בהדלקת הנר קודם

(1) מחברו ר' שלמה גאנצפריד נולד שנת תקס"ד 1804 בעיר אונגוואר (אונגארין) ויהי ארב בעיר ברעזוויץ (אונגארין) והיה נתמנה לדיין בעיר אונגוואר הדפיס את ספרו קיצור שו"ע בשנת 1864 ונפטר ב' כ"ו תמוז תרמ"ו (1886 למספרם).

שמברכין על הנרות ומברכין אחר הדלקה.

הטעם כדי שלא תהנה מהם עד אחר הברכה ואז תהא הברכה עובר לעשייתו (רמ"א או"ח רס"ג) ותברך אחר הדלקה משום דאי תברך קודם הדלקה הרי קבלה לשבת בברכתה ואסורה להדליק (מג"א שם ב"ם הפרישה) וברכה להדלקת הנר נתקנה ערך שנת ד"א תק"ץ 880 לספירת הנוצרים כמו שמוכח בהלכות גדולות הוצאת הירדים הוימער צד 85, והתקינו כדי לעשות פירסום להוציא מלבם יטל הקראים (קאראימעס) שהכחישו לגמרי במצות הדלקת הנר בשבת וחשבו זאת לאסור (עיין אדרת אליהו להקראי אליהו בשייצי, הלכות שבת, חי שנת 1453-1499 לספה"נ שנת רי"ג - רנ"ט).

ה.

מרבבים להדליק נרות של שבת (*).

המרבבים בנרות משום דאיתא בגמרא (**): שבת כ"ג רב הונא כו' חזי דהוי רגיל בשרגי מובא אמר תרי גברי רברבי נפקי מהכא וכו'.

הערה: (*) נוצרים רבים עזבו את יום הראשון ויקדשו את יום השביעי בתור יום מנוחה ושבתה והחליטו כי יום השבתה האמיתי הוא יום השביעי ומאמינים כאלה נמצאים עתה מפורסם בכל הארצות הנאורות, לפי לוחות הסטאטיסטקא משנת 1911 יש להם 669 חברות, ומספר חבריהם 104526, והעיקר מעשרים ושמונה עקרים שלהם הוא לנוח בו ביום השביעי ולעסוק בו בדברים קדושים וענינים דתיים, והכינוי "השבת של הנוצרים" ליום אחד בשבוע, הם בדוים מאנשים ובשקר הוראתם עכ"ל בהעיקר הראשי שלהם, ואנו לדאבון לבנו אנשי בריתנו, שמים חשך לאור, את יום ראשון למנוחה ולדרור, דחים את יום שבו שָׁכַח אֱלֹהִים לְיוֹם שְׁעוּבֵיהֶם לְבָלָה וּמִתְעַנְנִים בו ככל העמים שכניהם, וכבר חוה דעתו הדר. יעלעניק צ"ו באמרו: מוטב לקבור את השבת ביומו מלהשיבו לתחיה ביום הראשון, ולדעת הרב הגדול ר' יעקב דוד (הרידב"ז) בהקדמתו לשו"ת בית רידב"ז (ירושלים תרס"ח): גדול עון השבת ביום הראשון בתור שבת מהמחלל שבת אפילו במזיד.

הערה: (**) על כי היות הגמרא גמר הבנין לכל הלמודים הקודמים לו לכן נקרא גמרא, וראשית עריכת התלמוד בבלי החלה בימי רב אשי וכעבור שבעים וחמש שנה נחתמה ע"י רבינא ערך 500 בקרוב למספרם ולגמרי לא פסקה חכמת התלמוד, התפתחות התורה לא חדלה ולא היה חתומה גמורה וחלוטה לתורה שבעל פה עד זמן מה אחרי הגאונים, וכתובת התלמוד נעשתה ע"י רבנן סבוראי שקמו אחרי האמוראים ופעולתם ארכה כמאה וחמשים שנה ואחריהם ימי הגאונים ערך מן 580 עד 1038 אחב"ש, הוא הבנין אשר כאלף שנה עמלו בונו בו; בעל שכיות החמדה חשב ומנה מספר

(ז) לבל, כמו בל, בלי; עיי' ביאור ישע"י מ"ו.

עיי' במהרש"א, ואיתא במדרש ילקוט פ' בהעלותך וו"ל: נרות של בשר ודם של חרם או נהושת, הכל לפי כבודו של אדם, וכבוד השבת נרותיהם הם כבוד, אם שמרתם נרות של שבת אני מראה לכם נרות של ציון וכו' וכל כך למה? בזכות הנרות שמדליקין בשבת תדע לך כמה חביבה מצות הנרות לפני הקב"ה שאעפ"י שאין הקב"ה צריך אורה הוא מצוה למשה שיצוה לאהרן כו' בהעלותך את הנרות עכ"ל לכן יש מדליקין שבעה נרות כנגד שבעה קני מנורה, או כנגד שבעה ימי שבתא, ומנהג שהנשים מדליקין את הנרות משום שהן כבודנו של עולם דכתיב (משלי כ') נר ד' נשמת אדם, כדאיתא בשבת פרק במה מדליקין דף ל"ב ורש"י ד"ה הרג"ה בשם הב"ר, בעל הטורים בפ' תצוה כתב: תצוה, ת' של תצוה

החכמים אשר בתלמוד מדרבים, והנה הגם ב' מאות שבעים ושש תנאים, ואף ותשע מאות ושנים ושלישים אמוראים, ועתה בדורנו קמו ערלי לב המתאמרים למשכילים הדוברים עתק על המשנה והתלמוד על כי שפסלו את הנשים לעדות ובזה מוצאים מקום למצוא להם חן בעיני הבתולות והנערות להשניא גם את ספרי חקינו על בנות ישראל ונשמע בפעם בפעם קול מחרף ובגדף תורתנו על פה ואומרים כי התלמוד הוא מקור בשחת! ממנו ישארו היהודים שנאה ואיבה, אין זה חדש תחת השמש, זכור נא מי מורא דעה או עושה טוב, לא היה רע גמולו? יהודע הכהן הורה למלך יואש דרך ילף, ומה היה גמולו? רע! — סענצקא למד תבונה לנצרא, ומה היתה משכורתן? יג! — בעליזאר היטיב אל יוסטיאנוס גם ענטולוס עשה חסד לטיבעריוס, ומה היתה מנת חלקם? רע! — ציצצרא הושיב את אקטאבריוס לכסא, ומה היתה משכורתו? רע! — סאקרואט מלא פני תבל תבונה, ומה היתה מנת כוסו? רע! את נחשתם הכבידו עליו, כמי שכפאו שד*) כפאוהו לכחד באשר למד מארבעה ועשרים ספרי הקדש, וכאשר החזיק בתומתו ובאמונתו, השקוהו כוס תרעלה וכמות נכל נפל לפני בני עולה! — קאפערניקוס וגאליצא וגאסענדי הוציאו לאור תעלומות חכמה, באמת איש ירת ארכה וזרת רחבה מדדו זרועות עולם ואותותם אותות נתנו כי הארץ סובבת על צירה, ומה היה גורלם רע ברזל באה נפשם וברעה התמוגגה מה גמול יוצרי ספרים עלי חוק האמונה והתבונה המשליכים חמדת תבל ומלואה אחרי גוף, ולילה כיום יאירו לתלמוד וללמד? קנאה שנאה, תחרות, ומשטמה ומהוה בעינינו יפלא בראותנו איש צר ואויב ידה אבנים ועפר בבאר התלמוד, כרוה מחקקי יהודה ויתנוה מתנה לכל אשר בשם אדם יכונה —

אף באמת לא על התלמוד לבד תלונתם ושיחתם, הלא כן כל העמים הקדמונים והרומאים בכללם חשבו את האשה למין חלש ביותר, כי הנשים דעתן קלות יותר מאנשים ועם זה דמיון מתגבר על שכלן ומפויע אותן מהתבונן במנוחה על כל הנראה והנעשה, הפלוסוף המדיני אפלטון אומר, שאין האשה כשרה לעדות אלא אם כן עבדו עליה ארבעים שנה שרק אז תתישב דעתה עליה ודמיונה לא ילך אותה שולל.

אוצר כל מנהגי ישראל

בנמש"א נשים, והרי הוא בשתי מלות, נשים צוה רמז להחלוקת הנר לנשים חובה בשבת ע"כ, וכן כתוב בב"ר וו"ל: היא איברה חלטה של עולם של ע"י ידה נטרר אדם הראשון כו' וכבתה נרו של עולם לכך נצטוו הנשים להדליק הנרות בערב שבת עכ"ל וכן איתא בזהר פ' בראשית לכאורה קשה הלא הוא בעצמו חב במיתתו בשמעו לקול אשתו יותר משמוע בקולו ית"ש, אכן שארה"ר היה סובר כיון שנתנה לו ענבים סחומים כדאיתא במ"ר בראשית, וע"ז לא הזהיר הקב"ה, א"כ היא גרמא מיתתו, לדחוק כפתור הלעקטריק להאיר ביו"ט אסור כן נראה לי לפי דעתי אולם הרב בעל ערוך השלחן והרב שטראזבערג ראב"ד מקאסוב בגאליציא מתירין ואומרים שאין זה מוליד אש ביו"ט (עיי' בעתון הירחי "בית ועד לחכמים" מחדש אדר, תרס"ג) — לדבר בשבת על "טעלעפאן" כתב בשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' ל"א שאסור:

ה.

יש נוהגים שאין נוהגים מלח בליל שבת על השלחן.

הטעם משום שהשלחן דומא למזבח ונאמר: על כל קרבנד תקריב מלח ומגין מן הפורענות (רמ"א או"ח קס"ז) ויען דשבת עצמו הוא אות ומגין מן הפורעניות לכן אין צריכים מלח להגן מן הפורעניות, ועוד שמצינו שתקן עורא לאכל שום בליל שבת מפני שהשום מרבה הזרע ועונה הוא בליל שבת ויען כי המלח מטעם הזרע מטעם זה הנהיגו שלא להביא מלח על השלחן בליל שבת ועיין א"ר או"ח סי' ר"ג שיש לאכול קטניות בלא מלח:

באטיקה (ביון) כנראה, היתה האשה פסולה לעדות, בתורת הדינים לרומאים היתה האשה כשרה לעדות בתור עד ראיה אף לא כעד שכשר לחתום על השטר, תורת הדינים להכנסיה הנוצרית פוסלת את הנשים לגמרי לעדות, אף במרוצת הזמן הורו להכשיר לעדות את האשה הזקנה שעברו עליה רוב שנותיה, חק אשכנז עפ"י קארלוס הגדול מכשירים לעדות את האשה במקום שאין ברירה, עפ"י תורת משה התלמודית אשה פסולה לעדות וכנראה היה זה מנהג קדום מאז, כנמצא ביוסף פלאוויוס בקדמוניות (ספר ד' פרק ח') ומה נראה כי אין ההחלטה התלמודית בודדת בתורת המשפטים לכל עמי התבל והולכת בזה אחרי רוב דעות המחוקקים ומה קול הצעקה על התלמוד? (עיי' בספר הכתוב לעזית "תורת הראיה וההוכחה הדינית עפ"י תורת משה והתלמוד חלק שלישי", מאת ר' כריה פראנקעל ו')

ז

נהגו בכמה מקומות שהחונים מזמרים בליל שבת חזון לבה דודי
בניגון של „אלי ציון“.

החונים אינם עושים כנכון לעורר מינה בשבת יגון ואנחה, ותחת זה יותר
טוב שיבכו ויקננו באמת בתשעה באב, כראוי כנכון לכל
ירא שמים וראיש תבנות:

ח

אומרים במה מדליקין בערב שבת בערבית ואין אומרים אותו
ביו"ט שחל להיות בשבת.

הטעם שאנו אומרים לפי שיש בו דין הדלקה * ושלא דברים שצריך
אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם השיכה ואומרים אותו קודם
תפלת ערבית במקומות שמקדימין להתפלל ערבית וע"י קריאת פרק זה
ידע במה מדליקין ויזכור השלשה דברים ויזהיר עליהם, ובמקומות שנוהגין
לאמרו אחר תפלת ערבית, הטעם כתב במנהגי מהרא"ק כדי שאם איחר
לבוא לביהכנ"ס יסיים תפלתו בעוד שאומרים אותו ולכן אין אומרים אותו
בשבת חוץ המועד לפי שאין מאחרין כל כך לבוא לביהכנ"ס דאין עושין
מלאכה בהם עכ"ל, ואין אומרים ביו"ט שחל להיות בערב שבת וכן ביו"ט
שחל בשבת לפי שאין יכול לומר עשרתם ערביתם שאין מעשרין ביום טוב;
והב"י (1) במור או"ח סי' ע"ר כתב טעם אחר נכון, ומנהגנו לומר במה מדליקין
קודם תפלת ערבית כמנהג הספרדים ** וכמו שפסק הגר"א בביאורו
לאו"ח ע"ר:

הערה: * סגולה לרליקה ולהרחיק האש מהבית שיקחו כתונת אשה גדה שעליה דם
גדות וישימו אותה על הבית שכנגד האש (פחד יצחק ערך דליקה) ואתם בנים לא
אמון אל תתלוצצו, כי רב עור הדרך שנדע סתרי הטבע והנסתרות ועוד נגשש כעורים.
(1) ב"י נולד בטילוטולה (טולידא) בספרד בשנת רמ"ח 1488 ומת בצפת בשנת של"ה 1576
למספרם והתמהמה בבנינו ל"ה שנה, ואחרי תשע שנה עשה עפ"י הטורים את ארבעת
שלחן ערוך.

הערה: ** שני המנהגים לפי שינוי המקומות נולד לראשונה בימים קדמונים בסדר
העבודה שבמקדש ובסדרי העבודה זו תפלה שבגבולים, ומזה נתפשט גם שינוי
המנהגים בין בני מזרח ובין בני מערב (מס' סופרים פ"ג לה"ט) בדורות קדומים
כבר נמצאו חלופי נוסחאות בסדר התפלות (עיי' שו"ת הרשב"ץ חלק ב' סי' קנ"א)
בהתרבות הפזור בהיות העם נדח ונדף לארצות רחוקות לארבע רוחות השמים נתחזקו

ט.

מדוע אומרים אמר ר' אלעזר אחר במה מדליקין.

הטעם כדי שיוכלו לומר קדיש מפני שאין אומרים קדיש על הלכה אלא על אגדה.

י.

אין אומרים „ברוך אתה ד' שומר עמו ישראל" בשבת ערבית.

בטור כתב הטעם משום דאיתא במ' שבשבת אין צריך שמירה שהשבת שומר, ואומרים פסיק ושמרו בני ישראל וגו' לומר שאם ישמור שבת א"צ שמירה, ולפי זה אין צריך לומר גם כי אל שומרנו וגו' ושמור צאתנו מ"מ אנחנו נוהגים לומר כי אל שומרנו וגו' ושמור צאתנו וגו' דאנו יודעים שאין אנו בחזקת שומרי שבת כראוי על כן צריכים להתפלל על השמירה, אלא דמכל מקום אין לסיים שומר עמו ישראל לעד לפי שזה שם

חלופי המנהגים, בהתמצט ההתחברות ע"י עוברים ושבים ממקום למקום רבו ועצמו שנוי המנהגים, ולא לבד בין בני ככל ובני א"י היו שנויי המנהגים במים מקדם כי אם גם בין ערי בבל: סורא, נהרדעא ופומבדיתא בימי התלמוד כבר היו חלוקים במנהגי התפילות (עיי' לוח אחיאסף שנת תרנ"ז „מאמר מגילת תענית של גליות" מראשית ימי המאה העשירית כבר היו חלוקי נוסחאות בהפיוטים בין ספרד הצרבת ובין צרפת ואשכנז. הפיוט המתובל בהגדה ומדרש – פיוט הקליר וההולכים בעקבותיו נולד בארץ הקדם ומשם בא ונתקבל לקהלות צרפת ואשכנז, לעומת זה הפיוט שנולד בספרד הצרבת קנה לו חזקת ישוב בגלילות אפריקה הצפונית ובכלל בקהילות ישראל אשר במדינות מסביב ליום התיכון, מני אז נתפתחו שני המנהגים הראשונים בישראל: מנהג ספרד (שנתקבל בכל מדינות ספרד הדרומית והצפונית, בפרובינציאה, האל מורקה, סיציליה ועוד) ומנהג אשכנז (שנתקבל בכל קהלות צרפת הצפונית, ואשכנז פולניא, ארצות יון) מלבד מנהגי פולין, ליטא, אשכנז וספרד, ואחרים הידועים ישנם מנהגי טריפולי, רוסיא, אביניון, מנהג אפריקא, יון וכפא, מרוקה ואלגיר, ובין המנהגים יש מהם שנוטים יותר אחרי סדורי של רב עמרם גאון ויש – אחרי סדורי של רב סעדיה גאון (1), שינוי מוחלט בין המנהגים נראה ביותר באלה המנהגים שגין להם מקור בתלמוד, כקריאת פרקי אבות אחר המנחה בימי שבתות הקיץ, קריאת איכה בתשעה באב והושענות בסוכות וכדומה, ובכלל שינוי המנהגים מתמיהים ומפליאים אף לאלה שיש להם יד ושם בספרות התלמוד, הפוסקים ושאלות ותשובות.

התואר לו תבדק שהוא שומר אותנו תמיד משמע שהשמירה היא שזה בתמידות דהא אומר לעד, ובאמת אינו שזה כי בשבת יש מעלה מפי וא"ו שומר אז כי נתן לנו שבת לשמור אלא שמצד האדם אין השבת שומרו על כן אנו מבקשין שישמור אותנו גם בשבת אבל על כל פנים אין לחתום בן אלא יחתום הפורס סוכת וגו' (ט"ז או"ח רס"ז) *

יא.

אין אומרים בליל שבת „ברוך ד' לעולם אמן“.

הטעם הוא לפי שציקר פסוקים אלו נתקנו כנגד י"ח ברכות של חול מפני שבתי כנסיות שלהם בימים הקדמונים היו בשדות והיו יראים להתאחר שם עד זמן תפלת ערבית תקנו פסוקים אלו לצאת ידי חובתם בזה תפלת י"ח כמו שכתוב ב"מ"ו אורח חיים סי' רל"ו ס"ק ב', ובאכזריותם כתב: שגזרו שמד על ישראל שלא להתפלל תפלת ערבית ועל כן תיקנו לומר אלו הפסוקים במקום י"ח ברכות של תפלה, ודעת שניהם אמת ונכון, מראש תקנו ברוך ד' לפי שגזר הרשע שלא יתפללו תפלת שמו"ע, ואחר שנתכזבה הגזירה הניחו ההוספה לזכר ואמרו הטעם להניח בשביל אותן שמאחרין לבוא שיוכלו לצאת ביחד עם הצבור, ואף על פי שעכשיו בתי בנסיות בעיר ומתפללין תפלת ערבית בזמנה וגם בטל השמד לא בטלה התקנה, וכיון דציקר אמירת ברוך ד' לעולם במקום תפלת שמונה עשרה של חול אין אומרים אותו בשבת כמו שאין מתפללין תפלה של חול, ובברכה של יראו עינינו יאמר: בא"י המלך בכבודו תמיד, ימלוך עלינו וגו' וכן בברכה ראשונה: אל חי וקים תמיד, ימלוך עלינו (פרישה 1) טור רל"ו) (**)

ועיי' באה"ט או"ח סי' רל"ו והרב בעל הכתב והקבלה כתב לאמר: תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד (עיי' פיושו עיון תפלה על הסדור) ועיין מג"א סי' רל"ו בשם עמך המלך.

הערה: * כשאומר ופרוס צריך לקום (שערי תשובה רכ"ז או"ח בעם מהר"י סרוק ובשם מהר"י).

1) חי בזמן הבי"ח ומקום משכן כבודו היה בלעמבערג.

הערה: ** אחרים שואלים לאמר: מי יודע שעתה עוד שבת הלא במקומות רבים כבר הוא מוצאי שבת כמו באמריקה שהומנים נשתנו לגמרי מאירופא, אכן זה אנו למדין מצוף השמים כמאמר (איוב ל"ה) „מלפנו מבהמות ארץ ומצוף השמים יחכמו“ דהנה המחקרים אמרו אשר אין להתרנגול שום תצנוג ותופלת מקריאתו אף ללמוד לנו דעת שהיום והלילה נחשב לפי המקום באשר הוא שם ומתרנגול שכי נבינה זאת שאפילו הוא בחדר סגור ומוסגר במקום חשך מכל מקום יקרא התרנגול באירופא שם בעת שיאור היום ובאמריקה פה עת שיאיר היום להבחין בין יום ובין לילה לפי מצב המקום שהוא בו (באר חיים).

תקנו לומר בליל שבת ויכולו אחר התפלה.

אעפ"י שאמרו אותו בתפילה תקנו לאמרו פעם אחרת בקול רם ומעומד לפי שהוא עדות להקב"ה שברא שמים וארץ בששה ימים וביום השביעי שבת ממלאכתו * ועדות צריך להיות מעומד שנאמר (דברים י"ט) ועמדו שני האנשים ודרשינן (שבועות ז') אלו העדים שצריך שיעידו ביד ומעומד לכך צריך שיאמר אותו ביחד ומעומד, וכשאדם מקדש בביתו אינו צריך לאמרו מעומד לפי שכבר העידו ואמרו ויכולו בביהבנ"ם כי על פי שנים עדים יקום דבר, ואמרו בביתו בשביל בני ביתו כדאמרינן (פסחים דף ק"א) למה ליה לקדושי בביתא לאפוקי בניו וב"ב; ובתפלה גופא לאמרו הוא משום דאיתא (שבת קי"ט) אמר רב המנונא כל המתפלל ערב שבת ואמר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית אל תקרא ויכולו אלא ויכלו פירש הקב"ה והוא (ט"ז או"ח רס"ח), המאמר הזה לפענ"ד נחוק הוא לבאור נכון הקרוב אל השכל; הנה אמרו (באבות פ"ו) כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו, שנאמר כל הנקרא ב"מי ולכבודי בראתיו וגו', ומה הוא כבודו? שיכירהו ברואיו לבורא ונח"ש, ובאין נברא מכירו במלה הכוונה, ובטל גם תכלית הבריאה, וזה שמורה ומתפלל ערב שבת ומקבלו לאלוה ובורא הוא משלים כוונת הבריאה למה שכיון בה בוראה, והרי הוא שותף להקב"ה במעשה בראשית, כי הוא יתעלה הבין כל מעשה בראשית להשלמת הכוונה הזאת וזה בא ומשלימה וע"י שניהם, הקב"ה וזה האדם הנותן כבוד לשמו ומכירו לבורא, יצאה הכוונה לתכליתה, ויקרא מסייע בגמר המלאכה כלומר בתכליתה ויאמר על שניהם ויכלו, כי בלעדי המודים והמאמינים באלהותו יתעלה שהוא היוצר והבורא, אין תכלית לבריאה ותהיה כלה לבטלה, וכמבואר במדרש קהלת על המקרא (קהלת ד') ואין קץ לכל עמלו, מה שעשה הקב"ה בששת ימי בראשית למי אני עמל גם זה הכל, אם אין צדיקים עומדים ומסגלים מצות ומעשים טובים, אין זה הכל שברא הקב"ה בעולמו? עכ"ל, וא"כ על ידי המאמין והמורה תצא כל הבריאה אל התכלית וזאת

הערה: * לפענ"ד מקח וממכר בשבת אם אסור (מדאורייתא) מן התורה או שהוא מדרבנן יש חלוקי דעות, וח"ס שו"ת ח"מ סי' קצ"ה כתב לחלק בין מקח וממכר שהוא דרך עראי לשעה שזה מדרבנן ומו"מ בדרך קבע כמעשהו בחול שזה אסור מן התורה: אכן לי נראה כי באמריקה שעושים מעשה אבות בכל אופן אף בדרך עראי אסור מן התורה.

היא השתפות ונכון — וברך אגב אבאר גם כן בקצרה וברה את המאמר השני (שם): אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המתפלל בערב שבת ואמר ויכולו, ב' מלאכי השרת מליין לו לאדם וכו' ואומרים לו וסר עונך וחמאתך תכופר (ישעי' ו'), הביאור מזה המאמר איתא בתשב"ץ שכתב דאמר: כי נודע מה שאמרו (בב"ק נ"ו) כל היודע עדות לחבירו ואינו מעיד עובר באם לא יגיד ונשא עונו, ולכן היודע עדות לד' יתעלה ואינו מעיד עובר גם כן הלאו 'הזה וכמו שנאמר (ישעי' מ"ג) ואתם עדי ואני אל, ובשמתפלל ואומר ויכולו מעיד עדותו לד' שהוא הבורא והיוצר כל כבר יצא ידי חובתו וסר ממנו העון והחטא, ואם לא יגיד ונשא עונו, והדברים טובים ונכוחים, מעם אחר, דאמרו (כתובות י"ז) מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ואם אינו אומר ויכולו אז אינו מודה שכולי עלמא דיליה הוא אם כן דינו כמלך ולא יוכל למחול ולכפר עון, שמלך שמחל כו' אין כבודו מחול, אולם אם אומר ויכולו אז הוא מודה באמירתו שהכל שלו ותורה דיליה ויכול למחול על כבודו שרב שמחל על כבודו מחול (קדושין ל"ב) וזהו שאמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המתפלל בערב שבת ואמר ויכולו שני מלאכי השרת מליין וכו' ואומרים לו וסר עונך גו' כי באמירתו הוא מודה שהכל שלו והתורה שלו ויכול למחול, עוד מעם אחר לויכולו שאומר אחר התפלה, כתבו התוספות פסחים ק"ו לפי שכשחל יו"ט בשבת אין אומר ויכולו בתפלה מפני שמתפללין אתה בחרתנו ולכן צריך לדאמרו אחר שהתפלל, ועל אותה שבת שצריך לדאמרו אחר תפלה תקנהו כמו כן בכל השבתות שלא לחלק בין שבת לשבת * בספר באר רחובות דף מ' מהרב הגאון אלעזר פשקום איתא מעם אחר.

יג.

אומרים ברכת מעין שבע שהוא בא"י או"א וגו' מגן אבות בערבית של שבת, ומדוע אין אומרים מגן אבות ביו"ט? תקנו לומר משום סכנת מויקין (ליסטים) שבתי פנסיות **) שלהם היו בשדות ותקנו אותה בשביל בני אדם שמאחרין לבוא לבית הכנסת

הערה: *) בשבת אין להתפלל בעינים סגורות וטוב להתפלל מתוך הספר (שערי ישובה או"ח רס"ז בשם האר"י).

הערה: **) בתי ישיבות ונתי מדרשות בלשון זה נאמר בדברי חכמי התלמוד, ויש מהמשכילים החדשים שאומרים לדמר: צ"ח חכמי התלמוד לא ידעו חקי הדקדוק לשח עבר כהלכתה, כי על פי הדקדוק יציבא יידיית אל שם מרכה יבא רק על שם

שיסימו תפלתם בעוד שהש"ץ מאריך כדאיתא במס' ב"מ עב"ל הט"ז באו"ח סי' רס"ח, ואין אומרים מנן אבות בימים טובים מפני שהלויים (מזקים) לא ידעו שבלילי יו"ט באים ג"כ בבתי כנסיות להתפלל (מדרש מנין), ואין אומרים אותו אם חל יו"ט ראשון של פסח בשבת משום שאז ליל שמורים, וכתב בא"י רבא שם שאין אומרים ברכה מעין שבע במנין שאינו קבוע כגון אותם המתפללים במנין בביתם לפרקים, וכן בבית האב"ד ובית חתנים ואינו רק לשבעה ימים, ומכל מקום גם במקומות הנ"ל אם נוהגים לאמרו אין למחות בידם, ומה שאין מזכירים בה מלכות אעפ"י שכל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה משום שהאל הקדוש שאין כמוהו שתקנו לומר בברכה זו הוי כמו מלך העולם (לבוש).

יד.

בערבית של שבת אומרים: וינחהו בה, כיום השבת בו, ובמנחה אומר במ.

כי סופי תיבות של בה, בו, במ, בגימטריא נ"א וסימן יגמר נא רע רשעים כי זה ידוע לכל אשר הרשעים נדונים בגיהנם כל ימות השבוע חוץ מהתחלת שבת קדש עד סופו להתחלת מוצאי שבת קדש (א"ז בשם כנה"ג סי' רס"ח) חובא בבאה"ט שם, ועיי' מה שכתב בזה הט"ז בכ"י רצ"ב בסופו.

הראשון ולא על השני כמו אנשי חיל, אנשי חסד ואין אומרים אנשי חסידים. אי לזאת גזרתי אמר להודיע לנמהרי לב לבל ימהרו להוציא משפט מעקל לדבר סרה על קדמונינו אבות העולם טרם יתבוננו ובכן אגיד מה שהשיב חכם אחד בהפסגה (יצא לאור ע"י הרב אב"ד דוילקין) במאמר מליץ יושר גומר 33 ויאמר לאמר: כי לפי דעתם נכון לומר כתי כנסיה, בתי מדרש והביטו אחרי ספר „אמון פדגוג“ להסופר אברהם מאפו (1) (היה מורי ומדריכי בשפת עבר ודקדוקה) אשר גם הוא החליט שם (שיעור 53) שכל המשנה ממטבע זו שפת עלגים לו, אל המתחכמים האלה באנו לפקוח עיניהם כי גם האיש מאפו שגה בוואה בזה ורבים מן השמות המרכבים יבואו בשני סימני הרבים כמו שרי מסים (שמות אי) שרי אלפים שרי מאות (שם י"ח) דברי ריבות (דברים י"ז) בתי כלאים (ישע"י מ"ב) חרשי צירים (שם מ"ה) וכן רבים כמותם הלא המה יתנו עדיהם כי שמות מרכבים בלשון עברי יכולים לבא גם בשני סימני רבים.

(1) מאפו נולד שנת תקס"ח 1808 בסלאבאדקא אצל קאוונא ומת שנת תרכ"ח 1867 בעיר קעניגסברג, אביו היה מלמד ויחנך אותו בחינוך דור הישן והוא אברהם מאפי בנו למד שם בסלאבאדקא בישיבה ורבותיו הללו בעד כשרונותיו הנעלים עד כי למד מעצמו בלי צורת מורים שפת קדשינו, לשון רוססית, אשכנזית, צרפתית ורומית, פרנסתו הית ממלמדות ומורי השעות הנותנות לחם צר ומים לחץ.

אוצר כל מנהגי ישראל

מעם אחר יש לומר משום כי חיות בה, בו, במ, עולם במספר זן, ואמר חו"ל במס' שבת קי"ח, כל המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים וניזון בריות, ולפי זה נרמז כאשר ינוח אז הקב"ה זן אותם.

טו.

בלידי שבתות ויו"ט כשהש"ץ מקדש בבית הכנסת נאכפים ילדים קטנים אצלם ונותן לכל ילד וילד מעט יין מן הכוס.

הטעם כפני שהש"ץ המקדש בבהכנ"ס אינו יוצא בקידוש זה ואסור לו למעום קודם קידוש, לכן כדי שלא תהי' ברכה לבטלה נותנים לילדים שהגיעו לחינוך למעום והילדים שמעו את הברכה ממנו ויצא בה ונמצא שלא בדרך לבטלה דמותר להאכיל את הקטן קודם קידוש

טז.

בליד שבת ובבקר וכן ביו"ט אחר עלינו אומר הש"ץ בקול רם ארון עולם אשר מלך וגו' מה שאינו כן בכל ימות השנה.

הטעם משום שהשבת מורה על שלשה דברים, על חידוש העולם, על מלכות שמים, ועל יום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים, ולכן אומר הש"ץ בקול רם לרמז בו כל השלשה דברים אלו: ארון עולם אשר מלך וגו' הרי חידוש העולם, לעת נעשה בחפצו כל אוי מלך שמא נקרא הרי מלכות שמים, ואחרי ככלות הכל וגו' הרי על יום שכלו שבת, וכן ביו"ט מורה גם כל כן על חידוש העולם כי אנו אומרים בכל יו"ט זכר ליציאת מצרים יציאת מצרים היה מורה על חידוש העולם, וביו"ט שנקרא שבת שבתון, על כן אומר החזן ארון עולם בקול רם (1):

(1) מחבר ארון עולם לא נדע מי הוא וגם זמנו נעלם ממנו אך ידוע כי איננו ישן כי בסדור כתב"יד משנת ס"ו לאלף הששי איננו גמצא, ובווארמס אומרים אותו פעם אחת בשנה במעריב יו"ט אחר התפלה, ובסדור רשב"ן מביא שארון עולם תקנו באוני בבל לומר ברי"ה ויו"ט בעת שפרסמו תלמידי הנוצרי תורת השלוש שלהם והוא נבנה על ג' יסודי האמונה כעין פרשת ק"ש, א) שרק הוא לבדו היה הוה ויהיה והוא אחד ואין שני, לא כמו שמפרסים הנוצרים, ב) שהוא לבדו המשגיח על כל ועל ישראל בפרטות, וזה שכתוב והוא אלי וחי גואלי וגו' ג) האמונה בתחיית המתים בגוף ונשמה וזה שאמר בידו אפקיד רוחי וגו'.

מדוע אין אומרים בליל שבת, "ערב טוב" (גוט אבענד) כמו בחול.

הטעם לפי שביום הששי שנברא אדם הראשון האיר היום הששי וליל השביעי כדאיתא בשוחר טוב במזמור צ"ב, ול"ו שעות * שימש האור שהיה אף לילה כולו יום, וכן איתא בב"ר פ"א ופסקתא רבתא דף ע"ג מנה אחת אפים;

אומרים שלום עליכם בליל שבת ומדוע אין אומרים אותו ביו"ט.

הוא עפ"י מאמרם ז"ל גיטין דף נ"ב שבבית אחד הצליחו מעשה שמן שהיתה מריבה תמיד בכל ערב שבת עד שבא ר' מאיר ושהא אצלם שלש שבתות זה אחר זה ועשה כל פעם שלום ביניהם אחר כך שמע ר' מאיר לההוא שמן דאמר ווי דאפקיה רבי מאיר מהאי ביתא, ולפי שראו אחרונים שמעשה שמן אלו מצליחים בעוה"ר בהרבה בתים (בדרך המון העם שכשהם טרודים ביותר מחפשים ומוצאים עלילות ותואנות ומקום למדיבה וקטטה) לכן תקנו לקרוא למלאכי השרת שיעשו שלום בפמליא של מטה (בס' לקוטי צבי) ולפענ"ד נראה כי באמת יסוד שלום עליכם הוא עפ"י הגמ' שבת קי"ט דאמרינן תניא ר' יוסי בר' יהודה אומר שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מביהכנ"ס לביתו אחד טוב ואחד רע וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שיהא לשבת אחרת כך מלאך רע יענה אמן בעל כרחו כו' ע"כ, ויען ששני המלאכים נשתוו בדעה אחת לטובה ולברכה ומלאך רע עשה שלום עם מלאך טוב שלא יהיו חלוקים בדעותיהם, לזאת קוראים אותם מלאכי השלום ואומרים זה, וביו"ט אין צריך לומר שלום עליכם משום דמלאכי השרת אין מלוין לו לאדם אלא בשבת ולא ביו"ט, אמנם השלום בין איש לאיש וביחוד בין איש ואשתו בערבי שבתות הוא ענין רם ונשא מאד כמבואר בתיקונו וזהו תיקון כ"א הפלגת הענין, וזכויות זה זוכים לשני מלאכי השרת המלוים ומברכים אותם; ובעל מנורת המאור נר ג' כלל ד' מבאר פי שני המלאכים

הערה: * מורה שעות (ראפאטירפר) העשוי באופן כשהחזקק י"ח הוא מקיש כמנין שעות היום אשר בעת ההיא וצ"כ יודעים ג"כ באפלה אחת, שפג היא מותר לדחוק בו בשבת, כי אין בקול זה משום כלי שחר וכלא (משום חושש איסור כלל אבל אין להתיר לעשות מעשה אם לא לדבר מצוה בעצמו שהחזקק יחידה להשגיח לתפלה שלא ילאחר (שאלית יעב"ץ ח"ב סי' פ"ג וצ"ח מ"ג סי' של יחא).

אוצר כל מנהגי ישראל

המליון הם הנפש והגוף, כי כפי טבעם הראשון זה טוב וזה רע: וע' פרישה או"ח סי' רס"ב בשם עקדת יצחק שהם היצר טוב והיצר הרע ע"ש איתא בשל"ה ובס' עיר מקלט פ' ויקהל המרבה מחלוקת בשבת או הכועס אין לו מנוחה בגיהנם אפלו בשבת. *

יט.

נוהגים להעמיד לחם שנאפה לכבוד שבת, כנגד הנר שמתחיל למטמף בליל שבת.

הטעם הוא להזכיר ששבת היום, ולא יבא להטות, שמתוך שהוא בחול על הנר חששו שמא ישכח ונטילת הלחם ביד להעמיד נגד הנר הוא כאומר הזהר והזהר מנגוע בנר שהקצה כבר לשבת היום (סי' לקוטי צבי), ובפתחי תשובה ליו"ד סי' קע"ט הביא בשם ס' עמודי כסף שמה שנוהגין להפך בליל שיהא הנר בשבת דולק יפה אין חשש מחמת מבעיר כיון שאינו נוגע בנר אך שיש חשש בזה משום דרכי האמורי ואין לעשות כן אפילו בחול עכ"ל, מבואר שיש סגולה בזה שיהא דולק יפה, ומ"מ כיון שיש בזה טעם שכתב בס' לקוטי צבי להזכיר שהוא שבת ולא יבא להטות בזה יש לימוד זכות על העושים כן ואין בזה משום דרכי האמורים גם כן.

כ

נוהגים שבשבת מאחרין ללכת לבית הכנסת מבימות החול.

הערה: * חוד חידה: שלשה דברים מותרים בשבת ואסורים ביום טוב, פתרונה: א) הוא טלטול סלמות פני הרב ר' אברהם מאורלני משום דאי שרית ליה ביו"ט אתי לטלטולי ברשות הרבים והרואה אומר להטיח גגו הוא צריך אבל בשבת לא חיישינן שמא יטלטלנו ברשות הרבים דאיסור סקילה מרדכי פ"ק דביצה, ב) אסור לזמן נכרי ביו"ט שמא ירבה בשבילו ובשבת מותר דלא שייך הך גזרה, ג) המבשל ביו"ט חבירו שאסור לאכול לדברי ר' יואל דעד כאן לא שרי ר' יהודה אלא בשבת דחמירא ולא אתי לזלוזלי ביה אבל יו"ט דקול אי שרית ליה אתי לזלוזלי ביה (מרדכי פ"ב דביצה).

חידה: מלאכה דאורייתא שמותרת לכתחלה בשבת וביו"ט אסור לעשותה. פתרונה: חולה הצריך לפירות והפרי מחובר בביתו וגם נמצא פרי תלוש בבית אחר שמפסיק בינו ובין החולה רשות הרבים וא"כ בשבת מוטב שיקצוץ המחובר ממה שיעבור על שתי המלאכות אם יביא התלוש שיעשה הכנסה והוצאה אבל ביום טוב אסור לקצור המחובר ויקח התלוש דליכא איסור הוצאה (ספר התרומה הלכות שבת).

במהרי"ל הלכות שבת כתב ו : פעם אחת בשבת נחמו סיימו הצבור תפלתם בביהכנ"ס מרם סיים מהר"ש עם הבחורים בביתא. ויהי כבוא הצבור לקבל פני הרב אמרו הפרנסים אליו מורנו ורבנו מאי שנא היום שכל כף הארכת בתפלה ? א"ל מה אעשה אשר מנהג שלכם להיפוך, דבכל שבת משכימים אתם לביהכנ"ס קודם מבחול, וביום השבת אני מאריך בשינה שחרית, שכך קבלה בידו מרבנו מהרי" אשר הוא הראה לו סמך לזה מעבודת הכהנים, דביום השבת, לא היו משכימים להקריב תמיד השחר כבשאר הימים, כדי שלא לבטל שינת שחרית שהוא עונג שבת (באותיות שבת דנוטריקין שנה בשבת תענוג) וראה דבסדר פנחס לא כתיב גבי שבת עולת הבוקר כמו שכתוב סמוך לו גבי פסח וקאי אז על כל תמידים של שאר רגלים הנזכרים משם והלאה, והיינו משום דבשבת לא השכימו כל כף עכ"ל מהרי"ל בשם מהר"ש, והמרדכי בפ' כל כתבי כתב וז"ל : על מה שנהגו העולם שכל ימי השבוע מתעוררין בבקר לביהכנ"ס להתפלל או ללמוד ובשבת ישנים יותר בשחרית, והו מעמו של דבר, שבכל ימי השבוע נאמר בתמיד של שחר בבקר בבקר, ותמיד של שחר בשבת לא נאמר בבקר אלא וביום השבת, ולשון זה משמע איחור כו' ע"ש, ומביאו ג"כ האגור בדיני שבת ועיי' בשל"ה מס' שבת בהגהה מה שכתב בפ' המרדכי ומסקנתם דכוונתו כדברי מהרי"ל הנ"ל, וכ"כ המג"א סי' רפ"א ובס"ק ה' כס"ים, ובכל מקום יזהרו לקרות ולהתפלל בזמנו ע"כ, וגם ביו"ט איתא במס' מגילה כ"ג: מאחרין לבוא וממהרין לצאת פירש"י שמאחרין לבוא לביהכנ"ס שצריכים לטרוח בשמחת יו"ט, כך מפורש במס' סופרים (פ"ח הלכה ד) וממהרים לצאת משום שמחת יו"ט.

א.

בשבת מתחיל הש"ץ מן שוכן עד, וביו"ט מן האל בתעצומות.
בר"ה וביום כפור מן המלך.

המעם בזה אמר לי הרב הגאון הגדול אב"ד דרסיין מו"ה אלכסנדר משה לפידות שליט"א כי לדעתו בר"ה וביו"ט פשוט להתחיל בהמלך לפי שאז יושב על כסא המשפט, ובשבת שמורה על חדוש העולם ומבט הקיים ע"כ מתחילין מן שוכן עד. וביו"ט שמורה על הניסים שדור המבט ע"כ מתחילין האל בתעצומות, ועיי' בסידור עבודת ישראל (דפוס רעדלצהיים)

כב.

מפני מה אנו אומרים בשבת שחרית הקדושה „נקדשׁ וּבְמוֹסֵף
„נַעֲרִיצֵךְ״ וּבִיּוֹ״כ רַק קְדוּשָׁה אַחַת וְהוּא נַעֲרִיצֵךְ״.

הטעם איתא בתוס' 1) עבודה זרה (דף ג') ד"ה שניות יושב ודן כו' ואומר
כי לכך תקנו בקדושת מוסף לומר ממקומו הוא יפן ברחמים כי
סתם מוסף בשניות בא ואז הוא יושב ודן ואנו מתפללים שיפנה מבסא
דין לשבת בבסא רחמים כי סתם מוסף בשניות בא עכ"ל, ולפי זה כיוה"כ
שהקב"ה יושב ודן כל היום כולו לפיכך אנו אומרים אותה הקדושה לבד
ונראה לי כי דברי לבוש (סי' תר"ק) הוא ג"כ מדברי התוס' הנ"ל שכתב:
הטעם שאנו אומרים ביום הכפורים רק קדושת ממקומו וגו' משום שיש
בנוסח זה ממקומו הוא יפן ברחמים וזהו שייך ליום זה שהוא יום הדין
וצריכים אנו להתפלל שיפן עלינו ממקומו לרחם עלינו ויחון עמו ישראל
במתנת חנם הטיחדים שמו וגו' עכ"ל, ומה שאין אומרים כבודו מלא עולם
במוסף ר"ח הטעם משום שדרך להתפלל בר"ח תפלת מוסף בבקר קודם
ג' שעות על היום ואין לומר עדיין כבודו מלא עולם כדאיתא (ע"ז ד') כי
בש"ש שעות ראשונות יושב ועוסק בתורה ובשניה הוא יושב ודן את
כל העולם ושייך לומר כבודו מלא עולם וזהו דוקא בשבתות ויו"ט
שמתפללים המוספים אחר שלש שעות על היום אבל בר"ח שמתפללים
מוסף בבקר קודם ג' שעות אין לומר אותה, ובא"ז (הלכות שבת מ"ח) כתב
הטעם שאנו אומרים בשבת ויום טוב שתי קדושות נקדש ונַעֲרִיצֵךְ הוא עפי'
הפסוק (ישעי' כ"ט, כ"ט), והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל
יעריצו בתחלה נקדש והדר נַעֲרִיצֵךְ, וצריכין לומר קדוש ד' צבאות
ולא בהמון עם שמפסיקים בין קדוש לר', כן כתב הגר"א ז"ל: ומביא ראיה
ממה דאיתא במס' חולין צ"א: שלש כתות של מלאכי השרת אומרות
שירה בכל יום אחת אומרת קדוש, ואחת אומרת קדוש, ואחת אומרת
קדוש ד' צבאות.*

1) בעלי התוספות השתתפו כמאה וחמשים איש שארכה כשלשה יובלי שנים מדור
הראשון בני משפחת רש"י עד ערך 1155 אחב"ש.
הערה: *) אומרים אחר קדושה לדור ודור נגיד גדלף וגו' הטעם משום שפעם אחת גזרו
שלא לומר קדושה ואח"כ נתבטלה הגזירה, וע"כ אומרים לדור ודור נגיד גדלף
וגו' ואנו מבקשים מהשי"ת שלא יארע עוד גזירה כזאת רק לדור ודור וגו' קדושתך
נקדיש (ראיתי).

כג.

נשבת חותמין בתפלה "מקדש השבת" ואין אומרים "מקדש ישראל והשבת" וביו"ט חותמין "מקדש ישראל והזמנים".

דבר זה מפורש בגמ' (ביצה י"ז) רשבת קביעה וקיימא קדושתיה מוזן הבריאה, ואין ישראל מקדשין אותה. אבל יו"ט תל' בקביעת ב"ד ולכן אומרים מקדש ישראל וכמו שכתוב במדרש ואתחנן עד שלא נעשיתם אומה של' היו מועדי ד', מכאן ואילך אשר תקראו אותם ונתקדשו בזה לקבוע מועדים וזהו זהזמנים *) וכן איתא במסכת סופרים פ"ג הל' י"ד.

הערה: *) הכמי דברי הימים בחפצם להקביל בדיוק ובצמצום את זמן לכל חפץ ולכל מקרה בקורות העולם נהגו לבחור במקרה אחד נכבד ויקר מאד בעיני העם. והמקרה הזה היה להם לנקודה ההתחלה ממנו חשבו סדר הזמנים לפניו ולאחור והוא הנקרא אצלם עראי-העמים בעלי דת נצרת חושבם סדר הזמנים מיום לדת משיחם, המחמדנים - מיום ברח מחמד נביאם למעקקא, ליהודים היו להם עראות שונות במשך דברי הימים, בתחלה חשבו העברים סדר הזמנים בדורות יושבי תבל, ודור רביעי ישובו הגה נאמר לאברהם בברית בין הבתרים (בראשית ט"ז), אחרי כן התחילו היהודים לחשוב מקרי הזמנים משנת צאתם מארץ מצרים (שמות י"ט, במדבר ל"ג), בנין המקדש בימי שלמה היה להם גם כן דבר נכבד מאד בחיי האומה, ולכן היה להם לפעמים גם המאורע הזה לנקודת ההתחלה לסדר הזמנים (מלכים א', ט') דהיינו ב', ח'), בימי המלכים חשבו עתות המקרים לשנות המלכים, בספר יחזקאל נמצא השבון סדר הזמנים והמאורעות לחרבן הבית או לגלותנו (יחזקאל א', ל"ג) (בירמיה כ"ה, כ"ב; ודניאל ב') יחשבו זמני המקרים למלכות נבוכדנצר, בשובם מגלות בבל חשבו מנין השנים לשנות מלכי פרס שמשלו אז בארץ ישראל (עזרא ד', נחמיה א'), בימי ממשלת היונים בסוריא חשבו היהודים לחשבון היונים, הוא הנקרא בספרות התלמודית והרבנית "מנין שטרות", נקודת התחלה הזמן לחשבון הזה היא 312 לפני ספירת הנוצרים, המנהג למנות לחשבון היונים היה נהוג ימים רבים בין היהודים עד המאה האחת עשרה לספירת הנוצרים, וביחוד במדינות חו"ל, כאמרם ז"ל: בגולה אין מנין אלא למלכי יון בלבד (ע"ז י') והיו משתמשים במנין שטרות עד אשר ביטלו הרדב"ז בשנת רע"א 1511 למספרם, אולם בארץ ישראל בימי ממשלת החשמונאים חשבו את המקרים מעת שארץ ישראל יצאה לחירות מעבדות היונים ועמדה ברשות עצמה, המנהג לחשוב לבריאת העולם כבר נפגוש המנין הזה ראשונה בס' תנא דבי אליהו שנתחבר במאה העשירית לספירת הנוצרים, אבל גם בימים ההם נמצאו לפעמים חושבים גם לחרבן הבית או לגלותנו (עיי' מכילתא יתרו, וספרי ט'), לפעמים חשבו סדר הזמנים למאורע גדול ומפורסם מאד כמו שמצינו בעמוס א': שנתים לפני דרעש.

אוצר כל מנהגי ישרון

כד.

אומרים בריך שמיא וקדיש בלשון ארמי. *

ברוך שמיא מחברו ר' שמעון בן יוחאי שחיבר כל ספרי מדרשיו בלשון ארמי, ואיתא בזוהר (1) פ' ויקהל: א"ר שמעון כד מפקין ס"ת בציבורא למקרי בו וכו' ואבעי ליה לבר נש למימר הכי: בריך שמיא כו' עד ולשלם אמן (**). בקדיש הטעם כמו שכתב תוס' ברכות דף ג' בד"ה ועונין כו' וז"ל: שהיו רגילין לומר קדיש אחר הדרשה ושם היו עמי הארצות ולא היו מבינים כולם לשון הקדש, לכן תקנוהו בלשון תרגום שהיו הכל מבינים שזה היה לשונם עכ"ל, ויש עוד כמה טעמים על זה. — מאמירת אמן יהא שמה רבא כתב הש"ה בעניני תפלה וקריאת ס"ת וז"ל. לא ידעתי מי מקדושים הוא וכתב שצריך לומר מן אמן יהא שמה רבא עד יתברך ועד בכלל הכל בנשיטה אחת, וכן הוא מדברי התוס' ברכות ג', ואמן בפני עצמו, כי אמן קאי אלמעלה דהיינו שעונה אמן על מה שאמר הש"ץ יתגדל וגו' ומן יהא שמה רבא מתחיל שבח הרש, ע"פ צריך להרחיק קצת בין אמן, ליהא שמה רבא עכ"ל, לא לימא אינש יהא שמה רבא והדר מברך אלא יש"ר מברך בהדדי, וכן איתא בגמרא סוכה דף ל"ט — ובפירוש תיבת נחמתא כתב בעל ספר הנצחון (2) בס' קי"ג לאמור: שמעתי מקדמונו פירשו, שבכל הנחמות שאנו מצפים לראות עתידים ישראל לומר שיר ושבח חדש להשי"ת דכתיב (ישעי' מ"א) ולירושלים מבשר אתן ומכיים על אותה נחמה שירו לר' שיר חדש וגו' ועתה אנחנו אומרים שיתחדש זיתעלה לעילה אף מכל אותו שבח של נחמתא עכ"ל, ונכון הוא — ומה שמפסיקין באמצע קדיש מתרגום ואומרים בלשון הקדש יתברך וגו' תירץ האבודרהם כי השבח לא היו יכולים לשנותו ללשון תרגום וכמו שכתב הב"י בשמו ע"ש, וצריך לומר יתגדל ויתקדש בצירי תחת הדלת בלשון

הערה: *) בנוסחת בריך שמיא אנו אומרים ולא על בר אלהין סמיכנא וזה הלשון קשה שבמדרש דניאל איתא על נבוכדנאצר שאמר והרביעי דמי לבר אלהין מרו שקטרגו עליו רשע וכי בר יש לאלהין (עיי' תורת משה פי' בחקת).

נמצא ע"י ר' משה די ליאון בשנת ה"א, מ"ז 1287 לספ"ה ויש אומרים שה מבין מצא את הזוהר בשבתו בארץ ישראל, כן מביא דובנאוו בהיסטוריא (2).

(3) דובנאוו נולד בשנת תר"כ 1860 בעיר מסטיסלאוו במחוז מאהילוב (מאהילוו). הערה: **) אם אדם עומד באמצע תפלת והוא רחוס ראוי להפסיק ולומר בריך שמיא עם הצפור יתוס' חיים כלל ל"א סעי' א).

(4) תחלת המאה הט"ו.

הפסוק: אם יתגרל המשור (ישעי' י') לפי דעת המדקדק רז"ה (1) וסיעתו
אולם לדעת הרז"ה לומר בפתח תחת הדלת "יתגרל" כי לא יכון כלל
ברשון ארמי לנקד ע' הפעל בצירי אחר שנקדנו הפ' בפתח ואין צריך
להביא עדים על זה כי המעיין בדניאל ועזרא ובתרגומים ימצא עדים רבים,
ודבריו נאמנים ונחמדים.

כה

נוהגים לומר "שמע ישראל" בחוצאת ס"ת בשבת ויו"ט.

לפי שבחול מרודים העם במלאכה ומשכימים בבקר ולא יאחרו קריאת
שמע בצבור, אבל בשבת ויו"ט שאין עליהם עול הפרנסה וכל ישראל
בני מלכים הם וישנים עד ג' שעות ביום ויאחרו זמן קריאת שמע לכן תקנו
לומר זה הפסוק שמע ישראל בצבור, וברכו לא הצריכו לתקן מפני שיוצאין
ידי חובתן על ידי העליין לתורה (יב"ץ 2).

כו.

מדוע בחוצאת ס"ת בשבת ויו"ט כשהחזן אומר "שמע ישראל
ד' אלהינו ד' אחד" אומרים הקהל "אחד הוא אלהינו" והחזן
אחריהם. ובקדושה של מוסף אומר החזן ג"כ שמע ישראל וגו'
ואומרים הוא אלהינו, ואין אומרים אחד הוא אלהינו, חוץ
מר"ה ויו"כ שאומרים ג"כ בקדושה אחד הוא אלהינו

הטעם משום דאיתא בגמרא (ברכות ל"ג) כל האומר שמע שמע משתקין
אותו או מורים מורים וכן אמר לומר שתי פעמים אחד אחד, וע"כ
בשבת ויו"ט כשאומרים קדושה שכל אחד אומר שמע ישראל וגו' אומר
תיכף הוא אלהינו אמר לו לומר עוד הפעם אחד הוא אלהינו אבל בחוצאת
ספר תורה שחזן אומר שמע ישראל וגו' והקהל עונים אחד הוא אלהינו
הוי ליה פסקי פסקי וע"כ מותר לומר אחד הוא אלהינו, אבל בר"ה ויו"כ
שמאריכים בפיוטים בין הקדושה של שמע ישראל לאחד הוא אלהינו ע"כ
אומרים ג"כ אחד הוא אלהינו (ראיתי).

כו.

נוהגים שמוכרים בבית הכנסת המצות בשבת ויו"ט, ונוהגים

(1) ר' זלמן הענא (מח"ס צוהר התיבה) בזמן הג"מ יב"ץ ה"ל.

(2) יב"ץ (ר' יעקב עדין) תנ"ח - תקל"ו (1698-1776) למספר הנהוג.

לחבריו בביהב"נ עניני הקהלה והחברה.

בימי התלמוד לא היו נמכרים, מראיתא בגיטין (דף ס') אחר כהן ולוי קוראים תלמודי חכמים, הממונים פרנסים על הצבור, ואחריהם ת"ח הראוים למנותם פרנסים על הצבור, ואחריהם בני ת"ח שאבותיהם ממונים פרנסים על הצבור, ואחריהם ראשי כנסיות וכל אדם ע"ב, והוא באו"ה סי' קל"ו *) ועל זה כתב שם המג"א דבמקומות שמוכרים המצות יכול לקרות למי שירצה, מוכח ממש מדבריו שבימיהם לא היו נמכרים, והמנהג נסעתה לטובת עניים ולצרכי בית הכנסת, ובתקנה זו הועילו הרבה כי קניית המצות עלו ביוקר לרוב חביבתם כמו שכתב השור סי' קמ"ו, דרגילים באשכנז לקנות הגלילה בדמים יקרים לחבב המצוה עכ"ל: והמרדכי 1) כתב בסוף מגילה: השיב הר"י מווינא על שאלתם: ששמעון מוחה ביד מי שקנה מן הקהל להוציא ס"ת מן הארון הקדש ולתתה ביד הש"ץ כן להחזירה, והמעות הללו באות לכוס של צדקה ושמעון מוחה מפני שזו מצוה של חון, נראה בעיני שלא כיון יפה אותו שמעון, שהרי במה זכה בו החון? וכתב עוד, דיש מקומות נוהגין לקנות הוצאה והכנסה כל אחת בפני עצמה ע"כ, ועיי' מזה בהרמ"א סי' קמ"ו, ובמהרי"ל הלכות סוכה איתא שנשאל, אמאי קונין המצות בשמחת תורה הלא יו"ט הוא? והשיב, מצות מותר לקנות ביו"ט, וכי תאמר מאי שנא מספר תורה ותפילין דאין קונין ביו"ט? שאני התם דעדיין הם לפנינו כל שעה לקנותם, והמצות האידנא הן שעתן, ועוד צרכי רבים הם שקונים המצות ומותרים ביום טוב עכ"ל, ומדבריו משמע דבמקומו או בזמנו לא היו מוכרים בשבתות ויום טוב רק בשמחת תורה, ומנהג זה נמצא בתשב"ץ 2) חלק ג' ענין קנ"ו ע"ש, ולפי ענין דעתי נראה לי שיש לבטל המנהג מכל וכל, כי הרבה מכשולים ודברים מגונים מסתעפים מזה, כאשר ישנא איש את ארבו וארב לו להנכם מאויבו זה אשר לא עשה לרעהו רעה, נקמה הראשונה

הערה: *) קרת היה הראשון להורות תורת האנארכיא כי כל בני אדם הם שוים במעלה ובחשיבות, והיה העם ככהן כנקלה כנכבד, אך הדעה הזאת היא נגד תורת משה ונגד החוק הטבעי שיסד ד' כי בני אדם יחלקו במדרגות ובמעלות לפי תכונתם ומהלך רוחם, וכן נמצא בש"ס בכתובות מ"ג אמר רב זירא וכו' ואמרי ליה רבי זירא וכתב רש"י הוא ר' זירא הוא רב זירא אלא בבל הו' קרו ליה רב זירא וכו' ועיי' ברכות כ"ח ובחולין ק"ג.

1) מרדכי (על התלמוד) ר' מרדכי ב"ר הלל נולד בראשית המאה הי"ג, ונחרג בעיר גירנבערג שנת ה"א צ"ח 1298.

2) ח"ר שמעון בר צמח (הרשב"ץ) נולד בשנת קכ"א (1361) ונפטר בשנת ר"ד (1444).

היא להרבות מהיד המצוה ונסתעף ביוזי מצוה כידוע ואין להאריך בדברים הידועים לכל ובפרט בימינו אלה בעיתים ובזמנים הללו כמעט אין קנה מצוה בלי פניה (ובכלל המצוה היא למטה זעם ביד הגבאי או ביד התקף, כמו שקרה בכפר פ... מחוז גיישטאדט סירוינט, איש כביר מכל אנשי הקהלה לימים כעס על איש צובע, ושמר הזקן (שלא קנה חכמה) עברתו בלבו עד שבא היום הוא יום השבת שבו נתן די מנוחה לעמו וינת האיש הזקן הסוער בלב ים התאוה מוצפו בזה שלא נתן לו להצובע עליה, וכן עשה ארבעה ירחים רצופים, ומזה עלו והשתרנו נצצות וקללות בכל הכפר וכל שוכניהם מעמים אחרים שמעו ששו ואמרו האח, גם היהודים למהלומות יקראו או לאזנים שכך שומעות, ומיום ליום גדלה שנאת הזקן עד כי ברוב הימים הגיש ריבו *) על האיש הצובע ובתו שהגיעה לפרקה לבית משפט השלום עם עדים עדי שקר ויפח חמס ויעידו כרצון המרשיע ויהיו אסירים במשמר שבועיים וכדי בזיון וקצף) וכבר בימיהם נסתעפו מחלוקת על ידי מכירת המצות, עיי' בספר חסידים סי' תשס"ד שכתב וז"ל: גברה יד עוברי עבירה ובקשו להם כבוד ושררה לגלול ספר תורה וקשרו קשר ורצו להרבות כבודם ונתוועדו יחד שנים עשר מהם לגלול ספר תורה כל אחד בחדש שלו ולתן כל אחד זקוק (שם מטבע) כדי שיעלו שנים עשר זקוקים לשנה לצדקה, וכל זה לא עשו אלא למצוא טענה וערעור לומר אנו נותנים יותר ממה וכו' ע"ש, והב' באו"ח סי' קל"ח כתב וז"ל: וכתב מהר"י קולון (ו) בשרש ט', על קהל שהיו נוהגים שבשבת בראשית היה אחד מהקהל מתנדב מעות לצורך ביהכ"נ כדי שיקרא ראשון בהתחלת התורה, וגם נהגו שאם יש שם כהן שהוא קונה אותה מצוה או מוחל על כבודו ויוצא מביהכ"נ, ובשנה אחת אירע שלא רצה הכהן לקנות המצות וגם לא רצה לצאת מביהכ"נ, וע"כ הכריחוהו הקהל ע"י שלטון שלא יכנס לביהכ"נ כדי שלא יתבטל כבוד התורה וכו' לכן ראוי ונכון לבטל מנהג מכירת המצות, ועיי' ביערות דבש (2) ח"ב דף י"ו שכתב וז"ל: עתה בגלות בעו"ה כל הגיאות ורוממות בביהכ"נ בעליות התורה ושאר חלוקת הכבוד כו' עד אשר כמה פעמים הוצרכו לילך בערכאות ואויבנו פלילים וכו' ומשבח אני ביהכ"נ

הערה: *) החכם בן סירא (חי ערך 180 שנה לפני ספירת הנוצרים) ראה כי מוט התמוטטה עמודי המוסר וכי צמו יורד פלאים במעלות רוחו וכבוד נפשו פנימה הגאון והשקר, החנופה והתאוה אשר גברו בין עשירי צמנו אמר בספרו: אל תתרע את נגיד ועשיר, עשיר יעול ועוד ינבל, כנשיא מואס בשפל כן העשיר בדל.

1) ערך שתי מאות ועשרים שנה לאלף הששי.

2) בעל יצירות דבש (אייבענשיץ, נולד בקראקא ערך שנת ת"ן 1690 ומת בכ"א אלול תקס"ד 1764 באלטונא, ע"ד מלחמת שש שנים שהיתה בינו ובין הר"י צמדין הנקרא יעב"ץ והריבות והקטנות והחרמות שביניהם עיין גרעטץ חלק ח).

אוצר כל מנהגי ישראל

פראג כו' ש'לא ימכור הסגן את העליות רק בכל בני ביהכ"נ היה חוזר הגורל אשר גם כן בהסכמה והוא חוק קבוע כל כך יתן העולה לעדקה, ותמיכו לעשות אם תתקנו כן בכל מקום כדי להסיר המחלוקת ונכה לבב עב"ל; גם זה תרתי אני בלבי על דברת בני אדם שהם הולכים ונותנים א' קודם אחרון (איינס פאר אחרון) לראות שהם בהמה להם גם זה מנהג רע הוא מאד וכמה ביוזי מצוה ומחלוקת ר"ל בא על ידו כמו שקרה שנתנו לאיש עליה א' קודם אחרון ותיכף אחרי הקריאה פתח האיש את פיו ויקלל ויחרף על אשר נתנו לו עליה בזויה ופשוטה כזו, וישתגע ויתהולל וידלג ויקפץ כאילו נתנו לו סם המות הלילה, ולא נתן דמי לו עד שעשה מה שעשה (ואף גם לתורנים עליה זו איננה ריח נחות) והיה דבר ד' לחלקים ולנתחים, נתח טוב, ונתח רע, הה' – שומו שמים! הלא אמרו הכמינו ו"ל אין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם, לכן נכון וישר לבטל המנהג הרע הזה מכל וכל בכל ארצות פוזרינו ושלום על ישראל; מה שנוהגים להכריז בביהכ"ס בשבת בין קריאת התורה למוסף עניני הקהלה והחברה וכן ענינים שבין אדם לאדם וכדומה מקור למנהג ישן זה הוא (שבת ס') שמקשי' בשבת מ"ט? ומתריצי' משום דאיכא כנופי' שבשבת הכל מתאכפין בבית הכנסת עיי"ש, וכשמכריזין דבר יש להכריז קודם שמתחיל החזן אשרי (מג"א או"ח קל"ב), ואין להתקומט בעבור שום מצוה כגון גלילות ס"ת וכיוצא בו; וכל המתפלל ש'לא ברשות מחמת אלמות וגיאות אין עונין אחר ברכותיו שנאמר ובוצע ברך (ד"מ או"ח נ"ג).

כו.

מזכירים נשמות המתים בשבת ויום טוב ויוה"כ.

איתא במדרש תנחומא פ' האזינו וז"ל: רגילים להזכיר המתים בשבת ש'לא ישובו לגהנם, שכן איתא בספרי פ' שופטים סי' קמ"ח: כפר לעמך ישראל אלו החיים, אשר פדית, אלו המתים, מלמד שהמתים צריכין כפרה, ומכאן שהחיים פודים את המתים לכן אנו נוהגים להזכיר את המתים ביוה"כ ולפסוק עליהם צדקה שכן שנינו בת"כ יכול משמתו לא יועיל להם הצדקה, ת"ל אשר פדית, מכאן כשפוסקים צדקה בשבילם מוציאין ומעלין אותן כחך מקשת וכו' ע"ש, וכן כתב המרדכי ביומא תשס"ו: מה שהורגלו לידור צדקה ביום כפור עבור המתים יש להביא ראיה מן ספרי דתניא (סוטה מ"ו כפר לעמך וגו' דברים כ"ו) (כדלעיל) עכ"ל, וכן כתב בספר חסידים וז"ל: כפר לעמך וגו' ולכן נהגו להדליק נר כפרה לאביו ולאמו ביוה"כ עבור המתים וכו' עכ"ל והרוקח כתב

מביאו הב"י סי' תרכ"א וז"ל: מה שפוסקים צדקה עבור המתים ביום כפור יש להם אסמכתא שכתוב פ' תצוה, השאת הכפורים אחת בשנה יכפר וסמיק ליה ונתנו איש כופר נפשו לד', ומה מועיל למת שהוא נותן צדקה בעבורו? אלא ד' בוחן לבות החיים והמתים אם אותו המת בחייו נתן צדקה, ואם היה עני אותו המת אף לבו במזבז והיה נותן אם היה לו אז תועיל לו, כי החי יכול לבקש להקל דין המת כדור על אבשלום בנו ובר' יוחנן על אחר, אבל אם נתן צדקה בעבור רשע אין מועיל כלום עכ"ל, ודברי הרוקח אלו מביאים גם כן הרמ"א ביו"ד סימן רמ"ט, והעמ"ק בסי' תרכ"ה כתב בשם מהרי"ו דלכך נקרא יום הכפורים בלשון רבים ר"ל לחיים ולמתים, עוד כתב בשם הכלבו דיש מי שכתב: מה שאנו נוהגים לזכור המתים ביום הכפורים, משום דזכירת המתים משבר ומבניע את יצר הרע עד כאן לשונו, ונתפשט המנהג לזכור המתים מזמן הרוקח הוא רבינו אליעזר מגרמיזא ז"ל (1), ומזכירין הנשמות המתחלות "יזכור" גם ביום אחרון של פסח ב' דשבועות ושמיני עצרת ביום שקורין כל הבכור שכתובה בה איש כמתנת ירו ופוסקין צדקה גם עבור המתים שיוזכר אותם אלהים, ובזכותם יזכר גם אותנו לטובה, והתפלה אל מלא רחמים אנו מתפללים בשנה ראשונה של הנפטר בימי החול וביום השבת אחר קריאת התורה, וכן ביאהרצייט ונקרא "השכבה" שאנו מתפללים עליהם שינוחו על משכבותם בשלום וינצלו מדינה של גיהנם, ועל כן מועים המה בזה כשמוכירין נשמות ביוזכר אומרים גם אל מלא רחמים, ומה שנדפס האל מלא רחמים אצל היוזכר היא לאותן שנפטרו בשנה הזאת ונוהגים להזכיר את המת על שם האם וכן כשמתפללים על החולה אף על גב דהולכין אחר הרוב מכל מקום בתפלה מרקדקין שיהיה דבר ברור, ומה שהחזן אוחז הס"ת בעת הזכרת נשמות הטעם משום כי ההזכרה היא תפלה אבל היא איננה כתפלה י"ח שצריך שיתכוון בה לכן אם תופס הס"ת נופל עליו יראת שמים ואימת התורה ומתפלל עליהם בכונה (אוי"ח).

כו.

גיהנים כשמוכירים נשמות הבנים אשר להם אבות הולכים חוצה.

לפי שאם יהיה שם שמא יאמר עמהם וברית ברותה לשפתים, טעם אחר

(1) מחבר סי' הרוקח נולד במגנצא בערך שנת ד"א ל"ו 1176 ומת שם בשנת 1238 ד"א צ"ח.

לפי שכל פי רוב הבנים נקראו בשמותיהם של אלו האבות שמוזכרים בשמותיהם והם זקנו וזקנתו *) ועל כן כדי שלא יפתח פיו לשטן בשעה שמוזכר

הערה: *) קריאת השם אחרי הקרובים המתים נמצא בדורות הראשונים כמו בדורות האחרונים בדברי הימים (א. ה.) במשפחת הכהנים ובמשפחת הלויים (שם ו.) נראה שהדורות הראשונים קראו לבניהם על שם אבותיהם תרח קרא לבנו נחור על שם אביו נחור (בראשית י"א) גם בעוד אביו חי בני בניו של הלל הזקן אסקוהו על שמו בשנת קי"ח לא"ף החמשי (צמח דוד). חתניה דבי נשיאה אסקוהו "חנן" על שמו (מ"ק ב"ה). בתו של הרבינו יונה ז"ל שהיתה נשואה לר' שלמה בן הרמב"ן ז"ל ילדה בן אחר פטירת אביה ואמר הרמב"ן אף על פי שצריך לקרותו על שמי אני רוצה שיקרא יונה, על שם זקנו אבי אמו כו'. מזה מוכח שהיו קוראים גם על אבותיהם החיים (שו"ת הרשב"ש רצ"א). ונמצא כי שם שנולד אחר הריגת הבל ולא נקרא בשמו וגם מי שקם ליבום לא קרא הנולד על שמו כמו ביהודה ובבועז בב"ר פל"ז איתא: שם האחר פלג כי בימיו נפלגה הארץ (נח"י ר' יוסי אומר הראשונים ע"י שהיו מכירים את יחוסיהם היו מוצאין שמן לשם המאורע (ולא היו צריכין לכנות את בניהם בשם אבותיהם אלא עפ"י מקרה אשר קרה אשר אליו התיחסן) אבל אנו שאין אנו מכירים את יחוסינו אנו מוציאין לשם אבותינו והרב ש"צ ש"ק אמר לאמר: אפשר כי מאת שנתפשטה תורת הנוצרים שנותנים שם לבניהם שהוא שם אבותיהם בעודם בחיים תקנו הקדמונים או בתורת התנגדות שלא ליתן לבנים ובנות את שם האבות כל זמן שהם בחיים כדי להרחיק את ישראל ממנהגיהם, אף זה חלי בדורנו שנותנים שם האבות לבנים כדי לכבד את האבות להיות זכר צדיק לברכה ואין להם זכר באשר שאין מזכירין אותם בשמם ושם ישראל לא יזכר עוד *). ונוהגין שהבן הנולד לו ראשון אביו יניח לו השם, והשני, אמו תניח לו שמו, והשלישי האב יקראהו בשם שנאמר ויקרא את שמו ער שיהודה קראו, ועל בן השני שנולד אמר ותקרא את שמו אונן אמנם הבן השלישי היה ראו שאביו יקרא את שמו ולא היה כן כי קראה היא שמו שלה וזה היה מפני כי יהודה היה בכויב בלדתה (אברבנאל פי וישב **)

הערה: *) אם נתנו שם לילד או לילדה והילד או הילדה מת לא יתנו שם זה שנתנו לילד המת או להילדה לילד אחר, וכן לא יתנו שם לנכד על שם האב זקן (ויידע) או על אם הזקנה (באבצ) בחייהם אף כשהם דרים במדינה אחרת, כי עתה בזמנינו יקראו הנוצרים רק על שם אבותיהם המתים ויוכל לבוא לידי סכנה וחמירא סכנתא מאיסורא וחולין וי). ואם מתה אשתו או מת בעל לאשה לא ישא אחרת ששמה כשם הראשונה או היא לא תקח בעל ששמו כשם הראשון כי יחשבו אחר הראשון ואם יהיה הדבר כל כך לעולם לא יהיה בשלום או ימות ח"ו אחד מדרך מהרה (ספר חכמת הנפש לאחד קדמון דף כ"ד).

הערה: **) להקרא בשם משפחה היתה עסטרייך הממלכה הראשונה אשר נתנה צו שכל איש יבחר לו שם משפחה כחפצו ורצונו אשר ייטב בעיניו בשנת 1789 למכפרם ואח"כ בשנת 1808 נתן המלך נאפוליאן פקודה לכל עם ארצו להקרא בשם

שמותיהם של הנפטר שיורה ג"כ על שמות הבן ע"כ יוצא לחוץ עוד טעם מפני שקדם יזכור מזכריו השמש בקול „ואנט יזכור“ ונראה כאלו אומר לכל אדם שיאמרו יזכור, לכן יוצאים הבנים שיש להם אבות מפני אמירתו שנראה בקלילות (שמעתי) והמנהג שבשנה הראשונה למיתת האב או האם ג"כ יוצא לחוץ ואין אומר יזכור ועיי' הטעם בשו"ת שבו"י ח"ב סי' כ"ה.

כח.

המנהג בכל השנה שאין אומרים אב הרחמים* וכן אין מזכירים נשמות בשבת שמברכין החדש או שיש ברית מילה, ובימי הספירה אף שאין מזכירין נשמות בשבת שמברכין החדש או שיש ברית מילה מכל מקום אב הרחמים אומרים גם בשבת שמברכין ויש בו גם ברית מילה והוי תרתי לטיבותא.

הטעם יען כי בעת של ימי הספירה מתו תלמידי רבי עקיבא כפי הנזכר במס' יבמות ס"ב, מפני כי לא חלקו כבוד איש לרעהו, או כפי המסופר בב"ר ס"א, העת ההיא היתה עת חרבן תלמידי חכמים ומפלת מחויקי התורה, עד אשר אסף ר' עקיבא עוד הפעם תחת דגלו תלמידים חדשים וירבק תורה ברבים ויבצר מחדש את עמודי התורה ע"י נושאייה, גם בימי הספירה אלה נקרו כי אלפי רבבות ישראל זקניהם ונעוריהם פשטו צוארם תחת המאכלת וחרבות אנשי הדמים אשר הניפו חרב פיפיות בידם בימי מסעי-הצלב הראשון (קרייצ-פאהרער 1) ויאלצו אותם לכחש בדי ובתורתם, והמה בני ישראל, בני אל חי בנפש חפצה ובשמחה קדשו את שם ד' אלהי ישראל, והעריצים טבחו לא חמלו את אחינו הנקיים מכל אשמה ועון, ויכינו מטבח לקהלות קדושות בישראל ותרב בבת יהודא תאניה ואניה (גזרת תתניו היו מחדש אייר עד חדש אב (סדר הדורות 2) כן מטעם המאורעות השתים האלה זמן הספירה נחשב הוא בישראל לזכרון אבל

משפחה (פאמיליע נאמען) יבחרו כל אחד שם בדעתו ושכלו וביניהם היו אנשים אשר לא חשבו כי כן יצמוד שמם גם לזרעם אחריהם שחקו ולעגו מהפקודה ולעגם נתנו למו שם לעצג ולשחוק כידוע.

הערה: * התפלה הזאת (אב הרחמים) נמצאת בפנקס ורמייזא אחרי הזכרת נשמת הקדושים שנהרגו על קדושת השם בשנות תתנ"ו ותתקנ"ו.

(1) שנת תתנ"ו 1096 לספירת הנוצרים – מסעי הצלב ששה במספרם נמשכו כמאתים שנה (1095–1292 לספה"נ) משנת תתנ"ו עד ה' אלפים נ"ב.

(2) מחבר סדר הדורות מגזע מהרש"ל נולד בליטא בשנת ת"כ 1660 והיה אב"ד בעיר מינסק ומת שם בערך שנת תקי"ז 1747 למספר הנהוג.

אוצר כל מנהגי ישרון

בל"י ומוסר שדי על כי נהרגו ומתו צדיקי עולם על קידוש השם ושקלא מיתתן על צדיקים לפני הקב"ה כשריפת בית אלהינו בטבואר במס' ר"ה י"ח, ולכן אעפ"י שהזכרת נשמת יחיד אין מזכירין גם בחרא לטיבותא, מכל מקום אב הרחמים שהוא הזכרת צדיקים רבים שגשפך דמם מזכירין גם בתלאת לטיבותא פגון שיש גם חתונה ומילה בשבת שמברכין רק כשחל ראש חדש אייר בשבת אין אומרים אב הרחמים כן מתבאר מן המנ"א סי' רפ"ד ס"ק ח' ופרמ"ג שם, ובשבת שהוא ערב שבועות גם כן אין אומרים אב הרחמים.

כט.

מפני מה הלשון מן "יקום פרקן" בלשון ארמי? ומדוע אין אומרים אותו ביום טוב?

תפלת יקום פרקן נתקנה בבב"ל (1) שהיה לשונם ארמית ואין אנו משנים ממטבע שטבעו חכמים, כי גם התרגום ניתן מסיני כמו שכתב הט"ו באו"ח ס' רפ"ח גם בירושלמי, מניין לתרגום? דכתיב (נחמי ח') ויקראו בספר בתורת האלהים וגו' ויקראו בספר, זה מקרא, מפורש זה תרגום וכן איתא גם בבב"ל על פסוק זה מגילה דף ג' ובבראשית רבה פ' ע"ד איתא, אל תהי לשון ארמי קלה בעיניך שמצינו בתורה ובנביאים ובכתובים שהקדוש ברוך הוא חולק כבוד בתורה (בראשית ל"א) יגר שהדותא, בנביאים (ירמי י"א) כדנא תאמרין להון בכתובים (דניאל ב' ד') וידברו הכשדים למלך ארמית עכ"ל, ואל יקשה בעיניך הא דאמר הגמרא סוטה (דף ל"ג) לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי? דבצבור שאני כדמשני הגמרא התם, ורק ביחוד פסקינן באו"ח סי' ק"א דלא יתפלל ארמית כמבואר להלן, והטעם דבצבור שאני משום דבכמה מקומות מצאנו זכות הרבים עדיף, – וביו"ט אין אומרים יקום פרקן משום שברכת יקום פורקן נתקנה בסדר המנוי והושגת ראש גלות על כסא כבודו וזה היה ביום השבת ולא ביו"ט*).

(1) ערך 200 שנה אחב"ש.

הערה: * מובא בספר היוחסין (1467 ונדפס בראשונה בשנת ש"כ 1560 לספה"נ) – אחריו הסכמת דעת הקהל מתקבצין שני ראשי הישיבות עם תלמידיהם אל אחד מנכבדי העם ומשם הולכים לבית הכנסת ביום ה' שהוא זמן קהלה לכל העם ומברכין אותו וסומכין ידיהם עליו ותוקעין בשופרות להשמיע את העם ולבשרו כי קם ריש גלותא בישראל, גאון סורא ישא מדברו לפני ריש גלותא לבאר לו חובתו בתור נגיד לכל בני הגולה ואח"כ סומכין שני ראשי הישיבות את ידיהם עליו וקול השופר משמיע ברמה

מפני מה אומרים שמע ישראל וגו' ואני ד' אלהיכם
בקדושת מוספים.

איתא בתשובת הגאונים לפי שבימי רב אשי* גזר מלך יוגדר השני מלך
(פרס 1) שלא יקראו ק"ש, יתכן כי בעבור שהיה ידו עם האמגושים
ורצה לחזק אמונת הפרסיים ויסודה שיש שתי רשויות טוב ורע לכן גזר
שלא יאמרו ק"ש שנמצא הפסוק הכולל יסוד אמונת האחרות הגמורה
והוא שמע ישראל. מה עשו חכמים שבאותו הדור? תקנו להבליעו בין הקדושות,
רישא: שמע ישראל, וסיפא: אני ד' אלהיכם, ולמה תקנוהו כהבלאה כן? כדי
שלא תשכך קריאת שמע מפי התנוקת, ובקשו (מר ברי דרב אשי ורב סמא) רחמים
מן השמים ובא תנין בחצי היום ובלע את המלך הרשע הזה בבית משבבו**
ובטלה הגזירה, אמרו חכמים שבאותו הדור לא נבטל שלא לאמרה
בקדושה כלל כדי שיתפרסם הנס לדורות, אלא נקבע אותם בתפלת המוספים
ובתפלת נעילה שאין שם קריאת שמע כלל (שיבולי הלקט 2), ולפיכך לא

לאמר: יחי אדוננו ראש גלות ישראל! וכל הגאספים מלויים את ראש גלות החדש
מבית הכנסת לביתו, אף עיקר החג בכל הדרו הוא ביום השבת בבקר, ע"י עבודת ד'
זו תפלה ברוב פאר והדרת קודש, לכבוד ראש גלות מתקנין בבית הכנסת בימה גדולה
ופורסין עליה בגדי משי וארגמן וחופת כבוד, וכאשר ישב בעל החגיגה על מקומו אז
ישיר החזן והמקהלה כלה פסוקי דזמרה ועוד מזמורים מענינא דיומא, הגאון מסורא
יגש אל הבימה, יכרע ברך לפני ריש גלותא וישב לימינו, כן יעשה גם הגאון
מפומפדיא יכרע ברך וישב לשמאל ראש גלות, בשעת קריאת התורה, נושאים ספר
התורה ומגישים אותו אל ראש גלות והגאון מסורא הוא לו למתרגמן, אחר הקריאה
ידרוש ראש גלות החדש דרוש בהלכה ואגדה לבאר פרשת החג וחובת משרתו הגדולה,
ואם ראש גלות איננו גדול בתורה אז נותן רשות לראש ישיבת סורא שידרוש הוא מעין
המאורע, בנוסח הקדיש אחר התפלה משלב החזן דברים נוגעים להחגיגה ואומר
„בחייכון וביומיוכון ובחיי נשיאנו ראש גלות ישראל“, אח"כ מברך החזן ברכות מתוקנות
לכבוד היום, ברכות לראש גלות, לראשי הישיבות ולהתלמידים, הן ברכות „יקום פורקן“
שנשארו בתפלתנו עד היום.

הערה: (*) יש להגיה בב"י א"ח תכ"ג שכתב שבימי רב גזר יוגדר צ"ל: שבימי רב
טביומי גזר יוגדר, כי בימי רב לא היה עוד מלך פרס ששמו כן רק בימי
מר בר רב אשי (אגרת רש"ג) הנקרא רב טביומי על שם שהיו ימיו טובים ורק מעט
ראה הצרה (עיין מהרש"א ב"ב י"ב).

(1) בשנת 442-460 לספירת הנוצרים ונזכר בגס' כתובות ס"א, ובזבחים י"ט.

הערה: (**) בליעת תנין הוא כנוי סתום למיתתו בידי קושרים שהמיתו במלך משגמו

(2) שנת ה"א ועשר 1250 למספרם.

אוצר כל מנהגי ישרון

תקנהו בראש חודש שאין שם כ"ב רוב עם כמו בשבת ויו"ט וליכא פרסומי ניסא כל כף (לבוש).

לא.

מפני מה אין אומרים „ובא לציון“ בשבת שחרית.

השבלי לקט כתב בשם רש"י: אחר התפלה היו קורין מקרה, משנה ושמועות כדאמרנן (עבודה זרה י"ט) לעולם ישלש אדם ימיו כו' וכיון שרבתה העניות ולא היו יכולים לעסוק כל כף היו קורין בנביא ובא לציון ואני זאת בריתי, ובשבת ויו"ט שיש בו ביטול מלאכה לעם החזירו העטרה ליושנה לקרות בתורה ולתרגם מענין היום, וע"כ אין אנו אומרים ובא לציון בשבת שחרית*) שהרי כבר קראו בנביא, ואעפ"כ אומרים אותה במנחה כדי שלא תשתכח מימות החול עכ"ל, ובאבודרהם כתוב טעם אחר.

לב.

בשבת אין אומרים למנצח מזמור לדוד יענק' ד' ביום צרה וגו'.

הטעם מפני שהוא מזמור של תחנה וגם הוא מתחיל יענק' ד' ביום צרה ובשבתות ויום טובים אינם ימי צרה אלא ימי שמחה (אבודרהם). ובחול אומרים אותו בסוף התפלה, הטעם מפני דאיתא בירושלמי ובמדרש תהלים: אמר ר"ש בר אבא את מוצא י"ח מזמורים מראש הספר עד הפסוק הזה כי אשרי ואיש ולמה רגשו גוים חזי הוא כנגד י"ח ברכות כשאדם מתפלל י"ח ברכות אומרים לו תתענה צלותך כף דוד המלך לאחר ששר י"ח מזמורים א"ל יענק' ד' ביום צרה, לכך אומרים אותו בסוף התפלה (מטה משה סי' ר"ט).

הערה: *) לזמור או לשנות בין תפלת שחרית לתפלת מוסף לא נזכר בגמרא ולא בפוסקים ז"ל זולת בהלכות הגאון רבינו יצחק בן גיאת ז"ל שכתב: אין אדם השאי לזמור ולשנות בין תפלת יוצר לתפלת מוסף. (הביאו התשב"ץ שאלה כ"ג בטור השלישי) והטעם שאסור הוא מפני דחיישינן דילמא משכא ליה שמעת ואתי לאמנועי מתפלת מוסף בזמנא, ואל תתמה מה שנהגו לזרוש תמיד ברבים בין שחרית לתפלת מוסף, דאפשר דמאחר שהוא דורש ברבים אין הרבים מניחים אותו להאריך יותר מדאי ונפ"ט בדבר שהוא זכות לצבור לשמוע דברי תורה ולענות איש"ר על הקדיש שאחר הדרשה שמקרעין בו גזר דין של שבעים שנה.

לג.

למה אומרים בשבת ויו"ט אשרי על הבימה קודם חזרת הס'ת
לארון הקדש.

הטעם מפני שבו ביום יש בו קריאת התורה והיא מפסקת בין תפלת
שחרית לתפלת מוסף, ואין צריכין אשרי להפסיק, לכן אומרים
אותו על הבימה * במקום שקראו בתורה, ואע"ג דביומא דחול אפילו
ביום שיש בו קריאת התורה להפסיק בין התפלה אומרים אשרי לפני
העמוד אחר חזרת הס'ת למקומו, היינו משום דלא רצו לחלק בין הימים.
מה שאינו כן בשבת ויו"ט שאין בהם סדר קדושה בשחרית הנהיגו לאומרה
על הבימה ** ועיי' בלבוש או"ח רפ"ו מה שכתב בשם רבינו תם ***).

לד.

בשבת תקנו ד' עניני תפלה אתה קדשת, ישמח משה, תכנת
שבת ואתה אחד, ובשבת ר"ח מניחים במוסף תפלת תכנת
שבת ואומרים אתה יצרת.

אתה קדשת הוא כנגד שבת בראשית כמו שתוכן ענינו מוכיח, ושמח
משה כנגד שבת של מתן תורה, דלכ"ע בשבת נתנה התורה
בדאיתא בגמרא שבת דף פ"ו: בששי בחדש כו' ע"ש, וכן כתב הבחיי
בפ' יתרו דתקנו חו"ל בתפלת שבת ישמח משה וגו' ולפי שהתורה נתנה
בשבת למשה במתנה לכן ראוי לספר בכבודו של משה כידוע דרשת

הערה: * אומרים הקרוניקי שעזרא הסופר היה הראשון שהתחיל לדרוש על הבימה
(שלשלת הקבלה).

הערה: ** בכנסת הגדולה במחברת ראשונה שנדפסה תר"ן צד מ"ה כתב רב אחד
מענה נכוחה לאלה אשר השיגו על הגי' חת"ס שכתב שהבימה היא דוגמת המזבח
שהיה באמצע, שהרי קי"ל שלא היה באמצע והרב הסביר שטח ציניהם מראות נכוחה
מהשכיל לבותם, שהם חשבו שעל אמצע הרוחב שמצפון לדרום קאמר, ואינו כן רק
על אמצע הארץ בין מזרח למערב קאמר והוא באמת באמצע, ואין עושים יוהר משה
מדרגות לבימה, (מג"א או"ח סי' ק"ב).

הערה: *** תואר הכבוד "רבי" הונח בראשונה על איש מלומד בתורת ובראוריין
נועד אחר כך (לערך המאה הטי' לספה"ג) רק למנהיג דתי של הקהילה, לתכלית
ואת היה לתק בישראל דבר הטמיכה ומי שקבל סמיכה מרבתינו כבד גם בתואר הכבוד
מורנו להשיב אותו על כס כהונתו לסימן, שכל מי שאינו נסמך למורנו לא יהיה לו
ישות להתעסן בטוב גיטין וקדושים.

הו"ל, תכנת שבת נתקנה על שם הגאולה דכתיב אשרקה להם ואקבצם וגו' ותכנת שבת גם כן מיוסדות על א' ב' של תשר"ק, ובפירושו של רצית קרבנותיה בשביל שצריכים לחלל עליו את השבת תקנו לומר רצית קרבנותיה פירוש אעפ"י שיש בו חילול שבת רצית בהם, ועיי"ש בב"י הפירוש, ומה שמניחין מוסף שבת בר"ח ואומרים אתה יצרת המעם משום לפרסם שהוא ר"ח (שלמי גבורים 1), ואתה אחד הוא כנגד שבת שלעתיד מביא בתוס' חגיגה דף ג' על פסוק ומי כעמך המדרש וו"ל: שלשה מעידין זה על זה, הקב"ה, ישראל, ושבת, הקב"ה וישראל מעידין על שבת שהוא יום מנוחה, ישראל ושבת מעידין על הקב"ה שהוא אחד, הקב"ה ושבת מעידים על ישראל שהם יחידים באומות, ועפ"י נתקן אתה אחד עכ"ל, וקשה הא"ף הוא מעיד עלינו כלום יש אב שמעיד על בנו וא"ף אנחנו מעידין עליו כלום יש בן שמעיד על אב, אמנם כן משום שאנחנו נקראים בנים למקום כמאמר (אבות פ"ג) חביבין ישראל שנקראו בנים למקום והקב"ה למו לאב ואב שמחל על כבודו כבודו מחול ופירושו של אברהם יגל וגו' ע"ש בב"י, והחסיד מו"ה יעב"ץ בספרו יסוד האמונה כתב טעם אחר.

לה.

אומרים אחר תפלת מוסף של שבת ויו"ט אין כאלהינו, ומדוע א"א אותו ביוה"ב.

הנה חו"ל קבעו לומר מאה ברכות בכל יום ובשבת חסרים י"ב ברכות להכי התקינו אין כאלהינו * ארבע פעמים, מי כאלהינו ד' פעמים נודה לאלהינו ד' פעמים ור"ת ** של אין מי נודה הוא אמן (אל מלך נאמן)

1) ערך שנת ש"ב - ש"ב 1542-1612 לספירת הנוצרים.
הערה: * מקשין על שאומרים תחלה אין כאלהינו ואח"כ אומרים מי כאלהינו, התשובה קודמת לשאלה שתחילה יש לשאול מי כאלהינו ואחר זה תהא התשובה אין כאלהינו אבל מלת מי עפ"י פשוטו הוא בדרך שאלה כמו: מי עשה הדבר הזה? מי אתה? ויש ג"כ מלת מי שהוא בדרך תמיה והפלגה כמו: מי הוא ערב לבו, ומי הוא אשר מלאו לבו לעשות כן שלא יתכן זאת, ולזה אם היינו אומרים תחלה "מי כאלהינו" היה במשמע שהוא בדרך פשוטו דרך שאלה ח"ו שעולה על הדעת שיש עוד אף ששואלים מי הוא, ולכן אומרים תחלה אין כאלהינו ליסוד מונח שאין כאלהינו וכיון שבודאי שאין זולתו מזה מובן שמי כאלהינו הוא בדרך תמיה והפלגה כי חלילה לנו להכניס איזה ספק בלבבנו אפילו על רגז אחד:
הערה: ** נמצא בתלמוד ומדרשים שדרשו המלה בר"ת ר"ל לקחת אותיות מלה אחת ולעשות ממנה מלות הרבה ונקרא נוטריקון, ועיי' שבת ק"ה, מניין ללשון

ואחר זה אומרים ברוך אליהנו ד' פעמים, אתה הוא אליהנו ד' פעמים, והוא באינו אמר י"ב פעמים: ברוך אתה אל מלך נאמן, ובוה הוא משלים למנין מאה החסרים בשבת, ולכך אין אומרים אין כאלהינו ביום כפור, משום דביום כפורים בלאו הכי מרבים בתפלות גם אומרים אהללך בקול רם והוא כנגד י"ט ברכות (מהרי"ל).

לו.

אוכלין בשבת אכילה שנתנו אותה ערב שבת בתנור שקורין (משאלענט). המלה הזאת הוא מלשון צרפת שהשתמשו יהודי הרינוס עד המאה הי"ד (אור זרוע ח"ב צד 5 סי' ח' *).

הטעם מפני שאיתא במדרש דבה (בראשית פ"א) על הפסוק „ויברך אלהים את יום השביעי“ ואמר ר' יוסי שברך ד' אותו במטעמים היינו המאכלים של שבת שיהיו ערבים, כי בימי החול אם תבשל תבשיל מ"ו או י"ז שעות רצופות היאכל? הלא הוא כסם המות ועל שבת המאכל משאלענט הוא ערב ומתוק וחיים להאוכלים, ושאינם מאמינים בד' ובתורתו יהפך לסם המות חלילה, ומה שאוכלים בשבת קוגעל (כעיוגל), זכר למען משום שנאמר והמן כורע גר ואיתא בגמרא (יומא ע"ה) אמר רב אסי עגול כגידא לכך אוכלין אכילה שהיא עגולה.

נוטריקין מן התורה שנאמר כי אב המון גוים נתתיך: אב נתתיך לאומות, בחור כו' מלך כו', אנכי: אנא נפשי כתבא יהבית, אמירה נעימה כתיבה יהבא, ועיי"ש עוד דוגמאות, ובתנחומא פ' תרומה „מזבח“ מ' מחולה, ז' זכות, ב' ברכה, ח' חיים, ושם בפ' מסעי ע"פ נחית כצאן עמך עיי"ש, ובפסחים ג', והרבה כיוצא בזה בתלמוד ובמדרשים וענין נוטריקין הוא כי לפנינו בימי מלכות יון ורומי היו נוהגים בעת חפזון או מלחמה לכתוב בקיצור תבות שלמות וגם ענינים שלמים באותיות אחדות, והיה להם על זה סימנים ורמזים וציונים קבועים (ובזמנינו ידוע ענין זה בשם סתינוגרף); ודבר נאה ומתקבל כתב הרב חיד"א ז"ל על מה דאיתא ברכות מ"ז: תשעה וארון מצטרפין עיי"ש בגמרא, שהוא ר"ת: ואחד רואה ואינו נראה.

הערה: * כתב המטה משה סי' ת"ע בשם אבודרהם שמעתי כל מי שאינו אוכל בשבת חמין צריך לעשות בדיקה אם הוא מין, ואם מת יתעסקו בו עממין, ואמר הכלבו סי' ל"א דדוקא שאינו אכלו מחמת שסובר שאיסור הוא בדבר לזה יש לדקדק עליו שמא הוא מין אבל מי שאינו אוכלו מחמת שכאב לו אכילת חמין שקורין „טשאלענט“ והעונג שלו הוא לאכול צונן קרוב הוא בעיני דאסור לאכול חמין דהא מצע" ליה במה שאוכל.

אוצר כל מנהגי ישרון

17.

נהגו שבשבת שירה מפזרין ריפות (קאשע) לפני העופות.

הטעם משום דאיתא בילקוט על הפסוק „ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו” וקשה דהיה לו לכתוב ולא היה כי לא מעולם, אף לפי שדתן ואבירם יצאו בליל שבת מחוץ למחנה, ופורו שם המן שהי' בידיהם, על פני השדה במדבר, כדי לעשות דבריו של משה פלסתר שאמר שביום השביעי לא יהיה בו, ואמרו אל העם צאו וראו שנמצא מן על פני השדה, וע"כ יצאו מן העם ללקוט וחפשו ולא מצאו מפני שהעופות אכלום קודם שבאו, ע"כ נותנים להן שכרן לזכר זה ובשבת שירה קורין פ' המן (מעשי אלפס ח"ש).

לח.

למה נקרא שבת תשובה ולא שבת שובה כלשון הנביא „שובה ישראֵל” שקורין בשבת תשובה.

הטעם כי מי יאמר זכיתי לבי ויחשוב בנפשו שכבר קיים הכל מאלף עד תיו אשר באמת עדיין לא התחיל לידע אף האלף וצריך לחזור וללמוד האלף, ומזה הטעם הוא מה שכל המסכתות מתחילין מדרך ב' ולא מדרך א' לחורות שלא יתגאה האדם אחר שלמד כל המסכתות כי עדיין לא למד האלף, וכן כל שבת הוא תקון כל השבוע וא"כ השבת האחרון של כל השנה ידמה לאדם שכבר חיקן כל השנה ע"י השבתות אבל באמת צריך לחזור ולתקן כל השבתות בעצמם ולכן נקרא שבת תשובה ותקן עדיין שבת ראשון (ברית אברהם 1).

לט.

הרב דורש בשבת הגדול ובשבת תשובה.

הטעם משום שאנחנו שה פזורה ביערים ובכפרים וקודם שבת הגדול ושבת תשובה מתקבצים ובאים אל עיר וקהלה שהרב שם וחוננים שם כל ימי החג לכן הניחו הדרשה עד עת קיבוץ גדולי ישראל (מחצית השקל תכ"ט 2) והמנהג לדרוש במקהלות החלו עוד (הילקוט פי ויקהל) במשה רבינו שהקהיל קהלות ברבים בשבתות כדי שילמדו דורות הבאים להקמיל

(1) מחבר ברית אברהם נולד לערך שנת שי' 1550 למספרם.

(2) בעל מחצית השקל נפטר תקס"ז 1807 למספרם.

קהלות בשבתות וימים טובים וכתב וכתב סופר אף כי במדבר היה להם פנאי כל השבוע רק שיהא סימן לדורות הבאים שלא יהיה להם פנאי כל השבוע שיהי' מרודים במלאכה וילמדו לכה"פ בשבתות ויו"ט, וידידיה האלכסנדרוני שחי ערך מאה שנה לפני החרבן מודיע ע"ד יהודי אלכסנדריא ויהודי רומא כי בבתי כנסיותיהם היו המורים משמיעים תוכחות מוסר צדק ומשפט וחובת האדם לאדם.

מ.

נוהגים להוסיף בהפטרה של שבת תשובה שמעיים ופושעים יכשלו בם פסוקי יואל תקעו בחדש שופר וגם פסוקי מיכה מי אל כמוך וגו'.

מקורו בתוס' מגילה ל"א ד"ה ר"ח אב ושם אינו מבואר רק שמוסיפין פסוקי יואל, ומעם ההוספה כתב מהרי"ל ואחריו המטה משה ושאר גאונים משום שאין בה בפרשת שובה כ"א פסוקים כדין ההפטורה כמבואר בשו"ע או"ח סי' רפ"ד משום דבעינן שיהא שבע פעמים שלשה פסוקים כנגד שבעה הקרואים ולכן מוסיפים להשלים הפסוקים, ואע"ג שאין מדלגין מנביא לנביא לומר מקצת הפטרה מ:ביא זה ומקצת מנביא זה מכל מקום בתרי עשר מדלגין, כמבואר בשו"ע או"ח סי' רפ"ד שם דהיכא דסליק ענינא סגי גם בפחות מכ"א פסוקים וכמו בפ' ויבא עמלק וגו' שקורין בפורים ואין בה רק ט' פסוקים ובעינן עשרה והוא מטעם דסליק ענינא הכא נמי סליק ספר הושע, אלא חשעם שאין מסיימים בדבר רע דמסיים ופושעים יכשלו בם, מכ"ז נראה דאינו צריך להוסיף גם מנביא מיכה ובספר דגול מרבבה האריך קצת וכתב שבחומשים ישנים נדפס בפרשת וילך סיום ההפטרה בפסוקי מיכה ובהאזינו סיימו בפסוקי יואל והטעם הוא כשקורין וילך בשבת תשובה יש לסיים בפסוקי מיכה שהם מעין הפרשה שבפרשה וילך כתוב וחרה אפי' וגו' ובפסוקי מיכה כתוב לא החזיק לעד אפו וגו' ועוד מיכה והושע נתנבאו בפרק אחד כמפורש בפסחים פ"ז, אבל כשקורין האזינו בשבת תשובה יש לסיים בפסוקי יואל דכתיב וירד לכם גשם מורה וגו' והוא מעין הפרשה דכתיב יערף כמטר וגו', וכרביבים וגו', והמנהגים נשתבשו לפי שלא ידעו הטעם עכ"ל, אף בסוף ספר שלחן הקריאה הביא בשם הגאון ר' בצלאל הכהן מווילנא ז"ל שאמר שאין המנהג כן, ולעולם אין קורין בשבת תשובה רק פסוקי יואל לבד דמסיים בדבר טוב ולא יבושו עמי לעולם ורק ביום כפור למנחה אחר הפטרת יונה מסיימין בפסוקי מיכה מי אל כמוך וגו' ובשבת פ' ויצא

מסיימים ג"כ אתר ופושעים יכשלו בם בפסוקי מיכה נשא עון ועובר על
פשע וגו' לסייר בדבר טוב.

מא.

נוהגים לומר פרקי אבות בקיץ וברכי נפשי בחרף.

היינו מפני שהשתנות המדות הוא ע"י ההשתנות אשר ישתנה האדם
במוגיו וכחו וטבעו ע"י סיבת הזמן או המקום ומחמת קורות חצות
מחמת שינוי האוירים אשר ע"י זה יתפעלו האברים הפנימים וישתנו מוגיו
וכחותיו ומחמת זה ישתנו גם מדותיו ממילא, ואנו רואים כאשר יתחילו
ימות הקיץ ישתנו האוירים מחמת השתנות העת מימות הסתיו לימות
הקיץ, וזאת היא הסיבה שבעת ההיא יתהוו כמה תחלואים לאדם מחמת
שינוי האוירים, ולכן הורגלו כמה אנשים לעסוק בעת הזאת ברפואות
כידוע בכדי להעמידם במוגם וכחם על מכונם, וכן איתא בגמרא שבת כל
שקיינא מדיבחא עד עצרתא, ולזה כיון שבעת הזאת ישתנו האוירים ומוה
ישתנו מוגיו וכחותיו וגם מדותיו יש להם התקשרות ושייכות אל מוג כחות
גופו ולזה ראו שנכון וראוי לבקש מזור תרופה גם לתחלואי מדותיו אשר
נשתנו ולטהר אותם ולחזק כל כחותיו ומדותיו לטוב ע"י שיתעסקו בלימוד
המסכתא הזאת הנקראת אבות, מפני שהם ראשי ואבות המדות הנכונות
שיסודה הוא על חינוך המדות לטוב ורצפו בתוכם גם דברי מוסר ותוכחה
וגם אזהרות על למוד התורה כדי למשוך לבם לאהבת ד' ולתורתו ועל
ידי זה יהא נקל לו לשקול מדותיו בפרטיות כל אחד לפי ענינו ולפי
השגת שכלו ומה שנתקלקלו על ידי שינוי העת יתקן הכל לטוב (ספר
אבות מהר"ר שלמה זלמן נכד הגר"א *) ובחרף ברכי נפשי, משום שבברכי

הערה : *) פרקי אבות יבואו בה מאמרי אנשי כנסת הגדולה ואחריהם יבואו מאמרי
הזוגות ומאמרי נשיאי בית הלל לדורותיהם ומאמרי זקני החכמים אשר היו בימי
הבית ומאמרי החכמים אשר כמעט כלם בני שלשה הדורות הראשונים אחרי החרבן.
והיא היתה ביד ר' הקדוש לאבן פינה, וישם אותה למבוא למשנתו, ויען כי דברי
המסכת הזאת הם הם הנשמה הנעלמה הטהורה המחיה את גופו ההלכות הנראות,
וברוחו האחת והיהירה היא יוצקת את כלן למוצק אחד, קראו לה, "אבות", ופרק
ששי הנקרא פרק קנין תורה, מכללם הוא, אלא מפני שהוא חשוב כלו דברי שבח
לתורה, אפשר שהיו שונים אותו יותר משאר פרקים ככל אשר יקראו "אשרי תמימי
דרך" יותר משאר מזמורי תהלים, יען הוא מדבר כלו רק בשבח התורה, וכן מצינו
כי אבותינו היו מציין את ספורי צדקת חסידי חכמי התלמוד שבפרק שלישי
ממסכתא תענית ושונים אותה לבד בשם פרקי דחסידי (חובת הלבבות) אף כי הוא

נפשי נזכר מעשי בראשית, וששת חדשי החרף הוי בתחלה בעת בריאת העולם לדברי ר"א (ר"ה י"א) שבתשרי נברא העולם, ומתחילין לומר ברכי נפשי בשבת של פ' בראשית ולא בשבת אחר כדי לזכור ענין מעשה בראשית באותו שבת של מעשה בראשית, ומה שאומרים החמש עשרה שיר המעלות הוא גם כן מהאי טעמא שהרי אמרם דוד כשכרה השתין וקפאו תהומות ובעו למשטפי עלמא לחזור אותו לתוהו ובהו ה"ו כדאיתא (סוכה ג"ג) ובמדרש, ועל ידי המש עשרה שיר המעלות חזר התהום לאחוריו ונעשה קיום למעשה בראשית לכן אומרים אותו גם כן עם מזמור של ברכי נפשי (לבוש תרס"ט 1);

מב.

אומר „ואני תפלתי" בשבת למנחה, ולמה א"א אותו ביו"ט.

והוא עפ"י המבואר בטור או"ח רצ"ב והובא בט"ז בקצרה, מה שדרשו חז"ל בפתיחתא איכה רבתי בפסוק ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר, וכתוב אחריו ואני תפלתי וגו' אמר דוד המלך ע"ה לפני הקב"ה רבש"ע אין אומה זו כשאר אומות, אומות העולם כשהם שותים ומשחקים הולכים ופוחזין ועושין כל מיני שטות, ואני לא כן אלא אעפ"י ששתינו ואני תפלתי וגו' (*) ולכן אומרים אותו לפני קריאת התורה להודות ליוצרנו שלא שם חלקנו בהם, טעם אחר, לפי שמתפללין מנחה אחר שאכלו ושתה הרבה ואמרינן בגמרא (עירובין ס"ד) שתוי יין אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תפלה לפיכך שואלים מלפני ד' שתהא תפלה זו בעת רצון, וביו"ט אין אומרים אותו מפני שאין נוהגים להתפלל תפלת מנחה עד סמוך לערב כשאר ימות החול (אבודרהם), ומחאי טעמא אף להנהיגם להתפלל ביו"ט גם כן במנחה סמוך לאכילה מכל מקום אין אומרים ואני תפלתי משום דהרי על כל פנים ביכולתם להמתין עד סמוך לערב, משא"כ בשבת צריכין להקדים משום סעודה שלישית.

עצם מעצמות אגדות של הפרק כלי, ומרוב חבתם אותו היו מקדימין את מאמר „שנו חכמים בלשון המשנה ברוך שבחר בהם ובמשנתם" ומפני שנבדל פרק ששי מחבריו לענין זה חושבים אותו למאוחר מהם או לברייתא ולא למשנה.

1) לבוש למד בישיבתו של הרמ"א ובישיבת מהרש"ל, נולד בעיר פראג בערך שנת ר"ץ 1580 ומת בפוזנא שנת שצ"ב 1612 למספרם.

הערה : * נהגו לעמוד באמירת ואני תפלתי וכן כתב בעמק ברכה ובהגהת בנו של בעל השל"ה וכבת שמן הראוי והמחויב לעמוד בו (שערי תשובה א"וח סי' רצ"ב).

מג.

אומרים צדקתך צדק בשבת למנחה. ומדוע א"א זה אל זה
במנחה שבתא טבא (גוט שבת) כמו בשחרית.

אומרים צדקתך צדק מפני שבשרב שבת בזמן המנחה מת משה רבינו
(תוספות מנחות ל' בד"ה מכאן ומרדכי פרק ע"פ ואבן ירחי בס' המנהג).
ועיי' בט"ז או"ח סי' רצ"ב) ובשעה זאת נפטרו יוסף ודוד, לכן אומרים צדקתך
צדק * שהם שלשה פסוקים כנגד שלשה הצדיקים כעין צדוק הדין,
ומקורו מוזהר ח"ב דף קנ"ו ע"א, ושם מבואר הפסוקים הללו כסדר שהם
בתהלים צדקתך כהררי אל בס' ל"ו והוא צדוק הדין על יוסף במבואר
בוזהר שם שהוא קודם בזמן, וצדקתך אלהים וגו' בס' ע"א שה' א צדוק
הדין על משה, צדקתך וגו' בס' קי"ט שהוא צדוק הדין על דוד המלך
ע"ה שהוא אחרון בזמן, וכן נהלים באמת הספרדים, אמנם טעם לא שבנוים
שמהפכין הסדר ואומרים: קי"ט, ע"א ל"ו, וכמו שנדפס בסידורי א שבנוים,
מבואר הטעם בסוף ספר ברכת אליהו (1) בשם הר"מ חנין ז"ל, לפי שצרות
אחרונות משכחות הראשונות, ואין אדם נזכר לראשונה רק הצרה האחרונה,
לכן לאשר על פי המבואר בוזהר שם בפטירת משה רבינו אתהשך עלמא
מתורה שבע"פנתרבו המחלוקת בהלכות ועדיין צער זה לפנינו לכן אנו מצדיקים
הדין תחלה על דוד המלך ע"ה ואחר כך אנו מזכירים מקור צער זה שהוא
משום דאתחשך עלמא מתורה שבכתב על ידי פטירתו של משה רבינו ע"ה,
ואחר כך אנו מזכירין צער הגלות שבשמת יוסף נפלו כללו שבעי בגלותא,
טעם אחר מביא בסידור עבודת ישראל בשם מחזור ויטרי עיי"ש, ואומרים
אותו בעמידה וכן כתב השבולי לקט סי' קכ"ו בשם אחיו ר' בנימין, עיין
פרדס דף ט', כל בו סי' מ', רוקח סי' נ"ו אין אומרים צדקתך צדק כשחל
ר"ה במוצאי שבת הטעם משום דנשמות אין חוזרין לדין כדאיתא בפסיקהא
אמר רבי אפטוריקין אור של גיהנום שובת בשבת ובר"ה ודריש ליה מרבתיב
(ישעי' ס"ו) ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' וסמיך ליה והיה מדי חדש
בחדשו ומדי בשבתו וגו' וכן כשחל יו"ט במוצאי שבת אין אומרים אותו
אעפ"י שחזרות לדינם ביום טוב כמו שכתבו תוס' ביצה ל"ג מ"ב אין
לאמרו מפני כבוד יום טוב כדי שלא לפרסם הדבר שחזרות לדינם

הערה: * שאלה היכי משכחת ט' עבדות באתר אומרים צדקתך ובשני אין אומרים
צדקתך והשיב מהר"י מברונא כשחל ר"ח שבט בשבת וט"ו בשבת וער"ח
אדר בשבת וערב פורים בשבת.

(1) בעל ברכת אליהו אב"ד ור"מ דק"ק אליאנאו ובשנת תפ"ח 1725 היה עוד בחיים.

ביו"ט ולא ביום כפור אפילו אם חל בשבת, דכתיב בו משפטיך תהום רבה ואנו מבקשים רחמים ביום הכפורים: ואין אומרים זה אל זה במנהג שבתא טבא (גוט שבת) כמו בשחרית משום טעמא דלעיל שמראין עצמנו באבלים ואסורים בדרישת שלום, ובמנהג ביו"ט אין אומרים „גוט יו"ט" משום שמא יאמר גזירה יו"ט אטו שבת (*).

מד.

למה אומרים ההגדה בשבת הגדול רק עד לכפר על כל עונותינו, ולמה נקרא שבת הגדול.

הטעם יען שהמנהג שאומרים ההגדה בשבת שלפני החג הוא משום פסח שחל בשבת שיהיה שגורים בפיו קצת שיש לחוש לשמא ימא. זמן לכפר על כל עונותינו עד חסל סדור פסח וגו' שהוא הגמר שהם רק ברכות ופסוקי שבח ותהלה שהם שגורים בפני כל אין לחוש שוב שמא ימא לכן הנהיגו לומר רק עד לכפר וגו' ואפילו שבת הגדול הוא ערב פסח גם כן אומרים עבדים היינו; והריעב"ק וכן הגרי"א או"ח סי' תכ"ט תמחו בכלל על המנהג לומר ההגדה בשבת הגדול ואומרים שאנו סותרים את עצמנו במה שאומרים: יכול מראש חודש ת"ל וכו' בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך עיי"ש, ונקרא שבת הגדול הטעם מביא המור סי' ת"ל משום הנס שעשרה בח"ש היה בשבת ולקחו כל אחד שה וקשרו אותו בכרעי המטה וכו' והמצרים לא עשו ליש"א דבר, ותוס' שבת דף פ"ו בר"ה ואותו כתבו הנס באופן אחר, ועכ"פ יש לדקדק למה לא ייחסו הנס לעשירי בחדש באיזה יום שיפול ולקרותו יום גדול, ומה ראו לייחס הנס אל שבת שלפני הפסח? בלבוש כתב שלפי שלא בא הנס אלא על ידי שכירת שבת ואותו היום שקשרו השנה שבת היה לפיכך תלו הנס בשבת, ובס' בית חדש כ' שקבל שאם היו מתייחסים הנס ליום העשירי היו טועים לומר שעל שם שעלו מן הירדן בעשור לחדש נקרא גדול ולכך ייחסי הדבר לשבת לפי שידוע היה להם שעלייתם מן הירדן לא היתה בשבת, ויש מפרשים שלכן נקרא שבת הגדול לפי שהוא שבת ראשון שנכנסו ישראל למצות (עיין פרי החדש), ואנו מפטירין וערבה בשבת

הערה: *) על אכילת שלש סעודות אמאי אין מברכין דאכילת ג' סעודות ד"ת הוא ולא אסמכתא אלא אף לדעת התוס' ומהרי"ל ריש הל' יו"ט ד"ס בדרבנן הו"ל לברך ככל מצות דרבנן? וכתב הרב פתח הדביר בח"ג סי' רע"ד ליישב עפ"י מה שאמר אבודרהם בסדר ליל פסח דף מ"ו בטעם שאין מברכים על די כוסית לפי שאין מברכים אלא על מצוה הנעשית בבית בלי הפסק ובכינוי אם שתן בבית אחת לא יצא לכן אין מברכין וה"ה בשלש סעודות.

הגדול, הטעם משום דכתיב בה הנה אנכי שולח לכם את אליה וגו' שהוא דומה לבשורת משה הגאולה במצרים והיו מעין המאורע בכל שבת הגדול, טעם אחר, כתב הגאון יעב"ץ כי בפסח נדון העולם על התבואה ובעון מעשרות שמים נעצרים והיוקר הזה ואם נותנים מעשר מתברכים לכן דבר בעתו מזה טוב לקרות בצבור הביאו את המעשר וגו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די, ואותם שאין מפטירין וערבה אלא כשחל שבת הגדול בערב פסח עיין הטעם לבוש סי' ת"ל, אולם אנו נהוגים לומר וערבה לעולם אף כשאנו חל בערב פסח.

מה.

נוהגים לומר תהלים במוצאי שבת קודם תפלת ערבית של חול.

הטעם איתא במדרש משל לכלה ומלכה שמלוין אותה בשירות ותשבחות ושבת היא מלכה וכלה בגמרא שבת קי"ט בואו ונצא לקראת שבת המלכה וכו' בואי כללה, ואנו מלוין כף השבת בשירות ותשבחות*.

מו.

נוהגים לומר בצאת השבת קודם תפלת מעריב הקאפיטל לדוד ברוך ד' צורי וגו'. והמזמור אלהים יחננו ויברכנו וגו' ()**

הטעם משום שבקאפיטל לדוד ברוך ד' צורי אומר: אדם להביל דמה לעוררו בזה שכל ששת ימי המעשה יהיה כל עבודתו ועסקיו באמונה ובתמים ביושר ובצדקה באשר ימיו כצל עובר, ומזמור אלהים

הערה: (*) אמירת תהלים מביא הילקוט שמעוני תהלים קאפיטל אי סי' תרי"ג בשם מדרש וז"ל: יהיו לרצון אמרי פי שיעשו ויחקקו לדורות וא"ל יהיו קורין ב'ם כקורין בספר מירס (משורר מפורסם ביון) אלא יהיו קורין בהם והוגין בהן ויטלין שכר עליהם כנגעים ואהלות שנאמר יהיו לרצון אמרי פי" עכ"ל, וכן הביא הש"ס יומא עמוד התשובה שבקש דוד המלך שיהיו מקבלין שכר הקורין בתהלים כעוסקין בעמק התורה כנגעים ואהלות.

הערה: (**) מפני מה כתוב במקום אחד מזמור לדוד ובמקום אחד לדוד מזמור הטעם מפני כי לדוד מזמור הוא שירה שאמר דוד המע"ה על ישראל, ומזמור לדוד הוא שאמר שירה על עצמו (זוהר שמות דף כ"ב) ובגמרא פסחים קי"ז איתא משום לדוד מזמור מלמד ששרתה עליו שכינה ואח"כ זמ' שירה, מזמור לדוד מלמד שאמר שירה ואח"כ שרתה עליו שכינה.

יחננו יען שיש בו מ"ט תיבות במספר מ"ט שבתות שבשנה (ס' תקנות ותפלות)
ואין אומרים מזמור אלהים יחננו וגו' ואין אומרים ויתן לך במוצאי שבת
כשחל תשעה באב, הטעם משום שאין חנינה וסיון ברכה.

מז .

אומרים במוצאי שבת קדש ויהי נועם ואתה קדוש.

מבואר בטור או"ח סי' רצ"ה שאומרים ויהי נועם שהיא ברכת משה
אחר גמר מלאכת המשכן, אומרים זה בגמר השבת שיברך ד'
מעשה ידינו, ואח"כ אומרים ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, שפירושו
שהקב"ה יושב וממתין להחזיר הרשעים בגיהנם עד שיסיימו ישראל תהלותם
ותפלתם, ולכן מאריכים גם כן ואומרים קדושה וכל הסדר ומאריכים בו
לעכב כניסת רשעים לגיהנם, וכן מבואר בהגהת רמ"א סי' רצ"ה שם,
ועוד טעם על אמירת ויהי נועם ויושב בסתר כי המזמור יושב בסתר נקרא
שיר של פגעים (שבועות ט"ו ע"ב) וריב"ל הו' אומרו בק"ש שעל המטה כדי
להנצל מן המזיקין ולפיכך נהגו לאומרו במוצאי שבת כדי להנצל כל
השבוע מפגעים רעים המתרגשים ובאים לעולם. — ומה שכופלים פסוק
אורך ימים הטעם כדי להפריש בין קריאת המזמור לקדושה הסידרא
(ליקוטי הפרדס ותניא רבתי) ומדלגין פסוקובא לציון וגו' שאין גאולה בלילה,
וכיון שהם פסוקים סמוכים זה לזה בס' ישעי' (נ"ט) וסמוך לובא לציון
וגו' כתיב ואני זאת בריתי וגו' ולכן אין אומרים זה בלא זה ובשאי
אומרים ובא לציון גואל אין אומרים גם כן ואני זאת בריתי, ובתשעה
באב כשחל במוצאי שבת קדש אין אומרים ואני זאת בריתי דנראה
במקיים ברית על הקינות וגם אין בו ברית דתורה בט"ב וגם ובא לציון
גואל אין אומרים דלכך שאין גאולה בלילה הלא סמיכי אהרדי ואין אומרים
זה בלא זה, כן הוא בב"ח ובט"ז שם, ואין אומרים ויהי נועם בשבת שבא
יו"ט בתוכה שעצור מן המלאכה : ושבע פעמים בשנה אין אומרים אותו
ואלו הם : א) בשבוע שיבא בו פסח, ב) ד' של פסח, ג) שבועות, ד) ר"ה,
ה) יום כפור, ו) סוכות, ז) שמיני עצרת, ולכן נעלם ד' בויהי נועם, וכשאי
אומרים ויהי נועם אז אין אומרים גם כן ואתה קדוש דהא בהא תליא
לפי שעי' הקמת המשכן השרה שכינתו על ישראל, ואתה קדוש הוא כנגד
השראת השכינה שמשרה על ישראל, כדאיתא ב"ר א"ר חנינא על כל
קילום וקילום שמשבחין להקב"ה משרה שכינתו ומ"ט ואתה קדוש יושב

אוצר כל מנהגי ישראל

תהלות ישראל ר"ל משרה שכינתו לשמוע תהלות (מ"מ) (*).

מח.

נהגים לומר ולהזכיר אליהו ו"ל במוצאי שבת קדש ולמה
נקרא שמו של אליהו גם תשבי, ומדוע אין מזכירים אותו
במוצאי יו"ט.

הטעם משום דאיתא בעירובין (דף מ"ג) מובטח להן לישראל שאין אליהו
בא לא בערבי שבתות ולא בערבי יו"ט ועל כן אנו מתפללים
במוצאי שבת קדש שכיון שיכול לבוא שהרי השבת עבר שיבא ויבשר
אותנו, ועוד איתא במדרש שבכל מוצש"ק ובס' אליהו לגן עדן ויושב תחת
עין החיים וכותב זכותן של שומרי שבת, ועוד עפ"י דאיתא בשבת (ק"ח :)
אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אימה ולשון, וע"כ אנו
אומרים להקב"ה הרי שמרנו את השבת מעתה שלח לנו את אליהו הנביא
עב"ל. ובמוצאי יו"ט אין מזכירין אותו אף שהוא זמן שיכול לבוא דאיתא
בספ"י דאין צריך להזכירו כל ימי השבוע אחר שהזכרנו אותו בתחלת
השבוע ומתפללין עליו שיבא לכל אותו שבוע ולכן אין צריך להזכיר כי

הערה : * אומרים ויתן לך במוצאי שבת קדש פסוקים מתנ"כ ומדברים מברכת עוה"ז
ומנחמה על הגאולה העתידה ולבסוף מאמר מש"ס שדרש ר' יוחנן. המחבר
שסידר אלה הפסוקים לאומרם במוצאי שבת כתב תולדות מנחם שר' יוחנן שחי
בארץ הקדושה תקן המנהג לומר בתחלת השבוע פסוקי ברכה ונחמה כי הוא מאותם
שהקפידו להוציא מן הפה דברי ישועה ונחמה טובה כמו שמשמע בפירוש (ברכות נ"ה)
והוא נתן הקדימה לברכת הארץ מפני שבארץ ישראל היה הפרנסה קשה סידר הפסוקים
לעורר בטחון והקדים הצורך לשעה לברכת פרי הבטן, ועל מאמר א"ר יוחנן שבסוף
ויתן לך צי"ש הטעם. טעם אחר שאומרים ויתן לך מביא בעל עץ יוסף על עין
יעקב כתובות דף קי"א בשם עיר בנימין, לפי דאמר ר"ל לדידי חזי לי זבת חלב
ודבש של צפורי והוי שיתסר מילין אשיתסר מילין, ומה שציפורי עדיפא ומעולה מכל
ארץ ישראל לפי דאיתא בוורא שיש שני גדול אל ומאחרים לצאת מן השבת שירדי
גיהנם מברכין אותם בפסוק ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ולכן אומרים
ויתן לך בכל מוצאי שבת שאחז"ל יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוצאי שבת
בצפורי לפי שהם יושבים בראש ההר כציפור ומאחרים ביותר לצאת מן השבת לכן
מתברכין ביותר משמני הארץ, ואומרים אחר ויתן לך שיר המעלות אשרי כל ירא וגו'
הטעם שהוא להזהיר את בני האדם בתחלת ימי השבוע שיעסקו באמונה במשא ובמתן
ולא יאנה איש את חבירו, וזה שאמר יגיע כפיה, ולא מן הגזל ולא מן הגניבה וא"י
אתה עושה כן ושריקה וטוב לך לעולם הבא (ראיתי).

אם פעם אחת בשבוע בתחלת השבוע ועוד שאנו עושים מספק ב' ימים והואיל ונדרחה נדרחה (אלוהו זוטא) ומעם שנקרא שמו של אלוהו גם תשבי לפי שכל בני העולם נקראים גרים יען שהם היום כאן ומחר בקבר אבל אלוהו נקרא תושב בעולם הזה יען שהוא חי וקים, ורש"י (מלכים א. ט"ז) אמר מארץ ששמה תושב, העיר הזאת לא נזכרת בשום מקום בכתבי הקדש מלבד במקום הזה, אבל מספר טוביה (א. ב.) נדע כי היא עיר בארץ הגליל למטה נפתלי ומשם התישב בגלעד.

מט.

כשמוכירין אלוהו הנביא במוצאי שבת אומרים אותו בשלשה תארים הנביא, התשבי, הגלעדי.

הטעם מפני שע"י שמו אלוהו יבשר לנו בשורות טובות ונחמות, וע"י שמו תשבי יתרץ לנו קשיות והאיבעיות (ר"ת תיקון) (*), וע"י שמו גלעדי יעשה שלום בעולם וכל אותם שכתוב עליהם שאין להם חלק לעוה"ב כגון מנשה וירבעם יתעלו על ידו כמו שדרשו חז"ל (סנהדרין ק"ד) על הפסוק לי גלעד ולי מנשה.

הערה : (*) (בי"ש, וכן מובא בשם סי' ישן יוסף דעת, גם השל"ה בחלק תושב"פ מביא זה בשם וי"א) וענין תיקון אין לה שום חשיבות על שאר הבעיות שלא נפתרו, כי תיקון רק סימן חיצוני שבני הישיבה לא אבו לטפל בה כלל, והטעם מזה עי"י בשאלות אקדימיות בתלמוד ושם נתבאר היטב הכל באריכות אשר אין פה מקומה, וענין "תיקון" תשאר הבעיא במקומה, וכן אמר הרב ר' יעקב ששפורטש מציר אוראן גר"ו כי הפירוש של תיקון הוא תיקון, כלומר תיקון בבעיא כי מצינו "קאי", "מוקי", "אוקי" במקום קאים מוקים אוקים, עיי' תמורה ג': דכי קא מיבעיא ליה, מי בעינן מתחלה ועד סוף, דתיקון ברשות מאן דעביד תמורה תיקון – בתיקון הראשון אין שום כפק שהוא תיקון, וכדאיתא ב"ב ל"ב גבי פלוגתא דרבה ורב יוחנן היכא דקיימא תיקון ובעל פרה"ש מוסיף שעיקרי התלמוד מביא שגם ר"ש הנגיד מבאר תיקון ממלת תיקון, ומה שאמרו שמלת תיקון בנוטריקון תשבי יתרץ קושיות ואיבעיות סימן הוא ואינו פירוש, ומה שכתב הזוהר פ' צו דף כ"ז בסוף וכ"ח, אי (ברעיא מהימנא) משה קבל תורה מסיני וכו', הא חזינא דאיתמר "הכל יהא מונח עד שיבוא אלוהו" וכו', ואלוהו הוא יהיה לו לפה, ייתי לתקנא כל אלן ספקות ולפרקא לון בההוא זמנא, לא על נוטריקון נוסדה רק על הרעיון הקדמון שהדברים המסופקים יתבררו לעתיד לבוא על ידי אלוהו הנביא ובשאלות אקדימיות בתלמוד מביא יחיאל מיכל הכהן גיטמאן שראה בכ"י מר קשישא לבעל חות יאיר (באוצר הספרים של ביהמ"ד לרבנים בווניא שמעיר על הענין הזה וכתב שהנוטריקון אינו פירוש המלה כלל, ובש"ס ירושלמי לא נמצא לשון תיקון, והפרי מגדים באגרתו לאותה ח"א פירש שהוא מלשון תיק תיקון, שיהא מונח בתוך תיק שלו.

ב.

מדוע אומרים במוצ"ש אליהו הנביא יבא אלינו עם משיח בן דוד הלא אליהו הנביא יבא קודם שיבוא משיח לבשר לנו בשורת ביאת המשיח?

הטעם משום שידוע שבאם יהיה זמן הגאולה בעת אחישנה יבא אליהו עם משיח בן דוד ביחד, כי איך יבוא קודם לבשר הלא כתיב היום אם בקולו תשמעו כדאיתא בגמרא (סנהדרין צ"ח) שאמר משיח בעצמו, ושמו אתמול לא היו ראויים והיום חזרו בתשובה ויבוא משיח בן דוד היום, ואז לא יבא אליהו מקודם לבשר אף אם יהיה הגאולה "בעתה" בזמן הקץ המוגבל אז יבוא מקודם לבשר לנו ביאתו וע"כ אנו מבקשים יבא אליהו במהרה בזמן אחישנה ואז יבא עם משיח בן דוד.

גא.

מה ראו דו"ר לקבוע ברכה על האש במוצאי שבת יותר משאר דברים הנבראים מששת ימי בראשית, ומדוע תקנו לברך בורא מאורי האש בלשון רבים.

הטעם לפי שנאמר בשבת ובמוצאי שבת חזר להיותו כאלו נתחדשו, ומשום כך מברכין עליו כיום כפור, מפני שביום נאמר ועתה נעשה היתר (באה"ט סו"ס רצ"ט מתשובת הרשב"א 1) וכן איתא בג"ר פי פ"ב, והטעם שתקנו לברך בורא מאורי האש בלשון רבים, משום דטובי נהורי איכא בנורא, שלהבת אדומה, לבנה, וירקרקת (מס ברכות נ"ב) ומשום הכי אבוקה להבדלה מצוה מן המבחר מפני שנראין בה מאורות הרבה, והא דאין מברכין בורא מאורי האש בכל שעה שנהנה ממנו שאסור להנות בעולם הזה בלא ברכה, ודטעם משום דדוקא דבר שהגוף נהנה ממנו מברכים עליו אבל בשאר הנאה, לא ומאור השמש שמברכין עליו היינו לפי שמחדש בכל יום (מרדכי פרי"ח).

גב.

מפני מה מברכים על הבשמים במוצאי שבת קדש ומדוע אין

(1) הרשב"א נולד בשנת ד"א תתצ"ה 1235 בעיר ברצלונא בספרד ומת בשנת 1310 ה' אלפים ושבעים.

מברכין על הבשמים כשחל יו"ט במוצאי שבת.

הטור בס' רצ"ו כ' שהוא להשיב נפש שהוא כואבת מיציאת שבת, והבחי' בפ' וישראל אומר טעם עיי"ש; ובמוצאי יו"ט אין מברכין על הבשמים, המעם כתבו התוספות במסכת ביצה דף ל"ג בד"ה כי הוינן ובפסחים ק"ב ד"ה רב, משום דמעמא דמברכים אבשמים במוצאי שבת קדש הוא משום נשמה יתירה וביו"ט ליכא נשמה יתירה (נשמה יתירה פירוש רש"י ז"ל ביצה ט"ז) שהוא רוחב לב לבנוחה ולשמחה ולהיות פתוח לרוחה ויאכל וישתה ואין גפשו קצה עליו עכ"ל, ודבריו הקדושים אמת ויציב לעד, כי מי שלבו וועף וסוער ואין ברוחו נכונה נפשו קצה במאכל, ומי שלבו טוב עליו ורוחו שוקמת ונוחה יערב לו אכול ושתה וימצא תאוה יתירה לאכול ולשתות יתר על מה שהוא רגיל כל השבוע, ודבר זה הוא מאומת ומקוים מן הנסיון, שכל איש השומר שבת כדת ימצא וירגיש בכניסת השבת מנוחה נעימה, שקט בלבו ושלווה ברוחו מבלי שידע על מה ולמה, לא בגלל השביתה ממלאכה, כי בטלנים יוכיחו, ולא בגלל המאכלים הערבים אשר ימעם לחכו, כי בזה עשירים יוכיחו, אבל השבת בעצמה תביא אתה חרוחה ושמחת הנפש, וכאמרם ז"ל במדרש בראשית פ' י"א, באת שבת באת מנוחה, הכונה למנוחה פנימית של חרוחת הנפש ולא בטור מלאכה לבד, ובצאת השבת חסור הרוחה הזאת (די גוטע לוינע) ולכן נפשו של אדם קצה עליו כי ירגיש בנפשו שהוא מתגודד ממצב פנימי מבלי ידע מה, כן הדבר באמת וכל שומר שבת כדת יעיד על אמתות; ואם תאמר אמאי לא מברכין אבשמים כשחל יו"ט במוצאי שבת? משום דכיון דביו"ט יש לו מאכלים טובים וחשובים מיישב דעתו ממילא בלא ריח בשמים (תוס' ביצה ל"ג ד"ה כי הוינן) וזה שאין מברכין על הבשמים במוצאי יום כפור המעם משום שאין ביו"כ ופש יתירה כפני התענית (כלבו) ועיי' מג"א תרכ"ד וט"ז שם לענין יו"ט כשחל בשבת.

ג .

הנשים נוהגות שלא למעום מיין של הברלה * ולמה נוהגות את הכוס כ"כ מלא עד ששופכין היין לארץ.

המעם כתב השל"ה בהלכות שבת וז"ל: כבר ידעת מה שאמרו חז"ל

הערה: * .הנה אל ישועתי הפסוקים האלה אינם מוזכרים אצל הקדמונים ואינם נמצאים בסדורי הספרדים ומנהג אחרון הוא לסימן טוב, ובמחזור רומי יש

נוסחא אחרת (עיין סדר עבודת ישראל 311).

בסדר העין שחמא אדם הראשון ואכל מעץ הדעת וגפן דייתה ואמרו:
מלמד שחמא ענבים ונתנה לו, וכנגד זה בא לאשה דם נדות יסוד הוזהבא
שהטיל הנחש בחוה, ולפי שגרמה להיות נבדל מאדם ע"י היין (מצד נדותה)
אין הנשים טועמות היין של הבדלה עכ"ל, ואם תאמר מדוע ולמה טועמין
מין של קידוש? הבאור הנכון לזה ע"י בסדור רשב"ן מהרב הגאון אב"ד
דקארצאג והגלילות (*) וכל השוטה מין הבדלה הרי היא כאלו עברה
על נדותה חלילה, ומה שנותנים מכוס ההבדלה על העינים הובא הטעם
פדר"א פ"ב, ומה שעושים הכוס כל כך מלא יין עד ששופכין היין לארץ
משום דאיתא בב"ר כל בית דלא אשתפיק ביה יינא במוצ"ש כמ"א לית
ביה סימן ברכה, וכן איתא בגמרא (עירובין ס"ה) כל בית שלא נשפך בו
יין כמים אין בו סימן ברכה, ועושים כך לסימן טוב בהתחלת השבוע (**).

נר.

מדוע ולמה סעודת מלוה מלכה במוצאי שבת קוראים; דא
היא סעודתא דדוד מלכא הלא כוונת הסעודה במוצ"ש לכבוד
השבת (אוי"ח סי"ט) ומה שייכות יש לסעודת מוצ"ש עם מלכנו
דוד?

הט"ז לפי שמלכנו דוד התפלל הודיענו ד' קצי והקב"ה אמר לו בשבת
תמות, ולכן אם עבר השבת היה מלכנו דוד וכל בני ביתו בשמחה
רבה ועשו סעודה גדולה בכל מוצאי שבת ובלתי ספק כל בני ישראל
שמחו עמו ואז היה מורגל בקיהם לקרא את סעודת מוצ"ש דא היא
סעודת מלכנו דוד, ועל כן עוד היום אנו נוהגים לקרא סעודה זאת על שם
מלכנו דוד, ודוד מלך ישראל חי וקום.

הערה: (*) לא ישתה מהכוס ויתן לחברו מפני סכנות נפשות (אוי"ח ק"ע) וכתב
הט"ז שם לאמר: אני ראיתי בצוואת ר"א הגדול שמוהיר מאד שלא לשתות
ממה ששייר חברו כי שמא יש לו חילי בגופו ויצא הרוח מפיו לאותו שומר ע"ש.
הערה: (**) המבדיל שבמירות מוצ"ש אינו שוה, יש מחזירים שהנוכח כספנו וזרעינו
ויש סדורים שנדפס בהם זרעינו תחלה הח"ס או"ח תשובה ס"ז (ומביאו
תולדות אסתר) כתב לאמר זרעינו תחלה כדקפיד משה רבינו ע"ה על בני גוי ובני
ראובן שהקדימו גדרות צאן לטפס, ובעל סדור ומנהגים מביא שיש לומר כספנו
וזרעינו עפ"י מה שכתב הוזהר שארץ ישראל לבדה נשתבחה ברבתי עם משום
שהיא ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, ועיקר ברכת הזרע הוא כשהפ נסה
מצויה אבל אנו בגלות המר הזה שכל יום קללותינו מרובה מיום שלפנינו נכון לפי
זה להקדים כספו לזרעינו;

שואפים עשן־טבק (רייכערין) במוצאי שבת קודם הבדלה.
מקור ההיתר הוא בחשובת גנת ורדים (1) כלל ג' סי' כ"ה, והטעם משום
דלאו מלאכה היא ועיו' בפרח שושן סי' ב' והובא בבאה"ט או"ח
רצ"ט, אם מותר להדליק שפופרת של מאבאק מנר של חלב עיי' בפתחי
תשובה יו"ד צ"ב מה שכתב.

סימן עב.

מערכת אות א'

א

חובה להברות את האבל.

כעידה הראשונה אחר הקבורה אין לאכול משלו ואפילו שתיית קאפפצ'
או מהעע אסור (קיצור שו"ע סי' קצ"ו ומביאו שדי חמד מערכת או'
אות ק') דהא אמר הקב"ה ליחזקאל (כ"ד) ולחם אנשים לא תאכל,
הטעם משום כי המצפה לשלחן חבירו עולם חשך בעדו ונסתלק אורו, והאבל
עולם חשך בעדו ובעד קרובו (תולדות יצחק) הבראה מלשון המקרא:
להברות את דוד (ש"ב ג'), רבה ורב יוסף החליפו סעודתם באבלותם
כדי שלא יאכלו משלהם (מו"ק כ"ז) ומצות הבראה היתה מלפנים בישראל
עד מסירת נפש ודרשו במד"ש (איכה ד') ידי נשים רחמניות בשלך
ילדיהן היה בנה של שכנתה מת והיה לה גלוםקין אחר (חלה אחת) וכו'
נוטלתו מפי בעלה ומפי בנה והולכת ומברת שכנתה ומנחמת אותה
והעלה עליהן הקב"ה כאלו בשלו ילדיהן היו לברות למו בשבר בת
עמי, וסעודת הבראה אינו אלא ביום ראשון וסעודה אחת וכשנקבר ביום
התענית אין צריך להברות בלילה אלא שנהגו ההמון מעצמם כשנקבר
ביום ולא היה שהות להברות ביום דמברין בלילה ואין למחות בידם
כיון דאין בזה צד איסור, וסעודת הבראה היא בבצים לרמז לתחיה
כאפרוחים הנוצרים מביצה או בדבר העגול לסימן שהעולם גלגל החזור
הוא ; ואם לא הביאו השכנים סעודת הבראה מותר לאבל לאכול משלו
ואשה שאירעה אבלה אין לאנשים להברותה משום הרגל עבירה (בויטא

אוצר כל מנהגי ישראל

באבל רבת) אבל נשים מברין אותה (הרא"ש סוף מועד קטן), ובשרב פסח אין מברין כדי שיאכל מצה לתיאבון, ובחנה"מ וחנוכה ופורים מברין וסעודת הבראה אם היא מדאורייתא עיי' שדי חמד בקונטרס הכללים מערכת ס' אות נ"ג.

ב.

נוהגים להתפלל בבית האבל.

הטעם לפי שמיצינו (שבת דף קנ"ד) דאמר ר' יהודה מת שאין לו מנחמים באים עשרה בני אדם יושבים במקומו ואמרינן נמו בגמרא שהוא דשכיב בטבחותא דרב דלא הוה ליה מנחמים, חד יומא הוה מבניף רב יהודה עשרה בני אדם ואזיל ויתוב אדוכתיה לבתר שבעה יומין אתחזי ליה בהלמא וא"ל תנוח דעתך שהנחת את דעתי (מצבר יבק *) המתפללים בבית האבל בחול אין אומרים ואני זאת בריתי אלא הפסוק ובא לציון ומדלג הפסוק ואני זאת בריתי ומתחיל ואתה קדוש שלא לבתוח

הערה: *) אם האבל בכפר קטן ואין שם רק מנין מצומצם אין לבטל מנין במקומו הקבוע בביהכנ"ס כדי להתפלל בבית האבל רק ילף האבל לביהכנ"ס, ובמקום שאין מנין קבוע בביהכנ"ס בתמידות נכון שילכו לבית האבל להתפלל במקום שנפטר (תוס' חיים), אבל אסור להתפלל לפני התיבה ביום כפור (מחצית השקל סי' תקפ"א) ועיי' נודע ביהודה קמ"א תשובה ל"ב, ובימי הסליחות אפילו זכור ברית ער"ה רשאי להתפלל לפני התיבה וכן בעשרת ימי תשובה מותר, ובר"ח כתב מהרי"ל שלא יעבר לפני התיבה בעת הלל דאז הקהל בשמחה כמו בשבתות ויו"ט, וכן בחנוכה אל יתפלל האבל לפני התיבה, וכן נוהגים, בבית האבל אומרים "תתקבל" ואפילו האבל הוא הש"ץ יאמר תתקבל, כי לדעת בעל חומת ירושלים אינו דומה לט"ב וכן דעת מהר"ם שיק בתשובה ליו"ד סי' שע"י, ובט"ב גופא מה שאנו נוהגין שלא לומר תתקבל משום דכתיב "שתם תפלת", הקשה הגאון מהר"ם שיק בתשובה ליו"ד סי' ש"ע: וכי משום דכתיב שתם תפלת לא נתפלל כלל, והרי אנו מתפללין כל התפלות כמו בשאר ימים ומבקשים כל צרכינו אפילו בתשעה באב, ועוד שאנו אומרים יהיו לרצון אמרי פי, ומה בין יהיו לרצון לתתקבל צלותהון? עיי"ש שרוצה ליישב בדוחק, אמנם מצאתי בתולדות מנחם אות י"ב בסדור המנהגים טעם נכון שאין אומרים תתקבל בט"ב, משום דכתב באו"ח סי' תקנ"ה שאנו נוהגים שלא להניח תפילין בט"ב בשחרית ולא טלית משום אבילות עיי"ש במג"א, ובמנחה מניחין טלית ותפילין וא"כ תפלת שחרית בט"ב הוא התחלת התפלה ותפלת מנחה הוא הגמר והתשלום במצות ציצית, תפילין ותפלה, ומעתה לפי זה האיקף יאמר בשחרית אחר התפלה תתקבל צלותהון אם עוד לא התפלל כדמחייב מדאורייתא ומקור לאמירת תתקבל בקדיש הוא במדרש ילקוט תהלים סי' תרע"ט.

פה לשמן כי נראה כאלו כורתין ברית לאבילות (עיי' מאה שערים הלכות אבילות צד ע"ג *).

ג.

המנהג לכסות המראות (שפיגעל) בשבעה ימי אבילות.

הטעם משום שלא יתלבש הרוח בדיוקנא כי אז יש להרוח יותר מקום להתדבק בו וינזק ויתר באור נכון עיי' בספר יערות דבש ח"א.

ד.

גוהגים שלא לקחת מבית האבל מאומה כל ימי משך ו' האבילות.

הטעם מזה משום שרוח רעה שורה עליהם כל ו' ימים (אליהו רבה 1) על או"ח והובא בחדושי רעק"א 2) (ביו"ד סי' שע"ו), לפי הנראה הרואה טעם זה ישתומם ויאמר לאמר: מי מטהר הכלים מן אותו רוח הטומאה? לכן לפי השכל החקדה זו יסודה עפ"י המוסר ובנוי על מאמרם בטעבת שמחות פ"ט: מרובה גזלת המת מגזלת החי שלמת אי אפשר להשיב עיי"ש, הגם כי כוונתם שם שגזל מן הכלים שראוים ומוכנים ליתן למת, אך נכלל בזה גם שאם ארון הבית מת והמטלטלין כל זמן שלא יתחלקו בין היורשים שם בעליהם עליהם ויען כי זמן שאלה ל' יום ואחר שבעה יתחלקו המטלטלין בין היורשים *) ובקל יבא לידי שכחה והכלי ישאר ביד השואל ונשאר גזל המת ביד השואל, ומול המון אמרו טעם אחר לעורר פחד שרוח רעה שורה (וגורם מיתה) באשר ידעו שרק במעשים הללו ימצאו דבריהם מקום, וכן כתבו התוס' בכורות נ"ד ד"ה ושני, דלאו דוקא מיתה אלא סימנא בעלמא, והרב תפא"י בפרק ד' דתענית משנה ג' כתב

הערה: *) רובא שהוא אבל יכול לילך אצל החולה אף אם יש רופא אחר שלא מכל אדם יכול החולה להרפא.

1) שנת תכ"ב 1662 לספירת הנוצרים.

2) תקכ"א-תקצ"ז 1761 1837 למספרם.

הערה: **) מי שמת ומינה בצוואה 1) שלשה אנשים ליטפל בנכסי צדקה שהניח ומת אחד מהם ולא נמצא מי שיכנס במקומו השניים חייבים ליטפל בהם כאשר בתחילה (תומת ישרים סי' ט"ו).

1) צוואה הנעשית בערכאות של גוים בהיותו בריא ובלי שום קנין פסולה (מהרר"ם בפ"א ומביאו פחד יצחק אות צ"ו).

שלשון מיתה ר"ל חולשא בעלמא, ומיתה הוא דרך הפלגה כמו שכתב הריב"ש בס' קע"א שדרך חו"ל להפליג בהגדרת העונש כדי שישמר אדם מהכשל בהן, וכמה מאמרי חו"ל נמצאים על דרך זה, והרמב"ן בספר תורת האדם בראש שער הגמול כתב וז"ל: וכן זה שאמרו חכמים לחיים ולמיתה אינם בימים בלבד אלא כל העונשים שבעולם הזה נגעים ועוני ומיתת הבנים וכיוצא בהן כלם כינוי אותם חכמים בשם מיתה וכינוי השכר הגמול הטוב אמרוהו בלשון חיים עכ"ל.

ה.

נוהגים שבעת כלות ז' ימי אבילות הולכים בתחלה לבית שאין בו ישראל.

אין הטעם כמו שחושבין המוני עם, כי חלילה לעם ד' שכלם קדושים לעבור אף על ענף העון החמור של "לא תרצח" חלילה! ומה גם הריגת נביאי הבעל לא לצדקה תחשב לאליהו ז"ל בעיני ד' כי אל חנון ורחום ד' ואף כוונתו ולא פעולתו היתה רצויה (עיי' בבאור מלכים א' י"ט 1) גם חכמינו ז"ל מצאו דופי באליהו ז"ל ואמרו שהקב"ה בעם עליו ואמר אי אפשי בנבואתיך (עיי' רש"י שם) וכן דעת הרוד"א ז"ל: לפי שראה אליהו ז"ל שד' סר מעמו ולא בא אליו דבור ד' לא בהר הכרמל ולא אחרי זה לכן הלך בעצות נפשו בדכתיב וילך אל נפשו (ער וואר זיך זעלבסט איבערלאססען) כי לא ידע אם יהיה ד' עוד עמו להצילו עכ"ל, ובמהרש"ר רבה פ' תצא איתא על הפסוק (תהלים ג') תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי, אמר ר' יוחנן אם הרגלת לשונך לדבר באחיך שאינו בן אומתך סופך בבן אומתך תתן דופי (היה קשה לו מה הוא אחיך? ומה הוא בן אמך? ולמה הפרידו הכתוב? ולכן עשה מבן אמך בן אומתך) ועיי' אוצר השרשים שרש אמם ולאם, ומתנות כהונה שם יאמר: שאינו בן אומתך מישראל אעפ"כ נקרא אחיך שני (דברים כ"ג) לא תתעב אדומי כי אחיך הוא, ואם חו"ל נהגו כן בימיהם על אחת כמה וכמה אומות זמנינו שהם שוכנים אתנו היום מאמינים ומסכימים באחדות הבורא ית"ש שהוא יוצר ובורא לבדו את הכל וחבר ורע אין בשמים ובארץ כדאיתא (חולין י"ג) נכרים שבחו"ל לאו עובדי עבודה זרה הם ובפרט שגם המה נבראו בצלם אלהים כדאיתא בס' צדה לדרך ובתפארת ישראל (אבות פ"ג) וז"ל: מי בצלם אלהים עשה את האדם שאמר הקב"ה כן לנח וגלה יקרת האדם וכו' דמשום כך יראה

אוצר כל מנהגי ישראל

האדם להטיב לכל אפילו למי שאינו בן ברית וכ"ש שלא יגרום לו נזק לגופו ממנו וכבודו, ולא יבוזו להלבין צלם אלהים המציץ מפניו עכ"ל"ה וכן איתא בירקוט תורה (רמז תק"ד) וו"ל. אסור לרמות את בני אדם כו' אחר ישראל ואחר נכרי והמרמה את הנכרי ילכו מעותיו לממון עכ"ל, ובתלמוד איתא (גיטין ס"א) שמחויבים אנחנו ליתן צדקה בין עני ישראל ובין עני נכרי, ומרפנסים עניי נכרים (שם) ומבקרין חולי נכרים (שם). וכן איתא בס' חסידים סי' שצ"ה וו"ל, כשם שאתה צריך להיות נוהג באמונה עם ישראל כך אתה צריך להתנהג עם הנכרי ואם טעה הנכרי מעצמו תודיעהו, אסור לגנוב דעת ישראל ודעת נכרי, אל יעשה אדם עולה להנכרי (הג"ל תתפ"א תתפ"א) איש ישראל שרוצה להרוג את הנכרי החובה על ישראל אחר להלחם עם הישראל ולכנוע אותו מבא בדמים (הג"ל תתרכ"ב) ועתה אחרי כל הראיות וההוכחות האמתיות אתה הראית לדעת כי שגו העם במשפטים, רק הטעם הוא משום דאמרו חז"ל (שבת ל"ב) שמנא בתרי אומי לא שליט, דאיתא סוף ירושלמי מו"ק דאף אחר ז' ימי אבילות עדיין חשמן עומד לשמנו *

ו.

נהגו להעמיד צלוחית או קערה מלאה מים ונר דלוק אצלם כל ז' ימי אבילות.

בעל מענה (לשון 1) קורא תגר על מה שנהגו העם להעמיד קערה מלאה מים ונר דולק אצלם משך שבעה ימי האבילות וכו' מנהג אשר לא יעשה כן בישראל הוא עכ"ל, וכן הסכמת אחרונים דהגר שמו"ק יקין הוא מנהג נכון וכן כתב הוהר"פ חיי שרה כי בה (ע"י הנ"ר שמדליקין על המתים במקומו ז' הימים) אית נייחא לנשמתא ודאי אבל מה שמעמידין צלוחית עם מים ואומרים שהנשמה מובלת בה הוא מדרכי האמורי וצריך כל איש ואשה יראת ד' על פניו לבטל מנהג זה (קונטרס מצבת משה), אולם לפענ"ד הוא משום שתקנו להתפלל בבית המת, וקודם התפלה צריכין ליטול הידים כמבואר באו"ח צ"ב, והנה בביהכ"ס הוא מוכן הכיור בחצר בית הכנסת ושם נוטלין הידים, ולכן תקנו בבית האבל להכין כוס מים שירחצו הידים.

הערה: * אנשים שמחריפים את הנכרים בשעת שא"ת שלומם והנכרי סבור שאומר לו טובה הם חוטאים כי אין להם גנבת דעת גדולה מזו (ספר חסידים סי' נ"א) ועיין שדי חמד בקונטרס ההערות לחלקי הכללים סי' קי"ח.

1) מחבר מענה לשון שנת תע"ד 1614 למספרם.

והעמידו הכוס במקום מיוחד ונראה סמוך לנר הדולק כדי שיהיה מוכן לבאים, אך בארץ הזמן שכחו המעם וחשבו שגם זה הוא ענין השייך למת.

ו.

אבל משנה מקומו בבית הכנסת.

המקור מזה הוא בש"ס מו"ק כ"ב, בחכם שמת והובא להלכה ביו"ד סי' שד"ם, ומשם מבואר שתכלית התקנה משנוי מקום הוא לעורר עצב בלב התלמידים ששמעו הלכה ותורה מפי החכם שמת, אמנם יש גם מעם שני לשנוי המקום והוא תקנת חכמים כדי לזכות את בני העיר במצות גמילות חסדים, וכן מפורש בטור יו"ד שע"ג עיי"ש, לכן לפי המעם השני הרב דמתא אשר כלם כקרוביו וכל בני העיר יודעים אם הוא בצער אינו צריך לשנות מקומו כן נראה לי לפי קט שכל"י. הנהגת אבילות ישנה עד מאד והיתה מצוה חמורה בעיני העם, וגם הורדוס אשר כפר בתורת ד' ואת מצותיו הפר עשה על אחיו האבל הנהוג אף כי היה נחפו לרדת מצרימה, (דרכי המשנה מהרב זכריה פראנקצל)

ז.

אבל אסור בגיהוץ ותספורת כל שלשים יום.

בגמרא (מו"ק דף כ"ו) איתא: שלשה ימים לבכי ושבעה להספד ושלשים לגיהוץ ותספורת מכאן ואילך אמר הקב"ה אי אתם רחמנים בו יותר ממני, והמעם שגבלו חז"ל ונתנו שיעורין לאבילות נוכל לבאר משום כי אין מיתה גמורה מחלשט בפעם אחת, ולא תכף כשנראה כי ימות המת נשפוט כי לא נשאר שום התקשרות בין הגוף והנפש, אבל לאשר היו שני רעים אהובים קשורים בקשר אמיץ בחייהם לכן גם במות לא קל מהרה יפרדו, ועוד נשאר הרבה מעניני חלקי הנפש בגוף וגם מהגוף בנפש, ואף לאט לאט יפרדו יום אחר יום, פרוד אחר פרוד, עד אשר יתפרדו לגמרי באין שום ענין מקשרם קשר מה, ואז תהיה הנפש דבר הדומה בפני עצמו בשמי הנפשות, וכבר ידוע דעת חז"ל שהכוכבים וגלגלי ההקפה פועלים ביסודות הארבעה והתמוגותם אשר בסבתם יתהווה כל הוה וגם יפסד וישוב ואין, וההפסד והשחתת ההרכבה אל הפרוד הגמור לא יבואו פתאום ביום המות, אבל מעט מעט מיום ליום ומחדש לחדש עד בואם אל קצם קצה הפרוד הגמור, ולעומתם, חלקו חז"ל את המדרגת האבילות, עפי' הזמנים האלה האחרונים בהקפות הכוכבים והגלגלים הפועלים כן יגרל גם ההפסד והפרוד עת אחר עת, וכל אשר ירבו ההקפים

האלה לעבור על המת כן יגדל גם ההפסד ובטול ההרכבה וימעיט היחש והערך שבין גוף והנפש, וכן גם היחש שבין המת לקרוביו ולפיהן ימעיט גם אבלם עליו עד שישוב הגוף לעפר, ואז יבטל הקשר לגמרי שבינו לקרוביו וגם אז יתבטל האבל לגמרי, כי אין מתאבלין על עפר ואפר, לזאת כל עוד שלא עבר עליו הקף יום אחד לא נשרשה בו המיתה ולא התחיל הפסד ההרכבה והפסק יחולשו עם נפשו ועם קרוביו, יען שבטלו רק הרגשותיו ותנועותיו הגליות, אבל קשורו עם נפשו משפחתו שעדנו חזק וכאב אבליו גדול ביותר ואז נוהגות האנינות שהוא המדרגה היותר גדולה באבילות, והיא כמו שנימין ותמהון הבאים לאדם על מקרה רע פתאומי, שרעיונותיו מבולבלים ופרועים למרבה, עד אשר יעבור עליו הקף יום אחד המסבב התחלת הפסד ההרכבה, והמות עושה מעשהו בפנימות הגוף להשקיע ההרגשות עוד יותר, ובשיעור הזה נפסק גם הקשר שבינו לאביליו, וירגיע התמהון ובלבול הרעיונות, ונפסקה האנינות; עברו עליו שלשה ימים לא הוחזק בחזקת מת גמור כדאיתא במשנה שמחות פ"ח לפקוד על הקברות שלשה ימים וכאשר גם בזמנינו יאמרו כן חכמי הרופאים ולכן נוהג הבכ"ג ימים כי הבכ"ג והצעקה הוא בקשת עזר לדבר שאולי עוד יתכן העזר, ובעבור הג' ימים שכבר עברו שלשה הקפים בהפסד ההרכבה והבדילו עוד יותר עניני הנפש מהגוף, נתק עוד יותר הקשר שבינו לקרוביו ונודע בבירור ששכב ולא יוסיף לקום אז בטל גם הבכ"ג שהיא מדרגה השנייה באבילות, כי בדבר שנודע שאפט העזר, הצעקה והבכ"ג מגונים, ונשאר לאביליו רק להזכירו לשבח ולספרו לפרסם ענינו וזאת המדרגה השלישית שבאבילות, ותנהג עד עבור עליו הקף קטן שלם שהוא הקף שבועי, הפועל הרבה בהתחלת הרקבון ופרוד היסודות ונבדלה הנפש מן הגוף הבדל רב, ונתק עוד יותר הקשר שבינו לקרוביו, אז ראוי לבטל גם ההספד, כי כבר נשתנה זה הנפסד ממי שיכוון אליו הסופד, להיות שנשאר עוד בלב קרוביו רק צער וגעגועים בדרך המצטער על דבר יקר שאבד, ראוי שינהגו במניעות השמחה וגיהוץ ותספורת בדרך המצטער שלא תערב עליו שמחה, ולא הקשוי והעדרון, וזאת היא המדרגה הרביעית שבאבילות, וכה ירבו יום יום ההפסד ופרוד, בזמן חדש ימים זמן הקף גדול, הקף חדשי המולי, ואז כבר נפסדה ההרכבה הפסד רב מאד ונבדלה הנפש הבדל גדול, ובשיעור הזה נתרופף גם הקשר שבינו לבין קרוביו רפיון גדול, ויפסקו גם העגועים, ומאז מותר גם בשמחה גיהוץ ותספורת, כי נשאר לקרוביו רק הזכר לבד, מכבים לערך הקשור והדבק הדק הנשאר עוד בין הגוף והנפש, ולכן על אב ואם ורבו שלמדו תורה, ואב"ד ונשיא מחוייב גם הדבק הדק והזכר החלוש הזה לנהוג עוד עניני אבילות מפני הכבוד והתועלת שקבלו האבלים

מהם, עד תום שנים עשר חדש, שאז כבר נגמר הקף שנה, הקף גדול ושלם בכל שנים עשר מולדות, ונחגגה החפסד בשיעור גדול כל כך עד שנבדל הנפש מן הגוף הבדל גמור, ואז אבד גם הזכר והיה כלל היה, כי לא יעשה שום רושם עוד בלב, ובוה יבין הקורא הנחמד! מה שאמרו חז"ל (עדות פ"ב) משפט רשעים בגהינם י"ב חדש, כי אז יבוא הפרוד הגמור מבלי נשאר עוד שום דבר מחבר בין הנפש והגוף, והדברים נכונים ומוזקקים בכור לזהב; ובספר נשמת חיים להרב המולד ר' מנשה בן ישראל בפרק כ"ט ח"ש תמצא טעמים רבים, ועיי' בזהר ויקהל דף ר"ט טה שכתב, ובלהם הפנימי ס' שע"ה כתוב וז"ל: א ב ל נטריקון, א אב, אמ, את, אחות, אשה, ב בן, בת, ל ל' יום, שצריך כל אחד מהם להתאבל שלשים יום עב"ל, וכן כתוב בפ' תצא ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים ובתנא דבי אליהו ח"א פ"ד כתב, אל ירבה אדם כבי ומספר על מיתו ולא יגון ואנחה אלא שלשים לגיהוק ותספורת ולשאר דברים אחרים, וכל הבוכה מכאן ואילך כאלו חובל בעצמו והרי זה מתחייב בגפשו שנאמר אל תבכו לבית ואל תנדרו לו וגו' (ירמיה כ"ב) אמר הקב"ה: אין אתם מרחמים עליו יותר ממני וכו' ע"ש, ועיי' בגמרא מו"ק כ"ה ובן מיתת משה רבינו כתיב ויבכו בני ישראל את משה בערבות מוא שלשים יום (דברים ל"ד) וכן צוה רבי קודם פטירתו כדאיתא בתובות דף ק"ג, ועיין עוד מזה בבעל העקדה (1) שער נ"ט.

ט.

אבלים בדור חדש לובשים שחורים על מת כל י"ב חדש

בספר לשון חכמים ומהר"ץ גאות מביאים מנהג זה מדאמר להו ר' ינאי לבריה בני אל תקברוני לא בכלים לבנים ולא בשחורים, לבנים לא, שמה לא אוכה ואחיה כחתן בין האבלים, שחורים לא, שמה אוכה ואחיה כאבל בין חתנים (שבת קי"ד), וכן נראה בפ"ד דיומא ת"ר אותה שנה שמת בה שמעון הצדיק אמר לחכמים לשנה זו הוא מת מפני שבכל יום כפור בו והיה לבוש לבנים ואותה שנה נודמן לו לבוש שחורים ועטוף שחורים, והרא"ש כתב וכל מקום ומקום יעשה כפי מנהגו, אכן עתה בזמנינו נראה לי שאסור ללבוש שחורים מפני כמה טעמים, ולתפור על בית היר של בגדיהם חתיכה מבגד שחור להראות בזה שהוא אבל מכושר הדבר מאד, ויש דעה שהוא אסור משום ובחקותיהם לא תלכו.

(1) בעל העקדה נולד בספרד בערך שנת ק"ף 1420 ומת בנאפולי בשנת רנ"ד 1494 למספרם.

סימן עג.

בר מינן

א.

מעצמין עיניו של מת אחר יציאת הנפש, ואין עושים קשר בחוטין שתוצרים בהם התכריכים *).

פשוטו הוא משום כבוד המת כמו לסוחטין גם את פיו וכדאיתא במסכת שבת קושרין את הלחי של מת שהי' פיו הולך ונפתח קושרין את לחיו כדי שלא יפתח פיו יותר; אמנם יש גם כן סמך לזה מן התורה שנאמר: ויוסף ישית ידו על עיניו (בראשית מ"ו) והוא רמז לתחיית המתים, ונוהגים שהבנים דוקא עושין זאת, כי כל האיש הרוצה לראות מאומה צריך לפקוח עיניו והלא אי אפשר לפקוח אם לא היו סגורות מקודם, לכן מעצמין עיניו ואינו רואה עוד פני עולם הזה ואח"כ כאשר יקים לתחיה יפקח עיניו כמקדם וכן הוא בזהר פרשת שלח דף קס"ט, ולפי הנראה המנהג הזה ישן נושן הוא ועיי' במשנה שבת קנ"א: אין מעצמין את המת בשבת וכל המעמק עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים, והמעם כתב בערך מלין דף מ"ז ומביאו תולדות מנחם, עפ"י מה שכתוב בגמרא תמיד סוף פרק רביעי באלכסנדר מוקדון משל יקר מזה, מגלגלת אדם שנתנו לו החכמים היושבים בג"ע, והיה כבוד משקלו על כל כסף וזהב אשר צבר אלכסנדר, ואמרו לו המעם בעבור עיני הגלגלת אשר לא תשבענה והראו לו איך יקל מכבדו מאד אחרי נתנו על עיניו מעט עפר, וזה כי עפר מת ישקיש כל תשוקת אדם, גם אהבתו גם תאוותו פכר אבדה, וזוה בא המנהג לעצם עיניו של מת תכף אחר מותו, ובעבור שלא יחשוב בזה כמו בזיון למת, כאלו מראים לו שהיה בעל חמדה בחייו, עושים זה הבנים או הקרובים היותר אהובים לו, לאמר: כל תשוקתו עד כה היתה אליהם ואל מותם, והם לבדם אחרית כל חמדותיו, לכן הם סוגרים את עיניו, ובעבור כי יוסף היה ליעקב בן זקונים ואותו אהב מכל בניו לכן הבטיח הקב"ה ליעקב כי יוסף ישית ידו על עיניו, ובזהר ויחי דף ה"ב נראה שראוי לבן ליגרע עפר על עיני דאבוי כד אתקבר, ואם יש לו עפר ארץ

הערה * מלבדו המת אפילו קשורים בו בשעת מיתה לא נאסרו ולא נשמע מעולם מי שאוסר ואף התכשיטין של כסף וזהב ומרגליות וכדומה דאפילו קשורים בו או קלועים בשעת מיתה יש להחיר אותם בלבישתם ולא להשחית ממונם של ישראל (בכור שור בחידושו למס' צ"ז כ"ט ומביאו סי' תיו יהושע).

ישראל יתור טוב, בסוד כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יתנו יתהלים ק"ב ואיתא בירושלמי דבבליאים ובפ' הנושא א"ר אליעזר לר' נתן קריא כיון שמגיעים לארץ היו נוטלים גוש עפר ומניזין על ארונו דכתיב וכפר אדמתו עמו (דברים ל"ב) ע"כ, ועל זה כתב הגה"מ בסוף פ"ה מהל' מלכים ומלחמות וז"ל: מכאן נראה סמך למה שנהגו להניח עפר מארץ ישראל על המתים אף על גב דהאי דירושלמי איירי בא"י עכ"ל, וכן איתא בד"מ ביו"ד סי' שט"ג ובהגהת שו"ע שם בשם הא"ז, ריש נוהגים לתת מעפר ארץ ישראל בקבר ויש למנהג הזה על מה שיוסמכו (מדרש תנחומא פי' ויחי) וניהגים שלא לעשות קשר בחוטין שתופרין בהם בגדי המת, הטעם איתא ברקח יען דתקנת המת בקבר הוא שיתפרדו כל חלקי גופו וישוב לעפרו ואז הדין כסתלק ממנו לכן אין עושים קשר, לסימן זה שלא יהיה בו שום קשר ולעשות פועל בדמיון שיתקים בחיוב (*). ומה שמתהרין את המת כתב הכפר חסידים כל עומת שבא בן ילף כשנולד רוחצים אותו ובשבת רוחצים אותו והתשב"ץ כתב טעם אחר, כתב הרקח בשם צ"אין המת מן הבית יש ליתור שלא יצא אדם ראשון (**).

הערה: (*) מה שאומרים למת קודם שיתנו עפר על קברו «מיר זאגין אייך אָב פון צללע הברהים» נמי מהאי טעמא דאמרינן גבי חוטי בגדי המת שאין עושין קשר סי' ס"ט. בגמרא ע"ז דף י' כי שכיב אנטונינוס אמר רבי נתפרדה חבילה ע"ז כתב עץ יוסף ועל עין יעקב שם) ואפשר שהוא ע"ד שנוהגים שאומר השמש למת «כל אנשי וחבורות שאתה היית נמנה עמדם נפרדו ממך ואין לך מהיום עוד עמהם התחברות».

הערה. (**). לשרוף את דמת ולגנוז או לשמור עפרו בצנצנת תחת לקבור את גויתו באדמה אסור לעשות כן וגזרו שלא להתעסק במת שנשרף ולא להספידו וגם לא להניח לקבור את אפרו בבית הקברות של יהודים (עיי' סי' חיי עולם לר"מ לערנער הרב באלטונא) וראיות נגד שרפת דמתים כצינו בתלמוד כי נוהגים. הוי' מאד לקבור את המת ולא היו רשאים לשורפו והתירו גם בשנת להציל את המת מפני הדליקה (שבת מ"ג ומ"ד) ומצינו שהיו מסכנים את עצמם בעת הוצאת דמת ממקום למקום כמו מהו"ל לא"י, ואם איתא דשרפה שרי בודאן היו שורפים את דמת במקומו ויכלו להוציא את האפר בלי סכנה (עיי' מו"ק כ"ב) וכן בכ"ג ונזיר אין מטמאין לקרוביהן אלא במת מצוה (נזיר מ"ג) ואם איתא דשרפה שרי אמאי נגעו את דמת לקבורו ולא שרפוהו במקומו במערכת עצים מסביב למען לא יטמאו בו? ויש עוד ראיות חזקות לאיסור מלבד ראיות מתנ"ך, דברים כ"א, ירמיה כ"ב, כ"ט, ומה שאמר הנביא לצדקיה «בשלוש תמות ובשרפות אבותיך המלכים וגו' ישרפו לך וגו'» (ירמיה ל"ד) ברור הוא כי השרפה הזאת לא היתה שרפת הגוף כי אם כלי תשמישן משום כבודם (עיי' ע"ז י"א) והרמזין הזה כשריפת המתים הכה ערש בלב רבים מהכמי העמים ובפרט הרומאים והפצם ליסד חברות להפיץ את הוצה הזאת בין הדמיון, באמרו כי המתים הקבורים

נוהגים לשפוף המים השאובים שבשכונת המת.

כ"י ביו"ד סי' של"ט הביא בשם הכלבו שני טעמים, א) שידעו הכל שיש מקרה מות ולא יהיה מודיע בפה משום מוציא דבה, וי"א הטעם לפי שמלאך המות מטיל טיפת סם המות במים ע"כ, וטעם זה מובא בט"ו שם ובש"ך (1) וכן משמע במרדכי בפסחים פ' כל שעה ומביאו האגור וכן כתוב בתשב"ץ (2) והנה יש כמה נפ"מ בין הטעמים, דאם משום מוציא דבה לא צריך במת נפל לשפוף המים כי מה מוציא דבה יש בנפל שאין לב האב דוח עליו כמבואר בנדה כ"ג, גם אם הובא מת ממקום אחר לבית אין צריך לשפוף המים לטעם שמטיל טיפת סם המלאך המות, ואם משום מוציא דבה צריך לשפוף, עוד יש נפ"מ דאם משום מוציא דבה די בהיכר בעלמא לשפוף מעט מן המים ולא כל המים שבבית אבל מטעם סכנה חמירא ככנתא ולדינא ודאי אין הכרעה בין הטעמים איוו היא עיקר כי לא באנו בסודם ויש לחוש לספק סכנה דחמירא סכנתא מאיסורא (כרם שלמה חיו"ד סי' של"ט) ואפילו לרחוק פניו ידיו ורגליו ולכבם בגדיו אסור לטעם השני של הש"ך וכן כשמת שכן בן עם אחר בית שבחצר ישראל מביא הפתחי תשובה חיו"ד סי' של"ט שיש להחמיר ולשפוף המים וכתב שם בשם תשובת שמש צדקה חיו"ד סי' ל"ו דהמנהג שאין שופכין בשבת חרא דטעם הראשון שכתב הש"ך לשפיכת המים עיקר ולזה בשבת לא ישפכו כדי שלא יתעצבו השומעים ויתבטלו מעונג שבת ואף לטעם השני קיבל מרביתו שבשבת אין משפשף כבינו במים, ונראה דלמוצאי שבת קדש יש לשפוף מטעם הראשון שכתב הש"ך עכ"ל, ושיעור שכונה היינו שלשה בתים, כמו שכתב המ"ו בשם תוספות כתובות דף כ"ח וכדאמרין בכנסת ע"ו דף כ"א דאין שכונה פחותה משלשה בתים, ורמז לשפיכת המים כתב באר הגולה ביו"ד סי' של"ט מדכתיב ותמת שם ברים ותקבר שם, ולא היה מים לעדה (במדבר כ') כי כלם שפכו מימיהם, וכן הוא באמרי נועם פ' ל"ח, וכן שופכין המים אפילו שמת ילד בתוך שלשים ללדתו, וכן עיקר, וכן נמי כשמת שאינו בן ברית שופכין המים דחמירא ככנת (פתחי תשובה סי' של"ט *).

יסבו מחלות שונות בין החיים, אמנם הבל יהמיון ודבר אלהים „כיקבר תקברנו" יקום לעולם.

(1) ש"ך נולד בעיר ווילנא בשנת שפ"ב (1621) ומת בעיר האלעשוי במדינת מזהרין א' אד"ר תכ"ב 1662 למספרם.

(2) תשב"ץ תלמיד רבינו מאיר רוטינבורג.

הערה: * אסור לאכול אפילו אכילת עראי ולשתות אפילו מים בפני המת וכן אסור

ובני שמת לו מת בשכונתו ולא ידע מזה וביטל עם המים אף בחול מותר
בריעבד ודלא כאחרונים המהמירים (ארחות חיים סי' רמ"ב).

ג.

מדוע משימין המת על הקרקע.

הטעם משום כי קרקע עולם אינו מקבל טומאת מת ולא טומאת מדרס
ואם יניחו המת בכמה או על השלחן וכלים הראויים לקבל טומאה
ב"ט שידרסו ויחזיקו בו הרוחות כי אין המטה מפלה למת, וזה שמשמין
המת על הקרקע ברגליו אל הפתח לרמוז כי מוכן לצאת מן הפתח הזה
אל מקום מנוחתו ובוה מציל כל הפתחים מתורת טומאה (מעבר יבק).

ד.

הטעם שהספדן אינו לובש מלית בעת שמספיד.

משום שבשמה לובשים לבנים כדאיתא בתענית דף כ"א, ולסימן אבילות
אינם לובשים המלית שהיא לבנה.

ה.

מבקשים מחילה מהמת, ומונעים לצאת נשים לבית הקברות
אחר המטה * ומדוע נותנים עפר ארץ ישראל על המת? ולמה
משימין את גוף המת בארון, ומדוע נותנים עפר א"י על המת?
הוא בגמרא ובירושלמי פרק ב' דיומא אי מיית צריך למיזל ומפייסין
על קברו למימר ליה: סרחין עלך, ובמסכת יומא דף פ"ג, כל המבקש
מיטו מחבירו כו' אם מת מביא עשרה בני אדם ומעמידם על קברו ואומר

לעשן טיטון או לשאוף אבק טבק הנחזירים (שרי חמד אות קט"ז מערכת אבילות 1)
הערה: *) מומר שרצה לישא בכתף מטת אחיו ישראל כשר מותר מפני חשש
איבה ושנאה, ואם רצה איזה מין ליגע במטת אדם גדול דאין גוערין בו,
ואיני ראוי מיעקב אבינו שצויה לבניו שלא ישאו מטתו מצרי וכי' דיעקב בחיר שבאבות
שאני, ולא לגעור בהדיוט הקרב לישא מטת אדם גדול וגם שמא יוציא קטטה, אבל
בעסק המת יש חילוק בין אם יהיה ע"י ישראל לאם יהיה ע"י נכרני (בסו חיים ביד
סי' קכ"ה אות ס"ג).

(1) בעל שדה חמד (הר"י חיים חזקיה די מורינו) נולד בירושלים בשנת תקצ"ג 1833
נפ' בחברון כ"ד כסלו תרס"ה 1905 למספרם.

הטאתי כו' ע"ש, ומרדכי שם סי' תשנ"ד כתב: ונהגו רבותינו ואמרו שתקנת קדמונינו וחרם שלא להוציא שם רע על המתים שהם שוכני עפר, ורבים תמהו בזה ראו על ככה? ולא דבר ריק הוא מהם, כי באנו להגדה דמדרש תנחומא פ' ואתחנן: אמר משה לפני הקב"ה: כל הכעס הזה עלי למה? א"ל אתה אמרת כו' לא ד' שלחני (במדבר ט"ז) (ופירש בגדי ישע דזה היה חטא דאם לא היה נעשה נס של בליעת הארץ היה גורם לכפור בכל התורה, כי היו אומרים שכל המצות בדה משה מלבו ולא די שלחו) והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים הטאים (שם ל"ב) וכי אברהם יצחק ויעקב חוטאים היו שאמרת לבניהם כן? וכו' ע"ש, וכן פסקינן באו"ח סי' תר"ו ועיי' עוד בחו"מ סי' ת"כ בהרמ"א ובבאה"ג שם ובאו"ח סי' תר"נ, וכן הוא במהרי"ל בלקוטי דינים וז"ל: כס' יומא דף כ"ב איתא: בן שנה שאול במלכו א"ר הונא כבן שנה בלא טעם חטא, מתקיף לה רב נחמן בר יצחק ואימא כבן שנה המלכלך בטיט ובצואה? והדר מסיק שם שביקש ממנו מחילה כו' ושאל החליף עולמו כבר כמה שנים קודם שחרפו רב נחמן מ"מ מבקש מחילה עכ"ל, והכל מטעם דמדור הנפש בחצר מות, דהיינו באויר שכנגד הקבר וע"כ יש לגוף קצת חיות בקבר ולכן מצינו בהרבה מקומות שמכונה גוף האדם נפש כענין שכתוב נפש כי תחטא (ויקרא ד') והלא הנפש אינו חוטא, אלא ביאורו על הגוף) דאם לא כן איך יודיעו למתים צער חיים, ומה תועיל התפלה בבית הקברות אם לא ישהא בקבר חיות מה, ולכן אמר רב (שבת קנ"ג) אחים בהםפידא, דהתם קאימנא, עוד אמרו במדרש קהלת ובירושלמי פרק אין מעמידין, שהמת יודע ושומע קלוסו כמתוך החלום, ובגמרא שבת קנ"ב: כל שאומרים בפני המת יודע עד שיסתום הגולל וחר אמר עד שיתעבל הבשר, ועיי' עוד בברכות דף י"ח במעשה דשתי אחיות וכו' ועיי' בזהר דף רכ"ה ובמבואר בארובה בזהר תרומה דף קמ"א ודף קמ"ב, מכל זה נשמע הנפש המת יודעת מה שנאמר על המת, ולכן צריכין לבקש ממנו מחילה אולי נעשה מה שלא כשורה ושלא לכבודו: ויש למנוע מלצאת נשים לבית הקברות אחר המטה (יו"ד שני"ט) ומקורו מזהר ויקהל, הטעם משום שבעת ההספד והקבורה באים אנשים ונשים בערבובי' וזה דוחק את זה ויש לחוש להרהור במחשבות אסורות במקום הראוי להרהר בתשובה לזאת מה טוב שיתרחקו אז הנשים מן האנשים, ולהפחיד את ההמון נתנו טעם כמו שעלה על לבם שיתקבל ומה שנוהגים כשחוזרין מללוות את המת חולכין בדרך אחר, הטעם הוא עפ"י שאמרו חז"ל (ברכות כ"ו) אל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת מפני שמלאך המות מרקד ובא לפניהן וחרבו בידו ויש לו רשות לחבל, ומה שנותנים עפר ארץ ישראל על המת הוא מירושלמי פ"ט:

נוטלין גוש עפר ומניחין על ארנו מתכפרים עכ"ל, ומה שנוהגים באמ' יקה לשום את גוף המת בארון, הטעם כי גוף האדם נחשב לרבר קודש גם אחרי מותו מפני כי היה משכן הנשמה, חלק אלה ממש, כאשר יקדישו גם היום היהודים את מקום המקדש יען כי לפני שרתה השכינה בו לבן נהנו לשום את גוף המת בארון כמו שמוצינו ביוסף, ועי' בשל"ה דף קמ"ז שכתב לאמר: גוף האדם הוא כמו הלוחות ובמו שהדברות היו המש כנגד המש בן עשר אצבעותיו המש כנגד המש, ואותיות שבלוחות הם הנשמה ובשפרחו נשתברו הלוחות ואף שברו הלוחות הושמו בארון כן האדם יושם בארון עכ"ל, אולם הארון צריך להיות של עץ דוקא ומעוקב מפני שהתורה אמרה עפר אתה ואל עפר תשוב והיו כאלו נקבר בעפר ממש, עי' ש"ך יו"ד שם"ב, ובמדרש רבה בראשית פ' ק' איתא וז"ל: ותהא ארנו נקופה (נקובה) לארץ מפני המבול (שיבול וירקב מהרה) עי' מתנת כהונה שם, אף ורק להיות קבור בארון של ברזל או מתכות הוא איסור גמור, ומה שהמתחדשים מניחים ציצים ופרחים על ארון המת ועל הקברים לא ראינו ולא שמענו מאבות אבותינו לנהוג כן, ובלי ספק מיעוזה רבה לבטל מנהג החדש והזר המחקים בקוף על מעשה השכנים שאינם בני ברית ומאבד ממין של ישראל וזה לא נהנה וזה חסר, ומה מוב ויפה שיתנו הכסף מחיר הפרחים לעניים מרודים ולא למנות ויתומים ומב"ש לתלמוד תורה ובכות זה המת יעלה למקום מנוחתו בג"ע; אין לחצוב קבר ולהניח פתוח עד חבקר משום סכנת שימוות ח"ו בימים מעטים אחד מבני העיר (צואת ר' יהודה החסיד). ובעיר פירארה בשמת הזקן ר' שמואל ראוינה בשנת התפ"ב באו לפני הב"ד ושאלו אם חוששין לצוואת ר' יהודה החסיד והיתר לרם לחצוב אף בתנאי שאחר החציבה יכסוהו במחצלאות או בנסרים ולא יניחוהו מגילה בלי"ה, וכן נעשה (פחד יצחק אות ק' *) ועי' תוספות ביצה דף ו' ד"ה יו"ט ועי' מו"ק דף ח' פי' רבינו חננאל שם ד"ה אין הופרין (**): מניחים המת בקבר ראשו למערב

הערה: *) הראשון אשר קבר המת באדמה היה אדם הראשון דאיתא בפרקי דר"א פרק כ"ו: כשנהרג הבל (המת הראשון) ולא היה יודע אדם וחוה מה לעשות עם בנם המת וראו שנפל עורב מת ובא עורב אחר וחפר בור באדמה וטמן אותו ומה ידע אדם וחוה שמת צריך לקברו בעפר וכן עשו מה שנותנים שבט עץ שקורין (גאפאלאף) בידי המת הוא חוכא וטלולא (הכ"א ומעב"י).

הערה: **) ההורג את עצמו בעת שדעתו מיושבת עליו היינו האומר הרניני עולה לראש הגג ורואין אותו שעלה ונפל ומת (שמחות פ"ד וטור יו"ד סי' שמ"ה). והח"ס מבאר שצריכין תרתי לדון אותו כמאבד עצמו לדעת, היינו שיאמר בפנינו שנמר לעשות כן, וכשאנחנו רואים אותו בעינינו שממית את עצמו ומי שנשחטה או קטן וכן

אוצר כל מנהגי ישרון

ורגליו למזרח, הטעם מפני שהוא רמו לתחיית המתים כשיעמדו לתחיה יהי פניהם למזרח למקום שאנו מתפללים:

ו.

משימין הידים על ארון המת או על הקבר לבקש רחמים על המת :

הטעם משום דעצמות המת בארון דומין לנו כשברי לוחות שהניחו בארון, ושברי הלוחות היו ג"כ חמש כנגד חמש, וכן ידי האדם חמש כנגד חמש, לומר קיים זה מה שכתב בעשרת הדברות וגופו קדש ומכוסה כשברי הלוחות שהיה בארון (של"ה ועיי' תתם סופר ח"י י').

ז.

מדליקין הרבה נרות סביב לבר מינן כשהוא שוכב על הארץ:

הטעם לצי שכתוב כי נר מצוה ותורה אור ועל כן מסבבין בנרות לרמוז כי המצות ומעשים טובים שעשה זה והתורה שלמד ילווהו לבית ע"מו וישמרהו מכל פגע רע כדכתיב (משלי י) בהתהלכך תנחה אותך וגו' (*).

ט.

קוברים המת ביום שמת בו.

איתא מו"ק דף כ"ח ע"א דכתיב (בראשית כ"ו) "ותמת רחל ותקבר":

שכור כשהגיע לשכרותו של לוט לא נקרא המאבד עצמו לדעת (שמחות פ"ד, שדי חמד בשם כמה פוסקים); והמאבד עצמו לדעת אין מתאבלין עליו ואין מספידין אותו ולא קורעין אפילו הקרובים (רמב"ם). הבנים אומרים עליו קדיש כל י"ב חדש באין הפסד לאבילים אחרים ולפי מנהגנו אין הפסד שהכל אומרים קדיש ביחד ולקברו בתכריכין (תשובת רשב"א סי' תשס"ג), נהגו לקברו לא בשורת קברים של אחרים אלא רחוק מהם ומן הצד במקום מיוחד דומיא דנהרגין עפ"י ב"ד (סנהדרין מ"ו, מ"ז).

הערה: (*) חכם ואלוף וגאון שמת מכניסים אותו לבית המדרש ומניחים המטה במקום שהיה דורש וסופדים אותו (יו"ד שד"ם), וחכמת אדם כלל קנ"ה כתב וז"ל: ורע עלי המעשה שראו לאדונינו מרנא רבנא ושכבה"ג מחותני ר' אליהו חסיד שהיה ידוע ומפורסם לכל העולם לגאון ולחסיד ויחיד בדורו שהכניסו אותו לביהמ"ד וסעדו אותו שם ממנו למדו לעשות כן גם למי שרוצין לכבדו ועליהם נאמר ותבואו ותטמאו את מקדשי ובוראי גורמים רעה למת בזה וראוי לבטל זה שלא להכניס שום מת בביהמ"ד ובבית המדרש, עכ"ל.

אוצר כל מנהגי ישראל

כמוך למיתה קבורה, וכן איתא ב"ר פ' פ"ב, חטעם דאסור להלין המת משום הלאו, דלא תלין (דברים כ"א) * אלא אם כן הלינו לכבודו להספידו כראוי או אם צריך להמתין על קרובים כמבואר ביו"ד סי' שנו, ולא הוקא אם מלינים עד למחר אלא אפילו אם קוברים בליילה עוברים על העשה "כי קבור תקברנו ביום ההוא", על כל פנים מי שממחר לקבורו הרי זה משובח, ולא כמו שנתחדש המנהג לשם שמים להרבות כבוד מניחין בר מינן ר"ל כמה ימים בלא קבורה כדי שיבואו רבנים ורבים ממרחקים, ר"ל מכבוד הוה כי בא לבוין כי העם מתרחקים להיות בטהרה או נושאי המטה, הבט וראו מה שמביא ילקוט סופר פ' וישלח כי חתם סופר ארון אלהים כי נלקח ביום ה' כ"ה תשרי שנת ת"ר לאחר תפלת שחית, ובערב באישון לילה אצל נרות דולקים היה הקבורה ולא היו מניחין עד יום ממחרת אף כי בלי תפונה היו באים לאלפים לכבודו, ועיי' מה דאיתא בזוהר פ' נשא ** ואם האיסור הלנת המת הוא דוקא בהלנת כל הלילה עד הבקר או אפילו במקצת איכא איסורא הוא מחלוקת הפוסקים, וגם רשע גמור כל ימיו ג"כ אסור להלינו כדי לבזותו *** (עיי' בשו"ת בשמים ראש סי' ס"ד) ובפתחי תשובה יו"ד שנו"ז מביא טענות החכם רמ"ד (ר' משה דעסוי) שנמצא בבכורי העתים משנת תקל"ב שטען להתיר איסור הלנת המת

הערה: * אמאי נקטו בש"ס ופוסקים בלשון בל יראה ובל ימצא ולא אמרו כלשון האמור בתורה, לא יואז ולא ימצא, וכן איתא בר"ה ד' הלשון בל תאחר ובתורה כתיב לא תאחר, במשנה קידושין כ"ט חוץ מבל תקון ובל תשחית ובל תטמא למתים, ובב"מ קי"א עובר בחמשה שמות משום בל תעשוק ומשום בל תגזול ומשום בל תלין וכו', ובפסחים כ"ח ישנו בבל תאכל, ובנדרים ג' עובר בבל יחל, ובעירובין ק' בל תגרע בל תוסיף, בחולין ז' קעבר משום בל תשחית, בתמורה ו' עובר משום ה' שמות בל תקריבו בל תקדישו בל תשחטו וכו' ומדוע זה שינו והחליפו מלת לא הכתוב בתורה ונקטו מלת בל הלא דבר הוא? אמנם כן הטעם נראה כי בעלי הלשון כמו מלבי"ם, רש"י פין, שטיינבערג, בן יהודה וקלוזנער גמנו וגמרו כי הנ"מ בין לא ובין בל הוא כי מלת לא מורה על שלילה המוחלטת בלי גבולין ותנאים, וחז"ל שעשו גבולין ותנאים אמרו בלשון בל.

הערה: ** גאלינוס הרופא שנת ערך מאה החמישית למספרם היה הראשון שנתן צו שלא לקבור את המתים עד מלאת שלשה ימים למותם, והוא בכתובים באוצרות ספרי רומי נצחק ע"י ר' יהודה אלהרייז (נולד ערך תתק"ל 1170 וימת בשנת תתק"ץ 1230 לספה"ג), ובזמננו החפשים עושים כן כגזירת גאלינוס ויחזיקו את המת בביתם שלשה ימים, מפני שהמת כאשר ילך מאתם לא ישובו לראותו עוד עד עולם (כי אינם מאמינים בתחיית המתים).

הערה: *** מה דקי"ל דאסור להלין המת אם הוא דאורייתא או אינו אלא אסמכתא בעלמא עיי' שדי חמד ק' אות ל"ט.

אולם הגאונים יעב"ץ וחת"ס דחו דברי החכם הנ"ל בראיות חזקות וברורות ואנו אין לנו אלא דברי התורה קבלת אבותינו ואיכור הלנת המתים במקומו עומד, אין אומרים צדוק הדין בקבורת ילד פחות משנה וולת הברכה דין אמת, וכן אין אומרים בערב שבת וערב יו"ט אחר חצות וביום שאין אומרים בו תחנון.

ט.

בני המת אינם הולכים אחרי מטת אביהם ללותו.

הטעם מפני שהיא מגולה לבני הנכר אשר יולדו מנגעי בני אדם לבד יהינו ללכת אחרי מטת המת ולהתדבק בו (ראיתי בספר), ונוהגים שהמלוין את המת ד' אמות ממתינים עד כדי שיתעלם מן העין לא נזכר מנהג זה בספרי הפוסקים ואולי עושים כן מפני כבוד המת כדקי"ל לענין קימה בפני ת"ח עד שיעבור מבגד פניו (*).

י.

לוקחין ביצה לטהר בו את ראש המת.

הטעם משום דזה ידוע כי מחקי הטבע שהתרנגולת וכן כמה עופות מולידין ביצה בלי זכר כשמתחממין את עצמם בחול חם בקיץ, עיי' חולין נ"ח ברםפנא מארעא וברש"י שם. ויש כמה מיני עופות שמניחין את ביצתם בעפר ומעצמם יוצאים אח"כ העופות על ידי חום השמש, וכבר מצאנו שהקדמונים דרשו מפסוקי התורה תחיית המתים, חד אמר

הערה: *) מנהג בכל תפוצות ישראל ליקח דבר מה בעד אחוזת קבר אף מעני שבשיראל וראוי בב"ב קי"ב: נמצא צדיק קבור בקבר שאנו שלו משמע שיש קפירא שיהא קבור בקבר שלו ע"כ נהגו ליקח כסף מה שיהיו קבור שלו (חת"ס סי' א"ש), ועני שמת והניח בן עשיר חיים לתן דמי קבורה כפי מה שצריך לתן מעות קבורה מעני כזה אבל אין צריך לתן כפי מה שהחברה קדישא רוצים ממנו בשביל שהבן עשיר שזה גזילה בידם, ולא עוד שפעמים הרבה מלינים המת בשביל זה ועוברים על לאו דלא תלין וכמה מחלוקת נולד מזה (בית לחם יהודה יו"ד שמי"ח) ובפרט להפשיט עניים את עורם בשביל להרבות כסף ולהעשיר את בתי כנסיותיהם הוא איסור גדול מאד ויתנו דמי קבורה איש לפי צרכו, ואם בני המת בקשו מקום ידוע מעציות קברי צדיקים ואנשי שם יכולים בני החברה קדישא לעלות דמי מחיר הקרקע כל מה שירצו אולם אין לבני החברה קדושה רשות לקבור אדם אשר נודע מעשיו כי לא כן אצל אנשים ישרים וצדיקים ואנשי מעשה (פתחי תשובה יו"ד שס"א).

(במדרש בראשית) כי עפר עתה ואל עפר תשוב מכאן לתחיית המתים מן התורה, וחד אמר הנך שוכב עם אבותיך וקם, מכאן לתחיית המתים וכו' וחד דרש (סנהדרין צ"ג) מחקי הטבע שהחטה יוצאת בכמה לבושין מכ"ש האדם, וכל זה דרשו כדי לחזק האמונה והראו כי הביצה שאפשר שנגדדה בלי זכר או מהביצה נתהווה עוף בלי אם רק על ידי העפר והחול אשר בו טמון, ובכן איך יוכל לעלות על דעת האדם שגבר ימות ויהלש ולא יעמוד לקץ הימין ח"ו? ובמעבר יבק (1) כתב הטעם עפ"י הקבלה.

יא.

כשיוצאין מבית הקברות תולשים עשבים עם עפרן ואחר כך רוחצים הידים.

הוא בספר הלבוש: זכור כי עפר אנחנו (תהלים ק"ג) למען יזכור יום מיתתו ע"כ, ובשפת אמת (2) פ' למד איתא וו"ל: הנשמה הזוכה אחר מיתתה מלחם אביה תאכל הנקרא תרומת הקדשים, אמנם בעודה בגוף הזה קוץ ודרדר יצמיח לה ותאכל את עשב השדה, ולהיות כי אחיות קוץ ודרדר ואכילת עשב השדה אינו אלא עד שובך אל חאדמה, זה יהיה טעם לשבח לתלישת עשב השדה ושליכתן לאחריהן, כי מכאן ולהבא מוזן הנפטר יהיה מלחם הקדשים ולא מעשבי השדה עוד, ועושים כן שלש פעמים לרמוז שהנפש רוח ונשמה של הנפטר מתעלֵין למוזן העליון עכ"ל, ובשפתי רננות (3) פ"כ כתב שהוא רומז לתחיית המתים על דרך ויציצו מעיר כעשב הארץ (תהלים ע"ב) * וזורקים אותם מעל ראשיהם דרד צער כמו ויזרקו עפר על ראשיהם השמומה (איוב ב) וגם להורות כי המתים בתחייתם יתעלו בגוף טהור וזך הרבה מחומר

(1) בעל מעבר יבק נולד בעיר מודינא באיטליא ונפטר כ"ז תמוז שצ"ט 1639.

(2) הוא בסי מעבר יבק מאמר ב'.

(3) הוא בספר מעבר יבק מ"מ ג'.

הערה: * הגאון שואל ומשיב בח"א סי' רל"ו גשאל על עשבים ופירות של חצר רמות אם אפשר להתיר למוכרם לצורך החולים אשר בבית החולים שנתיסד שם והעלה לאסור עיי"ש ובאיסור זה יש לחלק בין אילנות לעשבים דבאילנות וגן לכ"ע אינו אסור אלא אותם שהם על גבי הקבר עצמו אבל מה שגדל שלא על הקבר ממש מותר אבל בעשבים דעת הרב"ח דאסור בכל ענין כ"כ רצ"ק איגר בחי' סי' שס"ח.

הלו על ידי של העליון המוכן להם*) וכנדרש במדרש הנעלם בפ' וירא בדרוש מתשעה טיפין הנוטפים מגנתא, ועוד מזה בפ' חיי שרה ע"ש, ובספר תורת ארם להרמב"ן כתוב: כי קבל מיד אחד מרבנותיו שרוחצים ידיהם בבואם מבית הקברות,**) ותלישת עשבים עם עפרן רמן לטהרת הטומאה, כלומר טומאה זו אינה ניכרת אלא בעין שלשה דברים אלו, במים, ואפר, ואוזב, ואמר כי זה טעם יפה ע"כ, ורבינו ישעי' כתב בהגהתו כי המים והעפר אלו הם רמז ליצירה ומיתה, וסמך דבריו במדרש, שאמרו במדרש רבה (במדבר פ"ט) גבי טומה למה מים ועפר? שתחילתה מן המים וסופה לעפר, לפיכך נבדקת במים ועפר אם טהורה הוא כברייתה ואם לאו חוזרת לעפרה כן הרמז כאן ליצירה ולמיתה ע"כ, והבעל הטורים בפ' נשא מביא מאמר הזה בשם הירושלמי וז"ל: למה מים ועפר? ממים ממקום שבאת, עפר למקום שהולכת עכ"ל, ובחזקתן מן הקבר הולכים מעט ויושבים לנחם האבל או להרבות צער על המת שמת ולתת איש אל לבו לשוב בתשובה בי חיי האדם הבל, ועומדין והולכין מעט וחוזרין ויושבין מעט כך עושין שבע פעמים והיינו דמפרש בגמרא כנגד שבעה הבל הבליים שאמר קהלת (רשב"ם ב"ב ק') וכתב שם הרשב"ם שראה כתוב מפני השדים כתליון החוזרים מבית הקברות לכן תקנו מעמדות ומושבות, אולם הוא בעצמו כתב כי לא נהירא לו עיי"ש;

יב.

גוהגים שאומרים ויהי נועם כשבאים מבית הקברות (רמ"א סי' יו"ד שע"ו).

המעם לפי שהאמינו שבעלי אוב יוכלו לעשות איזה פעולה להשיב הנפש

הערה: *) הובא בטענות והערות של יש"ר על סי' קל" סכ"ל וסי' שאגת אריה מהרי"א ממדיניא 1) טעם נכון ונשא על מה ולמה לא בא בתורה מקיום השארת הנפש הפנה העיקרית מפורש באר היטב עיי"ש דבריו הנעימים והנחמדים.

הערה: **) נשאלתי אם מותר לעשות שני שערים בחצר-מות ועניתי ואמרתי לאמר: הפתחי תשובה יו"ד סי' שס"ב מביא שנשאל החתם סופר מרב אחד ע"ד בית הקברות שרגילים היו לקבור להניח הראש בצפון ורגליו לדרום ופתח שער הכניסה להקברות היה לדרום ומחמת דוחק המקום שנתמלא רוצים לשנות וכו', והשיב ג"כ בעיני יפלא מאין הרגילות לקבוע תחומין ורוחות בקברות מתים וכו', ומה טוב אם אפשר שיפתחו עוד שער אחד לצד שכנגד רגלי הקבורים וכו' עיי"ש, ומה נראה שמותר לעשות שני שערים.

אוצר כל מנהגי ישראל

לגוף המת תוך שנים עשר חדש (עיי' בבחי' שופטים על הפסוק לא יהיה אוב וקוסם) והנה אין עלינו לחקור באיזה אופן סמו את עיני המון, אך זה ברור שהאמינו המון למעשה אוב וקוסם, לכן אומרים ויהי נועם בשבאים מן הקבורה לומר שאין אנו מאמינים במעשה זו של קוסם ואוב היודע להשיב נפש אל גוף המת רק ויהי ד' עלינו וגו'.

יג.

נוהגים שהמים שרוחצים הידים בעת חזרת הלוייה אין מושיטין אחד לחברו רק יעמוד את הכלי על הארץ בלי מים (אלוהו רבא בא"ח רכ"ד והובא בחדושי רעק"א ביו"ד סי' שע"ו).

המעם משום שלא להושיט צרה לחבירו, ואין נכנסים לבית עד שרוחץ ידיו (הרמ"א ביו"ד סי' שע"ו) וכתב מנהג אבותינו תורה היא והובא בבאה"ט

באו"ח סי' די ס"ק כ"ג) משום שהרוחות מדובקים בו ובזרחין ממנו עד שרוחץ ידיו, וכן איתא במהרי"ל שלא יכנס אדם לבית אחר קודם שירחץ ידיו שלש פעמים כמאמר חו"ל (שבת ק"ט) לגבי נמילת ידים שחרית ר' נתן אומר בת חורין היא זו (הרוח רעה) ומקפדת עד שירחץ יד שלש פעמים (עיי' שלטי הגבורים מו"ק דף שע"ט אות א'), וכתב התשב"ץ כי הקדמונים החרימו שלא ליטול מן תאחר כי פעם אחת בקשו גוים עלילה והרגו כמה יהודים ואף עתה בדורנו לדאבון לבנו יש לחוש לזה כידוע מעלילות שוא שהעלילו זה לא כבר עלינו שונאינו בנפש בכמה עירים ובפרים; ביו"ט ג"כ צריך לרחוץ הידים (יד שאל יו"ד סי' שע"ו). וכתב דלא בחק יעקב (או"ח סי' תכ"ט) שכתב דביו"ט אינו צריך לרחוץ הידים.

יד.

נוהגים שאין מנגבין את הידים אחר הנמילה שנימלין בעת חזרת הלוייה.

המעם משום שבוזה מראה שאינו כסית רעתו מן האבל ואין משליך אהר גוו וזכרון יום המות (מבי"ד)

טו.

מקיפין עם המת בעת הלוייה בדרך ארוכה.

המעם משום דבהלויית יעקב אבינו כתיב, ויבא עד גורן האמד" ובאמת

ההולך במצרים לחברון אין צורך להגיע לירדן כלל כי מצרים מערבית דרומית של ארץ ישראל וחברון מזרחה של ארץ ישראל וע"כ בהגיע נגד חברון מעקם דרכו לצפון ובא עד חברון, אבל יוסף הצדיק הקוף את מהלכו הלאה כדי שיתוסף במהלכו הרבה מלון ממואב ומבנעני והיושבים על יב הירדן (ראיתי).

טז.

מתאבלין על המת שבעת ימים.

איתא בירושלמי פרק קמא דכתובות ומביאו הרמב"ן בתורת האדם, כי משה רבינו תיקן שבעת ימי האבלות ושבעת ימי המשתה ע"כ, וכן עשה יוסף לאביו, איתא בב"ר פ"ק ובתנחומא פ' ויהי, למה עושים שבעה? נגד שבעת ימי המשתה, א"ל הקב"ה בעולם הזה נצטערתם עם הצדיק הזה ושמרתם לו אבל שבעה ימים, לעולם הבא אני מחזיר אותו האבל לשמחה שנאמר „והפכתי אבלם לששון“ (ירמי' ל"א), ובמסכת שבת דף קנ"ב: א"ר חסדא נפשו של אדם מתאבלת עליו כל שבעה שני „ונפשו עליו תאבל“ (איוב י"ד) וכתוב „ויעש לאביו אבל שבעת ימים“ (בראשית נ"י) ובמסכת מועד קמץ דף כ': מנין לאבילות שבעה? דכתיב „והפכתי חגיכם לאבל“ (עמוס ח') מה חג שבעה אף אבילות שבעה, ואיתא במדרכי מס' יומא וכן הוא בב"ר דמשום הכי המתין הקב"ה גם כן עם המבול עד כלות שבעת ימי האבלות דמתושלח, וכן הוא במדרש תנחומא פ' שמיני: ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים (ויקרא ח') * א"ל משה לאהרן ולבניו שמרו אבלות שבעת ימים עד ש"א יגיע בכס, ושמרתם את משמרת ד' (שם) שכן שמר הקב"ה שבעת ימים באבלות שלא הביא את המבול כו' שנאמר „ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ“ (בראשית י') וגו' וכעין זה איתא ג"כ בסנהדרין דף ק"ח ובאבות דר"נ פל"ב ע"ש ומעם מנין שבעה איתא בשפת אמת פ"ט וז"ל ימי שנותינו בהם שבעים שנה, ובכל תחלת עשר ניתוסף באדם השפעה יתירה כדאיתא בפרקי אבות (פרק חמישי) בן עשר למשנה, בן עשרים לרדוף

הערה: * ר' יצחק נתן מחבר הקאנקארדאנץ „מאיר נתיב“ ערך 1440 למספרם היה הראשון ביהודים אשר אחז בחלוקת התורה לפרשיות (קאפיטלעך) אשר המציאו הנוצרים במאה י"ג ואחריו הלכו כל מדפיסי תנ"ך, וחלוקת הסדרה לפרשיות, שני שלישי, רביעי והלאה עוד מימי עזרא הסופר, כנה כופר על כי העתיק בכתב את תורת משה.

אוצר כל מנהגי ישראל

ב' ובהגיעו לשבעים או הוא שלם ומכובד בעיני אלהים ואדם נגד וקני בכור דכתיב „מפני שיבה תקום” (ויקרא י"ט) וכן הוא בשמות רבה פ"ה, בויקרא רבה פי"א, בתנחומא פ' שמות ובמסכת (ב"ב דף י'). ויען כי הגוף במוחתו נפסק ממנו ההשפעה משבע קצוות וקנינים, לכן האבלות הוא שבעה ימים שהוא היקף קטן נגד ההיקף הגדול של י' שביעות, ואף דכמה בני אדם מגיעים לגבורה וזקינו עוד יותר מכל מקום בטדת פורעניות תוספין המעוטה עכ"ל, וסימן לדבר ובחרת בחיים (דברים ל') בחיים גימטריא שבעים נגד ימי שנותינו כמו"ש בעה"ט בפ' נצבים ע"י * האבל תוך שבעה אינו רשאי לעלות לתורה משום דכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב, ומשום הכי גם אבל שיום מילת בנו בשבת אין לו לעלות לתורה, אעפ"י שנהגו בקאת מקומות שאבי הבן הוא חיוב לעלות ביום מילת בנו מכל מקום לא מקרי הפהרסא כמו שכתב הג"ז ביו"ד סי' ת' והבאה"ג בשם רש"ל סי' קס"ב **).

יז.

בשיש אבל בליל שבת עומד האבל כאולם בית הכנסת והמתפללים כשמגיעים למומור שיר ליום השבת קורא השמש בקול „לכו לקראת האבל” והעם תופכים פניהם אל הפתח והאבל בא ובא פנימה.

הטעם כי אחר שנחרב המקדש תקנו חכמי התלמוד שהחתנים והאבלים ילכו לבתי כנסיות ולבתי מדרשות (כמו שתקן שלמה המלך ע"ה שער לחתנים ושער לאבלים בבית המקדש למען ידעו העם את מי לשמח ואת מי לנחם לקיים מצות גמילות חסדים) ואנשי העיר רואים אותם ויודעים את מי לנחם ויצאו ישראל ידי חובת גמילות חסדים.

הערה : * מומר שהמיר עצמו לתיאבון או מחצת אונס אין מתאבלים עליהם (סי' אל' הובא בכרם חמד מחברת ח') ומה שרבינו גרשום מאור הגולה התאבל על בנו המומר מן האנוסים שמת לאפשי צערא הוא דעביר שלא זכה בימיו שיעשה תשובה. הערה : ** (בתשובת הרדב"ז 1) ח"ג איתא שנשאל על אחד מגדולי הדור שמת לו בן ולא הורידו עליו דמעה אחת אם זו מדה טובה או לא ? והשיב זו מדה רעה מורה על קושי הלב ועל רוע תכונת הנפש וכו' ולא לנחם אמרו חז"ל ג' לבכי זו להספד וכו' וכן מצינו באברהם לספור לשרה וכן ביעקב וכן בדוד עיי"ש.

(1) רדב"ז נולד בספרד בשנת רל"ט 1479 ונפטר בצפת בשנת שמ"ט 1589 למספרם.

אומרים קדיש י"א וחדשים אחרי המת ומתי תקנו הקדיש ואיפה מקורו?

איתא בזוהר ויחי דף רנ"ה וז"ל: תריסר ירחי האי נפש איהו מתקשרא בגופא בקברא ואתרנו בדינא כחדא, בר האי נפש דצדקייא כמא דאוקמא (ולכן רק י"א חדשים אומרים קדיש והמנהג לומר קדיש רק י"א חדש פחות יום אחד וביום אחרון של חדש י"א לא יאמר קדיש, וראוי למנות הי"א חדש מיום הקבורה *) שלא להחזיק האבות לרשעים כמו שכתב הרמ"א ביו"ד סי' שע"ו) וזמין בקברא וידע בצערא דיליה ובצערא דחיי ידעה ולא אשתדלת

הערה: *) ראיתי והנה אף המתקנים החדשים (רעפארמער) הרעפרמאטער הראשון אשר הנהיג עבודת ד' בחגיגת בר מצוה או חגיגת ברכה, מנהג העוגב (ארגעל) ושינוי התפלות עם הסרת הבקשות על בנין ירושלים וביאת המשיח, ונתינת היתרון בתפלות לשון המדינה על לשוננו הקדושה, היה ישראל יאקאבזאהן בהיכל זעזעזן ביו"ד יולי שנת 1810 הדעות החדשות וההשקפות של אנשי הרוח הרעפארעם נוסד על יסודות הא"ל: א) אנחנו מכירים בדת משה אפשרות התפתחות למדרגת מדרש. ב) הקובץ המכונה תלמוד איננו לנו לא למדרש ולא למעשה. ג) המשיח אשר ישיב את ישראל אל ארץ פלשת אנחנו לא נחכה לו וגם לא נחמדהו, אנחנו לא נכיר לארץ מולדת כי אם את הארץ אשר נולדנו בה או הארץ אשר היא לנו ע"י מקנה וקנין, וכן אמרו הרבנים שלהם בהתאספם בנרונשווייג 1844 ובפראנקפורט אם מאין 1845, ובכן נקראו מאתנו קריעת עולמים, ובכ"ז גם הנה לא נגעו בהקדיש יתום לרעה, הלא דבר הוא? מי ירה אבן הקדיש? ועל מה אדני הקדיש הוטבעו? — הנה מקור הקדיש איתא במס' סופרים פרק י"ט הלכה י"ב וז"ל: לאחר שיגמור החזן תפלה של מוסף הולך לו אחרי דלת ביהכ"נ ומוצא שם האבלים וכל קרוביו ואומר עליהם ברכה ואח"כ אומר קדיש ואין אומר בע"מא דעתיר לחדתא אלא על התלמוד ועל הדרוש, וכן ג"כ איתא באור זרוע הלכות שבת ובברכי יוסף סי' שע"ז ובמס' כלה רבתי 1) פרק ב' איתא: איבעיא לן מכפרין עון אבות או לא, ת"ש דר' עקיבא נפק ליהוא אתרא אשכחיה ליהוא גברא דהוי דרי טונא אכחפיה כו א"ל ר' עקיבא שבקת ברא כו, א"ל שבקית איתתא מעברתא אול' ר' עקיבא ליהוא מדינתא כו, אשכח אתתיה מעוברתא נטרה עד דילדה כו, לכי גדל אוקמי בבי כנישתא לברוכי בקהלא, לימים אול' ר' עקיבא ליהוא אתרא איתחזי ליה, א"ל תנוח דעתך שהנחת את דעתי עכ"ל, ובמדרש עשרת הדברות על הפסוק לא תנאף הביא, מעשה באדם אחד שבא על נערה המאורסה ביו"כ והוציאוהו והרגוהו, לאחר מיתתו נולד לו בן מאשתו ונמנעו כל ישראל למולו, פעם אחת היה ר' עקיבא

אוצר כל מנהגי ישראל

עליהו, ובתר תריסר ירחי אתלבש בלבושא חד ואזיל ושאמ בעלמא וידע מן רוחא מה דידע ואשתדל על צערא דעלמא (פ) דברי הזהר "שנים עשר חודש הגפש הזאת מקושרת בגוף בקבר ונדונים יחד בדין מלבד גפש הצדיק וכו' ומזמן בקבר ויודע בצערה ובצער החיים ואינה משתדלת בעדם ואחרי י"ב חדש מתלבש בלבוש אחד ושט בעולם ויודע מן הרוח מה שיודע ומשתדל על צער העולם וכו') ע"ט, ובמס' שבת דף קנ"ב תנא, כל י"ב חדש גופו קיים ונשמתו עולה

מהלך בדרך ומצא אדם אחד מכוער ביותר היה נושא משא גדול כו' א"ל ר' עקיבא משביע אני אותך בשבועה שתאמר אם אתה בן אדם או שד כו' א"ל רבי אדם הייתי וכבר נפטרתי מן העולם ההוא כו' א"ל בני אם שמעת יש לך שום תקנה באותו עולם, א"ל כך שמעתי מאחורי הפרגוד שבזמן שיעלה בני לספר תורה ויאמר ברוך ד' המבורך מוציאין אותי מגיהנם ומכניסין אותי בגן עדן כו', הלך ר' עקיבא לעיר לודקיא יצאו אנשי העיר לקראתו כו' וצוה למולו אותו הבן והושיבו ללמוד וללמדוהו ברכות שצריך לספר תורה וכיון שאמר ברכו את ד' המבורך לעולם ועד מיד הוציאוהו מגיהנם והכניסוהו לגן עדן, באותו לילה בא בחלום לר' עקיבא וא"ל תנוח דעתך שהנחת דעתי עכ"ל. ובתנא דבי אליהו (זוטא 1) פרק י"ז מביא אמר ר' יוחנן בן זכאי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אדם אחד מלקט עצים ודברתי עמו ולא החזיר לי דבר כו' אמר ליה רבי מת אני ולא חי כו' בבקשה ממך הוי זהיר בו בבני שנולד עד שיהיה בן חמש שנים הולך אותו לבית רבו למקרא, כי בשעה שהוא יאמר ברכו את ד' המבורך אז יהי מעלין אותי מדינא של גיהנם עכ"ל, ועיין בב"י שע"ו מה שכתב בשם הכלבו, ואעפ"י שלא נמצא במס' כלה ובמדרשים לשון קדיש רק ברכו הוא משום דאז היה מנהגם שהיה נאמר קדיש בתרא ואח"כ אומר ברכו כמו שנוהגים גם היום בירושלים, ומה שלא נזכר קדיש בתלמוד רק יהא שמה רבא כו' משום שזה הוא עיקר השבח בהקדיש, ועוד דמה שהיה מנהג קבוע בישראל בלי שום פלוגתא לא דברו בזה בתלמוד, וראוי לזה ממאי דקאמר המשנה מאימתי קורין את שמע כו' ולא נזכר בשום מקום שדברו אודות ק"ש שחייב אדם לקרות ק"ש אלא כאן שהיה מנהג קבוע לקרות ק"ש לא דברו ע"ז, ועתה נראה מהמדרשים שהתאמצו ללמד לומר קדיש אף לבן קטן למען עשות נחת רוח לגפש המת, מזה נדע שצריכין עזר וסעד בזה העולם (ושהיא עולם המעשה) עבור הנשמה שהלכה לעולמה, וכן מצינו במשה רבינו שהתאמץ לעשות מעשה בחייו שישאר המעשה לעולם גם לאחר מותו דכאיתא מד"ר ויקרא פכ"ב עיי"ש, וכן מצינו בדוד מלך ישראל שאמר לפני הקב"ה יהי רצון שיאמרו שמועלה מפני בעולם הזה (יבמות צ"ו) והנה רואים אנו מכל אלה שכל אחד התאמץ בחייו והכין איזה פעולה שישאר זאת אף אחר שמסתלק מזה העולם שיהיה לו עזר מזה המעשה לתמוכו שמה, או התאמץ שישאר משמו איזה דבר הלכה אף לאחר מותו, מפני כי הנבראים הן בארץ מתחת והן בשמים ממעל כלם מושפעים מהשי"ת ואף מלאכי השרת בשמים ממעל נזונים מתחת ידו הרחבה מזון רוחני ודק כמו שדרשו חז"ל: לחם אבירים אכל איש זהו לחם שאלאכי

(1) נתיחברה בימי המאה הרביעית לאלף החמישי.

וירדת כו' ובתנא דבי אליהו ח"א פ"ג איתא, מביאין את הרשעים ודנין אותן, ויש נדונין שלשים יום, ויש נדונין ששים יום ויש נדונין שלשה חדשים, ויש נדונין ששה חדשים, כללו של דבר שנו רבותינו במשנה (עדיות פ"ב) משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש וכו' ובויקרא רבה פ"ח כתוב

השרת אוכלין אותו (יומא כ"ה וילקוט תהלים ע"ח) וכדכתיב (נחמ"י ט') יאתה מחיה את כלם מבלי שום הבדל, מלאכים רוחנים, בני אדם ארצים, הכל צריכים להשפעת די רק זה ניזון ברוחני וזה בגשמי ולפי זה פשוט דגם הנשמה בצאתה מגוף החומרי צריכה מזון ומחיה רוחני כי בהיותם בגוף האדם בלבוש הגשמי קבע הקב"ה מזונה ע"י דבר שיכולה לקבל בחושים גשמיים, וזה הוא מאמרם (ברכות י"ז) צדיקים יושבים כו' ונהנים מזיו השכינה שיש להם מזון רוחני שם מזיו השכינה ומכיון שהצדיק מת שוב אינו מוסיף זכות כדאיתא אדר"נ פ"ד, לכן עמלו כל צדיק וצדיק לעשות דבר מה בעוה"ז טרם הפרדם מאתו שישאר הדבר אף לאחר מותם במה שיאמרו דבר הלכה משמם למען הכין מזון להנפש אחר הפרדו מהגוף, וכן דרשת חז"ל על הפסוק "אגורה באהלך עולמים" שיאמרו דבר שמועה מפיו כו' (יבמות כ"ו) וכן אמרו (ב"ב קט"ז) יואב שלא הניח בן כמותו נאמר בו מיתה כו', לכן בראותם כי האדם לא יתן אל נפשו מה שיהיה אחריו כשימות חשבו עצות שונות במה להצילו מרדת שחת ומשאר עונשים ולהכניסו לגן עדן ומצאו עצה נכונה ואמרו (סנהדרין ק"ד) ברא מזכה אבא ואבא לא מזכה ברא ושאני אבשלום דדוד אביו הוא הי גורם החטא וכו' משום הכי אסקיה (שמע יעקב בפי' כי תשא ק"ט בשם הרב מהרימ"ט 1) שתירץ לקושיית התוס' בסוטה י' ד"ה דאיתיה לעלמא דאתי, וכינונו בזה לומר דכל מה שיעשה בנו דבר טוב בזה העולם הוא מזכה את אביו להצילו מגיהנם ולהעלותו לג"ע, אף הקפידו דזאת יועיל דוקא רק אם בנו של המת יעשה דבר מה לטובת גשמתו ולא ע"י איש אחר כמו שנראה ממעשיות דר"ע ור' יוחנן בן זכאי ע"שאלו להמת מה הוא תקנתו ואמר שאם ילמוד או יאמר קדיש אז יהיה ניצול מדינה של גיהנם ו'א ביקש אותם שילמדו הם עבורו, אכן המדרגה הראשונה להציל נפש המת הוא בלמוד התורה אם בנו ילמוד עבורו כי היא שקולה נגד כל כמו שאמרו חז"ל (קידושין מ' ומגילה ג') ואף תלמיד לרבו יוכל להצילו מדינה של גיהנם כמו הכעשה דר' מאיר עם אכר (חגיגה ט"ו) וכן מי שהניח בחייו כסף או בית שהפירות ינתן לאנשים הלומדים עבור גשמתו או ליתן צדקה לעניים טוב ויפה הוא לנשמת המת, אולם לא כהמון עם אנשים פשוטים), אשר בחיים אינם נותנים מאומה ורק יצוו ליורשים אתויהם שיתנו סכום מה לצדקה דזה אינו מועיל כלום כמו שכתב מדרש הנעלם בשם ר' פנחס (בזהר חדש פי' דף), ובאם שלא יכול ללמוד בעצמו וכן אין ביכלתו לשכור איש שילמוד עבורו ישתדל לירד לפני התיבה להתפלל דזה מועיל יתר מאמירת קדיש כמבואר ביו"ד שפ"ו, ומי עאינו יכול להתפלל לפני התיבה יאמר קדיש יתוש להציל נפש המת מגיהנם ולהעלותו לגן עדן, ואף שאמירת הקדיש אינו שום תפלה עבור נפש המת מכל מקום תועלתו מרובה וכחו גדול להצילו כמו שכתוב בספר החיים ח"ב, פ"ב (מחבר הוא אחיו של מהר"ל מפראג):

(1) מהרימ"ט (הר"ר יוסף דיטראני הזקן) בארץ יון בסוף המאה הטי"ז.

ו"ל: אימתי תשוב הרה אל האלהים אשר נתנה כששב עפר אל הארץ כשהיה עב"ל, וכן איתא בווהר ש"ל, ובפ' תרומה דף קנ"א, ועיי' כט"ז יו"ד סי' ר"מ *). וקטן שמת אומרים עליו קדיש כל שבא בחייו לבל"ל דעת ובינה דאע"ג דאין ב"ד של מעלה מענישים לפחות מבין עשרים דרי בחבו התום על התורה גבי ער ואונן דנענשו בהיותם קטנים לפי שהיה בהם דעת עיי"ש, ונו"ב יו"ד סי' קד"ס כתב דהא דאין מענישים היינו בעורו בחיים אבל לאחר מיתת מענישים.

יט.

אומרים קדיש שנה בשנה ביום מיתת אב או אם כל ימי חי הבן ולמה מדליקין נר יאהרצייט.

כתב האר"י ז"ל שהקדיש שאומרים היתומים כל י"ב חודש (ולדידן י"א חודש) היא להעלות אביהן מגיהנם לגן עדן וביום שמת בו אביו או אמו שקורין (יאהרצייט), הוא להעלות בגן עדן עצמו למדרגה היותר גדולה.

שמצינו רמז בתורה והוא מה שאמר בלעם «תמות נפשי מות ישרים» ר"ת שלו יהא שמיא רבה מברך, עיי' עטרת זקנים כלל א' אות א' ובשיבולי הלקט, ועיי' בים של שלמה בפ"ק דקידושין סי' ס"ג כלם הביאו שהקדיש הוא דבר גדול לנפש המת, וספר זכור לאברהם בהל' אבל אות ב' הביא בשם ר' חיים ויטאל שראה למורו האר"י ז"ל שהיה אומר הקדיש בתרא בכל שנה ושנה ביום שנפטר אביו ואמו בהשלשה תפלות, ע"ש. ואע"ג שהקדיש אינו תפלה אלא זכות כמו שכתב היש נוחלין, מצוה הוא למת כשבנו מקדש די ברבים והקהל יענה אחריו אמן יהא שמיא רבא, ולפי שאין כל אנשים ראויים ומוזמנים לומר כל התפלה בכל עת תקנו חכמינו הראשונים דבר השווה לכל נפש שיאמרו הקדיש שהוא דבר קל וכל אדם יודע אותו ואפילו נער קטן, ע"ש, וכן מובא בשם חנא דבי אליהו פי"ז דקטן האומר יתגדל פודה את אביו מן הפורענות, אבל זאת עלינו לדעת כי בהעת הללו אשר ירוצו לומר קדיש יעשו כל תועבה ובכל זאת יאמינו כי הקדיש תהי' תועלת לנפש אביהם היא שטות ורעות רוח, כי באמירתם את הקדיש הרעו לאביהם, כי בעת אמרם את הקדיש מזכירין עונותיו כמאמר חז"ל: ארור שזה ילדו כו' (סנהדרין ג"ב) וראה כתובות דף מ"ה, ע"כ שמה רגלך כאשר תלך אל בית האלהים כי זה כל האדם, ואת כל ונכחת (עיי' בס' קדיש לע"ם).

הערה: *) יתום אומר קדיש על המגדלו מפני שמיקרי בנו (רמ"א בחו"מ מ"ב) ועיי' פנחס סרח בת אשר, והיא היתה רק בת אשת אשר, אלא לפי שגדלה הוא כבתו, וכן החתן על חמיו וחמותו במקום שאין אב"ים מעכבין, ומי שמסופק אם מת לו אב ואם יכול לומר קדיש כשאין יתום בעיר, במקום שאין לחוש לתקלה על ידי זה, היינו שאין כאן אשה (תשו' מהרי"ל, תשו' תנ"ף בית יהודה סי' צ"א), וכן איתא בבאה"ט או"ח סי' קל"ב וכן הלכה.

אוצר כל מנהגי ישראל

ומעולה, כי היאהרצייט הוא יום המשפט גבי הנפטר וצריך לבקש עליו רחמים בלמוד משניות ואמירת קדיש * (עיי' זכור לאברהם אות ק') וכמו שכתב בעל צידה בדרך בדף כ"ב ומביאו הגאון מנשה בן ישראל בספרו נשמת חיים מ"ב פכ"ז עיי"ש והוא ע"י מעשה הבן אם הוא זכאי ע"כ, ועל זה אמרו חז"ל סנהדרין דף ק"ד ברא מזכה אבא, אמנם בספר יש נוחלין דף י"ד כתוב: דהקדיש הזה אינו תפלה שיתפלל הבן על האב לפני ד' שיעלהו משאול מטה אלא זכות ומצוה הוא למת כשבנו מקדש השם ברבים והקהל יענה אחריו: אמן יהא שמה רבא, והוא הדין שאר מצות וזכויות שעושה הבן אחר מיתת אביו היא כפרה לנפש אביו עכ"ל, מה שאינו כן ברשע דאיתא בילקוט שמעוני סי' תרכ"ד למא נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג? להודיעך ולומר שקשה בן רשע לאביו יותר ממלחמת גוג ומגוג, ומה שנוהגים שאם אין לו לאב בן אלא בת תאמר הבת קדיש, ע"ז כתוב בס' החיים וז"ל: אין לבת בקדיש לא דין ולא דת ואין זה אלא שמות חסידים כי הוא כחבא וטלולא ע"כ, אך בתשובת חות יאיר (הובא בפ"ת יו"ד סי' שצ"ו) כתב מי שצוה שבתו תאמר קדיש מדינא יש לה לומר דגם בבית יש תועלת ונחת רוח לנפש כדמצינן בירושלמי פ' חלק הלכה ה', מ"מ יש לחוש שעל ידי זה יחלשו כח המנהגים של ישראל וכיון דאיכא פרסום יש למחות עכ"ל, ומה שמדליקים נר ביום היאהרצייט או בבית המת, הטעם רק משום כבוד המת ולרמוז שרק הגוף מת והנפש חי שם, והנפש נקראת נר שנאמר (משלי כ') נר ד' נשמת אדם ונאמר (ישעיה כ') בארים כבודו ד'; כתב הט"ז או"ח סי' רס"א בשם רש"ל דמי ששכח להדליק נר של יאהרצייט ערב שבת מו"ר לומר לנכרי בין השמשות שידליקנה ונר של יאהרצייט ביו"ט אין להדליק וכמו

הערה. *) להטיל גורל מי יאמר קדיש או מי יעלה לתורה שרי בשבת (מג"א סי' שכ"ב) בספר ארחות חיים סי' שכ"ב מביא בשם סי' דברי הגאונים כי הצובר על הגורל כעובר על העשרת הדברות שאין הגורל אלא מפני עמים שנאמר על פי הגורל תחלק הארץ — בגורל שכל אחד מהמנויים נותן סך הקצוב ונכתב שמו בהרשימה ומטילין גורל על השמות והשם אשר עלה עליו הגורל זוכה בהחפץ ואיש אחד שנתן גם כן הסך הקצוב אף לא כתב שמו רק כתב שם אדם אחר (שהוא בר מולא) ונפל הגורל על אותו השם נחלקו בזה רפוסקים אם זכה בעל השם בריוח הזה או בעל המעות נראה דזוכה בעל המעות כיון דמנהג העולם שכותבים שמות אחרים בגורל כי בעל השם לא נתן אפי' פרוטה אחת ואין לו אלא לקבל דורון בעלמא כסרסור בעלמא, ובאם שהיו במנוי כף וכף אנשים ונמצא טעות בהפתקאות היינו שחסר אחד אף דהטעות היה לשבח לאותם המערצים אח"כ על הזוכה עפ"י הגורל מכל מקום הגורל בטל (חות יאיר סי' ס"א והרב זכרון יוסף סי' א' וכן פסקו הרבנים (עיי' שדי תמר כללים מצרכת גי' סי' י"ד).

אוצר כל מנהגי ישראל

שבשבת אסור לעשות אפילו ע"י עבד"ם כמו כן ביו"ט (אמרי אש או"ח סי' מ'), ומי שאינו יודע איזה יום הוא שמת בו אביו או אמו יברור יום מיוחד ויתענה בו ויאמר קדיש (מטה משה) והשבת קודם יאהרצייט יתפלל מוסף להיות ש"ץ (זכור לאברהם ותוס' חיים כלל ל"ב *). מי שמת לו מת ולא נתן לקבורה ב' או ג' ימים, יש אימרים שיאמר קדיש, ויש שסוברין שלא יאמר קדיש עד אחר הקבורה (**).

ב.

כותבין על המצבות „תנצב"ה" שהוא לשון המקרא (שמואל א') והיתה נפש איוני צרורה בצרור החיים את ד" וְלִמָּה אֵין בֹּתִיבִים גַּם תִּיבֹת „את ד" שהוא סוף המאמר הלא אין שוב איסור לכתוב שם הקודש על המצבה (ח"ס חלק ו').

הטעם משום דקדמונים בחרו ב"ת של פסוק זה שאמרה אביגיל לדוד המלך, יען כי אנו מאמינים בביאת המשיח, מאמינים במלכות בית דוד לעתיד, ומאמינים בתחיית המתים, ומאמינים שמשלם שכר לעשה מצוה בפועל, וכן מאמינים שמשלם גם על המחשבה טובה וכל חמשה עיקרי האמונה מי"ג עקרים של רמב"ם האחרונים כלולים באותו ר"ת „תנצב"ה" ודוק (תולדות מנחם). מעם אחר, מטום דאיתא בכמה מקומות דהעובר לפני בית הקברות צריך להתפלל על המתים, לכן עושין הציון הזה באותיות גדולות להזכיר להעוברים להתפלל עליהם שתהא נשמתם בגן עדן (בס' יד יוסף). מה שאמרו חז"ל (הוריות י"ג) הקורא כתב על הקבר משכח תלמודו היינו כתב בולטת ולא שוקעת (כפר הכוונות דף ז' ומביאו ילקוט חדש) (***)

הערה: * מי שמת לו אביו או אמו בשנה פשוטה באדר או בשנה הבאה כשעברו י"ב חדש והשנה מעוברת קובע היאהרצייט באדר ראשון דענין הקדיש תלוי בחדשי השנה ומי שמת לו מת באדר שני היאהרצייט באדר שני בשנה מעוברת, ויש מחמירין להתענות בשניהם משום מחלוקת הפוסקים, עיין או"ח סי' תקס"ח, וכן הסכים הש"ך ביו"ד סי' ת"ב.

הערה: ** נשאל להרב שבות יעקב בח"ב סי' ק"ג: מתים אמרו בחלום לקרוביהם שחפרו ערלים קבריהם והפשיטום ערומים אם מותר לחפור קבריהם כדי להלבישם וענה ואמר מותר אך במתים שמת מקרוב כמו חדש ימים אבל המתים שמתו מקודם אין לחפור כלל מספק כי אפילו שהודה הגנבים אין גאמנים ודברי החלומות לא מצליחין ולא מורידין ואין לנו"ל המת מספקות.

הערה: *** לישוב על האבן שנחנים על הקבר למצבה אסור ואף להשען עליה אסור (יו"ד סי' שס"ד).

כא.

ניהגים לעמוד מצבה לראש הקבר אצל המת, ואין מעמידין מצבה עד אחר שנים עשר חדש.

משום שהיה מנהג כבר קודם מתן תורה אצל אבות הקדושים, וגם הזכירותו הכמי המשנה במתני' דעירובין ריש פרק ה': ונפשית (פ"י מצבה) שיש בהם בית דירה, במשנה ה' פרק ב' דשקלים: מותר המת בונין לו נפש על קברו, והרא"ש בסנהדרין פ"ו כתב: דמוציאין מן היורשים כל צרכי קבר ואבן גולל למצבה, ובמס' מועד קטן דף ה': רמז לציון קברות מן התורה טניין? ת"ל וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון (יחזקאל ל"ט) ואם אמנם כונתם לבית הקברות בכלל, שלא ילכו אוכלי תרומה לשם, מכל מקום יש קצת רמז להמנהג, והוא כדי לידע מי נקבר שם ולבקש שם רחמים, ולשקלים (פרק ב' הלכה א') איתא רשב"ג אומר אין עושין נפשות לצדיקים שדבריהם הן הן וברונם. המנהג שאין מעמידין מצבה עד אחר י"ב חדש, הטעם משום דמצבה נראה להשיבות ובשנים עשר חדש שלו יש לו צער, או נמי דטעם דהמצבה היא שלא ישכח אותו מלב והמת אינו נשכח מלב עד אחר י"ב חדש (אליהו רבא על או"ח והובא בחדושי רעק"א שם). והביתיים על המצבה מספר השנים למספר הנוצרי עוברים על איסור דאורייתא, והבטחה שכתב מהר"ם שיק בתשובה ליו"ד סי' קע"א.

כב.

ניהגים למדוד הבית היום סביביו בפתילות ואה"כ עושין בהם נרות ונותנים אותם לבית הכנסת בעד חולת שיתרפא. מקורו במס' שמחות מעשה באשה שחלה בנה והקיפו את העורה וכתב האגודה מכאן נראה שנהגו להקיף בית הקברות (באה"ט ביו"ד סי' שע"ו).

כג.

בני המת וקרוביו הולכים על קברו לבקרו ולהתפלל שם. סמך לזה ממה דתניא באב"ל רבתי פ"ד הלכה י"א ואב"ל רבתי היא מס' שמחות כ"ב רש"י בכתובות כ"ח מעשה שמעון בן יהוצדק בלור 'בא יוחנן אחיו מן הגליל אחר שנכתם הגולל, ובאו ושאלו את ר' טרפון

אוצר כל מנהגי ישרון

וחכמים ואמרו: יפתחו חצר הקבר ויראו, והביא ברייתא זו הרשב"א בתשו' רצ"ב, ובשפתי חכמים פכ"ג איתא, מדבריו בריו"ל הגלעדי שאמ"ר: אמות בעירי (שמואל ב' י"ט) נראה כי יש הנאה למתים שבניהם ואוהביהם הולכים על קברם לבקש לנשמתם הטובה, ואיתא בשל"ה דף רי"ג וז"ל: משתטחים על קברי מתים כדי שיבקשו המתים רחמים עלינו, כעובדא דרב מאני דמשתטח על מערתא דאבוהי, וכן כלב השתטח על קברי האבות, וכן משמע בפ' אלו נאמרים עכ"ל, הכונה מה דאיתא שם דף ל"ד שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות ואמר להם: אבותי בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים ע"כ, והא דרב מאני איתא בתענית (דף כ"ג ר') מאני הו' קא מצערו ליה דבי נשיאה, אשתטח על קברא דאבוהי א"ל: אבא אבא, הני מצערו לי כו' עד דקבילו עליהו דלא קא מצערי ליה ע"ש, איתא בתענית דף ט"ו: לפה יוצאין לבית הקברות? כדי שיבקשו עלינו המתים רחמים, וכתבו התוס' שם בד"ה יוצאין, מכאן נוהגין בכל מקום לילך לבית הקברות בתשעה באב כו' ע"ש, וכן היא הדין באו"ח סי' תקע"ט ועיי' שם במג"א כ"ק א"א, וכן הדין בערב ר"ה כדאיתא סי' תקפ"א ברמ"א, וכן בערב יו"ב כדאיתא בס' תר"ה, ואיתא בשמות רבה פ' מ"ד: גפן ממצרים הסיע ותהלים פ"י מה הגפן היא היה ונשענת על עצים מתים, כך ישראל הם חיים וקיימים ונשענים על המתים ז', ובויקרא רבה פל"ו. מה גפן זו נשענת על גבי עצים יבשים והיא לחה, כן ישראל נשענים בזכות אבותם אף על פי שהן יבשים ע"ש ועיי' שלהי פ' שואל דף קנ"ג בתוס' בד"ה ונשמתו עולה כו' (**)

ד.

נהגו החסידים ועתה גם לא מבני החסידים שבעל הוארצי"ט

הערה. (*) יזהר שלא יקבל מן המת שום דבר בחלום וכן אין לנדור שום דבר כמבואר בצוואת ר' יהודה חסיד.
הערה. (**) הנה שמעתי דבת רבים באמ"ם הנה זה אלפי שנים חלפו ועברו ומדוע לא בא אף מת אחד משם להגיד לאדם ענין גן עדן או לספר עונש המר לנפשות הפושעים והמורדים, לכן נמצאתי לאשר שאלו הבל, וכשאלתם כן תשובתם, הן עוד לא בא מת אחד משם על כי למה זה להטריח המתים לבוא לעולם הזה לספר להחיים מה שנשמע ונעשה שמה, הלא וחיים כמילא הולכים אל המתים ואז יראו בעיניהם הבל.

נותן יי"ש אחר המלח שחרית לכל המתפללים בבית המדרש עמו.

לפי הנראה הוא פליאה נשגבת, אי כה השפילו את עצמם לחלל את בית ד' בנסך ויין ענושים ביום היאהרצייט אשר עוד בימי התלמוד נחשב ליום של צער ואבל כמו שאמרו (נדרים י"ב) הריני נזיר ביום שמת בו אביו וכו', והיה להם לחק כי כל הבא בביה"מ לאמור קדיש — יאהרצייט, עליו לטווג כוס יי"ש לכל המתפללים, והדל לא ימעים מצנצנת אחת, הלא לפי חוות דעתי מנהג פרוע לשמחה הוא! הטעם ומקור לעושי אלה איחא בס' שערי האמונה בשם הסד לאברהם על משניות ורעים וו"ל: בלראו צדיקי הדור התשות והרפיון כח שבא לעולם והרור חלש ומהמעט והולך ואין בפחם כלל להתענות ולסגף את גופם, ע"כ המציאו עצה לזה בלא התענית ויהיה דבר השווה לכל נפש לקיים ביום היאהרצייט מצות צדקה והכנסת אורחים בחבורת אנשים יחד לסעודה באחרות וריעות כמו שכתוב בס' החיים דבסעודת מרעים מקיים הכנסת אורחים דלעניים נקרא בשם צדקה והכנסת אורחים הוא לכבדם בכבוד אורחים היינו שהם ראויים לכבוד כגון בעלי תורה או בעלי שם טוב וכו' או עני בן טובים או עשירים שראויים לכבדם לא הגרועים או הקבצנים שעוברים ושבים בשביל סרף ומוזון הם בכלל צדקה הוא ואינם בכלל כבוד אורחים (אמרי ברוך יו"ד סי' רמ"ב בשם תורת האדם) וכן כתב בליקוטי מהרי"ל, ימזה נשתרבה שעני שאין בכחו לעשות סעודה ביום היאהרצייט נותן משקה ולביבות וכו' הוא מקיים מצות צדקה יען כי בזה מחזק את לבו ומשיב את נפשו, ונודע מאמר חז"ל (סנהדרין ל"ז) כל המקיים נפש אחת מישראל כו' עכ"ל, והוא תיקון לנשמת המת, אמנם בשו"ת גור אריה (שנת תקצ"ג 1813 למספרם) כתב בראיות ברורות שלא לעשות כן ואין רוח חכמים נוחה ממנהג זה, גם מהר"ם שיף הוכיח את אנשי דורו על המנהג שראה שנוהגים ביום היא"צ לשתות יי"ש וקורין זאת תיקון שבות מתקנין גשמת אבותיהם, ועיין שרי חמד גסיפת דינים מערכת ביהכ"נ אות מ' השקול"ט ומה שמסיק.

כה.

המנהג לקדם פני מלך ושר נכבד בלחם ומלח.

הטעם לפי שהבליה קדוש בעיני הקדמונים מפני דכח המקיים שיש בו, וכו' כהנא הוא המקיים לבשר, ומשל המוני הוא, פוק מלחא ושד' בשרא לכלבא (גדה ל"ז) הספק אמלח מן הבשר ושוב אינו ראוי רק לכלבים. כך הנשמה הוא מלח הגוף לקיים, וכיון שהלכה או מסריח הגוף, לכן

המנהג לקדם פני המלך או השר במלח ולחם לאוה ברית אמונה, להראותו שהוא בעינו כמלח ואנו בלתי כנוף לצד שאינו מתקיים.

סימן ער.

מקור הדינים מן מיתה עד אחר שבעה כסדרן.

א.

אונן (עד אחר הקבורה) אסור באכילת בשר ויין והוא מנהג ישן נושן, המעם שלא ימשיך אחר אכילתו ושתייתו ויתעצל בקבורה, וברוטב של בשר מותר (עיין נודע ביהודה ליו"ד רי"ב), ופטור מבדיקת חמץ ויבדוק לו אחר (שו"ת בית יהודה ומביאו הפתחי תשובה סי' שמ"א *).

ב.

מיד אחר יציאת הנשמה (**): מחויב לקרוע הבגדים שעליו הכתוב בתורה (ויקרא ה') ובגדיכם לא תפרומו הא אחרים חייבים, וכן כתיב (שמואל ב') ויקח המלך ויקרע בגדיו, ומחויב לקרוע טפח בבגד העליון על אב או אם מצד שמאל ועל שאר קרובים מצד ימין היינו מצד המנהג אבל מדינא משמע שקורעין גם על שאר קרובים מצד שמאל, וכן עושים ועושין הקריעה אצל הארון קודם הקבורה בבית או בבית הקברות על ידי אחר

(*) הערה: שוחט וליכא אחר שאירע לו אנינות וכן בימי אבלו שרי לישחוט משום צרכי רבים וברכת השחיטה לא יברך (שדי חמד מערכת אנינות אות כ"א).

(**) הערה: קודם יציאת הנשמה נקרא בתלמוד גוסס (על אחד שקרב קצו למות והוא מלשון תרגום על צד תאמנה (ישעיה ס"ו) תרגם על גססיהן) היא

על החזה שלהן יצן שא"ז החזה סגור ומסוגר, ויש אומרים שהוא מלשון התלמוד במעילה י"ז: רביעית דם שהגיס בה טהורה זכוי כיון שהגיס בה לא סגי דלא חסר מרביעית ממאי דדבק למקל זכוי עיי"ש, וא"כ הוא מלשון גם (Entleerent) היינו גוסס (ער ענטלעערט זיך זינגע זעלע) ועיי' ערוך ערך גם: וכהן רופא מומחה מותר לו ליכנס לבית הגוסס לעשות לו רפואה (חת"ס סי' של"ח) ואם כהן מוזהר על הגוסס הוא מחלוקת הראשונים: אם כהן המשמש בבית החולים (האספיטאל) של אנשי חיל גוים ומת שם ישראל ויש שם עוד המשמשים אנשי חיל גוים ואם לא יטביל הכהן הזה בקבורתו יקברוהו הגוים אך כי יש לחוש שלא ימהרו לקבורו וגם אפשר ש'א יקברוהו כ"כ בצומק כדרך שקוברים הישראלים את מתיהם גם כי גנאי הוא לישראל להקבר ע"י גוים יש לצרר להקל (מוהר"ם בליבוויץ בנ"ת צטה ערך עליו).

דאיכא עגמת נפש מפי שאחר קורע בסותו (ברכי יוסף) וקריעת טפח ילדינו
מדוד דכתיב בו „ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם“ ואין אחוזה פחות בטפח,
והקריעה צריך להיות מעומד כדכתיב ויקם אייב ויקרע ואם כן לו
כח ביו"ט ידחה הקריעה עד אחר החג כשיתחיל להתאבל, וכן נוהגים גם
בחיה"ט על שאר קרוביו, ועל אביו ואמו מנהג בני אשכנז לקרוע בחוה"מ
(שו"ע או"ח תקמ"ז) ואם היה לבוש בגדי חמדות בשעה שמת לו מת
יכול לפושטם וללבוש אחרים ולקרוע ואין חילוק בין שאר מתים לאב
ואם (שדי חמד מערכת אבילות אות קצ"ו) וקמן שמת מקרעין לו משום עגמת
נפש ואם ליכא עגמי' יש להקל בקריעה אפילו אם הגיע לחינוך (הגאון
מר"ן חיד"א בשו"ר ברכה) וכן דעת בעל שדי חמד להקל במת שאין בו עגמי'.

ג.

אבל אסור בנעילת הסנדל שהרי נאמר ליחזקאל (כ"ד) ונעלך תשים
ברגלך מכלל שכל העם אסור'ם.

ד.

אסור ברחיצה וכיכוס דכתיב (שמואל ב') „התאבלי נא ולבשי בגדי
אבל ואל תסיכי שמן“ ורחיצה בכלל סיכת שהרחיצה קודמת
לסיכה דכתיב (רות ג') ורחצת וסכת.

ה.

אסור בתשמיש המטה דכתיב (שמואל ב') „וינחם דוד את בת שבע
אשתו ויבא אליה“ וגו' מכלל שהיה אסור בקודם.

ו.

אסור בעשיית מלאכה שנאמר (עמוס ח') והפכתי חגים לאבל מה חג
אסור בעשיית מלאכה אף אבל אסור במלאכה, ואשה בימי אבלה
מותרת לאפות ולבשל.

ז.

אסור בתספורת ובנעילת צפרנים שהרי נאמר לבני אהרן ראשיכם אל
הפרעו דכורי עלמא מחויב, ונעילת צפרנים בכלל, משום דכתיב
(תצא כ"א) „ועשתה את צפרניה“ ות"גם ותרכי ית שופרנהא, כדברי
ר"ע וכן פי' רש"י וכן פסק הרמב"ם.

ח.

אסור בשאלת שלום שנאמר ליחזקאל (כ"ד) האנק דום.

ט.

לישב על הארץ שנאמר (שמואל ב') ויקם הבלדן ויקרע את בגדיו וישכב ארצה. לישב שבעה בבית ומדרש או בבית הכנסת נכון למנוע בכל האפשרי ובפרט כשאפשר לו לישב במקום שמת בו הבר מינן או שיש לו בית או שאפטר לו שיבחר לו מקום אחר לישב (ס' אשל אברהם סי' קל"א).

י.

אסור בתלמוד תורה דכתיב פקדי ד' ישראלים משמחי לב, ומותר לתלמוד דברים הרעים בירמיה ואיוב והלכות אבלות וכדומה, אבל ברגל דאין נכון לתלמוד דברים הרעים יש להקל שילמוד גם דברים המשמחים את הלב (שו"ת חכם צבי סי' ק'). ומלמד בימי אבלו מותר ללמוד עם התינוקת אחר ג' ימים, ואין האבל רשאי ערב שבת להקדים לקבל עליו שבת בעוד היום גדול כדי לפטור עצמו מדיני האבלות קודם זמן מנחה קמנה שהוא ב' שעות ומחצה קודם הלילה.

סימן עה.

דיני שלושים

א.

שלושים יום לאבלות הוא מדרבנן שתיקנו מפני כבוד המת ולעורר החיים ואסמכיהו אקרא דכתיב (דברים כ"א) „ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים“ מכלל שאבל מצטער כל שלושים.

הקובר מתו קודם הרגל בענין שהל עליו אבלות שעה * אחת קודם

הצרה : * מצינו לשון שעה על רגע כממרינו וזמן קצר, מהא דר"ה דף י"ח ר' נתן אומר אדם נידון בכל שעה שנאמר לרגעים תבחננו הרי דרגע מקריג"כ שעה בלשון חכמים.

אוצר כל מנהגי ישראל

הרגל ונהג אבילות אפילו רק חלף מנעליו קודם הרגל, הרגל מפסיק האבילות ומבטל ממנו גזרת שבעה ונחשב לו כאילו כבר נהג אבילות שבעה ויום א' של רגל הוא ח' לאבילות ומשלים אח"כ עד שלשים *).

ב.

הקובר מתו ברגל או בחוה"מ נוהג דברים שבצנעה, והרגל עולה אח"כ במנין שלשים, ואפילו נקבר בסוכות לא אמרין דשמיני עצרת שהוא רגל בפני עצמו מבטל, ואין שמיני עצרת עולה רק ליום אחד כשקברו ברגל, דרוקא כשקברו קודם חג הסוכות הוא העולה שמיני עצרת ג"כ לו ימים.

ג.

קבר מתו קודם הרגל ו' ימים ונהג גזרת שבעה, הרגל מבטל ממנו גזירה שלשים אפילו חל יום השביעי בערב הרגל סמוך לחשכה.

ד.

נהג שבעה שעה אחת קודם פסח אותו שעה חשוכה בשבעה, ושמונה ימי הפסח הרי מ"ו, ומשלים אח"כ עד שלשים.

ה.

נהג שבעה שעה אחת לפני עצרת (שנוצות) חשוכה בשבעה עצרת חשוב בשבעה יען שאם לא הקריב קרבנות בעצרת יש לו תשלומי כל שבעה חטיב בשבעה, הרי י"ד, ומשלים אח"כ עוד מ"ו, ויום שני של עצרת עולה רק במנין מ"ו כיון דיו"ט שני אלא מדרבנן.

ו.

נהג שעה אחת לפני ראש השנה במלכה ממנו גזרת שבעה מפני ר"ה וגזירת שלשים מבטל ממנו יום הכפורים, ומספר בערב יום הכפורים והוא הדין לקובר מתו ג' בתשרי שמגלת בערב יום הכפורים.

ז.

נהג שבעה שעה אחת קודם יום הכפורים במלכה ממנו גזרת שבעה מפני

הערה: *) יום שלשים שחל בשבת מותר לרחוץ ולקוץ צפרנים ביום כ"ט לכבוד שבת קודש (שדי חמד מצרכת אבילות בשם משנת ר' אליעזר ח"ב סי' זף), חיים ביד סי' קכ"ה אות א') ולא על אב ואם משום דבעינן שלשים יום שלמים וכן כשחל כ"ט בערב פסח שלא יוכל להסתפר אח"כ מפני העומר מותר בשאר מחיצות.

אוצר כל מנהגי ישראל

יוה"כ וגזרת שלשים מובטל החג ומגלה בערב החג.

ח.

נהג שעה אחת לפני חג הסוכות ותהג הר"י ושמני עצרת שהוא חג בפני עצמו עולה לשבעה ימים הר"י כ"א ויום שני של שמני עצרת שהוא שבת תורה הר"י כ"ב יום ומשלים עליהם עוד ח' ימים.

ט.

חתן שגשה אשה ערב הרגל ובתוך הרגל מת לו מת, אין הרגל עולה לו למנין שלשים אלא אחר שהשלים שבעת ימי המשחה מתהויל למנות שבעה ושלשים (עיי' ביו"ד סי' שצ"ט וסי' ת"א).

י.

מת לו מת קודם פורים ופגע בו פורים, אין אבלות נוהג בו לא ביום י"ד ולא בט"ו אלא דברים שבצנעה נוהג, ואעפ"י שאינו מתאבל בא"י כ' ימים עולה במנין שבעה כמו השבת שעולה במנין שבעה.

סימן עו.

דיני הקריש בקצרה

א.

אם בן שבעה הולך לביהמ"ס בשבת או בן שבעה קטן והולך לביהמ"ס כל שבעה דוחים את בן שלשים ואת האהרצייט ומכ"ש שדוחים לבן י"ב חדש מתפלה קריש ר"ל מקריש יתום, וכל מי שאומר קריש שמגיע לתבירו לא הועיל לעצמו ולא הפסיד לתבירו דמ"מ עולה לנשמתו ששיקף לו (פתחי תשובה יו"ד שצ"ו).

ב.

בן שלשים דוחה את בן י"ב חדש בתפלה ובקריש שלפני העמוד.

ג.

יאהרצייט דוחה לבן שלשים ומכ"ש לבן י"ב חדש.

ד.

אם יש תושב העיר שהוא בן שלשים או י"ב חדש ויש גר (אורח) שיש

ל' יא"צ או יש לגר להתפלל תפלה אחת וקריש אחד ושאר קרישים יחלקו בגורל, ואם התושב בן י"ב חדש והגר בן שלשים או יחלקו התפלות והקרישים, אך אם יש לשניהם יאהרציט או ייניהם בני שלשים או י"ב חדש או דוחה התושב את הגר לגמרי מלהתי ולומר קריש יתום ושאר קרישים יחלקו בגורל, ומי שמתפלל בביהבנ"ס המיד אם בא לומר קריש בבית הכנסת אחרת היא גרע מגר (אורת) כי האורת אין לו מקום להתפלל *).

ה.

אונן שיש לו יהרציט לא יאמר קריש על יא"צ שלו מפני אנינות היום, כי פטור מק"ש ותפלה ותפילין ומכל המצות ק"ו שפטור מקריש (עיקרי דינים, ומביאו תוספות חיים), ואונן שלא קברוהו להמת ביומו ומחמת

הערה: *) (והגאון 1) יעב"ץ בסדור שלו כתב לאמר: איגני מטפל בדיני קדיש כי נכון מנהג הספרדים שיאמרו כלם בפעם אחת, וטעמו כי רבים העושים מצוה עדיפי מיחידים, ורבני אשכנז האומרים שלא יאמרו קדיש כלם ביחד, הטעם כי עיקר זכיה דמוכה אבותיו אינו באמירה ידיה כי אם במה שמוכה הצבור שאומרים אחריו אמנים טובא ויש"ר מברך דגפיש חיליה וברוך ד' המבורך וע"י שנעשה הוא סרסר לצבור מוכה אבותיו ונמצא דיפה כח המנהג כי אם יאמרו ברכה ביחד מ"מ אין הגורם אלא אחד מהם האומר קדיש ואירך נעשה מסייע ואין בו ממש וא"כ כל אוד מחטיף שיהא הוא הראשון ושהצבור יענה אחריו ולא אחר חבירו. וח"ס כתב ביו"ד שמ"ה שבבית מדרשו בקדיש דרבנן אומרים האבלים בפעם אחת, ואמר וכי בקדיש לבד מעלים את נשמת האבות? וכן מביא הפתחי תשובה יו"ד שע"י שבעל שו"ת דברי אגרת תיקן במדינתו שיאמרו כלם ביחד קדיש, אך ורק בלי שאון וקול המולה גדולה וכלם ביחד מלה במלה. מי שצוה שבנו לא יאמר קדיש עליו שומעין לו (פתחי תשובה יו"ד שמ"א).

1) שם גאון נולד בשנת ד"א תי"ז (656 לספה"נ, גראטץ ח"ג ציון ב') ובחרו בשם זה שהוא גימטריא ששים לרמוז שהוא בקי בששים מסכתות (חיד"א בשם הגדולים ח"א באות גאון), וי"א שהוא מלשון גבהות ורוכמות דמעלה והכבוד כמו לגאון ולתפארת (ישעיה ד') גאון יעקב (תהלים מ"ו), והתואר גאון היה ידוע גם קודם תקופת הגאונים ודרשו ע"ז ושרתי את גאון עוזכם (ויקרא כ"ו) אלו הגאים שדם גאונים של ישראל כו' (ספרי פ' בחוקתי פ"ה) וגראטץ החטיא השערה, ולדעת חיד"א חשבו השלש בבות למס' אחת וסנהדרין ומכות לאחת (כי מצאו שיש יותר מעשים, ולכן נקרא ש"ס — ששים מסכתות, ומה שנשתרבכ המנהג בדורנו להפליג ולהרבות בתוארים הרב, הגאון המפורסם, הגאון הגדול, הגאון אמתי, וכיוצא בזה, אי איכא בזה חשש חנופה ציין שדה חמר מערכת ח' כלל ק"מ שמסיק שם שמותר ואין בזה חנופה.

אוצר כל מנהגי ישרון

פקידות צרכין להשקות המת עד יום שני אין לנדין אותן ביום הראשון *

ו.

גונזין ספרים בל"ם וקרועים ושמות "הקב"ה" בביהב"נ ויקברו אותם בבית הקברות כמו מת מצוה.

יש רמז לזה במגילת תענית פ"ו, כי יום ג' תשרי הוקבע ליו"ט כי בו אתנשלי' אדברתא בשטרא לבל"י יהיה שם שמים מוטל באשפה, ויש ערים שעושים משתה ושמחה ביום גניזתם, כמו שראיתי בעיר פיטסבורג פא, בביהב"נ אחר הגם שלא לשם מצוה ורק לשם מסחר ועסק (ביוזעס) מ"מ אוכלים ושותים לשם מצוה :

ז.

חנוך בית הקברות כשזוקחין שדה לביה"ק או שמוסיפין על בית הקברות הישן, או כשבונין לו גדר חדש ע"שן חנוך.

המנהג הזה נזכר בירושלמי (מ"ק פ"א) : ומהנכין את הכוכין (משנה מ"ק פ"א), וסדר החנוך כך הוא : אנשי החברה קדישא מתענין ביום זה עכ"פ עד אחר חצות היום ומרבים בסליחות בשחרית, וכשהולכים לבית הקברות אומרים הברכה אשר יצר אתכם בדין ומי שלא היה שם תוף שלשים יום) ואח"כ שיר של פגעים שהוא יושב בסתר עליון, ופ' קטרת ופ' קרת, ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה עד המגפה נעצרה, במדבר י"ז, י"א, מ"ו, ואומרים עוד מזמורי תהלים ק"ב וק"ג והבקשה שכתובה בס' מענה לשון סי' ב, ואח"כ עושין שבע הקפות סביב ביה"ק, ומתחילין להקיף מקרן דרומית מזרחה, ובכל הקפה יאמרו ויהי נועם, ואימרו מזמור ק"ה, ושירו לד' שיר חדש עד יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מ"ב, כ"א) ואנה בבח וגו', הרב

הערה : *) מי שמת לו אביו או אמו בשנה פשוטה באדר ובשנה הבאה היתה שנה מעוברת אומר קדיש באדר ראשון, ואף על גב לענין מי שנולד באדר בשנה פשוטה ובשנת י"ג שלו נתעברה השנה נתעברה לו, ולא נעשה בר מצוה עד אדר שני, טעמא אחרינא איכא הכי שהרי כשנעשה ב"מ נעשה ג"כ בר עונש בב"ד של מטה, ולמה יכנס לעונשין קודם שהגיע זמנו שהרי הוא נולד באדר פשוטה שמולו מזל דגים, ואדר ראשון בשנת העבור אין מזלו דגים עד אדר שני הלכך אין מכניסין אותו להיות בר מצוה ובר עונשין עד אדר שני, ואם באדר שני אז בשנת העבור היא"צ באדר שני, ומי שמת בשבת או ביו"ט ואי אפשר לקברו בו ביום כתב בנקודת הכסף דאין אומרים קדיש ופ"ג על הט"ז.

דורש לפניהם דברים כבושין ומעוררם לתשובה ואח"כ אומרים מחמניא אפי כל האותיות משם העיר ההיא, והפסוקים של אותיות שר קרע שטן ומסיימים בתפלה: יהי רצון שתסיר מעלינו ומעל כל עמך בית ישראל כל מיני חולי ומשחית ומגפה ופגע רע ותצילנו מגזרות קשות וכו' בלע המות לנצח וגו' ועושין אל מלא רחמים להמתים ומבקשים מהם מתילה, ומחלקין צדקה לעניים.

סימן עז.

סימני המועדים

לעולם לא יחל פסח בד"ו (ביום ב' ביום ד' ביזם א) ולא עצרת ג"ז ולא ראש השנה אד"ו ולא אג"ו (יום א' יום ג' יום ו') יום הכפורים, ולא זב"ד פורים; ימי בד"ו לא יוכל להיות פסח מפני שאם יבא פסח ביום שני יבא יום הכפורים ביום ששי ולא יוכל להיות בששי משום שמא ימות מת בששי יעמוד שני ימים היינו יוה"כ ושבת ויסריח, וכן אם יבא פסח יום ד' יבא יום הכפורים ביום ראשון ואיכא נמי הכי הטעם משום שיעצר המת שני ימים ויסריח, וכן אם יבא פסח ביום ו' הושענא-רבבה בשבת ותתבטל ערבה שאינה דוחה שבת (אבוהרס)

ב.

סמנים לכל מועדי השנה.

א"ת ב"ש, ג"ר, ד"ק, ה"ק, ו"פ: פירוש מזה כן הוא: יום ראשון של פסח יהיה תשעה באב והסימן א"ת, ויום שני של פסח יהיה שמיטת והסימן ב"ש, ויום שלישי של פסח יהיה ראש השנה והסימן ג"ר, יום רביעי של פסח יהיה יום קנין התורה והוא שמחת תורה והסימן ד"ק, ויום חמישי של פסח יהיה צום כפור והסימן ה"ק, ויום ו' של פסח היה פורים שעבר באותה שנה והסימן ו"פ, ולעולם ביום שיהיה פורים יהיה ל"ג בעומר וסימן פל"ג (אוי"ח סי' תכ"ח).

סימן עח.

רבים וכן שלמים נתקשו בביאור הסימנים אשר בכל סדר וסדר בחמשה חומשי תורה ובפרט במאמריו וסדריו שנרשם אחר כל ספר וספר כי

לא ידעו הנרצה בסדרים האלה שלא מצאנום בשום ספר ואין אחד מהם שנסדר על פי סימניו, לכן ראיתי כי טוב להודיע אל המעיין מה זה ועל מה זה. כבר כתב המדקדק ר' אליהו הלוי בהקדמת ספרו „הבחור“ כי חלוקת הקאפיטולי הנמצאת היום במקראות הדפוס והנרצה כאן במלל ופרקיו איננה מקובלת אצלנו מבעלי המסרה אבל היא מהמצאת המעתיק הראשון אשר העתיק חנ"כ מלשון עברי אל לשון רומי וראה מן הצורך לחלק הספרים לפסקא פסקא וחלקם לפי סברתו וקראם קאפיטולי, וכאשר בא החכם ר' יצחק נתן בשנת קצ"ח לאסף הששי לחבר ספרו הנכבד „מאיר נתיב“ הנקרא קאנקארדנציא הוכרח להשתמש בחלוקת הקאפיטולי שאר כבר נתפשטה בימיו גם לא מצא חלוקה אחרת טובה הימנה לפי שחלוקת בעלי המסרה נתעלמה ממנו, וכאשר נגלתה מלאכת הדפוס והתחילו להדפיס ספרי קדש אהו וגם הם בחלוקה הנזכרת המפורסמת והתנצל בזה המגיה ר' יעקב בן חיים בהקדמתו למקראות גדולות (דפוס ראשון של וויניציא משנת רפ"ו) באמרו ז"ל ואצלנו ספר אחד הנקרא שמו קאנקארדנציא חברו חכם אחד קרוב לזמנינו זה בכמו מ' שנה שמו ר' יצחק נתן וצ"ל שכבר נדפס פה וויניציא לא היה באפשר שהייתי אוכל להגיה והוא כלי יקר וכו' והוצרכתי להשתמש בחלוקת הפרשיות וכו' שחלקו בעלי המסרה בכל המקרא הייתי יתר חפץ להשתמש ממנה מזולתה, ואח"כ הגיע לידי לאחר שכבר כמעט השלמתי אמרתי להדפיסה גם היא לבל תשתכח ותאבד מישראל עכ"ל, גם שלם את אשר נדר לרשום שם אלן סדרי התורה עפ"י המסרה, בראשית סדריו מ"ג וזה פרטן א' בראשית, ב' אלה תולדות השמים וגו', והולך ומסדר שם כל התורה והנביאים והכתובים עפ"י המסרה אלא שבס' בראשית נשמיט סדר אחד שבפרטן לא מנה כי אם מ"ב סדרים והשמיט סדר ויזכור אלקים את נח השייך בין סימן ה' לסימן ו' ומצאתיו במקרא כ"י, וזהו הנרצה בס' בראשית באומר וסדריו מ"ג וכן ביתר הספרים, לכן מה שאמר ופרקיו נ' שהרצון בו על מספר הקפיטולי איננו בשום דפוס קדמון גם לא במקראות כ"י כי החלוקה הזאת בלתי מקובלת אצלנו ולא יפה עשו המדפיסים האחרונים להכניס חולין בקדש (וואלף היידנהיים).

חוספות

א.

מדוע בישראל כשאיש הולך עם אשתו כשרוצים ליכנס לבית הולך האיש קודם ואחריו האשה, אבל אצל העמים הוא בהיפך, האשה הולכת לפניו והוא אחריה.

הטעם משום דאיתא גמרא ברכות ס"א אהורי ארי ולא אחורי האשה (*). ועיד משום כי יעקב הקדים וזכרים לנקבות כמו שכתוב (בראשית ל"א) וישא את בניו ואת נשיו, ועשו הקדים נקבות לזכרים שנאמר (שם ל"ט) ויקח עשו את נשיו ואת בניו (בר"ר פ' ע"ד).

ב.

מדוע נקראו הימים שבין י"ז בתמוז לתשעה באב בין המצרים.

הטעם ע"ש "מן המצר קראתי יח" שבזמנים האלו ישראל נתונים במצר בדאיתא מ"ד: בין המצרים — בזמן העקא, מ"ז בתמוז עד תשעה באב שבהם קטב מרורו מצוי.

ג.

מדוע אומרים על כל דבר שרצים לעשות אם ירצה השם.

הטעם מ"ש דכתיב (מש"ל י"ט) "רבים מחשבית בלב איש ועצת ד' היא תקיב", היא ר"ת אם ירצה השם, אם עצתו היא עפ"י רצון השי"ת ומאמין שב"תו רצונו לא יעשה שום דבר אלא יבטח שימזור הדבר וראיתו ובמדרש דברים רבה פ"ט איתא: מעשה היה בזמן ר"ש בן חלפתא שהלך לברית מילה וסעד שם וכו' אמר להם אב"י של תינוק מן היין הזה אני מיישן לשמחתו של בני ליום חתנתו וכו' ויהי בחצי הלילה יצא ר"ש בן חלפתא לילך לביתו מצא מלאך המות בדרך כו' א"ל מפני מה אתה משונה א"ל משיחתן של ברות, שהם אומרים כן וכך

הערה (*): ולא אחורי אשה דוא משום הרהור ולגבי סומא שאינו רואה אותה אף אם יודע שהולכת לפניו אין לחוש משום הרהור.

אנו עֲיָרִין לַעֲשׂוֹת וְאֵין יוֹדְעִין אִימָתִי נִקְרָאִין לַמּוֹת (מִפְּנֵי שֶׁלֹּא אָמַר בְּרִצּוֹת ד'),
אוֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁהָיִית סוֹעֵר אֲצִלּוֹ (בְּבִרְיַת מִלָּה) וְאָמַר לָכֵם מִן הָיִין הִזֵּה אֲנִי
מִיִּשְׁשָׁן לְשִׁמְחַת בְּנֵי הַגֵּיץ פִּרְקוֹ לַיִשׁוּר אַחֵר שְׁלֹשִׁים יוֹם.

ד.

כְּשֶׁמְבָרְכִין הַחֹדֶשׁ אוֹמְרִים מִנַּחֵם אֲב.

הַמַּעַם מִשּׁוֹם שֶׁאֵין אוֹמְרִים שִׁמְנַחֵם אֶת הָא"ב בְּשִׁבְלֵי שִׁבְלֵי הַקִּינּוֹת הֵם
בָּא"ב יוֹדוּעַ שִׁבְלֵי הַבְּרִיאָה נִבְרָא בָּא"ב וָא"כ כֹּאֲשֶׁר תְּהִיָּה הַגְּאוּלָּה
יִהְיֶה הַנַּחֲמָה עַל הָא"ב (רֵאִיתִי בֶּשֶׁם רַמְתִּים צוֹפִים).

ה.

מִדּוּעַ עוֹשִׂים זֵכֶר סוֹכּוֹת לַעֲנֵנֵי הַכְּבוֹד וְאֵין עוֹשִׂים זֵכֶר לְמֶן וּבֶאֱר.
הַמַּעַם מִשּׁוֹם דְּכָתִיב (וַיִּקְרָא כ"ג) בְּסוֹכּוֹת תִּשְׁבּוּ וְגו' כִּי בְּסוֹכּוֹת
הוֹשַׁבְתִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, רַצ"ל
מִתְּנַת עֲנֵנֵי הַכְּבוֹד הִיא תִּיכַף בְּחֹדֶשׁ נִסָּן בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
וּכְתִיב (דְּבָרִים ט"ו) לְמַעַן תִּזְכּוּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל
יְמֵי חַיֶּיךָ וְע"כ מַחְוִיבִים לַעֲשׂוֹת זֵכֶר לַעֲנֵנֵי הַכְּבוֹד, מִשְׁא"כ מִתְּנַת מֶן
וּבֶאֱר זֶה שֶׁלֹּא נִתֵּן לָהֶם עַד חֹדֶשׁ אִיִּיר.

ו.

מִדּוּעַ הָאֲשַׁכְּנֻזִּים מִנְּעֻנְעִים הַלּוֹלֵב מִזֶּרֶחַ דְּרוֹם מֵעֶרֶב צָפוֹן מַעֲלָה
מַטָּה, וְהַסְּפָרְדִּים מִנְּעֻנְעִים דְּרוֹם צָפוֹן מִזֶּרֶחַ מַעֲלָה מַטָּה מֵעֶרֶב.

הַמַּעַם לְפִי דֵּאִיתָא (יוֹמָא ג"ח) כֹּל פְּנוֹת שֶׁאֵתָּה פּוֹנֶה לֹא יִהְיוּ אֵלָּא דְרָף יִמִּין
(וְהַתְּחִלָּה לְמִזְרַח שֶׁכִּנְגַד פָּנָיו דֹּא"צ עֲדִין לְשׁוֹם פְּנִיָּה כְּדֵאִיתָא בְּטוֹר תְּרַנ"א).

וְהַסְּפָרְדִּים מִנְּעֻנְעִים עַל דְּרָף הַפְּסוֹק "לֵךְ ד' הַגְּדוּלָּה וְהַגְּבוּרָה" וְגו' חֶסֶד
וְדִין (גְּדוּלָּה וְגְבוּרָה) הֵם דְּרוֹם וְצָפוֹן מִזֶּרֶחַ הוּא תְּפֹאֶרֶת מִמוֹצֵעַ בֵּין חֶסֶד
וְדִין. מַעֲלָה מַטָּה הֵם נֶצַח וְהוֹד, וּמֵעֶרֶב יִסּוּד (כִּי כֹל בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ עֵינֵי תוֹרִי
סוֹכָה פ"ג מִשְׁנֵה ט"ו).

ז.

מִדּוּעַ הַחֹק אֵינֶן מִנְּעֻנְעַיִם דֶּק בַּפְּסוֹק הוֹדוּ לְד' כִּי טַיִב כֹּל"ח
וּבִיאֵמֶר גֹּא, וְהֵעֵם מִנְּעֻנְעִים גַּם בִּיאֵמֶר גֹּא בֵּית אַהֲרֹן וּבִיאֵמֶר
גֹּא יִרְאִי ד'.

הטעם משום שבשני פסוקים הראשונים יש שש תיבות נגד שישה דוחות שמנענעים, כי בתיבת ד' אין מנענעין, לכן מנענע בהם אבל בשני פסוקים האחרונים יש בהם ו' תיבות וע"כ אינו מנענע, אבל העם מנענעין על מה שעונים בכל פעם הורו לר' וגו' ע"כ מנענעין בכלם.

ח.

אנחנו קוראים הר' מינים של תורה בשם אתרוג לולב הדם וערבה בלשון חכמים, ולא בלשון תורה פרי עץ הדר וגו'.

הטעם משום דאיתא במדרש רבה שיה"ש פ' א' ובגמ' עירובין פ"א כי טובים הודיק מין חביבים עלי דברי סופרים יותר מינה של תורה.

ט.

מדוע בהרבה שמות האנשים אין אנו קוראים אותם בשמותם כמו שנתנו דהיינו לאלהנן חנה, לאליהו אליע, לאליעזר לייזור לגדליהו גדליע, ליהודה יודל וכדומה.

הטעם משום שיש בהם שם יה או שם אל* ולפיכך מכנים אותם, אם ישאלו לאחר על שמו, יאמר שמו סתם ולא הפאר שקורם שמו כמו הרב, רבי, רק שמו סתם כדאיתא בפסחים פ"ו רב הונא בריה ד"ר נתן איקלע לבי רב נחמן בר יצחק אמרו ליה מה שמיך אמר להו רב הונא אמרו ליה מאי מעמא קרית לך רב הונא (כי חשבוהו לגסות הרוח שמחזיק שררה לעצמו) והשיבן קורין לי כך ולא משום גסות הרוח הוא.

י.

המחבר של התיקון שבועות שינה בסדר המסכתות מכפי שהו מסודר במשניות דהיינו במשניות מסודרים המסכתות מפסחים ואילך. שקלים יומא סוכה ביצה ר"ה תענית מגילה מו"ק הגיגה. ובתיקון שבועות מסודרים מפסחים ואילך הגיגה ביצה מו"ק ר"ה יומא סוכה תענית שקלים מגילה וכן נמי בסדר

הערה: *) האומר כך יחיינו השם או המקלל בשם אינה קלה אלא כשיזכור שם ממש לא שיאמר השם כמו שנוהגים הנוהרים מלהזכיר שם הוי"ה ואומרים במקומו מילת השם (עיי' שו"ת שדי הארץ י"ד סי' י"ב).

נשים ובסדר טהרות משונה הסדר, לא כמו במשניות.

הטעם איתא בהקדמת הרמב"ם בסדר זרעים כי רבינו הקדוש סידר המשניות כפי שהוא מסודר בתורה, ע"ש, אבל המסדר את התיקון ליל שבועות סדר המסכתות על דרך ההנהגה והזמן והסדר ששייך זה אחר זה, לפיכך סידר אחר פסחים חגיגה, כי כן היו מביאין פסח עם חגיגה, ואחריו ביצה מדיני יו"ט בכלל, ואחריו מו"ק מדיני חוה"מ ואחריו ר"ה יומא סוכה כמו שהם בזמן זה אחר זה ואחריו תענית וכו' שמתחיל תיכף אחר סוכה זמן רביע ראשונה, ואחריו שקלים שהוא באחד באדר ואחריו מגילה שהוא בי"ד אדר, וכן בסדר נשים סידר אחר כתיבות קידושין שכן הם זה אחר זה ואחריו גיטין כי כן כתוב בתורה (דברים כ"ד) כי יקח איש אישה וגו' והיה אם לא תמצא חן וגו' וכתב לה ספר בריתות, ואחריו סוטה אם ונתה תחת בעלה קודם שנתגרשה, אסורה לבעלה כמו שאסורה לבעלה גרושה משנשאת לאחר, ואחריו נדרים נזיר כי כן כתוב (במדבר ו') לנדר נדר נזיר נזיר ולהזיר והרואה סוטה בקלקולה יזיר את עצמו מן היין, ובסדר טהרות פתח במקוואות שמיירי בעניי טהרות שעיקר המהרה תלוי במקוה (וע"ד הסדר שנקרא טהרות הגז שיש ג"כ מסכת טהרות אף שם הוא מלשון סגי נהר כי מירי שם מעניי טומאות קלות), ואחריו פרה לפי שהיו מטמאין את הכהן השורף את הפרה ומטבילים אותו, כן מי חטאת מטהרין את דמא מת כמו מי המקוה לשאר טמאים ואחריו ידים לפי שאין להם עיקר מן התורה וחביב עליו ולפיכך תניא ברישא ואחריו אהליות שהם טומאות חמורות טומאת אהל ואחריו נגעים שטמא ג"כ בביאה כטומאת אהל ואחריו זבים שטמאה טומאה חמורה ומעון קרבן ואחריו נדה שטמאה ג"כ טומאה חמורה ואין מעון קרבן ואחריו טהרות והוא טומאת קלות של הערב שמש, ואח"כ כלים ואחריו טבול יום שהוא מהור במקצת וקלושה טומאתו ואחריו טומאת אוכלים ומכשירין.

יא.

למה קוראים לבית הכנסת שוהל.

הטעם משום שהוא ר"ת, שבחו והודו לשמו, לאצארום בספרו צד 285 כתב כי שולע באשכנזית פירושו "כנסת" ויהודי אשכנז לקחו השם הזה מהנוצרים (ערך 1446) כי הנוצרים מאנו לקרוא את בית הכנסת של היהודים "קירכע" הקדוש אצלם וע"כ קראוהו בשם שולע.

מדוע לוקחים חרוסת לסדר פסח מאיש אחר שעושה אותה ואינם עושים חרוסת כל אחד לעצמו.

הטעם משום דאיתא ירושלמי פסחים דף ע' (דפוס רידב"ז) תגרי דירושלים היו אומרים באו וטלו לכם תבלי מצוה, עכ"ל (עיי' העירני הרב רמ"ש זיוויץ נ"י).

כותבים בראש האגרת יום השבוע ויום החדש.

הטעם משום דכתיב (שמות י"ב) „החדש הזה לכם ראש חדשים” וגו' וזו חדש ניסן וקראו הכתוב ראשון הוא שאמר ראשון הוא לכם וגו' ולכן לא מצינו בלשון הקדש שמות מיוחדים לחדשי השנה, אבל מאמר הכתוב בחדש השני, בחדש השלישי, בחדש השביעי וכן עד תשלום חדשי השנה כדי להיות בזה זכרון ליציאת מצרים שבניסן, ומה שאנו מוציאים שמות לחדשי השנה, והם ניסן, אייר וכו' הנה דם שמות חדשים עלו מבבל (ירושלמי ריש ר"ה ומביאו תוס' ד"ה מדברי הקבלה ברא"ה ז') כי שמות כל י"ב חדשים אינם לשון עברי רק לשון כשדי ופרסיום וראי כי לא נמצאו רק בספרי הגולה שהם זכריה ודניאל עזרא ואסתר (עיי' ב"מ ק"ה פסחים צ"ד ובב"ר פ' ל"ד) ומעם הדבר כי בתחלה היה המנין זכר ליציאת מצרים אבל כשעלינו מבבל בזמן בית שני נתן יום הכתוב (ירמי' ט"ז): לא יאמר עוד חי ד' אשר העלה ישראל וגו' מארץ צפון וגו' וזהו ג"כ לזכרון כי שם היינו בגלות ומשם גאלנו ד' (עיי' דרשת חז"ל ברכות י"ח) ואל תתמה איך עושים בבל עיקר ומצרים פפל, הלא גלות בבל היה רק שלישי נגד שיעבוד מצרים שהיינו רד"ו שנים ובבבל רק שבעים שנה הענין מבואר עפ"י דברי הוזהר פ' שמות עיי"ש, ולמדנו מכלל זה שאין לחדשי השנה שמות מיוחדים בתורה כשם שאין לימות השבוע שמות מיוחדים כמנהג האומות שקורין לכל יום ויום בשם ידוע, וקוראים לכל אחד ואחד על שם שבת ומונים אחד בשבת, ב' בשבת, כדי שיהא בכל יום ויום זכרון השבת וזהו פשט הכתוב, וזכור את יום השבת לקדשו והנה השל"ה במס' פסחים כ' זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, כי בזכור את יום השבת, נזכר יום הבריאה „ששת ימים עשה ד' וגו' ובשמור נזכר יציאת מצרים „וזכרת כי עבד היית במצרים” וגו' ואלו שניהם מתאחדים ביחד, וכן תמצא רמז זכור ושמור בפסח, כתיב „זכור

את יום הזה" ובתיב "שמור את החדש האביב" וגו' ע"ש, מזה מבואר דזכרון ימי השבת הרומז על חידוש העולם הוא זכרון ליציאת מצרים, וכ"כ הטור או"ח רע"א בשם הרמב"ן, והנה השבת זכר ליציאת מצרים ויציאת מצרים זכר לשבת וכו' ע"ש, לפי זה נצא לנו כי זכרון ימי החדש מזכירים גאולת בבל, וימי השבוע מזכירים את השבת כי כן קורין את השבת שבוע כדכתיב: "שבע שבתות תמימות" דפירושו שבועות כמו שהרגמו התרגום ורש"י, לכן בראש המכתב אנו מברכים את השם בזכרנו יום השבוע לזכור בקידוש השבת שהוא ראשון למקראי קדש זכר ליציאת מצרים (מקורו מנהגים).

יד.

מביאים ילדים קטנים לבית הכנסת.

בסדר משנת חכמים איתא, לפעמים קצת עמי הארץ מביאים את ילדיהם לבית הכנסת, ולפעמים יוצאים לנקבים פתאים ואין אדם רואה זה תיכף, נמצא הקהל מתפלל כנגד מי רגלים, והמנהג נסתפק מהא דאיתא במס' חגיגה ג' ובמדבר רבה פ"ד: דרש ראב"ע, "הקהל את העם האנשים והנשים וטף" (דברים ל"א) אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע, טף למה באין? כדי ליתן שכר למביאייהם, וכתבו שם התוס' בד"ה כדי כו' דעל זה סמכו להביא קטנים לבית הכנסת, וכן איתא במסכת סופרים פ"ח הלכה ו' "אתם נצבים היום כלכם טפכם נשיכם" וגו' טף למה בא? כדי ליתן שכר למביאייהם, מכאן נהגו בנות ישראל קמנות לבוא לבית הכנסת ע"ש, לפי זה יצא לנו המנהג דקמנים וקמנות באים, אמנם איתא בספר דרך החיים דף ע' מביאו השל"ה, בזמן הזה יש טף בא לביהכנ"ס לתת עונש למביאייהם לפי שהוא בא לחלץ בית אלקינו ולשחוק בו כברחובות קריה, זה מרנן, וזה בוכה, זה מדבר וזה צועק, זה רץ הנה וזה הנה, ראוי לאדם שלא להביאם בבית הכנסת, אך הטף הגדול קצת (היודע לענות אחר הש"ץ) יביאנו לביהכנ"ס וילמדו ויורוהו לענות אמן וקדיש וקדושה ולא יניחוהו לדבר דברי הבאי, וילמדוהו לשבת שם באימה וביראה ובוהיהיה לו שכר טוב מאת הש"ת עב"ל, ועיי' קיצור של"ה בהג"ה דף נ"ו ע"ש (מק"מ).

טו.

בגדי שבת ויו"ט משנים מכנדי חול.

הטעם הוא במס' שבת קי"ג: "וכבדתו מעשות דרכיך" וכבדתו שלא יהא

מלבושך של שבת כמלבושך של חול, ובשבת דף קמ"ז: רבנן לבשו גלימא אוכמי בשבת, וסמך לזה אי' במדרש רות, ושמת שמלותיך עליך וכו' ערומה היתה? אלא אלו בגדי שבת, מכאן אמר ר' חנינא צריך האדם להיות לו שני עטופים אי' לחול וא' לשבת וכך דריש ר' שמלאי בצבורי וכו' ע"ש ועיי' ש' במס' שבת קי"ז על הפסוק, „ורחצת וסכת ושמת שמלותיך“ ועיי' במדרש בראשית על הפסוק „ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו“ ר"י אומר ברכו בעטיפה ופי' בס' נזר הקדש דזה בכלל ברכת שבת, בהיות יום זה מבוזבז מכל ימים בעטיפות בגדים כיוצא לקראת מלך ולקראת חתן וכלה — וביו"ט משנים עוד למעלותא משבת כדאיתא באו"ח תקכ"ט, והוא מירושלמי פ"ק דקדושין בהאי דאמרינן האחין שחלקו ר' מנא אמר כלי רגל חולקים, כלי שבת מבעי, מכאן משמע שבגדי יו"ט יהיו טובים מבגדי שבת, ועיי' בשמות רבה פ"ג על הפסוק „ושאלה אשה וגו'“ כלי כסף וכלי זהב ושמלות ועיי' של"ה עמוד השלום דף רמ"ז, ועיי' במג"א וט"ז סי' תנ"א לענין הגעלת הסכין מובא שם הפייטן ביוצר לשבת הגדול וז"ל: והיבין ברגל להיות שמחים כו' בבבל בבגדי צבעונין, בא"י בבגדי פשתן המלבינן (מק"מ) יסוד ושורש העבודה שער מ' כתב לאמר: ילבש אדם מלבוש חשוב בר"ח וסימנך „חמש חליפות שמלות“ ח' מ' ש' ר"ת חדש, מועד, שבת יהליך שמלותיו, (ועיי' בספר אור צדיקים).

טז.

לומדים בעת טהרה או אומרים תהלים בחדר מיוחד לא בחדר שהמת שם.

דבים טועים וסוברים שהוא מפני שחדר המת טמא, וזה אינו, ועיי' בשפתי רננות פי"ד וז"ל: אין לחוש לדברי המונעים מלומר דברים שבקדושה במקום המת באמרם, כי המת מטמא, כי לא נמצא שאסרו רבנן, רק לומר דברי תורה במקום המטונפות כו', אבל אין איסור לומר דברי תורה במקום טומאה, מפני שאינם מקבלים טומאה (חולין קל"ו), אבל טעם האיסור באותו חדר שהמת בו הוא משום דאמרו חז"ל (ברכות י"ח): לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא, ועוד איתא שם ובמס' סוטה מ"ג מ"ג תופס ד' אמות לקריאת שמע, וכתוב „לועג לרש חרף עושהו“ וחשבינן כל החדר לד' אמות ומשום הכי לומדים או אומרים תהלים בחדר מיוחד, ראין אומרים בפני המת אלא דבריו של מת כדאיתא ברכות ג', ושמחות פ"ג (מק"מ).

יז.

מדוע נקרא מקום אסיפת התלמידים ללמוד אצל מורה בשם ישיבה.

הטעם דהנה ידוע מרפ"ג בטגילה שער ימות ר"ג היו לומדים מעומד ואח"כ החלו ללמוד מיושב ואין זה ר"ג הוקן והוא ר"ג דיבנה וגודע דרכו לאיום על התלמידים ונקראו בסנהדרין תקיפי קדמאי ועמידה היה סימן הכנעה וכן במעשה דר' יהושע בירושלמי פ"ד דברכות והיה ר"ג יושב ור"י עמד נראה שגם אח"כ רק התלמידים הגדולים שהבינו כבר כל דברי הרב ישבו כבר ולא בן הצעירים שהיו עומדים עוד, וזה נראה מרב ור' יוחנן שרב למד בישיבה בעת שהיה ר' יוחנן לומד עוד בעמידה (מליץ ג"ד). ומעתה נראה שמקום הישיבה הוא נקרא כן בעבור ששם למדו כבר רק התלמידים הגדולים אצל הגאון או ריש מתיבתא והם ידעו כבר לעיין כל חצי שנה בעצמם, ולכן יקרא ישיבה או מתיבתא והטורה ראש הישיבה (ראיתי).

יח.

הכם כשדורש או כותב בספר אינו אומר „כאשר אמרתי" או „כאשר כתבתי" רק כאשר אמרנו או כאשר כתבנו בלשון רבים.

הטעם איתא במכילתא דרבי ישמעאל בשלח פ' א' „ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים" מכאן שהיה עושהו כמותו, ילמדו כל ארס דרך ארץ ממה שלא אמר ליהושע בחר „לי" אנשים אלא בחר „לנו" אנשים שהיה עושה אותו כמותו, מכאן שיהא תלמיד חביב לפני רבו כמותו, עכ"ל, ועיי' באדר"נ שם ובתנחומא (ראיתי).

יט.

מדוע לא נמצא בבהמ"ז אות „ף".

הטעם משום שכל מי שברך בהמ"ז בכוונה אין שולט בו לא אף ולא שצף ולא קצף וכו' ומוונותיו מצוין לו בריוח ובכבוד כל ימיו (עמודק ועיי' בה"ט שו"ע או"ח קפ"ה).

כ.

מדוע אומרים על חכמי ישראל האחרונים „ו"ל" ועל חכמי התלמוד אינם אומרים „ו"ל" למשל אביי ו"ל, או רבא ו"ל.

כתב ה"ח, יען שאין מזכירים את שמם רק על דברי תורה והלכה שאומרים בשמם א"כ הזכר הוא לברכה, בין שהלכה כמותו או אין הלכה כמותו, בכ"ז אלו ואלו דברי אלקים חיים, מה שא"כ בחכמים שאחר חתימת התלמוד, שמותר לחלוק עליהם, ואם לא כווננו בענין לאמתה של תורה, אין זכרם בזה חו"ש לברכה, ולכך אנו אומרים „זכרם לברכה" כי אנחנו מזכירים אותם לברכה אף אם קשה עלינו קצת דבריהם אנו תולין החסרון בקוצר דעתנו, וזכרם־הם – לברכה (ת"א אלו"ג).

כא.

מדוע אומרים על משה רבינו עליו השלום ואין אומרים זכרוננו לברכה כמו על שאר צדיקים.

הטעם לפי שטשה רבינו היה השליח לעשות שלום בין ישראל למקום ית"ש, כמו שאמרו מ"ר נשא פ' י"ב : אמר הקב"ה לשעבר היתה איבה ביני ובין בני וכו' עיי"ש, ולכן הוא היה השליח לעשות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ואנו מברכים אותו בברכת השלום (עלי השלום) (ת"א).

כב.

הרבנים ורחזנים מקבלים שכר הקצוב להם ומדוע זה הם מקבלים גם מתנות לפרקים.

המנהג ישן נושן הוא שנהגו בו מעת שקבלו התורה בהר סיני כתיב מפורש בפ' קרח שהקב"ה קבע שכר לכהנים חלק עבודתם ובכ"ז קבע להם מתנות, ואם תאמר מדוע לא קבע להם שכר קצוב להחיות בהם נפשות ביתם שלא יצטרכו לקבל מתנות, הטעם משום שלא להמריח על הצבור ולהכביר עליהם המס בפעם אחת, וכעין זה איתא בשו"ת אור זרוע ח"א סי' קי"ג, ועוד משום שלא יתגאו הכהנים על העם לכן קבע הקב"ה שכר לכהנים ע"י מתנות מיחידים שיהיו פרנסתם ומחיתם ע"י עזרת יחידים, והרב והחזן ושאר משרתי ביהכ"נ שהם במקום כהנים ולוים בזמן שאין

הוספות

בית המקדש קיים יקבלו מתנות עפ"י מה שאמרו (מג"א או"ח סי' תקפ"א, ודי"מ, מרדכי רוקח) שהשליח צבור יהיה איש היודע בצער הצבור ויתפלל עליהם, ומעתה אם הרב והחזן ומשרתי מקדש מעט יקבלו שכרם הקצוב מקופת הקהלה ברי הוספה ומגרעת ולא ידעו משמחתם ומעצבותם, האיך ידעו לשבח וזהללו כי לעולם חסדו או להיפך להתפלל על הצבור? ועוד יש לומר שרצו לזכות את בני ישראל במצות צדקה יען דידוע שהמס שנותן היחיד לקופת הקהלה נותן עפ"י הכרח פעם באונס ופעם ברצון וא"כ תשלומין כזה לא לצדקה יחשב לנותן לזאת תקנו שרוב פרנסת המשועבדים יהיה במזח מקופת הקהלה אשר לזה נותן העשיר והדל כערכו בדרך הכרת, והשאר יקבלו בדרך מתנה מכל אחד ואחד ולצדקה יתעב להם:

השמטות

צד 12 סי' די סעי' א' בהערה א' בסופה, אחרי המלות חלוקי דעות צ"ל:
ואם מותר לשנות בית תפלת עכו"ם לבית הכנסת עיי' במלואים לספר שוא"ל
כענין מהרב שלום אלחנן יפה.

צד 14 בהערה המתחלת טעם שאין מברכין על הצדקה בסופה צ"ל:
נשאל להרב בית אבות אם יכול אדם לתן כל נתינת הצדקה שלו לירי
קרוביו העניים ועושים היתר לעצמו ממ"ש ענייך קודמים, ואם
נבקש היתר לאלו הלא לא נצטרך לתן לשום עני ונוכל לפטור עצמו בגמ'
(כתובות ג') דאיתא אשרי שומרי משפט וגו' ודרשו חז"ל וכו' זה הזן בניו
זבנותיו כשהם קטנים, אולם אמת ויציב שצריך לתת צדקה לעניים הראוים
ממנו מלבד לקרוביו הנותן להם.

צד 16 סעי' ב' בסופו צ"ל:

ומה שמכרך ברוך שפטרני בשעת קריאת התורה דוקא.

הטעם לפי שמצות עליה לתורה הוא עושה עתה פעם הראשונה ועיי'
מתפרסם אז שנעשה גדול, וא"ת הרי כמה קטנים עולים לתורה
למפטיר זה הוא רק למנין ו' אמרינן הכל משלימין ולא למנין ג' (עיי'
מג"א רפ"ב) ואף אם נעשה בשבת בר מצוה מ"מ לא פלוג רבנן.

צד 26 סעי' ט' בנושא, בהשמטות בסוף הס' צ"ל:

מ"א, משום כי אחרי מות רב עינא ורב סימונא שהיו אחרונים לסבוראים
(שנת ד"א תקס"ד לב"צ) היו הפרסיים מכבידים עולם על ישראל וגורו
שמד על היהודים, גורו שלא להפטיר בנביא במנחה בשבת (חמדה גנוזה
סי' צ"ה, פרש"י שבת כ"ד) על כי הפטירה בנביא במנחה היתה שונה שהיו
מפטירין בנחמות ישעיה כמו שכתוב בחמדה גנוזה ובלי ספק דרשו בהן
לחזק את העם בומנם וזה היה רע בעיני הממשלה שלא יהיו נוטה לב
ישראל אל ארץ הקדושה (ערך מלין פ' אפסרתא) וכיון שנסתלקו נסתלקנו.

צד 27 סי' ט"ו בראשו, חתן וכלה צ"ל:

הערה רב סעדיה גאון בחקר האמונה כתב איסורינישואים בין הקרובים
הוא להרחיק את האדם מן הפריצות עם הנשים שלבו גם בהן.

אולם רב סעדיה גאון דיבר כפי מצב הדעת בימיו, ובימינו נתקבל ליסוד בדעת טבע החיים (פהיזולוגיה) חכמת הנפש (פסיכולוגיה) כי מנשואי קרובים יצא דור עניי הדעת ומנוגעים בנגעי הנפש והדברים ידועים ומוסכמים מאת כל חוקרי הטבע (שפ"ר).

צד 27 סי' ט"ז צ"ל מנהג חדש:

למה נקט בת פלוני לפלוני ולא פלונית לפלוני.

הטעם משום רבנקה העיקר להקפיד על משפחתה אם היא ממשפחה הגונה וגבי הזכר העיקר יחוס עצמו אם הוא איש הגון (לקוטי שושנים).

צד 31 סי' י"ז סעי' ב' אחרי המלות שהוא לשון נשואין צ"ש צ"ל:

כי החופה הוא שהופפין אותם בטלית או בסורר ומכניסין אותם תחתיו וזה הוא נקרא נשואין, ועוד שכל המנהגים של חתן וכלה אנו למדין ממתן תורה שהשם הראה עצמו כחתן נגד כלל שהם ישראל כמו שכתב התשב"ץ סי' תס"ו ולכך מכניסין אותם תחת החופה בויתצבו בתחתית ההר.

צד 38 סעי' י' אחרי המלות כל עיקר כו' עכ"ל צ"ל:

ונהגו עבשיו לעשות אירוסין ונשואין כאחת לפי שבימים הראשונים היו מקדשין בשעת האירוסין והיתה נחשבת כאשתו לכל דבר וע"כ היה לבו גם בהוהיו באים להרגל עבירה כי כלל בלא שבע ברכות אסורה לבעלה כנדה וע"כ ביטלו את המנהג הזה ועושין האירוסין והנשואין יחד.

צד 38 סעי' י' שם אחרי המלות והוא כניסת רחופה צ"ל:

הערה: בספר מרפא לשון כתב וו"ל: ולכאורה צריך טעם הלא כל הברכות שתקנו חז"ל הוא על מצות עשה, ומ"ט תקנו כאן הברכה אשר קדשנו כו' על העריות שהמה לא תעשה, ויש לומר שאמרו חז"ל בירושלמי כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוציא קדושה ולכן תקנו חז"ל הברכה בלשון זה עכ"ל, ועיין בשו"ת חתם סופר חלק או"ח סי' נ"ד נ"ה שפירש על העריות על הדביקות של מצוה והיינו בעילת מצוה לקיום המין כי ע"ז נצטוינו כמ"ש פרו ורבו והעריות היא מלשון כמעט איש וליות (מלכים ז' ל"ו).

צד 38 שם אחרי המלות דיש לו דין מלך צ"ל:

כי חתן דומה למלך, מה המלך אינו יוצא לשוק לבדו (משום כבוד) כך החתן אינו יוצא לשוק לבדו, מה המלך לובש בגדי כבוד (וכמו שכתב ישע"י ס"א) כחתן יבהן פאר וגו' ולשון יבהן הוא בבגדי כהונה שנאמר

בהם לכבוד ולתפארת כל שבעת ימי המשתה, מה המלך מקלסין אותו הכל כף החתן מקלסין אותו כל ו' ימי המשתה (פדר"א פי ט"ז) ולכן עומדים בחופה.

צד 39 אחרי סעי' י"ג צ"ל מנהג חדש:

יוצאים כנגד החתן והכלה בעת שהולכים מן החופה לביתם בלחם ומלח וחטים.

הטעם מלח ע"ש הכתוב ברית מלח עולם וחטים ע"ש הכתוב חלב חטים ישביעך, ולחם ידוע כמה פסוקים כמו ולחם לאכל (ישעי' נ"ה) לכו לחמו בלחמי (משלי ט') וברך את לחמך (שמות כ"ג) ואכלתם לחמכם לשבע (ויקרא כ"ו) ועוד ועוד, והכל הוא לסממן טוב שסימנא מילתא היא.

צד 43 סי' י"ז סעי' א' בסופו צ"ל:

אם חלוץ וחליצה מותרים לדור יחד בבית אחד אחר חליצה או לאו, והשיב הרשב"א בתשובותיו סי' ר"ט דאסור לדור ביחד בהצר אחד אם לבו גם בה.

צד 47 סי' י"ט בהערה המתחלת בפך שמן שנמצא בו בסופה צ"ל:

וידוע דקושיא שהקשו גדולי האחרונים הרא"ם בחי' על הסמ"ג (הל' חנוכה) והפ"ח (ה"ח) והבית מאיר בחי' לאו"ח שם והאליהו רבה שם והפנ"י בחי' לשבת, דלמה כל מורח הנם שהדליק השמן ח' ימים הלא קי"ל דמזמאה הותרה בצבור והיו יכולין להדליק בשמן ממא והקב"ה לא עבד ניסא בדי, והנכון כמ"ש הח"צ והפנ"י דאף דמזמאה הותרה בצבור רצה הקב"ה להראות חיבתם לפניו ועשה להם נס זה, עיי' בדבריהם, וביתר ביאור נמצא בדרשות מהרי"ח צד קנ"ח.

צד 48 סי' י"ט סעי' א' אחרי התיבות או מי כמוכה באלים ד' צ"ל:

חכמי ישראל מימות הראשונים (כי בש"ס לא נמצא זה השם) כתבו המכביים בכ' וחכמי או"ה הביא טעמים נכונים שצ"ל המקביים בק'.

צד 48 בהערה המתחלת ע"ד הנס אחרי המלות הלל דוד הכהן צ"ל למטה מהדף: הרב הלל דוד הכהן טריווש נפטר אייר תרס"א.

צד 49 קידם סעיף ב' מנהג חדש:

כשחל חנוכה בכ' שבתות מפטירין בשבת הראשון רני ושמחי בנרות דזכריה ובשבת שניה בפ' ויעש שלמה בנרות דשלמה, והיה ברין להקדים נרות דשלמה שהיה מקידם.

הטעם משום דנרות דזכריה עדיפי משום דנביאות זכריה דעמיד נינהו

כי היו על חורבן בית שני שבו היתה נם חנוכה (ראיתי בשם כלבו).

צד 51 סי' כ' סעי' א' בראשו אחרי המלות תלמידי חכמים צ"ל כוכב ולמטה הערה:
הרואה חכמי ישראל אומר וכו' שחלק ועל חכמי אומות העולם שנתן
עיי' הטעם או"ח סי' רכ"ד בבאה"ט

צד 54 בהערה אחרי המלות זולצער, וויינטרוב, באכמאן, לעוואנדאווסקי צ"ל:
זולצער נולד שנת 1804 מת שנת 1890 והשם זולצער על כי הוריו גרו
בעיר קטנה "זולץ". בן עשרים ואחת שנה נתמנה לחון-ראשי
(אָבערקאנטאָר) בוויטן, בשנת 1876. הוא היה הראשון אשר החליף השם
חון על שם קאנטאר, טרח ומצא שם זה מהמנגן הנוצרי בבית התפלה
(לנוצרים) סעבאסטיאן באך בלייפציג. והוא היה הראשון אשר החליף בגרי
חונים בעת התפילה לא לפי רוח האורתודוקסים, וויינטרוב, חון הראשי
(אבערקאנטאר) בקאניגסבערג נולד 1811 מת 1880. באכמאן היה חון באדעסא
ובבוראפעסט נולד 1846 מת 1890. לעוואנדאווסקי היה חון בעיר בערלין
נולד 1821 מת 1894.

צד 56 סי' כ"ד סעי' א' אחרי המלות לר' אברהם אזולאי צ"ל הערה:
בעל חסד לאברהם נולד בפאם ערך שנת 1510 ומת בחברון שנת 1643
למספרם.

צד 62 בהערה אחרי המלות ומביאו שערי תשובה צ"ל הערה:
בעל שערי תשובה נפטר 1818 לספירת הנוצרים.

צד 63 סעי' ג' בסופו אחרי התיבות וקרובה אל הפתח צ"ל:
ומש"ה נוהגים להפנות פניהם למערב בשעה שהם אומרים בואי בשלום
טמרת בעלה, וכו' למנהג לצאת החוצה לאויר פנוי כדי לקבל
את שבת המלכה.

צד 73 סעי' ט' אחרי המלות תויו"ט יומא פ"ו צ"ל למטה:
בעל תויו"ט נולד 1579 נפטר 1654 לספרם ועבד בפירוש על משניות ג' שנים.

צד 95 סעי' ד' אחרי התיבות אינו בא לשם עכ"ל צ"ל:
ונותנים הכסא שיושב הסנדק צד אחד למזרח וצד אחד למערב, הטעם
בוה כדי שהמוהל יעמוד פניו לצפון ואחוריו לדרום מפני שהמילה
דומה לקרבן ומקום הכסא דומה למזבח, ומצינו שהכהן המקריב היה
עולה בכבש שהיה בדרום ופונה פניו לצפון.

צד 97 סעיף ה' אחרי המלות ועומדים לכבודו של אליהו צ"ל:
המנהג שאומרים כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה לחיפה ולמעשים
טובים מבואר בברייתא סוף פרק י"ט דשבת.

צד 108 בהערה המתחלת כשיכתוב לו ספר תורה אחרי המלות יוצא ידי כלם צ"ל:
 יט"י כתב שמעתי וראיתי שבני אדם המתנדבים ספר תורה לביהכ"ג הם
 מתנין ברבים שאינו לחלוטין וא"כ אותו שלא התנה איהו ראפסיד
 אנפשיה (מביא באה"ט או"ח קנ"ג).

צד 125 סי' נ' סעיף א' בסופו צ"ל:
 והתענית היא מתקנת הגאונים (אבודרהם סדר תפילות תענית).

צד 130 סעי' ו' אחרי התיבות בית אהרן צ"ל למטה:
 בית אהרן הי ערך 1408 למספרם.

צד 131 סעי' י"ב אחרי המלות הרי זה משבח צ"ל:
 בתוך הסעודה אומרים להבא בבית "קמט עססין" אף שהוא יודע שלא
 יאכל, ואסור לומר כן כי זה הוא הונאת דברים (קיצור שו"ע סי' ג)
 ג"כ מנהגינו לומר כן מפני שה"ל יודעים כי קריאה זו לאכילה היא רק
 מפני הנימוס וד"א ואין בזה הונאת דברים.

צד 134 סעי' ג' אחרי המלות מביא סדר היום צ"ל למטה:
 בע" סדר היום הי ערך שנת ש"ב 1560 למספר הנהוג והוא היה ר"ט
 בעיר עין זיתון אשר בגליל.

צד 133 סעי' ב' אחרי התיבות בשר ודגים לעניים צ"ל הערה:
 הזהרין בבני עניים שמהם תצא תורה וכו' ומפני מה אין מצוין
 תלמידי חכמים לצאת מהם אמר רב יוסף וכו' רבינא
 אמר שלא ברכו בתורה תחלה (נדרים פ"א) נראה שהכוונה שבמנהג
 שמברכין לבן הנולד שיכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים לא הקדימו
 הם בברכה זו את התורה תחלה, והראו בזה שלא היה חשוב לימוד התורה
 בעיניהם, ולכן נענשו במדה כנגד מדה שלא היה להם בנים תלמידי חכמים
 (עיי' כרם חמד ג' צד מ"ד).

צד 136 סעי' ד' בסופו אחרי המלה מדרבנן צ"ל:
 אפילו לכתוב ספרים הרף למיזו אסור בערב פסח אחר חצות כי ראוי
 להחמיר בו יותר מבחלה"ב (מהר"י מטרי"ל).

צד 140 סעי' ט' אחרי המלות והסיבה דרך חירות צ"ל הערה:
 ע"ד הטענה הישנה מצורתינו, כי רמז אבותינו במצרים את שכניהם ולקחו
 מהם כשאלה חפצים יקרים, וינצלו את מצרים" ואולם באמת אנו
 רואים כי לפי הרשימה ההסתורית הקדומה היה חפץ משה ואהרן רק

להוליך את העם, דרך שלשת ימים במדבר" למען יעבדו, את האלהים על
ההר הזה" אולם פרעה חשד בהם, כי אין דעתם להחזיר, ולכן בקש
„משכון" היינו: „לכו נא הגברים ועבדו את ד' כי אותה אתם מבקשים, או לכו
עבדו את ד' רק צאיכם ובקרכם יוצג" וכאשר שלח אחרי כן את ישראל,
לא שלחם לשלומין אלא „לכו עבדו את ד' כדברכם" וכוה היה גם חפץ
משה ואהרן לפי הרשימה הקדומה, ולכן אמרו לישראל „כי ישאלו איש מאת
רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב" להתקשט לחג חשוב כזה, אבל לא
למען „נצל את מצרים" כי איש במשה לא יכזב ולא יעשה עולה חלילה,
ואולם פרעה נחם אחר כן ממעשיו, כי הוגד לו „כי ברח העם" לכן נהפך
לבו לרדוף אחרי ישראל, וקרה על הים מה שקרה, ומסכה זו לא שבו
בני ישראל ונשתלשו הסבות כי נשאלו בידם „כלי כסף וכלי זהב ושלמות"
אשר לקחו בידם באמת רק בשאלה, ולמרות חפצם לא החזירו לבעליהם
וינצלו את מצרים" לא שהיתה כן כוונת העם מעיקרא, כי אם מאת ד' היתה
זאת, אשר הוא מראש חשב אחרת להוציא את עמו מתחת סבלות מצרים
והוא יתברך הסב את הדבר ע"י השתלשלות הסבות שיבוא לירי גמר כזה,
לכן חזק לב פרעה לרדוף אחרי בני ישראל, ועי"ז נעשו ניסים לישראל
על הים וגם נשארה בידם כל חמדת מצרים, כעין תשלומין על כל העבודה
אשר עבדו בהם בפ' (הסתורי של הנוצרי המפואר היינריך איבלד, בתולדות עם
ישראל" אשר השלימו (בשבעה חלקים) בשנת 1852)

צד 140 אחרי התיבות חק יעקב או"ח תע"ב בסעי' ט"ז צ"ל הערה:
לאיזה מטרה ותכלית תקנו הו"ל שהבן ישאל לאביו בלידי פסח ארבע
שאלות „מה נשתנה" וכו' מרם יתחיל האב לספר לבנו ביציאת
מצרים, ומה היה הסר אם נספר לבנינו ביציאת מצרים אף אם לא ישאלו
את הארבע שאלות (קושיות הטעם מזה עיי' בדרשות מהרי"ח צד י"ד).

צד 166 סעי' ב'.

שהחיינו אין אומרים בקירוש של שבת משום דלא אמרינן זמן מפחות משלשים יום.

צד 169 בהערה המתחלת הסופר המצוין וכו' אחרי המלות וכן כלם עכ"ל צ"ל: ובספר דבר יום ביומו איתא טעם אחר.

צד 176 ס"י נ"ט סעי' א' אחרי המלות חנוכה ממש צ"ל:

הלל לומר בלילה כתב ח"ס באו"ח סי' נ"א דמשמע מסוף פרק קמא דמגילה דדוקא ביום מרכתיב ממזרח שמש עד מבואו וזה היום ואין להקשות מהלל דליל פסח שאומ' ים בלילה, דדוקא הלל שקורין בכל יו"ט ויום גאולה שתיקנו לומר כדאיתא פסחים קי"ז הוא דבעינן דוקא ביום אבל בליל פסח שהוא שעת הנס ממש על זה נאמר בליל התקדש חג, וכן כתב הרב חיד"א בשו"ר ברכה סי' רי"ט.

צד 185 סעי' ה' אחרי המלות דשרי ד"מ תקפ"א צ"ל:

אין נופלין על פניהם בערב ראש השנה בתפלה אעפ"י שנופלין באשמורת בסליחת, ואין תוקעין בער"ה להפסיק בין תקיעת רשות לתקיעת דחיוב.

צד 186:

ש"ך שהולך בערכאות של גוים אין להיות שליח צבור בר"ה ויוהכ"פ אלא אם כן עשה תשובה (תורת אמת סי' קנ"ז קנ"ח).

צד 187 סעיף י' בסופו צ"ל הערה:

לאמר בר"ה זכרנו לחיים, מי כמוך, וכתוב לחיים, בספר היים הוא מתקנת הגאונים אף שלפי ההלכה לא ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש האחרונות.

צד 195 סעי' א' אחרי המלות משה רבינו ע"ה צ"ל בסוף הערה:

ויוסיפון בקדמוניות ס"ו ספ"י כתב שהיהודים קראו עצרת שהוראתו יום חמשים שהוראתו גמר וסוף ר"ל גמר שבעה שבועות, ול"נ שעצרת היא משרש עצר בארמי, לשון שחיטת ענבים, והוא הזמן שאו עוצרין הענבים ויקרא חג הבכורים, והכתוב אומר (במדבר י"ג) והימים ימי בכורי ענבים, ובמשה ששלח מרגלים בכ"ט בסיון ושם (במדבר י"ג) כתוב והימים ימי בכורי ענבים, אכן הוא מאחר מי בכורי ענבים עד כ"ט סיון כדי שיגיע מ' יום עד מ' באב, ואמרו בכורים במשנה ג' פ"א: אין מביאים בכורים קודם עצרת (ערך מלין מ"ר ש"י ראפפורט אות ע"ו).

צד 202 בראש הסי' ס"ב סעי' א' אחרי המלות צוואת ר' יהודה חסיד צ"ל הערה:
צוואה הגעשית בערכאות י"ל גוים בהיותו בריא ובלי שום קנין פסולה
(מהר"ם מפ"א ומביאו פחד יצחק אות צ').

צד 222 סי' ס"ח בסופו צ"ל:

הערה פעם אחת נשאל רב האי גאון מדוע ימנעו בני העם מלשתות מים
בראשית ימי התקופה? והשיב בהתול': מפני שאינם רוצים להתחיל
ימי התקופה במים שהוא דבר קל ולא במשקה אחר יותר חשוב, אך אני
אומר: מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה (אבן עזרא אגרת השבת דפוס
ליורנו דף ס"א ע"ב).

צד 236 סעי' י"ג אחרי המלות בתפילין בכל שעה צ"ל הערה:
מצינו לשון שעה על רגע כממרי' וזמן קצר, מהא דר"ה י"ח ר' נתן
אומר אדם נידון בכל שעה שנאמר לרגעים תבחננו הרי דרגע מקרי
ג"כ שעה בלשון חכמים.

צד 258 סעי' ב' בסופו צ"ל הערה שניה:

המדרש בשאלות שא"י א' איתא מנהגו של הלל הזקן, במעלי שבתא
א"ל אדם אחד להיכן אתה הולך א"ל לעשות מצוה א"ל איזה
מצוה א"ל לבית המרחץ והמפרשים לא מצאו מקור מדרש זה, אבל הוא
בויק"ר פל"ר אלא דשם לא נאמר שהיה במעלי שבתא.

צד 261 סעיף ה' בהערה אחרי המלות ומה קול הצעקה על התלמוד צ"ל:
„הערה“ האפיפור פיוס הרביע שנת 1559 — 1565 שנת שי"ט עד שכ"ה) התיר
את ספרי התלמוד בעד כופר כסף רב ואסר רק את השם תלמוד
וקראוהו גמרא או ספרי הש"ס ועד היום נשאר שם ש"ס.

צד 269 סעי' י"ח בסופו צ"ל:

ומה שאומרים בל"ל שבת קודם קידוש „אשת חיל“ הוא עפ"י קבלה, כי
השבת דומה לבת מלך הבאה ליהתאמנה עם ידידה החתן „ישראל“
כמו קודשא בריך הוא מתאחד עם כנסת ישראל.

צד 271 סוף סעי' כ' צ"ל הערה:

בתפלת שחרית של שבת אומרים שמחים בצאתם וששים בבואם כי
הנ"מ בין שמחה לששון הוא כי מרם השיג עוד הדבר והנהו עוד
מוכן להשיג יקרא שמחה, אבל אחרי אשר כבר עשהו העונג והשיגו יקרא
ששון, וזה שמחים בצאתם לעשות רצון קונם או שישמחו במה שיעשו ויפעלו,
וששים בבואם אחרי גמרם גדר עבודתם ימשחו במת שזכו כבר לעבוד,
עושים באימה רצון קונם (דרכי הוראה מאת אליאסבערג).

צד 280 בהערה אחרי המלות ושם ישראל לא יזכר עוד צ"ל:

הערה יהודי פרוסיה התאבלו אבל כבר בגלל פקודה אחת מאת פרידריך וילהלם השלישי מלך פרוסיה, בשנת 1837 יצאה הרת שלא להתיר ליהודים להקרא בשמות נוצרים בכ' ויתחנו אל המלך לחסות עליהם מפני החרפה הזאת באלו נגזרה עליהם גלות חדשה, האבל המגוחך הזה מתואר בספר „תלונת יהודי" שנת 1837.

צד 285 בהערה המתחלת תואר הכבוד „רבי" וכו' צ"ל:

ע"ך הסמיכות ותלמיד חכם שהגיע להוראה שלא יורה ושאלין לו רשות להתעסק בגיטין קידושין וחליצה עד שיהיה נסמך מרבו או מרב מפורסם אחר בשם „מורנו" התקנה הזאת יצאה מאת ר' מאיר בן ר' ברוך הלוי (סג"ל) מווינא בדמוכח מתשובת הריב"ש סי' רס"ח—רע"ב וזמנו של ר' מאיר בעל דתקנה היא שנת ה' אלפים קצ"ח.

צד 287 בהערה המתחלת כתב המ"מ כו' בסופה צ"ל:

ורבינו זרחיה בעל הנאור באלפסי דשבת פרק במה טומנין יאמר: ונהגו רבותינו לענג את השבת באכילת חמים ואם לא צריך בדוקה אחריו שכא כן הוא (והטעם משום שענן ראש ונשיא מהכת הקראים אסר לאכול מאכלים חמים ביום השבת) ומה נחפז הכנהג שאכילת משאלענט נחשבת למצוה וכל זה להוציא מלבם של קראים (עיי' גראט"ץ ח"ג).

צד 304 סעי' נ"ג בסופו צ"ל:

והרב בעל באר שבע תלמיד הכמ"ע כתב במס' תמיד פ"א ד"ה וכשאתה עושה וכו' ככאן אני קורא תגר על מה שנהגו לשפוף מכוס הבדלה של יין על הארץ ואומרים טעם חדוש משום דאמרין במס' עירובין ס"ה כל בית שלא נשפף בו יין כמים אין בו סימן ברכה ועושין כן לסימן טוב בתחלת השבוע והרי בהדיא תניא (ברכות נ"י) ת"ר ממשיכין יין בצנורות לפני חתן וכלה ופירוש רש"י נמשיכין יין בצנורות משום סימן טוב ואין כאן משום בזיון והפסד אוכלין לפי שמקבל אותו בראש פי הצינור בכלי ע"כ, וכ"כ בהדיא הפוסקים רוב מנין ורוב בנין כדפרש"י דאסור לשפוף היין על הארץ משום סימן טוב ושמחת חתן וכלה אלא צריך שיקבלנו בכלי בפי הצינור הרי קמן מבואר דאסור לשפוף היין על הארץ משום סימן טוב, אף שביצאתי כתוב וז"ל כשמכדילין על הכוס שופכין מן הכוס יין על הארץ דאיתא בב"ר כל בית דלא משתפף ביה ינא כמיה במוצ"ש לית ביה ברכה ע"כ לא תאבה ולא תשמע אליו כי לא היה ולא נברא בב"ר מה שכתב בשמו ואי איישר חילי אבטליניה עכ"ל (תולדות הפוסקים אות ב')

הספר הגיון לב עברי מהרב זקן ומופלא בתורה ויראה מוהר"ר אפרים אליהו ליפשיץ (ומביאו שדי חמד מצרכת הכ"ף כלל י"ב) וז"ל: פה מצאתי מקום אתי להוכיח בטישור לכל הרבנים וגדולי עמנו המביאים ומכניסים במכתבי עתים היומיים את שאלותיהם וטאמריהם הנכבדים יקירי הערך קדושת יהדותינו האם לא ידעתם רבותי אז טנהג הקוראים במכ"ע דאלו איך אחרי קריאתם בגליוניהם ישתמשו לכל מיני ביוון וקצף מושלכים ונעזבים לאשפה ולכל מקומות נמוגפים שאסור אף להרהר בהם כל דבר שבקדושה או נמכרים ונכסרים להעטיף בהם דבר אחר עון פליטי הוא לכם רבותי לפי דעתי ולבד מזה מה לכם להקריב קדשים בחול וליתן פתחון פה להצעירים השעוירים להוכח עמכם ולהתנדר נגד כבודכם וכבוד תורתכם הלא טוב לכם לרביא מאמריכם בקובץ אחד המיועד לזה והיה כל הנשוק מנחש הקדמוני והביט אל נחש נחשתכם וחי! עכ"ל.

הם ונשלים בעזרת הנהגת ב"ח ואל.

ספר אוצר כל מנהגי ישרון שומרי דת אל.

מצבת זכרון

דברים השייכים לענין "מצבה" ודמסתקא, אשר אמר יקובין כבוד הרה"ג וכו' מו"ה יוסף הכהן שווארטיץ שליט"א.

(א) ראיתי באקדמת מילין דס' דברי גדולים (מחנאן הספורסכ מו" עני יחזקאל מילואה"ן נ"י מורשי"א) שרביא בזה"ל: בדבר מצבת-הנאה"ק ה' אשר קמין וצ"ל יש פלא, כי היא נמצאה לא בין המתיים היינו בניה"ה, כי אם להכריז בין החיים, היינו בניה"ה"ם דפה תחת המדרגות, המובילים לארון הקודש שהוא בעיני הכולל, שם המצבה מניחה עד היום, וחיא מאבן גאה ומאד קשה יחסר מסנה חלק גדול כמעט מחציתה התחתונה, גם הנשאר יבנה לנו חלקים [ועיי' שו"ת טוב טעם ודעת מהר"ק סי'ן רפ"א], האורה מספרת פה סיבת הדבר כאופן זה, אשר הנאה"ק הנ"ל צויה שלא להעמיד לו מצבה על קברו ולמרות צוואתו נעשה לבניו מצבה כבודה, אבל כאשר נשאן את המצבה להעמידה על קברו נשברה על הדרך, והוא בזה מוסר קיים רצונו וצוואתו (*) -- ולפי הנראה לא היו נהוג פה עד אז, וגם אח"כ אינהו עשרות שנים, ענין של העמדת מצבות, וזאת היו טעמו של הנאה"ק וציאתו, ומה גם כי דרכ;

(*) הנהי! יבשות חיים שאל (סי' ע"א אות ו') הביא ואשר שאלת דחכ"א מהגדולים צויה שלא יעשו לו מצבה? נראה דלא ישמעו לו ככל, רק יעשו איזה מצבה קטנה, שיש חזקון לנפש בזה, [לפי דברי רבינו האר"י ז"ל כמבואר בשער המצות אשר סדר מוה"ש וויטאל ע"ש], ואילו נזכר חזקם שיש בזה סדר וחזקון לנפשו לא חיי מצוה כד, עכ"ל, [ועיי' שו"ת אבני חפץ סימן ע"א], וכיכ כס' היחיאלי פרק פ"ו (סי' כ"ט) רהעיקר הוא המצבה אעפ"י שהיא קטנה כי בלעדי זה היו הנפש לא תמצא לה מנוח ומרגוע, והשוטט בעולם, ויחי' לה צער גדול מאד בלי שום מנוחה, ותוכל לזנוח חזק לה ולהחיים, וא"כ לא חזק לומר, כי האי גאון הקפיד שלא לעשות מצבה גדולה [לאבד כסף וחוב להוב, ולכ"יש את דיעונים שאין בידם], ועי' קיה מה שקרה! ובידושה"י יש להם מנהג טוב שנתקן מימות נאנו עולם, שלא להניח שום קבר בלי מצבה, והכולל עם מניח חקבר נתון מצבה קטנה ואפי' לעני שבישראל שנקבר חנם, המצבה,

בקידוש ה' להיות נסתת, ואח"כ בשנתגדל נחלו עוב עירו ובא
למקוב שלא ה' נהג עמידת מצבות להמעיט פרטומן גם אחר
פסירתו. —

(ב) ובשו"ת משיבת נפש ח"א סי' י"ו כתב: שאלה! בק"ק
וישינראד נהגו בימים קדמונים להעמיד מצבות
ואין כותב' שמות המתים עליהם, ועתה התעוררו וקהל לעשות
זכרון למתים נוחי נפש לכתוב על המצבה שמות הנעדרים ז"ל
הנהוג בכל הקהלות, ושאל החכם אם יש איזו חשש בזה משום
לועג דרש לשאר מתים שאין רשומים בשמותם? — תשובה!
הנה וודאי אין לנו לומר שהמנהג בא מכת גזירת חכם מאיזה
פעם, דמאחר שבכל קהלות נוהגי' לחקוק במצבה שם המת ותיארו
הנהוג מכמה מאות שנים, א"כ אין ספק שאם ה' לחכם ספקוק
בזה לא ה' עומד על דעתו והי' מריץ דברים לגאוני הדור, מה
גם בימים הקדמונים אשר מלאה הארץ דעה וגדולי הדור בכל
קהל ועדה המפורסמי' כמו קראקא פוזנא ופראג שכל המצבות
רשומות בשמות המתים, ואחר שלא נשמע שום ספקוק בדבר
ודאי לא ה' זה בבחינת מכונן, כי אם במקרה וסיבה בימים
קדמונים אשר נשכח זכרם, ואולי לא ה' להם אומן לפתוח
פיתחי חותם מצוי להם, וברבות הימים נשתכח הדבר ונהגו כמנהגן,
כי לא ערב לאדם לשנות המנהג ולא נתעורר על זה, או שהי'

הקטנה צריכה להיות נתונה לו, וגם לעשיר המרום נתנת לו
המצבה הזאת השווה לכל נפש כעני' כעשיר, העני' נשאר באותה
המצבה, והעשיר קונה לו אח"כ מצבה ותר גדולה בכמות ובנוכחות,
ונתן אחרת מעולה בדמים, והמצבה הראשונה נוהגי' בבנין יען
שכבר זכה בח המת ואסירה בהנאה לשום אדם אחר או מת אחר),
ובמדינתנו נוהגי' ליתן דף על הקבר עד זמן העמדת המצבה (עיי'
שו"ת לכושי מרדכי יו"ד ח"ב סימן ק"מ), שו"ר תנא דמסייע ל'
הגר"ה פאלאני זצ"ל [בס' רפואה וחיים] וז"ל: מי יתן והי' שלא
יתנו אבן גדולה, כי אם אמה על אמה ולכתוב בה נשמן ונגנו
פכ"פ ויום הפטירה והשנה שדי', ותו לא, כי הכל הבל, ואלו
המעיות היתרים, יפזרו לצדקה לעילוי נשמתו עכ"ל. — [ועיי' חדות
קודש אות כ"ד בשם ס' כבוד הגרון, ובחלק המכתבים שם סימן
ס"ד בשם ס' יוחסין השלם]. — ובשו"ת פרי השדה ח"א סוס'
מ"ו הביא ג"כ שלא להציג מצבות יקרות עי"ש. והשימע ית'. —

בעת דבר ר"ל שרבו המתים, והחיים ברהו והקברנים לא זכרו מקום הנקברים לקראם בשמות. עלי אדמות עד שחשבו אח"כ לנהוג כמנהגן, אבל לחשוב בזה חשש איסור הנהוג בקהלות, ובנאוונים מפורסמים בימים קדמונים, חלילה, וכן בהוריות י"ג הקורא בחב שעל הקבר וכו' עכ"פ נראה דלא שייך ליעג לרש וכו' מעתה שכוונתם עתה לרשום על המצבות כנהוג בכל הקהלות אי משום להתפלל על קברי אבות או הצדיק' כענין שאחז"ל מפני מה נסתתרו קברו של משה שלא ירבו ברחמים וכו' משמע שיש תועלת בהשתטחות על קברי צדיק', וכן נהיגו עלמא להרבות בהוצאות להתפלל על קברי יאבות, אין כאן בית מיחוש כלל שאין זה בזיון לשאר מתים וכו' וכן מי שחטא למת מצינו שיבקש על קברו, הרי שיש תועלת בדיעת מקום הקבר לכן אין איסור בדבר כלל ע"ש. — [שוב מצאתי בשו"ת מגחת אלעזר ח"ג סימן ל"ו שכ' : דגם בזמן התנאים ואמוראים ה' כתב מצבה על גבי קבר ועלי' נחרת שם הנפטר ושירי קינות וכיוצא הנוהג גם עתה, כאשר מצינו בנוסח מצבת הרי"ף ז"ל (נזכר בשו"ת חתם סופר ח"ו סימן ה'), ועיי' גם' דברי יוסף ח"ד שמצאו סמוך לעיר וויען מצבת אבן בכתב אשורי ברור באתייות גדולות חרותות בזה"ל: קבר מרדכי מהנבחרים שנת שני אלפי חמש מאות וששים לבריאה! ולא נוכל להכחיש את המציאות! וכן העיד לפני ת"ה ומשכיל על דבר שמצאו בירושלים בין המערות והקברים הסמוכים לעיר נחרת כאבן עפ"י פתח מערה א' "הכהנים אשר לבני חזי" והרי מזה עכ"פ מנהג אבותינו הקודמי' גם בתהלת ד' מאות שנה לביאת הארץ תוכב"א].

(ג') **בשו"ת** מהר"י אשכנזי (בהקדמה מבין המחבר) כתב: הנה ידוע אשר ציורא דבר נש וציורא דמשכנא גם ציון וירושלים חד, וכמו שהלב הוא משכן הנפש נותן חיות לכל האברים, כן ציון היא טבור העולם, ועיי' נקרא אבן שתי' שממנה הושחת העולם והוא נפש העולם כמו הלב נפש האדם, וממקום מקדש ומשכן ציון וירושלים הולכת שפע קדושה לכל העולם הן ברוחני הן בגשמי ומקדה אחת להנהיג, כמו בחרבן האדם יתחלקו היסודות ומשכן הנפש הולכת למעלה אבל עוד תשאר מחלקה איזה השארה בגוף אשר לזמן חתחי' יתקרמו בנידין ועצמות ויחיו העצמות האלה מכה של לחות השארת הנפש השכן עליהם, כמו כן אחר תורבן הבית הלך קדושת המקום לעילא למקדש של

מעלה, אבל עוד נשאר השאר חיות הקדושה במקום הבנוי אשר
 עוד תתן מעט חיות לכל תכל ומלואה בסיוע מקום מקדש דלעילא
 בכח התעוררת בני האדם בתפלתם גם הכנס הזה יתדבק אור
 המעט ש' מטה באור קדושת מקדש ומשכן של מעלה ויתהוננו
 מאוצים ולעת יבנה ציון תכונן ירושלים יעיר האור המעט הנשאר
 בהתחזקת מרחב י"ה ויאיר בלא נבול, והעיקר תלוי ברצון האנשים
 המעלים על לבותם עצב ומרר על חסרון אור קדושת מקדש
 ומשכן ציון וירושלים ובשאל קול תחינתם תעל תפלתם ע"י אור
 המעט שמרגיש בכח ההארה להתדבק בקדושה של מעלה ואז
 ירחם ציון תבנה ותכונן עיר דוד ונרחי ישראל וכנס לגיה מכון,
 יפה נוף משוש כל הארץ. ע"כ פעם נקרא אבן המצבה "נפש"
 ופעם "ציון" כי משרש אחת יבואו כנ"ל.

(ד') **בס'** משה ידבר (סימן שמ"ו) כתב בזה"ל: נסתפקתי אם
 מותר להעמיד מצבה לאביו שנפטר בכ"ה אלול
 בתשלום השנה ולדרוש שם בשעת העמדת המצבה כע"י הספד
 שחרי מבואר בשו"ע או"ח סי' תקמ"ו שאין לעשות הספד ל' יום
 סמוך לרגל, [ע"י שו"ת דוראי השרה סימן נ"ו], והנה מצד
 העמדת עצמה בוודאי מותר שהוא כמו לקונן ולהזכיר נשמתו
 בתשלום השנה אכן לדרוש כעין הספד יש לע"י, ואולי כיוון
 שכבר נספד בשעת הקבורה הותר לספיד אותו שנית, ע"י ש"ך
 סק"ב בשם עמ"ז: ואנו נוהג' להזכיר אפי' בפעם הראשון, משמע
 מלשון אפי' פעם הראשון, שפעם שנית אין כל כך צער ויגון ויש
 להתיר עפ"י ש"ש התוס' דמוע"ק ה' דלא אמרתי אלא ע"י ספדא
 אבל הוא עצמו שרי דיותר מתאפק מצערו ע"י צעקה ושמת
 לאח"ו, א"כ ע"י בנו שרי להספידו אכן צ"ע שמלשון השו"ע כאן
 לא משמע לחלק בין ע"י עצמו לספדנא, [וע"י שו"ת לבושי
 מרדכי חו"ד מהר"ת סימן ק"מ]. — שו"ד בשו"ת עולת שמואל
 סי' ע"ו שעשה הספד לא' ביום א' דסליחות אשר כבר הי' אחר
 פטירתו כמה חדשי ע"י ש"ש, — ובכמה מקומות מצינו במכוון
 "מצבות" בימי הסליחות ובצום גדלי', ואין פקדוק כלל במה שנעשה
 הספד ביום דתשובה, כי הזמן מסיגל להתעוררת, [וע"י בראש
 ס' מספד וקינה מה שצ"ן על שו"ת שבות יעקב ח"ב סי'
 י"ה, וחכמת אדם כדל קנ"ה אות י"ט, ופתחי חשוכה יו"ד
 כמז שס"ז אות פ"ט בשם אגודת אוזב, ואכמ"ל]. — וע"י שו"ת
 מנחת

מנוחת משה סי' שיה' אם נכון להבעל לעשות הספר בהקמת מצבת של אשתו הראשונה, (וכיה בשו"ת דודאי השדה סי' י"ד).

(י) הדרכי משה בכ"י שס"ד. הק' סתירת תשו' הרשב"א דכסי' חצ"ו כתב דמצבה מותר בהנאה ובסי' תקל"ז כ' דאסורה בהנאה? ואפשר'ל דיש ב' מיני מצבות, יש שמעמיד' סמוך לקבר, ושם נחקק שם המת ומדותיו, ויש שמשימי' אבן ארוכה ורחבה כמו הקבר לכסות הקבר שלא יתקלקל ע"י גשמים ושלגים ורוח סערה והאבן הזאת וידאי ש"ך לקבר כי הוא שומר וא"כ יפה מדוקדק הרשב"א, שם' רצ"ו כ' מצבה שמציבי' אצל הקבר, זו הי' מותרת בהנאה, שאין לה שום שייכות עם הקבר, אבל בתשו' תקל"ז כ' שמניחי' על הקבר דאסורה בהנאה, (שבת שמעון). — אני"ל, דהמצבה שמציבי' לשם מת בלבד אסורה בהנאה, אבל לחי ולמת מותרת בהנאה, וא"כ מה שמציבי' ביוםה"ז נ"כ היא לצרכי החיים, כדי שידעו איה מקומם של האבות כדי לבוא להשתטח על קברם, א"כ נעשה למחים ולחיים, והי' סברא שמותר בהנאה, (שו"ת יד יצחק ח"ג סי' ל"ח). — ועוד יש לחלק דמצבה שנתנו לסימן בעלמא אפשר הי' מותרת אבל כשנחקק שם המת גנאי הוא ליקחה משם וליתנה על קבר' אחר, ואפי' אם יסורו שם המת, (ועי' בס' אח' לצרה ס"ה סימן ג' אות י"ב ובהג"ה). — ואכמ"ל.

(י) בת"ת משנת תרצ"ו (אות כ"ח) כ' בזה"ל: הנה בשעת פטירתו של אדם עושי' לו מיד כל צרכי קבורה, אכן הקמת מצבתו שהוא ג"כ צרכי הקבר מאחרין, ואמאי לא עושין דהכל בבת אחת, ואח' באותן שאין העיכוב מצד המעות מחיר המצבה, כגון במיתת רב אב"ד שאין ציבור עניו ג"כ מאחרין ולא מקדימין? ונ' דהנה על המצבה נחרת שבחי חנפטר, ובשעת פטירתו עדיין אין מרגישין מיד גודל האבידה מה שאבדנו ורק בעוד איות חדשים אנו רואים איך ירוד ירדנו בהגהנת הקהלה, ונבואה לחשבון כל המאורעות שאירע בקהלתו מאז ועד עתה, אז נודע לנו גודל החסרון שחסרנו ואז נדע לחרות בעט ברזל על המצבה שבחי המרגלית שנעדרנו, עכ"ד, — [ונשנו הדברים בקונטרס כתר כהונה (סימן ט"ו) שנדפס מחדש]. —

(י) בם עין דמעה להנאון מוהרש"ק זצ"ל הגיא: דבדורות הראשונים לא היו דרכן לעשות לכל המתים מצבות, אך לאנשים מצויינים, [ובזה סי' מ"ש במלכים גבי יאשיהו דאמר מה הציון הלו אשר אנכי רואה, ויאמרו אליו הקבר איש אלקי',

דהוא שאל כיון דלסתם אדם לא עשו מצבות א"כ מה הציון הלו?
 ולכך השיבו לו הקבר איש אלקי' ושפיר עשו לו ציון]. —
 ועוד זאת דלא היו כותבי' על המצבה של איש צדיק מאימה,
 רק הצינו להם אבן כמ"ש נבי רחל ויצב יעקב מצבה על קבורתה,
 ולא נתפרש של מי הוא, ואעפ"כ היא מצבת קבורת רחל, ע"י
 סתם האבן, [ועפ"י מפרש נ"כ מאמר יאשי' הנ"ל, דשם הי'
 הרבה ציונים אך על פולם הי' מפורש שם כאו"א, אבל בציון
 הלו הי' סתם ולא נתפרש שמו, ושאל מי הוא? ולכך אמרו
 לו הקבר איש אלקי'], והבין — עיין בס' דבר יום ביומו (כ"ו
 תמוז) מ"ש על דברי הי"מב"ם שלהצדיק' אין כוננין להם נפש, ודו"ק.
ט') אפ"ש למען העמדת מצבה עפ"י שם בספה"ק דבעוה"ב
 שם האדם נקרא עומד ולא הולך, כי מכיון
 שמת אדם נעשה חפשי מן המצות ואין בידו לילך למדריגה יותר
 גבוה ממה שהי', אבל התקנה לזה הוא אם יזכה אחרים ויחזירם
 למוטב אז כל המצות ומעש' הטובי' שהם עושין באשר שהוא הי'
 הגורם לזה גם בעוה"ב ילך מחיל אל חיל ע"י המצות ומעש'ט שהם
 עושין, וכמו"כ הוא בהעמדת המצבה אשר הבאים שמה יראו דרכיו
 המתקנים והישרים וילמדו מוסר ממנו איך להתהלך בתום וביושר
 לבב ואפשר ישובו עי"כ בתשובה שלימה, נמצא יהי' בידו לזכות
 אחרים גם לאחר מיתתו, ועי"ז ילך הוא מחיל אל חיל ומדריגה
 למדריגה, ולפי"ז תכלית העמדת המצבה הוא להגמיר לעשות
 טובה לנשמתו להעלותה מחיל אל חיל ומדריגה למדריגה. —
 ועוד עפ"י שם בס' מעג"צ על דברי הי"ש"ס (מנ"ק ל"ה) רמז לציון
 קברות מה"ת מנין ת"ל וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון, ומקשי'
 דמה ענין רמז המצבה אצל תחח"מ, וגם בתוס' כתבו שם דהאי
 קרא לא כתיב אלא לעת"ל, וביאר עפ"י"ם דקיימ"ל בשו"ע או"ח
 סי' רי"ח דאם נעשה נס לאדם באיזה מקום אזי כשבא לאותו
 המקום צריך לברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה, נמצא כמו"כ
 בקברות אשר מקוויים אנחנו ב'ב שיהי' תחח"מ בעת שתעלה רצון
 מאת הבורא ית"ש והיא בוודאי נס גדול מאוד ובוודאי מחוייבי'
 לברך ברכת שעשה לי נס במקום הזה, נמצא זהו תכלית ציון
 והעמדת המצבה כדי להכיר אותו מקום לעתיד כשיעמוד האיש
 הזה בתחח"מ הוא ובניו בבואם לשם יהי' להם המקום מסומן
 ומצוין כדי לברך ברכת שעשה לי נס במקום הזה, ודו"ק, —
 (כנסת יחזקאל).

בם דברי שאול, להנאון מלעמבערג וצ"ל, כתב לדעתי ענין המצבה, כי אחר ששלמה אמר בחכמתו (קהלת י"ב) וישוב העפר אל הארץ כשה"י והרוח תשוב אל האלקי אשר נתנה, א"כ אחר שהגוף נקבר בארץ והגוף יכלה עד יעמוד לקץ תחה"ט, וא"כ עיקר היא הנשמה אשר תשאר לעד ולכך עושי מצבה על הקבר להורות שעוד לא תכלה כל ענין האנושי ועוד נשאר ענין אשר יש לו מעשה ומצב קיים וחזק והוא התקוע בארץ. — ועוד דלכך מעמ'די' המצבה ע"ג קבר להורות על מ"ש בוי"ת רענן שלא שיוה צדיקים לרשעים, שהרשע נשרש למטה וענפיו עולה למעלה, אבל הצדיק עיקר שרשם ונצר מטעם הם מלמעלה שכן ראש האדם פונה למעלה, וכ"כ בעקידה (שער כ"ו) כי האדם אשר עמד בסוד ה' הוא בשמים שרשו וכלפי השמים ישלח שרשיו, יע"ש, ולפי"ו לכך בונין מצבה ע"ג קברו להורות נתן שהנפש הוא בשמים שרשו ומשם יוכל לארץ, והגוף ישלח ענפיו, עי"ש במהדו"ת ז"ה"פ ויצב יעקב שהארץ ברפח"ח. —

ראיתי בם רבותי' דיחזקאל (אות ל"ד) שמתאונן על קהלה א' שלא יפה עשו במה שהעמידו שבח על מצבה של רב גדול שירע לדרוש בלשון זה והידיש על יו"ח שלא הסירוה עדיין! — ועוד, זאת אזכיר מה שנשאלתי במי שלא נודע שמו העברי, והי' נקרא בם' משפחתו "ארנאלד", ועתה רוצים לעמוד לו מצבה איך יחיותו וזכרונו, הכי יקרא בשמותן עלי אדמות? והדבר העלה אבק רב, והנני מראה באצבע על שו"ת פרי השדה ח"א סימן ג', — ואודות הציוורים והפאטאגראפיען על המצבית ראיתי בם' קוראי הדורות שבעיר אלטונא, ועוד נמצאים קברים ומצבות מקושטות בתמונת בני אדם מעשה חרישת אבן, תמונת מחזות יעקב השוכב על האבן אשר שם מראשותיו והמלאכים עולים ויורדים בסלם מוצב ארצה או תמונת צחק ועקידתו, והוא פלא, מאין יצא להם היתר זה, והרבנים הנאונים דשם הניחו הפסולים האלה? עיין שו"ת חתם סופר ח"ו סימן ד' (הגשר). — ובסיום אציג מה ששמעתי בשם הנאון דמשאמה וצ"ל מליצה נאה על מתני' דנגעים פ"ב, בית אפל אין פותחי' בו חלונות לראות את ננעה דחנה אין מלמדי' ואין מחפשי' חוב על אדם שמת למצא בו מומין כידוע וזה האדם אשר כבר הוא בבית אפל רמז על הקבר שהוא בית חושך ואפל או אין פותחי' לו חלונות לראות ננעה ודמח"ח. —